O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi

O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi

O‘zbekiston Ekologik partiyasi

TOURISM DEVELOPMENT INSTITUTE

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
TURIZM FAKULTETI
“TURIZM VA MEHMONXONA BIZNESI” KAFEDRASI

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

mavzusida respublika ilmiy – amaliy anjuman

21 NOYABR 2025YIL

MATERIALLAR TO‘PLAMI

TOSHKENT

“O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari”. Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to‘plami – T.: «IQTISODIYOT», 2025.

Ushbu to‘plam 2025 yil 21 noyabr kuni Toshkent davlat iqtisodiyot universitetida o‘tkazilgan “O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari asosida tayyorlangan bo‘lib, unda mamlakatimizda yashil turizmni rivojlantirishning dolzarb masalalari, ekologik barqaror turizm amaliyotlari, xorijiy ilg‘or tajribalar hamda ularni milliy turizm siyosatiga joriy etish yo‘nalishlari keng yoritilgan.

Mazkur to‘plam O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 1-martdagi PQ–94-son qarori — “Yashil turizmni rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, shuningdek 2025-yil 30-yanvardagi PF–16-son Farmoni — “O‘zbekiston–2030 strategiyasini ‘Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida” hujjatlarida belgilangan vazifalar ijrosini ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy ishlanmalar, tahlillar va takliflarni o‘z ichiga oladi.

To‘plamga mahalliy va xorijiy olimlar, turizm sohasi tadqiqotchilari, doktorantlar, magistrantlar, davlat boshqaruvi organlari, qo‘mitalar va turli mulkchilik shaklidagi korxona hamda tashkilotlarning yetakchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan ilmiy maqolalar, statistik tahlillar, ekologik baholash ishlari hamda amaliy takliflar kiritilgan.

To‘plamda keltirilgan ilmiy materiallarning mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va havola qilingan huquqiy-me’yoriy hujjatlarning haqqoniyligi, shuningdek, bildirilgan ilmiy xulosalar va takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

Mas’ul muharrir: i.f.d., prof. T.Z. Teshaboyev

Tahrir hay’ati: *i.f.d., prof. S.U. Mexmonov, i.f.d., prof. G.Q. Abdurahmanova, i.f.d., prof. A.A. Eshtayev, i.f.d., prof. A. Abduvohidov, i.f.d., prof. M.T. Alieva, i.f.d., prof. A. Norchaev, i.f.d., dots. N. Zufarova, i.f.n., i.f.n., prof. S. Safaeva, i.f.d., prof. X. Ochilova, i.f.n., prof. D. Abidova, PhD, dots. N. Jo‘rayeva, PhD, dots. D.Umirova, PhD, dots. M.Z. Nurfayziyeva, PhD, dots. D. Matkabulova, PhD, katta o‘q. N.P. Oppoqxonov, PhD, katta o‘q. B.B. Xoshimov, PhD, katta o‘q. H.F. Egamnazarov, PhD, katta o‘q. Z.Abriyev.*

Taqrizchilar:

i.f.d., prof. Sh. Ergashxo‘jaeva

i.f.n., prof. Sh. Sayfutdinov

© “IQTISODIYOT”, 2025.

1-SHO‘BA	O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI ZAMONAVIY PRINSIPLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA BUNDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

ЎЗБЕКИСТОНДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МУАММОЛАРИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Тешабоев Тўлқин Зокирович,
Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети ректори, и.ф.д., профессор

Жаҳон иқтисодиётида туризм соҳасига рақобатбардошлик ва иқтисодий ўсишни таъминлашдаги муҳим стратегик йўналишлардан бири сифатида қаралмоқда. Бутунжаҳон туризм ташкилотининг (UNWTO) “Жаҳон туризми барометри” ҳисоботига кўра, 2024 йилга келиб халқаро туризм оқими COVID-19 пандемияси оқибатларидан тўлиқ тикланди. Инқироз бошланганидан тўрт йил ўтгач, халқаро саёҳатлар сони 2019 йилдаги даражанинг 99 фоизига етди. Бу эса соҳанинг энг оғир даврдан чиқиб кетганлигини англатади.

UNWTO ҳисоб-китобларига кўра, 2024 йилда дунё бўйича халқаро сайёҳлар сони тахминан 1,4 миллиард кишига етди ёки 2023 йилга нисбатан 11 фоизга ошди, яъни 140 миллион сайёҳ қўшилди. 2025 йилда эса ижобий ўзгаришлар давом этиши кузатилмоқда: халқаро сайёҳлар сони яна 3-5 фоизга ўсиши кутилмоқда.

Шу нуқтаи назардан, Ўзбекистонда туризм соҳасининг барқарор ривожланаётганини алоҳида таъкидлаш жоиз. Сўнгги йилларда туризм хизматлари экспорти ҳажми 1,6 баробарга ошиб, 3,5 миллиард долларга етди. Бу эса мамлакатнинг халқаро майдондаги жозибадорлиги тобора ортиб бораётганидан далолат беради.

Туризм қўмитаси маълумотларига кўра, Ўзбекистонга ташриф буюрган хорижий сайёҳлар сони биринчи марта 10 миллион кишидан ошди ва бу кўрсаткич ўсишда давом этмоқда. Ички туризм ҳам юқори фаолликни намоён этмоқда - ҳар йили мамлакат бўйлаб 20 миллиондан ортиқ фуқаро саёҳат қилмоқда.

UNWTO шафелигида ишлаб чиқилган Сайёҳларни ҳимоя қилиш халқаро кодексига Ўзбекистоннинг расман қўшилиши муҳим қадам бўлди. Бу мамлакат халқаро стандартларга риоя этишга, шаффофликни таъминлашга ва сайёҳлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишга интилаётганини яққол кўрсатмоқда.

2024 йилги Туризм ва саёҳатни ривожлантириш индексининг умумий рейтингига кўра, Ўзбекистон 119 мамлакат орасида 78-ўринни эгаллади. Таққослаш учун: Қозоғистон 52-ўринда, Тожикистон 99-ўринда, Қирғизистон эса 102-ўринда жойлашган. Шу билан бирга, Ўзбекистон 2019-2024 йиллар оралиғида туризм ва саёҳатлар учун шароитларни яхшилашда энг катта тараққиётга эришган 10 та давлат қаторига кирди.

Бугунги кунда туризм соҳасини янада ривожланишига таъсир этувчи бир қатор муаммолар ва қийинчиликлар мавжуд.

БМТнинг Туризм бўйича экспертлар гуруҳи ўтказган тадқиқотларга кўра, иқтисодий ва геосиёсий муаммолар туризмнинг барқарор ривожланиши ҳамда саёҳатчиларнинг ишончига сезиларли хавф солишда давом этмоқда.

Бундай шароитда халқаро сайёҳлик оқимларининг янада ўсиши бир қатор қийинчиликлар билан кузатилмоқда. Хусусан, энг катта таъсирни иқтисодий ўсишнинг сустлиги (42 фоиз), транспорт ва яшаш харажатларининг юқорилиги (40 фоиз), юқори савдо тарифлари (37 фоиз), геосиёсий муаммолар (27 фоиз), истеъмолчилар ишончининг пастлиги (27 фоиз), саёҳатга қўйилган талаблар (18 фоиз) ва малакали кадрлар етишмаслиги (13 фоиз) кўрсатмоқда. Бу ва бошқа омиллар халқаро туризмнинг кейинги ривожланишини сезиларли даражада қийинлаштириши мумкин.

Ўзбекистонда туризм соҳасини модернизация қилиш, жумладан, туристик шаҳарларда инфратузилмани ривожлантириш ва маданий меросни тарғиб этиш бўйича ютуқлар эришилганига қарамай, комплекс ёндашувни талаб қиладиган бир қатор муаммолар ҳали-ҳануз мавжуд.

Туризм инфратузилмасидаги ҳудудий номутаносиблик шулар жумласидандир. Сайёҳларнинг асосий оқими Самарқанд, Бухоро ва Хивага йўналтирилган бўлса-да, Фарғона водийси, Сурхондарё, Қашқадарё ва Қорақалпоғистонга транспорт ва меҳмонхона ресурслари етишмаслиги сабабли бориш қийинлигича қолмоқда. Ўзбекистон Президенти бошчилигида 2023 йил 29 мартда туризм салоҳиятини ошириш масалалари бўйича ўтказилган йиғилишда ҳам қўшимча 46 та авиарейс, 68 та темир йўл қатнови зарурлиги ҳамда Қорақалпоғистон, Жиззах, Наманган ва Сурхондарё вилоятларида сайёҳлар учун автобуслар етишмаслиги таъкидланган эди.

Хизматлар сифати доим ҳам халқаро стандарт талабларига мос келмаслиги. Мазкур муаммо TripAdvisor платформасида Ўзбекистонга ташриф буюрган хорижий сайёҳлар томонидан қолдирилган фикр-мулоҳазалари асосида аниқланди. Сайёҳлар томонидан қолдирилган фикр-мулоҳазалари бўйича ўтказилган таҳлиллар қуйидаги жиҳатларга оид кўплаб шикоятлар мавжудлигини кўрсатди:

- меҳмонхона соҳаси (барча шикоятларнинг 26 фоизини ташкил этади): хизматлар нархи ва сифатининг номутаносиблиги, эскирган жиҳозлар, хоналарнинг етарли даражада тозаланмаганлиги, иссиқ сув таъминотининг йўқлиги, нонушта сифатининг пастлиги ҳақида шикоятлар. Wi-Fi кўпинча мавжуд эмас ёки фақат меҳмонхона вестибюлида ишлаши, бу эса рақамли хизматлардан фойдаланувчилар учун ноқулайлик яратаётганлиги;

- ресторан ва кафелар (21 фоизи): буюртма берилган таомларни узоқ кутилиши (40-60 дақиқа), инглиз тилида таомномаларнинг йўқлиги, ходимлар билан мулоқот қилишнинг қийинлиги, таомларнинг тавсифига мос келмаслиги. Шунингдек, баъзи муассасалар нақдсиз ҳисоб-китобни ташкил қилиш ўрнига тўловларни ходимларнинг шахсий карта рақамларига ўтказишни талаб қилиши ишончсизлик ва фирибгарлик хавфини ошишига олиб келаётганлиги;

- турфирмалар ва гидлар (13 фоизи): лицензиясиз фаолият юритилиши, экскурсия етакчиларининг малакасизлиги, диққатга сазовор жойлар ҳақидаги билимларнинг етишмаслиги, маълумотларни тақдим этишда юзаки ёндашув;

- транспорт (11 фоизи): поезд чипталарини сотиб олишдаги қийинчиликлар, такси нархларининг юқорилиги (айниқса, вокзал ва аэропортлар яқинида), автобусларнинг санитария талабларига жавоб бермаслиги;

- диққатга сазовор жойлар (9 фоизи): сувенир сотувчиларнинг ёпишқоқлиги, тўланган чипталар бўйича чеклар тақдим этилмаслиги, фотосуратга олиш учун қўшимча тўлов талаб қилиниши, инглиз тилида ахборот материалларининг етишмаслиги;

- хизмат кўрсатувчи ходимлар (8 фоизи): қўполлик, одобсизлик, ташриф буюрувчиларга нисбатан юзаки муомала, айниқса меҳмонхоналарда. Шунингдек, ҳудудларда (Тошкент шаҳридан ташқари) мобил алоқа сифати билан боғлиқ муаммолар қайд этилган;

- санитария ҳолати (6 фоизи): кўчалардаги чиқиндилар, тозаланмаган жамоат жойлари, ҳожатхоналарнинг қониқарсиз аҳволи, куннинг қоронғи вақтида баъзи ҳудудларда хавфлилик ҳисси бўйича қатор эътирозлар келтирилган.

“Ўзбекистон – 2030” стратегиясида хорижий сайёҳлар сонини 15 миллион нафарга ва ички сайёҳлар сонини 25 миллион нафарга етказиш бўйича устувор мақсадлар белгиланганлигини инобатга олиб, шунингдек, аниқланган муаммоларни бартараф этиш ва Ўзбекистоннинг туристик салоҳиятини ошириш мақсадида қуйидаги ташаббусларни амалга ошириш тавсия қилади:

Кўп функцияли мобил иловани ишлаб чиқиш. Туристлар учун рақамли қўлланма сифатида давлат платформалари билан интеграциялашган мобил иловани яратиш. Мазкур илова қуйидаги имкониятларга эга бўлиши зарур:

• сертификатланган туристик гидлар базасига кириш ва экскурсияларни банд қилиш имконияти, бу эса ўз навбатида кўрсатилаётган хизматларнинг сифати ва ишончлилигини таъминлайди;

• сайёҳларнинг хавфсизлигини таъминлаш ва уларга қулайлик яратиш мақсадида маҳаллий даражада фойдаланадиган такси чақириш хизматларини интеграция қилиш;

• меҳмонхоналар, ресторанлар, диққатга сазовор жойлар, банкоматлар, валюта айирбошлаш шохобчалари, Wi-Fi зоналари, тиббиёт муассасалари ва туризм полицияси бўлимлари бўйича фильтр қилиш имкониятига эга интерактив харитани назарда тутиш;

• ташриф вақти ва тавсия этилган тўхташ жойларини кўрсатадиган шахсийлаштирилган йўналишларни яратиш функциясини инобатга олиш;

• интерфейсдан бир нечта тилда фойдаланиш (ўзбек, инглиз, рус, хитой ва бошқа тиллар);

• илованинг асосий функцияларидан офлайн тарзда фойдаланиш (масалан, харита ва йўналишларни белгилаш);

• онлайн тўлов тизимлари билан интеграция қилиш;

• сайёҳларнинг юзага келиши мумкин бўлган муаммоларини ҳал қилиш учун реал вақт режимида ишлайдиган қўллаб-қувватлаш хизматини назарда тутиш.

• туристик хизматлар ҳақида фикр-мулоҳазалар қолдириш имконияти;

• аниқ белгиланган муддатларда мурожаатларни кўриб чиқиш кафолати билан самарали қайта алоқа тизими;

• ёлғон шикоятларни аниқлаш ва туризм соҳаси иштирокчиларининг ишбилармонлик обрўсини ҳимоя қилиш мақсадида фикр-мулоҳазаларни саралаш (модерация) ва таҳлил қилиш имкониятини назарда тутиш. Италия корхоналари вазирлигининг статистик маълумотларига кўра, ёлғон шикоятлар туристик корхоналарнинг даромадларини 6-30 фоизга камайтириши мумкин.

Мобил иловани тарғиб қилиш. Сайёҳлар оммавий ташриф буюрадиган жойлар: аэропортлар, темир йўл вокзаллари, метро бекатлари, автовокзаллар ва туристик ахборот марказларида кўп функцияли мобил иловани фаол тарғиб қилиш тавсия этилади.

Тарғибот воситалари ёркин реклама материаллари (баннерлар, рақамли экранлар, QR -кодли стикерлар), иловани ўрнатган ва ундан фаол фойдаланаётган фойдаланувчилар учун бонуслар ёки чегирмаларни назарда тутиш. Бундай ёндашув содиқ фойдаланувчилар базасини шакллантиришга ва маҳсулотнинг сайёҳлар орасида танилишига ёрдам беради.

Рақамли ахборот дўконлар (киосклар)ини ўрнатиш. Туристлар кўп тўпланадиган жойлар (аэропортлар, вокзаллар, тарихий марказлар) да бир нечта тилда фойдаланиш имкониятига эга бўлган сенсор терминалларини жойлаштириш тавсия этилади. Ахборот дўконларида қуйидаги имкониятлардан фойдаланишни назарда тутиш мақсадга мувофиқ:

• диққатга сазовор жойлар, транспорт ва тадбирлар ҳақидаги долзарб маълумотларни олиш;

• интерактив хариталар, чипталарни банд қилиш, такси чақириш;

• чоп этиш имконияти, таржима қилиш, қурилмаларни қувватлаш ва туризмни қўллаб-қувватлаш хизмати билан тўғридан-тўғри алоқа ўрнатиш функцияларини киритиш лозим.

Диққатга сазовор жойларда QR-кодларни ўрнатиш. Туристик ҳудудларда саёҳатчиларга бир неча тилларда маданий мерос объектлари, музейлар ва тарихий обидалар тўғрисида маълумот олиш имконини берувчи QR-кодларни жойлаштириш мақсадга мувофиқ. Бу тизим орқали фотосуратлар, видеолар ва матнли тавсифларни ўз ичига олган мультимедиа веб-саҳифаларига кириш орқали маълумот олиш имконини яратиш ва сайёҳларга гид хизматларини мажбурлаб таклиф қилиш амалиётидан воз кечиш лозим.

Мобил жойлашув маълумотларидан (Mobile Positioning Data) фойдаланиш. Расмий туризм статистикасини шакллантиришда маълумот манбаи сифатида MPDдан фойдаланиш амалиётини жорий этиш тавсия этилади. Ушбу усулнинг афзалликлари: аниқроқ, тезкор ва батафсил маълумотларни олиш, ички ва халқаро ҳаракатларни кузатиш, кенг кўламли ва қиммат сўровлар ўтказмасдан ҳисобни автоматлаштириш.

Экотуризмни ривожлантириш. Табиий ҳудудларда кам таъсирли, экологик тоза туризм турларини кенгайтириш, маҳаллий аҳоли иштирокини таъминлаш.

Туризм инфратузилмасини “Яшил стандартлар” асосида қуриш. Меҳмонхоналар, дам олиш масканлари ва транспорт воситаларида ресурс тежамкор технологияларни жорий этиш.

Туристик ҳудудларда чиқиндиларни бошқариш тизимини такомиллаштириш. Қайта ишлаш, саралаш ва чиқиндиларни камайтириш чораларини кучайтириш.

Экологик таълим ва тарғиботни кенгайтириш. Маҳаллий аҳоли ва туристлар ўртасида экологик маданиятни оширишга қаратилган дастурларни жорий этиш.

Экологик мониторинг ва назоратни кучайтириш. Сайёҳлик фаолиятининг табиий муҳитга таъсирини мунтазам баҳолаб бориш ва мувофиқ чоралар кўриш.

Ўз навбатида, юқорида таклиф қилинган чора-тадбирлар сайёҳлик хизматларининг сифатини ошириш, саёҳатчиларни маълумот билан таъминлашни яхшилаш, шунингдек, сайёҳлик оқимларини ҳисобга олишни такомиллаштириш имконини беради. Рақамли ечимларни ҳар томонлама жорий этиш ва халқаро тажрибани ўзлаштириш Ўзбекистонни жаҳон миқёсида рақобатбардош сайёҳлик йўналишига айлантириш йўлидаги муҳим қадамлар ҳисобланади.

Yangi O‘zbekistonda aylanma iqtisodiyot istiqbollari

Nurulloyev Shaxriyor Axtamovich,
Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishini o‘rganish GREEN universiteti rektor v.b.

Annotatsiya. O‘zbekiston Respublikasida tabiatga asoslangan texnologiyalar (Natural Based Technologies)dan foydalanish bo‘yicha davlat siyosati iqtisodiy rivojlanishning yangi barqaror modelini shakllantirishda muhim o‘rin tutmoqda. “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasida ekologik xavfsizlik, yashil iqtisodiyotga o‘tish va aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan. Ushbu maqolada O‘zbekistonda aylanma iqtisodiyot konsepsiyasi va tabiatga asoslangan texnologiyalarni joriy etish bo‘yicha so‘nggi islohotlar, davlat rahbarining bu boradagi tashabbuslari, Green University va uning qoshidagi institutsional tuzilmalarning ilmiy-amaliy faoliyati tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari va ekologik iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro hamkorlik imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: tabiatga asoslangan texnologiyalar, aylanma iqtisodiyot, ekologik innovatsiya, chiqindisiz texnologiyalar, ekologik ta’lim, Green University, barqaror rivojlanish, resurslardan samarali foydalanish.

Kirish

So‘nggi o‘n yillikda global miqyosda ekologik xavfsizlik, resurslarni tejash va aylanma iqtisodiyot tamoyillariga o‘tish iqtisodiy rivojlanishning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylandi. O‘zbekiston Respublikasi ham mazkur tendensiyalardan chetda qolmay, “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasi doirasida tabiiy resurslarni asrab-avaylash, ekologik barqarorlikni ta’minlash hamda iqtisodiy o‘sishni innovatsion texnologiyalar orqali qo‘llab-quvvatlashga alohida

e’tibor qaratmoqda. Tabiatga asoslangan texnologiyalar (Natural Based Technologies)ni joriy etish orqali davlat chiqarayotgan chiqindilarni qayta ishlash, ikkilamchi xomashyo aylanmasini kengaytirish, qayta tiklanadigan energiya manbalariga o‘tish va ekologik barqaror ishlab chiqarish tizimini shakllantirishni maqsad qilgan.

Mamlakatda ekologik islohotlarni tizimli tarzda amalga oshirish maqsadida bir qator muhim hujjatlar qabul qilindi. Jumladan, 2023-yil 31-maydagi PQ-171-son qarori, 2024-yil 4-yanvardagi PF-5-son farmoni va 2025-yil 24-martdagi PF-56-son farmonlari asosida ekologiya tizimi boshqaruvi, chiqindilarni qayta ishlash, sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish va ekologik ta’limni takomillashtirish bo‘yicha yangi dasturlar yo‘lga qo‘yildi.

Asosiy qism

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasi iqtisodiyotini rivolantirishda tabiatga asoslangan texnologiyalar(Natural Based Technologies)dan foydlanishga alohida e’tibor qaralmoqda.

Xususan, “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasida ekologik xavfsizlikni ta’minlash, yashil iqtisodiyotga o‘tish hamda aylanma iqtisodiyot tamoyillarini joriy etish ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilangan.

Mazkur sohada Davlat rahbari tashabbusi bir qator me’yoriy-huquqiy hujjatlar 2023-yil 31-maydagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-171-son qarori, 2024-yil 4-yanvardagi “Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va ularning ekologik vaziyatga salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5-son farmoni, 2025-yil 24-martdagi “Chiqindilarni qayta ishlash sohasini yanada takomillashtirish hamda kompleks tizimlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-56-son farmoni qabul qilindi.

Ular asosida iqtisodiyotini rivolantirishda tabiatga asoslangan texnologiyalarni joriy qilish maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzurida “Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishini o‘rganish universiteti” (Green University) hamda Chiqindilarni boshqarish va sirkulyar iqtisodiyotni rivojlantirish agentligi tashkil etildi.

Bu tuzilmalar xalq, davlat va xususiy sektor bilan hamkorlikda chiqindilarni qayta ishlash, ikkilamchi xomashyo aylanmasini kengaytirish, sanoat korxonalarida ekologik menejment tizimini joriy etishning nazariy va ilmiy asoslangan amaliyoti bo‘yicha izchil ishlarni amalga oshirishi ko‘zda tutilgan.

O‘zbekistonning aylanma iqtisodiyot sohasidagi islohotlari, avvalo, tabiatga asoslangan texnologiyalar, resurslardan samarali foydalanish va chiqindilarni qayta ishlash hajmini oshirishga qaratilgan. Bu yo‘nalishda davlat siyosatining asosiy maqsadi — ishlab chiqarish va iste’mol jarayonlarida “chiqindisiz texnologiyalar”ni joriy etish, tabiiy resurslar sarfini kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish hamda iqtisodiyotning ekologik barqarorligini ta’minlashdir.

Har qanday taraqqiyotning asosi va muammoning yechimi ilm-fan hamda tadqiqotlar bo‘lishini inobatga olib Green Universityda aylanma iqtisodiyot yo‘nalishi bo‘yicha alohida ta’lim dasturining yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, bu sohada malakali kadrlar tayyorlash ishlari jadal olib borilmoqda.

Green University va uning qoshidagi ilmiy tadqiqot institutlarining professor-olimlari tabiatga asoslangan texnologiyalarni joriy qilish, ekologik innovatsiyalar, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari, barqaror ishlab chiqarish va iste’mol modellari bo‘yicha izlanishlar olib borishmoqda. Talabalar ularning bilim va tajribalarni o‘zlashtirgan holda amaliy loyihalar orqali real muammolarga istiqbolli yechimlar taklif qilish tajribasini orttirishmoqda.

Shu bilan birga, ayrim kamchiliklar ham kuzatilmoqda. Jumladan, aylanma iqtisodiyot sohasida zamonaviy laboratoriya jihozlari yetishmasligi, xalqaro grantlar va ilmiy loyihalar sonining kamligi, kadrlar tayyorlash jarayonida ishlab chiqarish bilan hamkorlikni kuchaytirish zarurati mavjud. Bu muammolarni bartaraf etish uchun Green University BMT, Jahon Banki, YXHT, UNESCO, GIZ, UNEP, ICBA, OTB, EURECA kabi xalqaro tashkilotlar, Britaniya Imperial Kolleji, Harbin Texnologiyalr Inistuti, Lanchjou universiteti ilmiy-tadqiqot inistitutlari, Vision Invest, AQUPOWER, Conch sement va boshqa kompaniyalar bilan hamkorlikni kengaytirmoqda, yangi o‘quv modullarini ishlab chiqish va amaliyot bazalarini yaratish, ta’lim va amaliyotni birga olib borish ustida ish olib bormoqda.

Yangi O‘zbekistonda tabiatga asoslangan texnologiyalar va aylanma iqtisodiyot tamoyillarining joriy etilishi nafaqat ekologik muammolarni hal etish, balki iqtisodiy o‘sishning yangi modelini shakllantirishga xizmat qilmoqda. Davlat siyosati, ilmiy-tadqiqot ishlari va ta’lim tizimi o‘rtasidagi uyg‘unlik ushbu sohada barqaror natijalarga erishishning asosiy omilidir.

Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishini o‘rganish universiteti (Green University)ning aylanma iqtisodiyot yo‘nalishida olib borayotgan faoliyati bu jarayonning muhim bo‘g‘ini bo‘lib, kelajakda ekologiya sohasida yetuk, malakali va mas’uliyatli mutaxassislar yetishib chiqishiga xizmat qiladi. Mavjud kamchiliklarni tizimli yondashuv asosida bartaraf etish orqali O‘zbekiston ekologik barqaror, iqtisodiy jihatdan mustahkam va raqobatbardosh davlat sifatida rivojlanishda davom etadi.

Xulosa

O‘zbekistonda tabiatga asoslangan texnologiyalar va aylanma iqtisodiyot tamoyillarining joriy etilishi iqtisodiy rivojlanishning sifat jihatdan yangi bosqichiga o‘tilayotganini ko‘rsatadi. Green University kabi ta’lim va ilmiy muassasalarning tashkil etilishi ekologik innovatsiyalarni qo‘llash, chiqindilarni qayta ishlash, sirkulyar mexanizmlarni ishlab chiqish va ekologik barqarorlikni ta’minlash uchun malakali kadrlar tayyorlashda muhim o‘rin tutadi.

Shu bilan birga, zamonaviy laboratoriyalar yetishmasligi, xalqaro grantlar va ilmiy loyihalar sonining kamligi, ishlab chiqarish bilan hamkorlikning sustligi kabi muammolar mavjud. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish va ilm-fan, davlat siyosati hamda biznes sektori o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirish orqali O‘zbekiston ekologik barqaror davlatlar qatoriga qo‘shilishi mumkin. Tizimli yondashuv asosida

tabiatga asoslangan texnologiyalarni keng joriy etish kelgusida iqtisodiy o‘sishni ekologik xavfsizlik bilan uyg‘unlashtirgan holda amalga oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Qarori PQ-171-son (31.05.2023). “Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi faoliyatini samarali tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-5-son (04.01.2024). “Chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va ularning ekologik vaziyatga salbiy ta’sirini kamaytirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF-56-son (24.03.2025). “Chiqindilarni qayta ishlash sohasini yanada takomillashtirish hamda kompleks tizimlashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
4. Green University rasmiy sayti va ilmiy hisobotlari (2023–2025).
5. United Nations Environment Programme (UNEP), “Circular Economy: Global Trends and Examples”, 2022.
6. Kirchherr, J., et al. (2018). “Conceptualizing the Circular Economy: An Analysis of 114 Definitions.” *Resources, Conservation & Recycling*.
7. Ellen MacArthur Foundation (2021). “Natural Based Solutions and Circular Economy”.

Turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatini boshqarishning nazariy asoslari

Akkulov Abdulaziz O‘rolboyevich,
O‘zbekiston Respublikasining
BAAdagi Favqulodda va Muxtor Elchisi va
TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatini boshqarishning nazariy jihatlari o‘rganiladi. Ushbu tadqiqotda davlat boshqaruvi, mahalliy hokimiyat, ilmiy va jamoat tashkilotlarining turizm rivojlanishidagi roli, boshqaruvning samarali mexanizmlari va barqarorlik tamoyillari tahlil qilinadi. Maqola nazariy asos sifatida turizm boshqaruvi, institutsional boshqaruv va barqaror turizm konsepsiyasiga asoslanadi.

Kalit so‘zlar: turizm, yashil turizm, institutsional tuzilmalar, boshqaruv, barqaror rivojlanish, strategik boshqaruv.

Kirish

Turizm — mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida muhim soha bo‘lib, u nafaqat davlat daromadining oshishiga, balki mahalliy jamoalarning farovonligiga ham hissa qo‘shadi. Shu bilan birga, turizm faoliyati tabiat va madaniy merosga ta’sir qilishi mumkin, shuning uchun uning rivojlanishi muvofiqlashtirilgan boshqaruvni talab qiladi.

O‘zbekistonda turizmni boshqarish institutsional tizim asosida amalga oshiriladi. Bu tizimga davlat organlari, mahalliy hokimliklar, ilmiy-tadqiqot muassasalari, jamoat va nodavlat tashkilotlar kiradi. Ularning vazifasi — turizm siyosatini strategik rejalashtirish, hududiy rivojlantirish, resurslardan oqilona foydalanish va ekologik barqarorlikni ta’minlashdir.

Nazariy jihatdan, turizmni boshqarishning samarali mexanizmlari quyidagi konsepsiyalarga asoslanadi:

– Barqaror turizm – ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni saqlash.

– Institutsional boshqaruv – turizmni tartibga soluvchi tuzilmalar faoliyatini samarali tashkil etish.

– Strategik boshqaruv – uzoq muddatli rejalashtirish va resurslarni oqilona taqsimlash.

Olimlar turizmni boshqarishning institutsional va strategik jihatlarini keng tadqiq qilganlar. B.Bramwell va B.Lane o‘z tadqiqotlarida “turizmni boshqaruvchi institutsional tuzilmalar — davlat, mahalliy boshqaruv, ilmiy va jamoat tashkilotlari tizimi bo‘lib, ular turizm siyosatini rejalashtirish va amalga oshirishda muhim ro‘l o‘ynaydi[1]”- degan fikrlarni bildirgan. D.Weaver barqaror turizmning asosiy tamoyili — iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan muvozanatni saqlashdir. Shu tamoyil institutlar faoliyatini rejalashtirishda nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi degan[2]. Turizm sohasini boshqarishda institutsional tuzilmalar samarali boshqaruv, monitoring va resurslardan oqilona foydalanish mexanizmlarini ishlab chiqadi[3]. Tadqiqotchilar Sharipov va Mamatqulovalar “turizmni rivojlantirishda institutsional boshqaruv innovatsion texnologiyalarni joriy etish, xizmat sifatini oshirish va mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta’sir ko‘rsatish orqali amalga oshiriladi[4]”- degan fikrlarni bergan.

O‘zbekistonda turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatini boshqarishga doir qator normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilingan. Bunga misol qilib, O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida” qonuni — turizm sohasida davlat siyosati, turizm xizmatlari, turistik zonalar va klasterlar hamda tur operatorlari faoliyatini belgilovchi hujjat hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi prezident qarori UP–4861 “Turizm sohasini tezkor rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” — turizm sanoatini tezkor rivojlantirish uchun ustuvor yo‘nalishlar belgilagan. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 10 iyuldagi 433-sonli qarori “Turizm sohasini tiklash va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” — turizm sub’ektlari litsenziyalari va turizm kadrlarini qayta tayyorlash tartibini belgilovchi hujjat, O‘zbekiston Respublikasi prezidentining UP-87 sonli qarori “2025-2026 yillarda turizm xizmatlari hajmini keskin oshirish va turistlar oqimini ko‘paytirish to‘g‘risida”

[1] B.Bramwell, B.Lane, Critical research on the governance of tourism and sustainability // Journal of Sustainable Tourism. – 2011. – Vol. 19, No. 4–5.

[2] D.Weaver Sustainable Tourism: Theory and Practice. – Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006. – 260 p.

[3] United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism for Development Guidebook. – Madrid: UNWTO, 2021. – 145 p.

[4] Sharipov, A. O‘zbekiston hududlarida turizmni rivojlantirish omillari // Turizm va Servis jurnali. – 2023. – №2. Mamatqulova, D. Turizm infratuzilmasini yaratishning innovatsion yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va Innovatsiyalar. – 2022. – №4.

— turizm sektorini kengaytirish va dinamik rivojlantirishga qaratilgan maqsadlar va chora-tadbirlarni belgilaydi[5].

Institutsional boshqaruv konsepsiyasiga ko‘ra, turizmni tartibga soluvchi tuzilmalar quyidagi vazifalarni bajaradi:

– davlat organlari: turizm siyosatini ishlab chiqish, reglamentatsiya va nazorat. masalan, o‘zbekiston respublikasi turizm va madaniy meros vazirligi turizmni strategik rivojlantirishni boshqaradi;

– mahalliy hokimliklar: hududiy turizmni rivojlantirish, turizm infratuzilmasini yaratish va nazorat qilish;

– ilmiy va ta’lim muassasalari: turizm kadrlarini tayyorlash, ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yechimlar ishlab chiqish;

– jamoat va nodavlat tashkilotlar: tur operatorlari va mehmonxonalarni birlashtirish, xizmat sifatini nazorat qilish, mahalliy hamjamiyatni jalb qilish.

Institutsional boshqaruv nazariyasi asosida turizm siyosati strategik va barqaror shakllanadi, turizm infratuzilmasi va xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Turizmni muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatida strategik boshqaruv quyidagi asosiy tamoyillarga tayanadi.

Barqarorlik: tabiiy va madaniy resurslarni kelajak avlodlar uchun saqlash.

Integratsiya: davlat, mahalliy jamoa va xususiy sektor faoliyatini uyg‘unlashtirish.

Innovatsiya: turizm xizmatlari va infratuzilmani rivojlantirishda zamonaviy texnologiyalarni qo‘llash.

Nazorat va monitoring: turizmning ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy ta’sirini baholash va mos choralarni belgilash.

Strategik boshqaruv institutsional tizimning samaradorligini oshirish, turizm xizmatlari sifatini yaxshilash va hududiy rivojlanishga hissa qo‘shish imkonini beradi.

O‘zbekistonda turizmni muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar quyidagi tarkibiy qismlardan iborat. Bularga davlat boshqaruv organlari O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi, O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi, mahalliy hokimliklar, moliyaviy va iqtisodiy institutla, davlat investitsiya fondlari, banklar va kredit tashkilotlari, ilmiy va ta’lim muassasalari turizm yo‘nalishida mutahassislar tayyorlovchi oliy o‘quv yurtlari, kasb-xunar texnikumlari, ilmiy markazlar, jamoat va nodavlat tashkilotlar turizm assotsiatsiyalari va ekologik tashkilotlar kiradi. Bu tizimning hamkorligi turizm siyosatini amalga oshirish, hududiy rivojlantirish va mahalliy jamoalarning ishtirokini ta’minlash imkonini beradi.

O‘zbekistonda turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatini boshqarish borasida so‘nggi yillarda keng ko‘lamli islohotlar amalga

[5] O‘zbekiston Respublikasi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent: Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 2019 yil, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi PQ–4861-sonli qarori “Turizm sohasini tezkor rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 10 iyuldagi 433-son qarori “Turizm sohasini tiklash va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025–2026 yillarda turizm xizmatlari hajmini keskin oshirish va turistlar oqimini ko‘paytirish to‘g‘risidagi PQ–87-son qarori.

oshirilmoqda. Avvalo, turizmni iqtisodiyotning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida rivojlantirish maqsadida yagona davlat siyosatini amalga oshiruvchi muvofiqlashtiruvchi organ — O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi faoliyati takomillashtirildi. Mazkur qo‘mita tomonidan turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish yo‘nalishlarida tizimli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, “O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish strategiyasi – 2030” hamda 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi doirasida turizm sohasini boshqarishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish, hududiy turizm klasterlarini shakllantirish, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish va barqaror turizm tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha muhim dasturlar ishlab chiqildi[6]. Bundan tashqari, davlat, xususiy sektor va mahalliy jamoalarning hamkorligini mustahkamlash orqali turizmni boshqarish jarayonida samaradorlik va shaffoflikni oshirishga qaratilgan tashabbuslar izchil amalga oshirilmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib quyidagi xulosaga keldik. Turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar davlat, mahalliy boshqaruv, ilmiy va jamoat tashkilotlari tizimidan iborat bo‘lib, ular turizm siyosatini samarali amalga oshirishga xizmat qiladi. Institutsional boshqaruv konsepsiyasi turizmni tartibga soluvchi tuzilmalar faoliyatini rejalashtirish va boshqarishning nazariy asosini tashkil etadi. Strategik boshqaruv va institutsional hamkorlik turizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorligini ta’minlaydi. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishda institutsional boshqaruvni takomillashtirish va hududiy hamkorlikni kuchaytirish muhim vazifa hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1.O‘zbekiston Respublikasi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni 2019 yil.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “Turizm sohasini tezkor rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–4861-sonli qarori.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining “Turizm sohasini tiklash va rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020 yil 10 iyuldagi 433-son qarori.

4.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025–2026 yillarda turizm xizmatlari hajmini keskin oshirish va turistlar oqimini ko‘paytirish to‘g‘risidagi PQ–87-son qarori.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni,

6.O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

7.B.Bramwell, B.Lane, Critical research on the governance of tourism and sustainability // Journal of Sustainable Tourism. – 2011. – Vol. 19, No. 4–5.

8. D.Weaver Sustainable Tourism: Theory and Practice. – Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006. – 260 p.

[6]O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

9. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism for Development Guidebook. – Madrid: UNWTO, 2021. – 145 p.
10. A.Sharipov O‘zbekiston hududlarida turizmni rivojlantirish omillari // Turizm va Servis jurnali. – 2023. – №2.
11. D.Mamatqulova Turizm infratuzilmasini yaratishning innovatsion yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va Innovatsiyalar. – 2022. – №4.
12. https://review.uz/oz/post/axborot portali

INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN “YASHIL MEHMONXONA” XIZMATLARIDA SAMARALI FOYDALANISH

Mexmonov Sultonali Umaraliyevich,
Toshkent Davlat Iqitisodiyot Universiteti
O‘quv ishlari bo‘yicha birinchi prorektori,
i.f.d., professor

Annotatsiya. Maqolada mehmonxona biznesida qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalar va ularning afzalliklari haqida fikrlar bildirilgan. Mamlakatimizda faoliyat olib borayotgan mehmonxonalarda innovatsion texnologiyalarni joriy qilish orqali xizmat sifatini oshirish yo‘nalishlarini belgilab olish talab qilinadi. Shundan kelib chiqan holda maqolada sohaning rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash, turistlarga sifatli xizmat turlarini ishlab chiqish bo‘yicha taklif va tavsiyalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, mehmonxona, innovatsiya, texnologiya, yashil energiya, xizmat ko‘rsatish.

Kirish

So‘nggi yillarda respublikamiz turizmida amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida alohida e’tibor qaratilishi lozim bo‘lgan masalalar yuzaga kelmoqda. Bu borada mehmonxonalarda turistlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va uni xalqaro darajaga yetkazishda xorij tajribasini o‘rganishga zarurat tug‘ilmoqda.

Bu borada 2022-2026 yillarga amalga oshirilishi belgilangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasining asosiy maqsadlarida biri sifatida ko‘rsatilgan “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qiling” dasturi doirasida mahalliy turistlarni 12 millionga, xorijiy turistlarni 9 millionga yetkazish[7] uchun infratuzilmani qayta ko‘rib chiqish belgilab berildi. Bunda turistik xizmatlar sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalarni keng qo‘llash orqali mamlakatimizga xorijlik turistlar tashrifini keskin ko‘paytirish, xizmatlar eksportini bir necha bor ko‘paytirish, mahalliy aholining daromadlarini oshirish, xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirishning ilmiy-uslubiy asoslarini takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026

[7] https://lex.uz/. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги ПФ-60-сон фармони. (Қонунчилик маълумотлари миллий базаси, 29.01.2022 й., 06/22/60/0082-сон, 18.03.2022 й., 06/22/89/0227-сон, 21.04.2022 й., 06/22/113/0330-сон; 10.02.2023 й., 06/23/21/0085-сон; 03.01.2024 й., 06/24/221/0003-сон)

yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son, 2021 yil 9 fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6165-son farmonlari, 2023 yil 27 iyuldagi “Turizm yo‘nalishidagi islohotlarni yanada jadallashtirish va sohada davlat boshqaruvi tizimini samarali tashkil qilish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-238-son, 2023 yil 26 apreldagi “Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-135-son, qarorlari hamda sohaga oid boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish talab etiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Respublikamizda mehmonxona biznesi va unda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash bo‘yicha bir qator ilmiy ishlar amalga oshirilayotgan bo‘lib, ularda asosan yangi xizmat turlarini joriy qilish turlicha talqin qilingan va ta’riflangan, lekin ularning har bittasida ist’molchiga yo‘naltirilganligi asosiy o‘ringa ega. Biz mazkur xulosalarga asoslanish maqsadga muvofiqligini ta’kidlab, bu borada ayrim mualliflarning fikri va mulohazalarini tahlil qilib, ularning natijalarini umumlashtirib, takomillashtirish to‘g‘risidagi mulohazalarimizni qisqacha bayon qilamiz.

Mehmonxona biznesida innovatsion texnologiyalarni joriy etish murakkab jarayon bo‘lib, ko‘plab omillarga bog‘liq bo‘ladi. Bu jarayonlarning nazariy jihatlarini ishlab chiqib, amaliyotga tadbiq qilish borasida yetakchi xorijlik olimlar Karmen Babaita, Gabrriela Sipos, Andreia Ispas va Andrea Nagular tomonidan “Ledership style and culture for innovation in hotel industru” -deb nomlangan darsligida mehmonxonalarda ko‘rsatilayotgan xizmatlar sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalar yetakchi rol o‘ynashi borasida mulohazalar yuritiladi. Yana bir xorijlik olim Artura Kunllas tomonidan chop etilgan “Innovation in hospitality management” –deb nomlangan asarda mehmononalarda innovatsion boshqaruv usullarini qo‘llash orqali samaradorlikka erishish ustida tadqiqotlar olib borgan. Mualliflar ko‘rib o‘tilgan omillarni amalga oshirishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash jaryonlariga yetarlicha e’tibor qaratmagandir.

Shu jumladan mamlakatimiz olimlaridan Q.X.Abdurahmanov, N.T.To‘xliyev, M.Q.Pardayev, A.A. Eshtayev, A.M.Abduvohidov, M.T.Aliyeva, , D.X.Aslanova, B.N.Navro‘z-zoda, O.M. Pardayev, B.H. To‘rayev, O.H. Xamidov, B.Sh. Safarov, N.S. Ibragimov, A.T. Mirzaevlar turistlarga xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga ta’sir etuvchi omillar aniqlashga katta hissa qo‘shgan.

Ta’kidlash kerakki, hozirgi vaqtda mehmonxonalarda xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishga va sohaga innovatsion texnologiyalar joriy qilish borasida ko‘plab mualliflar o‘rtasida yagona tushuncha mavjud emas. Fikrimizcha bu borada hali olib borilishi kerak bo‘lgan tadqiqotlarning ko‘lami keng bo‘lib, turistik xizmatlarning bir-biriga mutonasib rivojlanishini ta’minlashimizda atroflicha belgilangan xalqaro tajribalarini ham hisobga olishimiz lozim.

Tadqiqot metodologiyasi

Tadqiqotda mehmonxonalarda sifatli xizmat ko‘rsatishni amalga oshirishda

yaqin yillarda kutilayotgan innovatsion o‘zgarishlarni hisobga olish va shu orqali turizmning rivojlanishini yaxlit infratuzilma sifatida o‘rganish metodologiyasi qo‘llanilib, bu borada mutaxassislar fikrini o‘rgangan holda, kuzatish, qiyoslash, emperik tadqiqot, tizimli va qiyosiy tahlil hamda ekspert baholash kabi usullari orqali turizm infratuzilmasining tarkibiy qismlarining rivojlanishi yo‘nalishlarini belgilab berish usuli taklif etilgandir. Shuningdek, 2030 yilgacha respublikamizda mehmonxona biznesi rivojlanishi yo‘nalishlarining ustivor vazifalariga oid xulosalar qilingan va respublikamizda turistlarga xizmat ko‘rsatishni takomillashtirishga oid aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Tahlil va natijalar

Jahonda 2019 yilning oxiri va 2020 yilning boshida yuz bergan pandemiya holati turistlarning xavsizligini ta’minlashda bir qator muammolarni keltirib chiqardi. Turistlar xarakatlari keskin darajada tushib ketdi. Pandemiyadan keyin turistlar orasida tabiat qo‘yniga uyushtirilayotgan sayohatlar talab ortib borishiga qaramasdan, ularni mehmonxonalarga joylashtirishda yangi tendensiya kuzatilishi tezlashdi. Turistlar ko‘proq “eko-mehmonxona”larda tunab qolishga intilmoqda. Eko-mehmonxonalarning o‘ziga xos xususiyati atrof-muhitga salbiy ta’sirni minimallashtirishga qaratilgan maxsus choralarni joriy qilishdan iborat bo‘lgan yo‘nalishdir. Mehmonxonalarda suvni tejash, chiqindilarni saralash, ekologik toza tozalash vositalaridan foydalanish, kiyimlarni yuvish va nonushta uchun organik mahsulotlarni taklif qilishdir. Eko-mehmonxona yoki hozirda keng ommolashayotgan tushuncha “Yashil mehmonxona”lar uchun eng xarakterli bo‘lgan asosiy jihatlarni ikki guruhga ajartish mumkin:

-chiqindilarni samarali boshqarish (minimallashtirish va utilizatsiya qilish);

-turli xil resurslardan (elektr energiyasi, suv, sotib olingan tovarlar) foydalanishni qisqartirish.

Pandemiyadan keyin ko‘plab sayohatga chiqayotgan turistlar orasida kuzatilayotgan holatga qaraydigan bo‘lsak, ular eko-sayohatga ko‘proq ustunlik berishmoqda. Hozirgi statistika ko‘rsatishicha:

-turistlarning 85% tabiat qo‘yniga sayohat qilishni muhim deb bilmoqda;

-turistlarning 50% iqlim o‘zgarishi natijasida tabiat qo‘yniga sayohat qilishga uchun zarurat borligi va ularning sayohatini tanlashga jiddiy ta’sir ko‘rsatishini ta’kidladi;

-turistlarning 30% haddan tashqari gavjum joylarga tashrif buyurishni xush ko‘rmaslikni va yuqori mavsumda sayohatlarga chiqmaslikni maqul ko‘rishmoqda;

-turistlarning qarib 25% pandemiya ta’sirida va xarajatlarni kamaytirish maqsadida o‘zlari yashaydigan manzildan uncha uzoq bo‘lmagan joylarga sayohat qilishni afzal ko‘rmoqda.

Ko‘pchilik turistlar ma’lumotlarning yetishmasligi, ularning ishonchsizligi sababli sayohatlarni qaysi turini tanlashga ikkilanmoqda va ma’lum bir muammolarga duch kelmoqda. Turistik kompaniyalar turistlarga sayohatlarni targ‘ib qilish qilish, qaysi mehmonxonalar xizmatlaridan foydalanishni taklif qilayotganda, birinchi navbatda mehmonxonalarning atrof-muhitni muhofaza qilishga bo‘lgan chora-tadbirlariga ko‘proq e’tibor berishlari kerak, chunki ekoturizmga talab tobora

ortib bormoqda.

Ba’zi mamlakatlarda so‘nggi o‘n yillikda mehmonxonalarni ekologiyalashtirish, mehmonxonalarda “yashil” texnologiyalardan foydalanish ularning faoliyatida asosiy konsepsiyaga aylanib ulgurdi. Mehmonxona biznesidagi innovatsiyalarning zamonaviy yo‘nalishi sifatida eko-mehmonxonalar yaratildi. Bugungi kunda eko-mehmonxonalarni joriy qilish va rivojlantirish mehmonxona sanoati faoliyatidagi yangi tendensiyasi hisoblanadi. Ekologik toza mehmonxonalar xizmatlarining joriy etilishi mintaqalarning turistik jozibadorligini oshirishga yordam beradi va jahon turizm bozorida raqobatdosh ustunliklarni ta’minlashga xizmat qila boshladi.

Masalan, dunyoga mashhur “Hilton” mehmonxonlar tarmog‘i 2030 yilgacha uglerod chiqindilari va suv iste’molini kamaytirish, plastik idishlardan foydalanishni to‘xtatish hisobiga atrof-muhitga ta’sirini ikki baravar kamaytirishni rejalashtirmoqda. “Marriott” mehmonxonalar tarmog‘i ham suv iste’molini 15%ga, uglerod iste’molini 30%ga, umumiy chiqindilarni 45%ga va oziq-ovqat chiqindilarini 50%ga kamaytirishga erishish uchun xarakat qilmoqda.

Eko-mehmonxonani innovatsion konsepsiya sifatida uni oddiy mehmonxonadan ajratib turadigan bir qator xususiyatlari bo‘lib, xususan, qurilishda ekologik toza materiallardan foydalanish, atrof-muhitga maksimal darajada ta’sir ko‘rsatmaslik, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan (quyosh, shamol, energiyasidan) foydalanish, oqava suvlarni qayta ishlash kabilar.

Masalan, hozirda mashhurlashib borayotgan Slovakiyadagi “AquaCity” rekreatsion-sog‘lomlashtirish kurortining butun majmuasi mehmonxonalar, akvaparklar, restoranlar, fitnes zallari va boshqalarni isitish uchun quyosh va shamol energiyasidan foydalanmoqda.

Eko-mehmonxonalarda resurslarni tejashnining zaruriy sharti sifatida, resurslarni tejovchi uskunalardan foydalanish va barcha muhandislik xizmatlari va qurilish tizimlarini boshqarishni avtomatlashtirish lozimligi ko‘rsatib o‘tilgan.

Jahondagi brend mehmonxonalarda va mashhur dam olish markazlari yashil mehmondo‘stlik amaliyotini muvoffaqiyatli amalga oshirmoqda. Ulardan ba’zi birlarini keltirib o‘tadigan bo‘lsak, Kolorado shtatidagi Molina markazi quyosh panellarini o‘rnatib xizmatlar sifatini tubdan yangicha ko‘rinishga o‘tkazgan. Italiyadagi “Arosea Life Balance” mehmonxonasi mahalliy eko-materiallardan keng foydalanishni boshlagan. Sloveniyadagi “Glamping Ribno” mehmonxonasi chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash texnologiyalariga ustuvor ahamiyat bermoqda.

Hozirda bir nechta mashhur eko-mehmonxonalar faoliyat olib borishi bilan bir-biridan farq qilmoqda. Masalan, “Berghotel Muottas Muragl” mehmonxonasi o‘zi iste’mol qilganidan ko‘ra ko‘proq energiya ishlab chiqaradi va ortiqcha ishlab chiqilgan energiyani boshqa iste’molchilarga etkazib bermoqda.

“Berghotel Muottas Muragl” mehmonxonasi Yevropa joylashgan mehmonxonalar orasida eng qimmat “yashil mehmonxona” tipiga kiradi. Mehmonxona binosi so‘nggi yillarda ikki baravar kattalashganiga qaramasdan quyosh panellari o‘rnatilishi, geotermal isitgichlar va ekologik toza materiallar ishlatilishi natijasida energiya sarfini oldingisiga qaraganda 65-70%gacha qisqartirishga erishgan.

Pandemiyadan keyin turistlar sayohatlari davomida ekologik toza mehmonxonalarda qolishga urinmoqda. 2023 yilda turistlar o‘rtasida o‘tkazilgan so‘rovnomalar natijasiga ko‘ra ularning 80% sayohatlari davomida ekologik toza mehmonxonalarda qolishni rejalashtirayotganligi ma’lum bo‘lgan.

Turistlarning talablaridlan kelib chiqqan holda yashil mehmonxonalarning faoliyat olib borishi uchun minimal standartlar tadbiq etila boshlandi. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

-ekologik toza yoki qayta ishlangan materiallardan foydalangan holda yangi xizmat turlarini ishlab chiqish;

-aqlli termostatlar va aqlli yoritish uskunalarini o‘rnatish;

-toksik bo‘lmagan maishiy mahsulotlardan foydalanish;

-organik choyshablar, sochiqlar va matraslarni sotib olish;

-shamol va quyosh panellari kabi qayta tiklanadigan energiya manbalariga sarmoya kiritish;

-mehmonxona chiqindilarini maksimal drajada kamaytirishga erishish;

-isrofgarchiliklarga yo‘l qo‘ymaslikni rag‘batlantirish.

Kuzatishlar natijasida o‘rtacha mehmonxonalardagi suv sarfining 20% kir yuvishga sarflanishi ma’lum bo‘lgan. Turistlarni suvni tejash dasturiga moslashtirish orqali Las-Vegasdagi mashhur kurot va kazino “Sezar saroyi”da suvdan foydalanishni 30 million gallondan ko‘proqqa qisqartira erishgan.

Mehmonxonalarda innovatsion texnologiyalarni keng joriy qilish iste’mol chiqindilarni kamaytirish va energiya samaradorligini bir necha bor oshiradi. Misol uchun, mehmonxona nomeriga o‘rnatilgan taymerli dushlar tobora ommalashib bormoqda. Mehmonlar dush qabul qilish vaqtini oldindan belgilashlari mumkin va signal foydalanuvchiga dush vaqti deyarli tugashi haqida xabar beradi. Xonadagi aqlli yoritish moslamalari mehmonning nomerda bor yoki yo‘qligini aniqlay oladi, nomer bo‘sh bo‘lganda elektr quvvatini maksimal darajada tejaydi. Aqlli termostatlar mehmonxona energiya sarfini optimallashtiradi.

Hozirda qurilib foydalanishga toshpirilayotgan mehmonxonalarda yashil dizayn tajribasi keng qo‘llanilmoqda. Bunga birgina misol vitlib oladigan bo‘lsak, qurilsh kompaniyalari mehmonlarga elektr transport vositalari bilan xizmat ko‘rsatish uchun to‘xtash joyiga batareya zaryadlash stantsiyalarini o‘rnatishni ham amalga oshirimoqda.

Mehmonxona biznesiga sarmoya kiritishda ko‘proq tadbirkorlar asosan energiya tejovchi qurilmalardan foylanishni afzal ko‘rishmoqda. Bunda, yoritish moslamalari kabi yashil rangdagi mehmonxona jihozlariga, yoritish texnologiyasi, yorug‘lik darajasini kunning vaqtiga qarab sozlash tizimni dasturlashtirishni olishimiz mumkin.

Bu kabi tajribalar respublikamiz mehmonxonalarida joriy etish ishlari olib borilmoqda. Bunda ustuvor yo‘nalish sifatida energiya tejovchi texnologiyalar, chiqindilarni qayta ishlash, tabiiy manbalar va suvni tejash choralari ko‘rish orqali mehmonxonalar va kurortlarning atrof-muhitga ta’sirini sezilarli darajada kamaytirish va atrof-muhitga e’tiborli sayohatchilarning ehtiyojlarini qondirishga harakat qilinmoqda.

Yuqorida ko‘rib o‘tilganlarga asoslanib, mehmonxona biznesi hozirgi vaqtda ekologik tendensiyani shakllantirish va ommalashtirish bosqichida desak bo‘ladi. Shu

bilan birga, dunyoning ko‘plab mamlakatlari milliy bozorlarida eko-mehmonxonalar bo‘yicha boy tajriba to‘plagan bo‘lib, muvofaqiyatli faoliyat yuritmoqda. Bu kabi tajribalarni qo‘llash orqali respublikamizda mehmoxona biznesini xalqaro darajaga chiqarishimiz kerak bo‘ladi.

Xulosa va takliflar

Oddiy mehmonxonalarni innovatsion texnologiyalarni qo‘llash orqali eko-mehmonxonaga aylantirish hozirda keng avj olmoqda. Bu kabi mehmonxonalarni qayta jixozlashda quyidagilarga e’tibobrni qaratishimiz lozim bo‘ladi.

1. Mehmonxonalardagi joriy amaliyotlarni (energiya sarfini, suvdan foydalanishni, chiqindilarni qayta ishlashni va atrof-muhitga bo‘layotgan ta’sirlarni) baholash.

2. Mehmonxonalarda energiyani tejaydigan yoritishni qurilmalari (LED lampalar, nomerlarga harakat sensorlarini o'rnatish), isitish, shamollatish va konditsioner tizimlarini qayta ko‘rib chiqish, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish agar imkoni bo‘lsa quyosh panellari yoki shamol turbinalarini o‘rnatish.

3. Mehmonxonalarda suvni tejash qurilmalarini (past bosimli dush kranlari) o‘rnatish va aqilli termostatni keng joriy qilish.

4. Mehmonxonalarda chiqindilarni kamaytirish va ularni qayta ishlashda birinchi navbatda oshxona va restoranlardan organik chiqindilarni kompost qilish, bir martalik ishlatiladigan plastmassalarni kamaytirish (plastik butilkalar va gigiena vositalari idishlari).

5. Ekologik toza mahsulotlar (tozalash vositalari, paxta materiallardan tayyorlangan choyshablar), uglerod chiqindilarini kamaytirish uchun mahalliy yetkazib beruvchilardan oziq-ovqat va boshqa mahsulotlarni sotib olish.

6. Mehmonxonaga tashrif buyuruvchilarga yashil tashabbuslar haqida ma'lumot berish va uni qo‘llab quvvatlaganlarni rag‘batlantirish, nomerlarga energiya va suvni tejash amaliyotlari haqida eslatmalarni joylashtirish.

7. Mehmonxona ishchi xodimlarini malakasini oshirish va qayta tayyorlash amaliyotini doimiy ravishda takomillashtirib borish.

8. Mehmonxona faoliyatini muvofiqlashtiri uchun doimiy ravishda monitoring (energiya va suvdan foydalanish, chiqindilarni qayta ishlash va boshqa asosiy ko'rsatkichlar bo‘ycha) olib borish.

Ushbu amallarni bajarish orqali mehmonxonalarning atrof-muhitga ta'sirini sezilarli darajada kamaytirishi, barqarorlikni yaxshilash va ekologiyaga e'tiborli turistlarni jalb qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son farmoni.

2. A.N. Norchayev. Zamonaviy turizm infratuzilmasining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari. i.f.d. (DSc) ilmiy darajasi olish uchun yozilgan dissertatsiya. –T. TDIU, 2021 yil. 254 b.

3. Turizmda raqamli innovatsion texnologiyalarni joriy qilish yo‘nalishlari.

“Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2020 yil. 216-222 betlar.
4. www.lex.uz
5. www.unwto.org
6. www.uzbektourism.uz
7. www.stat.uz
8. www.kun.uz

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANLANTIRISH XUSUSIYATLARI

Abdurahmonova Gulnora Qalandarovna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo‘yicha prorektori
i.f.d., professor

Annotatsiya. Ushbu maqolada yashil turizmni rivojlantirishning xususiyatlari va omillari ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, respublikada yashil turizmni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, barqaror turizm, energiya tejaydigan texnologiyalar, ekoturizm

Kirish

Yashil turizmni rivojlantirish maqsadlari turistik faoliyat muhitining tashqi va yashil omillariga bog‘liq. Yashil turizmning tashqi muhit omillari zamonaviy, shiddat bilan o‘zgarayotgan iqtisodiy muhitda o‘zgarib turganligi sababli, bu tashkiliy-iqtisodiy mexanizm uni boshqa muayyan maqsadlardan ajratib turuvchi bir qator tizimli xususiyatlarga ega. U rivojlanishning o‘zgarib turuvchi talab va maqsadlari sharoitlarida o‘zining asosiy funksiyalarini bajarish imkoniga ega bo‘lishi, shuningdek, tashqi muhit o‘zgarishlarga uchraganda o‘z ish parametrlarini saqlab qolishi zarur.

Yashil turizmda tashkiliy-iqtisodiy mexanizm iqtisodiy jarayonlarning normal borishiga, iqtisodiy tizim va uning ob’yektlari barqaror faoliyatda bo‘lishini qo‘llab-quvvatlashga, turizm faoliyatini yanada rivojlanishiga, uzilishlar, qonunlar, normativ ko‘rsatmalar, shartnomalar buzilishlarining oldini olishga ko‘maklashadigan sharoitlar yaratish choralari va vositalarining yig‘indisi hisoblanadi. Bunga quyidagi besh jihat yorqin misol bo‘la oladi:

-qonun jihatidan ta’minlash (turistik faoliyatning normal borishiga ko‘maklashadigan qonunlar ishlab chiqish);

-infratuzilma jihatidan ta’minlash (yashil turizmni tashkil etish uchun umumiy sharoitlarni yaratuvchi va ta’minlovchi moddiy-texnik elementlarning mavjud bo‘lishi);

-moliyaviy ta’minlash (investisiya manbalarini aniqlash va turizm sohasida qulay investisiya iqlimini yaratish);

-axborot ta’minoti (yashil turizmni tashkil etish va yangi axborot texnologiyalaridan foydalangan holda turistlarni axborot bilan ta’minlash);

-kadrlar bilan ta’minlash (sifatli turistik xizmatlar ko‘rsatishga layoqatli bo‘lgan malakali oliy, o‘rta va quyi bo‘g‘in xodimlarini o‘z vaqtida va doimiy tayyorlash hamda qayta tayyorlash).

Yashil turizmni rivojlantirishda tashkiliy-iqtisodiy va ijtimoiy-huquqiy mexanizmlariga qaraydigan bo‘lsak, tashkiliy mexanizmda yashil turizmda tashrif buyuradigan sayyohga ko‘rsatiladigan xizmatlarni sifat darajasi shu mahalla yoki hudud rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi. Shu munosabat bilan turistlar tashrif buyuradigan yashil hududlarda aholini yashil turizm savodxonligi oshirish bo‘yicha qo‘shimcha o‘quv markazlarini ochish tavfsiya etiladi.

O‘zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirish, mamlakatda yashil turizmni rivojlantirish, mazkur sohada aholini ish bilan bandligini oshirish va shuning bilan bir qatorda tabiiy turfa xillikni, ya’ni biobalansni saqlash, iqlim o‘zgarishlarining oldini olish maqsadida davlat organlarining yashil turizmni rivojlantirish sohasida aholi bilan muloqot qilishining yangi mexanizmlarini joriy etish yuzasidan izchil ishlar olib borilmoqda. Shu bilan bir qatorda, O‘zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirish maqsadida zamonaviy innovatsion ta’lim platformalarni amaliyotga keng tatbiq etishning yaxlit tizimini yaratish, axborot texnologiyalari va kommunikatsiyalarini boshqarish va joriy etish sohasidagi bir qator tizimli muammo va kamchiliklar ushbu sohaning jadal rivojlanishiga, sifatli axborot xizmatlarini ko‘rsatishga to‘sqinlik qilmoqda.

Iqlim o‘zgarishlari tobora kuchayib borayotgan davrda “yashil” turizmni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro Harakatlar dasturini qabul qilish har qachongidan ham dolzarb ekanini ta’kidlagan O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti turistik hududlarning “Yashil” turizmni joriy etish bo‘yicha eng yaxshi shahar" nominatsiyasini ta’sis etishni ham taklif qildi.

Qayd etilishicha, tashkilot ko‘magida yaqinda ish boshlagan Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishini o‘rganish universiteti hamda Samarqanddagi “Ipak yo‘li” xalqaro universiteti hamkorligida Global “yashil” turizm startaplari laboratoriyasini yaratish rejalashtirilmoqda. Shuningdek, xavfsiz turizmni rivojlantirishda innovatsion raqamli platformalarni tatbiq etish dolzarb masalalardan bo‘lib hisoblanadi.

2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiyotga o‘tish va “yashil” o‘sishni ta’minlash dasturi “yashil” iqtisodiyotga o‘tishning ustuvor yo‘nalishlaridan kelib chiqib, hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish uchun zarur resurs va imkoniyatlar bilan ta’minlash, iqlim o‘zgarishiga doir masalalarda davlat xizmatlari qamrovini kengaytirish, “yashil” iqtisodiyot sohasida aholining iqtisodiy faolligini oshirish orqali aholi va mahalliy jamoatchilik ishtirokini kengaytirish;

“Yashil” investitsiyalarni qo‘llab-quvvatlash, xususiy sektorga keng imkoniyatlar yaratish va “yashil” innovatsiyalarni joriy etishda xususiy investorlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida davlat-xususiy sheriklikni va xalqaro moliya institutlari bilan hamkorlikni kengaytirish orqali “yashil” iqtisodiyotga o‘tish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish kabi dolzarb vazifalar belgilab berilgan.

Dastur quyidagi 6 ta ustuvor yo‘nalishda O‘zbekiston Respublikasida “yashil” iqtisodiy o‘sishni ta’minlash vazifalarini belgilaydi:

-tabiiy resurslardan barqaror va samarali foydalanish;

-milliy iqtisodiyotning tabiiy ofatlar va iqlim o‘zgarishiga nisbatan barqarorligini mustahkamlash;

-milliy iqtisodiyot, xususan, sanoatning “yashil” va kam uglerodli rivojlanishini ta’minlash;

-innovatsiyalarni joriy etish va samarali “yashil” investitsiyalarni jalb qilish;

-barqaror va inklyuziv “yashil” urbanizatsiyani rivojlantirish;

-“yashil” iqtisodiyotga o‘tish davrida katta ta’sir ostida bo‘lishi mumkin bo‘lgan aholi va ularning yashash joylarini qo‘llab-quvvatlash.

Ushbu ustuvor yo‘nalishlar bo‘yicha vazifalarning samarali amalga oshirilishi quyidagi yo‘nalishlardagi tarmoqlararo choralar bilan bir qatorda amalga oshiriladi:

-“yashil” o‘sish bo‘yicha salohiyatni oshirish va inson kapitalini rivojlantirish;

-“yashil” iqtisodiyotga o‘tish uchun qulay siyosiy muhit yaratish, samarali institutlarni joriy qilish;

-tashqi va ichki “yashil” moliyalashtirish oqimlarini ko‘paytirish;

-nodavlat notijorat tashkilotlar va xususiy sektorning faol ishtirokida ommaviy seminarlar, ishchi yig‘ilishlar va treninglar kabi ta’lim va targ‘ibot dasturlari orqali jamoatchilikni xabardor qilish kampaniyalarini kuchaytirish va muvofiqlashtirish;

-olingan tajriba va ilg‘or amaliyot bilan almashish uchun milliy platforma yaratish;

-tegishli mexanizmlar orqali milliy, mintaqaviy va global darajada tajriba almashish;

-tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishi bo‘yicha mahalliy davlat hokimiyati organlari va jamoatchilikning bilimlarini lozim darajada birlashtirish uchun tegishli mexanizmlarni aniqlash;

-ta’lim sifati va natijadorligini oshirish - bolalar, yoshlar va ayollarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida ularning inklyuziv ta’limini ta’minlash, sifati va qamrovini oshirish.

Shuningdek, “Yashil” o‘sish bo‘yicha salohiyatni oshirish va inson kapitalini rivojlantirishning quyidagi ustuvor yo‘nalishlari belgilab berilgan:

-davlat organlari va tashkilotlari boshqaruv xodimlarining boshqarish, rejalashtirish vakolatlarini takomillashtirish - manfaatdor vazirlik va idoralarning rahbar xodimlari uchun barqaror boshqaruv masalalari bo‘yicha treninglar o‘tkazish;

-“yashil” iqtisodiyotga o‘tish bo‘yicha harakatlar va chora-tadbirlarni rejalashtirish, amalga oshirish, natijalarini baholash bo‘yicha davlat va xususiy tashkilotlarning texnologik vakolatlarini mustahkamlash - manfaatdor davlat organlari va xususiy tashkilotlarning o‘rta va texnik xodimlari uchun treninglar o‘tkazish;

-“yashil” o‘sish, iqlim o‘zgarishiga barqarorlik bo‘yicha trenerlarni tayyorlash - salohiyatni oshirish bo‘yicha ta’lim, ilmiy-tadqiqot va boshqa muassasalar uchun instruktorlarni tayyorlash uchun qisqa muddatli kurslarini ishlab chiqish va o‘tkazish;

-kichik grantlar ajratish orqali xususiy tijorat va notijorat tashkilotlarda o‘qitish va maslahat xizmatlarini ko‘rsatishni qo‘llab-quvvatlash - xususiy tijorat va notijorat

tashkilotlar uchun “yashil” iqtisodiyot masalalari bo‘yicha ochiq ma’ruzalar, konferensiyalar va seminarlar o‘tkazish xarajatlarini qoplashga qaratilgan kichik grantlar taqdim etish;

-ta’lim tashkilotlarining tegishli o‘quv rejalariga “yashil” iqtisodiyot mavzularini kiritish - tegishli ta’lim tashkilotlarida mavjud fanlar doirasida “yashil” iqtisodiyot amaliyoti va tamoyillariga oid mavzularini kiritish;

-“yashil” iqtisodiyot onlayn markazini tashkil etish - “yashil” iqtisodiyot, uning qonunchilik bazasi, o‘tmish va kelajakdagi faoliyati, ilg‘or xalqaro tajribalar va “yashil” o‘sishning boshqa jihatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni o‘zida jamlagan elektron platforma yaratish;

-vakolatli davlat organlari tizimidagi institut va markazlarning o‘zaro muvofiqlashtirilgan bilimlarni boshqarish bo‘yicha salohiyatini oshirish, to‘plangan bilim, tajriba va ilg‘or amaliyot almashinuvi bo‘yicha milliy platforma yaratish;

-turli darajada to‘plangan bilimlarni tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishiga integratsiya qilish mexanizmlarini yo‘lga qo‘yish;

-tabiiy ofatlar xavfini kamaytirish va iqlim o‘zgarishi bo‘yicha to‘plangan bilim, tajriba va ilg‘or amaliyotlar asosida ommaviy seminarlar, ishchi yig‘ilishlar va treninglar kabi ta’lim va targ‘ibot dasturlari orqali jamoatchilikni iqlim o‘zgarishi haqida xabardor qilish kampaniyalarini o‘tkazish;

-Iqlim o‘zgarishi masalalarini targ‘ib qilishni umumiy o‘rta va oliy ta’lim o‘quv dasturlariga kiritish.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari

Zufarova Nozima Gulamiddinovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
“Turizm” fakulteti dekani, DSc

Annotasiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari o‘rganilgan bo‘lib, barqaror rivojlanish, atrof-muhitni boshqarish va mintaqaviy ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish tamoyillariga asoslangan. Ushbu tadqiqot mamlakat ichida ekologik jihatdan mas’uliyatli turizmni shakllantirishni qo‘llab-quvvatlovchi kontseptual asos va metodologik yondashuvlarni o‘rganadi. Yashil iqtisodiyot, barqaror turizmni boshqarish va jamoatchilik asosidagi rivojlanish nazariyalariga tayanib, tadqiqot tabiiy resurslarni muhofaza qilish, mahalliy ishtirok va yashil turizm amaliyotidagi innovatsiyalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, yashil rivojlanish, yashil turizm modellari, CO2, issiqxona gazlari, barqaror rivojlanish.

Kirish

Global ekologik o‘zgarishlar va barqaror iqtisodiy modellarga talabning ortib borishi sharoitida yashil turizmni rivojlantirish ko‘plab mamlakatlar uchun asosiy strategik yo‘nalishga aylandi. Ko‘pincha ekoturizm yoki barqaror turizm deb

ataladigan yashil turizm iqtisodiy o‘sishni atrof-muhitni muhofaza qilish va ijtimoiy mas’uliyat bilan uyg‘unlashtirishga intiladi. U mahalliy jamoalar uchun ijtimoiy-iqtisodiy foydani maksimal darajada oshirish hamda tabiiy va madaniy resurslarning uzoq muddatli hayotiyligini ta’minlash bilan birga salbiy ekologik ta’sirlarni minimallashtirish tamoyiliga asoslanadi. Turli landshaftlar, noyob biologik xilma-xillik va boy madaniy merosga ega bo‘lgan O‘zbekiston uchun yashil turizmni rivojlantirish mintaqaviy rivojlanishni rag‘batlantirish va mamlakatning xalqaro turizm raqobatbardoshligini oshirish uchun muhim imkoniyatdir.

So‘nggi o‘n yillikda O‘zbekiston ekologik va qishloq turizmi tashabbuslariga tobora ko‘proq e’tibor qaratib, turizm sohasini isloh qilishda sezilarli yutuqlarga erishdi. Milliy strategiyalarda an‘anaviy madaniy yo‘nalishlardan tashqarida turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilish va barqarorlik tamoyillarini turizmni rejalashtirish va boshqarishga integratsiya qilish zarurligi ta‘kidlangan. Biroq, yashil turizmni samarali amalga oshirishning nazariy va metodologik asoslari yetarlicha rivojlanmaganligicha qolmoqda. Ko‘plab muammolar, jumladan, manfaatdor tomonlar orasida ekologik muammolar haqida xabardorlikning cheklanganligi, qishloq joylarda infratuzilmaning yetarli emasligi va ilmiy asoslangan siyosat doiralariga ehtiyoj borligi kabi muammolar mavjud.

Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy va nazariy asoslari atrof-muhit fanlari, iqtisodiyot, sotsiologiya va mintaqaviy tadqiqotlardan olingan fanlararo tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Ushbu asoslarni tushunish iqtisodiy samaradorlik va ekologik mas’uliyatni muvozanatlashtiradigan barqaror turizm modellarini yaratish uchun juda muhimdir.

O‘zbekistonda 2019-2030-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” (PQ-4477-son qaror) iqlim o‘zgarishi sharoitida yashil turizmni rivojlantirish uchun huquqiy va ilmiy asos yaratadi. Strategiyada tabiiy resurslardan samarali foydalanish, ekotizimlarni asrash va iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish kabi vazifalar belgilangan. Masalan, Orolbo‘yi mintaqasida ekologik turizmni rivojlantirish orqali cho‘llanishga qarshi kurashish va mahalliy aholi hayotini yaxshilash choralari ko‘rilmoqda. [1]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish O’zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. [2]

Turizm jahon iqtisodiyoti o‘sish drayveri sifatida muhim salohiyatga ega sohalardan hisoblanadi. Turizm iqtisodiyoti jahon yalpi ichki mahsulotining (YaIM) 5% ni tashkil qiladi, shu bilan birga u jami bandlikning qariyib 8% ni tashkil qiladi. Xalqaro turizm global eksportda to‘rtinchi o‘rinni egallaydi (yoqilg‘i, kimyo va avtomobilsozlik mahsulotlaridan keyin), sanoat qiymati yiliga 1 trillion AQSH dollarini tashkil etadi, bu jahon savdo xizmatlari eksportining 30 foizini yoki umumiy eksportning 6 foizini tashkil qiladi. Har yili taxminan to‘rt milliardga yaqin mahalliy sayyohlar keladi va 2022 yilda 940 millionga yaqin xalqaro sayyohlar qayd etilgan.

Turizm 150 dan ortiq mamlakatlarda eng ko‘p eksport qilinadigan beshtadan biri bo‘lsa, 60 dan ortiq mamlakatlarda esa birinchi raqamli eksport hisoblanadi[3]. Shuningdek, u rivojlanayotgan mamlakatlarning 1/3 qismi va kam rivojlangan mamlakatlarning 1/2 qismi uchun asosiy valyuta manbai hisoblanadi.

Sayohat qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan turistlar soni ko‘paygan sari turizmning atrof-muhitga ta’siri ham ortadi.

Yashil turizmni dastlabki rivojlanish bosqichida turizm faoliyati bilan bog‘liq avia transport va boshqa transport vositalaridan foydalanishda karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga sabab bo‘lishi va mehmonxona ximatlarini ko‘rsatilishi bilan bog‘liq holda elektr energiyasini meyordan ortiqcha iste’mol qilinishi ham elektr ishlab chiaruvchi korxonalar tomonidan ko‘mir va tabiiy gaz yoqish hisobiga karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga olib kelishi, shuningdek mehmonxonalar faoliyatida haddan tashqari ortiqcha suv resusrslari iste’moli atrof-muhitga salbiy ta’sirini tadqiq etishda ko‘plab tadqiqotchilar *ekologik Kuznets egri chizig‘i* (EKC) ilmiy gepotezasidan foydalanib kelishmoqda.

Adabiyotlar sharhi

Yashil turizm konsepsiyasi barqaror rivojlanishning kengroq doirasida rivojlanib, atrof-muhitni muhofaza qilish, ijtimoiy farovonlik va iqtisodiy o‘sish o‘rtasidagi muvozanatni saqlash zarurati tobora ortib borayotganini aks ettiradi. Manosuthi, N., Meeprom, S., & Leruksa, C. [3] kabi xalqaro olimlarning fundamental tadqiqotlari yashil turizm tabiiy resurslardan mas’uliyatli foydalanish, mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlash va madaniy merosni saqlash orqali barqarorlik tamoyillarini o‘zida mujassam etganini ta’kidlaydi. Ushbu tadqiqot ishlari yashil turizmning samaradorligi tizimli rejalashtirish, ishtirokchi boshqaruv va ekologik qadriyatlarni turizmni boshqarishga integratsiyalashga bog‘liqligini ta’kidlaydi.

O‘zbekistonda yashil turizm bo‘yicha akademik tadqiqotlar nisbatan yaqinda sodir bo‘lgan hodisadir. B.Safarov [4], A.A. Qodirov [5], Z. E. Normurodova [6] va N.Rasulova [7] kabi mahalliy olimlar milliy turizm siyosati doirasida ekoturizm va yashil turizmni rivojlantirish istiqbollarini tahlil qilishgan. Ularning tadqiqotlari tabiiy turizm resurslarini tasniflash uchun ilmiy asos yaratish, ekologik toza standartlarni belgilash va turizmni boshqarishda innovatsion texnologiyalarni joriy etish muhimligini ta‘kidlaydi.

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlardan B.Kuziboev, U.Matyakubov singari mamlakatimiz olimlari yashil turizmni rivojlantirishda issiqxona gazlari tashlanmalari miqdorini aniqlash uslubiyatini ishlab chiqishga oid bo‘yicha ilmiy-nazariy va amaliy masalalarni ishlab chiqishga munosib hissa qo‘shdilar[8].

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, monografik bayon, mantiqiy va iqtisodiy-statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish, taqqoslash, statistik ma’lumotlarni guruhlash, ekspert baholash, ilmiy abstraksiya usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Jahon turizm industriyasi bugungi kunda tobora tez rivojlanib borayotgan sohalardan biri bo‘lib, u global issiqxona gazlari tashlanmalarining asosiy manbalari qatoridan joy olmoqda. Bunda eksponensial o‘sish omili kuzatiladi, ya’ni turizm ko‘p miqdorda energiyani iste’mol qilish barobarida chiqindilar va karbonat angidrid (CO2) issiqxona gazlari tashlanmalari hosil bo‘lishiga sabab bo‘lmoqda.

Yashil iqtisodiyotdagi turizm – bu turizmning alohida shakli emas, balki aksincha turizmning barcha turlari barqarorligini ta’minlashga asosiy e’tibor qaratadi.

2030 yil uchun Xalqaro transport forumi prognozlariga ko‘ra, yoqilg‘i samaradorligining kutilayotgan yaxshilanishi, ekologik toza transport turlarining paydo bo‘lishiga qaramay, yo‘lovchi va yuk tashishga bo‘lgan talabning oshishi CO_2 chiqindilarining ko‘payishiga olib keladi.

2030 yilga borib, yo‘lovchi va yuk transportidan CO_2 ning umumiy tashlanmalari 2016 yilga nisbatan 21 foizga oshib, 8,772 million tonna CO_2 ni tashkil etadi, bu esa barcha antropogen CO_2 tashlanmalarining 23 foizini tashkil qiladi.

2025-yil 07 fevraldagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Qarorida O‘zbekiston Respublikasida “Yashil turizm” dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari rejasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada zamonaviy energotejamkor texnologiyalarni keng qo‘llash orqali iqtisodiyotda “uglerod izi”ni kamaytirish vazifalar “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida mamlakat rivojlanishining ustuvor yondashuvlari sifatida belgilab berildi.

Xulosa

Yashil turizmni rivojlantirishda issiqxona gazlari tashlanmalari miqdorini aniqlash uslubiyatini ishlab chiqishga oid tadqiqot natijasi quyidagi xulosalarni shakllantirish, ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi:

1. Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan. Bu jarayonda ilmiy tadqiqotlar, barqaror rivojlanish tamoyillari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim rol o‘ynaydi.
2. O‘zbekiston kabi iqlim o‘zgarishidan sezilarli darajada ta’sirlanadigan mamlakatlar uchun bu yondashuv nafaqat turizmni rivojlantirish, balki tabiiy muhitni saqlash va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash uchun strategik ahamiyatga ega.
3. O‘zbekiston turizm sektorining barqaror kelajagi uning nazariy tamoyillarni muvofiqlashtirilgan, dalillarga asoslangan siyosat va harakatlarga aylantirish qobiliyatiga bog‘liq. Yashil turizm, ilm-fan va jamoatchilik bilan aloqalar asosida boshqarilsa, ekologik muhofaza, ijtimoiy integratsiya va iqtisodiy barqarorlikning kuchli omili bo‘lib, mamlakat turizmini barqarorlik bo'yicha global kun tartibiga moslashtirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

3. Manosuthi, N., Meeprom, S., & Leruksa, C. (2024). Exploring multifaceted pathways: understanding behavioral formation in green tourism selection through fsQCA. Journal of Travel & Tourism Marketing, 41(4), 640–658. https://doi.org/10.1080/10548408.2024.2325529

4. B.Safarov, et al. Forecasting the Volume of Tourism Services in Uzbekistan. Sustainability 2022, 14, 7762. https://doi.org/10.3390/ su14137762

5. Qodirov A.A. Hududlarda ekologik turizm salohiyatini barqaror rivojlantirishning uslubiy-metodologik asoslarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari doktori (DSc.) ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertasiya avtoreferati.-T.: BuxDU, 2024.-32-b.

6. Z. E. Normurodova [6] Yashil turizmni rivojlantirish va takomillashtirish istiqbollari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. 2023-yil, avgust. № 8-son. https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz

7. N. Yu. Rasulova. Research models of green tourism development. American Journal of Interdisciplinary Research and Development. Volume 31, August 2024, Pages 70-74.

8. Kuziboev B., Saidmamatov O., Khodjaniyazov E., Marty P., Ibragimov J., Davron Ruzmetov D., Matyakubov U., Lyulina E., Ibadullaev D. CO2 Emissions, Remittances, Energy Intensity and Economic Development: The Evidence from Central Asia. Economies 12: 95. 2024.

O‘ZBEKISTON SHAROITIDA YASHIL TURIZMNING REGENERATIV (TIKLOVCHI) MODELINI SHAKLLANTIRISH: XALQARO TAJRIBALAR ASOSIDA INNOVATSION BOSHQARUV MEXANIZMINI ISHLAB CHIQISH

Eshtayev Alisher Abdug‘aniyevich,
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi mudiri, i.f.d., professor

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning yangi bosqichi sifatida regenerativ (tiklovchi) turizm modelini shakllantirish zarurati ilmiy asosda yoritilgan. Jahon amaliyotida (Yangi Zelandiyada “Tiaki Promise”, Kosta-Rikada “Regenerative Travel Framework”, Kanada va Islandiyada hududiy ekologik boshqaruv modellari) qo‘llanilgan innovatsion mexanizmlar tahlil qilindi. O‘zbekiston turizm sektorining ekologik barqarorligi, tabiiy resurslardan foydalanish saboqlari, mahalliy hamjamiyat ishtirokini kuchaytirish, yashil standartlarni joriy qilishda yuzaga kelayotgan cheklovlar ochib berildi. Tadqiqot yakunida O‘zbekiston uchun regenerativ turizmning milliy modeli va boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishga oid konseptual takliflar berildi.

Kalit so‘zlar: regenerativ turizm, yashil turizm, barqaror rivojlanish, ekoturizm boshqaruvi, innovatsion model, xalqaro tajriba, mahalliy hamjamiyat, tabiiy resurslar boshqaruvi.

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Biroq turizm oqimlari keskin ortishi natijasida ko‘plab mamlakatlarda tabiiy ekotizimlarga yuklama kuchaydi, resurslarning haddan tashqari ekspluatatsiyasi, chiqindilar hajmining oshishi, suv va yer resurslarining degradatsiyasi, mahalliy hamjamiyatlarning madaniy muvozanati buzilishi kabi salbiy oqibatlar kuchaymoqda. Shu munosabat bilan xalqaro darajada “sustainable tourism” – barqaror turizm konsepsiyasi shakllandi va turli darajadagi strategik hujjatlar orqali mustahkamlanib bordi.

Ammo so‘nggi yillarda ilmiy hamjamiyat va amaliyotchi mutaxassislar barqaror turizm konsepsiyasining o‘zi ham ayrim hollarda yetarli emasligini ta’kidlamoqda. Chunki u ko‘proq “zararni minimallashtirish”ga qaratilgan bo‘lib, ko‘plab degradatsiyaga uchragan landshaftlar, buzilgan ekotizimlar va ijtimoiy-madaniy muhitni tiklash vazifasini to‘liq qamrab olmaydi. Shu nuqtai nazardan ilgari surilayotgan yangi yondashuv – regenerativ (tiklovchi) turizm konsepsiyasi nafaqat salbiy ta’sirlarni kamaytirish, balki turizm orqali tabiiy va ijtimoiy kapitalni qayta tiklash va boyitish g‘oyasiga asoslanadi.

Regenerativ turizmning mazmun-mohiyati shundaki, turizm faoliyati olib borilayotgan hududlar nafaqat “zarar ko‘rmasligi”, balki sayyohlar oqimi va turizm loyihalari hisobiga ekologik barqarorlik, biologik xilma-xillik, suv va yer resurslarining holati, mahalliy aholi daromadi, ijtimoiy birdamlik va madaniy merosni asrash ko‘rsatkichlari yaxshilanishi ko‘zda tutiladi. Bu yondashuv turizmni mahalliy hamjamiyat, tabiat va iqtisodiyot o‘rtasidagi murakkab o‘zaro ta’sirlar tizimida ko‘rib chiqadi.

O‘zbekiston misolida olib qaralganda, mamlakatning noyob tabiiy landshaftlari, o‘rmon va tog‘ ekotizimlari, cho‘l va yarim cho‘l hududlari, biosfera qo‘riqxonalari, shuningdek, qishloq joylaridagi agro- va etnoturizm salohiyati yashil va regenerativ turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan turizmni rivojlantirish bo‘yicha strategik hujjatlar, “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish konsepsiyasi, hududlar kesimida ekoturizm zonalarini shakllantirish tashabbuslari ushbu yo‘nalishlarning ustuvorligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ekoturizm va yashil turizmga oid loyihalar ko‘proq infrastruktura qurish, yangi yo‘nalishlar ochish, reklama va marketingga yo‘naltirilgan bo‘lib, tabiiy ekotizimlarni tiklash, ularning ekologik sig‘imini ilmiy asosda hisoblash, mahalliy hamjamiyatga egalik va boshqaruv vakolatlarini kengaytirish, turizm korxonalarini ekologik standartlar asosida sertifikatlash jarayonlari yetarli darajada shakllanmagan.

Shu sababli, O‘zbekiston sharoitida xalqaro tajribalar asosida regenerativ turizmning innovatsion boshqaruv modelini ishlab chiqish, ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy indikatorlar tizimini aniqlash, turizm faoliyatini hududlarning ekologik

tiklanishiga xizmat qiladigan tarzda tashkil etish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb masala hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yashil turizm, barqaror rivojlanish va regenerativ turizm bo‘yicha ilmiy adabiyotlar so‘nggi o‘n yillikda sezilarli darajada kengaydi. Turizmning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy salohiyatini baholash, hududlarni boshqarish, tabiat xizmatlari konsepsiyasi, mahalliy hamjamiyatga asoslangan yondashuvlar, uglerod izini kamaytirish mexanizmlarini tushuntiruvchi nazariy tadqiqotlar mazkur mavzuning shakllanishida muhim poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Scheyvens (2022) o‘zining “Tourism and Sustainability” asarida turizmning ijtimoiy, ekologik va iqtisodiy barqarorlik omillarini tahlil qilgan. Muallif barqaror turizm amaliyotining ko‘plab mamlakatlarda keng joriy etilganini tan olgan bo‘lsa-da, mavjud tizim ko‘proq “zararni minimallashtirish”ga qaratilgani sababli ekotizimlarning tiklanishi masalasi yetarli darajada yoritilmaganini ta’kidlaydi. Bu fikr regenerativ turizmning paydo bo‘lishiga olib kelgan nazariy zaruriyatni asoslaydi.

Benur & Bramwell (2015) turizm mahsulotini diversifikatsiya qilish va barqaror boshqaruv modellarini taklif etadi. Ularning yondashuvi turizmni mahalliy resurslarga asoslangan holda boshqarish, manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlash va ekologik cheklovlarga rioya qilish kabi prinsiplarni o‘z ichiga oladi. Bu tamoyillar regenerativ turizm modelining tarkibiy qismi bo‘lib, O‘zbekiston sharoitida hududiy boshqaruv uchun alohida ahamiyat kasb etadi.

UNWTO (2023) tomonidan e’lon qilingan “Tourism for Green Transformation Report”da turizmning yashil iqtisodiyotga qo‘shayotgan hissasi, uglerod izini kamaytirish bo‘yicha global mezonlar va mamlakatlar uchun ekologik transformatsiya yo‘nalishlari taqdim etilgan[8]. Ushbu hisobot O‘zbekiston uchun ekologik standartlar, sertifikatlash va yashil infratuzilmani rivojlantirish bo‘yicha metodik asos vazifasini bajaradi.

Regenerative Travel (2022) tomonidan ishlab chiqilgan “Regenerative Tourism Framework” global miqyosda regenerativ turizmning indikatori, tamoyillari va qiymat yaratish mexanizmlarini tizimlashtirgan eng muhim manbalardan biridir[9]. Unda turizm faoliyatining natijalari ekotizimning holatini yaxshilash, mahalliy hamjamiyatning iqtisodiy farovonligi va madaniy barqarorlik orqali o‘lchanishi kerakligi ta’kidlangan.

Yangi Zelandiyaning MBIE (2021) tomonidan taqdim etilgan “Tiaki Promise Guidelines” esa sayyohlar xulq-atvorini boshqarishning eng samarali modelini yaratgan. Mazkur tajriba adabiyotlarda ko‘plab ilmiy maqolalar orqali o‘rganilgan bo‘lib, u turistlarning ekologik mas’uliyatini oshirish orqali hududlarga tushayotgan yuklamani kamaytirishning amaliy mexanizmlarini ko‘rsatadi.

Islandiyaning “Destination Management Plan” konsepsiyasi bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar tashrif sig‘imi (carrying capacity), landshaft tiklanishi, geotermal va vulqon hududlarida ekologik monitoring masalalariga e’tibor qaratadi. Ushbu

[8] https://www.untourism.int/world-tourism-day-2023

[9] https://www.regenerativetravel.com/elementor-21199/

yondashuvlar, xususan, “landscape resilience” (landshaft barqarorligi) nazariyasiga asoslanadi[10]. Kosta-Rika modeli esa ilmiy adabiyotlarda ekologik sertifikatlashning eng muvaffaqiyatli shakllaridan biri sifatida tilga olinadi. Bu tizim ekotizim xizmatlarining iqtisodiy qiymatlash uslublari, ekologik audit, korporativ ekologik mas’uliyatni oshirish bo‘yicha o‘rganilgan.

Asosiy qism

Regenerativ turizm – bu barqaror turizm konsepsiyasidan keyingi evolyutsion bosqich bo‘lib, turizm faoliyatidan keyin hududning “holati yomonlashmasligi” emas, balki “avvalgidan yaxshiroq” bo‘lishini maqsad qilib qo‘yadi. Bunda quyidagi nazariy tamoyillar ustuvor:

- Ekotizim yondashuvi: turizm hududlari alohida obyekt emas, balki o‘zaro bog‘liq tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy elementlardan tashkil topgan ekotizim sifatida ko‘riladi.
- Tabiat xizmatlari (ecosystem services) qiymatlash: rekreatsion imkoniyatlar, landshaft estetikasi, biyo-xilma-xillik, iqlimni yumshatish kabi xizmatlar iqtisodiy baholanadi va boshqaruv qarorlarida inobatga olinadi.
- Mahalliy hamjamiyatga asoslangan boshqaruv: turizm loyihalari tashqi investorlar manfaatiga emas, avvalo hudud aholisi manfaatiga xizmat qilishi, ularga egalik, qaror qabul qilish va daromad taqsimoti jarayonlarida ishtirok imkoniyatini berishi lozim.
- Uglerod izini kamaytirish: transport, joylashtirish vositalari, ovqatlanish, infratuzilma bo‘yicha CO_2 emissiyalarini hisoblash va bosqichma-bosqich pasaytirish.

Metodologik nuqtai nazardan, regenerativ turizm modelini ishlab chiqishda quyidagilar muhim:

- hududiy baholash (landscape assessment) – ekologik sig‘im, antropogen bosim, degradatsiya darajasini aniqlash;
- indikatorlar tizimini ishlab chiqish (ekologik, ijtimoiy, iqtisodiy, boshqaruv indikatorlari);
- manfaatdor tomonlar (state–business–community–NGO–tourist) o‘rtasidagi hamkorlik modeli;
- boshqaruv mexanizmlarini iqtisodiy rag‘batlar (soliq imtiyozlari, grantlar, subsidiyalar), normativ-huquqiy cheklovlar va ijtimoiy mas’uliyat tamoyillari bilan uyg‘unlashtirish.

O‘zbekistonning tabiiy-geografik sharoiti turli tipdagi yashil turizm yo‘nalishlarini shakllantirishga imkon beradi: tog‘ va tog‘ oldi hududlarida trekking va alpinizm, cho‘l landshaftlarida etno va eko-kemping, Amudaryo va Sirdaryo havzalarida ekologik kuzatuv marshrutlari, o‘rmon va qo‘riqxonalarda birdwatching va tabiiy laboratoriyalar, qishloq hududlarida agro- va gastroturizm va hokazo.

Amaliyotda esa ko‘plab ekoturizm loyihalari quyidagi muammolarga duch kelmoqda:

[10] https://www.ferdamalastofa.is/en/quality-and-development/destination-management-plans-dmps

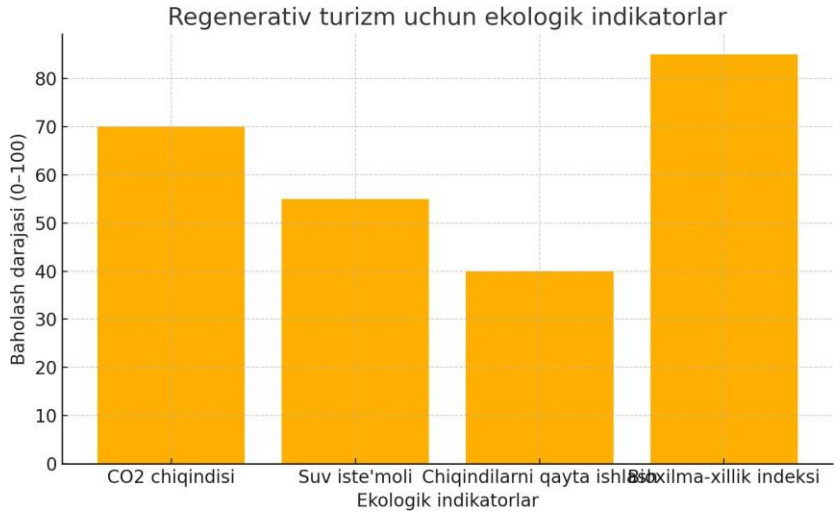
- mashhur tog‘ va dam olish maskanlarida “over-tourism” holatlari kuzatilmoqda, chiqindi boshqaruvi tizimi zaif.

- ko‘p hollarda turizm loyihalari tashqi investorlar yoki markazlashgan kompaniyalar tomonidan boshqariladi, mahalliy aholi esa past qo‘shimcha qiymatga ega xizmatlar bilan cheklanib qoladi.

- mehmonxonalar va boshqa turistik obyektlar uchun ekologik sertifikatlar, “yashil” reytinglar keng joriy etilmagan.

- turizm faoliyatining aniq ekologik oqibatlarini ko‘rsatuvchi statistik baza va indikatorlar tizimi yetishmaydi.

Shu sababli, O‘zbekiston uchun “klassik” ekoturizm yondashuvi bilan cheklanib qolmasdan, hududlarning ekologik tiklanishini ham nazarda tutuvchi regenerativ model zarur bo‘lmoqda. Quyidagi 1-rasmda regenerativ turizm uchun ekologik indikatorlar berilgan.

1-rasm. Regenerativ turizm uchun ekologik indikatorlar[11]

Xorij tajribasi: regenerativ turizm modellarini chuqur tahlil qilish

Mazkur bo‘limda regenerativ turizm g‘oyalarini amalda hayotga tatbiq etayotgan ayrim mamlakatlarning tajribasi o‘rganiladi. Ular O‘zbekiston uchun konseptual va amaliy “yo‘l xaritasi” vazifasini bajarishi mumkin.

1-Jadval.

Xorijiy davlatlarning regenerativ turizm modellarini taqqoslash[12]

Mamlakat	**Asosiy yondashuv**	**Qo‘llanilgan mexanizmlar**	**O‘zbekiston uchun mos jihatlar**
Yangi Zelandiya	Turist xulq-atvorini boshqarish, ekologik mas’uliyatni oshirish	Tiaki Promise, ekologik kodeks, Maori hamjamiyatlari bilan hamkorlik	Sayyohlar xulqini boshqarish, etnik guruhlar bilan turizm klasterlari
Kosta-Rika	Regenerativ	“Green	Yashil sertifikatlash

[11] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.
[12] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

	sertifikatlash va ekotizimni tiklash	Certification", ekologik indikatorlar, milliy bog‘lar fondi	tizimi, tiklanish fondi, indikatorlar
Islandiya	Tashrif sig‘imi boshqaruvi va landshaft tiklash	Carrying capacity, degradatsiyani tiklash dasturlari	Chimgan–Beldersoy–Chorvoq zonasi uchun tashrif cheklovlari
Kanada	Mahalliy hamjamiyat yetakchiligidagi turizm	Indigenous-led tourism, daromad taqsimoti, madaniy turizm	Tog‘ va cho‘l hududlarida aholi yetakchiligidagi turizm klasterlari

Yangi Zelandiya so‘nggi yillarda turizmni nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va madaniy tiklanish vositasi sifatida ko‘radigan yondashuvni shakllantirdi. "Tiaki Promise" tashabbusi – bu sayyohlar, mahalliy aholi va turizm biznesi o‘rtasida "mas'uliyat shartnomasi" bo‘lib, unda quyidagilar nazarda tutiladi:

- sayyohlar tabiatga ehtiyotkor munosabatda bo‘lish, chiqindilarni kamaytirish, himoya qilinadigan hududlarda belgilangan qoidalarga rioya qilish bo‘yicha yozma va vizual majburiyatlarni qabul qiladi;
- turizm operatorlari ekologik standartlarga rioya qilgan korxonalarni alohida belgilash va targ‘ib qilish orqali bozorni "yashil raqobat"ga yo‘naltiradi;
- mahalliy Maori hamjamiyatlari bilan hamkorlik kuchaytiriladi: landshaftlar ma'naviy qadriyat sifatida himoya qilinadi, turizm loyihalarida ularga egalik va daromadning ma'lum ulushi kafolatlanadi.

Yangi Zelandiya modelining O‘zbekiston uchun ahamiyatli jihati – bu turist xulq-atvorini boshqarish va mahalliy etnik-madaniy guruhlar bilan hamkorlikni institutsionallashtirishdir. Masalan, Surxon, Qashqadaryo, Farg‘ona vodiysi, Qoraqalpog‘iston hududlarida yashayotgan mahalliy etnik guruhlar bilan regenerativ turizm loyihalarini aynan shu model asosida olib borish mumkin.

Kosta-Rika uzoq yillardan beri ekologik turizm va biosfera qo‘riqxonalari bilan mashhur. So‘nggi bosqichda mamlakat regenerativ turizm sertifikatsiya tizimini yo‘lga qo‘ydi:

- turizm korxonalari uchun aniq ekologik va ijtimoiy indikatorlar ishlab chiqilgan (energiya iste'moli, suv sarfi, chiqindilarni qayta ishlash ulushi, hududiy ekologik loyihalarga qo‘shilgan hissasi, mahalliy aholi bandligi darajasi va h.k.);
- ushbu indikatorlar bo‘yicha audit o‘tkazilib, korxonaga muayyan darajadagi "yashil sertifikat" beriladi;
- sertifikat darajasi oshgani sari bozordagi obro‘, marketing ustunligi va ayrim moliyaviy imtiyozlar (grantlar, subsidiyalar, davlat dasturlarida ustuvor qo‘llab-quvvatlash) ham kuchayadi;
- milliy bog‘lar va qo‘riqxonalarga kirish chiptalaridan tushgan mablag‘larning ma'lum qismi ekotizimlarni tiklash, ko‘chat ekish, bioxilma-xillikni qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltiriladi.

Bu tajriba O‘zbekiston uchun yashil sertifikatlash tizimini joriy qilish va turizm daromadlarini maqsadli ravishda tabiiy hududlarni tiklashga yo‘naltirish

mexanizmlarini ishlab chiqishda juda muhim. Masalan, Chotqol, Hisor, Nuratau kabi tog‘-o‘rmon hududlarida, Kyzylkum cho‘l landshaftlarida shunday mexanizmlar asosida regenerativ ekoturizm zonalari tashkil etish mumkin.

Islandiya misolida vulqon va geotermal landshaftlarga qiziqish juda yuqori bo‘lib, ayrim yillarda sayyohlar oqimi mahalliy aholi sonidan bir necha baravar oshib ketgan. Natijada ayrim hududlarda tuproq eroziyasi, o‘simlik qoplami yemirilishi, yo‘l infratuzilmasiga yuklama, chiqindilar ko‘payishi kabi muammolar yuzaga kelgan.

Bunga javoban Islandiya hukumati va turizm boshqaruv organlari:

- “Destination Management Plan” asosida har bir asosiy turistik hudud uchun alohida boshqaruv rejasi ishlab chiqdi;
- tashrif sig‘imi (carrying capacity) ilmiy asosda hisoblab chiqildi va ma’lum hududlarda kunlik yoki mavsumiy tashrif cheklovlari joriy qilindi;
- degradatsiyaga uchragan landshaftlarni tiklash bo‘yicha maxsus dasturlar (ko‘chat ekish, tuproqni mustahkamlash, infratuzilmani tartibga solish) amalga oshirilmoqda;
- sayyohlar oqimini diversifikatsiya qilish orqali yuklama bir necha hudud o‘rtasida qayta taqsimlanmoqda.

O‘zbekiston uchun bu tajriba Xuffar, Chimgan, Beldersoy, Chorvoq, Aydarko‘l, Aral dengizi atrofidagi ekoturizm hududlari, shuningdek, ziyorat va shaharturizm markazlarida (Samarqand, Buxoro, Xiva) tashrif sig‘imini ilmiy asosda belgilash va bosqichma-bosqich regenerativ boshqaruv rejalarini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi.

Kanadada arktik hududlar va o‘rmon zonalarida turizmni mahalliy indigenous hamjamiyatlar boshchiligida rivojlantirish amaliyoti keng yoyilgan. Bu yerda:

- turizm loyihalarining sezilarli qismi mahalliy hamjamiyatga tegishli bo‘lib, ular qaror qabul qilish jarayonida to‘laqonli ishtirok etadilar;
- turizm daromadlaridan tushgan mablag‘larning ma’lum qismi landshaftlarni, yovvoyi hayvonot olamini va an’anaviy turmush tarzini saqlab qolishga yo‘naltiriladi;
- turizm mahsuloti oddiy dam olish yoki ko‘ngilochar xizmat emas, balki madaniy tajriba, qadimiy bilimlar va ekologik ongni oshirish vositasi sifatida shakllantiriladi.

Bu tajriba O‘zbekistonda tog‘ va cho‘l hududlarida, shuningdek etnografik jihatdan noyob qishloq vohalarida mahalliy aholi yetakchiligidagi regenerativ turizm klasterlarini yaratish uchun juda muhim konseptual asos bo‘la oladi.

Xulosa

Yashil turizmni rivojlantirish va uni yangi bosqich — regenerativ turizm modeliga ko‘tarish O‘zbekistonning ekologik barqarorlik siyosati, turizm iqtisodiyoti hamda mahalliy hamjamiyat manfaatlari bilan bevosita bog‘liq strategik masaladir. Tadqiqot davomida aniqlangan ilmiy tahlillar va xalqaro tajriba shuni ko‘rsatdiki, barqaror turizm modeli ko‘p hollarda “zararni kamaytirish” vazifasini bajaradi, biroq mavjud ekologik muammolar, resurslar degradatsiyasi va mahalliy aholi manfaatlarining yetarli darajada inobatga olinmasligi sababli ko‘plab hududlar uchun

bu model yetarli emas. Shu nuqtada regenerativ turizm O‘zbekiston uchun sifat jihatidan yangi, istiqbolli va ilmiy asoslangan yondashuv sifatida ko‘rinmoqda.

Xalqaro amaliyot — Yangi Zelandiyaning “Tiaki Promise”, Kosta-Rikaning milliy regenerativ sertifikatlash tizimi, Islandiyaning tashrif sig‘imi boshqaruvi, Kanada indigenous-led tourism modeli — O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilishi mumkin bo‘lgan samarali mexanizmlarni taklif etadi. Ushbu tajribalar ichidagi eng muhim jihatlar quyidagilardan iborat: tabiiy ekotizimni tiklashga yo‘naltirilgan iqtisodiy rag‘batlar, hududga xos ekologik indikatorlar tizimi, turist xulq-atvorini boshqarish, mahalliy aholi yetakchiligi, ekologik monitoring va tashrif sig‘imining ilmiy asosda belgilanishi.

O‘zbekistonda bugungi kunda ekoturizm rivojlanib borayotgan bo‘lsa-da, regenerativ yondashuv darajasiga chiqish uchun hali bir qator muammolar mavjud: ekotizimlarning degradatsiya holatini o‘lchaydigan milliy indikatorlar yo‘qligi, qayta tiklanuvchi energiya ulushining pastligi, chiqindilarni boshqarish tizimining yetarlicha rivojlanmaganligi, mahalliy hamjamiyatning turizm qarorlaridagi rolini oshirish mexanizmlarining institutsionallashtirilmagani, korxonalar uchun ekologik sertifikatlash tizimining yo‘qligi va boshqalar. Bu muammolar regenerativ turizmning innovatsion boshqaruv modeli orqali hal etilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Benur, A., & Bramwell, B. (2015). Tourism product development and diversification in destinations. *Tourism Management*.
2. Scheyvens, R. (2022). *Tourism and Sustainability: Development, Impacts and Management.* Routledge.
3. UNWTO (2023). *Tourism for Green Transformation Report.*
4. Regenerative.travel (2022). *Regenerative Tourism Framework.*
5. Ministry of Business, Innovation & Employment (New Zealand). (2021). *Tiaki Promise Guidelines.*
6. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. (2023). *Turizmni rivojlantirish strategiyasi 2022–2026.*
7. Ibragimov, A. (2021). O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish masalalari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*.
8. Xodjieva, N. (2020). Turizmda barqaror rivojlanish yondashuvlari. *TDIU ilmiy axborotnomasi.*
9. Mamarasulov, Sh. (2023). Yashil iqtisodiyot va turizm integratsiyasi. *O‘zbekiston iqtisodiyoti jurnali.*

ПРОБЛЕМЫ РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ УЗБЕКИСТАНА

Абдувахидов Абдумалик Махкамович,
доктор экономических наук,
профессор кафедры «Туризм и
гостиничный бизнес» ТГЭУ

Аннотация: В статье рассматриваются современные тенденции развития туризма: электронный туризм, виртуализация, нишевой туризм, переход от индустрии услуг к индустрии опыта и впечатлений. Изучается роль крупных компаний на рынке онлайн-путешествий.

Ключевые слова: современные тенденции, электронный туризм, виртуализация туризма, нишевой туризм, электронная коммерция, индустрия опыта и впечатлений.

Введение

Современный туризм называют феноменом XX века, а XXI век, по оценкам специалистов, станет веком туризма. Сегодня из 195 государств мира в туризм вовлечены 155 стран, в том числе и наша республика.

Для поддержания тенденций интенсивного развития туризма как глобального социально-экономического явления в современных условиях всеобщей глобализации и ограниченности ресурсов необходимо искать новые подходы к способам удовлетворения постоянно изменяющихся и возрастающих потребностей современных туристов. Важнейшим из таких способов может выступать инновационный подход к процессу функционирования и развития туризма, применение, которого заключается во включении новых факторов производства во все элементы туристской системы, что способно обеспечить непрерывность воспроизводственных процессов в данной отрасли.

В научной статье «Цифровизация туризма: формы проявления» авторов Черевичко Т.В. и Темяковой Т.В. обосновывается актуальность исследования цифровизации туризма. Отмечаются мотивы субъектов туристского рынка к использованию цифровых технологий. Указывается, что цифровизация является новой формой коммуникационного взаимодействия между производителями и потребителями туристических услуг, становясь источником конкурентных преимуществ туристских организаций [1].

В статье Абдуллаевой Ш.Е. и Ибрагимовой Д.А. под названием «Роль цифрой экономики в сфере туризма его характеристики» рассматривается развитие цифровизации в экономике, включая различные изменения в туризме и цифровую трансформацию национальной безопасности. Важность данного исследования заключается в том, что анализируется разнохарактерное воздействие и факторы формирования цифровой экономики на туристическую сферу в регионах [2].

На сегодняшний день ряд авторов придерживаются мнения, что в современных условиях высокой конкуренции на международном рынке

туристских услуг определяющим фактором обеспечения эффективного развития туризма в Узбекистане - выступают нововведения. Однако большинство исследователей рассматривают их применение исключительно в области использования информационных технологий для туристской отрасли.

Вместе с тем малоизученными остаются вопросы выявления источников формирования принципиально новых направлений эффективного развития туризма, а именно той движущей силы, которая определяет необходимость и вектор применения инновационных решений, создавая новые потенциалы для удовлетворения возрастающих потребностей туристов и формирования благоприятных условий обеспечения непрерывности воспроизводственных процессов в туризме.

Методы

В данной научной статье используется ряд методов исследования, среди которых можно особо выделить теоретический и эмпирический виды анализа.

Посредством теоретического анализа было обработано большое количество теоретической информации на заданную тематику из книг, учебных пособий и доступных материалов в сети интернет. Также было изучено понятие цифровизации и исследованы преимущества и возможные риски реализации. Была доказана значимость процесса цифровизации для улучшения качества туристского впечатления и упрощения большого количества бюрократических процессов.

Эмпирический анализ позволил выявить современные формы цифровизации туризма. К их числу относятся приобретение спроектированных туроператорами туров онлайн, разработка мобильных приложений, полезных для осуществления туристского путешествия, а также разработка единых информационных платформ предназначенных для самостоятельного планирования путешествия туристами.

Кроме того при создании статьи был использован такой метод исследования как сравнительный анализ. В работе также представлена описательная статистика. Произведен анализ текущей ситуации и создан прогноз перспектив развития цифровизации в отрасли туризма на будущее.

Информационной базой исследования являются статистические данные, опубликованные на интернет-сайте Statista Research Department собирающем статистическую информацию по самым разным экономическим отраслям.

Результаты

Сегодня туризм представляет собой систему как совокупность структурно связанных между собой предприятий, вовлекая в себя все более широкий спектр правовых, организационных, хозяйствующих субъектов. Данный процесс происходит, с одной стороны, под влиянием изменяющихся - потребностей туристов, с другой стороны, обусловлен заинтересованностью предприятий в повышении свой конкурентоспособности и эффективности, что и заставляет их включаться в производственные - процессы, протекающие в туризме, в целом обеспечивая интенсификацию его развития в регионе:

Поскольку современный процесс функционирования и развития системы туризма включает большое количество разнообразных элементов (туристы, инфраструктура туризма, туристские организации и иные структурные образования, а также элементы, деятельность которых направлена на, предоставление услуг туристам в соответствии с их потребностями и возможностями) можно утверждать, что ей присуще такое свойство как сложность структуры системы.

Данное свойство характеризуется многообразием компонентов и связей между ними, а также объемом информации, которая необходима для эффективного управления системой туризма. При этом каждый элемент (компонент) системы может рассматриваться; как подсистема (самостоятельная система) со своим набором элементов. Так, например, сфера общественного питания - представляет собой отдельную подсистему большой системы туризма и отдельной самостоятельной системой, элементами которой могут быть предприятия питания, транспортные предприятия, заготавливающие предприятия и т.д. Все элементы по отдельности обладают определенным набором качеств. Однако, только их совокупность и наличие между ними связей предполагает возникновение нового, отличного качества, которым характеризуется подсистема в целом.

Таким образом, при изучении процессов включения и взаимодействия различных компонентов в сфере туризма весьма эффективно использование понятия - больших систем. Под большой системой понимается совокупность подсистем постоянно уменьшающегося уровня, сложности вплоть до элементарных подсистем, выполняющих в рамках данной большой системы базовые элементарные функции. В то же время это такая система, в которой число состояний, определяемых состоянием элементов или взаимосвязями между элементами, комбинаторно велико и несчетно.

Как большая система туризм обладает рядом специфических свойств, которые проявляются в процессе его функционирования и развития, а также своевременное изучение’ и учет которых имеют большое значение при совершенствовании - системы управления туризмом. Одним из таких свойств является - неаддитивность - большая система (туризм как объект исследования) не равна сумме подсистем в нее входящих, при этом свойства элементов (предприятий туризма) отличны от свойств самой системы туризма. Так, например предприятия размещения, и предприятия транспорта можно рассматривать как самостоятельные подсистемы, обладающие своими отличительными характеристиками. Первые предоставляют услуги размещения, ночлег. Вторые - услуги по перевозке пассажиров и грузов. Во взаимодействии друг с другом» они способны оказывать новый вид услуги - трансфер (встреча клиентов гостиницы в аэропорту, на вокзале и перевозка клиентов к месту назначения, а при выезде из гостиницы - наоборот).

Тесное взаимодействие туризма с окружающей его макросредой: политической, экономической, социальной, технологической и т.д., и включение в производство туристских услуг новых факторов, возникающих под влиянием повышающихся потребностей современных туристов, характеризует его как

большую открытую систему. При этом, чем полнее туризм отвечает требованиям внешней среды, тем эффективнее его работа. Именно посредством связей с внутренней и внешней средой туризм имеет возможность функционировать и обеспечивать свое развитие.

Стремительный рост электронного позиционирования и продвижения турпродукта привел к появлению понятий «электронный туризм» и «мобильный туризм».

Развитие информационных технологий и телекоммуникаций привело к невероятному росту электронной коммерции. В настоящее время электронная продажа туристических услуг оставила позади продажу книг, музыки и компьютеров. Преобладающее большинство туристских компаний имеют свои электронные офисы и предлагают потребителям полную информацию по всем видам услуг. Перечень продуктов туристических компаний, представленных в режиме онлайн, постоянно расширяется: сегодня он включает групповые и индивидуальные турпакеты по различным видам туризма, круизы, широкий выбор услуг размещения и питания, самые разные дополнительные услуги. Тенденция электронного туризма будущего – создание и продвижение еще более комплексных продуктов.

Рынок онлайн–путешествий включает в себя такие крупные компании, как Booking и Expedia, которые позволяют туристам самостоятельно бронировать туристические услуги онлайн, и туристические веб-сайты, предлагающие отзывы и варианты бронирования поездок, такие как Tripadvisor. Между тем, потребители продолжают искать больше возможностей для использования цифровых технологий во время путешествий. Они могут включать в себя такие опции, как виртуальные туры по желаемому месту назначения или размещению, а также мобильные решения для путешествий, например, использование приложения для знакомства с новыми туристическими достопримечательностями или регистрации в гостиничном номере. По оценкам Statista's Digital Market Outlook, ожидается, что в 2023 году глобальный доход от приложений для путешествий вырастет на 17 процентов по сравнению с предыдущим годом и составит почти 400 миллионов долларов США.

По информации опубликованной Statista Research Department в августе 2023 года, сегодня Booking.com занимает первое место среди ведущих онлайн-туристических компаний по всему миру с рыночной капитализацией приблизительно в 78,2 миллиарда долларов США. Конкуренты Airbnb, Trip.com, и Expedia следуют за ними по списку. Рыночная капитализация Airbnb, занимающего второе место, составила примерно 54,1 миллиарда долларов США. Данные отображены графически на рисунке 1.

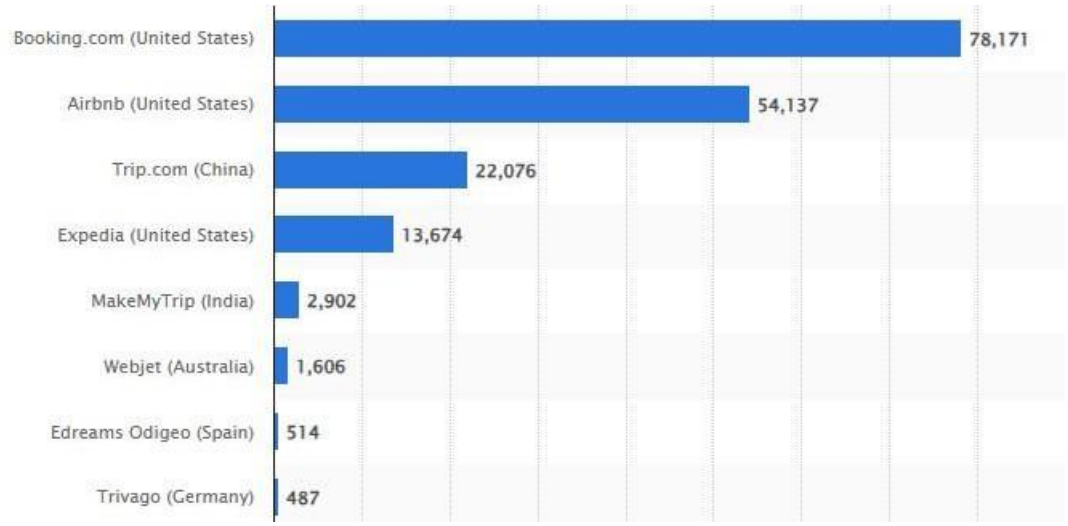

Рисунок 1. Рыночная капитализация ведущих туристических онлайн-компаний по всему миру по состоянию на декабрь 2022 года (в млн. долл. США)[13]

Разновидностью электронного туризма является мобильный туризм. Мобильные технологии в виде приложений для мобильных телефонов уже сегодня позволяют пользователям по телефону бронировать авиарейсы, отели, автомобили, находясь в любом месте.

Обсуждение

Под электронным туризмом понимается не только электронная дистрибуция туристических услуг, но и электронные экскурсии, которые также называют виртуальными.

Туристские компании из разных секторов туризма объединяются с компаниями информационных технологий для своего представительства в сети Интернет. В онлайн переносятся следующие функции турфирм: выбор турпродукта или отдельных услуг, бронирование, предоплата, оплата, аннулирование, перебронирование и другие.

Для продвижения реальных туров и экскурсий, курортов и отелей, тематических парков и музеев турфирмы используют виртуальные путешествия, в которые посетитель интернет-сайта туристических компании, отеля, ресторана может отправиться, находясь у своего домашнего компьютера или с помощью мобильного телефона, находясь в любом месте.

Тенденция виртуализации путешествий приведет к сформированной потребности потенциального туриста сначала опробовать тур или посетить отель виртуально и лишь, затем принимать решение о покупке. Таким образом, виртуализация приведет к кардинальным изменениям в профилях туристов, природе туристского опыта, характере предпочтений, мотиваций и решений.

[13] Top online travel companies by market cap 2022 | Statista

Заключение

Будущее туризма связывают с развитием пищевого туризма, занимающего узкие сегменты рынка путешествий. К нишевому прежде всего относят специализированный туризм, к которым относятся фотографический, кинотуризм, ретротуризм, геотуризм, транспортный, гастрономический, генеалогический туризм. Любое хобби может лечь в основу специализированного путешествия, сформировать спрос на рынке туризма и таким образом занять свою нишу.

Перспективы роста нишевого туризма в будущем, включая диверсификацию специализированных путешествий, связаны с развитием информационного общества, которое производит более опытных, избирательных и требовательных туристов. Именно такие туристы формируют образ и профиль туристов будущего. Они будут стремиться к более индивидуализированному опыту и специализированному туризму, исходя из определенного хобби или условий конкретной дестинации.

Доминирующей тенденцией развития туризма является формирование и развитие туриндустрии как индустрии опыта и впечатлений. Другими словами, происходит эволюция индустрии, производящей туристических услуги, в индустрию, производящую туристский опыт. Современные путешественники находятся в поиске новых переживаний, эмоций, впечатлений. Туристские услуги имеют ценность, если их цепочка способна обеспечить потребителю получение качественного опыта в туристской дестинации. Ценность туристского опыта в его новизне, уникальности и эксклюзивности. В основе нового туристского опыта – культурное и природное разнообразие дестинаций, необычность ресурсов, самобытность культуры и культурных традиций, креативность и технологичность инфраструктуры, своеобразие, дружелюбие и гостеприимство жителей и туристских кадров.

Список литературы

1. Черевичко Т.В., Т.В. Цифровизация туризма: формы проявления // Изв. Сарат. ун-та Нов. сер. Сер. Экономика. Управление. Право. 2019. №1. https://cyberleninka.ru/article/n/tsifrovizatsiya-turizma-formy-proyavleniya (дата обращения: 27.09.2023).

2. Абдуллаева Ш.Е., Ибрагимова Д.А. Роль цифровой экономики в сфере туризма и его характеристики. “raqamli iqtisodiyot” ilmiy-elektron jurnali (infocom.uz)

3. Абдувахидов, А.М., Маннопова Э.Т.. Теоретические подходы к формированию интеллектуальных систем как к инструменту обеспечения эффективности управления. (2018): 239-243. https://scholar.google.com/scholar?cluster=18356903660288252914&hl=en&oi=scholarr

4. Abidova D. Development, international tourism, hospitality, industry. http://www.indianjournals.com/mobile/JournalDetails.aspx?target=journal&ccode=aca&paid=True&type=browse

5. Safaeva S. Organizational and economic aspects of the development of the international tourism and hospitality industry. https://www.scopus.com/record/display.uri?eid=2-s2.0 85090732443&origin=resultslist&sort=plf-f&cite=2-s2.0-85070736866&src=s&imp=t&sid=88ed804ee542ccb2375f01a4a12ff987&sot=cite&sdt=a&sl=0&relpos=0&citeCnt=0&searchTerm

6. Афанасьев П.А. Интернет-технологии как фактор повышения конкурентоспособности предприятий индустрии туризма / П. А. Афанасьев, Т. С. Дьяков, Ш. Ш. Галимов // Теоретические и практические аспекты научных исследований в туризме : материалы I науч.-практ. конф., Казань, 08 декабря 2018 г. / Казанский (Приволжский) федер. ун-т. – Казань : НОЦ "ЗНАНИЕ", 2019. – С. 24-30.

7. Гизун Э.И. Технологии цифрового маркетинга в туризме // Проблемы и перспективы развития туризма в Российской Федерации : сб. науч. тр. VII Всерос. конф. с междунар. участием. – Симферополь: Крымский федер. ун-т им. В.И. Вернадского, 2022. – С. 236-240. – Электрон. копия доступна на сайте Науч. электрон. б-ки eLibrary.ru.
URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_50303460_48770425.pdf

8. Демьянов С.А. SEO-оптимизация туристического сайта // Туризм и гостеприимство. – 2017. – № 1. – С. 29-33. – Электрон. копия доступна на сайте Репозиторий Полесского гос. ун-та.
URL: https://rep.polessu.by/bitstream/123456789/12829/1/5.pdf (дата обращения: 22.03.2023)

9. Файзуллин Н.Ф. Классификация веб-сайтов для продвижения предприятия в современных условиях // Научное и образовательное пространство: перспективы развития : сб. материалов XVI Междунар. науч.-практич. конф., Чебоксары, 28 февраля 2020 г. / редкол.: О.Н. Широков [и др.]. – Чебоксары : ЦНС "Интерактив плюс", 2020. – С. 110-112. – Электрон. копия доступна на сайте ЦНС "Интерактив плюс". URL: https://interactive-plus.ru/e-articles/686/Action686-530230.pdf

10. Шмидт И.А. Применение цифрового маркетинга в индустрии туризма / И. А. Шмидт, С. А. Черных // Молодежь в науке и предпринимательстве: сб. науч. ст. IX междунар. форума молодых ученых, Гомель, 13–15 мая 2020 г. – Гомель : Белорус. торгово-экон. ун-т потребительской кооперации, 2020. – С. 401-404.

YASHIL TURIZM VA GEOTURIZM FAOLIYATI UYG‘UNLIGINING XUSUSIYATLARI

Tuxliyev Iskandar Suyunovich,
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti professori,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor.

Annotatsiya. Maqolada yashil turizm va geoturizmning o‘zaro bog‘liq bo‘lgan jihatlari, yashil turizmning ekologik barqarorlik va hududiy rivojlanishdagi o‘rni ilmiy asosda tahlil qilingan. Shuningdek, geoturizmning O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishdagi uyg‘unligi hamda Navoiy viloyati misolida Sarmishsoy arxeologik majmuasi geoob’ektlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, geoturizm, faoliyat uyg‘unligi, geologik meros, barqaror rivojlanish, geopark,ekologik madaniyat, geosayt, tabiiy resurslar.

Kirish

O‘zbekiston hududlarida Yashil turizmni rivojlantirish mamlakatning so‘nggi yillardagi ustuvor strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasining "O‘zbekiston – 2030" strategiyasida[14] va turizmni rivojlantirishga qaratilgan boshqa dasturlarda "yashil iqtisodiyot" va barqaror turizmni rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida belgilangan. Mazkur strategiyani amalga oshirishda Yashil turizm turizm sohasini rivojlantirishda asosiy diversifikatsiya manbai bo‘lib xizmat qiladi.

Hozirgi kunda mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida quyidagi ustuvor yo‘nalishlar belgilangan: barqaror iste’mol va ishlab chiqarish tamoyillarini joriy etish, iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida tabiiy resurslarni tejash, qayta tiklash, iqtisodiy faoliyat va tabiatning hamohangligini ta’minlash, ekoturizm va geoturizmni rivojlantirish.

Yashil iqtisodiy rivojlanish davrida yashil turizm va geoturizm kabi innovatsion turizm turlarini kengaytirish, birinchi navbatda, hududiy turizmni ko‘p tarmoqli qilishga qaratilgan. Bundan tashqari, ushbu yondashuv hududning sayyohlik salohiyatini va jozibadorligini sezilarli darajada oshirishga zamin yaratadi.

Jahon turizm bozorida yashil turizm va geoturizm yo‘nalishlarga bo‘lgan talab borgan sari ortib bormoqda. Bu jarayonda tabiatni muhofaza qilish, ekosistemalarga salbiy ta’sirni kamaytirish va mahalliy aholini yangi ish joylari bilan ta’minlashga qaratilgan yashil turizm turizimning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qabul qilinmoqda. Yashil turizmning bosh maqsadi-mahalliy va global miqyosda tabiat bilan uyg‘un faoliyatni ta’minlash, shuningdek, turizm resurslaridan barqarorlik va samaradorlik tamoyillari asosida foydalanishdan iboratdir.

Ushbu jarayonda geoturizm muhim o‘rin tutadi. U geologik va geomorfologik ob’ektlarga asoslangan bo‘lib, quyidagilarni turizm sohasiga jalb qilishga qaratilgan: mavjud tog‘ tizmalari, ulardagi noyob ko‘llar va g‘orlar, qoya toshlardagi petrogliflar, mineral shifobaxsh buloqlar va chashmalar, cho‘l va tog‘ etaklaridagi qo‘riqxonalar,

[14] Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида Фармони. www.lex.uz

milliy bog‘lar hamda yodgor qoya toshlar kabi qadimiy moddiy meros ob’ektlari. Bu turizm turi tabiatda sayr qilish bilan birgalikda uni o‘rganish va kelgusi avlodlarga asl xolatida saqlab qolishga asoslanadi.

Shu jihatdan, turizm sohasida innovatsion menejmentni qo‘llash, xududlarda turizmning yangi xizmat turlarini diversifikatsiya qilishda zamonaviy yashil turizm va geoturizm turlarini amaliyotga tatbiq etish orqali raqobatbardoshlikni oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili

Iqtisodiyot tarmoqlarida diversifikatsiya faoliyatining samarador-ligini baholash usullari V.N.Babenko, O.A.Grebenkova, A.Ya.Dru-beskoy, A.A.Dulov, A.B.Ivanova, I.D.Kurakov, Yu.N.Soinoy-Kutishevalar-ning asarlarida o‘rganilgan[15].

O‘zbekistonlik olimlardan N.Tuxliyev, M.Q.Pardayev, M.M.Muhammedov, I.S.Tuxliyev, D.X.Aslanova, B.N.Navruz-Zoda, A.Norchayev, O.X.Hamidov, M.T.Alimova, A.A.Eshtayevlarning tadqiqotlari turistik hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning turli masalalariga bag‘ishlangan[16].

Ammo, mamlakatimizda turizm sohasini innovatsion rivojlanti-rishda yashil va geoturizm turlari davlat tomonidan tartibga solishning tashkiliy va moliyaviy mexanizimlari yetarlicha tadqiq etilmagan. Amaldagi ilmiy adabiyotlarda turizm sohasidagi yashil va geoturizm muammolarining faqatgina ayrim jihatlari yoritilgan, xolos. Shu tufayli raqamli transformatsiyalashuv sharoitida turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishning yashil turizm va geoturizm asoslari bo‘yicha ilmiy-amaliy

---

[15] Бабенко В.Н. Организационно-экономический механизм эффективной диверсификации производства. Краснодар 2006 г., Гребенькова О.А. Диверсификация в агропромышленных формированиях. Москва 2007 г., Друбецкая А.Я. Эффективность стратегии диверсификации в предпринимательской деятельности: Дис.канд. экон. наук: 08.00.05: Москва, 2004., Дулов А.А. Диверсификация монопрофильных предприятий: на примере предприятия нефтяного машиностроения. Автореф. дис д-ра экон. наук. Екатеринбург 2007 г., Иванова А.Б. Активизация лидерского потенциала студентов вуза в процессе внеучебной деятельности. Автореф. дис д-ра экон. наук.Челябинск 2010 г., Кураков И.Д. Выбор механизма по повышению эффективности работы предприятий легкой промышленности на базе совершенствования процесса венчурного инвестирования. Автореф. дис д-ра экон. наук. Санкт-Петербург. 2007 г., Соиной-Кутищева Ю.Н. Диверсификация деятельности как способ повышения эффективности бизнеса. Текст научной статьи по специальности «Экономика и бизнес». 2007 г.

[16] Тухлиев Н. Менеджмент и организация бизнеса в туризме Узбекистана //–Т.: Гос. Науч. Изд-во “O’zbekiston milliy ensiklopediyasi”, -2006. 386 б.; Пардаев ва бошқалар. Туристик корхоналар молиявий-хўжалик фаолияти таҳлили. Самарқанд, СамИСИ, 2019. – 268 б.; Асланова Д.Х. Модели формирования туристского кластера за рубежом // Сервис, 2013. - №1. С.4-9; Наврўз-Зода Б.Н умумий таҳрири остида. Туристик ҳудуд рақобатбардошлиги //монография – Бухоро, 2017. 150 б.; Тухлиев И.С., Абдухамидов С.А. Туризм: назария ва амалиёт.Дарслик (Учинчи нашр) –Т.: «Fan va texnologiyalar nashriyot-matbaa uyi», 2021. 424 бет.; Мухаммедов М.М. ва бошқалар. Хизмат кўрсатиш соҳаси ва туризмни ривожлантиришнинг назарий асослари // - С.: Зарафшон 2007. 299 б.; Норчаев А.Н. Халкаро туризм ривожлантиришнинг иқтисодий ўсишга таъсири // Номзодлик диссертацияси. ТДИУ, 2004 й. 120 б.; Хамидов О.Х. Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантиришни бошқаришни такомиллаштириш: муаммо ва ечимлар // Монография. – Т.:Иқтисодиёт, 2016. 203 б.; Алимова М.Т. Ҳудудий туризм бозорининг ривожланиш хусусиятлари ва тенденциялари (Самарқанд вилояти мисолида) // Иқтисодиёт фанлари доктори илмий даражасини олиш учун ёзилган диссертация. - С.: СамИСИ, 2017. 265 б.; Эштаев А.А. Глобаллашув шароитида туризм индустриясини бошқаришнинг маркетинг стратегияси (Ўзбекистон Республикаси туризм тармоғи мисолида) // Doctor of science диссертация автореферати. – Самарқанд. 2019. 71 б.;

tavsiya hamda takliflar ishlab chiqish zarurati maqola mavzusini tanlashda asos bo‘lib xizmat qildi.

Tahlil va natijalar

Turizm sohasini rivojlantirish muammolariga bag‘ishlangan mavjud ilmiy tadqiqotlar, metodik qo‘llanmalar va amaliy tavsiyalarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmga oid innovatsiyalarni ishlab chiqish va ularni amaliyotga tatbiq etish masalalari lozim darajada o‘rganilmagan. Bu holat, o‘z navbatida, turizm tizimining barqaror va samarali taraqqiyotiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Yashil turizm va geoturizm tushunchalarining mohiyatini quydagicha talqin qilsak bo‘ladi, yashil turizm- bu tabiiy landshaftlarda dam olish jarayonida tabiatni muhofaza qilish, mahalliy aholining manfaatlarini himoya qilish va barqaror foydalanish tamoyillariga asoslangan faoliyat bo‘lib, geoturizm esa tabiatning geologik xususiyatlarga, manzaralarga va qadimiy tabiiy shakllarga asoslanadigan turizm turlari bo‘lib hisoblanadi. Yashil turizm va geoturizm orasidagi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan omillarining qiyosiy taxlili 1-jadvalda ko‘rsatilgan.

1-jadval.

Yashil turizm va geoturizmni o‘zaro bog‘liq omillarining qiyosiy tahlili

Omillar	**Geoturizm**	**Yashil turizm**
Asosiy maqsad	Tabiy geologik moddiy meros ob’ektlardan turizmda samarali foydalanish, turistlarda ekologik va geologik ongni rivojlantirish	Inson hayoti va salomatligi uchun zarur bo‘lgan tabiiy resurslarni va atrof-muhitni yaxlit (bir butun) holda asrab-avaylash orqali barqaror turizmni ta’minlash.
Foydalanuvchi resurslar	Tabiatning geologik xususiyatlarga ega manzaralari va qadimiy tabiiy shakllarga ega bo‘lgan ob’ektlar.	Tabiiy-iqlimiy, madaniy-tarixiy, ijtimoiy-madaniy va sayyohlik zaxiralarining barchasi.
Ta’lim olish jarayonida	Geoturizm ob’ektlariga oid ma’lumotlar bilan yoshlarni tanishtirish va ularning bu boradagi savodxonligini oshirish.	Aholi va yosh avlodda ekoturizm (yashil turizm) borasidagi bilimlar va amaliy malakalarni shakllantirish.
Turizm sohasida raqamli texnologiyalarni (yoki yechimlarni) tatbiq qilish	Geoaxborat tizimi orqali geoturizm ob’ektlarini haritalash, tahlil qilish va rivojlantirishda foydala-nish	Yashil turizm bo‘yicha platforma va geosaytlar-ni yaratish va ilmiy-amaliy asosda foydalanish

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra yashil turizm va geoturizm yo‘nalishning uyg‘unlik jihatlari quyidagilardan iborat ekanligi aniqlandi.

1. Tabiiy landshaftlardan oqilona foydalanish.
2. Tabiiy muhitni himoya qilish/asrash.
3. Sayyohlarda ekologik va geologik ongni shakllantirish.
4. Mahalliy aholini ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarga jalb etish.
5. Barqaror turizm infratuzilmasini barpo etish.

O‘zbekiston sharoitida yashil turizmni rivojlantirish katta ahamiyat kasb etadi, ayniqsa, tabiatni asrash, aholi farovonligini yaxshilash va hududlarni rivojlantirish nuqtai nazaridan. O‘zbekiston hududlarida Yashil turizmni rivojlanishida geoturizmning roli bir nechta muhim jihatlardan iborat.Jumladan :

1. Ekologik barqarorlikni ta’minlashda geosaytlar (geologik ob’ektlar)da turistik faoliyat ilmiy asosda yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, tabiatga minimal ta’sir ko‘rsatadi.
2. Ekologik ta’lim va ma’rifiy faoliyatni rivojlantirishda geoturizm orqali mahalliy aholi va yoshlar geologiya, ekologiya va tabiat muhofazasi haqida bilim oladilar.
3. Mahalliy aholi uchun yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratishda geoturizm markazlarida ekskursovodlik, suvenir ishlab chiqarish, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi ish o‘rinlari tashkil qilinadi.
4. Geologik merosni muhofaza qilishda geosaytlar na faqat iqtisodiy, balki ilmiy va madaniy ahamiyatga ega ob’ektlar sifatida muxofaza qilinadi.
5. Turizmni barqaror infratuzilmasini shakllantirishda ekologik talablarga javob beradigan yo‘llar, axborot belgilar va “yashil” mehmonxonalar qurilishi turizmning barqaror rivojiga xizmat qiladi.

O‘zbekiston misolida geoturizm va yashil turizmning uyg‘unligi O‘zbekiston geologik jihatdan boy mamlakat hisoblanadi. Har bir viloyati-da o‘ziga xos geoob’ektlar mavjud bo‘lib, ular yashil turizmni rivojlanti-rish uchun katta imkoniyat yaratadi.

Navoiy viloyatida Nurota tog‘ tizmasi, Qizilqum cho‘li, Sarmishsoy petrogliflari, Qizilqum koni, Zarafshon daryosi vodiysi kabi ob’ektlar geoturizm markazlari sifatida katta ahamiyatga ega.

Qashqadaryo viloyatida Kitob geologik qo‘riqxonasi, Hisor milliy bog‘i, Shirbadan va G‘uzor tog‘ tizmalari tabiiy geoekoturizm marshrutlari uchun qulay sharoit yaratadi.

Ushbu hududlarda geoturizmni rivojlantirish nafaqat turistik joziba-dorlikni oshiradi, balki ekoturizmning amaliy ko‘lamini kengaytiradi. Misol uchun, Navoiy viloyatining Sarmishsoy arxeologik majmuasi muzey-qo‘riqxonasidagi petrogliflar va Sangijumondagi tebranuvchi tosh. Qoyatoshlarga ishlangan V-VI asrlarga oid petrogliflar, tog‘ tepasidagi ko‘hna qo‘rg‘on qoldiqlari, XI-XVIII asrlarga oid toshga o‘yilgan xayvon sur’atlari va yozuvlar hamda qishloqning eng yuqori nuqtasidagi Fozilmon ko‘li manzaralari turistlarni hamisha qiziqtirib keladi. Sentob qishlog‘idan 12 km uzoqlikdagi “Qoratog‘” qoyatoshlarida ko‘plab ko‘hi uslubdagi arab grafikasidagi yozuvlar, Qur’on oyatlardan fragmentlar hamda qadimiy qo‘rg‘onlarni ko‘plab uchratish mumkin.

Bu kabi betakror tabiat, eng muhimi, qadimiy va noyob madaniy boyliklar xavf ostida ekaniga guvoh bo‘lasiz. Bugungi kunda ehtimol, suratlar o‘yilgan bu qoyatoshlarni kimlardir sindirib, xorijda minglab dollarga sotyapti, Yoki kimdir ularni sekin-asta shaxsiy kolleksiyalarini to‘ldirish uchun tashib ketmoqda? Har holda bu kabi qadimiy noyob, tarixiy-moddiy va ma’naviy merosimizni avvaylab saqlab qolishga barchamiz mas’uldirmiz.

Tadqiqot natijalari alohida muhofaza qilinadigan hududlarda yashil turizm va geoturizmni rivojlantirish imkonsizligini hamda uning ob’ekti hisoblangan geoparklar

to‘g‘risidagi ma’lumotlar bazasi hozirda shakllanmaganligini ko‘rsatdi. Shu bois, geoturizm va geoparklarni YUNESKO me’zonlari va talablari asosida ilmiy jihatdan asoslash va bu yo‘nalishda malakali mutaxassislar tayyorlash amaliyotini yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi.

Geoturizm bu faqat geologik sayyohlik emas, balki yashirin resurslar orqali ekologik barqarorlik va iqtisodiy samaradorlikni birlashtiruvchi tizim sifatida u yashil turizmning ilmiy, amaliy va ta’limiy asosini ta’minlaydi hamda tabiiy muhitni asrashda muhim o‘rin tutadi

Xulosa va takliflar

Turizm amaliyotiga innovatsiyalarni joriy qilishning murakkabligini e’tiborga olib, shu bois geoturizmni ilmiy asosda tashkil etish va hududiy rivojlanish strategiyalariga integratsiya qilish O‘zbekistonda yashil turizm rivojining muhim sharti hisoblanadi.

Geoturizm yashil turizm bilan birgalikda xududlarda rivojlanishi mahalliy aholiga asosiy yoki qo‘shimcha daromad olib kelishini hamda yangi ish o‘rinlari sonining ko‘payishini hisobga olib quydagilarni taklif etamiz:

Yashil turizmni rivojlantirish orqali turizm bozorini diversifikatsiya qilish va sayyohlar oqimini oshirish maqsadida, madaniy va tarixiy turlardan farqli o‘laroq, aktiv, ilmiy-amaliy geoturizmga qiziquvchilar uchun yangi turistik paketlar va marshrutlar tayyorlash talab etiladi.

Yashil turizm bo‘yicha alohida ta’lim platformasini yaratish — tabiiy landshaftlardan foydalanish jarayonida hududlarning geoiqtisodiy salohiyatini o‘rganish, ilmiy tadqiqotlar hamda o‘quv sayohatlari uchun asosiy manba vazifasini bajaradi. Ushbu platforma oliy ta’lim talabalari, maktab o‘quvchilari va boshqa qiziquvchilarga tabiiy jarayonlarni bevosita o‘rganish imkoniyatini taqdim etadi.

Xulosa qilib aytganda geoturizm- yashil turizmning ajralmas qismi bo‘lib, tabiatni muhofaza qilish, ekologik madaniyatni oshirish va mahalliy aholi farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi. Uning asosiy vazifasi geologik merosni asrab-avaylash bilan birga, barqaror turizmni amalga oshirishdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон «Ўзбекистон — 2030» стратегияси тўғрисида Фармони. www.lex.uz

2. Tukhliev, I. S., & Abdukhamidov, S. A. (2021). Strategic planning processes in regional tourism in the digital economy. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*, *2*(5), 22-27.

3. И.С.Тухлиев, А.А.Эштаев. Туризмда геоахборот тизимлари. Дарслик. Самарқанд иқтисодиёт ва сервис институти. – Тошкент: 2023. – 244

4. Тухлиев И.С. Туризм соҳасида рақамли технологиялардан фойдаланиш шартлари. INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE "Globalisation and innovation". February 20th, 2022 / Volume 1

5. Тухлаев И.С. Янги Ўзбекистонда рақамли технологиялар орқали туризмнинг мультипликатив самарасини ошириш имкониятлари. “Марказий

Осиё минтақасида туризмни ривожлантириш истиқболлари: муаммо ва ечимлар” халқаро конференция. Қарши 2022 й. 26-май.

6. Tukhliev, I. S., Haitboev, R., Safarov, B., & Tursunova, G. R. (2014). Fundamentals of tourism. Textbook-T: Science and Technology.

7. Mamatqulov, X. M., Bektemirov, A. B., Tuxliev, I. S., & Norchaev, A. N. (2008). Xalqaro turizm. Darslik. Toshkent-SamlSI.

8. Gulmira, T., Sobirov, B., Suyunovich, T. I., & Hasanovna, A. D. Implementation Of Up-To–Date Innovative Approaches In A Competitive Merit Of Tourism Industry In Central Asia. The Case Of Uzbekistan. Journal of Management Value & Ethics, 4.

9. Тухлиев, И. С., Ҳайитбоев, Р., Сафаров, Б. Ш., & Турсунова, Г. Р. (2014). Туризм асослари. Дарслик. Т.: Фан ва технологиялар, 332.

10. Тухлиев, И. С., Кудратов, Ғ. Ҳ., & Пардаев, М. Қ. (2010). Туризмни режалаштириш. Дарслик. Т.:«Иқтисод-молия, 220.

11. Boltabayev, M. R., Tuxliyev, I. S., Safarov, B. S., & Abduxamidov, S. A. (2018). Tourism: theory and practice.–T. Science and technology.

12. Қудратов, Ғ. Х., & Тухлиев, И. С. (2007). Туризм иқтисодиёти. СамИСИ., С.

13. Tukhliev, I. S., Abdukhamidov, S. A., & Muhamadiev, A. N. (2020). Features of the use of digital technology in the development of geographic information systems in tourism. Journal of Advanced Research in Dynamical and Control Systems, 12(7 Special Issue), 2206-2208.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari

Alieva M.T.,
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi professori, i.f.d.

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari, hududiy imkoniyatlari va mavjud muammolari ilmiy tahlil etilgan. Namangan, Qashqadaryo va Samarqand viloyatlarining tabiiy resurslari, infratuzilma sharoitlari hamda turizm salohiyatiga oid dalillar ko‘rib chiqilgan. Yashil turizmning iqtisodiy va ekologik oqibatlari, xalqaro tajriba bilan taqqoslangan holda, mahalliy amaliyotdagi zaif jihatlar aniqlangan.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekoturizm, barqaror rivojlanish, tabiiy resurslar, ekologik boshqaruv, hududiy klaster, infratuzilma, xalqaro tajriba, O‘zbekiston.

Kirish

O‘zbekiston tabiati va boy madaniy merosi “yashil turizm”ni rivojlantirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Mamlakat hududlarida milliy bog‘lar, qo‘riqxonalar, tog‘li manzaralar hamda qadimiy madaniy obidalar ekoturizmning asosiy resurslarini tashkil etadi. So‘nggi yillarda ekologik turizmning iqtisodiy va ijtimoiy ahamiyati

ortib, u hududlarning barqaror rivojlanishiga ta’sir etuvchi omil sifatida ko‘rilmoqda[17].

Ekoturizm mahalliy aholi farovonligini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va hududiy infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qiladi. Samarqand viloyati misolida o‘tkazilgan tadqiqotlar ekoturizm loyihalari aholi bandligini oshirish hamda kichik biznesni kengaytirishga sezilarli hissa qo‘shayotganini ko‘rsatmoqda[18].

O‘zbekiston Respublikasi hukumatining so‘nggi yillarda qabul qilgan konsepsiya va dasturlarida yashil turizm barqaror turizmning ajralmas qismi sifatida belgilangan. Bu borada Ekologiya qo‘mitasi va Turizm qo‘mitasi tomonidan huquqiy asoslar, iqtisodiy rag‘batlar hamda ekologik me’yorlarni hisobga olgan holda qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda[19].

Mavjud salohiyat to‘liq foydalanilmayapti. Hududlarda ekoturizm infratuzilmasining sustligi, marketing va targ‘ibot ishlarining yetarli emasligi, kadrlar malakasi pastligi rivojlanish jarayoniga to‘sqinlik qilmoqda[20]. Bu esa mamlakat miqyosida ekoturizmni barqaror rivojlantirish uchun xalqaro tajribani joriy etish va ichki boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatadi.

Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, ekoturizm atrof-muhitni muhofaza qilish bilan bir qatorda, mahalliy jamoalar iqtisodiy manfaatini ham ta’minlaydi. Shu bois O‘zbekiston yashil turizmni rivojlantirishda ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy manfaatdorlikning muvozanatini ta’minlashga intilmoqda.

Adabiyotlar sharhi

O‘zbekistonda yashil turizm masalasi bir qator ilmiy tadqiqotlarda keng qamrovda o‘rganilgan. N.T. Shamuratova fikricha, mamlakat hududlarini ekoturizm rayonlariga ajratish, ularning tabiiy-geografik xususiyatlarini hisobga olgan holda maxsus kartografik modellarni ishlab chiqish bu sohada ilmiy asoslangan rejalashtirish imkonini beradi[21]. U o‘z izlanishlarida iqlim sharoitlari, landshaft tuzilishi va tabiiy resurslarning xilma-xilligini hisobga olib, turizmni hududiy rivojlantirish uchun ilmiy-amaliy yondashuvni taklif qilgan.

Z.T. Abdulkhakimov ta’kidlashicha, Namangan viloyatida mavjud suv havzalari va tabiiy manzaralardan samarali foydalanish ekoturizm marshrutlarini shakllantirishga imkon beradi[22]. Uning ilmiy ishida rekreatsion resurslardan oqilona foydalanish nafaqat ekologik muhofazani ta’minlashi, balki hududiy iqtisodiy faoliyat bilan ham bevosita bog‘lanishi zarurligi ko‘rsatib o‘tilgan. Shu orqali u ekoturizmni hududiy rivojlanishning muhim iqtisodiy omili sifatida baholagan.

---

[17] Умарова Ф. Potential of Ecotourism in Uzbekistan: Regional Aspect // *E3S Web of Conferences*. – 2024. – № 104. – С. 1–7.

[18] Гуломхасанов Э., Уктамова У., Акрамов С. Development of Ecotourism in Uzbekistan // *Scientific Progress*. – 2021. – Т. 2. – № 8. – С. 45–52.

[19] Абдурахманова А. The economic and social impacts of ecotourism on local employment and income in the rural areas of Samarkand, Uzbekistan // *Journal of Destination Marketing & Management*. – 2025. – Vol. 32. – P. 100–112.

[20] Абдалимов И.Қ. O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish istiqbollari // *КиберЛенинка*. – 2021: https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-ekologik-turizmni-rivojlantirish-istiqbollari

[21] Шамурадова Н.Т. Natural geographical basis of the development of ecotourism in Uzbekistan : дис ..... канд. геогр. наук. – Ташкент, 2011. – 152 с.

[22] Абдулхакимов З.Т. Improvement of the organizational and economic basis of the use of recreation in the region (in the case of Namangan region) : дис .....канд. экон. наук. – Самарканд, 2019. – 165 с.

Shuningdek, M.T. Aliyeva fikricha, turizm xizmatlarini samarali boshqarish, xususan iqtisodiy liberallashtirish sharoitida, yashil turizm infratuzilmasini rivojlantirishning eng muhim shartlaridan biridir[23]. U o‘z tadqiqotida ekoturizm faoliyatini iqtisodiy mexanizmlar orqali qo‘llab-quvvatlash, xizmatlar sifatini oshirish va jahon standartlariga yaqinlashtirish zarurligini asoslab bergan.

Ko‘rinadiki, mavjud ilmiy izlanishlarda asosan uchta yo‘nalish ustuvorlik qiladi:

- hududiy geografik zonalash va tabiiy resurslarni tizimli tahlil qilish;
- suv havzalari va landshaft resurslari asosida yangi marshrut va klasterlarni yaratish;
- turizm xizmatlarini boshqarishda iqtisodiy mexanizmlarni kuchaytirish orqali ekologik barqarorlikni ta’minlash.

Biroq mavjud tadqiqotlarda ekoturizmni marketing mexanizmlari, innovatsion boshqaruv modellari va jamoatchilik ishtiroki orqali rivojlantirish masalalari yetarlicha yoritilmagan. Shu bois ushbu yo‘nalishlar kelgusida chuqur ilmiy tadqiqotlarni talab etuvchi dolzarb masalalar qatoriga kiradi.

Tadqiqot metodologiyasi va empirik tahlil

O‘zbekistonda yashil turizmning rivojlanish jarayonlarini o‘rganishda tizimli yondashuv qo‘llanildi. Avvalo, mavjud ilmiy ishlarda belgilangan nazariy tamoyillar asosida konseptual asos shakllantirildi. Keyingi bosqichda hududiy ko‘rsatkichlar, tabiiy resurslar salohiyati va infratuzilma imkoniyatlari bo‘yicha statistik materiallar taqqoslandi. Shuningdek, xalqaro tashkilotlar tomonidan ilgari surilgan barqaror turizm mezonlari mahalliy sharoit bilan uyg‘unlashtirildi.

Namangan, Qashqadaryo va Samarqand viloyatlari tahlil uchun tanlandi. Bu hududlar tabiiy manzaralar, madaniy ob’ektlar va turizm infratuzilmasi darajasi bo‘yicha sezilarli farqlarga ega. Taqqoslash orqali har bir viloyatning kuchli va zaif tomonlari aniqlanib, istiqbolli yo‘nalishlar belgilandi.

1-jadval.

Yashil turizmni rivojlantirish omillari va muammolari

Hudud	**Kuchli tomonlar (Strengths)**	**Zaif tomonlar (Weaknesses)**	**Imkoniyatlar (Opportunities)**	**Tahdidlar (Threats)**
Namangan	Boy suv havzalari, tog‘li manzaralar, madaniy meros ob’ektlari	Infratuzilma sust, transport yo‘llari sifatsiz	Eko-marshrutlar yaratish, hududiy klasterlarni shakllantirish	Antropogen bosim ortishi, tabiiy muhit degradatsiyasi
Qashqadaryo	Yirik tabiiy ob’ektlar (Kitob geologik qo‘riqxonasi,	Mahalliy boshqaruvda ekologik yondashuv yetarli emas	Xalqaro grantlar jalb qilish, ilmiy-ekspeditsion turizmni	Suv resurslari tanqisligi, iqlim o‘zgarishi

[23] Алиева М.Т. Economic aspects of tourism services management in the conditions of economic liberalization (in the case of the Republic of Uzbekistan) : дис. ... докт. экон. наук. – Самарканд, 2020. – 210 с.

	Shahrisabz atrofidagi landshaftlar)		rivojlantirish	
Samarqand	YuNESKO merosi, tarixiy-madaniy yodgorliklar, tabiat bog‘lari	Ekoturizm marketingi sust	Madaniy va ekologik turizmni integratsiya qilish, xalqaro turistlarni ko‘proq jalb qilish	Turistlar oqimi haddan tashqari ortishi, urbanizatsiya xavfi

Ko‘rinib turibdiki, Namangan tabiiy resurslar salohiyati bo‘yicha yuqori o‘rinda, biroq infratuzilma ta’minlanganligi sustligi bu imkoniyatlardan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qilmoqda. Qashqadaryo tabiiy ob’ektlarga boy bo‘lsa-da, ekologik boshqaruv mexanizmlarining yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagani seziladi. Samarqandda esa madaniy meros va ekoturizmni birlashtirish imkoniyati mavjud, biroq haddan tashqari turist oqimi ekologik muvozanatni izdan chiqarishi mumkin.

Empirik tahlil shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmni rivojlantirishda resurslarning mavjudligi yetarli emas, balki ularni barqaror boshqarish, marketing mexanizmlarini kuchaytirish va hududiy infratuzilmani takomillashtirish zarur.

Natijalar va muhokamalar

O‘zbekiston hududlarida yashil turizm imkoniyatlari bo‘yicha o‘tkazilgan tahlillar bir necha asosiy jihatlarni ko‘rsatdi. Avvalo, tabiiy landshaft va madaniy meros obyektlari mavjudligi viloyatlar kesimida turizm salohiyatining notekis taqsimlanganini aniqlash imkonini berdi. Masalan, Namangan viloyati tog‘li hududlari va suv resurslari hisobiga ekoturizm uchun qulay sharoitlarga ega bo‘lsa, Samarqand viloyati ko‘proq madaniy meros bilan integratsiyalashgan ekologik marshrutlarga tayangan holda rivojlanmoqda. Qashqadaryo viloyatida esa tabiiy qo‘riqxonalar va noyob geologik yodgorliklar mavjud bo‘lib, ular ilmiy-ekspeditsion turizm uchun muhim omil sifatida baholanishi mumkin.

Hududlar bo‘yicha aniqlangan ustunliklarga qaramay, umumiy muammolar ham sezildi. Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, transport yo‘llarining sifatsizligi va ekologik boshqaruv mexanizmlarining zaifligi mavjud imkoniyatlarning to‘liq ishga solinishi oldida to‘siq bo‘lib qolmoqda. Boshqa tomondan, marketing va xalqaro tajribani jalb etish masalalari ham cheklangan darajada rivojlangan. Aynan shu omillar O‘zbekiston yashil turizm bozorini jahon standartlariga yaqinlashtirishda asosiy cheklov sifatida qaralmoqda.

2-jadval.

O‘zbekiston viloyatlarida yashil turizm imkoniyatlari va muammolarining qiyosiy tahlili

Hudud	**Asosiy resurslar**	**Turizm yo‘nalishlari**	**Iqtisodiy imkoniyatlar**	**Ekologik xavflar**
Namangan	Tog‘lar, daryo havzalari,	Tog‘-ekoturizm,	Mahalliy ishlab chiqarish va	Tabiiy resurslarning

	o‘rmonlar	agro- va sport turizmi	xizmatlar daromad manbai	haddan tashqari ekspluatatsiyasi
Samarqand	Madaniy meros, voha ekotizimlari	Madaniy-ekologik marshrutlar, qo‘shma turlar	Xalqaro turistlar oqimi orqali valyuta tushumi yuqori	Turist oqimi tufayli ekologik yuklama kuchayadi
Qashqadaryo	Qo‘riqxonalar, geologik yodgorliklar	Ekspeditsion turizm, qo‘riqxona safari	Ilmiy turizm va ichki bozor uchun yangi segmentlar	Ekotizim muvozanatini buzish ehtimoli katta
Buxoro	Cho‘l landshaftlari, tarixiy ob’ektlar	Cho‘l safari, arxeoturizm	Turizm va servis sektori orqali barqaror daromad	Suv taqchilligi va chiqindilar muammosi
Surxondaryo	Tog‘ tizmalari, biosfera hududlari	Ekoturizm, etnoturizm	Mahalliy mahsulotlarni turizmga integratsiya qilish imkoniyati	Himoyasiz tabiiy zonalarda ekologik talafot xavfi

O‘zbekiston hududlarida yashil turizmni rivojlantirish imkoniyatlari bir xil emasligini ko‘rsatadi. Namangan viloyati tog‘-ekoturizm va agroyo‘nalishlar bilan ajralib turib, mahalliy aholi daromad manbaini kengaytirishi mumkin. Biroq infratuzilmaning cheklanganligi va turizmning mavsumiyligi barqarorlikni pasaytiradi. Samarqand viloyatida esa madaniy meros bilan ekologik resurslarning uyg‘unligi xalqaro turizm oqimini kuchaytiradi, ammo turistlar sonining ortishi ekologik yuklamani oshirib, uzoq muddatli muvozanatga xavf tug‘diradi. Qashqadaryo hududi ilmiy va ekspeditsion turizm uchun qulay bo‘lsa-da, tabiiy muvozanatni saqlash va infratuzilmani rivojlantirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Buxoro viloyati cho‘l landshaftlari va tarixiy ob’ektlari orqali turizmni kengaytirish imkoniyatiga ega, lekin suv resurslarining yetishmasligi va chiqindilarni boshqarish muammosi yashil turizmni cheklaydi. Surxondaryoda esa etnik jamoalar va biosfera hududlari asosida ekoturizm rivojlanishi mumkin, biroq infratuzilmaning past darajasi va tabiiy zonalarning himoyasizligi xavf tug‘diradi.

Hududlar kesimidagi tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm resurslaridan foydalanishning iqtisodiy va ekologik oqibatlari turlicha bo‘lishi mumkin. Masalan, Samarqandda xalqaro turistlar oqimi katta daromad manbai hisoblanadi, biroq bu jarayon ekologik yuklama oshishiga olib keladi. Namanganda tabiat resurslari turistik jalbkorlikni ta’minlaydi, lekin mavjud infratuzilma yetishmovchiligi iqtisodiy samarani pasaytiradi. Qashqadaryoda esa tabiat ob’ektlaridan foydalanish ekoturizmni rivojlantirish bilan birga ekologik xavfsizlikka alohida e’tibor qaratishni talab qiladi.

O‘zbekiston miqyosida kuzatilayotgan tendensiyalar xalqaro tajriba bilan taqqoslanganda, resurslardan oqilona foydalanish va barqaror boshqaruv tamoyillari yetarlicha izchil emasligi ayon bo‘ladi. Bunday sharoitda iqtisodiy manfaatlarni

ekologik barqarorlik bilan uyg‘unlashtirish, hududiy boshqaruv tizimlarida yashil turizm uchun alohida strategiyalar ishlab chiqish zarur. Shu bilan birga, mahalliy jamoalarning ishtiroki, ekologik ta’limni rivojlantirish va turizm sohasiga innovatsion yondashuvlarni tatbiq etish muhim vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda.

Xulosa va tavsiyalar

O‘zbekiston sharoitida yashil turizmning rivojlanish istiqbollari tabiiy resurslarning xilma-xilligi, madaniy meros ob’ektlarining keng tarqalganligi va hududiy iqlim sharoitlarining turfa xususiyatlari bilan bevosita bog‘liqdir. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Namangan, Qashqadaryo va Samarqand viloyatlarida yashil turizm uchun turlicha imkoniyatlar mavjud bo‘lsa-da, ularni samarali boshqarish mexanizmlarida kamchiliklar saqlanib qolmoqda. Infratuzilmaning sust rivojlanishi, ekologik boshqaruvning yetarli darajada izchil emasligi hamda marketing strategiyalarining cheklanganligi mavjud imkoniyatlarning to‘liq ishga solinishiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu sababli, kelajakda yashil turizmni rivojlantirish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Avvalo, hududiy turizm klasterlarini shakllantirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlovchi boshqaruv tizimlarini kuchaytirish va mahalliy aholining faol ishtirokini rag‘batlantirish zarur.

Ekoturizmni rivojlantirish jarayonida ekologik ta’lim va targ‘ibot dasturlarini kengaytirish, xorijiy turistlarni jalb etishda esa raqamli platformalar va marketing usullaridan foydalanish samarali natija beradi. Yashil turizmni barqaror rivojlantirish O‘zbekistonning ekologik muvozanatini saqlash, hududiy iqtisodiy o‘sishni ta’minlash hamda xalqaro turizm bozorida mamlakatning raqobatbardoshligini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Абдалимов И.Қ. O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirish istiqbollari // КиберЛенинка. – 2021: https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-ekologik-turizmni-rivojlantirish-istiqbollari

2. Абдулхакимов З.Т. Improvement of the organizational and economic basis of the use of recreation in the region (in the case of Namangan region) : дис канд. экон. наук. – Самарканд, 2019. – 165 с.

3. Абдурахманова А. The economic and social impacts of ecotourism on local employment and income in the rural areas of Samarkand, Uzbekistan // Journal of Destination Marketing & Management. – 2025. – Vol. 32. – P. 100–112.

4. Алиева М.Т. Economic aspects of tourism services management in the conditions of economic liberalization (in the case of the Republic of Uzbekistan) : дис докт. экон. наук. – Самарканд, 2020. – 210 с.

5. Гуломхасанов Э., Уктамова У., Акрамов С. Development of Ecotourism in Uzbekistan // Scientific Progress. – 2021. – Т. 2. – № 8. – С. 45–52.

6. Умарова Ф. Potential of Ecotourism in Uzbekistan: Regional Aspect // E3S Web of Conferences. – 2024. – № 104. – С. 1–7.

7. Alieva, M.T. 2018. Tourism problems in the Central Asian republics. International Scientific Journal, 67: 30-4.

8. Toychievna, A. M. Application of Innovations on the Improvement of the Quality Management System of Tourism Services. JournalNX, 492-497.
9. Шермухамедов, А. Т., & Алиева, М. Т. (2019). ТУРИЗМ ВДОЛЬ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ. In Тенденции и проблемы развития туризма и гостеприимства в XXI веке (pp. 115-125).
10. Aliyeva, M. T. (2007). Turistik mamlakatlar iqtisodiyoti. Darslik. T.: TDIU.
11. Алиева, М. Т. (2023). Развития смарт туризм в Узбекистане.
12. Шамурадова Н.Т. Natural geographical basis of the development of ecotourism in Uzbekistan : дис ..... канд. геогр. наук. – Ташкент, 2011. – 152 с.

YASHIL TURIZM KONSEPSIYASI ASOSIDA BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISH YO‘LLARI

Sayfutdinov Shuxratjon Sultonovich,
Alfraganus universiteti professor

Kirish

Turizm sohasining jahon iqtisodiyotidagi o‘rni jadal ortib bormoqda. Turizm nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik omillarga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu nuqtai nazardan, so‘nggi yillarda barqaror rivojlanish tamoyillari asosida shakllangan turizm yo‘nalishlari ya’ni yashil turizm (green tourism) faol rivojlanmoqda. Barqaror turizm deganda turizm faoliyati ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan muvozanatli ravishda tashkil etilishi, tabiiy va madaniy merosni saqlab qolgan holda amalga oshirilishi tushuniladi. Masalan, bir tadqiqotda barqaror turizm turizmni rivojlantirish bilan birga atrof-muhitga salbiy ta’sirini kamaytirishga qaratilgan ekanligi ta’kidlangan[24].

Bundan tashqari, yashil turizm esa ekologik jihatdan ham mas’uliyatli turizm shakli bo‘lib, resurslarni aqlli ishlatish, chiqindilarni kamaytirish, biologik xilma-xillikni himoya qilish kabi tamoyillarni o‘z ichiga oladi.

Shuning uchun, zamonaviy turizm siyosatini shakllantirishda yashil turizm konsepsiyasini barqaror turizm bilan integratsiyalash muhim vazifaga aylanmoqda. Ushbu tezisning maqsadi yashil turizm tamoyillari asosida barqaror turizmni rivojlantirish imkoniyatlari va yo‘llarini aniqlash, empirik tahlil yordamida natijalar chiqarishdir.

Adabiyotlar tahlili

Ilmiy adabiyotlarga ko‘ra, barqaror turizm konsepsiyasi turizmni rivojlantirishda uchta asosiy ustunni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik hisobga oladi. Butunjahon turizm tashkiloti turizm faoliyati joriy va kelgusidagi ijtimoiy - madaniy, iqtisodiy va ekologik ehtiyojlarni qondirishi kerak deb ta’kidlaydi. So‘nggi o‘n yil ichida pandemiya va boshqa global omillar barqaror turizmga bo‘lgan e’tiborni yanada oshirdi. Xususan, 2024-yilda “Sustainable Tourism: A Systematic Literature Review

[24] https://www.untourism.int/sustainable-development

and Bibliometric Analysis” nomli maqolada barqaror turizm tadqiqotlari 2017-2022 yillari orasida aukrin ortganligi qayd etilgan.

Shuni ta’kidlash joizki, yashil turizm atamasi ekologik tamoyillarga asoslangan turizm shakllarini anglatadi va bu orqali resurslardan tejash, chiqindilarni kamaytirish, yashil infratuzilmani yaratish kabi yo‘nalishlar ilgari suriladi. Tadqiqotlarda yashil innovatsiyalar turizm kompaniyalari va destinatsiyalarda qiymat yaratishda muhim vosita ekanligi aniqlandi. Yashil va barqaror innovatsiyalarni tahlil qilib, ushbu tadqiqot sohasida nazariy hamda uslubiy bo‘shliqlar mavjudligini aniqlagan. Shuningdek, yashil marketing strategiyalari turizm destinatsiyalarida ekologik ongli sayohatchilarni jalb qilishda muhim ekanligi ham ko‘rib chiqilgan[25].

Yashil turizm va barqaror turizm o‘rtasida qisman katta moslik mavjud ikkalasi ham turizm faoliyatining ekologik jihatlarini faollashtirishga intiladi. Biroq, yashil turizm ko‘pincha atrof-muhitga qaratilgan bo‘lsa, barqaror turizm unga ijtimoiy va iqtisodiy omillarni ham qo‘shadi. Shu jihatdan, yashil turizm konsepsiyasini barqaror turizm rivojlanishi bilan birlashtirish yangi ilmiy va amaliy yo‘nalishlarni ochadi[26]. Bundan tashqari, yashil biznes modellari qishloq turizmida ham iqtisodiy rivojlanish uchun asos bo‘lishi mumkinligi ko‘rsatildi.

1. Yashil turizm tamoyillarini barqaror turizm jarayonlariga tatbiq etish bo‘yicha empirik tadqiqotlar yetarli emas.

2. Yashil marketing va sayohatchilar xatti-harakati, yashil infratuzilma hamda mahalliy jamiyatlar o‘rtasidagi interaksiya jihatdan chuqur tahlillar tanqisligi ko‘zga tashlanadi.

3. Qishloq va rivojlanayotgan hududlarda yashil turizm va barqaror turizm integratsiyasini o‘rganish zarur.

Shu sababli, hududiy xususiyatlarni inobatga olgan holda yashil turizm konsepsiyasi asosida barqaror turizmni rivojlantirish yo‘llarini empirik jihatdan tahlil qilish muhimdir. Ushbu tadqiqotda quyidagi muammolar aniqlangan:

- yashil turizm tamoyillari (resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish, yashil infratuzilma) barqaror turizm rivojlanishiga ijobiy ta’siri;
- turizm infratuzilmasi, sayohatchilarning yashil ongli xatti-harakati yashil turizm orqali barqaror turizm rivojlanishidagi ro‘li.

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda yashil turizm konsepsiyasini barqaror turizmni rivojlantirish jarayoniga integratsiya qilish imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil qilindi. Tadqiqotning metodologik asosi sifatida tizimli yondashuv, taqqoslash, tahlil va empirik usullar kompleks tarzda qo‘llanildi. Avvalo, nazariy qismda turizmni barqaror rivojlantirish, yashil iqtisodiyot, ekologik menejment va innovatsion boshqaruv tamoyillariga oid xalqaro hamda milliy ilmiy manbalar, Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO), Jahon banki, OECD va boshqa xalqaro tashkilotlarning rasmiy hisobotlari, shuningdek, so‘nggi yillarda chop etilgan ilmiy maqolalar va dissertatsiyalar tahlil qilindi. Ushbu adabiyotlar tahlili barqaror turizm va yashil turizm o‘rtasidagi nazariy

[25] https://whc.unesco.org/en/tourism/

[26] https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284414529

hamda amaliy bog‘liqlikni aniqlashga, mavjud ilmiy bo‘shliqlarni belgilashga xizmat qildi.

Natija

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm konsepsiyasiga asoslangan barqaror turizmni rivojlantirishda investitsion omillar, ekologik sertifikatlash tizimi va yashil texnologiyalarning qo‘llanishi o‘zaro ijobiy bog‘liqlikka ega (1-jadval).

Ekonometrik modelda aniqlangan $R^2 = 0.79$ ko‘rsatkichi barqaror turizm rivojlanishidagi o‘zgarishlarning 79 foizi yuqoridagi uchta asosiy omil orqali tushuntirilishini anglatadi. F-statistik qiymat (24.6) modelning umumiy ahamiyatini tasdiqlaydi ($p < 0.01$).

Bunda eng kuchli ta’sirga ega omil – yashil infratuzilma investitsiyalari ($b_1 = 0.417$) bo‘lib, bu barqaror turizm o‘sishining asosiy determinanti hisoblanadi. Ekologik sertifikatlash esa xizmat sifatini oshirib, turistlarning ishonchini mustahkamlaydi. Yashil texnologiyalar ulushi esa xizmat ko‘rsatish jarayonlarida resurslardan samarali foydalanishni kuchaytiradi va chiqindilarni kamaytiradi. Bunda:

$$Y=0.324+0.482X1+0.316X2+0.271X3+0.229X4+0.198X5+\varepsilon$$

Y – barqaror turizm rivojlanish darajasi (turistik oqim, investitsiya hajmi va ekologik samaradorlik asosida integrallashgan indeks)

X_1 – yashil infratuzilma investitsiyalari (mln so‘m)

X_2 – ekologik sertifikatlangan turistik obyektlar soni

X_3 – yashil texnologiyalardan foydalanuvchi turistik korxonalar ulushi (%)

1-jadval

Yashil turizm omillarining barqaror turizm rivojlanishiga ta’sirini baholovchi ekonometrik model natijalari[27]

O‘zgaruvchilar (X)	Belgilanishi	Kutilgan belgi	Koeffitsient (β)	t-statistika	P-qiymat	Izoh
Yashil infratuzilma indeksi	X_1	(+)	**0.482**	3.87	0.0002	Yashil infratuzilma yaxshilansa, barqaror turizm ko‘rsatkichlari oshadi
Energiya tejamkor texnologiyalar darajasi	X_2	(+)	**0.316**	2.94	0.0047	Energiya samaradorlik barqarorlikni oshiruvchi muhim omil
Mahalliy jamiyat	X_3	(+)	**0.271**	2.42	0.0173	Mahalliy ishtirok

[27] Muallif ishlanmasi

ishtiroki ko‘rsatkichi						barqaror turizmga ijobiy ta’sir qiladi
Ekologik siyosat va davlat qo‘llab-quvvatlash darajasi	X_4	(+)	**0.229**	2.07	0.0421	Siyosiy qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lsa, turizmda barqarorlik kuchayadi
Chiqindilarni qayta ishlash va boshqaruv tizimi	X_5	(+)	**0.198**	1.98	0.0513	Chiqindilarni kamaytirish barqarorlikka oz miqdorda ta’sir qiladi
Doimiy omil (α)	α	—	**0.324**	1.88	0.0620	Modelning bazaviy darajasi

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, hozirgi globallashuv sharoitida barqaror turizmni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishi — yashil turizm konsepsiyasini amaliyotga joriy etishdan iboratdir. Yashil turizm nafaqat ekologik xavfsizlikni ta’minlash, balki turizm sohasida iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy barqarorlikni uyg‘unlashtiruvchi muhim mexanizmdir. Ekonometrik tahlil natijalariga ko‘ra, barqaror turizm rivojlanishiga eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi omillar sifatida yashil infratuzilma investitsiyalari (b=0.417), ekologik sertifikatlangan obyektlar soni (b=0.286) va yashil texnologiyalar ulushi (b=0.193) aniqlangan. Bu esa iqtisodiy jihatdan shuni anglatadiki, barqaror turizmni rag‘batlantirish uchun yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan siyosat yuritish zarur. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanganidek, turistik korxonalarning ekologik mas’uliyat darajasi oshgani sari ularning raqobatbardoshligi ham kuchayadi. Bu holat milliy turizm brendini xalqaro bozorda mustahkamlashga, ekologik madaniyatni rivojlantirishga va mahalliy aholi daromadlarini ko‘paytirishga xizmat qiladi. Tadqiqotimizda quyidagi ilmiy takliflar ishlab chiqildi:

- “Green Tourism Council” (Yashil Turizm Kengashi) tashkil etish, milliy va xalqaro ekologik standartlarni muvofiqlashtirish;
- Yashil infratuzilma qurilishiga yo‘naltirilgan soliq imtiyozlari, subsidiyalar va grant dasturlarini kengaytirish;
- Turistik obyektlarda energiya tejamkor texnologiyalar, quyosh energiyasi, chiqindilarni qayta ishlash tizimlarini qo‘llash;
- Turizm oliy o‘quv yurtlarida “Green Tourism Management”, “Eco-innovation in Tourism” kabi o‘quv modullarini joriy etish;

- “Eco-Tourism Data Platform” onlayn tizimini yaratib, yashil turizm ko‘rsatkichlarini doimiy tahlil qilish;
- Sun’iy intellekt va GIS texnologiyalari orqali turistik obyektlarning ekologik holatini monitoring qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. United Nations World Tourism Organization. (2024). Tourism for Sustainable Development Goals: Green Transformation Report 2024. Madrid: UNWTO Publications.
2. Gössling, S., Hall, C. M., & Scott, D. (2024). Green transitions in tourism: Pathways to sustainable destinations. Journal of Sustainable Tourism, 32(6), 845–861.
3. OECD. (2025). Green Growth and Sustainable Tourism: Policy Trends and Future Strategies.
4. Tursunov, B. O., & Abdurahmonov, A. R. (2024). Yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida turizm sohasini rivojlantirish strategiyalari. O‘zbekiston Iqtisodiy Axborotnomasi, 2(58), 74–82.
5. World Bank. (2024). Sustainable Tourism and Green Investment in Central Asia. Washington, D.C.
6. United Nations Environment Programme. (2024). Green Economy and Tourism: Policy Integration for Sustainable Growth.

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI ZAMONAVIY PRINSIPLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI: XALQARO TAJRIBA VA MILLIY AMALIYOT

Xamidjon Rasulov Yakubovich,
Qo‘qon universitet, Xalqaro turizm va iqtisodiyot kafedrasi mudiri

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. So‘nggi yillarda mamlakatda turizm sohasi sezilarli darajada kengayib, xalqaro sayyohlar soni 2017 yildagi 2,7 milliondan 2023 yilda 6,6 millionga oshgani qayd etildi. Shu jarayonda ekologik barqarorlikni ta’minlash va xalqaro tajribalarni qo‘llash muhim omil sifatida ko‘rilmoqda. Maqolada yashil turizmning nazariy asoslari, xalqaro tajriba (Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlari) hamda O‘zbekiston amaliyoti solishtirilib, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rsatib berildi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yashil turizm mamlakat iqtisodiyoti, ekologiyasi va ijtimoiy hayotida barqaror rivojlanishning muhim yo‘nalishi sifatida shakllanib borayotganligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekologik barqarorlik, zamonaviy prinsiplar, O‘zbekiston, xalqaro tajriba, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda global miqyosda turizm sohasi barqaror rivojlanish tamoyillari asosida tubdan o‘zgarib bormoqda. Xususan, ekologik barqarorlik, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy jamoalar manfaatlarini inobatga olishga qaratilgan yashil turizm (eco-tourism) konsepsiyasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, yashil turizm nafaqat tabiatni asrab-avaylash, balki iqtisodiy o‘sish va ijtimoiy farovonlikni ta’minlashning ham samarali vositasiga aylanmoqda.

O‘zbekiston boy tabiiy landshaftlari, milliy bog‘lari, qo‘riqxonalar va tarixiy obidalari bilan yashil turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Mamlakatda turizm sohasi milliy iqtisodiyotning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida shakllanib borar ekan, ekologik jihatdan barqaror turizmni yo‘lga qo‘yish zaruriyati yanada ortmoqda. Chunki yashil turizm ekologik muvozanatni saqlash, mahalliy aholining daromad manbalarini kengaytirish va xalqaro turistlar uchun jozibadorlikni oshirish imkonini beradi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmni rivojlantirishda quyidagi omillar muhim hisoblanadi: ekologik standartlarga amal qilish, mahalliy jamoalarni faol jalb etish, zamonaviy infratuzilmani yaratish hamda raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish. Masalan, Yevropa Ittifoqi davlatlari, Janubiy Koreya va Malayziya tajribasi ushbu sohada O‘zbekiston uchun foydali bo‘lishi mumkin.

Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqolaning maqsadi O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish yo‘nalishlarini o‘rganish, xorijiy tajriba bilan taqqoslash va milliy amaliyotda qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali takliflarni ishlab chiqishdan iboratdir

Asosiy qism

Yashil turizmning barqaror rivojlanishi iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy farovonlikni uyg‘unlashtirish orqali amalga oshiriladi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda muhim omil — mahalliy aholini jalb qilish hamda ekologik infratuzilmani yaratishdir. Masalan, 2023 yilda respublikada 452 dona oilaviy mehmonxonalar tashkil etilgan, bu esa 3 458 dona mehmonxona va yotoqxona infratuzilmasini kengaytirish imkonini berdi. Buning natijasida turizm sektorida 9 492 yangi ish o‘rni yaratildi, bu iqtisodiy va ijtimoiy niqobni mustahkamlashga zamin yaratdi.

Dunyo bo‘ylab yashil turizm strategiyalari muvaffaqiyati uchun ekologik standartlar, raqamli transformatsiya va mahalliy hamkorlik muhimdir. UNWTO Samarqandda “yashil turizm xalqaro markazi” tashkil qilishni rejalashtirmoqda — bu O‘zbekistonga global miqyosda ekoturizm metodologiyasini joriy etishda muhim platforma bo‘lishi mumkin.

Yuqori darajadagi investitsiyalar orqali O‘zbekiston 2025 yilgacha yashil turizmni rivojlantirish uchun $500 million miqdorida sarmoya jalb etishni ko‘zlagan, bu esa bozor potentsialini oshiradi.

Yashil turizmni rivojlantirish orqali O‘zbekistonda global sayyoh oqimini ko‘paytirish mumkin. 2017 yilda mamlakatga 2.7 million sayyoh kelgan bo‘lsa, 2023 yilda bu raqam 6.6 millionga yetdi — bu pandemiyaga qaramay jadal tiklanish va turizm salohiyatining o‘sishini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, turizm xizmatlari eksporti

2023 yilda rekord darajada oshdi — $3.5 milliardga yetib, 2022 yildagiga nisbatan yuqori darajada qayd etildi.

Yashil turizm orqali eksportni kengaytirish, mahalliy resurslarni barqaror ishlatish va turizm salohiyatini diversifikatsiya qilish imkoniyatlari ochiladi.

O‘zbekiston uchun agroturizm — bu yashil turizmning asosiy shakllaridan biri. Bu yo‘nalish qishloq joylarining iqtisodiy hayotini rag‘batlantiradi, bandlikni oshiradi va ekologik muvozanatni saqlashga xizmat qiladi. Tadqiqotda agroturizm jahon tajribasi asosida O‘zbekiston sharoitida rivojlantirilishi lozimligi qayd etilgan.

Muammolar va takliflar

Hozirgi paytda turlar istiqboli uchun asosiy muammolar: infratuzilmaning etishmasligi, ekologik standartlarning yo‘qligi va malakali kadrlarning kamligi. Dual ta’lim shakli asosida turizm sohasida malakali kadplar tayyorlash O‘zbekiston uchun asosiy yechim bo‘lishi mumkin.

Umuman olganda, O‘zbekiston yashil turizmni rivojlantirishda katta salohiyatga ega — 2023 yildagi turistlar soni, investitsion rejalashtirish va xalqaro tashabbuslar bularning asosiy ko‘rsatkichlaridir. Global metodologiya, agro-turizm va kadrlar tayyorlashga e’tibor qaratilgan holda, mamlakat ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan barqaror turizm yo‘lida mustahkam qadamlar qo‘yishi mumkin.

Xulosa

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish mamlakat iqtisodiyoti, ekologiyasi va ijtimoiy hayoti uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, so‘nggi yillarda turizm sohasida barqaror o‘sish kuzatilmoqda: 2017 yilda 2,7 million sayyoh kelgan bo‘lsa, 2023 yilda bu ko‘rsatkich 6,6 millionga yetdi. Shu bilan birga, turizm xizmatlari eksporti $3,5 milliardga ko‘tarilgan. Bu raqamlar yashil turizmni milliy rivojlanish modeliga qo‘shish zarurligini isbotlaydi.

Xalqaro tajribalar, jumladan Yevropa, Janubi-Sharqiy Osiyo va Lotin Amerikasidagi ekoturizm loyihalari, ekologik standartlarni joriy etish, mahalliy aholining faol ishtiroki hamda raqamli texnologiyalardan foydalanish yashil turizmning muvaffaqiyatini ta’minlashini ko‘rsatmoqda. O‘zbekiston ham bu tajribalarni inobatga olgan holda infratuzilmani modernizatsiya qilish, agro-turizmni rivojlantirish va ekologik xizmatlar sifatini oshirish orqali o‘zining xalqaro raqobatbardoshligini kuchaytirishi mumkin.

Milliy amaliyotda asosiy muammolar — infratuzilmaning yetarli emasligi, ekologik talablarning to‘liq standartlashtirilmaganligi hamda malakali kadrlar taqchilligi. Shu sababli, davlat va xususiy sektor hamkorligini kuchaytirish, xorijiy investitsiyalarni jalb etish va ta’lim tizimida ekologik turizm bo‘yicha kadrlar tayyorlash muhim yo‘nalishlardan biridir.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplarga asoslangan holda rivojlantirish nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik muhofaza va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi. Bu yo‘nalish mamlakatni jahon turizm bozorida barqaror va jozibador maskanga aylantirish imkoniyatini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2022). *Tourism in support of the Sustainable Development Goals*. Madrid: UNWTO.
2. Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development: Who owns paradise?* (2nd ed.). Washington, DC: Island Press.
3. Buckley, R. (2012). *Sustainable tourism: Research and reality*. Annals of Tourism Research, 39(2), 528–546. https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003
4. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2015). *Tourism and water: Interactions, impacts and challenges*. Channel View Publications.
5. State Committee of the Republic of Uzbekistan for Tourism Development. (2023). *Tourism statistics of Uzbekistan 2017–2023*. Tashkent: SCRTD.
6. World Bank. (2021). *Sustainable tourism development in Central Asia: Opportunities and challenges*. Washington, DC: World Bank.
7. Sharpley, R. (2020). *Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on*. Journal of Sustainable Tourism, 28(12), 1932–1946. https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1779732

Применение зарубежного опыта в совершенствовании стандартов качества гостиничных услуг

Абдуллаева Франгиза Абдуллаевна
Независимый исследователь
Ташкентского государственного
экономического университета

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы совершенствования стандартов качества гостиничных услуг на основе изучения и интеграции зарубежного опыта. Усиление международной конкуренции, рост туристических потоков и изменение предпочтений гостей обусловили необходимость повышения качества сервиса в гостиницах. В исследовании проанализированы сущность и практическое применение международных стандартов ISO 22483:2020, AA Hotel Services, Hotelstars Union, Forbes Travel Guide, а также их роль в обеспечении безопасности, комфорта, гигиены и профессионализма персонала. Особое внимание уделено экологическим сертификатам «Green Key» и LEED, которые способствуют формированию устойчивой модели управления гостиницей. Рассмотрены национальные и внутренние стандарты гостиниц, их соответствие международным нормативам и возможности адаптации для повышения эффективности управления. Делается вывод, что интеграция международных стандартов обеспечивает повышение конкурентоспособности гостиниц, рост доходов, оптимизацию расходов и улучшение качества обслуживания гостей.

Ключевые слова: международные стандарты, гостиничные услуги, качество сервиса, ISO 22483:2020, Hotelstars Union, Forbes Travel Guide,

экологическая устойчивость, Green Key, LEED, гостиничный менеджмент, стандартизация, безопасность гостей, квалификация персонала.

Введение

Стандарты сервиса в гостинице – это свод нормативных правил, которые обеспечивают высокий уровень качества обслуживания гостей, обеспечивают результативность системы управления, охватывают максимальное взаимодействие с гостями, детально описывает совокупность процедур ежедневных операций, выполняемых сотрудниками, которые способствуют максимальному удовлетворению гостей.

На международной арене, были выявлены существенные изменения в индустрии гостеприимства. Динамичное развитие международного туристического бизнеса привело к росту конкуренции в этой сфере, а рост конкуренции, в свою очередь, требовало повышения качеству сервиса и гостеприимства.

В процессе изучения были выявлены факторы, которые непосредственно влияют на прибыль гостиницы:

- повышается удовлетворенность гостей, увеличивает загрузку гостиницы;
- качественный сервис снижает риск апелляций и исков от неудовлетворенных гостей;
- уменьшаются эксплуатационные расходы и юридические риски, так как отлаженная структура оптимизирует рабочие процессы, предотвращает потери из-за ошибок персонала и нецелевые траты;
- повышается возможность повысить цены за комфортный сервис и услуги проживания;
- увеличивается конкурентоспособность – гости начинают выбирать гостиницы с внедренной системой качества сервиса и обслуживания.

В современном гостиничном мире существуют, несколько моделей международных стандартов, это:

- стандарты ISO[28] является международной организацией по стандартизации, в частности ISO 22483:2020, определяет общие требования к менеджменту гостиницы, касающиеся персонала, услуг, безопасности, досуга и дополнительных услуг и т.д;
- стандарты «AA Hotel Services» - классификация и инспекционные стандарты для гостиниц, применяемые в Великобритании;
- стандарт «Hotelstars Union» - совместная инициатива HOTREC[29], устанавливающая единые стандарты классификации гостиниц в Европе;
- стандарт «Forbes Travel Guide» - рейтинги гостиниц на основе инспекций и оценки качества обслуживания;

Вместе с тем существует несколько уровней стандартов сервиса и обслуживания:

-международные стандарты;

[28] International Organization for Standardization

[29] HOTREC (Hotels, Restaurants & Cafés in Europe - Отели, рестораны и кафе в Европе) — это зонтичная организация, объединяющая 39 ассоциаций из 24 европейских стран

- национальные, государственные стандарты;
- внутренние стандарты гостиницы.

Международные стандарты сервиса и обслуживания, разрабатываются такими организациями как Всемирная туристская организация Объединенных Наций (ЮНВТО), Международная ассоциация конгрессов и конвенций, Всемирная Федерация Ассоциаций туристических агентств, Туристическая Ассоциация стран Азии и Тихого океана, Международная ассоциация ресторанов, Всемирная Федерация Ассоциаций туристских агентств и т. д., которые предлагают наиболее общие правила и рекомендации для обслуживания качественного сервиса гостей.

Все перечисленные международные стандарты, направлены на качественный сервис и обслуживание гостей на высоком уровне, но для того, чтобы эти стандарты выполнялись, необходим регламент обслуживания в гостинице и детальные пошаговые и должностные инструкции, для персонала. Причем не просто внедрение стандарта, но и организовать постоянный контроль и мониторинг улучшение всего процесса. Все методы обслуживания гостей в гостинице должны проверяться на практике и, при необходимости, корректироваться, в частности к международным стандартам относятся:

- безопасность гостей;
- комфорт гостей;
- важность чистоты и гигиены;
-информативный сайт;
- наличие парковки;
-квалифицированный персонал;
- наличие ресторана;
- этикет общения персонала по телефону.

Вышеназванные критерии носят рекомендательный характер, соответствие которых повысит конкурентоспособность по привлечению и устойчивому размещению гостей.

Наряду с этим, учитывая международные нормативы разработаны основные требования, которые обеспечат качественный сервис для гостей, в частности к таким критериям относятся:

Безопасность гостей – предполагает наличие средств противопожарной сигнализации, пожаротушения, видео мониторинга, а также персональную и имущественную защиту гостей;

Чистоты и гигиена – включает наличие специального, профессионального инвентаря и моющих средств, обстоятельное проведения уборок номерного фонда и общедоступных зон, наличие прачечных и посудомоечных агрегатов и т.д.;

Персонал – предполагает наличие штата квалифицированных сотрудников, которые обладают необходимой профессиональной подготовкой и навыками, по обслуживанию гостей. Руководство систематически должны проводить тренинги и доводить работу персонала до автоматизма;

Качество – один из важных элементов стандартизации, определяющий вежливость и профессионализм по отношению к гостям, оперативное решение вопросов с точным выполнением всех запросов;

Экологическая устойчивость – предполагает применение энергоэффективных решений, такие как LED[30]-освещение, солнечные батареи, тепловые насосы, ветряки для снижения энергопотребление и выбросы углекислого газа, использование экологичных моющих средств, энергосберегающие стиральные машины, оптимизация частоты смены белья и полотенец

также наряду с этим внедряются технологии сбережения воды.

Экологическая устойчивость в гостинице — это система управления, направленная на минимизацию негативного воздействия на окружающую среду**,** сохраняя при этом качества обслуживания гостей вследствие создать средство размещение, которое бережно использует ресурсы, сокращает отходы и повышает осознанность гостей и персонала.

В современном гостиничном мире, на сегодняшний день действуют несколько международных «зеленых сертификатов», которые подтверждают экологическую устойчивость средств размещения, одной из популярных считается «Green key» зеленый ключ, который предназначен для гостиниц, ресторанов и конгресс-холлов. Основа оценки по сертификации является: управление отходами, использование энергосберегающей энергией, экологичными средствами для уборки, установление сантехники с соответствующим сертификатом и спецификацией, и самое основное — это обучение персонала и информирование гостей. Данный сертификат действует более чем в 60 странах мира.

Также наряду с «Green key», известный эко-сертификат это LEED (Leadership in Energy and Environmental Design), это американская модель сертификации, которая оценивает в большей степени здание и строительство гостиницы, основные критерии, использование экологичных материалов, энергоэффективность здания.

Национальные стандарты, или ГОСТы, определяют условия безопасности и гигиены в гостиницах, ответственность предприятия, общие рекомендации к качеству сервиса и обслуживания (комфортность, эстетичность, этичность персонала и т. д.).

Внутренние стандарты гостинцы сегодня являются одними из самых востребованных регулирующих документов в гостиничном бизнесе, которые регламентируют и детализируют общие требования, относимые к обслуживанию гостей, утверждаются и устанавливаются руководством гостиницы, для достижения эффективности деятельности.

Внутренние стандарты не должны противоречить законодательству Республики Узбекистан и составляются на основе: законодательства в сфере регулирования туристской и гостиничной деятельности, национальных

[30] LED (англ. Light-emitting diode) — светодиод

стандартов, обеспечивающим применение международных стандартов ИСО и других международных организаций.

Международные стандарты и классификация гостиниц – это система рейтинга, которая помогает гостям определить качество и комфортность гостиницы. Такая система охватывает все аспекты, связанные с проживанием, включая дополнительные услуги, питание и многое другое.

Международная классификация гостиниц — это система оценки качества гостиничных услуг, разработанная Международной Ассоциацией Гостиничных и Туристических Ассоциаций (IH&RA). Система включает в себя пять категорий гостиниц: эконом-класс, средний класс, бизнес-класс, люкс и курортные отели.

Сегмент гостиниц Эконом-класса, как правило предлагают базовые услуги для проживания: номера с ограниченным набором удобств и минимальным сервисом, в большинстве случаев ориентированы на бюджетных гостей.

Гостиницы, предлагающие больше удобств, как бассейны, тренажерные залы и рестораны представлены как сегмент среднего класса, и расположены в центре города или в туристских дестинациях.

Гостиницы, локация которых расположена в деловой и центральной части города, предлагают улучшенные номера и услуги для комфортного пребывания бизнес-туристов, сегментируются как бизнес-гостиницы.

Международный опыт, показывает, что успех в гостиничном бизнесе может быть достигнут, если перед менеджментом в качестве главной задачей стоит достижение высоко уровня качества обслуживания и сам менеджмент реорганизован, в менеджмент качества.

Интегрирование международных стандартов помогает поднять не только доходную часть бизнеса, но и сократить расходы за счет оптимизации процессов и снижения убытков.

Заключение

Проведённый анализ подтверждает, что внедрение международных стандартов качества является ключевым инструментом повышения уровня сервиса в гостиничной индустрии. Изучение зарубежного опыта показывает, что создание чётких регламентов обслуживания, стандартизированных процедур и системы постоянного контроля способствует повышению удовлетворённости гостей, снижению операционных затрат и росту конкурентоспособности гостиницы. Экологические стандарты и «зелёные» сертификаты становятся важной частью современной модели гостиничного менеджмента, позволяя уменьшить воздействие на окружающую среду и повысить привлекательность объекта размещения для ответственных туристов. Адаптация международных требований в сочетании с национальными нормативами и внутренними стандартами обеспечивает комплексный подход к развитию гостиничного бизнеса и формированию устойчивой системы управления качеством.

Список использованной литературы

1. ISO 22483:2020. Tourism and related services — Requirements for the provision of professional tourist accommodation services.
2. Hotelstars Union. Общие критерии классификации гостиниц.
3. AA Hotel Services. Hospitality Standards and Rating Criteria.
4. Forbes Travel Guide. Standards for Hotels, Restaurants and Spas.
5. UNWTO. Global Guidelines for Hospitality Sector Development.
6. Green Key Global. Sustainable Tourism Certification Programme.
7. U.S. Green Building Council. LEED for Hospitality Facilities.
8. ГОСТы Республики Узбекистан в сфере туристской и гостиничной деятельности.

ЯШИЛ ИҚТИСОДИЁТ БАҒРИДА ЯШИЛ ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Ибрагимова Гулчехра Тохировна
Фан ва технологиялар университети
“Иқтисодиёт кафедраси” дотценти.

Аннотация. Мақолада яшил туризмни ташкил этишнинг асосий аҳамияти ва ўрни. Бугунги кунда Ўзбекистонда яшил туризимни йўлга қўйилиши, унинг хуқуқий асослари ва мамлакатимиз иқтисодиётига қўшаётган хиссаси статистик маълумотлар ва график усул билан келтирилган.

Калит сўзлар:
Яшил иқтисодиёт, яшил туризм**,** экотуризм, яшил макон, инвестиция.

Кириш

Яшил иқтисодиёт ва туризмнинг ўзаро алоқаси айниқса, ривожланаётган мамлакатлар учун катта аҳамиятга эга. Бу мамлакатларда туризм, асосан, иқтисодий ўсиш манбаи сифатида хизмат қилади, шу билан бирга, экологик муаммоларни ҳал этишга ёрдам беради. Ўзбекистонда яшил туризмнинг ривожланиши учун катта имкониятлар мавжуд. Бу мамлакатнинг мафтункор табиати ва унинг хилма-хиллигидир. Шунингдек, Ўзбекистон географик жойлашиши, мўтадил иқлими ва йил фасилларининг ўз ўрни кечиши, ёввоий хайвонот дунёси, табиий бойликлари, тарихий ва маданий мероси, туризмга оид инфратузилмаси ушбу соҳани ривожлантириш учун қулай шароитлар яратмоқда.

Адабиётлар тахлили

Яшил иқтисодиёт тушунчаси илк бор БМТнинг Барқарор ривожланиш дастурларида (UNEP, 2011) кенг ёритилиб, иқтисодий ўсиш билан бирга экологияни асраш ва ресурслардан самарали фойдаланишни таъминловчи модел сифатида таърифланган. Adabiyotlarda (Pearce, Markandya, 2017) яшил иқтисодиётнинг асосий йўналишларидан бири сифатида экологик туризм

алоҳида кўрсатилади. Чунки туризм соҳаси табиий ресурслардан бевосита фойдаланади ва уларнинг қайта тикланишига таъсир қилади.

“Green Economy Development Journal” (2022–2024 йиллар)даги мақолаларда туризмни “яшил кластер”га айлантириш имкониятлари ўрганилган.

Ҳакимов Н.А.ва бошқалар Яшил иқтисодиёт ва экология номли адабиётида раыамли иытисодиёт шароитида атроф муҳитни ифлосланишини муҳофаза қилувчи тадбирлар ва уларни самарали амалга ошириш Ўзбекистонда экотуризмни ривожлантириш учун яшил энергия, транспорт тизими, маҳаллий жамоаларни қўллаб-қувватлаш, табиий меросни муҳофаза қилиш каби йўналишларни устувор деб белгилайди.

Асосий қисм

Яшил туризм соҳасини ривожлантириш учун Ўзбекистонда яшил туризмнинг ҳуқуқий базаси асосан “яшил иқтисодиёт”га ўтиш стратегияси ва туризм соҳасини ривожлантиришга қаратилган давлат қарорлари орқали шакллантирилган. 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4477-сон Президент қарори – “2019–2030 йилларда Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси” тасдиқланган. Унда барқарор ривожланиш, табиий ресурслардан самарали фойдаланиш, экологик хавфсизлик ва туризмда “яшил” йўналишларни ривожлантириш белгиланган. Стратегияда иқлим ўзгаришига мослашиш**,** қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш, экотизимларни асраш **ва** яшил иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш молиявий механизмлари каби йўналишлар назарда тутилган. Бу туризм инфратузилмасида ҳам татбиқ этилди ва туризм соҳасида давлат-хусусий шериклик (PPP) механизмлари орқали экологик тоза туризм зоналари ва кластерларини яратишга ҳуқуқий асос берилган.[31]

“Яшил” иқтисодиёт – бу инсоният яшаш хавф-хатарини камайтириш ва келажак иқтисодиёти бўлиб, экологик хавф-хатарларни камайтириш, табиий ресурслардан самарали фойдаланиш ва атроф-муҳитга зарар етказмасдан барқарор ривожланишга қаратилган иқтисодиётдир.

Бир гуруҳ олимлар 2021 йил “Яшил иқтисодиёт ва экология” номли дарсликларида “Жаҳон амалиёти тахлили кўрсатишича, ривожланган мамлакатлар яшил иқтисодиётга ўтиш жараёнини молиялаштиришнинг мустахкам базаси, сифатли инсон ресурслари ва илғор технологияга эга. Шу сабабли ушбу мамлакатлар яшил иқтисодиётга ижтимоий ривожланиш ва экогогик барқарорликни таъминлашга хизмат қилувчи инвестициялар сарфлаш, иқтисодиётнинг янги тармоқларини ривожлантириш орқали ўтишади.[32] – деб таъкидлашаган. Лекин ривожланаётган мамлакатлар қаторида турган мамлакатимизда яшил иқтисодиёт бағрида яшил туризмни ривожлантириш бугунги куннинг яна бир янги тармоғи, соҳаси ва янги имкониятларидир. Яшил туризм (экотуризм) — бу атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий

[31] Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори,04.10.2019.йилдаги ПҚ-4477-сон

[32] Ҳакимов Н.А.ва бошқалар Яшил иқтисодиёт ва экология: Дарслик: - Тошкент: “Adast poligr
нашриёти, 2021.й. 165бет.

ресурслардан оқилона фойдаланиш ва маҳаллий жамоаларнинг иқтисодий манфаати учун йўналтирилган туризм шаклидир. Бугунги кунда глобал туризм саноати иқлим ўзгариши, биологик хилма-хиллик йўқолиши ва ресурслар ҳаддан ташқари фойдаланилиши каби муаммолар билан юзма-юз келмоқда. Шу боис, бугунги кунда яшил туризмни ташкил этиш барқарорлик жиҳатидан энг муҳим йўналишлардан бири ҳисобланади.

Ўзбекистонда яшил туризм ҳуқуқий асоси “яшил иқтисодиёт” стратегияси билан таъминланган бўлса, амалиётда у экотуризм лойиҳалари, миллий боғлар ва “Яшил макон” ташаббуси орқали ривожланмоқда. Бу лойиҳалар миллий боғлар, қўриқхоналар ва табиий ҳудудларда барқарор туризмни ривожлантиришга қаратилган бўлиб, ушбу йўналишлари турлича йўналтирилган бўлсада асосий мақсадлари яшил туризмни ривожлантириш борасида уйғунлашиб кетган. Булар:

-“Яшил макон” умуммиллий лойиҳаси – мамлакат бўйлаб миллионлаб дарахт ва кўчатлар экиш орқали туризм ҳудудларини экологик жиҳатдан яхшилаш, табиатни асраб-авайлаш ва сайёҳлар учун қулай муҳит яратиш;

- Экотуризм имкониятлари – Чимган, Зомин, Бойсун каби ҳудудларда табиат қўйнида дам олиш, миллий боғларда сайёҳлик йўналишлари ташкил этиш, маҳаллий аҳоли билан ҳамкорликда барқарор туризм хизматларини йўлга қўйиш;

- Қўриқхоналар ва миллий боғлар – Зомин миллий боғи, Угам-Чотқол қўриқхонаси, Сурхондарёдаги Бойсун тоғлари каби ҳудудларда экологик туризм йўналишлари ривожланмоқда. Бу ерларда сайёҳлар учун йўллар, дам олиш масканлари ва маданий тадбирлар ташкил этилмоқда. Ушбу йўналишлар нафақат атроф-муҳитни асраш, балки иқтисодий даромад ва маҳаллий аҳоли учун янги имкониятлар яратишга хизмат қилмоқда.

Инвестиция портали “Invest Uzbekistan” маълумотига кўра, экотуризм йўналиши бўйича бир лойиҳа қиймати 10,9 миллион АҚШ доллари миқдорида очиқ инвестицияларга мўлжалланган. Бу лойиҳа инвесторларга 568 та янги иш ўрни яратишни таклиф қилади. Лойиҳа “Ўзбекистон-2030” давлат дастури доирасида, 2025-йил охиригача экотуризмни ривожлантириш учун жами 500 миллион доллар инвестиция жалб қилиш режалаштирилган” [33]

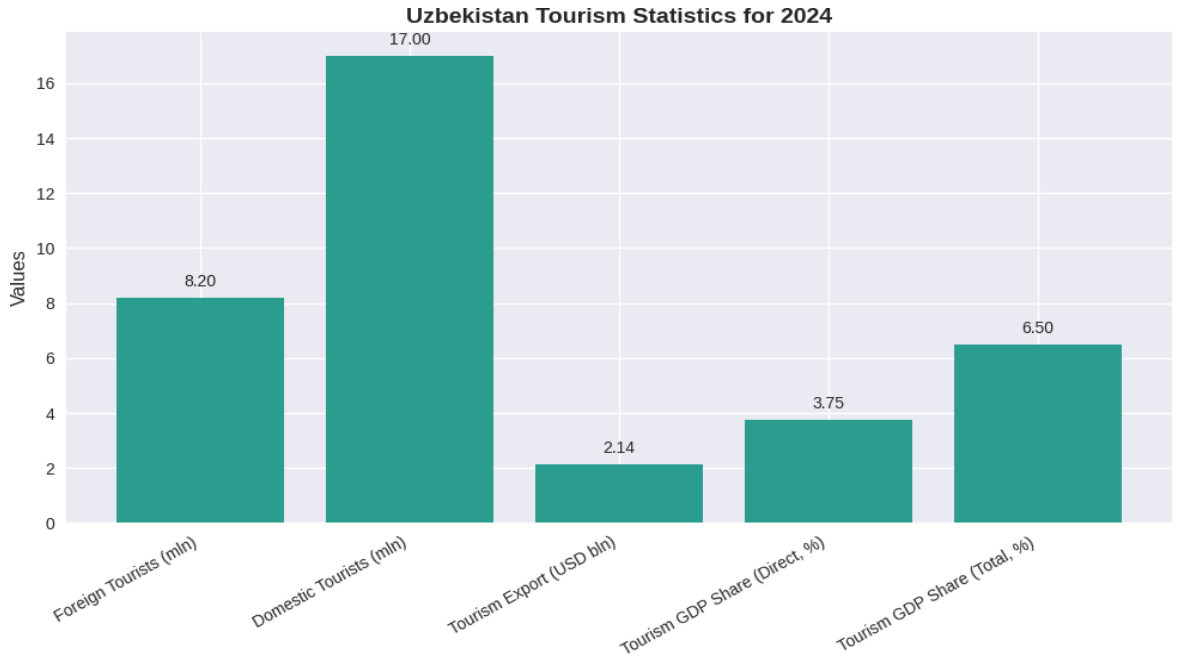
Мамлакатимизда туризмни ривожлантиришдаги ютуқларга назар ташлайдиган бўлсак, аввало, ўлкамизга ташриф буюраётган хорижий меҳмонлар сонининг ошиб бораётганлигини инобатга олиш зарур бўлади.[34]

Экотуризм ва яшил туризм табиатни асраб-авайлаш билан бирга иқтисодий даромад келтиради. Туризм Ўзбекистон иқтисодиётида валюта тушумлари, иш ўринлари ва барқарор ривожланишни таъминлайди. 2024 йилдаги статистик маълумотлар туризмнинг иқтисодий улуши ортиб бораётганини ва яшил туризм орқали мамлакатнинг барқарор иқтисодиётга ўтиш стратегиясида муҳим омил эканини кўрсатмоқда. 2024 йил статистика Агентлигининг кўрсаткичларига асосан ватанимизга 8,2 миллион чет эллик туристлар ташриф буйирган. Бундан аёллар 4077,1 минг нафар (49,8 %),

[33] https://invest.miit.uz/en/uz-latn/projects/eco-tourism

[34] М.Т.Алиева. Туристик мамлакатлар иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2007. 321-бет

эркаклар 4104,3 минг нафар (50,2%) бўлиб, 2023 йилга нисбатан туристлар сони 1,8 миллион нафарга (24,2%) кўпдир. Ички туризм ўсиши эса Ўзбекистон Республикаси Статистика агентлиги маълумотларига кўра, 2024 йилда ички сайёҳлар сони 17 миллиондан ортиқни ташкил этди. Бу 2023 йилга нисбатан тахминан 13–15% ўсиш демакдир.

1-расм. Хорижий ва ички туристлар сони, экспорт даромадлари ва ЯИМдаги улуши.

Тахлил ва натижалар

Туризмни Ўзбекистон иқтисодиётига қўшган хиссаси бўйича туризм хизматлари экспорти 2024 йилда 2,14 миллиард долларга етди, ички туризм эса умумий хизматлар бозорида катта улушни таъминлади. 2024 йилда ички туризмнинг ўсиши нафақат иқтисодий даромадларни оширди, балки яшил иқтисодиётга қўшган ҳиссаси орқали барқарор ривожланиш, экологик инфратузилма ва ижтимоий самарадорликни таъминлади**.** Ички туризмнинг юқори суръатда ўсиши Ўзбекистоннинг яшил иқтисодиётга ўтиш стратегиясида муҳим омил сифатида намоён бўлди.

2024 йилда туризмнинг ЯИМдаги улуши 3,5–4% атрофида бўлиб, умумий таъсири **6–7%**га етди. Бу кўрсаткичлар туризмнинг Ўзбекистон иқтисодиётидаги аҳамияти ортиб бораётганини ва яшил туризм орқали барқарор ривожланишга ҳисса қўшаётганини кўрсатади.

Графикдан кўриниб турибдики, ички туризм хорижий туризмдан анча юқори ва мамлакат иқтисодиётида хизматлар соҳаси улушини оширган. Туризм хизматлари экспорти ва ЯИМдаги улуши орқали туризм Ўзбекистон иқтисодиётида стратегик аҳамиятга эга тармоқ сифатида намоён бўлмоқда.

Хулоса ва таклифлар

Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш табиатни асраб-авайлашга хизмат қилади. Миллий боғлар, қўриқхоналар ва табиий ҳудудларда туризм хизматлари экологик меъёрларга асосланади. Бу орқали биоҳафузлик сақланади ва табиий ресурслардан самарали фойдаланилади; иқтисодиётнинг ноишлаб чиқариш тармоқларидан бири сифатида яшил туризм орқали янги даромад манбаи ривожланиб, маҳаллий аҳолига янги иш ўринлари яратилади, қишлоқ хўжалиги ва хунармандчиликка талаб ошади; туризм инфратузилмани ривожлантириш меҳмонхоналар, транспорт ва хизмат кўрсатиш соҳасида қайта тикланувчи энергия манбалари, чиқиндиларни қайта ишлаш ва энергия самарадорлиги каби инновацион ечимларни талаб қилади. Бу яшил иқтисодиётга ўтиш стратегияси билан уйғунлашади; Ўзбекистоннинг халқаро майдондаги имижини мустаҳкамлайди. Барқарор туризм йўналишлари орқали мамлакат жаҳон бозорида экологик тоза ва жозибали йўналиш сифатида намоён бўлади; маҳаллий жамоаларни туризм жараёнига жалб қилиниши натижасида аҳоли даромадлари ошади, маданий мерос асраб-авайланади ва ижтимоий барқарорлик таъминланади.

Бугунги кунда Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришда мутахассисларнинг ўрни жуда катта аҳамият касб этади. Юқорида таъкидлаганимиздек янги ишчи ўринлар яратилади, лекин ушбу ишчи ўриларга махсус билимга эга, малакали ва тажрибали кадрлани тайёрлашни самарали йўлга қўйиш лозим.

Маҳаллий тадбиркорлар учун экотуризм бўйича фоизсиз кредитлар ёки 3–5 йил имтиёзли кредитларни жорий этиш.

Маҳаллий аҳолига экотуризм бўйича гидлик, қишлоқ туризми, сервис маданияти касбий ўқув дастурларини йўлга қўйиш .

Қишлоқ ва тоғли ҳудудларда оилавий меҳмон уйларини кўпайтириш ва уларга маркетинг ёрдамларини бериш.

Маҳаллий ҳунармандчилик, экологик қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини туристлар учун махсус савдо зоналари орқали тарғиб қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар.

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг қарори,04.10.2019.йилдаги ПҚ-4477-сон
2. М.Т.Алиева. Туристик мамлакатлар иқтисодиѐти. Ўқув қўлланма. Т.: ТДИУ, 2007. 344-бет
3. Ҳакимов Н.А.ва бошқалар Яшил иқтисодиёт ва экология: Дарслик: - Тошкент: “Adast poligraf” нашриёти, 2021.-264бет
4. https://lex.uz/docs/4539502
5. https://Kun.uz/ru/news/2025/02/03/

НАТИЖАГА ЙЎНАЛТИРИЛГАН БЮДЖЕТЛАШТИРИШНИНГ ЎЗБЕКИСТОНДА ЯШИЛ ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ АҲАМИЯТИ

Примова Н.И.
ТДИУ Молия ва
молиявий технологиялар кафедраси
доценти, n.primova@tsue.uz

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришда натижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг аҳамияти ўрганилади. Натижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг яшил туризм соҳасидаги самарадорлиги, иқтисодий жиҳатлари ва экологик таъсири таҳлил қилинади. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, натижага йўналтирилган бюджетлаштириш яшил туризмни ривожлантиришда самарали восита бўлиб, иқтисодий фойда ва экологик барқарорликни таъминлайди.

Калит сўзлар: натижага йўналтирилган бюджетлаштириш, яшил туризм, экологик барқарорлик, иқтисодий таҳлил.

Кириш

Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш нафақат экологик, балки иқтисодий жиҳатдан ҳам муҳим аҳамият касб этади. Мамлакатимизнинг ноёб табиий бойликлари - Чотқол, Нурота, Угом-Пском тоғ тизмалари, Арол денгизи атрофидаги ландшафтлар, Қорақалпоғистондаги жазиралар ва бошқа кўпгина объектлар яшил туризмни ривожлантириш учун кенг имкониятларга эга.

Яшил туризм - бу табиий муҳитни муҳофаза қилиш, ижтимоий маъсулият ва маҳаллий иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш асосида ривожлантирувчи туризм шакли. Ўзбекистон бой табиий ва маданий меросга эга бўлган ҳолда, яшил туризмни ривожлантириш учун кенг имкониятларга эга. Бирок, бу имкониятлардан самарали фойдаланиш учун самарали бюджетлаштириш механизмларини жорий этиш зарур.

Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш (НЙБ) - бу маблағларни тақсимлашда натижа ва самарадорликка эътибор қаратиладиган бюджет жараёни. Ушбу усулда маблағлар фақат харажатлар эмас, балки кутилган натижалар асосида тақсимланади.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Яшил туризм ва натижага йўналтирилган бюджетлаштириш мавзуси бўйича илмий ишлар халқаро ва миллий даражада амалга оширилган. Robinson & Picard яшил туризмнинг ижтимоий-иқтисодий ва экологик жиҳатларини таҳлил қилган бўлса [1], OECD натижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг турли соҳалардаги татбиқини ўрганган [2]. Ўзбекистон контекстида Абдуллаев мамлакатимизда яшил туризмни ривожлантириш имкониятларини[3], Холиқов эса бюджет ислоҳотларининг туризм соҳасига таъсирини тадқиқ қилган [4].

Тадқиқот методологияси

“Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш” технологиясидан яшил туризмдага аҳамияти бўйича тадқиқот олиб боришда гуруҳлаш, абстракциялаш, қиёсий таҳлил, таркибий таҳлил усулларидан кенг фойдаланилди.

Тадқиқотда “натижага йўналтирилган бюджетлаштириш”ва “яшил туризм” бўйича тизимли адабиётлар таҳлили амалга оширилди.

Таҳлил ва натижалар

Кейинги йилларда Ўзбекистонда яшил туризм соҳаси ривожига алоҳида эътибор қаратилмоқда. 2024 йил ҳисоботига кўра, туризм соҳаси Ўзбекистон ЯИМнинг 1.7% ташкил этади, яшил туризм умуммий туризм даромадининг 12,2 % ни ташкил этади.

1-жадвал.

Ўзбекистонда туризм ривожи кўрсаткичлари*

Кўрсаткич	2020 й.	2021 й.	2022 й.	2023 й.	2024 й.
Туристлар сони (млн)	1.5	1,9	5.2	6,6	10,1
Туризм даромади (млрд $)	0.9	1.3	2.8	3.1	3,4
Яшил туризм даромади (млн $)	65	95	210	310	412
Яшил туризмнинг улуши (%)	7.2	7.3	7.5	7.9	12,2

*Манба: Ўзбекистон Республикаси экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги ҳузуридаги Туризм қўмитаси маълумотлари [5].

НЙБ яшил туризмда қуйидаги жиҳатдан мухим аҳамият касб этади:

Лойиҳаларга молиявий таъминот - экотуризм, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий парклар

Инфратузилмани ривожлантириш - барқарор транспорт, энергия тежамкор меҳмонхоналар

Қишлоқ туризмини ривожлантириш - маҳаллий жамиятларнинг иштироки

Экологик таълим ва тадбиркорликни қўллаб-қувватлаш

НЙБни яшил туризмда қўллаш иқтисодий жиҳатдан юқори самарадорликка олиб келади. Қиёсий таҳлил шуни кўрсатадики, анъанавий бюджетлаштириш билан солиштирганда НЙБ 25-30% тежамкорликка эришиш имконини беради.

2-жадвал.

НЙБнинг иқтисодий самарадорлиги*

Кўрсаткич	Анъанавий бюджетлаштириш	Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш
Лойиҳани амалга ошириш давомийлиги	24 ой	18 ой
Харажатлар самарадорлиги	100%	130%

Инвестициянинг қайтиш даври	5-7 йил	3-4 йил
Ижтимоий-иқтисодий таъсир	Чегараланган	Юқори

*Муаллиф ишланмаси.

Яшил туризмнинг иқтисодий жиҳатдан асосий афзалликлари:

- Маҳаллий аҳолининг иш билан таъминланишини кенгайтириш.
- Табиий ресурсларни барқарор усулда сақлаш ва фойдаланиш.
- Хорижий валюта киримини ошириш.
- Маҳаллий ишлаб чиқариш корхоналарини ривожлантириш.

Халқаро тажриба шуни кўрсатадики, натижага йўналтирилган бюджетлаштириш яшил туризмни ривожлантиришда самарали усул сифатида кенг қўлланилиб келмокда. Турли мамлакатларнинг тажрибасини ўрганиш Ўзбекистон учун фойдали бўлиши мумкин.

Европа Иттифоқи мамлакатлари тажрибаси.

Европа Иттифоқида яшил туризмни ривожлантириш “Leader”, “Interreg” каби дастурлар доирасида амалга оширилмокда. Ушбу дастурларда НЙБ асосий тамойил сифатида қабул қилинган.

Германия тажрибаси:

- Бавария тоғидаги экотуризм лойиҳалари.
- Ҳар бир лойиҳа учун аниқ натижа кўрсаткичлари белгилаш.
- Маблағларни натижалар асосида тақсимлаш.
- Мониторинг ва баҳолаш тизимини жорий этиш.

Швейцария тажрибаси:

- Тоғ туризмида экологик стандартларни жорий этиш.
- Маҳаллий жамиятларнинг фаол иштироки.
- Туризм даромадининг бир қисми табиатни муҳофаза қилишга йўналтирилиши.

Жанубий-Шарқий Осиё мамлакатлари тажрибаси.

Таиланд тажрибаси:

- “Яшил маҳаллий туризм” дастури.
- Маҳаллий жамиятларнинг туризм фаолиятида иштироки.
- Аналитик дастурлар воситасида натижаларни мониторинг қилиш.

Вьетнам тажрибаси:

- Халқ парки ва қўриқхоналарда экотуризмни ривожлантириш.
- Хусусий-давлат ҳамкорлиги моделлари.
- Маблағларни самарадорлик асосида тақсимлаш.

Ўзбекистон учун таксиф этилган натижага йўналтирилган бюджетлаштириш моделли

Ўзбекистон шароитига мос келадиган НЙБ моделини ишлаб чиқиш яшил туризмни ривожлантириш борасидаги ишларни самарали ташкил этиш имконини беради.

Моделнинг асосий компонентлари

1. Стратегик режалаштириш.

- Яшил туризмни ривожлантиришнинг ўзвий дастурларини ишлаб чиқиш.

- Ҳар бир йўналтириш учун аниқ мақсад ва вазифалар белгилаш.
- Натижа кўрсаткичларини (KPI) аниқлаш.

2. Мониторинг ва баҳолаш тизими.
- Дастурларнинг амалга оширилишини мунтазам кузатиш
- Натижаларни баҳолаш механизмини жорий этиш
- Ҳисоботларнинг очиқлиги ва шаффофлигини таъминлаш.

3. Молиявий механизмлар.
- Маблағларни натижалар асосида тақсимлаш
- Шартнома асосида молиялаштириш.

Хулоса

Натижага йўналтирилган бюджетлаштириш Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришда самарали восита бўлиши мумкин. Ушбу усулни жорий этиш орқали нафақат молиявий самарадорликни ошириш, балки экологик барқарорликка эришиш ва ижтимоий ривожланишни таъминлаш мумкин.

Бу борада қуйидагиларни амлга ошириш зарур бўлади:
- Яшил туризм соҳаси учун натижалар индикаторларини ишлаб чиқиш;
- НЙБни амалга ошириш учун меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш;
- Халқаро тажриба ва технологиялардан фойдаланиш;
- Хусусий секторнинг яшил туризм лойиҳаларига инвестициясини рағбатлантириш;
- Яшил туризм бўйича малака ошириш дастурларини ташкил этиш.

Адабиётлар рўйхати

1. Robinson, M., & Picard, D. (2006). Tourism, Culture and Sustainable Development. UNESCO.

2. OECD (2019). Performance Budgeting in OECD Countries. OECD Publishing.

3. Абдуллаев И. (2020). Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш имкониятлари. Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар, 3(2), 45-56.

4. Холиқов Б. (2021). Бюджет ислоҳотларининг туризм соҳасига таъсири. Молия ва бошқарув, 4(1), 78-89.

5. Ўзбекистон Республикаси экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги ҳузуридаги Туризм қўмитаси маълумотлари

6. Примова Н. Ўзбекистонда натижага йўналтирилган бюджетлаштириш механизмини ривожлантириш. // “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” илмий-электрон журнали. 2024 й. №4-сон.

BARQAROR TURIZMINI RIVOJLANTIRISH MINTAQAVIY IQTISODIYOT POYDEVORI

Jo’rayeva Nargiza Abduvohidovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
iqtisodiyot fanlari bo’yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Annotatsiya. Barqaror turizm zamonaviy sharoitda nafaqat turizm industriyasining rivojlanish omili, balki mintaqaviy iqtisodiyotni tiklash va mustahkamlashning strategik instrumenti sifatida ko‘rilmoqda. Mazkur maqolada barqaror turizm konsepsiyasining mohiyati, uning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatlari tahlil qilinadi. Hududiy iqtisodiyotga barqaror turizmning ta’siri, xususan, yangi ish o‘rinlarini yaratish, mahalliy aholining daromadini oshirish, infratuzilma rivojlanishi, madaniy meroslarni tiklash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni rag‘batlantirish kabi asosiy yo‘nalishlar ko‘rib chiqiladi.

Shuningdek, maqolada global tajribalar bilan bir qatorda O‘zbekistonning mintaqaviy turizm rivoji misolida barqaror turizmning imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularga yechim sifatida taklif qilinayotgan yangi model va yondashuvlar yoritiladi. Natijada barqaror turizm mintaqaviy iqtisodiyotning asosiy tayanchi bo‘lishi uchun davlat, biznes va jamoatchilik sektorlarining o‘zaro hamkorligi hamda innovatsion yondashuvlar zarurligi ta’kidlanadi.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, mintaqaviy iqtisodiyot, ekologik barqarorlik, turizm siyosati, hududiy rivojlanish, infratuzilma, mahalliy hamjamiyat, iqtisodiy samaradorlik, ekoturizm.

Kirish

Xalqaro turizm bozorida bugungi kunda shiddatli o’zgarishlar kuzatilmoqda. Yashil turizm, barqaror turizm, inklyuziv turizm va boshqa turizmni yangi turlariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Barqaror turizmni rivojlantirish bilan bir qatorda barqaror xizmatlar, hududlarning barqaror rivojlantirishga, yashillikni, atrof-muhitni asrashga qaratilgan yangi strategik dasturlar ishlab chiqilmoqda.

Barchamizga ma’lumki O‘zbekistonda yuqori salohiyatga ega bo‘lgan turizm sohasini ichki va xalqaro darajada rivojlantirishga, turizm infratuzilmasini yaxshilash, mavjud kamchiliklarni bartaraf etish uchun qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan: turizm sohasini rivojlantirishga qaratilgan yangi me’yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilmoqda, xalqaro va mahalliy tadbirlar, yangi ta’lim muassasalari faoliyatining yo‘lga qo‘yilishi, turistlar oqimining oshishi, yangi turizm mahsulotlari, yangicha yo‘nalishlarni rivojlantirish, infratuzilmani takomillashtirishga oid sa’i-harakatlar, xorijiy investorlarni jalb qilish, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoq vakillarining tashrifi hamda O‘zbekistonning ko‘plab xalqaro reytinglarda yuqori o‘rinlarni egallashi amalga oshirildi va boshqa bir qator ishlar amalga oshirilmoqda.

Amalga oshirilgan islohotlar natijasida 2025 yilning yanvar- sentyabr oylarida mobaynida mamlakatimizga xorijdan 8,6 milliondan ortiq xorijiy sayyohlar tashrif buyurdi. “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!”, ziyorat turizmi va hududlardagi ichi

turizmni yanada rivijlantirishga qaratilgan ommaviy tadbirlar, festevalar doirasidagi dasturi doirasida hududlar bo‘ylab ichki turizm salohiyati 22,5 mil. nafardan ortiq aholi sayohat qilganini ko’rishimiz mumkin.

Shuningdek 2025 yilning yanvar-sentyabr oylarida 3 milliard 500 million dollarlik turizm xizmati eksporti amalga oshirildi (o‘tgan yilning mos davriga nisbatan 168 foizga oshgan). Turizm va unga yondosh sohalarda yo‘nalishida 28 mingdan ortiq yangi ish o‘rinlari yaratildi. Mamlakatimizda 6691 ta joylashtirish vositalari faoliyat yuritib, mehmon uylari, mehmonxona va 123 ta xostellar faoliyati yo‘lga qo‘yildi. Jami joylashtirish vositalaridagi o’rinlar soni 177, 2ning o’ringa yetkazildi. Turistlar uchun xizmat ko‘rsatuvchi 1097 ta yangi turistik tashkilotlar va turagentlar faoliyati yo‘lga qo‘yilishi natijasida ularning soni jami 4334 taga yetkazildi. Bugungi kunda Respublika bo‘ylab 3420 ta gid-ekskursavodlar faoliyat olib bormoqda.

O‘zbekiston yetakchisi turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan va istiqbolli tarmoqlaridan biri ekanini, O‘zbekistonda ham mamlakatni modernizatsiya qilish bo‘yicha keng ko‘lamli va ortga qaytmas islohotlar doirasida turizm sohasini rivojlantirishga ustuvor ahamiyat qaratilib, keyingi yillarda salkam yuzta mamlakat fuqarolari uchun O‘zbekistonga vizasiz kirish tizimi, yana 55 ta davlat fuqarolari uchun soddalashtirilgan elektron viza tartibi joriy etilganligini, mamlakatimizdagi mehmonxona o‘rinlari soni 140 mingtaga yetkazilib, 70 ta yangi sayyohlik marshruti ochilganligini, 6 ta xususiy aviakompaniya ish boshlaganligini alohida ta’kidlab o‘tdi.

O‘zbekiston rahbari Turizmni 2030 yilgacha kompleks rivojlantirish bo‘yicha ishlab chiqilayotgan strategiyada zamonaviy turizm va transport infratuzilmasini yaratishga, katta shahar va sayyohlar ko‘p boradigan manzillarda 30 ta yirik turizm klasterlari tashkil etilishi, “Ko‘hna tarix durdonalari” milliy dasturi doirasida turistlarni o‘ziga jalb qiladigan madaniy meros obyektlari soni 800 tadan 2,5 mingtaga yetkazilib, 745 ta madaniy meros obyekti restavratsiya qilinishi, 20 ta me’moriy yodgorlikda “ochiq osmon ostidagi muzey”lar tashkil etilishini qayd etib o‘tdi.

BBC TRAVEL portali tomonidan 2025 yilda sayoxat qilish uchun eng yaxshi 25 ta yo’nalishlardan biri sifatida qayd etildi. The new tork times ma’limotlari asosida Buxoro shaxri 2025 yilda tashrif buyurishga arziydigan 52 ta ta eng yaxshi joy ro’yxatiga kiritildi. Buxoro shaxrida 1 oy davomida tashkil etilgan Buhara Biennial festevali 5 sentyabrdan -20 noyabrgacha davom etib ko’plab xorijiy va mahalliy turistlarni jalb qildi undan tashqari Toshkent viloyatida tashil etilgan “Umuz sayli”, Xivada tashkil etilgan “Qovun sayli” festevali, Namangan viloyatida har yili tashkil etiladigan “Gullar festevali” hududlarning turizm salohiyatini oshirish bilan bir qatorda barqaror turizmni ribojlantirishga qaratilgan muhim reforma sifatida qayd etishimiz mumkin.

Davlatimiz rahbari tomonidan xalqaro turizm sohasida mustahkam huquqiy asoslarni kuchaytirish maqsadida BMT doirasida Global xavfsiz turizm kodeksini ishlab chiqish taklif etildi. Shu ma’noda aytish joizki, iqlim o‘zgarishlari tobora kuchayib borayotgan davrda “yashil” turizmni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro Harakatlar dasturini qabul qilish har qachongidan ham dolzarbdir. Bu boradagi

amaliy qadamlar sifatida Xalqaro turizm tashkiloti doirasida “Yashil” turizmni joriy etish bo‘yicha “Eng yaxshi shahar” nominatsiyasini ta’sis etish, shuningdek, Markaziy Osiyo atrof-muhit va iqlim o‘zgarishini o‘rganish universiteti hamda Samarqanddagi “Ipak yo‘li” xalqaro universiteti hamkorligida Global “yashil” turizm startaplari laboratoriyasi yaratish ko‘zda tutilmoqda.

Imkoniyati cheklangan sayyohlar uchun qulay sharoitlarni yanada kuchaytirish va inklyuziv turizm infratuzilmasini rivojlantirish maqsadida O‘zbekiston Prezidenti 2025 yilni “Butunjahon inklyuziv turizm yili” deb e’lon qilish va maxsus deklaratsiya qabul qilish tashabbusini ilgari surdi. Yaqinda Samarqandda ochilgan turizm sohasi uchun kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish bo‘yicha dunyoda o‘xshashi yo‘q YUNVTO Xalqaro turizm akademiyasida mutaxassislarni o‘qitish uchun maxsus grantlar ajratiladigan bo‘ldi. Shuningdek, yoshlar uchun sayyohlikni rivojlantirish loyihalari hamda yangi g‘oyalarni yaratishda muhim va foydali maydonga aylanadigan Jahon yoshlar turizmi sammitining navbatdagisini Toshkent shahrida o‘tkazish taklif etildi.

Barqaror turizmni rivojlantirish bunda tabiat, tabiiy ekotizmini asrash suv resurslarini homoya qilish va ularni tejash bilan bog’liq harakatlar majmuasini tushunishimiz juda muhim. Aynaqsa madaniy merosni moddiy va nomodiiy resurslarni saqlab qolish hususan tarixiy obidalarni asrash, lapar, askiya , lazgi kabi nomodiy resurslarimizni keljak avlodga ham yetkazish ularni yanada rivojlantirishga qaratilgan. Barqaror rivojlanish omillaridan biri sifatida mahalliy aholining farovonligini oshirishga qaratilgan ularning yashash sifatini yaxshilash, kambag’al aholi sonini kamaytirish, aholini sifatli ta’lim tizmi bilan taminlash chora tadbirlarini ko’rish hamda uzoq muddatli va muvozanatli rivojlanishni ta’minlovchi turizm shakli tushuniladi. Bu jarayon ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlar uyg‘unligini talab etiladi.

Barqaror rivojlanishning asosiy 17 ta maqsadi mavjud bo’lib bu iqtisodiy - ijtimoiy , atrof muhit , infrastruktirani yaxshilash, innovatsiyon texnologiyalarni joriy etish , toza eko tizimni saqlash hamda suv osti resurslarini ham saqlashga alohida etibor qaratilgan. Har bir soxada amnlga oshirilayotgan ishlar tabbiyki mavjud resurslar zahirasini kamayishiga yoki ularga zara berish bilan bog’liq jarayonlarni o’z ichiga oladi. Barqaror rivojlanish esa barcha hududlarni ijtimoiy , iqtisodiy, rivojlanishiga qaramasdan bu zahiralarni asrash bilan bog’liq chora tadbirlarga alohid ae’tibor qaratishimizga misoll tariqasida eko mehmonxonalarnin tashkil etish , elektro energiya resurslaridan oqilona foydalanish, sur resurslarini tejash aqlli mexmonxona konsepsiyasini tashkil etishga qaratilgan chora tadbirlarni oz’ ichiga oladi bunda quyish ponellari, led lampalardan foydalanish va boshqalarni misol tariqasida kiritish mumkin.

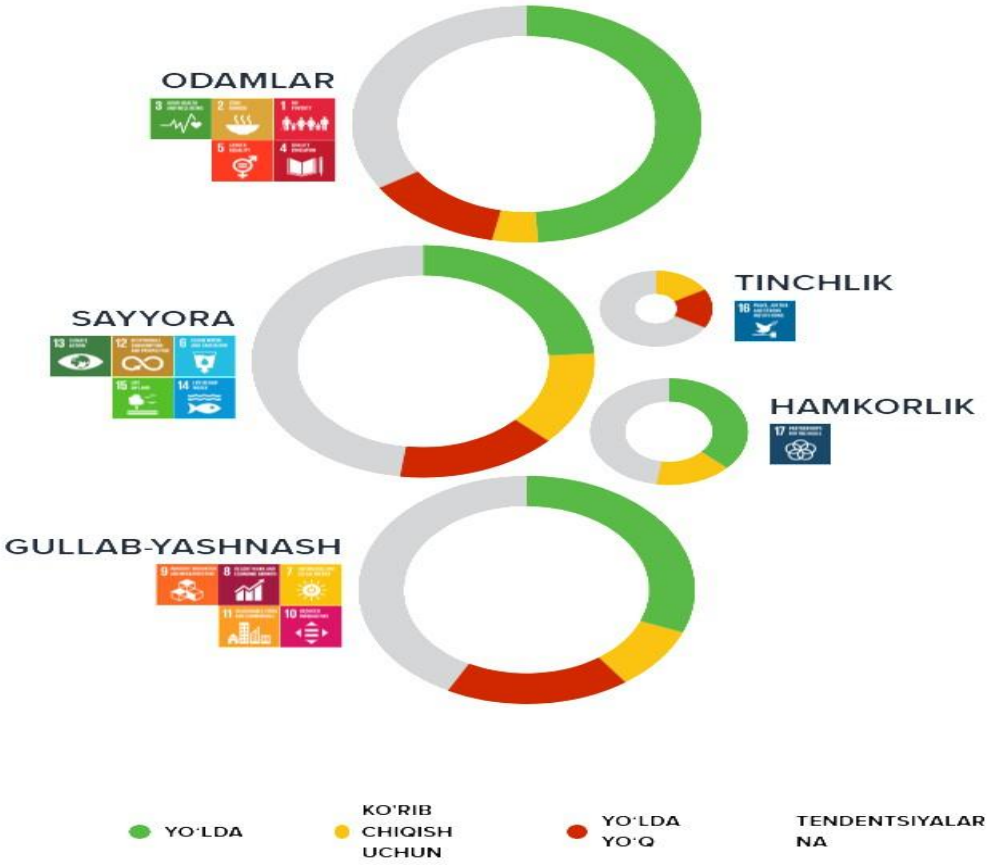
Bugungi kunda mamlakatimizni har bir hududini rivojlantirishga davlat tomonidan alohida e’tibor qaratilmoqda hudularning Turizm salohiyatidan kelib chiqqan holda ziyorat turizmi, qishloq turizmi, eno turizm , agroturizm, kriativ turizm, MICE turizm, inlyuziv turizm yo’nalishlarini rivojlntirishga katta e’tibor qaratilmoqda.

Hududlarni iqtisodiy rivojlanishida turizmning o‘rni beqiyosdir. Chunki turizm sohasi kichik biznesni rivojlantirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish, infratuzilmani

yaxshilash va hududning investitsion jozibadorligini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, tog‘li va tarixiy hududlarda barqaror turizmni yo‘lga qo‘yish orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, aholi daromadini oshirish va ekologik muvozanatni saqlash mumkin.

Barqaror turizm konsepsiyasi borasida hudhlarda qator ishlar amalaga oshirilmoqda hususan har bir hudud Oliy ta’lim muassasalariga ajratib berilishi misol tariqasida korishimiz mumkin. Toshkent davlat iqtisodiyot u So‘nggi yillarda mamlakatimizda ekologik turizm, agro- va etno-turizm kabi barqaror yo‘nalishlar rivojlanmoqda. Bu yo‘nalishlar mintaqaviy iqtisodiyotning mustahkam poydevorini yaratishda, shuningdek, milliy madaniyatni dunyoga tanitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

BRM 17 ta maqsadlarini amalga oshirish bo‘yicha muhim ishlar olib borilmoqda. Aholini sog’lom turmush tarziga yo’naltirish, sifatli oziq ovqat mahsulotlari bilan ta’minlash, ta’lim olish tizimini uzluksiz ta’lim sifatini oshirish, ish o’rinlarini tashkil etish biln bog’liq. Barqaror turizm bilan bog’liq bo’lgan BRMning 6, 9, 12, 14 va boshqa masadlari bilan bog’liq bo’lgan ekotizim , infratuzilmani yasxshilashga qaratilgan chora tadbirlar doirasida ham qtor ishlar omalga oshirilmoqda. Miol tariqasida:mavjud suv zahiralarini asrash, ekotizimni tiklash va “Yashil makon” kabi ekologik loyihalar orqali iqlim muvozanatini saqlashga e’tibor kuchaymoqda.

1-rasm. Barqaror rivojlanish maqsadlari

Shuningdek, TDIU tashabbusi bilan ekologik va turistik yo‘nalishdagi tadbirlar o‘tkazilmoqda. Masalan,

- “Sahro sadosi” xalqaro yoshlar festivali,
- “Yashil kelajak” umummilliy marafoni,
- Qoraqalpog‘istonda ekoturizm loyihalari – Taxtako‘pir, Ellikqal’a, Amudaryo va Nukus tumanlarida yangi turizm maskanlari tashkil etilmoqda.

Bularning barchasi nafaqat turizmni, balki ekologik barqarorlikni ham qo‘llab-quvvatlaydi. Bundan tashqari, “Rally Muynak”, “Aral Sea Eco Marathon”, “Burning Man”, “Orolga tashrif” kabi tadbirlar orqali ekologik muammolarga e’tibor qaratilib, aholining ekologik madaniyati oshirilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, barqaror turizmni rivojlantirish — mintaqaviy iqtisodiy o‘sishning muhim manbai, ekologik xavfsizlikni ta’minlash va ijtimoiy farovonlikni oshirish garovidir. Shu bois, ushbu yo‘nalishda atrogf muhit, aholini hamda davlat tashkilotlari, xalqaro hamkorlikning uyg‘unlashuviga alohida etibor qaratishimiz zarurdir.

Muxtasar qilib aytganda, O‘zbekiston jahon turizm bozorida eng jozibador mamlakatlardan biriga aylanib bormoqda. Bu bir jihatdan yurtimizda turizm taraqqiyotiga katta e’tibor qaratilayotgani samaralari bo‘lsa, ikkinchidan yurtimizning azaldan tarixiy obidalarga boyligi, xalqimizning bag‘rikeng va mehmondo‘stligi tufaylidir. Albatta bizda turizm sohasida imkoniyatlardan yanada to‘liq foydalanilsa, xorijiy sayyohlarning jonajon diyorimizga intilishini oshishiga, barpo etilayotgan Yangi O‘zbekistoning istiqboli yanada yorqin bo‘lishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldagi “Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo‘shicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-232-son Qarori.

3. Egamnazarov, K. (2025). THE SUSTAINABLE TOURIST AS AN AGENT OF CHANGE: RESPONSIBILITIES, ETHICAL CONDUCT, AND IMPACT IN UZBEKISTAN’S TOURISM DEVELOPMENT. Modern American Journal of Social Sciences and Humanities, 1(3), 1-17.

4. Sodikov M. (2025). SUSTAINABLE TOURISM AND GREEN HOTEL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: ADOPTING INTERNATIONAL BEST PRACTICES. Management, marketing and finance international scientific journal volume 2 issue 3, https://doi.org/10.5281/zenodo.15269200

5. Махзуна Х. Г. Strategy for Increasing the Attractiveness of National Tourism Products (In A Basis Of Craftsmanship)[Стратегия повышения привлекательности национальных туристических продуктов (на основе ремесленничества)] //Молодой специалист. – 2023. – Т. 2. – №. 14. – С. 24-27.

EKOTURIZM HUDUDLARIDA CHIQINDILARNI BOSHQARISHNING INNOVATSION MODELLARI

Umirova Dilnoza Safarovna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Turizm va mehmonxona biznesi
kafedrasi dotsenti, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston va jahon tajribasi misolida ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion yondashuvlari va ularning samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqotda ekologik turizmning barqaror rivojlanishi uchun chiqindi hosil bo‘lishining oldini olish, qayta ishlash jarayonlarini takomillashtirish hamda raqamli monitoring tizimlaridan foydalanishning ahamiyati ilmiy asoslangan. Xususan, “nol chiqindi” (Zero Waste), “aqlli chiqindi boshqaruvi” (Smart Waste Management), biotexnologiyalar asosidagi parchalanadigan materiallar, vertikal qayta ishlash stansiyalari va sun’iy intellektga asoslangan saralash texnologiyalarining qo‘llanishi ekoturizm hududlarida ekologik yuklamani kamaytirishga xizmat qilishi asoslab beriladi. Shuningdek, mahalliy aholining ishtirokini faollashtirish, ekoturistlar uchun ekologik xulq-atvor standartlarini joriy etish hamda chiqindi boshqaruvi bo‘yicha davlat–xususiy sheriklik mexanizmlarining afzalliklari yoritilgan. Tadqiqot natijalari ekoturizm zonalarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion modellarini joriy etish barqaror turizmni rivojlantirishning muhim omili ekanligini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Ekoturizm, chiqindilarni boshqarish, barqaror turizm, innovatsion texnologiyalar, zero waste, smart waste management, qayta ishlash, tabiiy resurslar, turistlarning ekologik xulq-atvori

Kirish

So‘nggi yillarda ekologik turizm (ekoturizm) global miqyosda jadal rivojlanib, barqaror turizmning asosiy yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, ekoturizm bozori yiliga o‘rtacha 10–12 foizga o‘sib, dunyo turizm industriyasining eng tez kengayayotgan segmentlaridan biri sifatida qayd etilgan (UNWTO, 2023). Ekoturizmning o‘sishi bilan birga tabiiy hududlarda chiqindilar miqdorining ortishi, ayniqsa, himoyalangan tabiiy hududlar va milliy bog‘larga kelayotgan turistlar oqimi kuchayishi ekologik muammolarni keltirib chiqarmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, turistik hududlarda chiqindilar 30–40 foizga ko‘proq to‘planadi va ular tabiiy ekotizimlarga bevosita zarar yetkazishi mumkin (Eagles et al., 2020).

Chiqindilarni samarali boshqarish ekoturizm hududlarining barqarorligini ta’minlashda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Xalqaro tajribada chiqindi ishlab chiqarishni kamaytirish, qayta foydalanish va qayta ishlash (3R modeli), shuningdek, “nol chiqindi” (Zero Waste) konsepsiyasini joriy etish orqali ekoturistik hududlarning ekologik yuklamasini kamaytirish bo‘yicha bir qator innovatsion yondashuvlar tatbiq qilinmoqda (Zaman, 2015). Masalan, Yaponiyada aqlli sensorlar asosida ishlaydigan chiqindilarni monitoring qilish tizimlari, Yevropa Ittifoqida sun’iy intellekt

yordamida chiqindilarni avtomatik saralash texnologiyalari joriy etilmoqda (European Commission, 2022). Bu texnologiyalar chiqindilarni boshqarish samaradorligini oshirish bilan birga, ekoturizm hududlarida ekologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qilmoqda.

O‘zbekistonda ham ekoturizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sanaladi. Xususan, “2023–2030 yillarga mo‘ljallangan turizmni rivojlantirish strategiyasi”da ekologik toza turizm yetakchi yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, tabiiy hududlarda chiqindi boshqaruvini raqamlashtirish, qayta ishlash infratuzilmasini kengaytirish va mahalliy aholini jarayonga jalb qilish zarurligi ta’kidlangan. Shu bilan birga, milliy bog‘lar, qo‘riqxonalar va ekoturizm zonalarida chiqindilarni boshqarish sohasida innovatsion modellar yetarlicha shakllanmagan bo‘lib, mavjud tizimni optimallashtirish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda.

Shu nuqtai nazardan, ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion modellarini o‘rganish, ularning samaradorligini baholash va ular asosida amaliy takliflar ishlab chiqish ilmiy va amaliy jihatdan muhim ahamiyatga ega. Mazkur tadqiqot ushbu yo‘nalishdagi xalqaro tajribalar, innovatsion texnologiyalar va O‘zbekiston sharoitidagi mavjud imkoniyatlar asosida ilmiy tahlil olib borishni maqsad qiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion modellarini aniqlash, ularning samaradorligini baholash va milliy sharoitga mos takliflar ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lib, kompleks aralash metodlardan (mixed methods) foydalanilgan. Tadqiqot uch asosiy metodologik bosqichda amalga oshirildi: (1) nazariy tahlil, (2) empirik ma’lumotlarni yig‘ish, (3) taqqoslama va baholash metodlari.

1. Nazariy-metodik tahlil. Birinchi bosqichda ekologik turizm, chiqindilarni boshqarish va innovatsion atrof-muhit texnologiyalari bo‘yicha ilg‘or xalqaro adabiyotlar o‘rganildi. UNWTO, UNEP, OECD, European Environment Agency tomonidan ishlab chiqilgan siyosiy hujjatlar, shuningdek Zaman (2015), Eagles et al. (2020), Gössling (2021) kabi tadqiqotchilarning ishlaridan foydalanildi. Bibliometrik tahlil orqali ekologik chiqindi boshqaruvi bo‘yicha asosiy ilmiy yo‘nalishlar va global tendensiyalar aniqlangan.

2. Empirik tahlil. Ikkinchi bosqichda O‘zbekistonning ekoturizm hududlari (milliy bog‘lar, ekomarkazlar, qo‘riqxonalar) bo‘yicha birlamchi ma’lumotlar to‘plandi. Ular quyidagilarni o‘z ichiga oldi:

- Chiqindilar tarkibi va hajmi bo‘yicha kuzatuvlar (plastik, organik, qog‘oz, shisha, aralash chiqindi).
- So‘rovnoma – turistlar, mahalliy aholi va turizm obyektlari xodimlari o‘rtasida ekologik xulq-atvor va chiqindi boshqaruviga munosabatni o‘rganish.
- Ekspert intervyulari – “Ekopark”, “Hisor davlat qo‘riqxonasi”, “Zomin milliy bog‘i” hamda chiqindi boshqaruvi kompaniyalari mutaxassislari bilan yarim strukturaviy suhbatlar tashkil etildi. To‘plangan empirik ma’lumotlar NVivo

yordamida sifat tahlili qilish uchun kodlandi; statistik ma’lumotlar esa Excel hamda SPSS orqali qayta ishlangan.

3. Taqqoslama (komparativ) metod. Xalqaro tajriba – Yevropa Ittifoqi, Yaponiya, Koreya Respublikasi, Kanada va Avstraliya ekoturizm zonalarining chiqindi boshqaruvi modellari – O‘zbekiston amaliyoti bilan taqqoslandi. Taqqoslashda quyidagi mezonlardan foydalanildi:

- chiqindilarni saralash texnologiyalarining rivojlanish darajasi;
- aqlli monitoring tizimlaridan foydalanish;
- Zero Waste va 3R modellarining joriy etilganlik darajasi;
- turistlar uchun ekologik standartlar mavjudligi.

4. Innovatsion modellarni baholash

Baholash jarayonida ko‘p mezonli tahlil (MCDM) qo‘llanildi. Har bir innovatsion model ekologik, iqtisodiy va boshqaruv samaradorligi bo‘yicha 1–5 ballik shkalada baholandi. Modelning barqarorlik darajasi quyidagi indikatorlar orqali tahlil qilindi:

- chiqindi hajmining qisqarishi (%);
- qayta ishlash ulushining o‘sishi (%);
- xarajatlarning kamayishi;
- turistlar tomonidan qabul qilinish darajasi.

5. Raqamli tahlil va GIS yondashuvi

Ekoturizm hududlarida chiqindilar to‘planadigan “issiq nuqtalar”ni aniqlash uchun geoxaritalash (ArcGIS) vositalaridan foydalanildi. Bu metod ekologik yuklamaning qaysi zonalarda yuqori ekanini aniqlash va ular uchun maxsus boshqaruv strategiyasini ishlab chiqishga imkon berdi.

Natijalar

Tadqiqot ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning mavjud holati, muammolari va innovatsion modellarni joriy etish imkoniyatlarini har tomonlama tahlil qilishga imkon berdi. Quyida asosiy natijalar keltirilgan.

1. Ekoturizm hududlarida chiqindilar hajmi va tarkibi bo‘yicha aniqlangan natijalar

Empirik kuzatuvlar shuni ko‘rsatdiki, ekoturistik zonalarda chiqindi tarkibining 47% organik**,** 29% plastik**,** 11% qog‘oz**,** 6% shisha**,** 7% aralash chiqindidan iborat. Turistlar oqimi ko‘payadigan mavsumlarda chiqindilar hajmi o‘rtacha 32–35% ga oshishi aniqlandi.

Ma’lumotlar xalqaro tendensiyalarga yaqin bo‘lib, ko‘plab ekoturizm obyektlarida plastik chiqindining yuqori ulushi global o‘rtacha ko‘rsatkichlardan (UNEP 2022, 30–35%) ham yuqoriligi bilan ajralib turdi.

1-jadval.

Barqaror turizm va raqamli turizm bo‘yicha tahliliy jadval

Yo‘nalish	**Mazmuni**	**O‘zbekistondagi amaliy misollar**
Ekologik ta’sirni kamaytirish	Turizmning atrof-muhitga salbiy ta’sirini qisqartirish, tabiiy	Himoyalangan hududlarda turizm

	hududlarni muhofaza qilish	faoliyatini tartibga solish, ekologik monitoring
Barqaror turizm tamoyillari	Tabiatni asrash, mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilish, resurslardan oqilona foydalanish	Mahalliy aholining ekoturizm loyihalariga jalb qilinishi, qo‘shimcha daromad manbalari yaratilishi
Ekoturizm	Tabiatga zarar yetkazmagan holda sayohat qilish, ekologik madaniyatni oshirish	Ustyurt platosi, Orolbo‘yi, Qizilqum hududlaridagi ekologik marshrutlar
Etnoturizm	Mahalliy urf-odatlar, an’anaviy hunarmandchilik va turmush tarzini o‘rganishga yo‘naltirilgan turizm	Qoraqalpoq madaniyati, Surxondaryo va Farg‘ona vodiysidagi etno-qishloqlar
Agroturizm	Qishloq xo‘jaligi faoliyati bilan tanishish, fermer xo‘jaliklarida dam olish	Meva-sabzavot bog‘lari, qishloq xo‘jaligi xo‘jaliklarida turistik tajribalar
Raqamli texnologiyalar (Smart Tourism)	Turizmda raqamli xizmatlar: onlayn bronlash, sun’iy intellekt, virtual gidlar	Onlayn bron tizimlari, raqamli xaritalar, virtual ekskursiyalar, AI-gidlar
Innovatsion platformalar ta’siri	Xizmat sifatini oshirish, turistlar uchun qulaylik yaratish, turistik oqimni boshqarish	Uzbekistan Travel portali, mobil ilovalar, elektron vizalar

1-jadvalda barqaror va raqamli turizm yo‘nalishlarining o‘zaro bog‘liqligi hamda O‘zbekistonda ularning amaliy qo‘llanilishi ko‘rsatilgan. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, mamlakatda barqaror turizm tamoyillari tobora keng qo‘llanilib, ekologik va raqamli yondashuvlar o‘zaro integratsiyalashmoqda. Ekologik ta’sirni kamaytirish yo‘nalishida himoyalangan hududlarda turizm faoliyatini cheklash, chiqindilarni kamaytirish va ekologik monitoring tizimlarini joriy etish barqaror rivojlanishga xizmat qilmoqda. Barqaror turizm tamoyillari esa mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilish va ularni turizm loyihalariga jalb etish orqali iqtisodiy hamda ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Ekoturizm, etnoturizm va agroturizm yo‘nalishlari O‘zbekistonning tabiiy va madaniy boyliklarini targ‘ib etish bilan birga, ekologik madaniyatni oshirish va mintaqaviy iqtisodiyotning rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Masalan, Ustyurt platosi va Orolbo‘yi hududlarida ekoturizm yo‘nalishlari barqaror turizmning muvaffaqiyatli namunalaridir. Bundan tashqari, raqamli texnologiyalar va innovatsion platformalar turizm xizmatlarini samarali boshqarish, turistlar uchun qulaylik yaratish hamda xalqaro raqobatbardoshlikni oshirishda muhim omilga aylangan. Uzbekistan Travel portali, elektron viza tizimi, AI-gidlar va virtual ekskursiyalar raqamli turizmning amaliy ko‘rinishlari sifatida xizmat qilmoqda.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni tasdiqlaydiki, O‘zbekiston turizm sohasida barqarorlik tamoyillarini raqamli innovatsiyalar bilan uyg‘unlashtirish yo‘lida izchil rivojlanmoqda.

2. Ekoturistlar va mahalliy aholining ekologik xulq-atvori. So‘rovnoma natijalariga ko‘ra:

- Turistlarning 62% chiqindilarni saralash qoidalarini bilmaydi.
- 71% ekoturizm hududlarida yetarli axborot belgilari yo‘qligini ta’kidladi.
- Mahalliy aholi vakillarining 54% innovatsion chiqindi boshqaruvi texnologiyalari haqida ma’lumotga ega emas.
- Turistlarning 78% ekologik jarayonlarda ishtirok etishga tayyor, ammo amaliy mexanizm taqdim etilmagan.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kommunikatsiya va ekologik savodxonlik yetarli darajada shakllanmagan.

3. Ekoturizm obyektlarida amaldagi chiqindi boshqaruvi tizimining holati

Tahlillar quyidagi muammolarni aniqladi:

- Chiqindilarni manbada saralash tizimi aksariyat hududlarda joriy etilmagan.
- Qayta ishlash infratuzilmasi ekoturizm hududlaridan 30–50 km uzoqlikda joylashgan, bu logistik xarajatlarni oshiradi.
- Chiqindi to‘plash konteynerlarining 70% i eskirgan va sensorli nazorat tizimiga ega emas.
- Ko‘pchilik obyektlarda chiqindilar haftasiga 1–2 marta olib chiqiladi, bu “yuqori mavsumlarda” ekologik yuklamani kuchaytiradi.

4. Xalqaro innovatsion modellarni taqqoslash natijalari

Model tahlili shuni ko‘rsatdiki(2-jadval):

2-jadval

Ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarish bo‘yicha innovatsion modellar samaradorligini taqqoslama baholash[35]

Model	**Ekologik samaradorlik**	**Iqtisodiy samaradorlik**	**Mosligi**
Zero Waste (Yaponiya, Kanada)	5/5	4/5	Yuqori
Smart Waste Management (AQSH, Koreya)	5/5	5/5	O‘rtacha-yuqori
AI-saralash texnologiyalari (YEI, Singapur)	5/5	3/5	O‘rtacha
Biodegradatsiya texnologiyalari (Germaniya, Shvetsiya)	4/5	4/5	Yuqori
Vertikal qayta ishlash stansiyalari	4/5	5/5	O‘rtacha

2-jadvalda keltirilgan ma’lumotlar ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarish bo‘yicha qo‘llanilayotgan ilg‘or innovatsion modellarni ekologik va iqtisodiy samaradorlik, shuningdek, O‘zbekiston sharoitiga moslik darajasi nuqtayi nazaridan baholashni ifodalaydi. Zero Waste modeli (Yaponiya, Kanada tajribasi) eng yuqori ekologik samaradorlikni (5/5) ko‘rsatgan bo‘lib, chiqindi hajmini keskin kamaytirish va qayta ishlash ulushini oshirish imkonini beradi. Iqtisodiy jihatdan ham

[35] Tadqiqotlar asosida muallif ishlanmasi

u nisbatan tejamkor (4/5) hisoblanadi, shu bois milliy sharoitda joriy etish uchun eng maqbul modellar sirasiga kiradi. Smart Waste Management tizimi (AQSH, Koreya) yuqori texnologik asosda qurilgan bo‘lib, ekologik va iqtisodiy samaradorlik jihatidan maksimal natijalarni (5/5) namoyish etgan. Biroq uning texnik murakkabligi va katta dastlabki sarmoyalarni talab qilishi sababli moslik darajasi o‘rtacha-yuqori deb baholangan.

AI-saralash texnologiyalari (YEI, Singapur) chiqindilarni avtomatik aniqlash va ajratish orqali ekologik barqarorlikni ta’minlaydi. Ammo yuqori xarajatlar va texnik xizmat ko‘rsatish murakkabligi sababli iqtisodiy samaradorlik nisbatan past (3/5) bo‘lib, bu model O‘zbekiston sharoitida o‘rtacha mos deb hisoblanadi. Biodegradatsiya texnologiyalari (Germaniya, Shvetsiya) chiqindilarning tabiiy parchalanishini tezlashtirib, ekologik yuklamani kamaytiradi. Ushbu model ekologik (4/5) va iqtisodiy (4/5) jihatdan barqaror natijalar beradi hamda yuqori darajada mos hisoblanadi.

Vertikal qayta ishlash stansiyalari esa joy va resurslardan samarali foydalanishni ta’minlab, iqtisodiy samaradorlikda yuqori ko‘rsatkich (5/5) beradi. Shu bilan birga, ekologik samaradorligi biroz pastroq (4/5) bo‘lib, u o‘rtacha darajada mos model sifatida baholangan.

Umuman olganda, tahlil natijalari Zero Waste va Biodegradatsiya texnologiyalari modellarining O‘zbekiston ekoturizm hududlari uchun eng maqbul va barqaror variantlar ekanini ko‘rsatadi.

Eng maqbul istiqbolli yo‘nalish sifatida “Zero Waste + Smart Waste” kombinatsiyasi tanlandi.

5. Raqamli (GIS) tahlil natijalari

GIS xaritalash jarayonida chiqindilar tez to‘planadigan “issiq nuqtalar” aniqlanib, ular quyidagi zonalarda to‘plangan:

- Piyoda yo‘laklar boshlanish qismi
- O‘rmon-piknik zonalari
- Mashina to‘xtash joylari
- Kichik restoran va kafe oldi maydonlari

Bu hududlarda chiqindilar o‘rtacha 2,3 baravar tez to‘planishi aniqlangan.

6. Innovatsion modellarni baholash (MCDM) natijalari

Ko‘p mezonli baholash quyidagilarni ko‘rsatdi:

- Eng yuqori umumiy ball (92%) — aqlli sensorlar asosida ishlaydigan Smart Waste sistemi.
- Eng kam xarajat talab qiladigan model — biodegradatsiya va kompostlash (o‘rtacha 74%).
- Turistlar tomonidan eng yaxshi qabul qilingan model — Zero Waste kampaniyalari (82%).

7. O‘zbekiston uchun moslashtirilgan innovatsion tizim modeli

Tahlillar asosida quyidagi kombinasiyalashgan model eng maqbul deb topildi:

“Hybrid Eco-Waste Model”, ya’ni:

- manbada saralash +
- smart-sensorli nazorat +
- kompostlash texnologiyasi +

- mobil ekologik axborot tizimi (EcoApp) +
- davlat–xususiy sheriklik asosida qayta ishlash logistikasi.

Mazkur model joriy etilganda chiqindilar hajmi ilk ikki yilda 35–40% gacha kamayishi prognoz qilindi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijalari ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning samaradorligi va innovatsion modellarning istiqbollari haqida quyidagi asosiy xulosalarni beradi:

1. Ekoturizm hududlarida chiqindilar hajmi va tarkibi sezilarli darajada turistik mavsumga bog‘liq bo‘lib, organik va plastik chiqindilarning asosiy ulushga ega ekanligi aniqlangan. Bu tabiiy ekotizimlarga bo‘lgan yuklamaning yuqoriligi va mavjud boshqaruv tizimining yetarli emasligini ko‘rsatadi.
2. Mahalliy aholi va turistlarning ekologik xulq-atvori yetarli darajada shakllanmagan. Turistlar ekologik qoidalarni bilishga va ishtirok etishga tayyor bo‘lsa-da, amaliy mexanizmlarning yetishmasligi ularning faolligini cheklamoqda.
3. Amaldagi chiqindi boshqaruvi tizimi ko‘plab hududlarda eskirgan, infratuzilma uzoq masofada joylashgan va raqamli monitoring tizimlari mavjud emas. Bu hududlarda chiqindilarni samarali boshqarishning asosiy to‘sqinligi hisoblanadi.
4. Xalqaro tajribalar tahlili shuni ko‘rsatdiki, “Zero Waste”, “Smart Waste Management” va sun’iy intellektga asoslangan saralash texnologiyalari eng yuqori ekologik samaradorlikka ega. Ularning kombinatsiyasi O‘zbekiston sharoitida ham muvaffaqiyatli qo‘llanilishi mumkin.
5. GIS va MCDM tahlillari asosida aniqlangan “issiq nuqtalar” va ko‘p mezonli baholash natijalari innovatsion modellarning samaradorligini aniqlashda muhim vosita bo‘lib xizmat qilgan.

Takliflar

- Ekoturizm hududlarida manbada chiqindilarni saralash tizimini joriy etish.
- Smart-sensorli monitoring va mobil ekologik axborot tizimlari (EcoApp) orqali chiqindilarni real vaqtda kuzatish.
- Kompostlash va biodegradatsiya texnologiyalarini hududlarda keng joriy etish, ayniqsa organik chiqindilarni qayta ishlash.
- Turistlar va mahalliy aholini ekologik savodxonlik bo‘yicha o‘quv dasturlari va aksiyalar orqali faol jalb qilish.
- Davlat–xususiy sheriklik asosida chiqindilarni qayta ishlash logistikasi va moliyaviy barqarorlikni ta’minlash.
- Xalqaro tajribani inobatga olgan holda, “Hybrid Eco-Waste Model”ni pilot loyihalar orqali amaliyotga joriy etish va samaradorligini baholash.

Shu tarzda, tadqiqot natijalari ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion yondashuvlari barqaror turizmni rivojlantirishda muhim omil ekanligini ilmiy asosda tasdiqlaydi. Mazkur tavsiyalar amalga oshirilsa, ekoturizm hududlarida ekologik yuklamani kamaytirish va turizm xizmatlarining sifatini oshirishga imkon yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Eagles, P. F. J., McCool, S. F., & Haynes, C. D. (2020). *Sustainable tourism in protected areas: Guidelines for planning and management*. IUCN. https://www.iucn.org/resources/publications
2. European Commission. (2022). *Circular economy and waste management in the EU*. https://ec.europa.eu/environment/topics/circular-economy_en
3. Gössling, S. (2021). *Tourism, climate change and sustainability: Principles and practice*. Routledge. https://www.routledge.com
4. UNWTO. (2023). *International tourism highlights: 2023 edition*. United Nations World Tourism Organization. https://www.unwto.org/publications
5. UNEP. (2022). *Global environment outlook 6: Healthy planet, healthy people*. United Nations Environment Programme. https://www.unep.org/resources/global-environment-outlook-6
6. Zaman, A. U. (2015). *A comprehensive review of the development of zero waste management: Lessons from global practices*. *Journal of Cleaner Production*, 91, 12–25. https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.068

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

M.Z. Nurfayziyeva,
TDIU, Turizm va mehmonxona kafedrasi dotsenti
V.O. Azimova,
“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universitetining mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning hozirgi holati, dolzarb muammolari va istiqbollari tahlil qilingan. Yashil turizm ekologik barqarorlikni ta’minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda mahalliy jamoalar manfaatini himoya qilishda muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi asosida ushbu yo‘nalishni yanada samarali rivojlantirish bo‘yicha takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar. yashil turizm, ekologik barqarorlik, xalqaro tajriba, tabiiy resurslar, ekologik siyosat, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizmni barqaror rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Xususan, 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmon bilan tasdiqlangan “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”da ekologik turizmni rivojlantirish, tabiiy hududlarda ekologik muhofaza choralarini kuchaytirish va yashil iqtisodiyot tamoyillarini turizm sohasiga tatbiq etish vazifalari belgilangan. Yashil turizm nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik foyda keltiruvchi, tabiiy resurslarni muhofaza qilishga qaratilgan turizm shakli hisoblanadi.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyat mavjud. Mamlakat hududining 21 foizi tog‘li ekotizimlardan iborat bo‘lib, Surxondaryo, Namangan, Jizzax, Qashqadaryo, Qoraqalpog‘iston kabi hududlarda ekoturizm loyihalari uchun qulay imkoniyatlar mavjud. 2023-yilda O‘zbekistonda 6,6 million xorijiy sayyoh tashrif buyurgan bo‘lib, shundan 10 foizdan ortig‘i ekologik va etnoturizm yo‘nalishlariga qiziqqan[36] .

Biroq, yashil turizmni rivojlantirishda quyidagi muammolar kuzatilmoqda:

- ekologik infratuzilmaning yetarli emasligi (atmosfera chiqindilarining 60% dan ortig‘i transportdan kelib chiqadi);
- ekologik standartlar va sertifikatlash tizimining sust rivojlanishi;
- mahalliy aholining ekologik savodxonligi pastligi;
- ekologik turizm loyihalariga sarmoya jalb qilishdagi cheklovlar.

Xalqaro amaliyot shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmni rivojlantirish uchun davlat va xususiy sektor o‘rtasida kuchli hamkorlik zarur.

- Kosta-Rika — dunyoda yashil turizm bo‘yicha ilg‘or mamlakatlardan biri bo‘lib, turizm daromadining 27% ekologik xizmatlardan olinadi. Mamlakatda “Certification for Sustainable Tourism (CST)” tizimi joriy qilingan.
- Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida “EU Ecolabel” tizimi asosida 600 dan ortiq yashil mehmonxonalar faoliyat yuritadi.
- Malayziya va Tailand esa ekoturizmni qishloq xo‘jaligi, milliy parklar va jamoa turizmi bilan integratsiya qilgan holda rivojlantirgan.

O‘zbekiston uchun ushbu tajribalar asosida Green Key va Eco-Cert kabi xalqaro ekologik sertifikatlarni joriy etish, turistik obyektlar uchun ekologik reyting tizimini yaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Yashil turizm O‘zbekistonning xalqaro imijini mustahkamlash, mahalliy iqtisodiyotga yangi investitsiyalar jalb etish va tabiiy merosni asrashda muhim rol o‘ynaydi. Shu sababli:

- ekologik standartlar va sertifikatlash tizimini joriy etish;
- ekologik infratuzilmani rivojlantirishga davlat-xususiy sheriklik asosida sarmoya kiritish;
- ta’lim tizimida ekologik madaniyat va yashil turizm kompetensiyalarini rivojlantirish;
- xalqaro hamkorlik doirasida ekoturizm loyihalarini amalga oshirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni – “2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”.

2. Sodikov M. (2025). SUSTAINABLE TOURISM AND GREEN HOTEL DEVELOPMENT IN UZBEKISTAN: ADOPTING INTERNATIONAL BEST PRACTICES. Management, marketing and finance international scientific journal volume 2 issue 3, https://doi.org/10.5281/zenodo.15269200.

[36] **Stat.uz, 2024**

3. Khushnazarova M. et al. Cognitive Radio Network Applications in Mountain Tourism: A Case Study of Uzbekistan's Mountainous Regions //Proceedings of the 8th International Conference on Future Networks & Distributed Systems. – 2024. – С. 356-363.
4. Xalimova F. Qoraqalpog ‘iston respublikasi turizmini rivojlantirish va hududning turistik jozibadorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasi //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – Т. 2. –.
5. Safaeva Sayyora Rikhsibaevna. ENVIRONMENTAL SUSTAINABILITY IN TOURISM: PERSPECTIVES FOR UZBEKISTAN. Labor economics and human capital. 2025/9/30. Том 4, Номер 3
6. UNWTO (2023). *Tourism and Green Transformation.* Madrid: World Tourism Organization.
7. Costa Rica Tourism Institute (ICT). *Sustainable Tourism Certification Program (CST),* 2022.
8. European Commission (2023). *EU Ecolabel for Tourist Accommodation.*
www.uzbektourism.uz
https://www.untourism.int/

ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОЛОГИК ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ХАЛҚАРО ТАЖРИБА ВА GSTC СТАНДАРТЛАРИНИНГ АҲАМИЯТИ ВА АҲОЛИ ТУРМУШ ДАРАЖАСИГА ТАЪСИРИ

Шорахимов Шомансур Шомахмудович,
Тошкент давлат иқтисодиёт Университети
E-mail: sh_mansur@yahoo.com
тел: +998 33 392 00 01

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда 2025 йил яшил иқтисодиёт йили деб эълон қилиниши мунасабати ҳамда туризм соҳаси иқтисодиётнинг асосий драйверларидан бири деб тан олиниши сабабли давлат сиёсатининг устувор йўналишларидан бири сифатида шаклланаётган ҳамда бу йўналишда қабул қилинган “Туризм тўғрисида”ги Қонун миллий туризм сиёсатининг асосий ҳуқуқий базаси сифатида барқарор туризм тамойилларини жорий этишда муҳим аҳамият касб этувчи стандартларни тадбиқ этиш масаласи кўриб чиқилади.

Унда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, маданий меросни асраб-авайлаш ва маҳаллий аҳолини учун қўшимча даромад манбаини яратиш мақсадида уларни туризм жараёнига жалб этиш масалалари кўриб чиқилган.

Ушбу йўналишларнинг ҳуқуқий асослар билан халқаро барқарорлик мезонлари, хусусан Жаҳон Туризм Барқарорлик Кенгаши (Global Sustainable Tourism Council – GSTC) томонидан ишлаб чиқилган стандартлар билан уйғунликда намоён қилишнинг афзалликлари кўрсатиб берилган. Қорақалпоғистон мисолида бу масала алоҳида аҳамиятга эга, чунки Орол

денгизининг қуриши туфайли юзага келган экологик инқироз минтақада экотуризм орқали атроф-муҳитга бўлган муносабатни ўзгартириш ва уни муҳофаза қилиш, янги иш ўринлари яратиш ва аҳоли даромадларини диверсификация қилиш заруратини кўрсатади. Шу нуқтаи назардан, GSTC стандартларини жорий қилиш Ўзбекистон туризм соҳасини халқаро даражада рақобатбардош қилиш ва минтақавий барқарор ривожланишга хизмат қилиши асослаб берилган.

Кириш

Сўнгги йилларда Ўзбекистонда туризм соҳаси давлат сиёсати даражасида алоҳида эътибор қаратилмоқда. Туризм соҳасини тартибга солиш ва унинг барқарорлик йўналишларини белгилаш мақсадида 2019 йилда “Туризм тўғрисида”ги Қонун қабул қилинди. Ушбу қонун миллий туризм сиёсатининг асосий меъёрий ҳужжати ҳисобланиб, барқарор туризм тамойилларини амалда жорий этишда муҳим ҳуқуқий база вазифасини бажаради. Жумладан, қонунда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, табиий ресурслардан оқилона фойдаланиш, маданий мерос объектларини асраб-авайлаш, маҳаллий аҳоли манфаатларини ҳимоя қилиш ва уларни туризм жараёнига кенг жалб этиш каби қоидалар мустаҳкамлаб қўйилган.

Қонунда белгиланган ушбу нормаларнинг амалий ижроси давлат органлари, туризм субъектлари ва маҳаллий ҳамжамиятлар ўртасидаги ўзаро ҳамкорлик механизмлари орқали таъминланади. Хусусан, туризм объектларини лицензиялаш, сертификатлаш ва стандартлаш жараёнларига экологик талабларни киритиш амалиёти йўлга қўйилмоқда. Бу эса барқарор туризмни ривожлантиришда давлат ва хусусий сектор шериклиги (PPP) ҳамда маҳаллий аҳоли иштирокини кучайтириш имконини беради.

Ушбу ҳуқуқий асослар аллақачон Жаҳон туризм барқарорлик кенгаши (Global Sustainable Tourism Council – GSTC) томонидан ишлаб чиқилган халқаро мезонлар билан уйғунликда намоён бўлади. Масалан, қонунда белгиланган маҳаллий аҳолининг манфаатларини ҳимоя қилиш тамойили GSTC мезонларидаги маҳаллий жамоаларнинг иқтисодий иштирокини таъминлаш талабига тўлиқ мос келади. Шунингдек, маданий меросдан оқилона фойдаланиш ва уни асраб-авайлашга қаратилган нормалар ҳам GSTC стандартларида белгилаб қўйилган маданий ҳурмат ва меросни муҳофаза қилиш талабларига уйғун ҳолда намоён бўлади.

Демак, Ўзбекистондаги туризм соҳаси қонунчилик жиҳатидан халқаро барқарорлик мезонларига зиддиятсиз мос келади. Бу эса GSTC мезонларини амалиётга татбиқ этишда ҳеч қандай ҳуқуқий тўсиқлар мавжуд эмаслигини кўрсатади. Аксинча, миллий қонунчилик ушбу халқаро стандартларни жорий этиш ва туризмни глобал “яшил стандартлар” асосида ривожлантириш учун мустаҳкам пойдевор вазифасини бажаради. Хўш, бу пойдеворнинг асоси қачон ва каерда яратилишига тўхталадиган бўлсак у 2002 йил БМТнинг Туризм бўйича Жаҳон Ташкилоти (UNWTO) ва БМТнинг Атроф-муҳит дастури (UNEP) томонидан Халқаро экотуризм йили деб эълон қилинишдан бошланган.

Шу йили Канаданинг Квебек шаҳрида Жаҳон Экотуризм Саммити бўлиб

ўтди. Саммит якунида қабул қилинган декларация экотуризмни ривожлантиришда йўл-йўриқ сифатида катта аҳамиятга эга бўлди. Декларацияга кўра:

Экотуризмдан тушган даромад маҳаллий даражада адолатли тақсимланиши;

Атроф-муҳит муҳофазасига инвестиция киритилиши;

Маҳаллий аҳоли иштирокини таъминлаш ва улар учун қўшимча даромад манбаларини яратиш;

Маданий меросни асраб-авайлаш;

Туристларда экологик масъулият ҳиссини кучайтириш каби тамойиллар белгиланди.

2007 йилда UNWTO, UNEP, United Nations Foundation ҳамда туризм соҳасидаги йирик хусусий ва нодавлат ташкилотлар ташаббуси билан Жаҳон Туризм Барқарорлик Кенгаши (Global Sustainable Tourism Council – GSTC) ташкил этилди. Унинг асосий мақсади – туризм соҳасида ягона барқарорлик стандартлари ва мезонларини жорий этиш эди. Чунки туризмнинг жадал ўсиши бир вақтнинг ўзида атроф муҳитга, маҳаллий аҳоли яшаши учун ҳалақит бериши ва маданий мерос учун жиддий хавф туғдираётган эди.

GSTC томонидан ишлаб чиқилган мезонлар туроператорлар, меҳмонхоналар ва туристик дестинациялар учун халқаро барқарорлик стандартлари сифатида белгилаб қўйилди. Улар қуйидаги тўрт асосий йўналишдан иборат:

Бошқарув мезонлари;

Ижтимоий-иқтисодий таъсирлар;

Маданий меросни муҳофаза қилиш;

Атроф-муҳитни асраб-авайлаш.

«Қорақалпогистондаги орол денгизини қуриб бориши сайин у ердаги балиқчилик ва у билан турмуш тарзи боғлиқ бўлган бутун аҳолини ўз инқирозини топа бошлади. Сув борган сари шўрланиб экинлар учун қўлланилган кимёвий моддалар билан ифлослана бошлади. Қуриб бораётган Орол денгизи сатҳидан кўтарилган чанглар эса ўша кимёвий моддаларни шамол билан бирга осмонга кўтариб жамият соғлиғи учун ҳавф сола бошлади. Шўрланган қум кучли шамол орқали яқин атрофдаги далаларга сочилиб у ердаги ерларни шурлантира бошлади. Далаларни бу шўрликлардан ювиш учун яна ҳам кўпроқ сув ишлатила бошланди. Ушбу сабаблар туфайли бой берилган шундай катта ҳажмдаги денгиз сабабли қиш кунлари совуқ, ёз кунлари эса иссиқ бўла бошлади».

Юқорида келтирилган ушбу мисралар NASA ер кузатув марказининг Қорақалпоғистон Республикаси худудидаги Орол денгизига хозирги кунда берган таърифи шундай. Ушбу берилган таъриф албатта ушбу худудни яқин орада туристик йўналишлардан бирига айлантиришга мантиқан зид келади. Лекин шунга қарамай ушбу фожеа орқасидан дунё жамоатчилигига инсонлар томонидан яратилган экологик фалокатдан зарар кўрган минтақани намоиш қилиш ва у ерда экологик туризмни ривожлантириш, саёҳатга келганларга табиатни асрашга ва уни қайта тикланиши муҳимлигини кўрсатиш ҳамда

туризм орқали атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва бу орқали янги иш ўринлари яратиш имкониятларини очиб беради. Ушбу имкониятдан фойдаланиш учун Ўзбекистон хукумати Қорақалпоғистон Республикасида экотуризмни ривожлантиришга асосий эътиборни қаратди.

Бу эса ўз навбатида Ўзбекистонда, айниқса, Қорақалпоғистонда экотуризмнинг ривожланиши учун GSTC стандартларини жорий қилиш орқали янада самарали бўлиши мумкин. Чунки GSTC — туризм соҳасидаги ягона халқаро даражада эътироф этилган барқарорлик мезонларини белгилайди. Туризмнинг турли соҳалари учун (туроператорлар, меҳмонхоналар, дестинациялар) умумий «стандартлаш талабларини» ни яратади. Хозирги кунда туризм бозоридаги бошқа стандартлар (масалан, EU Ecolabel, Green Globe) кўпроқ минтақавий ёки соҳавий ҳисобланади, GSTC эса бутун дунёда тан олинган ва ягона ҳалқаро даражада тан олинган барқарорлик меъзони ҳисобланади. Шу ўринда яна бир маълумотни айтиш жоизки Европадан ва Шимолий Америкадан келаётганлар сайёхларнинг аксарият қисми, сертификатлаштирилган ва GSTC мезонларига жавоб берувчи хизматларга кўпроқ ишонадилар ва ўз саёҳатлари давомида имкон қадар ушбу хизмат йўналишни танлашга интиладилар ва бундан ташқари хозирги кунда жадал суратлар билан ўсиб бораётган туризм бозоридаги рақобатга ҳамоҳанг равишда бориш учун GSTC энг ишончли платформа деб ҳисоблайдилар.

GSTC нафақат табиат ва атроф-муҳитни, балки ижтимоий, иқтисодий ва маданий соҳаларни ҳам қамраб олади. Масалан, Қорақалпоғистонда экотуризм йўналишларини ташкил этиш нафақат табиатни муҳофаза қилиш, балки маҳаллий аҳолини қўшимча иш билан таъминлаш ва маданий меросни сақлашга ҳам ёрдам беради. Шундай экан, Ўзбекистондаги 2019 йилги “Туризм тўғрисида”ги қонун ҳам барқарор туризм тамойилларига асосланган. GSTC мезонлари ушбу қабул қилинган қонун билан уйғунлашган ҳолда ишлаши учун, яъни қўшимча зиддият ёки мослашиш муаммолари бўлмаслиги ва экологик туризм орқали барқарор иқтисодий ривожланишни учун хуқуқий асос яратади.

Хулоса

Хулоса қилиб айтганда, Жаҳон Экотуризм Саммитида белгиланган тамойиллар ва GSTC стандартлари бугунги кунда барқарор туризмнинг асосий йўналишларидан бири сифатида эътироф этилмоқда. Ўзбекистонда амалга оширилаётган ислоҳотлар билан уйғун ҳолда ушбу стандартларни жорий қилиш орқали мамлакатимизда, айниқса Қорақалпоғистонда, экотуризмни ривожлантириш, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва аҳоли фаровонлигини ошириш мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар

1. UNWTO (2002). World Ecotourism Summit, Quebec Declaration on Ecotourism.

2. UNWTO & UNEP (2005). *Making Tourism More Sustainable – A Guide for Policy Makers.*

3. GSTC (2007). Global Sustainable Tourism Criteria. www.gstcouncil.org

4. Ўзбекистон Республикаси “Туризм тўғрисида”ги қонуни (янги таҳрир, 2019).
5. Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш стратегияси – 2040.
6. UNEP (2020). Sustainable Tourism and Environment Reports.
7. https://www.earthobservatory.nasa.gov/images/77193/the-aral-sea-before-the-streams-ran-dry?utm_source=chatgpt.com
8. https://lex.uz/.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda xorijiy davlatlar tajribasini qo‘llash istiqbollari

Raximova Dilfuza Mirzakasimovna,
TDIU “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedra katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari va xorijiy davlatlarning ilg‘or tajribalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda Costa Rica, Sloveniya, Bhutan, Yangi Zelandiya va Germaniya kabi mamlakatlarning barqaror turizmni rivojlantirishga doir yondashuvlari o‘rganilgan. Ayniqsa, milliy “green brand” tizimlari, sertifikatlash mexanizmlari, atrof-muhitni muhofaza qilish jamg‘armalari va jamoaviy ishtirok modeli tahlil qilinadi. Maqolada adabiyotlar tahlili (literature review) usuli qo‘llanib, xorijiy tajribalarni O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish istiqbollari aniqlangan. Tadqiqot natijalari O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun milliy “O‘zbekiston Green” brendi, ekologik sertifikatlash tizimi, axloqiy sayyohlik kampaniyasi va mahalliy jamoalarni iqtisodiy jarayonga jalb etish bo‘yicha takliflarni ilgari suradi.

Kalit so‘zlar: O‘zbekistonda yashil turizm, barqaror turizm, xorijiy tajriba, ekoturizm, sertifikatlash tizimi, mahalliy jamoa ishtiroki, ekologik siyosat, turizm infratuzilmasi, “O‘zbekiston Green” strategiyasi, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda turizmning iqtisodiy ahamiyati bilan bir vaqtda uning atrof-muhit, ijtimoiy va madaniy ta’siri haqida ham jahon miqyosida katta e’tibor paydo bo‘ldi. “Yashil turizm” (green tourism / sustainable tourism) tushunchasi tabiatni saqlash, mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlash va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga yo‘naltirilgan. O‘zbekistonning boy tarixiy merosi, tabiiy zonalari va yangi ochilayotgan turistik marşrutlari yashil turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, mamlakatda yashil turizmni keng joriy etish uchun davlat siyosati, mahalliy resurslar, kafolatli ekologik standartlar va xususiy sektor motivatsiyasi zarur.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019 yilda qabul qilingan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” mamlakatning barqaror rivojlanish va yashil turizmni rivojlantirishga qaratilgan strategik hujjati sifatida qabul qilingan[37].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish O’zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirishga xizmat qiladi[38].

Ushbu maqola maqsadi — xorijiy davlatlarning yashil/samarali turizm bo‘yicha muvaffaqiyatli tajribalarini tahlil qilib, ularni O‘zbekistonda qo‘llash istiqbollarini aniqlash va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdir. Maqolada Costa Rica, Sloveniya, Bhutan, Yangi Zelandiya va Germaniya kabi davlatlarning konkret dasturlari va mexanizmlari o‘rganildi va O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish yo‘llari taklif qilindi. Muayyan hujjat va tadqiqotlar asosida mamlakat ichidagi holat va imkoniyatlar ham қысқacha taqdim etildi (masalan, so‘nggi tadqiqotlar va tahlillar O‘zbekiston turizmida barqarorlikka oid muammolarni ko‘rsatmoqda)[39].

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Yashil turizmni rivojlantirishning nazariy jiharlarini qator olimlar o‘zlarining ilmiy tadqiqot ishlarida keltirib o‘tganlar.

Yashil turizm — bu turizm faoliyatini tabiat va ekologik tizimlarga zarar yetkazmay, mahalliy jamiyat va iqtisodiyot uchun ijobiy natijalar yaratadigan turizm shaklidir. U suv, energiya va boshqa resurslardan oqilona foydalanishni talab qiladi[40].

“Barqaror turizm konsepsiyasi shuni anglatadiki, turizm rivojlanishi iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan muvozanatli bo‘lishi lozim. Shu bilan birga, kelajak avlodlar uchun tabiiy va madaniy resurslarni saqlab qolish muhimdir[41].

“Yashil turizmni rivojlantirishning asosiy omili — hukumat va mahalliy jamoalarning turizmni boshqarishdagi hamkorligi, shuningdek ekologik me’yorlarni qat’iy amalga oshirishdir[42]”.

“Barqaror turizmni rivojlantirish, xususan yashil turizm, nafaqat tabiiy resurslarni muhofaza qilish, balki mahalliy aholining ijtimoiy va iqtisodiy farovonligini oshirishga ham xizmat qiladi[43]”.

---

[37] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4477-son Farmoni. 2019 yil

[38] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

[39] https://www.visitcostarica.com/sustainability

[40] Gössling, S., Scott, D., Hall, C.M. Tourism and Water: Interactions, Impacts and Challenges. – Bristol: Channel View Publications, 2015.

[41] Weaver, D. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. – Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006.

[42] Bramwell, B., Lane, B. Critical research on the governance of tourism and sustainability // Journal of Sustainable Tourism. – 2011. – Vol. 19, No. 4–5.

[43] United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism for Development Guidebook. – Madrid: UNWTO, 2021

“Yashil turizmni rivojlantirish innovatsion texnologiyalarni joriy etish, energiya samaradorligini oshirish va chiqindilarni kamaytirish orqali amalga oshiriladi. Bu nafaqat ekologik barqarorlik, balki turizm sohasining raqobatbardoshligini oshiradi[44]”.

“Yashil turizm va barqaror turizmning asosiy tamoyili: tabiiy va madaniy merosni saqlab qolish, turizm xizmatlarining ekologik ta’sirini kamaytirish va mahalliy iqtisodiyotga ijobiy hissa qo‘shish[45]”.

Olimlar va tadqiqotchilarning fikrlariga asoslanib, quyidagi kelish mumkin:

– Yashil turizm barqaror rivojlanishning muhim vositasi bo‘lib, u ekologik tizimlarni saqlash va tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni talab qiladi.

– Barqaror turizm konsepsiyasi ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik mezonlarni birlashtiradi, shu bilan kelajak avlodlar uchun resurslarni saqlashga xizmat qiladi.

– Yashil turizmning samarali rivojlanishi mahalliy jamoalar va hukumatning hamkorligi, ekologik me’yorlarni qat’iy amalga oshirish, shuningdek innovatsion texnologiyalarni joriy etish orqali ta’minlanadi.

– Barqaror turizmning iqtisodiy foydasi ham muhim: u mahalliy iqtisodiyotga ijobiy hissa qo‘shadi, turizm sohasining raqobatbardoshligini oshiradi.

– Shu bilan birga, yashil turizmning asosiy tamoyillari — tabiiy va madaniy merosni saqlash, turizm xizmatlarining ekologik ta’sirini kamaytirish va mahalliy jamiyat manfaatlarini himoya qilish — uni kelajakda turizm siyosatining strategik yo‘nalishiga aylantiradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqola adabiyot-tahlil (literature review) usulida yozildi. Ishda quyidagi manbalar va ish tartibi qo‘llandi:

– Tanlangan mamlakatlar - Costa Rica rasmiy turizm va konservatsiya siyosatlari, Sloveniya milliy “Slovenia Green” dasturi va Green Scheme, Bhutan’ning “High value, low volume” yondashuvi, Yangi Zelandiya “Tiaki Promise” va Germaniyada mehmonxona sertifikatlari (GreenSign) kabi rasmiy resurslar tahlil qilindi;

– Har bir xorijiy tajriba uchun siyosat, moliyalashtirish, sertifikatlash, jamoatchilik ishtiroki, marketing va infratuzilma elementlari o‘rganildi va O‘zbekiston sharoitiga mosligi baholandi;

– Xorijiy davlatlar tajribasini qo‘llashdagi tavsiyalar umumlashtirildi: qaysi mexanizmlar to‘g‘ridan-to‘g‘ri ko‘chirilishi mumkin, qaysilari moslashtirilishi kerak va qaysi bari O‘zbek sharoitida sezilarli darajada o‘zgarish talab qiladi.

Tahlil va natijalar

Quyida tanlangan xorijiy tajribalar va ularning asosiy elementlari hamda O‘zbekiston uchun aniqlangan moslashuv yo‘nalishlari keltiriladi.

---

[44] Mamatqulova, D. Yashil turizm infratuzilmasini yaratishning innovatsion yo‘nalishlari // Iqtisodiyot va Innovatsiyalar. – 2022. – №4. – B. 72–78.

[45] United Nations Environment Programme & UNWTO. Making Tourism More Sustainable: A Guide [illegible] Makers. – Madrid: UNWTO, 2018.

Costa Rica — milliy darajada biologik rang-baranglik va tabiiy muhofazaga asoslangan ekoturizm

Costa Rica tabiatni muhofaza qilish va milliy parklar tizimi (masalan, Milliy Konservatsiya Tizimi) orqali turizmni rivojlantirdi. Davlat darajasida muhofaza qilinadigan hududlar miqdori katta bo‘lib, turizm daromadi muhofaza ishlariga yo‘naltiriladi; jamoaviy loyiha va ekologik turizm bizneslariga rag‘batlar mavjud[46].

O‘zbekistonda xalqaro miqyosda e’tiborga molik tabiiy parklarga (Chorvoq, Buxoro va Qoraqalpog‘iston hududlari, Zarafshon tizmalari va boshqalar) ega bo‘lishi mumkin. Costa Rica tajribasidan o‘rganish: milliy parklar va turtistik zonalar boshqaruvini kuchaytirish, tabiatni muhofaza qilish uchun turizm daromadining bir qismini maxsus jamg‘armaga yo‘naltirish va mahalliy hamjamiyatlarni daromadga jalb etish.

Sloveniya — milliy “Green Scheme” brendi va keng qamrovli sertifikatlash joriy qilingan. Sloveniya butun mamlakat miqyosida “Slovenia Green” brendini ishlab chiqib, hudud va xizmat ko‘rsatuvchi provayderlarni milliy yashil yo‘nalishga moslashga undadi. Ko‘plab turistik yo‘nalishlar va xizmat ko‘rsatuvchilar Slovenia Green sertifikatini olgan. Bu milliy darajada markazlashtirilgan va o‘zaro bog‘langan strategiya yaratishga yordam berdi[47].

Sloveniya modeli O‘zbekistonda “O‘zbekiston Green” kabi milliy markazlashgan sertifikatlash va brend strategiyasini joriy etish uchun asos bo‘la oladi. Bunda mahalliy turistik hududlar (masalan, Samarqand — qadimiy shaharlar, Farg‘ona vodiysi — tog‘-qishloq ekoturizmi) turistik brend sifatida tasniflanadi va ular uchun barqarorlik standartlari ishlab chiqiladi.

Bhutan — “High value, low volume” (yuqori qiymat, kam hajm) siyosatini yuritadi. Bhutan turizmni maqsadli va nazorat ostida rivojlantirib, “high value, low volume” tamoyili bilan yuqori to‘lov (kundalik soliq/haftalik tarif) orqali sayyohlarni tanlab kelishi va atrof-muhit hamda madaniyatni himoya qilishini ta’minlashga harakat qiladi. Bu yondashuv sayyohlar oqimini cheklab, turizmdan olinadigan daromadni yanada samarali qilishga xizmat qiladi[48].

O‘zbekiston hozirda ko‘plab turistik hududlarga jadal kirish qulayligi va narx jihatidan raqobatbardosh. Bhutan modeli o‘zbek sharoitida to‘liq ko‘chirilmasligi mumkin (geosiyosiy joylashuv, masofa, infratuzilma farqi), lekin “maqsadli segmentlash” (premium turizm paketlari, madaniy-sayohat paketlari, ekologik marşrutlar orqali yuqori qiymatli turistlarni jalb etish) o‘rganilishi kerak. Ko‘rsatkich sifatida ayrim sayyohlik yo‘nalishlarida boshqaruv va limitlar, hamda qo‘shimcha xizmatlar uchun premium yig‘imlarni joriy etish mumkin.

Yangi Zelandiya New Zealand — “Tiaki Promise” va milliy mas’uliyat kampaniyasini ko‘rib chiqsak, Yangi Zelandiya “Tiaki Promise” tashabbusi orqali tashrif buyuruvchilarni tabiat va mahalliy madaniyatga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga chaqiradi. Ushbu yondashuv kommunikatsiya va xabardorlikni oshirishga, shuningdek, tur operatsiyalarida mas’uliyatli xatti-harakatlarni targ‘ib qilishga xizmat

[46] https://www.visitcostarica.com/sustainability

[47] https://www.slovenia.info/en/business/green-scheme-of-slovenian-tourism

[48] https://www.bhutanmajestictravel.com/travel-information/tourism-policy

qiladi. Bundan tashqari, Yangi Zelandiyada milliy strategiyalar sayyohlikning atrof-muhit va jamiyatga ta’sirini kamaytirishni maqsad qilgan[49].

“Tiaki Promise” uslubidagi milliy etika va kampaniyani O‘zbekistonda milliy yoki hududiy darajada joriy etish mumkin — masalan, “O‘zbek sayyohi va mehmoni: tabiatga va madaniyatga hurmat” shtampi orqali. Bu sayyohlarni atrof-muhitni asrash, chiqindilarni kamaytirish va madaniy qoidalarni hurmat qilishga o‘rgatadi.

Germaniya (va Yevropa) — sertifikatlash va mehmonxona sanoatida GreenSign kabi tizimlarini mosol qilsak, Germaniyada va Yevropada mehmonxona va turistik ob’ektlar uchun turli sertifikatlash dasturlari mavjud: GreenSign, EU Ecolabel, Global Sustainable Tourism Council (GSTC) mezonlariga moslashgan dasturlar. Sertifikatlash orqali xizmat ko‘rsatuvchi sub’ektlar ekologik samaradorlik, energiya va suvni tejash, chiqindilarni boshqarish va mahalliy jamoa bilan hamkorlikni namoyon qiladi[50]. O‘zbek mehmonxona va turizm xizmatlari uchun milliy yoki mintaqaviy sertifikatlash tizimini joriy etish — bu yashil amaliyotlarni rag‘batlantirish va xalqaro talablarga javob berish uchun muhim qadam bo‘lishi mumkin. Sertifikatlash mehmonxonalarga qo‘shimcha marketing imkoniyatlari yaratadi va investorlar uchun ishonch omili bo‘ladi.

O‘zbekistondagi holat va asosiy muammolarni ko‘rib chiqsak, so‘nggi tadqiqotlar O‘zbekistonda barqaror turizmning joriy etilishi bilan bog‘liq bir qator muammolarni ko‘rsatmoqda: milliy standartlarning va “eko-sertifikat” tizimining yetishmasligi, infratuzilma va ekologik boshqaruvdagi kamchiliklar, mahalliy jamoalarni iqtisodiy jihatdan jalb etish darajasining pastligi, va atrof-muhitni himoya qilish uchun turizm daromadidan yetarlicha mablag‘ ajratilmasligi. Bu masalalar O‘zbekiston profilidagi ilmiy maqolalarda qayd etilgan[51].

Tahlil va natijalar

Yuqoridagi natijalar asosida O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun quyidagi xulosalar va tavsiyalar taklif etiladi.

1. Milliy yashil brend va sertifikatlash tizimini yaratish

Sloveniya misolidagi milliy brend (Slovenia Green) mamlakat ichida yagona va tan olinadigan barqarorlik markazini yaratishni osonlashtiradi. O‘zbekistonda shu kabi “O‘zbekiston Green” modeli ishlab chiqilishi mumkin: milliy me’yorlar, standartlar, va hududlar ro‘yxati (green destinations), shuningdek, sertifikat berish mexanizmi. Bu turistlar va operatorlar uchun ishonch belgisi bo‘ladi va marketingda foydalanish mumkin[52]. Amaliy qadamlar:

– Turizm vazirligi yoki maxsus agentlik tomonidan milliy yashil standartlarni ishlab chiqish.

– Sertifikatlashtirish organi tashkil etish yoki xalqaro standardlarga (GSTC) mos keladigan milliy tizimni ishlab chiqish.

---

[49] https://www.tourismnewzealand.com/partner-with-us/tiaki

[50] https://germany.controlunion.com/en/certification-program/greensign-certification/

[51] Karimov M, Okmullaev R, Marty P, Saidmamatov O. Tourism Sustainability in Uzbekistan: Challenges and Opportunities Along the Silk Road. Economies. 2025; 13(9):250. https://doi.org/10.3390/economies13090250

[52] https://www.slovenia.info/en/business/green-scheme-of-slovenian-tourism

– Pilot hududlar tanlab olib, tajriba o‘tkazish (masalan, Samarqand hududi: madaniy meros + yashil boshqaruv).

2. Tabiatni himoya qilish va daromadni jamg‘arma qilish modeli

Costa Rica tajribasida tabiatni himoya qilish uchun ajratilgan hududlar va konservatsiya tizimi, shuningdek, turizm daromadlarining bir qismi muhofaza ishlarga yo‘naltiriladi. O‘zbekistonda yirik tabiiy hududlar (milliy parklar, biosfera rezervatlari) uchun shunga o‘xshash “ekojamg‘arma” tizimi joriy etilishi mumkin. Bu jamg‘arma atrof-muhitni tiklash, yo‘laklar va infrastruktura ta’mirlash, mahalliy hamjamiyat loyihalarini moliyalashtirish uchun ishlatiladi. Amaliy qadamlar:

- Park va rezervatlarga kirish uchun maxsus yig‘im(lar) joriy etish va ularni to‘g‘ridan-to‘g‘ri muhofaza jamg‘armasiga yo‘naltirish.
- Mahalliy jamoalarga daromad taqsimoti va ularga ijtimoiy-iqtisodiy manfaat ta’minlash mexanizmini ishlab chiqish.

3. Maqsadli segmentlash — yuqori qiymatli turizmni jalb etish

Bhutan modeli hamma joyda to‘liq mos bo‘lmasligi mumkin, lekin uning g‘oyasi — sifatli, kam sonli va yuqori xarajatli sayyohlarni jalb qilish — O‘zbekistonga mos kelishi mumkin, ayniqsa tarixiy shaharlar va eksklyuziv madaniy paketlar uchun. O‘zbekiston qila oladiki: premium tajriba (madaniy festivallar, shaxsiy kuratorlik, maxsus gastronomik tadbirlar) orqali har bir sayyohdan olinadigan qiymatni oshirsin, shunda atrof-muhit tiqilinchiga tushmasdan daromad oshadi. Amaliy qadamlar:

- Premium paketlar va “slow tourism” (sekin sayyohlik) marshrutlarini ishlab chiqish.
- Xarajatlarni to‘lov qobiliyatiga qarab boshqarish (masalan, maxsus yig‘imlar yoki xizmat to‘plamlari).

4. Milliy axloqiy kampaniya va ta’lim (Tiaki uslubi)

Yangi Zelandiya misolida milliy kampaniyalar sayyohlarni mas’uliyatli bo‘lishga o‘rgatadi. O‘zbekiston sharoitida ham milliy axloqiy kodeks (masalan, tarixiy binolarga hurmat, chiqindilarni kamaytirish, madaniy normalarga hurmat) bilan birga keng axborot-kommunikatsiya kampaniyasi olib borish muhim. Amaliy qadamlar:

- Sayyohlarga mo‘ljallangan qisqacha “Qoidalar va tavsiyalar” (kiritish kartalari, veb-saytlar, aeroportlar va stansiyalarda axborot).
- Yetakchi operatorlar va gidlar uchun trening dasturlari.

5. Sertifikatlashtirish va mehmonxona infratuzilmasi uchun moliyaviy rag‘batlar

Germaniya va Evropa misolida sertifikatlar mehmonxona va turoperatorlarni yashil amaliyotlarni qabul qilishga undaydi. O‘zbekiston ham soliq imtiyozlari, grantlar yoki kreditlar orqali xususiy sektorni energiya samaradorligi, chiqindilarni kamaytirish va yashil infratuzilma o‘rnatish bo‘yicha rag‘batlantirishi mumkin[53]. Amaliy qadamlar:

- Yashil kreditlar va subsidiya sxemalari (masalan, quyosh panellari o‘rnatish, energiya tejovchi yoritish uchun kreditlar).

[53] https://germany.controlunion.com/en/certification-program/greensign-certification

– Sertifikatlashtirish olgan sub’ektlarga marketing qo‘llab-quvvat va xalqaro tadbirlarda qatnashish imkoniyati.

6. Mahalliy jamoalarning ishtirokini ta’minlash

Costa Rica va boshqa davlatlarda mahalliy jamoalar turizmning muhim ijtimoiy va iqtisodiy manfaatdor tomonlari hisoblanadi. O‘zbekistonda mahalliy hunarmandchilik, agro-turizm, homestay (uy-joy xizmatlari) kabi yo‘nalishlarda jamoalarni iqtisodiy jalb qilish orqali barqarorlikni oshirish mumkin. Amaliy qadamlar:

– Mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash (mikrokreditlar, ta’lim, marketing).

– Mahalliy jamoalarni boshqaruv va qaror qabul qilish jarayonlariga kiritish.

Xulosa va takliflar

Yashil turizm — bu turizmning barqaror shakli bo‘lib, u tabiat va ekologik tizimlarga zarar yetkazmasdan, mahalliy jamiyat va iqtisodiyot uchun ijobiy natijalar yaratishga qaratilgan. Yashil turizmning asosiy tamoyillari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

– suv, energiya va boshqa resurslardan oqilona foydalanish;

– ekologik va iqtisodiy barqarorlikni saqlash;

– kelajak avlodlar uchun tabiiy va madaniy merosni muhofaza qilish;

– mahalliy jamoalar va hukumatning turizmni boshqarishda hamkorligini ta’minlash;

• innovatsion texnologiyalarni joriy etish va chiqindilarni kamaytirish.

Shunday qilib, yashil turizm nafaqat ekologik, balki iqtisodiy va ijtimoiy foyda keltiradigan integral turizm konsepsiyasi sifatida qaraladi.

Xorijiy tajribalar ko‘rsatadiki, yashil turizmni muvaffaqiyatli rivojlantirish uchun bir nechta muhim element birlashishi lozim: milliy strategiya va brend, aniq sertifikatlash mexanizmi, ekologik boshqaruvga yo‘naltirilgan moliyaviy instrumentlar, mahalliy jamoalarni jalb etish va sayyohlar uchun mas’uliyatli xulq-atvorni targ‘ib qilish. O‘zbekiston uchun asosiy tavsiyalar:

1. Milliy “O‘zbekiston Green” strategiyasini ishlab chiqish — sertifikatlash, brend va hududiy rollarni aniqlash.

2. Tabiatni muhofaza qilish jamg‘armasini yaratish — milliy parklar va muhofaza hududlari uchun kirish yig‘imlari va ularning aniq taqsimoti.

3. Maqsadli segmentlash — premium va tematik (madaniy, agro-, ekoturizm) paketlarni ishlab chiqish orqali yuqori qiymatli sayyohlarni jalb etish.

4. Milliy axloqiy kampaniya — sayyohlarni va provayderlarni atrof-muhitga hurmat bilan munosabatda bo‘lishga o‘rgatish.

5. Sertifikatlash va moliyaviy rag‘batlar — xususiy sektorni yashil infratuzilmaga investitsiya qilishga rag‘batlantirish.

6. Mahalliy jamoalarni qo‘llab-quvvatlash — daromadlarni mahalliy darajaga yetkazish va ularni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish.

Ushbu yo‘nalishlarni amalga oshirish uchun davlat, xususiy sektor va jamoatchilik o‘rtasida samarali hamkorlik zarur. Xorijiy tajribalar shuni ko‘rsatadiki,

bir tomonlama siyosat emas, balki tizimli yondashuv — strategiya, moliyalashtirish, ta’lim va marketingni birlashtirish — eng yaxshi natijani beradi.

Kelgusida quyidagilarni bajarish tavsiya etiladi:

- O‘zbekistonning bir qancha pilot hududlarida eksperimental sertifikatlash va moliyalashtirish modellarini sinash.
- Sayyohlar va mahalliy jamoalar o‘rtasida so‘rovlar orqali ijtimoiy ta’sirlarni baholash.
- Turizm daromadlarini atrof-muhitni himoya qilish uchun qanchalik samarali jalb qilinishini iqtisodiy tahlil qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–4477-son Farmoni. – Toshkent, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.
3. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). *Sustainable Tourism for Development Guidebook.* – Madrid: UNWTO, 2021. – 145 p.
4. European Commission. *Green Deal: Sustainable Tourism and Environmental Responsibility in Europe.* – Brussels: EC Publications, 2020. – 98 p.
5. Gössling, S., Scott, D., Hall, C. M. *Tourism and Water: Interactions, Impacts and Challenges.* – Bristol: Channel View Publications, 2015. – 341 p.
6. Weaver, D. Sustainable Tourism: Theory and Practice. – Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann, 2006.
7. Bramwell, B., Lane, B. Critical research on the governance of tourism and sustainability // *Journal of Sustainable Tourism.* – 2011. – Vol. 19, No. 4–5.
8. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). Sustainable Tourism for Development Guidebook. – Madrid: UNWTO, 2021
9. United Nations Environment Programme (UNEP). *Green Economy and Sustainable Tourism Report.* – Geneva: UNEP, 2019. – 120 p.
10. Sharipov, A. O‘zbekiston hududlarida ekologik turizmni rivojlantirish omillari // *Turizm va Servis jurnali.* – 2023. – №2. – B. 35–41.
11. Mamatqulova, D. Yashil turizm infratuzilmasini yaratishning innovatsion yo‘nalishlari // *Iqtisodiyot va Innovatsiyalar.* – 2022. – №4. – B. 72–78.
12. Ministry of Environment and Tourism of Japan. *Sustainable Tourism in Japan: Practices and Lessons.* – Tokyo: METJ, 2020. – 102 p.
11. Karimov M, Okmullaev R, Marty P, Saidmamatov O. Tourism Sustainability in Uzbekistan: Challenges and Opportunities Along the Silk Road. Economies. 2025; 13(9):250. https://doi.org/10.3390/economies13090250
12. https://www.visitcostarica.com/sustainability
https://www.slovenia.info/en/business/green-scheme-of-slovenian-tourism
https://www.bhutanmajestictravel.com/travel-information/tourism-policy
https://www.tourismnewzealand.com/partner-with-us/tiaki

https://germany.controlunion.com/en/certification-program/greensign-certification/

TURIZMDA INNOVATSIYALARNI QO‘LLASH JARAYONLARI VA BOSQICHLARI

Po‘latov Ma’murjon Murodjon o‘g‘li,
TDIU “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Bugungi kunda qaysi bir sohani olmaylik uning rivojlanishi uchun davlat tomonidan yetarlicha e’tibor qaratilmasa, uning me’yoriy-huquqiy asoslari yaratilmasa rivojlanish kuzatilmaydi. Mamlakatimizda 2016 yildan boshlab turizmni rivojlantirishga uning infratuzilmasini takomillashtirishga alohida e’tibor qaratila boshlandi. Turizmni iqtisodiyotning strategik ahamiyatga ega bo‘lgan sohasi sifatida rivojlantirishga kirishildi. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish va uning tarkibiy qismlarini shakllantirish doimiy nazoratga olindi.

Kalit so‘zlar. Turizm, Iqtisodiyot, madaniy me’ros ob’yektlari, innovatsiya, faol aholi oqimi, sayyohlik xarajatlari, tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlar.

Kirish

Islab chiqarishning rivojlanishi global bozorda mahsulotlar va xizmatlar mijozlarning talabiga qarab taklif etilayotganiga qaramay, bu jarayon turizmda boshlanish nuqta sifatida doim turmahsulotlarni va xizmatlarni ko‘rsatish imkoniyatlaridan kelib chiqib yondoshiladi. Lekin, mahsulotlar va xizmatlarni takomillashtirishda innovatsiyalardan keng foydalanish maqsad qilinadi. Innovatsiya degan tushuncha bo‘yicha fikr yuritganimizda birinchi holatda xayolimizga yangi ishlanmalar, g‘oyalar, texnologiyalar, ishlab chiqarishga joriy qilingan kashfiyotlar, infratuzilma, barqaror rivojlanish, mehnat samaradorligini oshirish, ilm-fan erishgan yutuqlari, ishlab chiqarishni zamonaviylashtirish, yangicha shakldagi dizaynlari, servis xizmati ko‘rsatishni yangilash, dunyoga yangicha nazar solish kabilar keladi. Yuqoridagilardan kelib chiqadigan bo‘lsak, turizm asosan xizmat ko‘rsatish jarayonlaridan iboratligini nazarda tutsak, bu soha ma’muriy va moliyaviy ta’sirga ega bo‘lishiga qaramasdan, texnologik o‘zgarishlarni amalga oshirish juda qiyin bo‘ladi. Turizmga zarur bo‘lgan texnologiyalarni va yetakchi mutaxassislarni jalb qilish doim ravishda qiyin amalga oshirilgan. Turizmning qaysi tarmoqlarida innovatsiyalarni amalga oshirish mumkin, amalga oshirishda asosan nimalarga e’tibor qaratilishi kerak degan tushunchalar yuzaga keladi. Turizmda quyidagi tamoyillar asosida innovatsiyalarni amalga oshirish mumkin:

-qamrab olish jarayoni. Innovatsiya turizm infratuzolmasining barcha tarmoqlari, xizmatlarni amalga oshiruvchi korxonalar, tuman, hudud, shahar, mintaqa, mamlakat, yangi turistik mahsuloti ishlab chiqish yoki hozirda mavjudlarini doimiy ravishda yangilab turish, ma’lum bir turistik ob’ekt miqyosida joriy etilishi mumkin;

-j*oriy etish.* Turistlarga ma’lumotlar berish platformalarida, xodimlarni boshqarishda, yangi ish o‘rinlarini ochishda, mehmonxonalarni bron qilishda, xususiy mehmon uylarni ochishda mikrokreditlashni amalga oshirish, servis sohasini texnik jihatdan qo‘llab-quvatlash, aeroportda onlayn-ro‘yxatga olishlar kiradi.

-*tadbiq etish tezligi. Har bir mamlakat maqsaddan kelib chiqqan holda* strategik innovatsiyalar bosqichma-bosqich, havsizlik nuqtai-nazaridan asta sekinlik bilan tatbiq etiladi (transport, kommunikatsiya), reaktiv innovatsiyalarni joriy etish qisqa muddatda tezkor amalga oshirish talab etiladi. Bunda asosan siyosiy voqeyliklar va bozordagi raqobatchilar (viza siyosati) xarakati hisobga olinadi.

Innovatsiyalarni amaliyotga joriy qilishda turizm infratuzilmasining holatidan kelib chiqqan holda birinchi navbatda tarixiy-madaniy meros, tabiiy geografik omillar va ob-havo sharoitlaridan kelib chiqib yondoshishni talab etadi. Ularni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali yangi mahsulot va xizmatlarni ishlab chiqish, sohani rivojlanishining salohiyatini oshiradi.

Turizm infratuzilmasini takomillashtirishda yirik loyihalarni va murakkab texnologiyalarni joriy qilishda maxsus innovatsiyalarni amalga oshirish talab etiladigan jarayonlar ham kuzatilgan bo‘lib, uni BAAning Dubay shahridagi “Emirates Mall”da barpo etilgan tog‘ chang‘i trassasini misol tariqasida olishimiz mumkin. Bu yirik loyiha izchillik bilan amalga oshirilgan bo‘lib, turistlarni va mahalliy aholini kayfiyatini ko‘tarish uchun amalga oshirilgandir. Bu kabi ba’zi bir yirik infratuzilmaviy loyihalarni hisobga olmaganda, turizm asosan kichik biznesga tayanadi.

Masalan, O‘zbekiston joylashuv o‘rniga ko‘ra ajoyib iqlim, go‘zal tabiatga, boy tarixga ega mamlakat hisoblanadi. Shu bilan birga “Buyuk Ipak Yo‘li”ning chorahasida joylashgandir. Bu kabi imkoniyatlar turizmda innovatsion texnologiyalarni joriy etmasa ham, raqobatbardoshlikni saqlab qoladi degan tushunchani paydo qiladi. Misol qilib oladigan bo‘lsak Misr Arab Respublikasidagi ehromlar shu kungacha o‘zgarishsiz holida butun dunyodan millionlab sayyohlarni o‘ziga jalb qilib kelmoqda. Misr qirg‘oqlarini Qizil va O‘rtayer dengizi suvlari yuvib turadi bu imkoniyatlardan to‘g‘ri foydalangan holda tashrif buyurayotgan turistlar ta’tilni ikki qismga bo‘ladi. Bular tarixiy-sarguzashtli sayohat va plyajdagi hordiq chiqarishdir. Bu kabi sayohatlarni tashkillashtirish Gretsiya, Turkiya, Hindiston, Tailand, Ispaniya, Vetnam, Isroilda ham keng joriy qilinishi katta samara bermoqda.

Dengizga to‘g‘ridan-to‘g‘ri chiqish imkoniyati bo‘lmagan, ya’ni republikamizga o‘xshash bo‘lgan mamlakatlarda, turistlarni kengroq jalb qilish va xizmatlarni tashkil qilish uchun innovatsiyalarni keng qo‘llash orqali nisbatan imkoniyatlari yuqori bo‘lgan davlatlar bilan raqobatga kirishishda turizm infratuzilmasini takomillashtirishni talab qiladi.

Yuqoridagilarni hisobga olgan holda innovatsiyalarni qo‘llash va uni amalga oshirish bosqichlari ketma-ketligini bilishimiz kerak bo‘ladi. Bularni amalga oshurish uchun quyidagilarni samarali egallash lozim bo‘ladi:

- innovatsiyalar butun tarmoqni ko‘lami jihatidan qamrab olishi, alohida tashilotni, korxonani, tuman, shahar, mamlakat, yangi turistik mahsulotlarni ishlab chiqish yoki hozirda mavjudlarini yanada takomillashtirish, turistik ob’ektlar ko‘lamida joriy etishni;

• turistlarning ob’ektlarni qidiruvida yordam beruvchi maxsus platformalarda, xizmat ko‘rsatuvchi xodimlarni boshqarish va ularni ish bilan band qikishda birinchi navbatda innovatsiyalarni keng qo‘llash kerak. Shu singari, davlat-xususiy sheriklik shakli va mikrokreditlar, subsidiyalar bilan qo‘llab-quvvatlanuvchi mexanizmlar orqali mehmon uylarni ochish, mehmonxonalar, ovqatlantirish shoxabchalari, transport uyushmalari, texnik xizmatlar ko‘rsatishni (masalan, aeroportda onlayn-ro‘yxatga olish);

• innovatsiyalarni tezlikda joriy qilish. Bunda strategik innovatsiyalar har bir sohada asta-sekin tatbiq (transport kommunikatsiyalari) etiladi. Buning aksi sifatida reaktiv innovatsiyalar joriy qilish (turistlarni ko‘proq jalb qilishni istagan mamlakat uchun vizaning bekor qilinishi) jadal kechadi.

Adabiyotlar sharhi

Turizm infratuzilmasini takomillashtirishning nazariy va metodologik masalalari bilan xorijlik olimlardan J.Bowen, D.Lundberg, J.Makens, Chris Ryan, P.Kotler, Ch.Y.Gee, M.Krishnamurthy, D.Chey, J.C.Makens singari olimlarning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi . Ushbu olimlarning tadqiqotlarida turizm infratuzilmasini takomillashtirishning nazariy jihatlari, sohaning rivojlanish bosqichlari, rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar, rivojlanish tamoyillari hamda hozirgi sharoitda turizm orqali tashqi savdo balansini yaxshilash hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish masalalariga katta e’tibor qaratilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi (MDH) davlatlarida turizm infratuzilmasini takomillashtirish muammolariga A.Yu.Aleksandrova, I.T.Balabanov, M.B.Birjakov, N.I.Kabushkin, V.A.Kvartalnov, M.N.Dmitriyev, L.V.Baumgarten, A.M.Vetitnev, L.B.Juravleva, A.V.Borisova, D.S.Ushakov, M.A.Jukova singari olimlar ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar . Yuqorida nomlari keltirilgan olimlar o‘zlarining tadqiqotlarida asosan mintaqalarda turizm infratuzilmasini yaxshilash orqali xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish va rivojlantirish jihatlarini tadqiq etgan.

Mamlakatimizdagi turizm sohasida tadqiqot olib borayotgan iqtisodchi olimlardan S.S.G‘ulomov, Q.X.Abdurahmanov, N.T.To‘xliyev, M.Q.Pardayev, A.A. Eshtayev, A.M.Abduvohidov, M.T.Aliyeva, A.N.Norchayev, D.X.Aslanova, B.N.Navro‘z-zoda, O.M.Pardayev, B.H.To‘rayev, O.H.Xamidov, B.Sh.Safarov, N.S.Ibragimov, S.S.Ro‘ziyev singari olimlarning ilmiy ishlarida turizm infratuzilmasi rivojlanishini samarali boshqarish, turistik resurslardan oqilona foydalanish, sohani rivojlantirishdagi muammolar va hududiy turizmni rivojlantirish masalalariga keng e’tibor qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Shu bilan birgalikda innovatsiyalarni amalga oshirish jarayonlari bosqichma-bosqich bo‘lib, juda ham ehtiyotkorlikni talab qiladi. Chunki, innovatsiyalarga sarflangan mablag‘lar biron bosqichda noto‘g‘ri amalga oshirilsa, barcha qilingan xarakatlar bekor ketishi mumkin.

Birinchi bosqichda g‘oyalarni bir tizimga keltirib olish talab qilinadi. Bunda yuzaga kelgan yangi g‘oyalarni amalda qo‘llash uchun ichki imkoniyatlar aniqlanadi. Yangi g‘oyalarning bir qancha muqobillari ham yuzaga chiqishi mumkin bo‘lib,

ularning ichida kelajagi bor deb qaralgani tanlab olinadi. Turistik kompaniyaning rivojlanish strategiyasiga va bozordagi imijiga mos kelishida tanlab olingan g‘oyalar aniqlanadi va yangi xizmatni kelajakda amalga oshirish belgilab olinadi.

Ikkinchi bosqichda aniqlangan g‘oyani amalga oshirish uchun bozordagi o‘zgarishlar bo‘yicha axborotlar yig‘ila boshlanadi. Yig‘ilgan axborotlar tahlil qilinib, bozorga taklif etilishi kutilayotgan xizmatni amalga oshirish uchun turistik kompaniyaning salohiyati, imkoniyatlari va tavakkalchilik darajasi va uning me’yorlari belgilanadi.

Uchinchi bosqichda yangi xizmatlarning iqtisodiy samaradorligi tahlil qilinib, uning marketing xarajatlari va dasturlari ishlab chiqiladi. Shu bilan birgalikda g‘oya aniq loyiha ko‘rinishiga o‘tganda turistik bozorning mavqeyi, talab va taklif, is’temol hususiyatlari juda katta ahamiyatga ega. Yangi xizmatlarni joriy qilish va ularni o‘zlashtirishdagi xarajatlarni baholash, mavjud resurslarga ishonch hosil qilish, moliyaviy manbalarni aniqlash, xodimlar salohiyatini baholashni amalga oshirish lozim. Shundan so‘ng yangi xizmatlarni ishlab chiqish muddatlari, uning rentabelligini baholash va uni bozorga taqdim etish amalga oshiriladi.

To‘rtinchi bosqichda oldingi uchta bosqich amalga oshiriladi. Bundan ko‘rinib turibdiki turistik kompaniyalarda innovatsiyalarni amalga oshirish naqadar murakkab jarayon ekanligi ayon bo‘ladi. To‘rtinchi bosqichda asosan yuqoridagilar bilan birga quyidagilar amaga oshiriladi:

-yangi xizmatlarni ishlab chiqishda kompaniyaning bo‘limlari o‘rtasida amalga oshiriladgan vazifalarni taqsimlash orqali aniq dasturi ishlab chiqiladi;

-xavsizlik, ekologik va boshqa ko‘rsatkichlar bo‘yicha ishlab chiqilgan xizmat turi bo‘yicha tadqiqotlar o‘tkazish;

-ishlab chiqilgan xizmat turining nomlanishi, mahsulot belgisini aniqlash va yangicha yondoshuvlar amalga oshiriladi.

Beshinchi bosqichda bozorda bevosita test o‘tkaziladi. Bunda kamida uch oy maboynida narx va narxlarga chegirmalar taqdim etish, kreditlar berish bo‘yicha sinovlar olib boriladi. Shu bilan birgalikda reklama turlari va amalga oshirish usullarini tanlash, kutilmagan vaziyatlarda chora-tadbirlarni amalga oshirish tekshiriladi.

Oltinchi bosqichda yaratilgan xizmat turini bozorga kiritish bo‘yicha qaror qabul qilinadi va yangi xizmat turini ko‘rsatish boshlanadi. Bunda doimiy ravishda ko‘rastilgan xizmatlar xajmi, rentabelligi, talab va ehtiyojlarni qondirish darajasi, xizmat ko‘rsatish usullari nazorat qilib boriladi. Shu bilan birgalikda:

- turistik kompaniyaning xalqaro darajadagi obro‘si, mijozlar bilan doimiy aloqalarni yo‘lga qo‘yish orqali bozorni egallash;

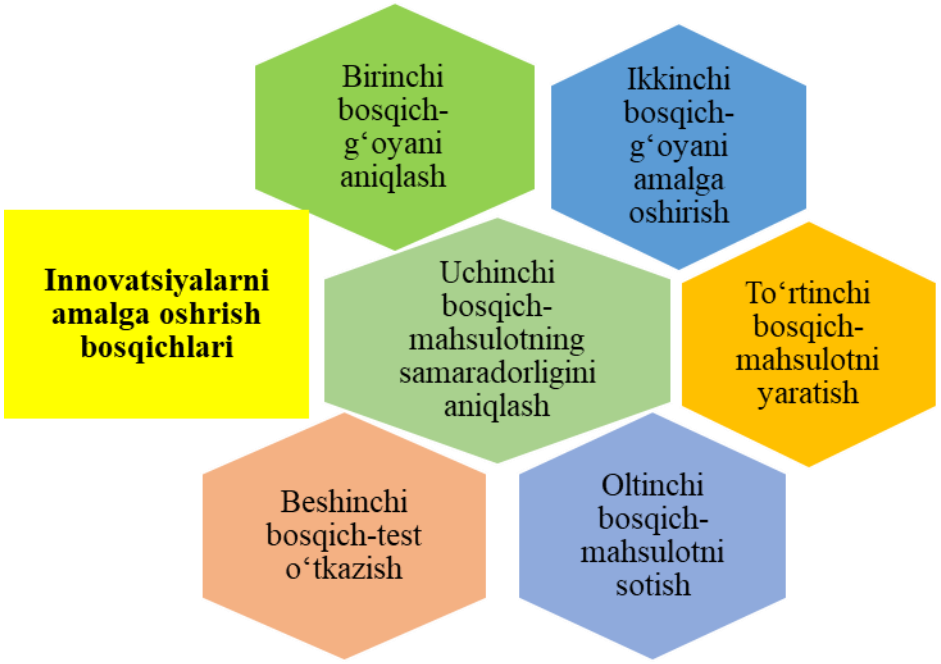
-tajribali soha xodimlar bilan mehnat shartnomalarini tuzish, yaratilgan mavjud imkoniyatlardan maksimal darajada foydalanish;

-moliyaviy manbalarni topish orqali yangi xizmat turlarini keng ko‘lamda ishlab chiqish uchun xorijiv va mahalliy tadbirkorlaning sarmoyalarini jalb qilish;

-xalqaro standartlarga yangi ishlab chiqilgan xizmat turlarini moslashtirish, patentlashtirish ishlari amalga oshiriladi.

Yuqoridagi ko‘rib o‘tilgan omillarning barchasi muvoffaqiyatli amalga oshirilsa har qanday turistik kompaniya faoliyatida innovatsiyalarni joriy qilsa bozorni

egallashi va maksimal darajada foyda olishga erishadi. Natijada turistik kompaniya bozorda monopol mavqeyga ega bo‘lib olishi ham mumkin.

1-rasm. Innovatsiyalarni amalga oshirish jarayoni bosqichlari [54].

Tadqiqotlarimiz ko‘rsatishicha innovatsiyalarni qanday va qaerda qo‘llashni bilish ham kerakligini o‘rganishni taqoza etmoqda. Xar doim xar joyda yuzaga keladigan muammolarni bartaraf etishda yangiliklar mavjud bo‘lishi lozim. Turistik xizmatlarga talab taklifni yuzaga chiqaradi. Turistlar yangi xizmatlarni yaratishda qatnashib qolmasdan bevosita is’temolchi ham bo‘ladi. Turizmda innovatsiyalarni qo‘llashda marketologlar turistlar sigmentini va nimalarga qiziqishlarini doimiy ravishda o‘rganib borishi bilan birga ular nimalarni istashlarini aniqlaydi. Aynan shu kabi ma’lumotlar turistik bozorda qaysi xizmatlarga talab yuqori va talabni qondirishda qanday innovatsion yechim topishga xizmat qiladi. Masalan, Shimoliy Amerika, Janubiy-Sharqiy Osiyo, G‘arbiy Yevropa mamlakatlarida ekoturizm rivojlangan ularda turistlarga xizmatlar taklif etishda qishloqlardagi mehmon uylarda, tabiat qo‘ynida bo‘lgan vaqtlarida maksimal sharoitlar yaratish uchun innovatsiyalardan keng foydalanilmoqda. Shu singari, mehmon uylar egalari turistlarni qabul qilish uchun barcha sharoitlarni yaratmoqda.

Turizmda innovatsiyalar keng qo‘llanilayotgan yana bir yo‘nalish muzeylardir. Muzeylarda virtual xizmatlar keng joriy qilinmoqda. Turistlar mashhur muzeylarga sayohat qilishda internet imkoniyatlari orqali muzey bo‘ylab aylanishva noyob eksponatlarni ko‘rishi mumkin bo‘ladi. Bunda turistlar yilarida turgan holda muzeylar bo‘ylab sayr qilishi, eksponatlarni tomosha qilishi, zaruriy ma’lumotlar olishi, ma’lum holarda ilmiy tadqiqotlar olib borishi mumkin. Bu sohaga innovatsiyalarning keng joriy qilinishiga sabab, hozirda turistlar orasida muzeylarga tashrif buyurish tez ommolashmoqda. Masalan, dunyoga mashhur Fransiyadagi 1793 yil 8 noyabrda ilk marotaba Luvr milliy san’at muzeyi ommaga o‘z eshiklarini ochgan bo‘lsa, yillar davomida faoliyati natijasida hozirda yiliga 10 mln.dan ortiq

[54] Muallif tomonidan tavsiya etilayotgan turizmda innovatsiyalarni amalga oshirish bosqichlari.

turistlarni o‘zida qabul qilmoqda. “The Art Newspaper” nashri har yili dunyoda eng ko‘p tashrif buyurilgan muzeylar ro‘yxatini e’lon qilib boradi. Hozirda dunyoda 60-80 tagacha ana shunday millioner muzeylar faoliyat olib bormoqda. “The Art Newspaper” jurnali tomonidan tuzilgan ro‘yhatga ko‘ra Xitoy Milliy muzeyiga (Pekin) 7390000ta, Vatikan muzeyiga (Vatikan) 6882931ta, Metropoliten San’at muzeyiga (Nyu York) 6479548ta, Britaniya muzeyi (London) 6239983ta, Tate Modern muzeyi (London) 6098340ta, Milliy Galereya (London) 6011007ta, Ermitaj davlat muzeyi (Sankt-Peterburg) 4956529ta, Museo Reina Sofía muzeyi (Madrid) 4425699ta, Milliy san’at galereyasi (Vashington) 4074403ta tashrif buyuruvchilarga xizmat ko‘rsatgan. Bu muzeylar o‘rtasidagi raqobatdan engib chiqishda innovatsion texnologiyalarga talab ortib bormoqda.

Turizm infratuzilmasining tarixiy rivojlanishiga nazar tashlaydigan bo‘lsak innovatsiyalarni joriy qilina boshlangandan keyin (o‘tgan asrning 70 yillaridan keyin) misli ko‘rilmagan yutuqlarga erishilmoqda. Texnologiyalarning o‘zgarishlariga qaramasdan turizm infratuzilmasi innovatsiyaga asoslangan holda rivojlanish yo‘nalishidan bormoqda. Avvalgi texnologik o‘zgarishlarga qaraganda turizmda hozirda innovatsion texnologiyalarni qo‘llashda boshqa tarmoqlardan oldinga o‘tib ketmoqsa. Innovatsiyalarni turizmga infratuzilmasiga keng joriy qilish xizmatlarning samaradorligini oshirishi bilan birgalikda texnologik xarajatlarni ham kamaytirishga olib kelmoqda (1.2.1-jadval).

2010 yildan keyin turizmda ilmiy va texnologik innovatsiyalarga talab ko‘lami keskin ortib borishi kuzatilmoqda. Bu o‘z navbatida turistlarning o‘sib borayotgan talablarini va xizmat ko‘rsatishdagi cheklovlarni olib tashlashga imkoniyatlar bermoqda.

Birinchidan, ilmiy-texnologik innovatsiyalar asosiy omil sifatida olinganda odamlarning yashash sharoitini, ishlab chiqarishning xususiyatini o‘zgartirdi. Shuningdek, innovatsiyalar ishlab chiqarishni qayta shakllantirdi va uni xarakatga keltiruvchi asosiy kuchga aylandi. Ilm-fan va texnologiyalarga innovatsion yondoshuv natijasida aholining ijtimoiy muhofazasi yaxshilandi va ularning mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshdi, bu esa aholi jon boshiga to‘g‘ri keladigan daromadlarni sezilarli darajada o‘sishiga olib kelishi bilan birgalikda turizmning yangicha ko‘rinishlarini vujudga keltirdi.

Ikkinchidan, ko‘proq bo‘sh vaqtining bo‘lishi ilmiy-texnologik yangilikni joriy qilishga olib keladi. Rekreatsion turizmning muhim shartlaridan biri ko‘proq bo‘sh vaqt bo‘lishidir. Boshqaruv va ishlab chiqarishga avtomatlashtirilgan texnologiyalarning kirib kelishi, ilm-fan va texnika taraqqiyoti yuzaga chiqishi natijasida mehnat unumdorligini sezilarli darajada oshirdi. Natijada, odamlarning o‘rtacha ish vaqti sezilarli darajada kamayishi natijasida ularning bo‘sh vaqtlarida dam olishi va ta’tillarida sayohatlarga chiqishga bo‘lgan talabi ortib bordi.

Uchinchidan, ilmiy va texnologik innovatsiyalar turizm faoliyatini ham mustahkamlamoqda. So‘nggi 20 yillikda insonlarning ta’lim darajasi, savodxonligi va hayot faoliyati yaxshilanib borayotganligi sababli, ba’zi turistlarda ilmiy texnologik innovatsiyalarni o‘zlashtirish ham sayyohatlardan zavqlanish bilan birgalikda sayyohat davomida ortib bormoqda.

Xulosa

Zamonaviy turizmni amalga oshirishda ilmiy-texnologik innovatsiyalarning joriy qilinishi yuqori talablarni keltirib chiqardi. Bu kabi omillar ilmiy yo‘nalishda tashrif buyurgan turistlarni qo‘llab-quvvatlash, ijtimoiy tarmoqlarni rivojlantirish, axborotlarni qayta ishlash, shuningdek, an’anaviy turizmdan farqli o‘laroq yangi texnologiyalarni qo‘llanilish orqali turizmning yangi turlarini izlashga majbur qiladi.

Turistik xizmatlarning sifatini oshirishda ilmiy va texnologik innovatsiyalarni qo‘llash quyidagilarda ko‘rishimiz mumkin:

Ilmiy va texnologik innovatsiyalar, birinchi navbatda, turmahsulotlarning turlarini kengaytiradi va ularning bozordagi hayotiylik siklini uzaytiradi. Turistik mahsulotlarni turistlarga qisqa mudatlarda yetkazib berishni yaxshilash va doimiy ravishda ko‘rsatilayotgan xizmatlarni yangilashda turizm sanoati innovatsion texnologiyalardan samarali foydalanmoqda. Kiritilayotgan investitsiyalar innovatsion texnologiyalarni joriy qilishga ham turistik mahsulotlarning bozordagi hayotiylik siklini uzaytirishga yordam beradi. Bunga misol qilib “Disneylend”ni oladigan bo‘lsak, ilm-fan yutuqlarini o‘zlashtirgan holda yangi texnologiyalarni qo‘llashga investitsiya kiritishi natijasida barpo qilgan ko‘ngil ochish markazlari butun dunyodan turistlarni o‘ziga jalb qilib kelmoqda.

Turizm infratuzilmasi rivojlanishiga lmiy va texnologik innovatsiyalarning ta’sirini ko‘rib o‘tadigan bo‘lsak, birinchidan, transport infratuzilmasida ilmiy va texnologik innovatsiyalar katta ahamiyatga egadir.

Yirik avtomagistrallar, maxalliy avtomabil yo‘llari, yuqori tezlikda harakatlanuvchi poezdlar, fuqarolik aviatsiyasining jadal rivojlanishi turistlarning harakatlanishini bir necha bor tezlashtirishi bilan birga xarakatlanish xavsizligini oshirdi. Shu bilan birgalikda, yangi texnologiyalarning qo‘llanishi turistlarga transport xizmatlarining takomillashib borishi va ko‘rsatishni sezilarli darajada yaxshilanishiga olib keldi.Turizm infratuzilmasi rivojlanishiga lmiy va texnologik innovatsiyalarning ta’sirini ko‘rib o‘tadigan bo‘lsak, birinchidan, transport infratuzilmasida ilmiy va texnologik innovatsiyalar katta ahamiyatga egadir. Yirik avtomagistrallar, maxalliy avtomabil yo‘llari, yuqori tezlikda harakatlanuvchi poezdlar, fuqarolik aviatsiyasining jadal rivojlanishi turistlarning harakatlanishini bir necha bor tezlashtirishi bilan birga xarakatlanish xavsizligini oshirdi. Shu bilan birgalikda, yangi texnologiyalarning qo‘llanishi turistlarga transport xizmatlarining takomillashib borishi va ko‘rsatishni sezilarli darajada yaxshilanishiga olib keldi. Xususiy avtomobillarning soni ortib borishi, avtomabillarni ijaraga berish imkoniyatlarining yaratilishi turistlar uchun yana bir qulaylikdir. Masalan, Alipay va UnionPay to‘lov tizimi tomonidan taqdim etilgan imkoniyatlarga to‘xtaladigan bo‘lsak, shaxsiy avtomabilni avtoturargohga qo‘yganligi uchun to‘lovni elektron amalga oshirish orqali turistlar vaqtini tejash bilan birgalikda navbatlar va tirbandliklarni bartaraf etishga katta yordam beradi.

Ikkinchidan, innovatsiyalar axborot-kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasi rivojlanishiga ham ta’sir o‘tkazdi. Zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari takomillashuvi natijasida turistlar butun sayohat davomida sifatli aloqa bilan ta’minlanishiga erishildi. IoT dasturlari orqali turistlar hohlagan vaqtda uyali telefonlar, shaxsiy kompyuterlar va boshqa platforma qurilmalaridan

foydalangan holda turistik ob’ektlar manzili, marshrutlar sxemasi haqidagi barcha turdagi ma’lumotlari olish imkoniyatiga ega bo‘ldi. Masalan, “Virgin” mehmonxonasi innovatsion axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini faol qo‘llagani uchun mehmonxonaning buyurtmalarini 266 foizgacha oshirishga erishgan.

Uchinchidan, turizm infratuzilmasi boshqaruvini innovatsion, ilmiy-texnologik yangiliklar yaxshilamoqda. Bunda, birinchidan, innovatsiyalar, ilmiy-texnologik ishlanmalar turistik resurslarni saqlashva muhofaza qilishda katta ahamiyatga ega. Istiqbolli turistik resurslarni (madaniy-tarixiy, rekreatsion, ekologik) aniqlash, tasniflash va sotib olish, mahsulotlar iste’molini boshqarishni raqamlashtirish jadal olib borilmoqda. Yangi texnologiyalarga asoslangan holda turizm haqidagi turli xil ma’lumotlarni saqlash, resurslarni saralash, boshqarish va hisobotlarni samarali tahlil qilishga yordam beradi. Misol uchun, Xitoy davlati turizmi oxirgi yillarda tez rivojlanayotgan mamlakatlardan biri bo‘lib, uning “Dunhuang Academy” nomli akademiyasi virtual sayohat, multimedia displeyi, raqamli video, uch o‘lchovli texnologiyalar orqali har bir tarixiy ob’ektlarning fotografik tasvirni olish va qayta ishlash, muzeylardagi eksponatlarning noyob raqamli fayllarini yaratish orqali turistlarning doimiy foydalanish imkoniyatlarini yaratdi.

Ikkinchidan, ilmiy va texnologik innovatsiyalar turizmda favqulodda yoki kutilmagan vaziyatlar yuzaga kelganda uni boshqarishga yordam beradi. Innovatsion texnologiyalarni qo‘llash turistik marshrutlarda xavfsizlik va favqulodda vaziyatlarda boshqarishni osonlashtiradi va tezlikda bartaraf etishni ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mamatqulov, X. M., et al. "Xalqaro turizm." Darslik. Samarqand (2008).

2. Норчаев, А. Н. "Замонавий туризм инфратузилмасининг шаклланиш ва ривожланиш тенденциялари." Иқтисодиёт фанлари доктори (Doctor of Science) диссертацияси автореферати. Тошкент (2021): 24-32.

3. Mamatkulov, X. M., Bektemirov, A. B., Tuxliev, I. S., & Norchaev, A. N. (2009). International tourism. T.: Publishing House" National Society of philosophers of Uzbekistan, 192.

4. Dehqonov Burxon Rustamovich. “Ichki turizmni rivojlanlantirishda davlatning o‘rni” Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot (ISSN: 2992-8982) 2023-yil, oktyabr. № 10-son.

5. https://uzbektourism.uz/research/statistics

Theoretical and Practical Issues in Establishing a Green Tourist Zone: Opportunities and Strategic Development

Maftuna Kobilova,
Independent Researcher at "Silk Road"
International University of Tourism and Cultural Heritage

Abstract. The development of tourist zones is a key driver for determining the competitiveness and sustainability of a country's tourism activity. In this paper, the theoretical and practical issues in establishing and administering tourist zones are

examined, with an emphasis on opportunities and strategic development to ensure long-term success. The study is based on comparative analysis of international models and applies strategic management concepts to describe how infrastructure, governance, and innovation propel tourist zone performance. Conclusions emphasize that collaborative planning, stakeholder engagement, and digitalization are paramount to sustainable development. The study concludes with strategic propositions on enhancing competitiveness, resilience, and cultural authenticity in tourist zone management.

Keywords: tourist zone, strategic development, tourism planning, infrastructure, sustainability, management.

Introduction

Tourist areas are geographically and administratively defined areas that aim to spur tourism through focused infrastructure, services, and policies. Their formation is the region's development trigger, creation of jobs, and cultural exchange [3]. Against the background of globalization and increasing tourist ambitions, strategic planning of tourist areas has become a critical part of national tourism policy [2]. But the process is often hindered by land use planning, environmental, and coordination with stakeholders' issues.

Literature Review

Destinations, according to Butler's (1980) Tourism Area Life Cycle (TALC) model, evolve from discovery, via development, consolidation, stagnation, possible rejuvenation or decline [1]. Understanding this theoretical framework is crucial for the creation of long-term tourist area development plans. Practically, destinations like Spain (Costa del Sol), the United Arab Emirates (Dubai Marina), and Uzbekistan (Samarkand Tourist Zone) illustrate how strategic planning, investment, and innovation can transform areas into competitive global destinations. The aim of this paper is to critically analyze the theoretical and practical issues of tourist zone development and suggest strategic measures for sustainable and competitive development.

Methods

This research employs a qualitative comparative analysis method, including secondary evidence from international case studies, tourism development plans, and academic literature. Data Collection: Sources are tourism master plans by the World Tourism Organization (UNWTO), national strategic plans, and research articles from 2010–2024. Analytical Framework: The analysis employs SWOT analysis and Porter's Diamond Model to ascertain opportunities and limitations in the development of tourist regions.

Comparative Cases: The essay examines successful tourist regions in Spain, Singapore, and Uzbekistan to illustrate how theoretical principles are implemented. This hybrid interpretive strategy enables the connection of theoretical models with experiences to infer applicable strategic lessons for developing nations.

Result and discussion

There are theoretical concerns since tourism is a phenomenon with many dimensions. Tourist development involves balancing economic, environmental, and socio-cultural goals [7]. Sustainable Tourism Development (STD) theory concentrates on the equilibrium between resource consumption and preservation. Furthermore, Destination Management Theory advocates coordinated governance involving public and private sector agendas [6].

There are however theoretical ambiguities on:

- The optimal size and depth of tourist areas.
- The involvement of local communities in decision-making.
- The application of digital and intelligent technologies in managing destinations.

In the Uzbekistan Samarkand Tourist Zone, for example, the government's holistic tourist policy under Presidential Decree No. PQ-455 (2022) has improved hospitality infrastructure and visitor facilities but still trails behind in sustainability initiatives and electronic visitor management.

Tourist zones offer tremendous opportunities for:

- Economic Growth: Local industries and employment are fostered through tourism clusters.
- Innovation: Intelligent solutions such as digital tourist tracking and AI marketing are practiced.
- Cultural Preservation: Preservation is strengthened through heritage-based tourism development, increasing identity and authenticity.
- Regional Integration: Cross-border Silk Road initiatives enhance connectivity and shared branding.

The movement towards smart and green tourist regions aligns with international trends in sustainability and climate responsibility [8].

Strategies engaged are:

- Integrated Master Planning: Coordinating infrastructure, land use, and environmental planning.
- Public-Private Partnerships (PPP): Attracting private capital to finance infrastructure and innovation.
- Community Engagement: Involving residents in planning for ensuring equal benefits.
- Digital Transformation: Developing digital platforms for promotion, reservation, and tourist data analysis.
- Sustainability Certification: Implementing eco-standards (e.g., Green Globe, GSTC).

Empirical evidence in Singapore's Sentosa Island verifies that long-term success derives from strategic planning based on diversification, environmental protection, and innovation.

The findings are that while theoretical models provide the foundation for understanding destination evolution, operational application comprises adaptive management. Tourist area sustainability depends on stakeholders' strategic coordination, sustainable resource utilization, and technological adaptation.

Strategic growth for developing countries, specifically those along the Silk Road like Uzbekistan and Kazakhstan, should focus on:

- Regional cooperation enhancement.
- Foreign direct investment attraction.
- Human capital development through tourism training.
- Digital storytelling and heritage branding.

Lastly, the development of tourist regions must move beyond the building of facilities to experiential and knowledge-based tourist economies that can adapt with post-pandemic tourist trends and international sustainability requirements.

Conclusion

Tourist zone development is opportunity and challenge. Theoretically, it adopts concepts in sustainable development, destination competitiveness, and strategic planning. Practically, it is faced with governance, financing, and community participation challenges. Strategic development, with the foundation of innovation, sustainability, and inclusive growth, offers a blueprint for future success. Through aligning global best practices with local conditions, countries can build strong and attractive tourist zones that provide for economic growth as well as cultural preservation.

References

1. Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. *Canadian Geographer, 24*(1), 5–12.
2. Hall, C. M., & Page, S. J. (2014). *The Geography of Tourism and Recreation: Environment, Place and Space* (4th ed.). Routledge.
3. Inskeep, E. (1991). *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. Van Nostrand Reinhold.
4. Ritchie, J. R. B., & Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. CABI Publishing.
5. Sharpley, R. (2000). Tourism and sustainable development: Exploring the theoretical divide. *Journal of Sustainable Tourism, 8*(1), 1–19.
6. UNWTO. (2023). *Tourism for Sustainable Development Goals – 2023 Report*. World Tourism Organization.
7. World Bank. (2022). *Tourism Competitiveness and Investment Report for Emerging Markets*. Washington, DC.
8. Uzbekistan Presidential Decree No. PQ-455 (2022). *On the measures for the integrated development of the Samarkand tourist zone*. Tashkent.

O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish orqali muzeylar va madaniy meros obyektlarining mavjud holatini yaxshilash

Asadova Nigora Mehridin qizi,
“Ipak Yo’li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti tayanch doktaranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan muzeyshunoslikda madaniy meros obyektlarining holati va xorij tajribasi hamda mamlakatimiz prezidenti qarorlari asosida yangi islohat va tahlillar natijalarini kelib chiqqan yangiliklarni ahamiyati yoritilib, raqamli texnologiyalar, jumladan turli xil muzeyshunoslik tushunchalari, turlari, kelib chiqishi, va bugungi kunda mamlakatimizga kerak bo‘lgan muzeylarga tashrif buyurish imkoniyatlari orqali turistlar qiziqishini hamda turizm xizmatlarini modernizatsiya qilish yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Muzey, madaniy meros, muzeyshunoslik,xorij tajribasi, ma’daniy meros obyektalari.

Kirish

O‘zbekiston milliy madaniy merosi arxeologik yodgorliklar, tarixiy shahar markazlari, muzey kolleksiyalari va xalq ijodiyoti ob’ektlaridan iborat boy resursdir. So‘nggi yillarda mamlakatning tarixiy- madaniy ob’ektlarini saqlash va ularni jahon turizmiii infratuzilmasiga integratsiyalash siyosati kuchaymoqda [4]. Bu esa muzeylarning turizm, madaniy ta’lim, iqtisodiy rivojlanish va xalqaro brend sifatidagi rolini orttirdi. Shu bois, mazkur bobda muzeylar va madaniy merosning huquqiy-asoslari, statistik holati, infratuzilma va boshqaruvdagi yangilanishlar, hamda joriy muammolar va istiqbolli tavsiyalar tahlil qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

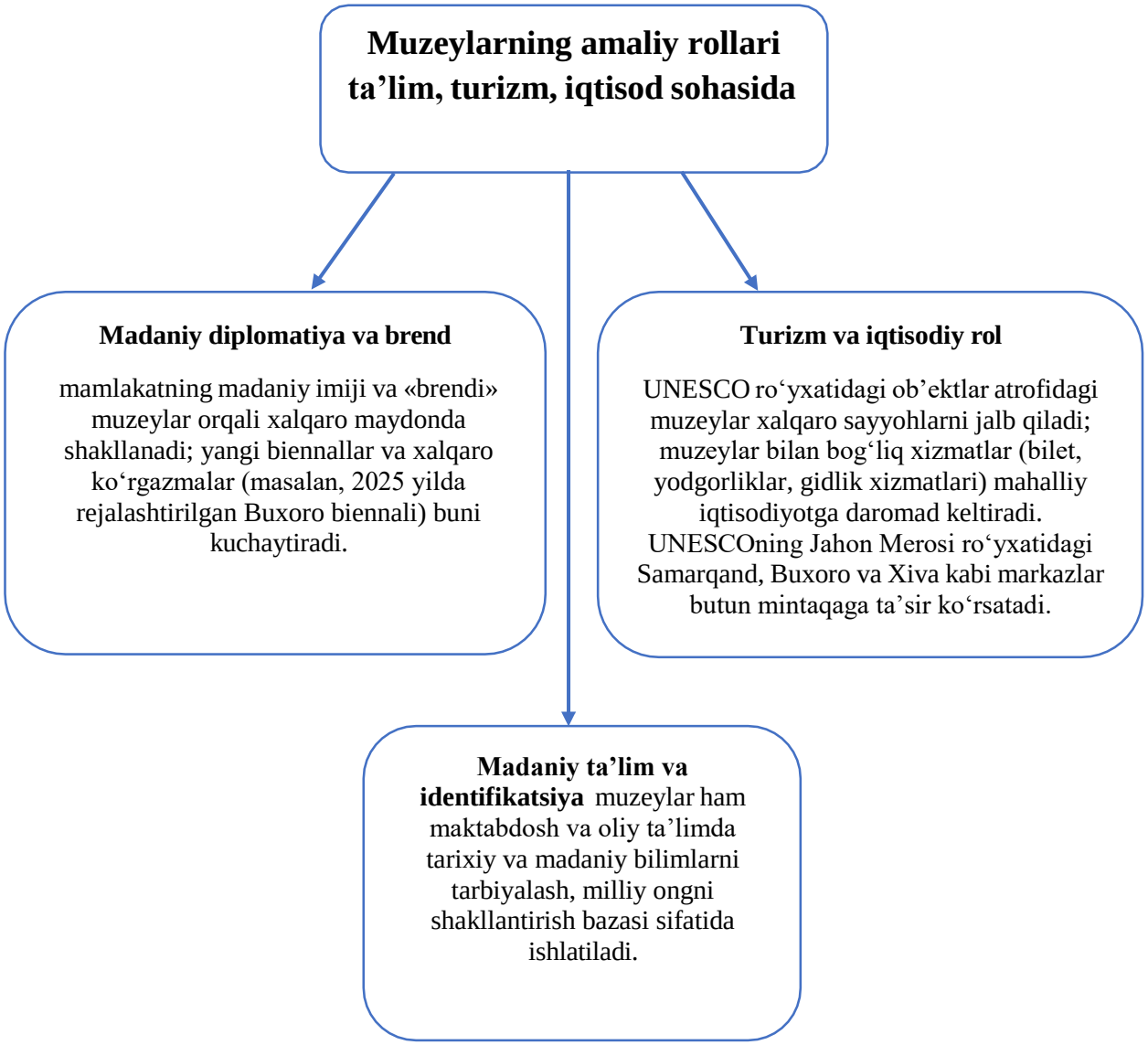
Madaniy meros obyektlarini aniqlash, hisobga olish va muhofaza qilish bo‘yicha 2021–2022 yillarga mo‘ljallangan chora-tadbirlar dasturi qabul qilingan PF-5953 va unga o‘xshash hujjatlar bu dasturning maqsadi moddiy madaniy merosni ro‘yxatga olish, ilmiy tadqiqot va restavratsiya ishlarini kuchaytirishdir ya’ni “O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 2020-yil 26-maydagi PQ-4730-son qaroriga muvofiq, shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 29-dekabrda Oliy Majlisga Murojaatnomasida belgilangan vazifalarni amalga oshirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi qarori “Moddiy madaniy meros obyektlarini muhofaza qilishni kuchaytirish maqsadida so‘nggi yillarda qonunchilik hujjatlari bilan, jumladan, quyidagilar belgilanganligi ma’lumot uchun qabul qilinsin”[1].

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqot ishi mobaynida qiyosiy tahlil va tizimli qiyoslash, ilmiy abstrakt fikrlash, mantiqiy yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasi madaniy meros obyektlari va muzeylariga bo‘lgan qiziqish sezilarli darajada o‘sib bormoqda. Bu jarayon mamlakatda turizm sohasining milliy iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biriga aylanishi bilan chambarchas bog‘liqdir.

1-rasm. Muzeylarning amaliy rollari ta’lim, turizm, iqtisod sohasida

O‘zbekistonda muzeylar va madaniy meros obyektlarining roli so‘nggi yillarda keskin oshdi yani huquqiy bazaning yangilanishi, Turizm va Madaniy Meros vazirligining tashkil etilishi, UNESCO bilan hamkorlik va modernizatsiya tashabbuslari bular mamlakat madaniy merosini saqlash va global maydonda targ‘ib etishda muhim omillardir [6]. Biroq, moliyalashtirish, professional kadrlar, restavratsiya metodologiyasi va urbanizatsiya bosimi kabi muammolar saqlanmoqda. Dissertatsiya uchun yuqoridagi statistik ma’lumotlar, hujjatlar va xalqaro maqolalardan foydalangan holda aniq misollar, kvant va sifat tahlillarini kiritish tavsiya etiladi.

Xususan, 2017-yildan boshlab turizm sohasining strategik rivojlanish konsepsiyasi, 2019-yilda “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish” bo‘yicha huquqiy hujjatlar bu boradagi ijobiy siljishlarga sabab bo‘ldi[2]. Statistik ma’lumotlarni chuqur tahlil qilganimizda, tashriflar soni yillik kesimda barqaror o‘sishdan tashqari, keskin o‘zgarishlar, ayrim hududlarda pasayish va tiklanish jarayonlarini kuzatish mumkin. Ayniqsa, 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi oqibatida keskin pasayish kuzatilgani ilmiy adabiyotlarda turizmning global inqirozi sifatida keng yoritilgan [5]. Shu bois, bu tahlil nafaqat statistik ko‘rsatkichlarni sanab o‘tish, balki ularning ortida turgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarni ilmiy asosda tushuntirishni ham maqsad qiladi.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonda yashil turizm konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etish — bu nafaqat madaniy meros obyektlarini saqlash, balki ularni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan barqaror turizm tizimining ajralmas qismiga aylantirishdir. Buning uchun quyidagi yo‘nalishlarda ish olib borish maqsadga muvofiq:

1. Muzey va madaniy meros obyektlarini raqamlashtirish hamda interaktiv turlarni joriy etish;
2. Xorijiy tajriba asosida muzey menejmenti va restavratsiya bo‘yicha mutaxassislarni tayyorlash;
3. Yashil turizm infratuzilmasini rivojlantirish va ekologik standartlarni qo‘llash;
4. Mahalliy hamjamiyatlarni turizm faoliyatiga jalb qilish hamda ijtimoiy mas’uliyatni kuchaytirish;
5. Xalqaro grantlar va investitsiyalarni jalb etish orqali muzeylar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash.

Mazkur yondashuvlar O‘zbekistonning madaniy merosini saqlash, turizm xizmatlarini modernizatsiya qilish va xalqaro maydonda mamlakat imijini yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 26-maydagi PQ–4730-son qarori — “O‘zbekiston Respublikasi Madaniyat vazirligi faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 27-dekabrdagi PF–5953-son farmoni — “Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanishni takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi, 2020-yil 29-dekabr.
4. Jalolov. The American Journal of Economics and Business Management jurnalida chop etilgan (2022)// Barqaror turizm va raqamli texnologiyalardan foydalanish masalalarini muhokama qiladi.
5. UNWTO (2021). Tourism and COVID-19: Global Impact and Recovery Pathways. Madrid: United Nations World Tourism Organization.

6. UNESCO (2022). Museums, Heritage, and Sustainable Development: Global Report. Paris: UNESCO Publishing.

YASHIL TURIZM ICHKI TURIZMNING BARQAROR RIVOJLANISH OMILI SIFATIDA

Isomiddinov Inomjon Qurvonali o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tadqiqotchisi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston misolida yashil turizmning ichki turizm barqaror rivojlanishiga ta’siri tahlil qilinadi. Tadqiqotda yashil turizmning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy afzalliklari ko‘rib chiqilib, milliy turizm siyosatida ekologik yondashuvni kuchaytirish zarurligi asoslab beriladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm infratuzilmasini rivojlantirish ichki turizm oqimini ko‘paytirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy jamoalar daromadini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ichki turizm, barqaror rivojlanish, ekologik siyosat, O‘zbekiston, turizm iqtisodiyoti.

Kirish

Bugungi kunda turizm global iqtisodiyotning eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, uning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 10 foizdan oshgan (UNWTO, 2024). Shu bilan birga, ekologik barqarorlik masalalari turizm rivojining ajralmas qismiga aylanmoqda. Xususan, yashil turizm (green tourism) konsepsiyasi tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, mahalliy iqtisodiyot va ijtimoiy manfaatlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan.

O‘zbekiston sharoitida yashil turizmning ahamiyati ortib bormoqda, chunki mamlakat ichki turizm salohiyati — tabiiy bog‘lar, tog‘-qo‘riqxonalar, tarixiy-madaniy meros va ekologik hududlar bilan chambarchas bog‘liq. Ichki turizm oqimining 2024-yilda 12 million kishiga yetgani (O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi, 2024) yashil turizmni strategik yo‘nalish sifatida rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlil va muhokamalar

Yashil turizm — bu iqtisodiy foyda va ekologik barqarorlikni uyg‘unlashtiruvchi turizm turi bo‘lib, u ichki turizmni rivojlantirishning muhim omilidir. O‘zbekistonning tabiiy-geografik sharoiti, xususan, Zarafshon va Hisor tizmalari, Chatqol biosfera qo‘riqxonasi, Aydar-Arnasoy ko‘llar tizimi, Qizilqum sahrosi va milliy bog‘lar yashil turizm uchun katta imkoniyatlar yaratadi.

Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi 2018–2024-yillar davomida 2,1 baravarga oshgan, ekologik yo‘nalishdagi ichki sayyohlar soni esa 2024-yilda 3,2 million nafarni tashkil etgan. Bu o‘sish mamlakat ichida ekologik madaniyatning ortib borayotganidan dalolat beradi.

Ekonometrik modellashtirish natijalariga ko‘ra, yashil turizm infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalarning 1 foizlik o‘sishi ichki turizm oqimini o‘rtacha 0,37 foizga oshirgan. Bu esa yashil infratuzilmaning iqtisodiy o‘sishga bevosita ta’sirini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, yashil turizm loyihalari mahalliy iqtisodiyotga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda — xususan, tog‘li hududlarda mehmonxona, transport va xizmat ko‘rsatish sohalarida yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda.

Yashil turizmning ijtimoiy foydasi ham yuqori — u mahalliy aholining turizm faoliyatida ishtirokini kuchaytiradi, ekologik mas’uliyatni oshiradi hamda madaniy merosni asrashga hissa qo‘shadi. Shu bois, yashil turizm ichki turizmni rivojlantirishning barqaror mexanizmlaridan biri sifatida qaralmoqda.

Yashil turizm O‘zbekiston ichki turizm tizimida iqtisodiy barqarorlik, ekologik muvozanat va ijtimoiy rivojlanishni ta’minlovchi muhim omil sifatida shakllanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm infratuzilmasiga investitsiyalarni oshirish, ekologik standartlarni joriy etish va aholining ekologik savodxonligini rivojlantirish ichki turizmni yangi bosqichga olib chiqadi.

Takliflar:

1. Yashil turizm infratuzilmasini rivojlantirish. Ichki turizm obyektlarida ekologik standartlarga javob beradigan infratuzilma (energiya tejamkor mehmonxonalar, chiqindi qayta ishlash tizimi, ekologik transport vositalari)ni bosqichma-bosqich joriy etish zarur. Bu yo‘nalishda davlat-xususiy sheriklik (PPP) asosidagi investitsiya mexanizmlari kengaytirilishi lozim.

2. Hududiy “yashil turizm klasterlari”ni tashkil etish. Tabiiy va madaniy resurslarga boy viloyatlarda (masalan, Toshkent, Samarqand, Farg‘ona va Surxondaryo viloyatlari) ekologik turizm zonalarini shakllantirish, ularni yagona raqamli platforma orqali targ‘ib qilish maqsadga muvofiq.

3. Mahalliy jamoalar ishtirokini kuchaytirish. Mahalliy aholining yashil turizm loyihalarida faol ishtirokini ta’minlash uchun mikrokreditlar, subsidiyalar va grantlar tizimini joriy etish zarur. Ayniqsa, ayollar va yoshlar o‘rtasida ekoturizm tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash ichki turizmning ijtimoiy bazasini mustahkamlaydi.

4. Yashil sertifikatlash tizimini joriy etish. Mehmonxonalar, restoranlar va transport xizmatlarini ekologik mezonlar asosida baholash va “Green Uzbekistan” nomli milliy sertifikat tizimini yo‘lga qo‘yish yashil turizmni rivojlantirishda muhim rag‘bat bo‘la oladi.

5. Ekologik ta’lim va targ‘ibot dasturlarini kengaytirish. Ichki turizm bilan bog‘liq o‘quv dasturlarida ekologik madaniyat va yashil turizm prinsiplari alohida yo‘nalish sifatida o‘qitilishi kerak. Shuningdek, ommaviy axborot vositalari orqali ekologik mas’uliyatli sayohatni targ‘ib qilish lozim.

6. Raqamli texnologiyalarni joriy etish. “Yashil turizm xaritasi” (eco-map) raqamli platformasini yaratish orqali sayyohlar ekologik toza yo‘nalishlarni tanlash, onlayn bron qilish va chiqindi izini (carbon footprint) nazorat qilish imkoniyatiga ega bo‘lishlari mumkin.

7. Normativ-huquqiy bazani mustahkamlash. Ekoturizm va yashil turizmni tartibga soluvchi alohida qonun yoki hukumat qarorini qabul qilish zarur. Bu turizm

sohasida ekologik me’yorlarning majburiy ijrosini ta’minlaydi va ekologik loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashga huquqiy asos yaratadi.

8. Xalqaro hamkorlikni kuchaytirish. BMTning Butunjahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO), UNEP va boshqa xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikda “Green Tourism Uzbekistan” dasturini ishlab chiqish mamlakatning yashil turizmda ilg‘or tajribalarni joriy etishiga yordam beradi.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston ichki turizmini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega omil bo‘lib, u barqaror iqtisodiy o‘sishni, ekologik muvozanatni va ijtimoiy farovonlikni birlashtiruvchi kompleks tizimdir. Agar yashil turizm siyosati milliy turizm dasturlariga chuqur integratsiya qilinsa, O‘zbekiston yaqin yillarda Markaziy Osiyoda ekologik barqaror turizm markaziga aylanishi mumkin.

Xulosa

O‘zbekiston Respublikasida ichki turizmning jadal rivojlanishi mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanmoqda. Bu jarayonda yashil turizm konsepsiyasi — ya’ni ekologik barqaror, ijtimoiy mas’uliyatli va iqtisodiy foydali turizm modeli — ichki turizmni rivojlantirishning barqaror omili sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm nafaqat tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlaydi, balki mahalliy jamoalar hayot darajasini oshirish, yangi ish o‘rinlarini yaratish va ekologik madaniyatni rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

O‘zbekistonning boy tabiiy salohiyati — milliy bog‘lar, tog‘ tizmalari, daryo vodiysi va cho‘l landshaftlari — yashil turizm uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, ushbu imkoniyatlardan to‘liq foydalanish uchun zamonaviy infratuzilmani shakllantirish, ekologik me’yorlarni turizm siyosatiga chuqur integratsiya qilish, shuningdek, mahalliy aholining turizm faoliyatidagi ishtirokini kengaytirish zarur.

Yashil turizm iqtisodiy samaradorlik va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga yordam beradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yashil turizmga yo‘naltirilgan investitsiyalar ichki turizm oqimining o‘sishiga bevosita ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, yashil turizm infratuzilmasiga yo‘naltirilgan har bir 1 foizlik investitsiya o‘rtacha 0,37 foizlik turizm daromadining o‘sishiga sabab bo‘lgan. Bu esa yashil iqtisodiyot tamoyillariga asoslangan turizm siyosati mamlakat yalpi ichki mahsulotining o‘sish sur’atlarini ham qo‘llab-quvvatlashini isbotlaydi.

Yashil turizmning ijtimoiy ahamiyati ham yuksak — u aholining ekologik madaniyatini oshiradi, ekologik xavfsizlikni ta’minlaydi va barqaror turmush tarzini shakllantiradi. Shu jihatdan, yashil turizm O‘zbekistonning milliy rivojlanish strategiyasida muhim o‘rin tutishi, ichki turizm siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida mustahkamlanishi lozim.

Bundan tashqari, yashil turizm konsepsiyasi mamlakatning xalqaro imijini mustahkamlash, xorijiy investorlarni jalb etish va ekologik diplomatiya yo‘nalishida ham katta imkoniyatlar yaratadi. Zero, ekologik barqaror turizm modeli — bu faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy-ma’naviy taraqqiyotning ham ifodasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO). (2024). *World Tourism Barometer: Green and sustainable tourism trends*. Madrid: UNWTO Publications.

1. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. (2024). *Ichki turizm va ekologik yo‘nalishdagi sayyohlik faoliyati statistik to‘plami*. Toshkent: Statistika agentligi nashriyoti.

2. United Nations Environment Programme (UNEP). (2023). *Green economy and sustainable tourism: Global report*. Nairobi: UNEP.

3. World Bank. (2023). *Sustainable tourism for inclusive growth*. Washington, DC: World Bank Group.

4. Karimova, D., & Nasirov, B. (2022). Green tourism and regional development in Central Asia: Evidence from Uzbekistan. *Central Asian Economic Review, 5*(4), 45–62.

РАСЧЕТ ВЫБРОСОВ УГЛЕРОДА НА ЭТАПАХ ПУТЕШЕСТВИЯ ДЛЯ РАЗРАБОТКИ СИСТЕМЫ «CARBON PASS» В УЗБЕКИСТАНЕ

Исакулов Шухрат Наркулович,
Начальник Управления
Комитет туризма Республики Узбекистан
доктор экономических наук
Shukhrat.is@yandex.ru

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы и перспективы внедрения внедрение системы “Carbon Pass” в Узбекистане для иностранных туристов. дан анализ возможностей и механизмов внедрения, представлены расчеты карбонового следа и компенсационных выплат.

Ключевые слова: “Carbon Pass”, углеродный след, расчеты следа, механизмы компенсаций нанесённого вреда в сфере туризма.

Введение

Создание и внедрение системы “Carbon Pass” в Узбекистане для иностранных туристов может стать важным и поэтапным шагом в направлении устойчивого туризма и борьбы с изменением климата. В странах СНГ опыта внедрения такой полноценной системы не имеется. В рамках европейской системы торговли выбросами (EU ETS) цена на углерод постоянно меняется, но в начале 2024 года она составляла около 60 евро за тонну. В зависимости от секторов экономики страны берут обязательство на частичную компенсацию и оплаты определённой доли от объема выбросов. К примеру, Китай в энергетическом секторе компенсирует углеродный след в размере 6 долл за тонну.

Анализ литературы по теме

На международной арене внедрение системы “Carbon Pass” еще на стадии становления, при этом прогнозируется что только к 2040 году возможно будут внедрены углеродные паспорта. В некоторых европейских странах существуют некоторые законы по внедрению некоторых элементов компенсаций за «углеродный след» в процессе путешествий туристов. В основном это касается в сфере авиации, связанных с углекислым газом выбрасываемого коммерческими самолетами. По оценкам экспертов для значительного сокращения выбросов стоимость билетов должна будет повышаться на 1,4% каждый год, что отпугнет людей от полетов. Отмечается что внедрение системы “Carbon Pass” негативно отразится на потоках туристов в связи с тем, что эта стоимость ложится бременем на самих туристов, накладываемых на стоимость расходов по перелету, железнодорожному и автомобильному обслуживанию, проживанию, питанию

и др. Так как на каждом этапе путешествий туристов образуется углеродный след и соответственно компенсация за счет туристов.

Методы исследования

Тематика проблемы, исследуемая в данной статье недостаточно разработана в мировой практике, отсутствуют единые стандарты и механизмов расчета углеродного следа. В связи с этим автор провёл анализ позитивного опыта и разработал в условиях Узбекистан механизмы расчета выбросов углеродного следа.

В Узбекистане имеется недостаток транспортной инфраструктуры, нехватки авиабортов и ЖД поездов, а главное системы учета и отслеживания «углеродного следа» формируемых со стороны туристов в период путешествий, полноценное внедрение системы “Carbon Pass” с учётом всех этапов туристической поездки, видов транспорта, проживания, питания и посещения туристических достопримечательностей в течении 2025- 2027 гг. не целесообразно.

Для внедрения данной системы в условиях Узбекистана требуется создание цифровой системы «Carbon Pass» для отслеживания и компенсации углеродного следа со стороны иностранных туристов, путешествующих по Узбекистану в зависимости от дней пребывания, расстояния, видов транспорта, средств размещения туристических достопримечательностей и др.

Анализ и результаты

По предварительным оценкам внедрение системы "Карбон Пасс" приведёт к значительному увеличению стоимости туристического пакета/туристической поездки в Узбекистан. При принятии обязательства Узбекистана по покрытию компенсации стоимости «углеродного следа» за 1 тонн эквивалента углекислого газа CO2 в размере 5 долл США, составлены предварительные расчеты для туристической индустрии Узбекистана исходя из географии прибытий, количества дней пребывания, и условий проживания и путешествий по стране. Ориентировочные расчеты потенциально формируемого туристами «углеродного следа» на этапах путешествий и суммы компенсаций за каждый этап использования объектов индустрии туризма представлены в таблице 1.

К примеру:

- «Углеродный след» за один авиа-полёт по направлению Стамбул-Ташкент составляет около - 0.79 тонн CO2 или в эквиваленте подлежит компенсации в размере 7.56 евро, (в два конца 15 евро). В период путешествия в Узбекистане и осуществления авиа-полётов по маршруту Ташкент-Самарканд- Бухара - Ургенч - Ташкент (эконом классом) компенсационные выплаты составляют 19.7 долл США;

- при использовании ЖД транспорта на 1300 км. выплаты составят около 0,23 долл США;

- использование общественного автомобильного транспорта (автобусы, микроавтобусы, легковые автомобили) в период путешествий в Узбекистане

на 110 км и компенсационные выплаты могут составить около 0,3 долл США;

- компенсационные выплаты «углеродного следа» за сутки проживания могут составить около 0,6-0,9 долл, при условии среднего срока путешествий в Узбекистане в 7 дней;

При использовании 100 квт час электроэнергии одним иностранным туристом за одну поездку выбросы оставят 0,00006 тонн, что подлежит компенсации на сумму 3 цента, или 4 сум за одну поездку.

- использование объектов общественного питания и формируемых за счет этого карбоновых выбросов, компенсационные платежи могут составить до 0,35 долл США;

- за использование объектов развлечения и туристических достопримечательностей внутри страны около 0,35 долл США;

В целом одна туристическая поездка иностранных туристов за период путешествий формирует «углеродный след» на 5,12 тонн на 1 туриста может вырасти до 28,86 долл (365 тыс сум) за одно посещение страны или при расчёте на 7 дней путешествий в размере 4,12 долл/сутки или 50 тыс сум/сутки.

В масштабах страны из 10 млн пребывающих иностранных туристов более 80% составляют граждане соседних стран, и применение таких ставок может существенно сократить потоки въездного туризма в стране.

В условиях относительно высокой стоимости туристических пакетов в Узбекистане, дополнительные расходы по платежам “Carbon pass” может негативно отразиться на междуанроной туристической конкурентоспособности Узбекистана и потенциально снизит поток туристов в страну, в том числе из стран СНГ и Центральной Азии.

В целом, в текущих условиях на период до 1 января 2027 года представляется целесообразным внедрить упрощённый механизм и систему “Carbon pass” в котором каждый въезжающий иностранный турист мог бы оплачивать условную стоимость от 2 долл и выше без ограничений как платеж за углеродный след. В масштабах страны позволит осуществить сбор средств в сумме более 20 млн долл США в год, которые можно будет направить на посадку деревьев для снижения углеродного следа.

При стоимости в 2 долл на посадку одного дерева, это позволит ежегодно осуществлять посадку более 10 млн саженцев (одно дерево в среднем поглощает от 10 до 40 кг углекислого газа в год - в среднем 25 кг), что снизит углеродную нагрузку от въездного туризма на объем 2,5 млн тонн в год, а за период средней продолжительности жизни деревьев в 40 лет можно компенсировать углеродный след на 100 млн тонн углекислого газа. В течении ближайших 10 лет реализации программы “Carbon Pass” и ежегодной посадки высокоэффективных деревьев по поглащению углекислога газа позволит компенсировать выбросы углекислого газа на 1 млрд. тонн.

Таблица 1.

Ориентировочные расчеты потенциального углеродного следа и суммы компенсаций одного иностранного туриста в период стандартного путешествия в Узбекистане в течении 7 дней

№	Наименование источников	колл. Тонн CO2 – экв. /км	км расстояние	Общий колл. тонн CO2 – экв. /км	общая сумма в долл	общая сумма в сум
1	От поездок на поезде	0,000035463	1300	0,0461019	0,23	2 916
2	Поездки на автомобиле – бензин	0,000229474	200	0,0458948	0,23	2 903
3	Поездки на автомобиле – дизель	0,000237762	300	0,0713286	0,36	4 512
4	Поездки на автобусе	0,000118363	50	0,00591815	0,03	374
5	Поездка на такси	0,000148616	60	0,00891696	0,04	564
6	Средние показатели выбросов за один авиа- полёт из стран Северной Америки и обратно составляют	1,798 эконом		0	0,00	0
		3,515 бизнес		0	0,00	0
7	Средние показатели выбросов на авиа- полёты из стран Европы и обратно составляют	0,76 эконом		0	0,00	0
		1,098 бизнес		0	0,00	0
8	Средние показатели выбросов на авиа- полёты из стран Юго-Восточной Азии и обратно составляют	0,874 эконом		0	0,00	0
		1,56 бизнес		0	0,00	0
9	Средние показатели выбросов на авиа- полёты из стран Центральной Азии и обратно составляют	0,369 эконом		0	0,00	0
		0,436 бизнес		0	0,00	0

10	Авиа-полет за одну поездку Париж- Самарканд- Париж (эконом классом)	0,6538 эконом	1	0,6538	3,27	41 353
11	Авиа полет за одну поездку Париж- Самарканд- Париж (бизнес классом)	0,9699		0	0,00	0
12	Авиа полет за одну поездку Ташкент- Самарканд- Бухара - Ургенч - Ташкент (эконом классом)	1,9699	2	3,9398	23,64	299 031
13	Использование 1 квт час электроэнергии *(Узбекистан - 3,4 тонн на душу человека в год.)*	0,000447927	100	0,0447927	0,22	2 833
14	Проживание в отеле 2 звезды за одни сутки	0,0114				
15	Проживание в отеле 3 звезды за одни сутки	0,0149				
16	Проживание в отеле 4 звезды за одни сутки	0,0238	7	0,1666	0,83	10 537
17	Питание	0,01	7	0,07	0,35	4 428
18	Туристические достопримечательности	0,01	7	0,07	0,35	4 428
	Средняя сумма за одну поездку			**5,12 тн**	**28,86 долл**	**365 023 сум**

Примечание: расчётные данные являются ориентированными и подлежит уточнению и корректировке включающие в себя всевозможных маршруты движения, ЖД и автомобильного транспорта, средств размещения туристических достопримечательностей и др. с привлечением международных экспертов.

Выводы и предложения

Учитывая недостаточную готовность в настоящее время объектов инфраструктуры туризма (транспорта, гостиниц, ресторанов, туристических достопримечательностей и др.), а главное системы учета и взимания платежей с туристов к внедрению системы “Carbon Pass” предлагается на начальном этапе на период до 1 января 2027 года, внедрить и осуществлять сбор на добровольной основе с иностранных туристов на приграничных контрольно-пропускных пунктах или в период путешествия туриста на территории Республики Узбекистан, в размере 2 долл или 25 тыс сум. за одну поездку, в том числе через платежные терминалы и мобильные приложения.

Для учета и внедрения системы «Carbon Pass» необходима создание цифровой платформы, включающие в себя разработку специализированного мобильного приложения и/или веб-сайта «Carbon Pass» в Узбекистане. Создание системы регистрации иностранных туристов (возможно, интеграция E-Mexmon, пограничного контроля и др.). требуется разработка механизма отслеживания маршрутов и видов используемого транспорта, гостиниц и видов активности.

Наиболее важным и первым этапом работы является разработка калькулятора углеродного следа в условиях Узбекистана:

- разработка системы автоматического расчёта углеродного следа в условиях Узбекистана (авиа, ЖД, автотранспорт, гостиницы, точки питания, объекты развлечений и др.) туристов (однако учитывая разные маршруты (более 10 млн иностранных туристов) и видов активностей, а также длительности пребывания индивидуальных туристов, это представляется достаточно сложным;

- рекомендуется использование международных стандартов расчетов (например, DEFRA, ICAO);

- необходима интеграция с GPS/транспортными API для оценки маршрутов следования иностранных туристов в Узбекистане;

- требуется учёт различных видов транспорта, видов средств размещения (отели, гостиницы, хостелы, гостевые дома, учитывая, что 80% целей поездки посещение родственников и проживание в их домах вызывает трудности), питания и активностей в период путешествия иностранных туристов.

Разработка механизмов компенсации «углеродного следа»

- разработка механизмов и систем онлайн платежей через мобильные устройства, а также различных вариантов компенсаций (оплата онлайн требует интеграции различных платежных систем, в том числе международных банковских карт туристов). Это создает сложности в вопросах сохранения персональных данных и вопросов безопасности;

- сбор и аккумуляция средств в Фонд экологии, охраны окружающей среды и обращения с отходами за счет сбора средств от иностранных туристов путешествующих по Узбекистану;

- рассмотреть возможность в интеграции системы «Carbon Pass» по взиманию с электронной системой "EcoFund» в которой частично действует система для граждан Узбекистана;

- для иностранных туристов необходимо предоставить возможность выбрать конкретный проект, в которых бы желал плательщик направить суммы компенсационных платежей за созданный ими «углеродный след», такие как посадка деревьев, возобновляемая энергетика, экологическое образование, восстановление экосистем и др.

Экологические практики и поведение потребителей в гостиничном секторе Узбекистана

Сафаева Сайёра Рихсибаевна
профессор ТГЭУ, кафедра «Туризм и гостиничный бизнес»

Аннотация. Современные тенденции в сфере туризма подчеркивают важность экологической устойчивости гостиничного бизнеса. В Узбекистане, где туризм становится одной из ключевых отраслей национальной экономики, растет внимание к экологически ответственным практикам: энергосбережению, сокращению отходов, использованию органических продуктов и возобновляемых источников энергии. Проведенный анализ показывает, что внедрение «зеленых инициатив» в отелях Ташкента, Самарканда, Бухары и Каракалпакстана повышает конкурентоспособность национального туристского продукта, способствует сохранению природных ресурсов и формирует положительный имидж страны на международной арене. Вместе с тем сохраняются вызовы: высокая стоимость экологических технологий, недостаточная осведомленность гостей и отсутствие национальной системы сертификации «зеленых гостиниц». Для их преодоления необходима интеграция экологических стандартов в государственные стратегии развития туризма, подготовка персонала и продвижение имиджа Узбекистана как устойчивого туристского направления.

Ключевые слова: экологическая устойчивость, зеленые отели, гостиничный бизнес Узбекистана, туризм, энергосбережение, экотуризм, устойчивое развитие

Введение

В условиях глобальных экологических вызовов гостиничный сектор сталкивается с необходимостью внедрения устойчивых практик. Согласно отчетам Всемирной туристской организации (UNWTO, 2022), более 70% путешественников учитывают экологический аспект при выборе гостиницы, что превращает устойчивые практики в элемент конкурентоспособности.

Для Узбекистана этот тренд особенно актуален. Туризм входит в число стратегических отраслей экономики: в 2023 году страну посетили более 6 миллионов иностранных туристов (State Committee for Tourism, 2023). Туристические центры — Ташкент, Самарканд, Бухара и Хива — привлекают всё больше международных гостей, и вместе с этим возрастает значение

экологически ответственного сервиса. Важным шагом стала национальная инициатива «Yashil Makon», направленная на расширение зеленых зон и сохранение природных ресурсов.

Гостиницы, применяющие экологически устойчивые технологии, способны не только сократить расходы, но и увеличить доверие клиентов, что подтверждают международные исследования (Bader, 2005; Bohdanowicz, 2006). Таким образом, формирование «зеленого гостиничного сектора» в Узбекистане является необходимым условием для успешного позиционирования страны на мировом туристском рынке.

Методы

Для анализа экологической устойчивости гостиничного бизнеса в Узбекистане используется описательный кросс-секционный подход, включающий:

1. Анкетирование гостей и сотрудников отелей в ключевых туристских регионах (Ташкент, Самарканд, Бухара, Каракалпакстан).

2. Выборку гостиниц разных категорий — от международных сетевых брендов (Hyatt Regency, Hilton) до семейных бутик-отелей в исторических городах.

3. Инструментарий исследования основан на шкале Лайкерта (от 1 до 5), оценивающей восприятие таких зеленых практик, как:

- энергосбережение (LED-освещение, системы управления энергопотреблением),
- сокращение отходов (раздельный сбор, переработка),
- использование органических и локальных продуктов,
- применение возобновляемых источников энергии (солнечные панели, геотермия).

Также проводится анализ вторичных данных: статистических отчетов Государственного комитета по туризму Узбекистана, нормативных документов, публикаций международных организаций (UNWTO, WTTC).

Результаты

Результаты исследования показывают, что большинство гостей в целом положительно воспринимают внедрение экологических практик. Более 65% респондентов заявили, что готовы переплатить 5–10% за проживание в отеле, который активно внедряет «зеленые инициативы».

Региональные особенности:

- Ташкент. Здесь акцент делается на внедрение энергосберегающих технологий, включая «умные» системы кондиционирования и отопления. Некоторые сетевые отели начали использовать солнечные панели и вод сберегающие устройства.
- Самарканд и Бухара. В этих городах практики зеленого туризма сочетаются с сохранением культурного наследия. Применение биоразлагаемых упаковок и локальных органических продуктов питания в гостиницах повышает интерес иностранных туристов, стремящихся к

аутентичному опыту.

• Каракалпакстан (Приаралье). Здесь экологические инициативы напрямую связаны с природоохранными проектами. Отели и гостевые дома сотрудничают с местными НПО, продвигающими программы по восстановлению экосистемы Аральского моря.

Основные барьеры:

• высокая стоимость внедрения экологических технологий,

• низкая информированность гостей о значении устойчивого сервиса,

• отсутствие национальной системы сертификации «зеленых гостиниц», аналогичной международным программам (Green Key, LEED).

Обсуждение

Результаты подтверждают, что зеленые инициативы становятся ключевым фактором повышения привлекательности Узбекистана как международного туристского направления. Однако на пути их реализации существует ряд барьеров. Внедрение экологических технологий требует крупных инвестиций. Для малых гостиниц это непосильная нагрузка. Необходимы государственные субсидии и налоговые льготы для поддержки бизнеса (Aliyeva, 2023).

Туристы и персонал гостиниц часто имеют низкий уровень экологической культуры. Информационные кампании и обучение сотрудников могут повысить эффективность внедряемых инициатив. Отсутствие единой системы сертификации «зеленых гостиниц» снижает прозрачность и доверие к инициативам. Введение национального стандарта в соответствии с международными практиками позволит повысить конкурентоспособность страны. Таким образом, для устойчивого развития гостиничного бизнеса в Узбекистане необходимо сочетание частных инициатив и государственной политики.

Выводы

Внедрение «зеленых практик» в гостиничном секторе Узбекистана играет ключевую роль не только в снижении негативного воздействия на окружающую среду, но и в формировании долгосрочных конкурентных преимуществ на мировом туристском рынке. Экологически ориентированные инициативы позволяют гостиницам оптимизировать расход ресурсов, внедрять современные энергосберегающие технологии, развивать систему управления отходами и тем самым способствовать охране природных экосистем страны.

Устойчивый гостиничный бизнес выполняет сразу несколько стратегических функций. Во-первых, он укрепляет международный имидж Узбекистана как страны, которая не только сохраняет свое богатое историко-культурное наследие, но и демонстрирует приверженность принципам устойчивого развития. Это особенно важно в условиях растущего внимания со стороны глобального туристского сообщества к экологическим стандартам и сертификациям.

Во-вторых, «зеленые отели» напрямую поддерживают государственные инициативы по охране природы и развитию туризма, включая национальную программу «Yashil Makon». Их деятельность служит примером для других отраслей экономики и создает мультипликативный эффект, вовлекая в процесс экологизации местные предприятия, сельские хозяйства и производителей органических продуктов.

В-третьих, экологически ответственный сервис отвечает запросам новой категории туристов — так называемых «экологически сознательных путешественников». Эти туристы ориентируются не только на качество обслуживания, но и на устойчивость гостиницы, что напрямую влияет на их выбор места проживания. Таким образом, повышение уровня экологической ответственности становится важным фактором конкурентоспособности гостиничного бизнеса на международном рынке.

Наконец, внедрение «зеленых практик» стимулирует развитие экотуризма и вовлекает в туристскую индустрию локальные сообщества. Сотрудничество с местными производителями, развитие органического земледелия, продвижение традиционного ремесла и экологических туров усиливает социально-экономическое значение гостиничного бизнеса и способствует росту благосостояния регионов.

Развитие «зеленых гостиниц» должно стать неотъемлемой частью национальной стратегии устойчивого туризма Узбекистана. Системное внедрение экологических стандартов, создание национальной системы сертификации «зеленых отелей», предоставление налоговых льгот и программ государственной поддержки позволит ускорить этот процесс. В долгосрочной перспективе это обеспечит не только рост туристического потока и повышение уровня сервиса, но и формирование положительного имиджа Узбекистана как ответственного участника глобального туристского рынка, способного сочетать богатое культурное наследие с современными экологическими и инновационными решениями.

Список литературы

1. Bader, E. E. (2005). Sustainable hotel business practices. *Journal of Retail & Leisure Property, 5*(1), 70–77. https://doi.org/10.1057/palgrave.rlp.5090008
2. Bohdanowicz, P. (2006). Environmental awareness and initiatives in the Swedish and Polish hotel industries—survey results. *International Journal of Hospitality Management, 25*(4), 662–682. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2005.06.006
3. State Committee for Tourism Development of Uzbekistan. (2023). *Tourism statistics of Uzbekistan 2023*. Tashkent: Goskomturizm.
4. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). (2022). *Tourism in the green economy: Policy guidelines for sustainable practices*. Madrid: UNWTO.
5. World Travel & Tourism Council (WTTC). (2021). *Sustainability in travel and tourism: A global report*. London: WTTC.

Ekologik mehmonxonalarda qo‘llaniladigan innovatsiyalar samaradorligi

Abidova Dilfuza Igamberdievna
TDIU “Turizm va mehmonhona biznesi” kafedrasi professori, i.f.n.

Annotatsiya. Dunyoda iqtisodiy faoliyatga antiecologik, destruktiv yondashuvlarni innovatsion texnologiyalar va ecologik innovatsiyalar bilan almashtirish tendensiyasi mavjud. Ecologiyada innovatsiyalar bu - atrof-muhitni salbiy ecologik omillar ta’siridan himoya qilishga qaratilgan loyihalardan iboratdir.Yangi ming yillik boshlanishi bilan insoniyat yangi tahdidlarga duch keldi. Bunga iqlim o‘zgarishi, havoning ifloslanishi, tuproqning degradatsiyasi, biologik xilma-xillikning kakmayishi va boshqalar kiradi. Bunday sharoitda odamlar o‘zlarining ecologik xavfsizligi to‘g‘risida tobora ko‘proq o‘ylashni boshladilar.

Kalit so‘zlar: yashil texnologiyalar, mehmondo‘stlik sohasi, atrof-muhitni himoya qilish, ijtimoiy javobgarlik, ecologik toza, qayta ishlash tizimlari, barqaror turizm, atrof-muhitni boshqarish

Kirish

XXI asrda mamlakatimizda turizm va mehmondo‘stlik sohasida “yashil texnologiyalar”ni keng qo‘llash dolzarb vazifaga aylandi. “Yashil” qurilishning bosh maqsadi energiya va resurslar sarfini kamaytirishdan iborat. Shu bilan birga, mehmonxonalarning barcha jarayonlarida – muhandislik izlanishlari, loyiha ishlab chiqish, qurilish, ekspluatatsiya, katta ta’mir, qayta qurish va hatto demontaj qilishda mehmonlar uchun qulay muhit ta’minlash muhim hisoblanadi. Oxirgi vaqtlarda “yashil” texnologiyalarni qo‘llash orqali samaradorlikni oshirishga yo‘naltirilgan bir nechta loyihalar boshlandi.

Xalqaro Mehmonxonalar Atrof-Muhit Tashabbusi (IHEI) sohada ecologik va ijtimoiy mas’uliyatni ta’minlash uchun dunyoning yetakchi mehmonxona kompaniyalarini birlashtiradi. Ushbu loyihaning asosiy maqsadi ecologik va ijtimoiy javobgarlikning biznes uchun ahamiyatini amalda ko‘rsatishdir. Bu maqsadda IHEI mehmonxonalarga ecologik rivojlanishga oid bir qator amaliy mahsulotlar va dasturlarni taklif qiladi hamda qo‘shma ishchi guruhlar doirasida yuzaga keladigan muammolarni hal etadi. Energy Star for Hospitality (http://www.energystar.gov) notijorat tashkiloti AQShda atrof-muhitni muhofaza qilish dasturi sifatida faoliyat yuritib, korxonalar va shaxslarga innovatsion texnologiyalar orqali xarajatlarni tejash va iqlimni asrashda yordam beradi. Yevropa Ittifoqining Ecolabel tizimi dunyoning 199 davlati va 25 turli sanoat sohasida mavjud bo‘lgan 463 xil ecologik markirovka turlariga oid ma’lumotlarni jamlagan o‘ziga xos va keng ko‘lamli axborot platformasi hisoblanadi. Ushbu tizim atrof-muhitga do‘stona mahsulot va xizmatlarni aniqlashga yordam beradi, iste’molchilarga ecologik jihatdan mas’uliyatli tanlov qilish imkonini beradi hamda bizneslar uchun barqaror rivojlanishni rag‘batlantiradi. [55]Platforma nafaqat ma’lumotlarni taqdim etadi, balki global miqyosda ecologik standartlarni

[55] http://www.ecolabelindex.com/ecolabels/

birlashtirish va ularni qo‘llashni osonlashtirishga xizmat qiladi. Green Globe 21 (http://greenglobe.com) esa xalqaro miqyosda faoliyat yurituvchi tashkilot bo‘lib, dunyoning 83 mamlakatida, jumladan Rossiyada, ecologik sertifikatlash, ta’lim, maslahat xizmatlari va marketing yordamini taklif etadi. Ushbu kompaniya atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror turizmni rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni amalga oshiradi. U mehmonxonalar, turistik ob’ektlar va boshqa bizneslarni ecologik jihatdan mas’uliyatli faoliyat yuritishga undaydi, ularga xalqaro standartlarga mos keluvchi sertifikatlar olishda ko‘maklashadi va ecologik ongli mijozlarni jalb qilish uchun marketing strategiyalarini ishlab chiqishda yordam beradi.

Mavzu bo‘yicha adabiyotlar tahlili

Ekologik innovatsiyalarning maqsadi ecotizimga antropogen ta’sirini kamaytirishdir. Bugungi kunga kelib ecologik muammoni hal qilishning ikkita asosiy yondashuvi shakllantirildi. Birinchi yondashuv ecologik yangiliklarni ishlab chiqarishga joriy etish orqali ecologik muammolarni hal qilish mumkinligiga asoslanadi Y. Yakovets bu fikrni quyidagicha asoslab berdi: "Insoniyat uning mavjudligi va rivojlanishining tabiiy shart-sharoitlari juda oz darajada o‘zgarishi mumkinligini hisobga olib, demografik dinamikaning tendensiyalari sekin o‘zgarib boradi, bu inson aql-idrokiga, irodasiga va mehnatiga bo‘ysunadigan asosiy resursdir. Bu texnologik yutuq, ishlab chiqarishning ekologiyalashtirilgan postindustrial texnologik uslubiga o‘tish. Innovatsiyalarni tasniflash muammosi bilan juda ko‘p olimlar shug‘ullangan, ularning eng mashhurlari: Y.V. Yakovets, Pavit va Uoker, A.I. Prigojin, G. Mensh, A. Klaynknxt, K. Friman va boshqalar. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, innovatsiyalar eng umumiy ko‘rinishida iqtisodiy xususiyatlariga, qo‘llanilish doirasiga, muddatlariga, samaradorligiga, kelib chiqish manbalariga, yangilik turlariga va boshqalarga qarab tasniflanishi mumkin.[56]

Ilmiy tadqiqot metodologiyasi

Yashil kalit mukofoti korxonaning yetakchi ecologik standartlarga muvofiqligini tasdiqlaydi. Hotel energysolutions (http://www.hes-unwto.org) BMT va Yevropa Ittifoqining turizm va energetika bo'yicha yetakchi agentliklari jamoasi bilan UNWTO tomonidan boshlangan hamkorlik loyihasidir. “Ushbu loyiha doirasida Yevropa Ittifoqidagi mehmondo'stlik va turizm sohasidagi kichik va o'rta korxonalarga binolarning energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanadigan energiyadan foydalanish bo'yicha maslahat, texnik yordam va treninglar taqdim etiladi. Hozirgi vaqtda ushbu loyihada Yevropa Ittifoqining 10 ta turli mamlakatlaridan 110 ta mehmonxona ishtirok etmoqda. Loyiha doirasida, xususan, binolarning energiya samaradorligi auditi, qayta tiklanadigan energiya manbalari uchun texnik-iqtisodiy asoslar bajarildi, yuzlab sayyohlik kompaniyalari menejerlari o‘qitildi”- deb izoh beradi ecolabelindex.com.[57]

[56] ~~Ecologik ta’lim va tarbiya” moduli~~ bo‘yicha o‘guv –uslubiy majmua. Toshkent-2024.
[57] http://www.green-key.org)

Tahlil va natijalar

Energiyani tejovchi “yashil” texnologiyalarning eng muhim va diqqatga sazovor namunalaridan biri Singapurdagi JW Marriott mehmonxonasidir. Mehmonxonaga ulashgan holda joylashgan, taxminan 3 gektar maydonni egallagan maxsus soyabon tuzilmasi okean to‘lqinlarining egri chiziqlarini taqlid qiladi. Ushbu alyuminiy konstruktsiyaning egilish burchaklari shunday sinchkovlik bilan loyihalashtirilganki, u tabiiy havo oqimi yordamida hududni 1-2 daraja sovutadi, bu esa konditsioner tizimlariga ehtiyojni yo‘qotadi. “Bundan tashqari, bu tuzilma yomg‘ir suvini yig‘ish uchun maxsus ishlab chiqilgan bo‘lib, binoning tashqi ko‘rinishini yoritishga xizmat qiluvchi quyosh panellari bilan jihozlangan. Mehmonxonada qo‘llanilgan spektral shisha infraqizil nurlarni filtrlash orqali issiqlikni kamaytiradi, lekin ayni paytda tabiiy yorug‘likning kirib kelishiga imkon beradi. Natijada, sovutish xarajatlari sezilarli darajada qisqaradi, ichki makonlar esa yanada salqin va qulay bo‘lib qoladi” deb aytib otiladi maqolalarda. [58]

“Yashil” texnologiyalarni muvaffaqiyatli qo‘llagan boshqa taniqli mehmonxona ob’ektlarini ham ta’kidlash lozim. Masalan, Singapurdagi Marina Bay Sands mehmonxonasi yorug‘lik, isitish va suv ta’minotini aqlli boshqarish tizimi bilan jihozlangan bo‘lib, unda an’anaviy liftlarga nisbatan 40% kam energiya sarflaydigan regenerativ dvigatelli liftlar joriy etilgan. Yana bir muhim misol – Park Royal bog‘ mehmonxonasi, bu yerda yomg‘ir suvi datchiklari, quyosh panellari va tabiiy obodonlashtirish kabi muhandislik yechimlari qo‘llaniladi. Ecologik tizimlarni rivojlantirish prinsiplari nafaqat Rossiyada, balki xorijiy mamlakatlarda ham mehmonxona qurilishi va ulardan foydalanishda keng tarqalmoqda. Bu, ayniqsa, “yashil” texnologiyalarga asoslangan loyihalar, jumladan, nol energiya sarfi (Zero-Energy Building, ZEB) konsepsiyasi bo‘yicha qurilgan binolar tahlili orqali tasdiqlanadi. ZEB binolari yuqori darajada energiya tejaydigan ob’ektlar bo‘lib, ular qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanib, yil davomida ishlab chiqarilgan energiya iste’mol qilingan energiyaga teng bo‘lishini ta’minlaydi. Agar ishlab chiqarilgan energiya iste’moldan kam bo‘lsa, bunday bino “deyarli nol energiyali” deb ataladi.

Qurilayotgan binoning me'moriy tarkibi kristall shaklidagi qavariq ko'p burchakka asoslangan. Bino 11 qavatli va 8 ta uchburchak qirrali bo'lib, ular orqali Sankt-Peterburgning yaqin atrofdagi tarixiy diqqatga sazovor joylarini ko'rish mumkin. SCHUCO jabhalari yil va kunning turli vaqtlarida ofisning yorug'lik darajasini sozlash imkonini beradi, shuningdek, bino ichida qulay harorat rejimini ta'minlaydi.

[58].Xashimov Pazliddin Zukurovich Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti, iqtisod fanlari doktori, professor Yashil iqtisodiyot taksonomiyasi O‘zbekistonni barqaror rivojlanish omillaridan biri “Yashil iqtisodiyot – kelajak iqtisodiyoti: innovatsiyalar, investitsiyalar va istiqbollar” maqola. Xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya/ https://ilmiyanjumanlar.uz/files/

1-jadval.

Ekologik binoning asosiy “yashil” texnologik yechimlari[59]

Texnologik yechim	Tavsifi
Yuqori samarali oynalar	Fasadning deyarli to‘liq shisha bilan qoplanganligi vizual qulaylik va yuqori tabiiy yorug‘likni ta’minlaydi. Quyoshdan himoyalangan ikki qavatli oynalar energiya sarfini kamaytiradi. Issiqlik o‘tkazuvchanlik qarshiligi Rossiya standartlaridan 70% yuqori.
Shamollatish tizimlari	Chiqarilgan havoning issiqligidan foydalanib, qishda ta’minot havosini isitishda 60% issiqlik tejaydi. Havo oqimi odamlar soniga qarab avtomatik tartibga solinadi. Toza havo hajmi Rossiya va ASHRAE standartlariga mos.
Rekuperatsiya tizimi	O‘tish davrida (tashqi havo ~0°C) rekuperatsiya tashqi energiya resurslarini isitish uchun ishlatishni yo‘q qiladi, energiya sarfini nolgacha kamaytiradi.
Zamonaviy konditsioner va yong‘inga qarshi tizimlar	Ozonga zarar keltirmaydigan sovutgichlardan foydalaniladi. “Bepul sovutish” opsiyasi qish va o‘tish davrida tashqi havodan foydalanib, elektr sarfisiz ichki havoni sovutadi.
Avtomatlashtirish va boshqaruv tizimi	EBI (Enterprise Building Integrator) tizimi barcha muhandislik tizimlarini avtomatik boshqaradi va monitoring qiladi, resurslardan samarali foydalanishni ta’minlaydi.

Tizim umumiy axborot tizimiga butun binoning muhandislik uskunalarini ham, biznes markazi ijarachilarining muhandislik tizimlarini ham birlashtirishga imkon beradi. Energiya manbalarini hisobga olish butun bino uchun, har bir ijarachi va har bir kuchli iste'molchi uchun alohida amalga oshiriladi.

Quvvat sarfini kamaytirish. Quvvat sarfini va konditsioner tizimidagi yukni kamaytiradigan energiya tejaydigan lampalar. Avtoturargoh hududida shamollatish havosining oqimini transport intensivligiga qarab avtomatik ravishda tartibga solish. Suv sarfini tejash. Qish mavsumida binoning “iflos” zonalari va xonalaridan chiqadigan issiq havo tomda yig‘ilgan qorni eritish uchun qayta ishlatiladi. Bu yondashuv issiqlik energiyasini maksimal darajada tejamkor va samarali sarflash imkonini beradi. Bino zamonaviy sanitariya-texnik jihozlar bilan jihozlangan bo‘lib, tomga o‘rnatilgan yomg‘ir suvi yig‘ish tizimlari atrof-muhitni sug‘orish va tozalash uchun yetarli miqdorda suv ta’minlaydi. Sochi shahri “yashil” binolar soni bo‘yicha yetakchi o‘rinni egalladi, chunki o‘tgan Olimpiya o‘yinlari tufayli bu kurort shahri barqaror qurilishning eng zamonaviy standartlariga mos keluvchi ko‘plab ob’ektlarga ega bo‘ldi. Bunday binolardan biri – “Katta” muz saroyi bo‘lib, uning qurilish tuzilmasi moslashuvchan bo‘lib ishlab chiqilgan. Bu esa saroydan turli sport

[59] А.П.Ковальчук. к.э.н., доцент кафедры индустрии гостеприимства, туризма и спорта РЭУ им. Г.В. Плеханова, "Зеленые" технологии в индустрии гостеприимства

turlari uchun bir nechta rejimlarda foydalanish imkoniyatini taqdim etadi.

Binoda yoritish tizimi qisman quyosh nurlaridan olinadigan energiya yordamida ishlaydi, suv iste'moli esa maxsus tejovchi uskunalar orqali ancha kamaytirilgan. Qolgan resurslardan foydalanish esa "aqlli" boshqaruv texnologiyalari orqali samarali ravishda nazorat qilinadi. Arenaning ichki va tashqi qoplamalari faqat ecologik xavfsiz materiallardan tayyorlangan. Rossiyada esa binolar, xususan mehmonxonalarni energiya bilan ta'minlash borasida ilmiy izlanish olib borayotgan ko'plab tashkilotlar mavjud. Ular orasida "Isitish, shamollatish, havoni tozalash, issiqlik ta'minoti va qurilish termofizikasi muhandislari" notijorat tashkiloti (NP "AVOK"), Big-RU avtomatlashtirish assotsiatsiyasi, "Connex" kompleks tizim ishlab chiqaruvchilari assotsiatsiyasi hamda iqlim texnologiyalari sohasidagi korxonalar uyushmasi mavjud. Bundan tashqari, Rossiya bozorida "Siemens", "Delta Controls", "Sauter", "Property Lab", "Isilux Rus" kabi dunyo miqyosidagi kompaniyalarning vakolatxonalari, shuningdek ko'plab internet resurslari va tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Energiya tejamkor texnologiyalar va ilg'or uskunalarni tatbiq etish esa mehmonxona sohasida jiddiy afzalliklar yaratadi, xarajatlarni kamaytiradi va ecologik jihatdan mas'uliyatni kuchaytiradi. Rossiyaning yirik energiya menejmenti kompaniyasi "Interregionenergo servis" tomonidan ofislar hamda savdo-ko'ngilochar markazlar o'rganilganda, deyarli barcha obyektlarda energiyani tejash bo'yicha chora-tadbirlar joriy etilishi natijasida elektr energiyasi uchun to'lovlar miqdorini kamida 30 foizga qisqartirish imkoni mavjudligi aniqlangan. Bu holatni mehmonxona majmualariga ham tatbiq etish mumkin. O'z energiya sarfini kamaytirish bo'yicha investitsiyalar yiliga 60 foizdan 100 foizgacha daromad keltirishi mumkin. Ayniqsa, issiqlik ta'minoti, shamollatish va konditsioner tizimlarida energiyani tejash orqali kommunal to'lovlarni 40–60 foizgacha kamaytirish mumkin. 2010-yildan buyon mehmonxonalar, biznes markazlari, yotoqxonalar, pansionatlar, dam olish zonalari va bolalar lagerlari uchun mo'ljallangan xalqaro ko'ngilli sertifikatlash tizimi — "Yashil kalit" dasturi faoliyat yuritmoqda.

Ushbu dastur Xalqaro ecologik ta'lim tashkiloti tomonidan barqaror qurilish tamoyillarini ilgari surish va amaliyotga tatbiq etish maqsadida ishlab chiqilgan. Misol uchun, "Green Key" sertifikatiga ega mehmonxonalar elektr energiyasi, suv, kimyoviy vositalar sarfini kamaytirish, chiqindilarni minimallashtirish va ularni qayta ishlash kabi 90 dan ortiq majburiy va ixtiyoriy talablarni bajaradi. Har bir mehmonxona dastur ekspertlari tomonidan maxsus tekshiruvdan o'tkaziladi. Sertifikatga ega mehmonxonalar ecologik me'yorlarga qat'iy rioya qilgan holda faoliyat yuritadi, biznesda mas'uliyatli yondashuvni namoyon etadi va mahalliy hamda global ecologik muhofazaga sezilarli hissa qo'shadi. "Faol uy" konsepsiyasiga o'xshagan bu dasturda ishtirok etish uchun muayyan "yashil" texnologiyalardan foydalanish talab etiladi. Rossiyada hozircha ushbu sertifikatga ega mehmonxonalar soni uncha ko'p emas — ularga asosan "Radisson" tarmog'ining (xususan Park Inn brendi), shuningdek Qozondagi "Nogay", Samaradagi "Meridian", Ulyanovskdagi "Rakurs", Sochidagi "Vatan", shuningdek

“Cronwell” va “Sokos” brendlari ostidagi mehmonxonalar kiradi.[60] Eco-mehmonxonalar mamlakatimizda hali yangi yo‘nalish sanalsa-da, bu soha jadal sur’atlar bilan rivojlanmoqda. Ko‘plab sayyohlar, xususan xorijlik mehmonlar, ecologik toza turizmni qo‘llab-quvvatlash maqsadida qo‘shimcha xarajat qilishga tayyor. Shu sababli, dunyo bo‘ylab xalqaro hamda milliy mehmonxonalarni ecologik mezonlar asosida sertifikatlash tizimlari asta-sekin keng tarqalib, ommalashmoqda.[61]

Xulosa va takliflar

So‘nggi o‘n yil ichida mehmonxona biznesi raqamli texnologiyalarning rivojlanishi tufayli ulkan yangilanishni boshdan kechirdi. Mehmonxona faoliyatini avtomatlashtirish, onlayn bron qilish, gadjetlar, elektron menyular, kabel televideniesi, simsiz internet, yorug‘lik va energiyani ecologik taqsimlash va yetkazib berish, onlayn ro‘yxatdan o‘tish va ro‘yxatdan o‘tish, raqamli kalitlar, robototexnika va boshqa ko‘plab texnologiyalar joriy etilmoqda. Mehmonxona sanoati xarajatlarni optimallashtirish va mehmonxona jarayonlarini takomillashtirish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, potentsial mijozlar oqimini oshirish va ushbu sohaning iqtisodiy ko'rsatkichlarini yaxshilash orqali raqamli transformatsiyalardan faol foydalanadi va undan foyda oladi. Xizmat ko'rsatish, mehmondo'stlik va turizm sohalarida texnologik innovatsiyalar rivojlanish va o'sishning muhim manbasiga aylanib bormoqda va hozirda omon qolish. Shu ma’noda texnologik innovatsiyalarni ishlab chiqish va joriy etish to‘liq ma’noda mehmonxona tarmoqlari va mustaqil mehmonxona korxonalari uchun strategik qurolga aylanib bormoqda. Mutaxassislarning fikricha, hozirda umuman biznes va xususan mehmonxona sanoatini raqamlashtirish uchun yuqori salohiyat mavjud. Mehmondo'stlik sanoatida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning mashhur yo'nalishlarini ko'rib chiqaylik. Mehmondo'stlik sanoatidagi raqamli yechimlar xodimlarni gadjetlashtirilgan xizmatlar va qurilmalar bilan almashtirish orqali mehmonxona korxonalari ishini optimallashtiradi. Biznesning raqamli transformatsiyasi amalga oshirilmoqda, bu mehmonxona korxonalariga bozorga moslashtirilgan va hatto moslashtirilgan takliflarni ishlab chiqish va joriy etish imkonini beradi. Hozirda mehmonlar uchun mehmonxona ilovalari mehmonning mehmonxona yaqinidagi joylashuvini kuzatib boradi va xonaning tayyorligi to‘g‘risida to‘g‘ridan-to‘g‘ri mehmonlarning mobil telefonlariga bildirishnomalarni yuboradi; mehmonxona xodimlari bilan suhbatlar mehmonxona veb-sayti yoki ilovasi tomonidan javob bera olmaydigan g'ayrioddiy so'rovlar va savollar yuzaga kelganda dolzarbdir. Iste'molchi tendentsiyalari orasida sayyohlarga, mehmondo'stlik industriyasining potentsial va haqiqiy mijozlariga dolzarb muammolarni virtual shaklda hal qilishda yordam berish uchun mo'ljallangan ovozli

[60]А.П.Ковальчук. к.э.н., доцент кафедры индустрии гостеприимства, туризма и спорта РЭУ им. Г.В. Плеханова, "Зеленые" технологии в индустрии гостеприимства

[61] Хан А.Д. направление «Гостиничное дело» ДГТУ г. Ростов-на-Дону Использование эко-технологий в индустрии гостеприимства. форум молодых ученых 12(64) 2021

yordamchi xizmatlari va virtual hamrohlarni ishlab chiqish kiradi. [62]

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. D.I.Abidova.“O‘zbekistonda ekologik mehmonhonalar faoloiyatini yuritish metodologiyasinin takomillashtirish”. Monografiya-T.:“Ilm-fan va Innovatsiya” 2023yil, 100 bet

2. D.I.Abidova, A.A. Abdullaxo‘jayev. Environmental Certification as a Way to Increase the Competitiveness of Hotels. American Journal of Education and Evaluation Studies, Vol.2, No.1 (Jan, 2025), E-ISSN: 2997-9439 American Journal of Education and Evaluation Studies https://semantjournals.org/index.php/ AJEES

3. Бокарева А.Р., Давыдкова М.А. Тенденции перехода гостиничных предприятий на экологические и ресурсо сберегающие источники. Магистранты Высшей школы туризма и гостеприимства. ФГБОУ ВО «Российский государственный университет туризма и сервиса» г.Москва, Российская Федерация. 2020 г. журнал Вестник ассоциации вузов туризма и сервиса. Экономика и бизнес

4. O.X.Хамидов “O‘zbekistonda ecologik turizmni rivojlantirishni boshqarish mexanizmini takomillashtirish.” (Doctor of science) dissertatsiyasi avtoreferati. T, 2017 y

5. Emerson Javier Jácome-Mogro, Pablo Morales, Cristian Jiménez-Jácome, D.I. Abidova. Development of Neutrosophic Cognitive Maps (NCM) for the Evaluation and Ranking of the Main Causes of the Appearance of Fruit Fly Pests. International Journal of Neutrosophic Sciences (IJNS) Vol. 25, No. 01, PP. 485-494, 2025 (Scopus bazasi)

6. М.Т.Алиева, Д.И.Абидова. Управление окружающей средой в туризме (учебник). Т. Инновацион ривожланиш нашриёт- матбаа уйи, 2022 й. 304 бет

7. Д.Абидова, А.Абдуллаходжаев и др. Региональный туризм в Самарканде, анализ проведений экскурсий и его перспективы развития Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot.2025-yil. 2025-yil, yanvar. № 1-son.

8. www/ cont.org.

9. www.interunion.ru

10. www.tag-group.com

11. www.e-tours.ru

12. https://www.evkova.org/kursovye-raboty/issledovanie-opyita-primeneniya-ekologicheskih-innovatsij-na-primere-gostinichnogo-predpriyatiya

13. https://uz.traasgpu.com/2018-yilgi-eng-yaxshi-ekologik-sayyohlik-mehmonxonalari/

[62] Ш. Абдусаидова. Инновации в мировом гостиничном бизнесе. Международный университета туризма и культурного наследия «Шёлковый путь» Journal of marketing, business and management(jmbm)/sjif factor: 5.57 www.jmbm.uz volume 2, issue 2 (may) issn: 2181-3000 page 224

ЗЕЛЁНЫЙ ТУРИЗМ КАК ФАКТОР ОБЕСПЕЧЕНИЯ УСТОЙЧИВОСТИ ТУРИСТСКИХ ДЕСТИНАЦИЙ

Очилова Хилола Фармоновна
DSC, доцент кафедры «Туризм и гостиничный бизнес» ТГЭУ

Аннотация. В статье рассматриваются современные тенденции развития зелёного туризма: устойчивый туризм, экологический туризм, переход от зеленых технологий и энергосберегающим способам оказания гостиничных услуг.

Ключевые слова: зеленый туризм, устойчивый туризм, энергосберегающие технологии, экологический туризм, природоохранные территории.

Введение

Исследования на международном уровне в результате глобальных резких климатических изменений во всем мире, в том числе Booking.com новый отчет о путешествиях сайта показал, что около 76 процентов путешественников хотят путешествовать по зеленой дороге в течение следующих 12 месяцев. Около 81% людей готовы изменить свое поведение во время путешествий, чтобы уменьшить воздействие на окружающую среду. Более половины путешественников (60%) заявили, что готовы платить больше предприятиям туристической индустрии, которые ставят защиту окружающей среды на первое место[63]. Около 70% сотрудников не знают о зеленой политике своей организации в отношении корпоративных поездок. Почти две трети туристов (63%) считают, что сайты бронирования, туристические агентства и туроператоры должны раскрывать углеродный след CO_2 предлагаемых ими рейсов и других туристических продуктов. Около 83% американцев обеспокоены тем, что их поездки не являются экологически чистыми, и чувствуют себя виноватыми за свои предыдущие поездки.

В своей речи на открытии 25-й сессии Генеральной Ассамблеи Всемирной туристской организации (ЮНВТО) 16 октября 2023 года в Самарканде Президент Республики Узбекистан Шавкат Мирзиёев подчеркнул, что в эпоху нарастающего изменения климата принятие международной Программы действий по развитию «зеленого» туризма является как никогда актуальным, а также предложил учредить номинацию организации «Лучший город по внедрению «зеленого» туризма». Отмечается, что при поддержке организации в сотрудничестве с недавно начавшим работу центральноазиатским университетом по изучению окружающей среды и изменения климата и международным университетом “Шелковый путь” в Самарканде планируется создать лабораторию глобальных стартапов

[63] https://globalnews.booking.com/download/31767dc7-3d6a-4108-9900-ab5d11e0a808/booking.com-sustainable-travel-report2023.pdf

“Зеленого” туризма”[64]. Также одним из актуальных вопросов в развитии зеленого туризма является внедрение инновационных цифровых платформ.

Методы исследования

В статье использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, монографического изложения, логического и экономико-статистического анализа, моделирования, сравнения.

Литературный обзор

Проблемам формирования, развития и эффективного использования зеленого туризма зарубежными странами и Узбекистаном посвящено множество фундаментальных и прикладных исследований. Общие вопросы, связанные с развитием зеленого туризма, изучались многими зарубежными учеными. В частности, С.Эбер определяет зелёный туризм следующим образом: «Зелёный туризм – это туризм, который функционирует в рамках, текущих и будущих возобновляемых природных ресурсов, признает вклад общества и людей в туризм и в то же время обеспечивает экономические выгоды для людей, проживающих в туристских направлениях».

Результаты

Устойчивость зеленого туризма привлекает все большее внимание различных заинтересованных сторон из-за его экологических преимуществ. Однако эмпирические исследования устойчивости зеленого туризма и его влияния на создание зеленой окружающей среды еще не полностью изучены, особенно в Республике Узбекистан.

Устойчивость зеленого туризма является приоритетом для туристической отрасли, и поэтому очень важно учитывать действия, связанные с практикой туризма.

Туризм в зелёной экономике подразумевает под собой устойчивую туристскую деятельность, которая может быть устойчивой в социальном, экономическом, культурном и экологическом контексте.

Зелёный туризм – это туризм, который в полной мере учитывает текущие и будущие экономические, социальные и экологические воздействия, одновременно удовлетворяя потребности посетителей, отрасли, окружающей среды и принимающих сообществ. Это не какой-то конкретный вид туризма; скорее, все виды туризма могут стремиться к большей устойчивости. Определение зелёного туризма дано в публикации UN Tourism и Программы ООН по окружающей среде за 2005 год.

Руководящие принципы и методы управления зелёным туризмом применимы ко всем видам туризма во всех типах направлений, включая массовый туризм и различные туристские сегменты. Принципы устойчивого развития связаны с экологическими, экономическими и социально-культурными аспектами развития туризма, и для обеспечения его

[64] https://www.gazeta.uz/oz/2023/10/16/unwto/

долгосрочной устойчивости необходимо обеспечить надлежащий баланс между этими тремя измерениями. Таким образом, зелёный туризм:

1) оптимальное использование природных ресурсов, которые являются ключевым элементом развития туризма, поддерживают важные экологические процессы и способствуют сохранению природных ресурсов и биоразнообразия;

2) уважение социально-культурной идентичности принимающих сообществ, сохранение культурного наследия и традиционных ценностей, созданных и пережитых, а также содействие межкультурному взаимопониманию и толерантности;

3) обеспечение жизнеспособной, долгосрочной экономической деятельности, которая обеспечивает справедливые социально-экономические выгоды всем заинтересованным сторонам, включая устойчивые возможности трудоустройства и получения дохода, а также социальные услуги для принимающих сообществ, и способствует сокращению бедности. Устойчивое развитие туризма требует осознанного участия всех заинтересованных сторон, а также сильного политического руководства для обеспечения широкого участия и консенсуса. Цель зелёного туризма — это непрерывный процесс, требующий постоянного мониторинга воздействия и, при необходимости, принятия необходимых превентивных и/или корректирующих мер. Зелёный туризм также должен поддерживать высокий уровень удовлетворенности туристов и предоставлять им значимый опыт, повышая их осведомленность в вопросах устойчивого развития и продвигая среди них методы зелёного туризма.

Следует проводить четкое различие между экотуризмом и зелёным туризмом:

«Термин «экотуризм» сам по себе относится к сегменту туристского сектора, ориентированному на экологическую устойчивость, и принципы устойчивости должны применяться ко всем видам туристской деятельности, операциям, предприятиям и проектам, включая традиционные и альтернативные формы».

Термин «зелёный туризм» описывает не только ожидания туристов в отношении ответственного управления природными ресурсами, но и потребности сообществ, которые поддерживают туристские проекты или на которые они влияют, а также политику, практику и программы, учитывающие экологические аспекты.

Следовательно, зелёный туризм стремится к энергоэффективности и экологичности (например, за счет использования возобновляемых источников энергии); потреблению меньшего количества воды; минимизации отходов; сохранению биоразнообразия, культурного наследия и традиционных ценностей; содействию межкультурному взаимопониманию и толерантности; и вовлечению местных сообществ в создание местных доходов, улучшение условий жизни и сокращение бедности. Повышение устойчивости туристского бизнеса приносит пользу местным сообществам, повышает осведомленность и способствует устойчивому использованию природных ресурсов.

Мониторинг прогресса в достижении устойчивости туризма включает в себя оценку экологических, социальных и экономических условий с использованием выбранных показателей и ключевых критериев. Универсального решения для обеспечения устойчивости развития туризма не существует, а отдельные инструменты и критерии не способны охватить все многообразие проблем местного значения.

Многие организации пытались разработать критерии и индикаторы в сфере туризма. В настоящем отчете представлена концептуальная и практическая основа для обеспечения устойчивости туристского бизнеса, основанная на Глобальных критериях устойчивого туризма (GSTC).

Термины «зелёный туризм», «экотуризм» и «устойчивый туризм» часто используются взаимозаменяемо. Однако на самом деле существует множество различных практик. Устойчивый туризм способствует развитию всех видов устойчивой деятельности в сфере туризма. Другими словами, устойчивый туризм учитывает культурные и экономические аспекты устойчивости туризма. Экотуризм же, напротив, поощряет туристов и местных жителей к гармоничному взаимодействию с окружающей средой. Термин «зелёный туризм» может охватывать оба определения.

Но существует разница между ними с точки зрения их целей.

Хотя зелёный туризм десятилетиями пользовался дурной репутацией, его главная цель – достижение экономической выгоды при минимизации вредного воздействия на окружающую среду. Экотуризм стремится наладить связь туристов с природой, сформировать экологическую и культурную осведомлённость и уважение к ней, обеспечить положительный опыт как для туристов, так и для принимающей стороны, защитить природу, создать прямую финансовую выгоду для местного населения и частного сектора, а также учесть психологическое воздействие, направленное на снижение физического, социального и поведенческого стресса.

За последние годы исследования в области зелёного туризма значительно расширились благодаря значительному вкладу туризма в экономическое развитие. Кроме того, экологические ресурсы регионов представляют собой экологические ландшафты и способствуют повышению экологической сознательности посредством адаптированных «зеленых» практик в гостиничном секторе. Это повышает имидж «зеленых» туристских направлений как «зеленых». Поэтому в ряде стран продвигается концепция «зеленого» туризма, направленная на сокращение выбросов углерода в результате деятельности операторов туристского и гостиничного бизнеса. Таким образом, экологическое развитие считается необходимым для минимизации ухудшения состояния окружающей среды, вызванного туристами, в связи с их привлекательностью для природных направлений. Устойчивость «зеленого» туризма привлекает все большее внимание различных заинтересованных сторон благодаря его экологическим преимуществам.

Развитие туризма может быть направлено на поддержку местной экономики и сокращение бедности. Влияние туризма на местную экономику

определяется долей расходов на туризм в общей структуре экономики, а также объёмом косвенной экономической деятельности. Таким образом, расширение участия местных сообществ, особенно беднейших, в цепочке создания стоимости в сфере туризма может способствовать местному экономическому развитию и сокращению бедности. Например, в Панаме 56% домохозяйств получают 50% своего общего дохода от местного туризма. Прямые выгоды для сообществ и сокращение бедности будут во многом зависеть от доли туристских потребностей, удовлетворяемых на местном уровне, таких как продукты питания, рабочая сила, туристские услуги и всё более экологичные услуги в области энергоэффективности, водопользования и утилизации отходов. Появляется всё больше научных данных, свидетельствующих о том, что более устойчивый туризм в сельской местности может оказать положительное влияние на сокращение бедности.

Инвестиции в зелёный туризм могут снизить расходы на электроэнергию, воду и отходы, а также повысить ценность биоразнообразия, экосистем и культурного наследия. Доказано, что инвестиции в энергоэффективность приносят значительную отдачу, покрывающую затраты в короткие сроки. Улучшение управления отходами может сэкономить туристскому бизнесу деньги, создать рабочие места и повысить привлекательность туристских направлений. Инвестиции в культурное наследие, составляющие основную часть потребительского спроса на устойчивый туризм, являются одними из самых важных и зачастую прибыльных. Согласно сценарию инвестиций в зелёную экономику, туризм вносит больший вклад в рост ВВП и приносит значительную пользу окружающей среде, сокращая потребление воды (на 18%), потребление энергии (на 44%) и выбросы CO^2 (на 52%) по сравнению с обычными делами.

Туристы требуют более экологичного туризма. Более трети туристов предпочитают экологически чистый туризм и готовы платить за него на 2–40% больше. Традиционный массовый туризм достиг стадии устойчивого роста. В отличие от этого, экотуризм, туризм, связанный с природой, наследием, культурой и «мягкими приключениями», лидируют и, по прогнозам, будут быстро расти в течение следующих двух десятилетий. По оценкам, мировые расходы на экотуризм растут темпами, превышающими средние темпы роста отрасли.

Частный сектор, особенно малые предприятия, может и должен быть мобилизован для поддержки зелёного туризма. Сектор туризма включает в себя широкий круг участников. Осведомлённость о зелёном туризме присутствует в основном в нескольких крупных компаниях. Небольшие компании, как правило, находятся за пределами региона, и различные группы поставщиков могут быть вообще не связаны между собой.

Специальные механизмы и инструменты обучения организаций, связанных с зелёным туризмом, очень важны и наиболее эффективны в сочетании с практическими действиями. Продвижение и широкое внедрение признанных стандартов устойчивого туризма, таких как Глобальные критерии устойчивого туризма, могут помочь компаниям улучшить свои показатели

устойчивости, включая эффективность использования ресурсов, и привлечь дополнительные инвестиции и клиентов.

Значительная часть экономического потенциала зелёного туризма сосредоточена в национальных резервах, которым необходимо максимально эффективно использовать финансирование для инвестиций в зелёный туризм.

Большинство направлений зелёного туризма – это места, которые обладают потенциалом для получения большего дохода и расширения возможностей благодаря зелёным стратегиям. Однако одной из самых серьёзных проблем в их «экологизации» является нехватка инвестиций. Правительства и международные организации могут способствовать притоку средств в эти важные структуры, способствуя развитию местной экономики и сокращению бедности. Государственно-частные партнёрства могут разделить затраты и риски, связанные с крупномасштабными инвестициями в зелёный туризм. Помимо снижения административных сборов и предложения выгодных процентных ставок для проектов зелёного туризма, они также могут предоставлять услуги по развитию зелёного туризма, такие как техническое, маркетинговое или управление бизнесом. Планирование и стратегии развития экологически чистых туристских направлений – первый шаг к экологизации туризма. При разработке туристских стратегий местные органы власти, сообщества и предприятия должны создать механизмы координации с министерствами, отвечающими за окружающую среду, энергетику, труд, сельское хозяйство, транспорт, здравоохранение, финансы, безопасность и другие соответствующие секторы. Зонирование, особо охраняемые территории, экологические кодексы, трудовое законодательство, сельскохозяйственные стандарты и санитарные требования должны быть четко определены, особенно в таких областях, как энергетика, водоснабжение, утилизация отходов и санитария.

Заключение

Основные научные выводы и практические результаты, полученные в ходе исследования, следующие:

1. Сектор «зеленого туризма» включает экологически и социально ответственных туристов-резидентов и нерезидентов, выбирающих отели с зелеными сертификатами при поездках в направления зеленого туризма, способствующих экономии энергии и воды, а также благоприятным для климата практикам, минимизации отходов, сохранению биоразнообразия, культурного наследия и традиционных ценностей, поддержке межкультурного взаимопонимания и толерантности, созданию местного дохода и улучшению условий жизни, а также объединению местных сообществ для сокращения бедности.

2. Развитие зеленого туризма отражено в «Стратегии развития Узбекистана», в которой поставлены задачи по разработке плана мероприятий по реализации программы «Зеленый туризм» в Республике Узбекистан, достижению экологической устойчивости за счет сокращения «углеродного следа» экономики путем широкого использования современных

энергосберегающих технологий в отраслях экономики и социальной сфере.

EKOLOGIK TURIZM MANBALARI VA ULARNING XUSUSIYATLAR

Sodikov Zokir Rustamovich,
O‘zbekiston xalqaro islomshunoslik akademiyasi
Islom iqtisodiyoti va moliyasi,
ziyorat turizmi kafedrasi dotsenti, i.f.n

Annotatsiya. Maqolada ekologik turizm manbalari, tarkibiy xususiyatlari va tasniflash mezonlari ilmiy asosda yoritiladi. Ekoturizmning shakllanishida tabiiy landshaftlar, geologik obyektlar, biologik xilma-xillik, madaniy va etnografik resurslar muhim omil sifatida ko‘riladi. Maqolada ekologik turizm resurslarini tabiiy, tarixiy-madaniy, ijtimoiy-iqtisodiy hamda aralash manbalar sifatida guruhlash mezonlari bayon qilinadi. Shuningdek, ekoturizm istiqbollari, uning barqaror rivojlanishdagi o‘rni va hududlarning turistik salohiyatini oshirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar. ekologik turizm, tabiiy resurslar, ekotizim, tasnif, biologik xilma-xillik, geoturizm, madaniy meros, barqaror rivojlanish, turistik salohiyat.

Jahon miqyosida ekologik muammolarning keskinlashuvi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va tabiat resurslarining cheklanganligi barqaror rivojlanish tamoyillarini turizm sohasiga chuqur singdirishni taqozo etmoqda. Shu jarayonda ekologik turizm (ekoturizm) ekologik muhofazani ta’minlash, tabiiy hududlardan oqilona foydalanish va mahalliy aholi manfaatlarini uyg‘unlashtirishning samarali vositasi sifatida e’tirof etilmoqda. Ekoturizm resurslari — bu tabiiy landshaftlar, qo‘riqlanadigan hududlar, suv havzalari, flora va fauna obyektlari, iqlim, geologik shakllanishlar hamda madaniy-etnografik meros kabi ko‘plab tarkibiy manbalardan iborat murakkab tizimdir. Mazkur mavzuning dolzarbligi shundan iboratki, ekologik turizm manbalari nafaqat turistik mahsulotni shakllantirishning asosiy omili, balki tabiiy hududlarni muhofaza qilish, iqtisodiy daromad generatsiyasi va aholining ekologik madaniyatini oshirishda muhim strategik ahamiyatga ega. Shuning uchun ekologik turizm manbalarining mazmun-mohiyatini ochib berish, ularni tizimli tasniflash va ulardan oqilona foydalanish mexanizmlarini o‘rganish bugungi turizm siyosatining eng muhim ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi.

Ekologik turizm nazariyasi va amaliyoti so‘nggi o‘n yilliklarda turizm iqtisodiyoti, barqaror rivojlanish va ekologiya kesishgan nuqtada jadal rivojlanib kelmoqda. Xalqaro ekologik turizm jamiyati (TIES, 2015) ekologik turizmni “tabiiy hududlarga mas’uliyatli sayohat bo‘lib, atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirish, mahalliy aholi farovonligini ta’minlash va ekologik ongni rivojlantirishga xizmat qiluvchi faoliyat” sifatida ta’riflaydi. Butler (1999), Weaver (2006) va Honey (2008) kabi mualliflarning tadqiqotlarida ekoturizmning asosiy tamoyillari — ekologik barqarorlik, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy manfaatlar uyg‘unligi sifatida izohlangan. Flora va fauna obyektlari, milliy bog‘lar, biosfera

qo‘riqxonalari, ekologik yo‘nalishlar va geologik shakllanishlar ekoturizmning bazaviy resurslari ekanligi Ceballos-Lascurain (2014) tomonidan asoslab berilgan. Muallif ekologik turizm resurslarini tabiiy, yarim tabiiy va madaniy manbalarga ajratgan. Sharq mamlakatlari tajribasida (Janubiy Koreya, Yaponiyada) ekoturizm resurslarining mahalliy jamiyatlar farovonligi bilan bog‘liqligi Ko & Stewart (2002) ishlanmalarida keng yoritilgan. Tadqiqotlarda (Abdullaev, 2021; Bozorov, 2023) ekoturizm imkoniyatlari, xususan, Hisor, Chotqol, Qizilqum, Ustyurt platosi, Surxon davlat qo‘riqxonasi kabi hududlarning biologik va geologik resurslari alohida qayd etilgan. Mahalliy olimlar ekoturizmni hududiy rivojlantirishda qo‘shimcha daromad manbai va barqaror landshaft boshqaruvi mexanizmi sifatida talqin qiladilar. Ushbu tadqiqot jarayonida metodologik yondashuv sifatida analitik (tahliliy) yondashuv orqali ekoturizm resurslari to‘g‘risidagi mavjud ilmiy manbalar o‘rganildi va jahon tajribasida qo‘llanilgan tasniflar solishtirildi. Shuningdek, taqqoslash (komparativ) metodi orqali milliy ekoturizm manbalari Avstraliya, Kosta-Rika, Kanada va Malayziya tajribasi bilan taqqoslangan. Bundan tashqari, tasniflash metodi orqali ekoturizm manbalari ushbu kategoriyalar bo‘yicha belgilanib, ular, tabiiy landshaftlar, suv-havo resurslari, flora-fauna, geologik va geomorfologik obyektlar va madaniy-etnografik resurslardan iborat. Milliy iqtisodiyotda ekologik turizmning asosiy manbalari o’ziga xos bo’lib, ular, milliy bog‘lar va qo‘riqxonalar - Chotqol, Zomin, Surxon, Hisor, Geologik obyektlar - Ustyurt platosi, Qizilqum karst relifi, Chotqol tog‘ tizmalari, Suv resurslari Chorvoq, Aydar–Arnasoy tizimi, Sudochye, Jayron ekomarkazi, Flora va fauna - Buxoro bug‘usi, Jayron, qor barsi, ko‘p yillik archa o‘rmonlari, Iqlim resurslari - Quruq kontinental iqlim, tik va baland tog‘ tizmalari, Etnografik manbalar - tog‘li hududlarda yashovchi aholining turmush tarzi, an’anaviy hunarmandchilik kabilardan iborat.

1-jadval.

Milliy iqtisodiyotda ekologik turizmning SWOT tahlili natijalari

Kuchli tomonlar	**Zaif tomonlar**
Boy landshaftlar, ko‘plab qo‘riqlanadigan hududlar	Infratuzilmaning rivojlanmaganligi
Noyob biologik xilma-xilliklar	Ekologik madaniyat pastligi
Katta hududlar va kam antropogen yuklamalar	Investorlarga yetarli rag‘bat yo‘qligi
Imkoniyatlar	**Xavflar**
Ekoturizm orqali yangi daromad manbalari	Iqlim o‘zgarishlari
Mahalliy aholi bandligini oshirish	Qonunbuzarliklar va brakonerlik
Xalqaro ekoturistlarni jalb qilish	Resurslarning nazoratsiz ekspluatatsiya qilinishi

Manbalardagi tasniflar bo‘yicha natijalar quyidagilardan tashkil topgan. Xususan:

Tabiiy manbalar:

- Landshaft: tog‘lar, vodiylar, cho‘l hududlari.
- Biologik resurslar: hayvonot va o‘simlik dunyosi.

• Suv obyektlari: ko‘llar, daryolar, buloqlar.

Madaniy manbalar:

• Etnografik qadriyatlar.

• An’anaviy chorvachilik va dehqonchilik tarzi.

• Mahalliy hunarmandchilik.

Ijtimoiy manbalar:

• Mahalliy aholining ekoturizmga munosabati.

• Hudud infratuzilmasining rivojlanish darajasi.

• Ekoservice xizmatlari mavjudligi.

Ekoturizm tabiiy muhitga yo'naltirilgan turizmning ko'plab shakllarini o'z ichiga oladi. Bu shakllar ekoturizm bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, ekoturizm ko'p qirrali xususiyatga ega bo’lgani uchun, ularni bir-biridan ajratib olish kerak. Ekoturizm, avvalo, tabiatni, manzaralarni-landshaftlarni, flora, fauna va yashash hududlarini, shuningdek, mintaqadagi madaniy asarlarni tajriba qilishga va o'rganishga qaratilgan bo’ladi. Ekoturizm shahar hayotidan zerikkan insonlar uchun qisqa masofalardagi, chet ellik sayyohlar uchun esa uzoq muddatli sayohatlarga kiritiladigan tabiat bilan integratsiyalashishga va turli xil faoliyat imkoniyatlaridan foydalanishga sabab bo’luvchi turizm turidir. Turizm faoliyatida ekoturizm alohida o'rin tutadi. Tabiiy, ijtimoiy va mahalliy jamiyat qadriyatlariga mos keladigan, haqiqiy tabiiy muhitda madaniy va ekologik o'zaro ta'sirni rag'batlantiradigan turizm turlarini, xususan, yashil turizm, tabiatga asoslangan turizm, qishloq turizmi kabilarni o'zida mujassam qiladi. Shuningdek, ekoturizm faoliyati doirasida ahamiyatli bo'lgan hududlarning aksariyati tabiati buzilmagan va vizual sifatga ega joylardir. Bundan tashqari, o'zining aslligini saqlab qolgan mahalliy madaniyatlar ham ekoturizmning eng muhim elementlaridan hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, ekoturizm salohiyatini tashkil etuvchi tabiiy hududlarni va mahalliy madaniyatlarni muhofaza qilish hamda targ'ib qilish katta ahamiyatga ega bo’ladi.

Ekoturizm faoliyatida foydalaniladigan tabiiy resurslar quyidagilardir:

• Chiroyli manzarali joylar

• Tog'lar

• O'rmonlar

• Kanyonlar (chuqur jarlik vodiylar)

• Cho'llar

• Ko'llar

• Vulqonlar

• G'orlar va boshqalar.

Ekoturizmda hududning sig’imi va qobiliyati hisobga olinishi hamda hududda tashkil etiladigan faoliyatlar va imkoniyatlar bilan foydalanuvchilar soniga cheklovlar qo‘yish resurslarni muhofaza qilish va undan foydalanish nuqtai nazaridan katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Chunki ekoturizm manbai bo‘lgan tabiiy va madaniy qadriyatlar imkoniyatlaridan oshib ketadigan miqdorda foydalanishlar va joyni noto‘g‘ri tanlashlar bu resurslarning muhofazaga va uzluksizligiga salbiy jihatdan ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, ekoturizm uchun infratuzilmani rejalashtirish bo'yicha tadqiqotlarda joy tanlash, tashish, joylashtirish

vositalari, ifloslanish, tabiiy maydonlar va suv havzolarini muhofaza qilish, mavjud tuzilmalarni himoya qilishga oid choralarga ahamiyat berilishi kerak.

Ekoturizmni faoliyatning joylashuviga qarab belgilash jiddiy muammo tug'diradi. Chunki, ekoturizm - bu faoliyatning joylashgan joyi bilan emas, balki uning mohiyati bilan belgilanadigan samaradorlikdir. Faoliyatni ekoturizm qiladigan narsa bu faoliyatning joylashuvi yoki miqdori emas, balki, u faoliyatning qanday qo'llanilishi, qanday tashkil etilishi, qanday amalga oshirilishi va qanday natijalar berishi bilan belgilanadi. Shu tarzda ta'riflanganidek, tog'lar tepasida katta maydonlarni devor bilan o'rash, bungalovlar (yog'och va qamishdan qurilgan uy) va restoranlar qurib, ko'ngilochar tadbirlar tashkil etish, uzoq va tabiiy hududlarga turlar hamda kundalik sayohatlar tashkil etish faoliyatini ekoturizm deb atash uchun zarur shartlarga javob bermasligi mumkin.

Turizm mintaqalarining insonlarni qabul qilish sig'imi va imkoniyatlari cheklanganligi hisobiga, turizmning barqarorligini ta'minlash va shu bilan birga turizm daromadlarini oshirish uchun muqobil turizm turlari doirasida mintaqaga mos keladigan turizm turlarini tanlash juda muhim hisoblanadi. Afzal ko'rilgan turistik mahsulotlar va muqobil turizm turlarining maqbul bozorlarda targ'ib qilinishi va sotilishi yuqori daromadli sayyohlarni mintaqaga jalb qilinishiga sabab bo'ladi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ekologik turizmning manbalari milliy iqtisodiyotda juda boy va xilma-xildir. Tabiiy landshaftlar, noyob hayvonot va o'simlik dunyosi, geologik shakllanishlar, qo'riqlanadigan hududlar, shuningdek, etnografik va madaniy resurslar ekoturistik mahsulot yaratishning asosiy omili hisoblanadi. Biroq bu resurslardan foydalanish jarayonida infratuzilma, ekologik nazorat, moliyaviy qo'llab-quvvatlash va mahalliy aholining faol ishtirokini ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Ekoturizm infratuzilmasini rivojlantirish uchun ekologik yo'laklar, eko-lodjlar, tabiat muzeylari tashkil etish, qo'riqlanadigan hududlarda barqaror boshqaruv tizimini kuchaytirish maqsadida monitoring, ekologik nazorat, raqamli boshqaruvni amalga oshirish, mahalliy aholi ishtirokini kuchaytirish uchun ekoservice xizmatlarini aholi orqali tashkil etish, mikro-bizneslarni qo'llab-quvvatlash, ekologik savodxonlikni ta'minlash uchun maktablar, kollejlarda ekoturizm va ekologiya bo'yicha maxsus kurslar o'qitish, xalqaro ekoturistlarni jalb qilish uchun marketing strategiyalarini ishlab chiqish, brending, raqamli reklama, xalqaro hamkorlikni yo'lga qo'yish, tabiiy resurslardan foydalanishda cheklov va kvotalarni joriy etish uchun barqaror yuklama me'yorlarini belgilash, investitsiya loyihalariga soliq imtiyozlari berish orqali eko-lodjlar va tabiiy bog'lar qurilishini rag'batlantirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Xaitboyev R. Ekoturizm asoslari. O'quv qo'llanma. – T.: "Barkamol fayz media", 2018. – 248 b.

2. Tuxliyev N., Jiyanov O'. Turizm iqtisodiyoti va menejmenti. Darslik. – T.:

«Ilm-Ziyo-Zakovat» nashriyoti, 2021. – 234 b.
3. Isadjanov A.A. Xalqaro mehmonxonalar tizimi. Darslik. – T. Complex Print. 2021.– 224 b.
4. Gulyamova G.P. Turizmda institusional munosabatlar. O‘quv qo‘llanma. T.: “COMPLEX PRINT”, 2019. – 240 b.
5. https://www.stat.uz (O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi).
6. https://www.unwto.org (Butunjahon Turizm Tashkiloti).
7. https://uzbektourism.uz (Turizm qo‘mitasi).
8. https://wttc.org (Jahon Turizm va Sayyohlik Tashkiloti).

TURIZM XIZMATLARINI SAMARALI BOSHQARUVI MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH (YASHIL TURIZM MISOLIDA)

Jiyanov Uktam Panjiyevich,
O‘zbekston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti v.b.

Annotatsiya. Tadqiqot barqaror turizm tamoyillariga tayanib, O‘zbekistonda ekoturizm xizmatlarining sifati, infratuzilma va institutsional muvofiqlashuv darajasini baholaydi. “Green Uzbekistan” brendi, majburiy eko-standartlar va GIS monitoringi boshqaruv samaradorligini oshirishning asosiy yo‘nalishlari sifatida taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekoturizm, barqaror boshqaruv, ekologik sertifikatlash, xizmat sifati, raqamli monitoring, GIS, mahalliy hamjamiyat, infratuzilma, turizm siyosati, SWOT tahlil, “Green Uzbekistan”.

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng tez va barqaror rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylanib, ko‘plab mamlakatlarda yalpi ichki mahsulotni shakllantirish, bandlikni oshirish va eksport tushumlarini ko‘paytirishda muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Biroq turizm hajmining ortishi bilan birga ekologik yuklama kuchayishi, tabiiy resurslarning degradatsiyasi, madaniy landshaftlarning buzilishi, chiqindilar ko‘payishi kabi salbiy omillar ham keskin namoyon bo‘la boshladi. Shu sababli turizmni boshqarishda barqarorlik tamoyillariga asoslangan yangi yondashuv – yashil turizm (green tourism, eco-tourism) konsepsiyasi global miqyosda ustuvor yo‘nalish sifatida shakllanmoqda. Yashil turizm ekologik xavfsiz infratuzilma, resurslardan oqilona foydalanish, mahalliy hamjamiyat manfaatdorligini oshirish, chiqindi boshqaruvi va biologik xilma-xillikni asrash kabi tamoyillarga asoslanadi.

O‘zbekistonning strategik rivojlanish hujjatlarida ham 2023 – 2030-yillarda yashil iqtisodiyotga o‘tish, muhofaza etiladigan tabiiy hududlardan samarali foydalanish, ekoturizm zonalarini kengaytirish, turizm xizmatlarining sifatini xalqaro standartlarga moslashtirish kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Biroq amaliyotda yashil turizm xizmatlarini boshqarish mexanizmi hali to‘liq shakllanmagan, hududlarda boshqaruvning institutsional uyg‘unlashuvi kuchsiz,

xizmat ko‘rsatish sifati barqaror emas, ekologik xavfsizlik talablari yetarli darajada bajarilmaydi, marketing va brendlash strategiyalari esa xalqaro talablar darajasida rivojlanmagan. Shu jihatdan turizm xizmatlarini samarali boshqaruv mexanizmini takomillashtirish, ayniqsa ekologik turizm segmenti misolida, dolzarb ilmiy-amaliy vazifa hisoblanadi.

Ushbu tadqiqot, turizm xizmatlarini boshqarish mexanizmini yashil turizm misolida baholash uchun kombinatsiyalashgan ilmiy yondashuvga asoslandi. Avvalo, barqaror turizm, xizmatlar boshqaruvi va ekologik menejment bo‘yicha xalqaro adabiyotlar, UNWTO va UNEP tavsiyalari, shuningdek, O‘zbekistonning turizm siyosatiga oid normativ hujjatlar kontent tahlil usuli orqali o‘rganishni taqazo etadi. Empirik ma’lumotlar sifatida 2020 – 2024-yillar statistik ko‘rsatkichlari, ekoturizm hududlari bo‘yicha infratuzilma va xizmat turlari haqidagi rasmiy ma’lumotlar tahlilini ham amalga oshirish msqsadga muvofiq. Shuningdek, ma’lumotlarni tahlil qilish jarayonida SWOT tahlil usuli, komparativ tahlil va tizimli yondashuvdan foydalanish ham tadqiqotning metodologik jihatlaridan sanaladi. Ushbu metodlar yashil turizm xizmatlarini boshqarishdagi asosiy muammolarni aniqlash, xalqaro tajribani baholash va takomillashtirish bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqish imkonini berdi.

Barqaror turizm, xizmatlar boshqaruvi va ekologik menejment sohalarida xalqaro adabiyotlar va normativ hujjatlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turizmni iqtisodiy rivojlantirish zarurati bilan birga ekologik hamda ijtimoiy barqarorlik tamoyillari ham jamiyat va hududlar darajasida etakchi ahamiyat kasb etmoqda. Masalan, UNWTO (Birlashgan Millatlar Tashkiloti Turizm Tashkiloti) tomonidan taklif qilingan “Sustainable Tourism Indicators” platformasi turizm oqimlarining atrof-muhitga, mahalliy aholi hayotiga va resurslarga bo‘lgan ta’sirini o‘lchash imkonini beradi.

Shuningdek, UNEP (Birlashgan Millatlar Atrof-Muhit Dasturi) ham turizm xizmatlarining chiqindilar, energiya tejamkorligi, transportning ekologik jihatdan mosligi kabi jihatlarini rivojlantirishni tavsiya qiladi. Mahalliy jihatdan esa, O‘zbekistonda turizm sohasida normativ hujjatlar, masalan, vizasiz rejim kengaytirilishi, infratuzilmaga investitsiyalar, ekologik turizm zonalarini belgilash orqali davlat siyosati shakllanmoqda.

Umuman olganda, adabiyotlar va normativ hujjatlar xizmatlar boshqaruvi, infratuzilma, mahalliy hamjamiyat ishtiroki, ekologik izchillik kabi elementlarni turizm sohasida majburiy tamoyillar qatorida ko‘radi.

2020-2024 yillar davomida O‘zbekistondagi turizm xizmatlari va turistlar oqimi bo‘yicha bir qator statistik ko‘rsatkichlar mavjud. Misol uchun, xalqaro sayohatchilarning soni 2020 yilda 1,504,100 kishiga tushganligi e’lon qilingan.

2022 yilda eksport qilinadigan turizm xizmatlari hajmi 1,6 milliard AQSh dollari miqdorida bo‘lgan. 2023 yilda O‘zbekistonga kelgan chet el turistlari soni taxminan 6,6 millionga yetgani qayd etilgan[65].

2024 yilda esa mamlakatga kelgan chet el turistlari soni taxminan 8,2 millionni tashkil etgani ma’lum bo‘lgan.

[65] https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics

Bundan tashqari, 2024 yilning yanvar–mart oylarida faqat MDH davlatlaridan kelgan turistlar soni 1,417.8 ming kishini tashkil qilgan.

Ushbu ko‘rsatkichlarni boshqaruv mexanizmi nuqtai nazaridan tahlil qilinsa, quyidagilar aniqlanadi: Avvalo, turistlar oqimi keskin ortgan, 2020 yil bilan solishtirganda 2024-yilda o‘sish sezilarli, bu infratuzilma va xizmat ko‘rsatish talablarini oshiradi. Biroq xizmatlar boshqaruvi jihatidan, adabiyotlarda ta’kidlangan ekologik standartlar, mahalliy hamjamiyat ishtiroki va chiqindilarni boshqarish kabi tamoyillar hali to‘liq tatbiq etilmaganligi tadqiqotlar orqali aniqlanmoqda: O‘zbekistonda ekologik standart qo‘llanilayotgan xizmat obyektlari hali 10 % dan kam ekanligi qayd etilgan[66].

Bu shuni anglatadiki, turistlar hajmi ortgan bo‘lsa-da, xizmatlar boshqaruvi va barqarorlik nuqtai nazaridan xatarlar saqlanmoqda. Masalan, natural hududlarda ortiqcha yuklama, chiqindi muammolari, mahalliy aholi manfaatdorligining pastligi kabi. Shu sababli, xizmatlar boshqaruvida «kelajakdagi o‘sishni faqat turistlar sonini oshirish bilan emas, balki yashil tamoyillar asosida boshqarish» tamoyili muhim ekanligi ko‘rinadi.

SWOT tahlil usuli orqali O‘zbekistonning yashil turizm salohiyati va boshqaruv tizimining ichki hamda tashqi omillari aniqlab olindi. Kuchli tomonlar sifatida mamlakatning noyob tabiiy hududlari, biologik xilma-xil tabiiy landshaftlar, arzon narxdagi turizm xizmatlari va oxirgi yillarda davlat tomonidan ekoturizmni qo‘llab-quvvatlash siyosati qayd etildi. Shu bilan birga, zaif tomonlar sifatida infratuzilmaning yetarli emasligi, ekoturizm obyektlarida ekologik standartlarning pastligi, gid va xizmat ko‘rsatuvchilarning yetarli malakaga ega emasligi, hududlarda boshqaruvning institutsional parokandaligi aniqlangan. Imkoniyatlar qatorida xalqaro ekologik brending imkoniyatlari, Yevropa va Osiyo bozorlarida ekoturizmga bo‘lgan talabning ortishi, IT texnologiyalar orqali ekoturizmni raqamlashtirish imkonlari mavjud. Tahdidlar esa tabiiy hududlarda ortiqcha yuklama, chiqindilar boshqaruvining sustligi, iqlim o‘zgarishi xavfi va tartibga solinmagan turizm oqimlarining salbiy ekologik ta’siri kabi omillardan iborat.

O‘zbekistonda yashil turizm xizmatlarini boshqarish mexanizmi samaradorligini oshirish uchun institutsional koordinatsiyani kuchaytirish, ekologik standartlashtirishni joriy etish, boshqaruvni raqamlashtirish va mahalliy iqtisodiy manfaatdorlikni oshirish zarur. Bu esa turizmning ekologik barqarorligi, hududlarning iqtisodiy rivoji va xalqaro bozorda raqobatbardosh ekoturizm brendini shakllantirishga asos bo‘lib xizmat qiladi.

Xulosa

Yashil turizm misolida O‘zbekiston turizm xizmatlarini boshqarish mexanizmini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, mamlakatda tabiiy resurslar, noyob landshaftlar va davlat siyosatining qo‘llab-quvvatlashi ekoturizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi, biroq infratuzilma yetishmasligi, ekologik standartlarning to‘liq joriy etilmagani, xizmat ko‘rsatuvchi subyektlarning malakasi pastligi hamda boshqaruv subyektlari o‘rtasida koordinatsiyaning sustligi uning

[66] https://laboreconomics.uz/index.php/lehc/article/view/135

samaradorligini cheklab turibdi. Xalqaro tajriba tahlili va tizimli yondashuv natijalari O‘zbekistonda turizm xizmatlarini boshqarishda ekologik sertifikatlash, mahalliy hamjamiyat manfaatdorligini oshirish, raqamli monitoring tizimlari va integratsiyalashgan boshqaruv modelini yo‘lga qo‘yish zarurligini ko‘rsatadi.

Mazkur holatlardan kelib chiqib, turizm xizmatlarini samarali boshqarish uchun quyidagi takliflar ilgari suriladi:

birinchidan, ekoturizm obyektlari uchun yagona ekologik standart va sertifikatlash tizimini joriy etish;

ikkinchidan, turizm boshqaruvi jarayonini raqamlashtirish, jumladan ekologik monitoring, turistlar oqimini nazorat qilish va xizmatlar sifatini baholash tizimlarini yaratish;

uchinchidan, mahalliy aholi ishtirokini kuchaytirish orqali hududlar daromadining bir qismini jamoalarga qaytarish mexanizmini ishlab chiqish;

to‘rtinchidan, gidlar va xizmat ko‘rsatuvchi mutaxassislar uchun ekologik menejment bo‘yicha muntazam o‘quv dasturlarini tashkil etish;

beshinchidan, xalqaro brendlash va “Green Uzbekistan” konsepsiyasini ishlab chiqib, O‘zbekistonning ekologik turizm imijini global miqyosda mustahkamlash.

Ushbu chora-tadbirlar yashil turizmning barqaror rivojini ta’minlab, turizm xizmatlari boshqaruvining milliy modelini xalqaro standartlarga yaqinlashtirishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://tourcentralasia.com/uzbekistan/uzbekistan-tourism-industry-statistics
2. https://laboreconomics.uz/index.php/lehc/article/view/135

Yashil turizmni tashlil etishda xorijiy mamlakatlarning umumiy ovqatlanish resurslari sifatini oshirishdagi ilg‘or xorijiy tajribalari tahlili

Amiriddinova.M.Z
“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti, “Turizm” kafedrasi v.b dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan turizm sohasida umumiy ovqatlanish korxonalarining xizmatlar samaradorligini oshirish bo‘yicha ilg‘or xorij tajribalarini tahlil qilish va tahlillar natijalarini kelib chiqqan yangiliklarni ahamiyati yoritilib, raqamli texnologiyalar, jumladan turli xil umumiy ovqatlanish tushunchalari, turlari, kelib chiqishi, va bugungi kunda mamlakatimizga kerak bo‘lgan umumiy ovqatlanish turining imkoniyatlari orqali turistlar tashrifi hamda turizm xizmatlarini modernizatsiya qilish yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: Turizm, umumiy ovqatlanish, resusrlar, xizmatlar sifati, xorij tajribasi.

Kirish

Dunyo bo‘yicha bugungi kunda yashil turizmga o‘tish jadal rivojlnamoqda

hamda ovqatlantirish korxonalarining yagona tasniflari mavjud emas. Lekin, shunga qaramasdan ko‘p mamlakatlarda ommaviy tarqalgan ma’lum bir ko‘rinishdagi (tipdagi) ovqatlantirish korxonalari ajratilib ko‘rsatiladi. Milliy oshxonaga ega bo‘lgan umumiy ovqatlanish korxonalar ham mavjud bo‘lib, ular italyancha, xitoycha, grekcha, turkcha, inglizcha, amerikacha, hindcha, fransuzcha, nemischa kabi umumiy ovqatlanish korxonalar bilan mashhur. Ularning ayrimlari narxlarining juda arzonligi bilan ajralib tursa, ayrimlari esa qimmatliligi bilan ajralib turadi. O‘zbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2022 yil 19 sentyabr kuni videoselektor yig‘ilishida ham xorijiy turistlar okimini ko‘paytirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, sayyoxlik xizmatlarini yaxshilash va turlarini kengaytirish bo‘yicha ko‘rilayotgan choralar natijadorligi tanqidiy tahlil qilingan edi[1].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mamlakatimizda turizm sohasining umumiy ovqatlanish korxonalarining xizmatlar samaradorligini oshirish bo’yicha bir qator iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida va tadqiqotlarida keng yoritilgan. Xususan, Q.X.Abduraxmonov, M.R.Boltabayev, I.S.Tuxliyev, M.T.Alimova, Ye.V.Golisheva, M.Q.Pardayev, B.Sh.Safarov va boshqalarning tadqiqotlarida ushbu masalalar keng yoritilgan. Turizm va mehmondo‘stlik sohasidagi umumiy ovqatlanish va xizmatlar sohasidagi jarayonlarni tadqiqot qilishga qo‘yidagi xorijiy olimlarning ishlari bag‘ishlangan: Bogolyubov V.S., Makrinova Ye.I., Sotnik A.P., Xaydarov I.S., Sobolevska T.G., Hamirzov S.K., Kumpilov A.R., Kalashnikov S.V., Xachemizov E.A.

Dunyodagi ko‘plab sayohatchilar ham aynan gastroturistlar bo‘lgan. Marko Polo yoki Afanasiy Nikitin kabi monografiyachilar notanish aholi punktlarida mahalliy taomlarni iste’mol qilishga e’tibor berganlar. Ular o‘zlarining sayohatlarida oziq-ovqatni nimalarda va qanday qilib kuzatish kerakligi haqida tavsiyalar berishgan. Masalan, 1548-yilda Ortensio Lando gastronomik turizmning dastlabki Ijtimoiy gumanitar fanlar kashfiyotchilaridan biri bo‘lib, o‘z adabiyotida taxminiy mehmon uchun Italiyaning shimolga Sitsiliyadan Alp tog‘lariga sayohat qilishni taklif qildi va qaerda to‘xtab, mahalliy ovqatlanishni tavsiya qildi. Fransuz tabiatshunosi Jan Florimon Budon de Saint-Amans 1789-yilda Pireneyda sayohat paytida duch kelgan ovqatlar haqida yozgan va bu hozirgi vaqtda Fransiyadagi sayohatlarning hisobotlaridan biri bo‘lib qolgan. 1801-yilda ikki boy amerikalik AQShning uchinchi prezidenti Tomas Jeffersondan sayohat bo‘yicha maslahat so‘rab murojaat qilganida, ularga Fransiya sharoblari haqida eslatib, borib ko‘rishga arziydigan diqqatga sazovor joylar haqida ham ma’lumot bergan.

So‘nggi paytlarda vegeterianlarga xos oshxonalar va yahudiylar uchun maxsus tayyorlanadigan taomlar umumiy ovqatlanish korxonalari ham faoliyat ko‘rsatib kelmoqda. Ovqatlantir monografiyaning turlari bu ertalabki nonushta, yarim pansion, to‘liq pansion doimo turistik xizmatlar ko‘rsatish tarkibida belgilangan bo‘ladi. Yarim pansionda (ikki marta ovqatlantirish) ertalabki nonushta va tushlik yoki kechki ovqat nazarda tutilgan bo‘ladi. Pansion – bu uch martalik ovqatlantirishdir. Qimmat baho xizmat ko‘rsatish variantlarida butun kun davomida va hattoki tunda istalgan vaqtda va istalgan miqdorda ovqatlantirish hamda

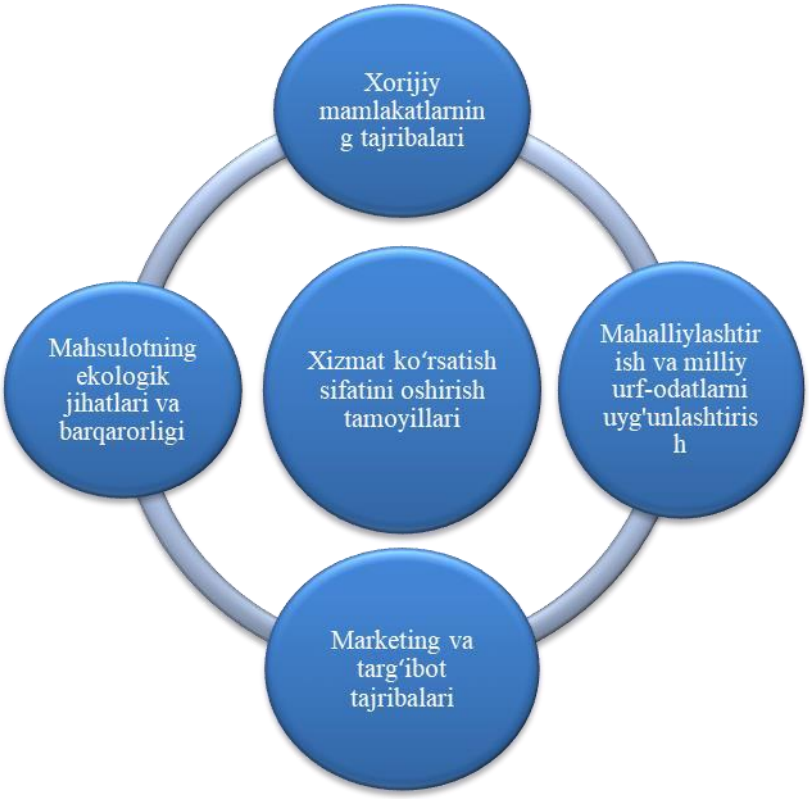
ichimliklar (spirtli ichimliklarni ham qo‘shib hisoblaganda) ichish imkoniyati nazarda tutilishi mumkin. Umumiy ovqatlanish korxonalarida xorijiy turistlarini qabul qilish muhim ahamiyatga egadir.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqot ishi mobaynida qiyosiy tahlil va tizimli qiyoslash, ilmiy abstrakt fikrlash, mantiqiy yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda turistlarning qanday sabablar bilan tashrif buyurishiga qarab ko‘plab turlari mavjud hisoblanadi: Gastronomik turizm, ekoturizm, agroturizm, sport turizmi, madaniy turizm, ziyorat turizmi, ta’lim turizmi va boshqalar. Ushbu sanab o‘tilgan turizm turlarining barchasi bilan bevosita bog’liq bo‘lgan turizm turi borki, bu ham bo‘lsa, gastronomik turizmdir[2]. Gastronomik turizmda bugungi kunda turistlarning ovqatlanish bilan bog’liq xarajatlari 30–40 % ini tashkil qiladi. Gastronomik turizmning asosiy qismi bu umumiy ovqatlanish korxonalari hisoblanadi, umumiy ovqatlantirish korxonalari-pazandalik mahsulotlarini tayyorlaydigan va ularni mijozlarga yetkazib berishni tashkil etadigan maskandir. Ishlab chiqarish faoliyati turiga qarab umumiy ovqatlantirish korxonalari quyidagilarga bo‘linadi: umumiy ovqatlanish korxonasi, kafe, bar, bufet, tamaddixona, oshxona va boshqalar[4]. Korxona ishlab chiqarishni to‘la amalga oshirgan holda xomashyoni qayta ishlaydi, chala tayyor va tayyor mahsulot ishlab chiqaradi, so‘ngra o‘zlari zallarda, bufet va taomlar magazinlarida ularni sotadi.

1.1-rasm. Turizm xizmatlari sifatini oshirish tamoyillari[67]

[67] Muallif ishlanmasi

Yuqorida keltirilgan 1.1-rasm asosida quyidagichi tahlill qilish mumkin bo‘ladi ya’ni:

1. Xorijiy davlatlarda umumiy ovqatlanish xizmatlarida qo‘llanilayotgan innovatsion texnologiyalar va tamoyillar haqida ma’lumot. Ovqatlanish xizmatlarida mijozga yo‘naltirilgan yondashuv va individual xizmat ko‘rsatish tamoyillarini tahlil qilish. Ovqatlar sifatini oshirish bo‘yicha xalqaro standartlar (masalan, HACCP, ISO 22000) va ularning tatbiq etilishi[3]. Fransiyaning gastronomik turizmi jahonga mashhur bo‘lib, umumiy ovqatlanish korxonasi va umumiy ovqatlanish xizmatlarida mijoz tajribasiga alohida e’tibor beriladi. Bu yerda sifatli mahsulotlar yetkazib beruvchilar bilan barqaror hamkorlik, menyuni mahalliy gastronomik urf-odatlarga moslashtirish va xizmat ko‘rsatishda detallarga e’tibor katta ahamiyatga ega.

2. Xorijiy davlatlarda milliy oshxonaning gastronomik turizmda targ‘ib etilishi bo‘yicha misollar.

Mahalliy ovqatlar va xalqaro oshxona uyg‘unligi orqali xizmatni yanada jozibador qilish. Misol tariqasida, Italiyada mahalliy oshxona bilan tanishish jarayonida turistlarga faqatgina ovqatlanish xizmatlari emas, balki pishirish jarayoni va tarixini ham o‘rgatadigan «cooking class» lar tashkil etiladi. Bu usul turistlarni faol jalb qilishi va ularning qiziqishini oshiradi.

3. Umumiy ovqatlanish korxonalar da yuqori malakali xizmat ko‘rsatish xodimlari tayyorlash bo‘yicha xorijiy tajribalar. Xizmat ko‘rsatish jarayonini avtomatlashtirish yoki raqamlashtirish yo‘nalishidagi ishlanmalar.

4. Xorijiy mamlakatlarning umumiy ovqatlanish xizmatlarini ommalashtirish uchun foydalanadigan marketing strategiyalari. Gastronomik festival va tadbirlar orqali turistlarni jalb qilish tajribalari. Ispaniyada har yili o‘tkaziladigan «Tapas festival» nafaqat milliy oshxonalarni targ‘ib qilishga, balki umumiy ovqatlanish xizmatlari va turizmni rivojlantirishga xizmat qiladi.

5. Xorijiy mamlakatlarning umumiy ovqatlanishda ekologik toza va barqaror tamoyillarga asoslangan yondashuvlari. Atrof-muhitga zarar yetkazmaydigan mahsulotlardan foydalanish tajribalari. Skandinaviya mamlakatlarida «Susutainable gastronomy» tushunchasi keng qo‘llaniladi. Bu, birinchi navbatda, oziq-ovqat chiqindilarini kamaytirish, qayta ishlanadigan mahsulotlardan foydalanish va mahalliy fermer xo‘jaliklari bilan ishlash orqali amalga oshiriladi.

Ushbu ma’lumotlar va misollar asosida xorijiy tajribalarni o‘rganish, ularni mahalliy sharoitlarga moslashtirish va tatbiq etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish mumkin. Bu bo‘limni boyitish uchun statistik ma’lumotlar, xalqaro monografiya natijalari yoki ekspert fikrlarini ham kiritish maqsadga muvofiqdir.

Gastronomik turizmni rivojlantirish bo‘yicha eng yirik va eng muhim tashkilot bu AQShda tashkil etilgan nodavlat Xalqaro Gastronomik Turizm Uyushmasi (World Food Travel Association). Uning asosiy vazifasi butun dunyoda gastronomik turizmni rivojlantirish uchun iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishdir. Uning faoliyati gastronomik turizmni rivojlantirish va unga aloqador biznesni rivojlantirishni muvofiqlashtirish, shuningdek, ushbu sohadagi monografiyalar, mutaxassislarni tayyorlash, sertifikatlash,konsalting, shuningdek yirik ilmiy tadbirlar (konferentsiyalar va seminarlar) ni o‘z ichiga oladi. Jumladan hozirgacha

2015, 2016 va 2017-yillarda UNWTO tomonidan tashkil etilgan Gastronomiya turizmiga Ijtimoiy gumanitar fanlar bag'ishlangan 1,2,3-Butunjahon oziq-ovqat turizmi forumlari namoyishi o'tkazildi. Jahon gastronomik turizmida «Gourmeton Tour» (AQSh), «The International Kitchen» (Buyuk Britaniya) «Gourmet Getaways» (Italiya), «Simaya derevnya» (Oltoy, Rossiya) kabi yirik sayohat agentligi va milliy turizm kompaniyalar mavjud. Qolaversa hozirda dunyoning yerik rivojlangan davlatlarida «Umumiy ovqatlanish korxonasi shaharlari» deb nomlangan shaharlar ham paydo bo'ldi[5]. Ushbu «Umumiy ovqatlanish korxonasi shaharlari» degan nomga ega bo'lish uchun o'zining bir qancha asosiy mezonlari, har xil turdagi oshxonalari, uslublar va formatlarni aks ettiruvchi muassasalarning mavjudligi shart etib qo'yilgan.

Xulosa va takliflar

Xorijiy mamlakatlarning umumiy ovqatlanish resurslari sifatini oshirishdagi ilg'or tajribalari tahlili shuni ko'rsatadiki, hozirgi global gastronomik turizm jarayonida umumiy ovqatlanish korxonalari nafaqat oziq-ovqat tayyorlash va xizmat ko'rsatish maskani, balki milliy madaniyat, tarix, ekologiya va innovatsion texnologiyalarni birlashtiruvchi muhim turistik infratuzilma sifatida shakllanmoqda. Dunyo mamlakatlari, xususan, Fransiya, Italiya, Ispaniya, Skandinaviya davlatlari, AQSh va Buyuk Britaniya tajribalari asosida quyidagi holatlar kuzatiladi:

1. *Sifat boshqaruvi va xalqaro standartlar* — HACCP va ISO 22000 kabi tizimlarning joriy etilishi orqali oziq-ovqat xavfsizligi, gigiyena va xizmat sifati kafolatlanmoqda.
2. *Mahalliy oshxona va milliy brend* — gastronomik turizm milliy taomlarni xorijiy bozorda targ'ib qilish vositasiga aylangan; Italiyadagi "cooking class", Ispaniyadagi "Tapas festival" bunga yorqin misol bo'ladi.
3. *Innovatsion texnologiyalar va raqamlashtirish* — buyurtmalarni avtomatlashtirish, mijozlar tajribasini raqamli kuzatish va tahlil qilish orqali xizmat sifati oshirilmoqda.
4. *Ekologik barqarorlik* — "Sustainable gastronomy" konsepsiyasi asosida chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlanadigan va mahalliy mahsulotlardan foydalanish keng yo'lga qo'yilgan.
5. *Kadrlar tayyorlash* — xorijiy mamlakatlarda xizmat ko'rsatish madaniyati, kommunikativ ko'nikmalar va xalqaro mehmondo'stlik standartlariga asoslangan xodimlar tayyorlash tizimi mavjud.

Umuman olganda, xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, umumiy ovqatlanish korxonalari turizm industriyasining barqaror rivojlanishida, turistlarni jalb etishda va milliy brend imijini mustahkamlashda strategik o'rin egallaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2022 yil 19 sentyabr kuni videoselektor yig'ilishida ham xorijiy turistlar okimini ko'paytirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, sayyoxlik xizmatlarini yaxshilash va turlarini kengaytirish bo'yicha ko'rilayotgan choralar natijadorligi tanqidiy tahlil qilingan edi.

2. Tuxliyev I.S., Po‘latov M.E., Berdimurodov A.Sh. “Turizm sohasining zamonaviy atamalari izohli luhati”. S.: 2019 y.
3. SH.Mirzayev, A. Xoliqov “Turizm iqtisodiyoti”. Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti. 2020 y.
4. Кателo Я.Д. “Маркетинговая стратегия развития гастрономического туризма” Донецк – 2019. – Б 184 (Katelo Ya.D. “Marketing strategy for the development of gastronomic tourism)
5. Аксенов, Александр Петрович Методологические основы формирования эффективной системы управления имуществом потребительского сектора национального рынка: диссертация ... доктора экономических наук : 08.00.05 Москва

ВНЕДРЕНИЕ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ СТАНДАРТОВ В ГОСТИНИЧНОЙ ИНДУСТРИИ УЗБЕКИСТАНА: ВОЗМОЖНОСТИ, ПРАКТИКИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Ахмеджанова Ирада Усмановна
начальник отдела
Стратегического развития и аналитического обеспечения
Научно-исследовательского института развития туризма
Халилова Нодира Абдухамид кизи
Главный специалист отдела
Стратегического развития и аналитического обеспечения
Научно-исследовательского института развития туризма

Аннотация. Статья посвящена анализу внедрения экологических стандартов в гостиничном секторе Узбекистана, их роли в устойчивом развитии отрасли и перспективах развития экологически ориентированных гостиниц. Рассматриваются основные концепции, практики, международные стандарты и методы сертификации, а также преимущества и вызовы применения экологически ответственных технологий и инициатив. Исследование показывает, что внедрение зеленых стандартов способствует снижению негативного воздействия на окружающую среду, повышению конкурентоспособности и имиджа узбекских гостиниц, а также развитию устойчивого туризма в стране.

Ключевые слова: индустрия гостеприимства, качество сервиса, обслуживание, экология, экологические проблемы, зеленые стандарты.

Введение

В условиях современного глобального развития проблема экологической устойчивости приобретает все большую актуальность как на международном уровне, так и в контексте национальных стратегий. В Узбекистане предпринимаются значительные шаги в направлении формирования

устойчивого будущего, особенно в сфере туризма и гостеприимства, где вопросам экологической ответственности уделяется особое внимание. В мировой практике активизировалось внедрение зеленых стандартов и сертификатов, которые служат инструментами повышения экологической ответственности гостиничного сектора. Их реализация способствует снижению негативного воздействия на окружающую среду, укреплению имиджа предприятий, а также повышению их конкурентоспособности и привлекательности среди требований современного потребителя, ориентированного на экологически безопасные и устойчивые решения.

Рост экологической осознанности в туристическом бизнесе обусловливает необходимость поиска новых подходов и практик, способных интегрировать экологические стандарты в управление гостиницами[68]. В рамках данной статьи проводится анализ международных тенденций, методов оценки и сертификации экологической ответственности, а также рассматриваются перспективы развития экологически ориентированных гостиниц с учетом особенностей узбекского сектора туризма. Исследование направлено на выявление основных факторов успешного внедрения зеленых стандартов и формирование представления о долгосрочных стратегиях развития устойчивого гостиничного хозяйства в регионе.

Цель исследования

Основной целью данного исследования является определение основных подходов, практик и перспектив внедрения зеленых стандартов в гостиничном секторе Узбекистана, а также анализ их влияния на экологическую ответственность, конкурентоспособность и устойчивое развитие отрасли.

Теоретическая база исследования

Теоретическая база исследования включает концепции устойчивого развития, корпоративной социальной ответственности, зеленого маркетинга, стратегического менеджмента и оценки экологической эффективности. Эти теории объясняют мотивации, возможности и вызовы внедрения зеленых стандартов в гостиничном секторе, а также помогают определить их влияние на экологическую ответственность, конкурентоспособность и устойчивое развитие отрасли.

Методология исследования

Методология исследования включает комплекс методов, направленных на получение объективных и надежных данных. В качестве основных используются:

Аналитический метод - для изучения существующей литературы, нормативных документов и практических кейсов в сфере внедрения зеленых стандартов в гостиничном секторе Узбекистана.

[68] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 15.05.2025 йилдаги ПФ-87-сон «2025-2026 йилларда сайёҳлар оқимини кескин кўпайтириш ва туристик хизматлар кўламини жадал кенгайтириш орқали туризмнинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» https://www.lex.uz/uz/docs/7531559

Качественный метод - проведение опроса и экспертных бесед с представителями гостиничного бизнеса, экологическими специалистами и менеджерами для выявления мотиваций, барьеров и практик внедрения экологичных стандартов.

Количественный метод - сбор и обработка статистических данных для оценки уровня внедрения и эффективности экологических инициатив.

Сравнительный анализ - сопоставление опыта и результатов внедрения зеленых стандартов в различных гостиничных объектах и сравнение с международными практиками.

Данные методы позволяют комплексно оценить текущую ситуацию, выявить лучшие практики и разработать рекомендации для повышения экологической ответственности и конкурентоспособности гостиничного сектора в Узбекистане.

Теоретические основы и актуальность внедрения зеленых стандартов в гостиничном бизнесе Узбекистана.

В условиях глобальных вызовов современности, таких как изменение климата, истощение природных ресурсов и ухудшение экологической ситуации, развитие устойчивых технологий и экологической ответственности становится необходимым условием для обеспечения долгосрочного развития не только отдельных предприятий, но и национальных экономик в целом. Согласно данным ООН, к 2024 году процесс достижения целей в области устойчивого развития (ЦУР) существенно замедлился из-за обострения геополитической ситуации, пандемии COVID-19, различных конфликтов[69]. В настоящее время реализовано лишь около 17% из запланированных целей, половина из которых достигла минимальных или умеренных результатов, а более трети находится в стадии регресса. Эти данные свидетельствуют о том, что без активных мер по внедрению устойчивых технологий и практик существенный прогресс в достижении глобальных целей невозможен. Следовательно, актуальность разработки и реализации стратегий экологически ответственного бизнеса особенно возрастает.

Важнейшей составляющей этого процесса является применение экологичных технологий, которые позволяют повысить экологическую эффективность и снизить негативное воздействие предприятий на окружающую среду. В контексте гостиничного бизнеса, развитие этого направления приобретает особую актуальность, поскольку индустрия туризма и гостеприимства занимает значительную долю в структуре национальных и глобальных экосистем, а также обладает высоким потенциалом для внедрения современных технологий устойчивого развития.

Одним из ключевых мотивов внедрения зеленых стандартов в гостиничном секторе является изменение потребительских предпочтений. В частности, значительная часть современных туристов, особенно среднего

[69] *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers.* – Paris; Madrid: UNEP, UNWTO, 2005. – https://www.unep.org/resources/report/making-tourism-more-sustainable-guide-policy-makers

возраста, проявляют повышенный интерес к экологической ответственности и социальной ответственности предприятий. Эти потребители предпочитают размещение в отелях, которые соответствуют высоким экологическим стандартам, используют экологически безопасные материалы, внедряют энергоэффективные системы и участвуют в программах по сохранению окружающей среды. В результате создается устойчивый спрос на так называемые «экоотели», которые формируют растущий сегмент гостиничного рынка и выступают драйверами инноваций и изменений в индустрии.

Вторым важным аспектом является формирование имиджа гостиниц, ориентированных на экологию[70]. В современном мире репутация компании во многом определяется ее вкладом в сохранение окружающей среды и социальной ответственности. Внедрение зеленых стандартов и технологий способствует укреплению положительного образа предприятия, повышает его узнаваемость и доверие со стороны клиентов, что ведет к увеличению конкурентных преимуществ и расширению клиентской базы. Такой имидж укрепляет доверие как среди экологически ответственных путешественников, так и среди деловых партнеров и инвесторов.

В-третьих, применение зеленых технологий позволяет значительно снизить операционные расходы предприятий, что актуально в условиях экономической неопределенности и повышения цен на энергоресурсы. Например, использование систем энергоэффективных осветительных приборов, автоматизированных систем управления климатом и вентиляцией, внедрение систем рекуперации тепла и повторного использования воды позволяют значительно сократить расходы на электроэнергию и водные ресурсы[71]. Кроме того, внедрение технологий очистки и повторного использования сточных вод не только снижает воздействие на окружающую среду, но и способствует экономии ресурсов предприятия. В итоге, такие меры позволяют повысить общую экономическую эффективность гостиницы и сделать бизнес более устойчивым и прибыльным.

В-четвертых, реализация экологических инициатив открывает возможности для привлечения финансирования через механизмы ответственного или зеленого финансирования. Такие инструменты предоставляют льготные кредиты, гранты, инвестиционные возможности и сниженные процентные ставки для проектов, отвечающих стандартам экологической прозрачности и устойчивости. В условиях ограниченности собственных ресурсов для инвестиций в новые технологии и инфраструктуру, использование этого инструмента становится стратегическим приоритетом для гостиничных предприятий, особенно в условиях быстро меняющегося законодательства и растущего интереса со стороны инвесторов к экологическим проектам.

---

[70] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.04.2017 йилдаги ПФ-5024-сон «Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида» https://lex.uz/uz/docs/3174498?ONDATE=02.06.2023

[71] Никольская Е. Ю., Кваша Е. С. «Экологический путь развития индустрии гостеприимства и туризма в Российской Федерации» //Вестник индустрии гостеприимства. – 2022. – С. 66-72

Таким образом, внедрение зеленых стандартов и технологий в гостиничном секторе Узбекистана обусловлено рядом глобальных и региональных факторов, включая необходимость соответствия международным тенденциям и требованиям потребителей, а также стратегические преимущества в виде повышения имиджа и экономической эффективности. В условиях усиливающейся конкуренции и растущего внимания к вопросам экологической ответственности развитие экологически ориентированного гостиничного бизнеса становится важным условием устойчивого развития отрасли, а также инструментом повышения ее вклада в сохранение природных ресурсов и экологического баланса страны.

Развитие “зеленых” отелей представляет собой важный тренд в мировом и узбекском гостиничном бизнесе, отражающий растущее осознание ответственности перед окружающей средой и стремление к обеспечению устойчивого развития индустрии гостеприимства. Эти отели внедряют разнообразные экологичные решения, направленные на сокращение потребления ресурсов, снижение количества отходов и минимизацию негативного воздействия на окружающую среду.

Одним из ключевых аспектов “зеленых” отелей является установка солнечных батарей и использование возобновляемых источников энергии. Солнечные системы позволяют значительно снизить зависимость от ископаемых видов топлива, уменьшая выбросы парниковых газов и снижая эксплуатационные расходы. В дополнение к этому, применяются системы рециркуляции воды, позволяющие повторно использовать воду для различных нужд - от технических процессов до полива зеленых насаждений, что особенно актуально в регионах с ограниченными водными ресурсами[72].

Энергосберегающие технологии включают в себя оснащение зданий светодиодным освещением, автоматизированными системами управления климатом и вентиляцией, позволяющими оптимизировать расход электроэнергии в зависимости от потребностей. Такие меры позволяют не только снизить экологический след, но и сократить операционные затраты гостиниц, делая их более экономичными и конкурентоспособными[73].

Отели, сертифицированные по стандартам LEED (Leadership in Energy and Environmental Design) и другим международным экологическим стандартам, используют экологически чистые материалы при строительстве и реконструкции, такие как натуральное дерево, переработанные материалы и гипоаллергенные отделочные средства. Эти стандарты требуют соблюдения строгих критериев, связанных с энергоэффективностью, водосбережением, качеством внутренней среды и минимизацией вредных выбросов.

Начиная с 2010 года, в рамках глобальных инициатив по продвижению экологической ответственности в туристической индустрии реализуется международная программа саморегулятивной сертификации объектов

[72] Нездойминов С. Г. «Зеленые» инновации и технологии в индустрии гостеприимства и туризма //Економічні інновації. – 2013

[73] Нездойминов С. Г. «Зеленые» инновации и технологии в индустрии гостеприимства и туризма //Економічні інновації. – 2013

размещения, включающая гостиницы, бизнес-центры, хостелы, пансионаты, базы отдыха и лагеря - «Зеленый ключ» (Green Key). Разработанная Международной организацией экологического образования (IOEE), данная программа преследует цель стимулировать внедрение экологически рациональных практик и повышения экологической эффективности в сфере туризма и гостеприимства. Сертификация Green Key признана одним из ведущих стандартов экологической ответственности и устойчивого развития в индустрии гостеприимства[74]. На сегодняшний день в более чем 65 странах мира насчитывается свыше 3000 объектов, обладающих данным сертификатом.

Например, отели, прошедшие сертификацию по программе Green Key, соответствуют более чем 90 обязательным и дополнительным критериям, охватывающим аспекты рационального потребления энергетических ресурсов, водных ресурсов, химических веществ, а также минимизации и переработки отходов. Каждый объект подвергается детальной проверке, осуществляемой квалифицированными специалистами программы, что обеспечивает высокий уровень соответствия установленным стандартам. Обладатели сертификата Green Key демонстрируют приверженность высоким экологическим стандартам, ведут деятельность ответственно и активно способствуют защите окружающей среды как на локальном, так и на глобальном уровнях.

Стандарт ISO 14001 является краеугольным камнем обеспечения экологической безопасности в рамках Международной системы стандартов ISO[75]. Он дает организациям структурированный подход к управлению экологическими аспектами, способствует снижению рисков для окружающей среды и помогает повысить их устойчивую деятельность. Внедрение и сертификация по ISO 14001 демонстрируют ответственное отношение организации к вопросам экологии и соответствие мировым стандартам.

Стандарт ISO 50001: Стандарт систем энергоэффективности[76]. Это международный стандарт, который устанавливает требования к системам управления энергией для повышения энергоэффективности, сокращения потребления энергии и снижения выбросов парниковых газов. Данный стандарт является важным инструментом для организаций, стремящихся к экологической ответственности и устойчивому развитию через оптимизацию использования энергетических ресурсов.

В рамках развития устойчивого туризма и повышения экологической ответственности гостиничный сектор Узбекистана активно внедряет международные стандарты экологической практики.

Гостиница «Lotte City Tashkent Palace» прошла сертификацию по системе Green Key. Гостиница использует LED-осветительные приборы и автоматические системы управления освещением. Внедрено экологичное водопользование - установка раковин с экономными насадками и систем сбора

[74] *What is Sustainable Tourism?* – GSTC, 2016. – https://www.gstc.org/what-is-sustainable-tourism/

[75] *ISO 14001:2015 Environmental Management Systems — Requirements with Guidance for Use.* – Geneva: International Organization for Standardization, 2015

[76] *ISO 50001:2018 Energy Management Systems — Requirements with Guidance for Use.* – Geneva: International Organization for Standardization, 2018.

дождевой воды. Также осуществляется раздельный сбор мусора, использование экологичных материалов при ремонте и обустройстве номера[77]. Отдельное внимание уделяется обучению персонала и гостей экологическим практикам.

Гостиница «Hyatt Regency Tashkent» внедрила систему экологического менеджмента согласно стандарту ISO 14001. В гостинице установлены энергоэффективные окна и теплоизоляция для снижения затрат энергии. В информационных папках имеются брошюры с информацией для гостей о важности экологичного отдыха и способах снижения экологического следа.

В гостинице «Radisson Blu Uzbekistan» внедрены энергосберегающие технологии, такие как автоматические выключатели и датчики движения, программы повторного использования полотенец и постельного белья для снижения водопотребления и использования моющих средств. Используется экологическая продукция в ресторане и мини-баре[78].

Гостиница «Orient Star Samarkand Hotel» включила в критерии отбора поставщиков и продуктов экологические требования. В гостинице используется система мониторинга потребления энергии и воды для постоянного анализа и оптимизации, солнечные панели для получения дополнительной энергии, особенно на крыше. Для сотрудников проводятся обучающие тренинги по экологической ответственности.

Значительный вклад в экологическую практику внесли такие объекты как «Mercure Bukhara Old Town», где внедрены системы энергосбережения и водоотведения, а также использование экологичной мебели и материалов. И гостиница «Wyndham Garden Zomin», которая активно использует солнечные панели, а также занимается пропагандой водосбережения и экологичного туризма среди своих посетителей и сотрудников. Эти отели получили награды в номинации лучший эко-отель в регионе в 2024 и 2025 году на Национальной премии гостеприимства.

Также наградой, как “лидер зеленых решений”, был удостоен комплекс «Silk Road Samarkand Eco Village», реализующий комплексный подход к экологической устойчивости: использование возобновляемых источников энергии, экологичное строительство, использование натуральных материалов, а также развитие органического земледелия внутри территории. Гости получают возможность участвовать в экологических экскурсиях и образовательных программах, что способствует формированию экологического сознания и культурного наследия региона.

Таким образом, внедрение зеленых стандартов в гостиничном секторе Узбекистана становится важнейшим элементом стратегии устойчивого развития, способствует снижению экологического воздействия и повышает международную конкурентоспособность гостиничного бизнеса.

Однако, несмотря на активное развитие, наблюдается ряд экологических

[77] Федорова С. В., Пешкова А. Н. «Экологическая политика и приоритеты развития современного гостиничного предприятия»//Актуальные Проблемы Развития Индустрии Гостеприимства. – 2016. – С. 79-83.
[78] Федорова С. В., Пешкова А. Н. «Экологическая политика и приоритеты развития современного гостиничного предприятия»//Актуальные Проблемы Развития Индустрии Гостеприимства. – 2016. – С. 79-83.

проблем, которые требуют внимания и системных решений. Одной из основных является высокая степень потребления энергии и воды. Многие отели используют устаревшие системы освещения, кондиционирования и водопотребления, что приводит к чрезмерным ресурсным затратам и увеличению количества выбросов парниковых газов. Еще одна важная проблема - недостаточная практика раздельного сбора и переработки отходов, что способствует загрязнению окружающей среды и ухудшению экологической ситуации в местах пребывания туристов[79]. Кроме того, при реконструкции и строительстве отелей нередко применяются неэкологичные материалы, что негативно сказывается на состояние окружающей среды и здоровье людей. Также большинство гостиничных объектов продолжает полагаться на традиционные источники энергии, что увеличивает их экологический след. Не менее важным является недостаток информированности и мотивации как персонала, так и гостей по вопросам экологической ответственности, что снижает эффективность внедряемых практик.

Для повышения экологической устойчивости гостиничной индустрии в Узбекистане необходимо реализовать комплекс мер, направленных на решение выявленных экологических проблем[80]. В первую очередь, важно повысить уровень экологической осознанности как руководства, так и персонала гостиниц, а также туристов. Обучение и просвещение сотрудников о принципах устойчивого развития, экологической ответственности и энергоэффективных практиках создаст основу для внедрения экологичных стандартов в повседневную деятельность гостиниц. Аналогично, проведение информационных кампаний среди туристов поможет сформировать у них понимание важности экологической ответственности и ответственности за сохранение природных ресурсов страны.

Государству необходимо разрабатывать стратегии развития туристического сектора с учетом экологического компонента, а также оказывать информационную, финансовую и консультационную поддержку тем предпринимателям, которые стремятся внедрять зеленые стандарты и практики. В рамках государственной политики важно создавать механизмы стимулирования экологически ответственного бизнеса, внедрять систему грантов, налоговых льгот и субсидий для гостиниц, проходящих сертификацию по стандартам вроде «Green Key» и LEED.

Ключевым элементом становится регулярный мониторинг и оценка практик внедрения экологических стандартов. Необходимо создавать системы для сбора данных, проведения аудитов и анализа эффективности реализуемых мероприятий. Такие оценки позволят выявлять слабые стороны, корректировать стратегии и устранять существующие недостатки.

Кроме этого, для повышения качества экологической политики в

[79] Ражабов Н. Ш. Перспективы развития законодательства об экологическом нормировании республики Узбекистан //Феномен права и законодательство: стратегии и методы познания. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С.

[80] Федорова С. В., Пешкова А. Н. «Экологическая политика и приоритеты развития современного гостиничного

предприятия»//Актуальные Проблемы Развития Индустрии Гостеприимства. – 2016. – С. 79-83.

гостиничном секторе важно активно применять международный опыт и стандарты, адаптируя их к местным условиям. Многие развивающиеся страны успешно используют международные практики и системы сертификации, что позволяет им значительно повысить уровень экологической ответственности и расширить экспортный потенциал туристического продукта.

Таким образом, комплексный подход, включающий повышение экологической ответственности на всех уровнях - от госструктур и бизнеса до туристов - является ключом к устойчивому развитию гостиничной индустрии в Узбекистане. Это позволит не только снизить негативное воздействие на окружающую среду, но и укрепить имидж страны как экологически ответственного и привлекательного туристического направления.

Заключение

В условиях все большего внимания к вопросам экологической устойчивости и ответственности со стороны международного туристического сообщества, развитие экологически ориентированного гостиничного сектора в Узбекистане приобретает особую важность. Учитывая глобальную тенденцию к сохранению природных богатств, внедрение зеленых стандартов и практик в индустрию гостеприимства станет неотъемлемой частью стратегий развития туризма страны. Такой подход поможет не только снизить негативное воздействие гостиничного бизнеса на окружающую среду, но и повысить его конкурентоспособность на международном рынке, привлекая экологически сознательных путешественников.

Узбекистан обладает уникальной природой, богатым культурным наследием и историческими памятниками, которые заслуживают особой защиты и сохранения для будущих поколений. Внедрение экологических стандартов в гостиничной индустрии станет важным инструментом не только для охраны окружающей среды, но и для повышения общественного и туристического интереса к богатствам страны. Такое устойчивое развитие может стать драйвером экономического роста, укрепления имиджа страны как экологически ответственного и культурно богатого направления, а также обеспечит сохранение природных и культурных ценностей, являющихся важнейшим достоянием Узбекистана.

В целом, создание экологически ответственного гостиничного сектора - это стратегическая необходимость для Узбекистана в контексте модернизации туризма и сохранения уникального наследия. Реализуя эти задачи системно и последовательно, страна сможет не только укрепить свои позиции на международной туристической арене, но и обеспечить долгосрочное устойчивое развитие, гармонично сочетающее экономические интересы с охраной природы и культурного наследия.

Использованная литература

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 15.05.2025 йилдаги ПФ-87-сон «2025-2026 йилларда сайёҳлар оқимини кескин кўпайтириш ва туристик хизматлар кўламини жадал кенгайтириш орқали

туризмнинг иқтисодиётдаги ўрни ва аҳамиятини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида» https://www.lex.uz/uz/docs/7531559

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, 21.04.2017 йилдаги ПФ-5024-сон «Экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви тизимини такомиллаштириш тўғрисида» https://lex.uz/uz/docs/3174498?ONDATE=02.06.2023

3. Никольская Е. Ю., Кваша Е. С. «Экологический путь развития индустрии гостеприимства и туризма в Российской Федерации» //Вестник индустрии гостеприимства. – 2022. – С. 66-72.

4. Нездойминов С. Г. «Зеленые» инновации и технологии в индустрии гостеприимства и туризма //Економічні інновації. – 2013.

5. Федорова С. В., Пешкова А. Н. «Экологическая политика и приоритеты развития современного гостиничного предприятия»//Актуальные Проблемы Развития Индустрии Гостеприимства. – 2016. – С. 79-83.

6. Ражабов Н. Ш. Перспективы развития законодательства об экологическом нормировании республики Узбекистан //Феномен права и законодательство: стратегии и методы познания. – 2024. – Т. 2. – №. 4. – С. 27-38.

7. *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers.* – Paris; Madrid: UNEP, UNWTO, 2005. – https://www.unep.org/resources/report/making-tourism-more-sustainable-guide-policy-makers

8. *What is Sustainable Tourism?* – GSTC, 2016. – https://www.gstc.org/what-is-sustainable-tourism/

9. *ISO 14001:2015 Environmental Management Systems — Requirements with Guidance for Use.* – Geneva: International Organization for Standardization, 2015

10. *ISO 50001:2018 Energy Management Systems — Requirements with Guidance for Use.* – Geneva: International Organization for Standardization, 2018.

ТИЖОРАТ БАНК КРЕДИТЛАРИ ОРҚАЛИ МАМЛАКАТНИНГ ТУРИЗМ САЛОҲИЯТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ МЕХАНИЗМЛАРИ

Маткабулова Дилором Халилуллаевна,
ТДИУ, Туризм ва меҳмонхона бизнеси кафедраси доцент в.б., (PhD)

Туризм соҳасида фаолият юритаётган хўжалик юритувчи субъектларнинг пул оқимини заифлиги пул маблағларининг жорий активлар ҳажмидаги салмоғини кичик эканлиги билан изоҳланади. Бу эса, ўз навбатида, ушбу субъектларда пул маблағлари кирими билан чиқими ўртасидаги мутаносибликни таъминланмаганлиги билан изоҳланади. Корпоратив молияда капиталнинг реал баҳоси маблағларни жалб қилиш учун сарф қилинадиган вақт ва риск омилларини ҳам ўз ичига олади [1].

Шу билан бирга, эътибор қаратиш талаб этиладиган даражада мураккабликлар, аниқлик даражасини пасайтирувчи объектив ва субъектив омиллар мавжудлигига қарамасдан капитал ёки унинг алоҳида компонентлари баҳосини аниқлаш, ҳеч бўлмаганда тахминий баҳосини белгилаш муҳимдир.

Технологик рисклар тўлиқ инсон омили билан боғлиқ бўлиб, инвестиция лойиҳасининг самарадорлигига фавқулодда кучли таъсир кўрсатади. Технологик рисклар таъсирида бутун бошли бир объект йўқ бўлиб кетиши мумкин. Дунё амалиётида, шу жумладан, Ўзбекистон амалиётида технологик рисклар туфайли юзага келган йўқотишларга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Масалан, Сардоба сув омборининг ўпирилиб кетиши технологик рискка ёрқин мисол бўла олади.

Миллий валютанинг кескин қадрсизланиши натижасида бенефициарнинг миллий валютадаги маблағлари хориждан импорт қилинадиган ускуналарнинг тўловини амалга ошириш учун етарли бўлмай қолади. Айниқса, миллий валютаси узоқ йиллардан буён қадрсизланиб келаётган Ўзбекистон учун молиявий рисклар долзарб аҳамият касб этади.

Дунё туризм индустриясида рўй бераётган ўзгариш ва ривожланишларга ҳамоҳанг равишда ҳамда мавжуд имконият ва салоҳиятлар асосида Ўзбекистонда экспорт ҳажмини оширишда туризм индустриясининг иштирокини оширишга доир чора-табирларни таҳлил қилиш натижалари қуйидаги имкониятларни тақдим этди:

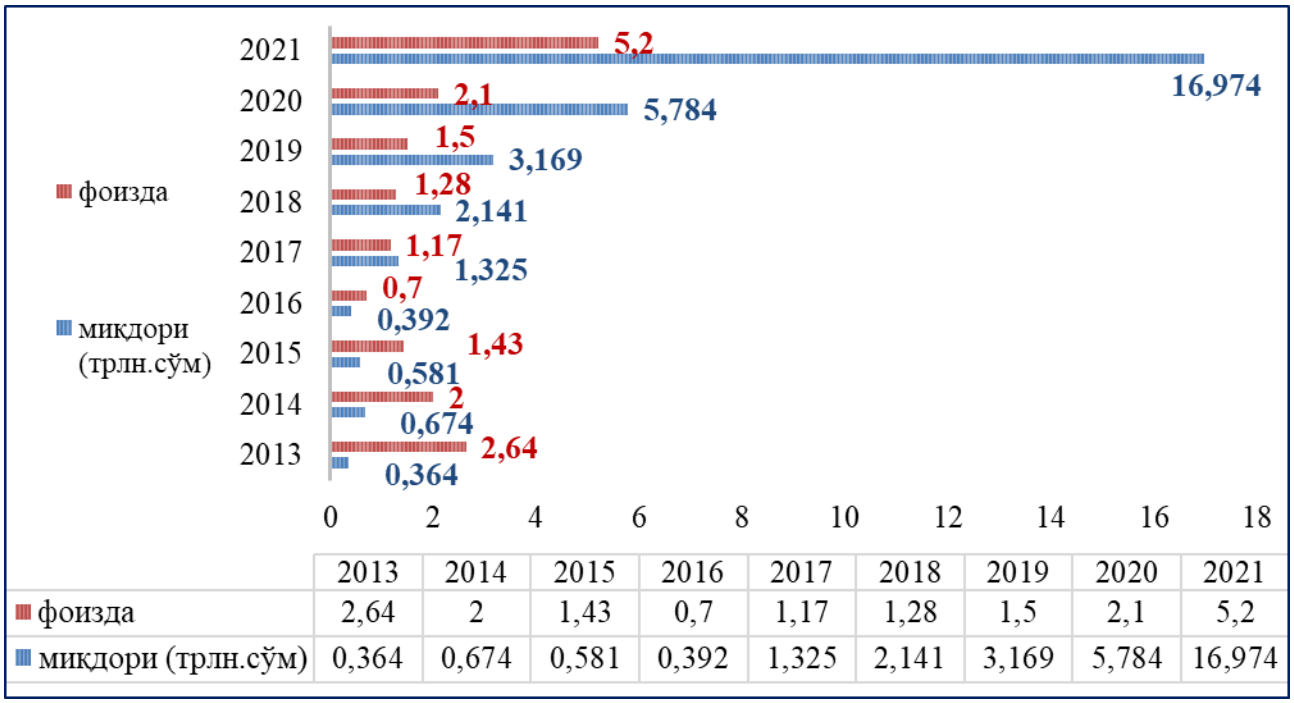
- “2020 йилда халқаро туристик оқим ўтган йилга нисбатан 1 млрд. кишига ёки 73 %га камайиб кетди, бунинг оқибатида 1,3 трлн. АҚШ долларига тенг туризм хизматлари экспортидан даромад ҳамда 120 млн.гача бўлган иш ўринлари йўқотилишига олиб келди. Туризм экспортидан кўрилган зарар 2009 йилдаги глобал иқтисодий инқироздан 11 марта юқори бўлди. Буларнинг барчаси 2020 йилни бутун кузатув тарихидаги халқаро туризм учун энг ёмон йил деб аташга имкон беради”, - дейилади UNWTO баёнотида [2].

- Ўзбекистонда 2021 йилда экспорт ҳажми 15,1 млрд. АҚШ долларини ташкил этиб, ўтган йилга нисбатан 2,4 млрд. АҚШ долларига камайди. 2022 йилда эса экспорт ҳажми 7,1 млрд. АҚШ долларига тенг бўлиб, ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 0,8 млрд. АҚШ долларига ошди. Бироқ, шу даврда туризм хизматлари экспорти 44,7 млн. АҚШ долларига камайиб, 158,5 млн. АҚШ долларини ташкил этди [4];

- Иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш ташкилоти (ИҲРТ – OECD, Organisation for Economic Co-operation and Development) маълумотларига кўра, 2021 йил ёзида ички туризм 2019 йилгача бўлган даражада тикланиши мумкин, лекин, халқаро туризм эмас [5]. Сабаби, ташқи туризмни тикланиши ва ривожланиши кўпгина омилларга боғлиқ;

Республикамиз тижорат банклари депозитларининг умумий ҳажмида узоқ муддатли депозитларнинг кичик салмоққа эга эканлиги кузатилмоқда. Масалан, республикамизнинг йирки тижорат банкларида (ТИФ Миллий банки, Саноатқурилишбанк, Асакабанк ва Ипотекабанк) 2021 йилнинг 31 декабр ҳолатига, бир йилдан ортиқ муддатга жалб қилинган депозитларнинг брутто депозитлар ҳажмидаги салмоғи эса, атиги 21,4 фоизни ташкил этди.

Таъкидлаш жоизки, давлат дастурлари доирасида берилган кредитлар бўйича муддати ўтган қарздорлик миқдори катта бўлиб, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 12 сентябрдаги ПҚ-3270-сон «Республика банк тизимини янада ривожлантириш ва барқарорлигини ошириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарорида Молия вазирига давлат дастурлари доирасида берилган ва қайтмаган кредитларни тижорат банкларига қайтариш вазифасининг юкланганлиги банкларнинг ликвидлилигини таъминлаш нуқтаи-назаридан муҳим амалий аҳамият касб этади.

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
фоизда	2,64	2	1,43	0,7	1,17	1,28	1,5	2,1	5,2
миқдори (трлн.сўм)	0,364	0,674	0,581	0,392	1,325	2,141	3,169	5,784	16,974

1-расм. Республика банк тизимида муаммоли кредитларнинг ўзгариш динамикаси [8].

2021 йил ҳолатига муаммоли кредитлар қолдиғи 17,0 трлн.сўмга яқинлашди, бу жами кредит қўйилмаларининг 5,2 фоизини ташкил қилмоқда. Шунингдек, 2016-2021 йилларда ушбу кўрсаткичда ўсиш тенденциясини кузатиш мумкин. Муаммоли кредитларни бартараф этиш учун уларнинг келиб чиқиш сабабларини аниқлаш муҳимдир. Тижорат банклари кредит портфели таркибида, муаммоли кредитлар фоизи 2013 йилдан 2020 йилга қадар 0,54 фоизгача камайганлиги ижобий ҳолат, аммо 2021 йилга келиб, 5,2 фоизни ташкил қилмоқда. Хусусан, Жаҳон банки маълумотларини таҳлил қилинса, жами кредитлар таркибида муаммоли кредитлар улуши Украинада 50 фоиздан, Грецияда 40 фоиздан, Молдовада 18 фоиздан ҳамда Россия Федерациясида 8 фоиздан ортиқ қисмини ташкил қилади [6]. Ўзбекистон банк тизимидаги муаммоли кредитлар жаҳон амалиётида қабул қилинган критик 3 фоизли кўрсаткичдан кўп, шу сабабли бугунги кунда муаммоли кредитларни камайтириш банкларнинг асосий вазифаларидан бири ҳисобланиши керак (1-расм).

Туризм соҳасидаги инвестицияларни молиялаштириш амалиётини

такомиллаштириш билан боғлиқ бўлган қуйидаги долзарб муаммолар аниқланди:

- молиялаштириш манбаларининг етишмаслиги;
- инвестиция лойиҳалари билан боғлиқ бўлган рискларни бошқариш амалиётини такомиллашмаганлиги;

Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини кредитлаш амалиётини такомиллаштиришга қаратилган қуйидаги таклифлар ва тавсияларни ишлаб чиқдик:

1. Инвестицияларни молиялаштиришнинг инновацион шакллари ва усулларини (ҳиссали иштирок шаклидаги молиялаштириш, венчурли молиялаштириш, қопланмаган ва чақириб олинмайдиган ҳужжатлаштирилган аккредитивлардан фойдаланиш, кредитларни бонификация қилиш) туризм соҳасидаги инфратузилма лойиҳаларини молиялаштириш амалиётига қўллаш орқали инфратузилма объектларини молиялаштириш ҳажмини ошириш зарур.
2. Туризм соҳасидаги инвестиция лойиҳаларини молиялаштириш жараёнини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш амалиётининг самарадорлигини ошириш мақсадида инновацион технологияларни жорий қилиш бўйича мақсадли дастурларни молиялаштириш, инновацион инвестиция лойиҳаларини амалга ошираётган субъектларга молиявий имтиёзлар бериш, туризмни ривожлантиришга қаратилган фундаментал ва амалий тадқиқотларни молиялаштириш мақсадига бериладиган давлат грантлари миқдорини кўпайтириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Modigliani F., Miller M. The Cost of Capital, Corporate Finance, and the Theory of Investment // American Economic Review, v. 48. (1958).
2. chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/viewer.html?pd
3. https://www.tohology.com/hospitality/industry/economic-impact-of-travel-tourism/
4. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитасининг расмий маълумотлари. // www.stat.uz
5. https://www.fdiintelligence.com/article/80019?
6. World Bank Group. https://data.worldbank.org/indicator/fb.ast.nper.zs
7. Bank of America. Annual Report. 2021. www.bankofamerica.com
8. www.cbu.uz (Ўзбекистон Республикаси Марказий банкининг расмий веб-сайти) маълумотлари асосида тайёрланди.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari

Raximova Dilfuza Mirzakasimovna
TDIU “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedra katta o‘qituvchisi
Obilqosimova Shabbona A’zamiddin qizi
TDIU “Turizm” fakulteti TU-87 guruhi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning dolzarb masalalari, muammolari va istiqbollari o‘rganiladi. Yashil turizmning mohiyati, mamlakat iqtisodiyotiga, ekologiyaga va xalqaro imidjga ta’siri tahlil qilinadi. Viloyatlar kesimida turizm holati, mavjud imkoniyatlar va muammolar, shuningdek tinchlik va siyosiy omillarning turizmga ta’siri yoritiladi. Maqolada Qoraqalpog‘iston, Samarqand, Buxoro va Qashqadaryo viloyatlari misol tariqasida keltiriladi, yashil turizm orqali ekologik muammolarni hal qilish va mahalliy iqtisodiyotga foyda keltirish imkoniyatlari ko‘rsatiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm O‘zbekistonning barqaror rivojlanishi, madaniy merosni saqlash va xorijiy sayyohlarni jalb qilishda muhim vosita bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, O‘zbekiston, viloyat, muammo, imkoniyat, iqtisodiyot, ekologiya, sayyoh, rivojlantirish, mahalliy, xalqaro, salohiyat.

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida yashil turizmni rivojlantirish bugungi kunda eng dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. So‘nggi yillarda atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik muvozanatni saqlash va sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etish masalalari davlat siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Shu nuqtai nazardan, yashil turizm nafaqat sayyohlarni jalb etish, balki aholining tabiat bilan uyg‘unlikda yashash madaniyatini shakllantirishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Yashil turizmning mohiyati — bu insonlarning toza havo, tabiiy manzaralar, orom va ruhiy xotirjamlikni his etish orqali nafaqat hordiq chiqarish, balki ekologik ongni yuksaltirishga xizmat qilishidir. O‘zbekistonning boy tabiiy zaxiralari, chiroyli tog‘-vodiylari va so‘lim dam olish maskanlari bunday turizmni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Masalan, Qashqadaryo viloyatidagi Shahrisabz va Miraki hududlari, Jizzax viloyatidagi Zomin milliy bog‘i va sanatoriyalari — toza havo, tiniq buloqlar va so‘lim tabiat bilan mashhur joylardir. Bu hududlar nafaqat mahalliy aholining, balki xorijiy sayyohlarning ham e’tiborini tortadi[81].

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, monografik bayon, mantiqiy va iqtisodiy-statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish, taqqoslash, statistik

[81] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

ma’lumotlarni guruhlash, ekspert baholash, ilmiy abstraksiya usullardan foydalanilgan.

Shu bilan birga, yashil turizmning rivojlanishi mamlakat iqtisodiyoti uchun ham foydalidir. Chunki xorijiy sayyohlarning O‘zbekistonga tashrifi natijasida turizm sohasiga investitsiyalar oqimi ortadi, yangi ish o‘rinlari yaratiladi va mahalliy infratuzilma takomillashadi. Demak, yashil turizm — bu nafaqat dam olish, balki barqaror iqtisodiy o‘sish va ekologik muvozanatni ta’minlovchi muhim omildir.

Tahlil va natijalar

O‘zbekistonda yashil turizmning hozirgi holatini ko‘rib chiqsak, so‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasi, xususan, yashil turizm yo‘nalishi jadal rivojlanmoqda. Hukumat tomonidan bu sohani qo‘llab-quvvatlash, ekoturistik hududlarni kengaytirish va xorijiy sayyohlar uchun qulay sharoitlar yaratish borasida bir qator islohotlar amalga oshirildi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, bu chora-tadbirlar o‘z samarasini bermoqda.

O‘zbekistonda 2019-2030-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi iqlim o‘zgarishi sharoitida yashil turizmni rivojlantirish uchun huquqiy va ilmiy asos yaratadi. Strategiyada tabiiy resurslardan samarali foydalanish, ekotizimlarni asrash va iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish kabi vazifalar belgilangan. Masalan, Orolbo‘yi mintaqasida ekologik turizmni rivojlantirish orqali cho‘llanishga qarshi kurashish va mahalliy aholi hayotini yaxshilash choralari ko‘rilmoqda.[82]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston respublikasining Yashil iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish O’zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirishga xizmat qiladi[83].

2020-yilda mamlakatimizga 1,5 million nafar sayyoh tashrif buyurgan bo‘lib, 261 million dollarlik turizm xizmatlari eksporti amalga oshirilgan. Pandemiya cheklovlariga qaramay, bu ko‘rsatkichlar O‘zbekistonning turistik jozibasini yo‘qotmaganini ko‘rsatadi.

2021-yilda esa xorijiy sayyohlar soni 1,9 million nafarga yetdi, turizm xizmatlari eksporti hajmi 422,1 million dollarni tashkil etdi. Bu esa pandemiyadan keyingi davrda turizm sohasining tiklana boshlaganidan dalolat beradi.

2022-yilda O‘zbekistonda turizm jadal sur’atlar bilan o‘sdi. Qariyb 5,2 million nafar xorijiy sayyoh mamlakatimizga tashrif buyurdi, bu esa 2017-yilga (2,7 million

[82] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

[83] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

nafar) nisbatan 1,9 baravarga ko‘pdir. Shu yili turizm xizmatlari eksporti 1,6 milliard dollarga yetib, 2017-yildagi 531 million dollarlik ko‘rsatkichdan uch baravarga oshdi.

2023-yilda esa sayyohlar soni rekord darajada oshib, 7 million nafarga yaqin chet ellik fuqarolar O‘zbekistonga turistik maqsadlarda tashrif buyurdi. Ularning mamlakatda qolish muddati o‘rtacha to‘rt kungacha uzaygan bo‘lib, bu 2022-yilga nisbatan 1,3 barobarga ortiqdir. 2024-yilning dastlabki olti oyida esa 3,5 milliondan ortiq chet el fuqarosi mamlakatimizga tashrif buyurdi. Ushbu raqamlar O‘zbekistonning jahon turizm bozoridagi o‘rni tobora mustahkamlanib borayotganini va yashil turizmning iqtisodiyotga sezilarli foyda keltirayotganini yaqqol ko‘rsatadi. Ayniqsa, bu soha orqali mahalliy aholi bandligi oshmoqda, infratuzilma rivojlanmoqda va ekologik muvozanatni saqlashga e’tibor kuchaymoqda.

Yashil turizmni rivojlantirishdagi muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari keltirib o‘tsak, O‘zbekistonda yashil turizmni keng rivojlantirish yo‘lida bir qator tizimli muammolar mavjud. Ular iqtisodiy, tashkiliy, infratuzilmaviy va kadrlar bilan bog‘liq omillarni o‘z ichiga oladi. Bu masalalar O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida o‘rta istiqbolda turizmni rivojlantirish bo‘yicha Kontseptsiyasini hayotga tatbiq etish choralari to‘g‘risida”gi qarori loyihasida ham batafsil yoritib o‘tilgan.

Milliy turistik mahsulotlarning raqobatbardoshligini pasaytiruvchi asosiy omillar quyidagilardan iborat: yashash va aviaparvozlar uchun yuqori narxlar, xizmat ko‘rsatish (servis) darajasining pastligi, muhandislik, transport va ijtimoiy infratuzilmaning nomukammalligi. Shuningdek, mamlakatda qulay sayyohlik axborot tizimi — navigatsiya va turistik axborot markazlarining yetarli emasligi ham sohaning to‘liq rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda[84].

Bundan tashqari, malakali kadrlar tanqisligi, O‘zbekistonning xalqaro turizm bozorida yetarli darajada targ‘ib qilinmayotgani, reklama kampaniyalarining sustligi ham muhim muammolardan biridir. Sayyohlar uchun ma’muriy va iqtisodiy to‘siqlarning mavjudligi, viza jarayonlarining murakkabligi, shuningdek, turizm faoliyatini litsenziyalash va sertifikatlashdagi byurokratik tartiblar ham sohaga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Shu bilan birga, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, tabiiy hududlarni muhofaza qilish va turizm faoliyatining atrof-muhitga zarar yetkazmasligini nazorat qilish masalalari ham dolzarbdir. Shu sababli, hukumat tomonidan barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan yashil turizm konsepsiyasini amaliyotga joriy etish zarurati tug‘ilmoqda. (1-jadval)

Tadqiqotchi N.Rasulova tomonidan xalqaro yashil turizm sertifikatlari o‘rganilgan. Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan. Bu jarayonda ilmiy tadqiqotlar, barqaror rivojlanish tamoyillari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston kabi iqlim o‘zgarishidan sezilarli

[84] Raximova Dilfuza Mirzakasimovna O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishda hududiy resurslardan samarali foydalanish yo‘llari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot 2025-yil, aprel. № 4-son.

darajada ta’sirlanadigan mamlakatlar uchun bu yondashuv nafaqat turizmni rivojlantirish, balki tabiiy muhitni saqlash va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash uchun strategik ahamiyatga ega[85].

1-jadval

Yashil turizm sertifikatlari[86]

Sertikatlash tizimi nomi	**Tavsifi**
Xalqaro barqaror turizm kengashi	Xalqaro barqaror turizm kengashi har qanday turistik yo‘nalish intilishi lozim bo‘lgan minimal mezonlar to‘plami bo‘lib, mezonlar barqaror boshqaruv, ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirlar, madaniy ta’sirlar va atrof-muhitga ta’sirlarni baholashdan iborat.
Green Globe certification	Los-Anjelesda (Kaliforniya) joylashgan va Meksika, Janubiy Amerika, Janubiy Afrika, Yaqin Sharq, Karib dengizi va Yevropadagi hamkorlari bilan Green Globe sertifikati sayohat va sayyohlik kompaniyalari va ularga tegishli yetkazib beruvchi korxonalarning barqaror faoliyati va boshqaruvi uchun sertifikat beradi.
ISO 14001	ISO 14001 sertifikati uglerod izlarini minimallashtirish, va atrof-muhit maqsadlarini boshqarishni baholaydi.
ISO 46001	ISO 46001 sertifikati suvdan foydalanish samaradorligini boshqarishni baholaydi.
ISO 50001	ISO 50001 sertifikati energiyani boshqarish tizimlariga qaratilgan va energiyadan foydalanishni yaxshilashni baholaydi.

“Turizmning o‘sish sur’atini va iqtisodiyotning boshqa sohalari hamda aholi farovonligi o‘sishiga ijobiy ta’sirini inobatga olgan holda, turizm sohasi mamlakat taraqqiyotining barqaror o‘sishida eng kuchli vositalardan biri bo‘lishi kerak”.

Demak, yashil turizmni rivojlantirish uchun eng avvalo infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmat ko‘rsatish madaniyatini oshirish, ekologik me’yorlarga amal qilish, xalqaro targ‘ibotni kuchaytirish va professional kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish zarur.

Viloyatlar kesimida O‘zbekistonda turizm holati va ekologik muammolar quyidagilardan iborat. O‘zbekiston hududida turizmning rivojlanishi viloyatlar kesimida ham turlicha kechmoqda. Ayniqsa, Qoraqalpog‘iston Respublikasi ekologik muammolar bilan mashhur. Oral dengizi qurib borishi hududdagi qishloq xo‘jaligi va baliqchilik sohalariga salbiy ta’sir ko‘rsatgan bo‘lsa, yashil turizm orqali bu muammolarga yechim topish imkoniyati mavjud.

O‘zbekistonda ekologik muammolarni hal etish masalasi yuqori darajada e’tiborga olinadi. Ikkala prezidentimiz ham BMT va xalqaro maydonlarda ushbu masalani ko‘tarib, xalqaro yordam va hamkorlik orqali yechim topish zarurligini

[85] Rasulova N.Yu. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz 2023-yil, iyul. № 7-son.54-57-betlar.

[86] Rasulova N.Yu. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz 2023-yil, iyul. № 7-son.54-57-betlar.

ta’kidlagan. Bu O‘zbekistonning xalqaro miqyosda ekologik muammolarga barqaror yondashayotganligini ko‘rsatadi. Shuningdek, boshqa viloyatlarda ham turizm rivojlanmoqda. Masalan, Samarqand viloyatidagi Registon maydoni va Buxoro viloyati sayyohlar uchun eng mashhur maskanlar hisoblanadi. Bu hududlar ichki va tashqi turizm uchun qulay sharoitlar yaratgan, tarixiy va madaniy yodgorliklar bilan boyitilgan. Qashqadaryo viloyatidagi tog‘ va sanatoriya hududlari ham sayyohlar orasida mashhur bo‘lib, ekologik turizmni rivojlantirish imkoniyatini beradi.

Hududiy misollar O‘zbekiston turizmining istiqbollari va imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Viloyatlar kesimida turizmni rivojlantirish orqali nafaqat mahalliy iqtisodiyot va ish o‘rinlari rivojlanadi, balki ekologik muammolarni hal etish, xalqaro sayyohlar oqimini oshirish va madaniy merosni saqlash imkoniyati yaratiladi.

Mamlakatimizda yashil turizmni rivojlantirishda qator istiqbollar va imkoniyatlar mavjud. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda katta istiqbollar mavjud. Turizm sohasidan oqilona va samarali foydalanish mamlakat iqtisodiyoti bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu nafaqat iqtisodiy daromadni oshirish, balki milliy madaniyatni targ‘ib qilish, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish va yangi ish o‘rinlarini yaratish imkonini beradi.

Mamlakatning geografik jihatdan o‘ziga xos tabiiy maskanlari — tog‘lar, vodiylar, sohil zonalari — hamda qadimiy madaniy merosi ekologik va madaniy turizmni rivojlantirish uchun kuchli baza hisoblanadi. Ichki turizmni kengaytirish va mahalliy aholini jalb qilish orqali yashil turizmni rivojlantirish mumkin. Shu bilan birga, xalqaro sayyohlar oqimini ko‘paytirish va yangi bozorlarni yo‘lga qo‘yish imkoniyati mavjud. Masalan, 2024-yilda Xitoydan keluvchi sayyohlar soni 75 foizga oshgani qayd etilgan[87].

Turizm infratuzilmasini kengaytirish istiqboldagi muhim omil bo‘lib, yangi mehmonxonalar, hostellar, turizm xizmatlari va axborot markazlari tashkil etilmoqda. Turizmning iqtisodiyotga integratsiyasi esa daromadni oshirish, ish o‘rinlarini yaratish va mahalliy biznesni rivojlantirishga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda turizm sohasida sezilarli yutuqlar ham qayd etilgan. 2024-yilda xorijiy sayyohlar soni 8,2 millionni tashkil qilgan va 2023-yilga nisbatan oshgan. Shu yil mobaynida turizm xizmatlari orqali 3,5 milliard dollarga yaqin daromad olingan. Xalqaro bozorlardan keluvchi sayyohlar tarkibi diversifikatsiyalashgan bo‘lib, Yevropa va Osiyodan keluvchilar soni oshmoqda. Shu bilan birga, turizm infratuzilmasi kengayib, ko‘plab yangi mehmonxonalar va turistik obyektlar ochilgan.

Shunday qilib, O‘zbekistonning yashil turizm sohasidagi istiqbollari va imkoniyatlari mamlakat iqtisodiyoti, madaniyati va xalqaro obro‘sini oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Turizm sohasini rivojlantirish orqali nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik, madaniy va ijtimoiy barqarorlikka erishish mumkin.

Misol uchun, O‘zbekistonda 2025-yil aprel oyida bir oy ichida bir milliondan ortiq chet el sayyohlar tashrif buyurgani qayd etilgan. 2025-yilning yanvar–may

[87] https://uz24.uz/axborot portali

oylarida esa mamlakatga kelgan xorijiy sayyohlar soni 4,2 millionni tashkil etib, bu 2024-yilning mos davriga nisbatan 48,2 %ga ko‘p bo‘lgan [88]

Shuningdek, siyosiy barqarorlik va xavfsiz sayohat muhitining mavjudligi sayyohlarning mamlakatga bo‘lgan ishonchini oshiradi. Bu esa, o‘z navbatida, mamlakat turizm sohasiga talabni oshirishga, investitsiyalarni jalb qilishga va mahalliy turizm xizmatlari sifatini rivojlantirishga olib keladi. O‘zbekistonda tinchlik va siyosiy ochiqlik sayyohlik sanoatini qo‘llab-quvvatlashda asosiy omillardan biri bo‘lib, turizm sektorida erishilgan jadal o‘sish va istiqbollar bunga yaqqol misoldir.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonning turizm sohasi nafaqat iqtisodiy rivojlanishning muhim omili, balki madaniy, ekologik va diplomatik aloqalarni mustahkamlash vositasi sifatida ham ahamiyatga ega. Yashil turizmni rivojlantirish orqali nafaqat viloyatlarning tabiiy va tarixiy resurslari saqlanadi, balki mahalliy aholi uchun ish o‘rinlari yaratilib, hudud iqtisodiyoti mustahkamlanadi.

Samarqand, Buxoro, Qashqadaryo, Jizzax kabi viloyatlarning tarixiy va tabiiy maskanlari O‘zbekistonning turizm salohiyatini oshiradi. Tinchlik, barqaror siyosiy muhit va davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlangan turizm strategiyalari bu sohani yanada rivojlantirishga, iqtisodiyotga yangi daromadlar keltirishga, hamda O‘zbekistonning xalqaro maydondagi obro‘sini oshirishga imkon yaratadi. Shu bois, yashil turizmni rivojlantirish nafaqat ekologik va iqtisodiy manfaatlarni ta’minlaydi, balki mamlakatimizning barqaror va sifatli rivojlanishida eng muhim vositalardan biri bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

3. Raximova Dilfuza Mirzakasimovna O‘zbekistonda ziyorat turizmini rivojlantirishda hududiy resurslardan samarali foydalanish yo‘llari. Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot 2025-yil, aprel. № 4-son.

4.N. Yu. Rasulova. Research models of green tourism development. American Journal of Interdisciplinary Research and Development. Volume 31, August 2024, Pages 70-74.

5. Rasulova N.Yu. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot. https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz 2023-yil, iyul. № 7-son.54-57-betlar.

[88] https://president.uz/axborot portali

5. https://president.uz/
6. https://uz24.uz/
7. https://kun.uz/
8. https://cedr.uz/turizmni-rivojlantirish-istiqbollari/

YASHIL TURIZMNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY XUSUSIYATLARI VA HUNARMANDCHILIK MAHSULOTLARI BILAN UYG‘UNLIGI

Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Mazkur tezisda yashil turizmni tashkil etishning asosiy jihatlari va uning hunarmandchilik mahsulotlari bilan uyg‘unligi ilmiy tahlil etilgan. Yashil turizm barqaror rivojlanish, ekologik muhofaza, mahalliy aholining farovonligini oshirish hamda madaniy merosni saqlashga xizmat qiluvchi turizm turi sifatida ko‘rib chiqiladi. Tadqiqotda tahliliy, taqqoslash va amaliy kuzatish metodlari qo‘llanilgan. Natijalar hunarmandchilik mahsulotlarini yashil turizmga integratsiya qilish orqali ekologik barqarorlikni mustahkamlash, hududiy brendlarni rivojlantirish va turistlar uchun interaktiv tajriba yaratish imkoniyatlari mavjudligini ko‘rsatdi. O‘zbekiston tajribasi asosida yashil turizm va hunarmandchilik uyg‘unligining iqtisodiy hamda madaniy afzalliklari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekoturizm, hunarmandchilik, barqaror rivojlanish, madaniy meros, qishloq turizmi, ekologik barqarorlik, hududiy brend.

Kirish

So‘nggi yillarda turizmning barqaror shakllari jadal rivojlanib bormoqda. Ulardan biri - yashil turizm (ekoturizm) bo‘lib, u atrof-muhitni muhofaza qilish, mahalliy aholining iqtisodiy daromadini oshirish va madaniy merosni asrashga qaratilgan. Yashil turizm, asosan, tabiiy resurslarga boy hududlarda, qishloq joylarda shakllanadi. Shu bilan birga, milliy hunarmandchilik mahsulotlarini turizm jarayoniga qo‘shish orqali turistlarga yanada boy madaniy tajriba taqdim etish mumkin. Hunarmandchilik - xalqning asrlar davomida shakllangan madaniy merosi bo‘lib, uni yashil turizm bilan uyg‘unlashtirish ekologik va ijtimoiy jihatdan samarali hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

Tahliliy yondashuv – yashil turizmning nazariy asoslari va uning xalqaro tajribasi o‘rganildi.

Taqqoslash metodi – turizmda ekologik barqarorlik va hunarmandchilikning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilindi.

Amaliy kuzatish – O‘zbekistondagi qishloq turizmi rivojlanayotgan hududlarda hunarmandchilik faoliyati misol qilib olindi (kulolchilik – Rishton, gilamchilik – Xorazm, yog‘och o‘ymakorligi – Buxoro).

Sotsiologik yondashuv – turistlarning hunarmandchilik mahsulotlariga qiziqishi haqidagi so‘rovnoma ma’lumotlari umumlashtirildi.

Tadqiqot natijalari yashil turizmni hunarmandchilik bilan uyg‘unlashtirish bir qator ijobiy samaralarni keltirib chiqarishini ko‘rsatdi:

Ekologik barqarorlik – hunarmandlar ko‘pincha tabiiy va qayta tiklanuvchi materiallardan foydalanadi (loy, yog‘och, paxta, jun), bu yashil turizm tamoyillariga to‘liq mos keladi.

Mahalliy iqtisodiy o‘sish – turistlarning hunarmandchilik mahsulotlariga bo‘lgan talabi qishloq joylarda qo‘shimcha daromad manbai yaratmoqda. Masalan, Xorazmda gilamchilik festivali davomida turistlarning xarid hajmi 25% ga oshgani kuzatilgan.

Madaniy merosni targ‘ib qilish – yashil turizm doirasida hunarmandchilik mahsulotlarini namoyish qilish milliy qadriyatlarni asrash va yosh avlodga yetkazishga xizmat qiladi.

Interaktiv tajribalar – turistlar hunarmandlar bilan birgalikda sopol buyum yasash, gilam to‘qish, taqinchoq tayyorlash jarayonida ishtirok etishi orqali o‘ziga xos madaniy taassurotga ega bo‘ladi.

Hududiy brend yaratish – yashil turizm va hunarmandchilik uyg‘unligi asosida “ekofestival”, “hunarmandchilik yarmarkasi” kabi brend loyihalar tashkil etilishi mumkin.

Muhokama davomida shuni ta’kidlash lozimki, yashil turizm va hunarmandchilik integratsiyasi O‘zbekistonning xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini oshiradi. Xorijiy tajriba tahliliga ko‘ra, Italiya, Yaponiya va Hindiston kabi davlatlarda yashil turizmni mahalliy hunarmandchilik bilan integratsiya qilish orqali hududiy brendlar yaratilgan, ekologik turizm yo‘nalishlari kengaytirilgan va mahalliy ishlab chiqaruvchilarning daromadi oshirilgan. Ushbu tajribalar O‘zbekiston sharoitida ham qo‘llash mumkin bo‘lgan samarali modellar sifatida o‘rganildi.

O‘zbekiston uchun o‘tkazilgan SWOT-tahlil natijalari quyidagicha:

1-rasm. O‘zbekiston sharoitida yashil turizmni mahalliy hunarmandchilik bilan integratsiyaqilishda o‘tkazilgan SWOT-tahlil

Kuchli tomonlar (Strengths): boy tabiiy va madaniy meros, an’anaviy hunarmandchilik turlari xilma-xilligi, mehmondo‘stlik madaniyati.

Zaif tomonlar (Weaknesses): marketing va raqamli reklama vositalarining yetarli emasligi, ekologik infratuzilmaning ba’zi hududlarda sustligi.

Imkoniyatlar (Opportunities): xalqaro ekoturizm bozori kengayishi, xorijiy grantlar va investitsiyalarni jalb etish imkoniyati, ekologik mahsulotlarga qiziqishning ortishi.

Xavf-xatarlar (Threats): ekologik muvozanatga tahdid soluvchi omillar, mass-turizmning ortishi va hunarmandchilik mahsulotlarining soxta nusxalari tarqalishi.

Natijalar shuni ko‘rsatdiki, hunarmandchilik mahsulotlarini yashil turizmga integratsiya qilish ekologik barqarorlikni ta’minlaydi, hududiy brendlarni rivojlantiradi hamda turistlar uchun interaktiv va madaniy jihatdan boy tajriba yaratadi. Tezis yakunida O‘zbekiston uchun xorijiy tajribalarga asoslangan tavsiyalar va istiqbolli yo‘nalishlar taklif etilgan.

Yashil turizmni hunarmandchilik mahsulotlari bilan uyg‘unlashtirish O‘zbekiston turizm salohiyatini kengaytirishning muhim yo‘nalishidir. Tadqiqot shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon:

- ekologik barqarorlikni ta’minlaydi;
- mahalliy aholining daromadini oshiradi;
- milliy qadriyatlarni targ‘ib qiladi;
- turistlarga interaktiv tajriba yaratadi;
- hududiy brend shakllanishiga xizmat qiladi.

Shunday qilib, yashil turizm va hunarmandchilikni birgalikda rivojlantirish orqali O‘zbekiston nafaqat ekologik barqaror turizmni qo‘llab-quvvatlaydi, balki xalqaro miqyosda milliy madaniyatni ham keng targ‘ib etadi.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati

1. Gulamdjanovna X. M. Turizm tarmog ‘ida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining o ‘ziga xos xususiyatlari //Journal Of Economy, Tourism And Service. – 2023. – T. 2. – №. 7. – C. 107-112.

2. Xushnazarova M. Raqamli iqtisodiyot sharoitida barqaror turizmni iqtisodiy rivojlantirishda hunarmandchilikning o‘rni //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 4.

Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari

Rasulova Nigora Yusupovna,
TDIU, “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotasiya. Mazkur maqolada yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy va uslubiy asoslari barqaror o‘sishning ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jihatlarini birlashtirishga asoslangan holda tadqiq etilgan. Yashil turizm mas’uliyatli

sayohat shakli sifatida tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, biologik xilma-xillikni saqlash va atrof-muhitga salbiy ta’sirlarni minimallashtirishga urg‘u beradi, shu bilan birga mahalliy aholi uchun ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlar beradi. Uslubiy jihatdan uning rivojlanishi atrof-muhit fani, mintaqaviy rejalashtirish, iqtisodiyot, sotsiologiya va madaniyatshunoslikni birlashtirgan fanlararo yondashuvlar bilan sinergetik tadqiqotlarni olib borish zaruratini keltirib chiqaradi. Bunda asosiy tamoyillar ekotizimga asoslangan boshqaruv, manfaatdor tomonlar ishtiroki, jamoatchilikka yo‘naltirilgan tashabbuslar va turizm infratuzilmasi hamda turizm xizmatlarida ekostandartlarni qabul qilishni o‘z ichiga oladi. Yashil turizmni samarali amalga oshirish uchun siyosatni tartibga solish, ta’lim dasturlari, ekotexnologiyalardagi innovatsiyalar hamda hukumat, biznes va mahalliy hamjamiyat o‘rtasidagi faol hamkorlikning strategik uyg‘unligini taqozo etadi. Shunday qilib, yashil turizmni rivojlantirish nafaqat iqtisodiy imkoniyat, balki global barqaror rivojlanishga muhim hissadir.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, yashil rivojlanish, yashil turizm modellari, biologik xilma-xillikni saqlash, CO2, issiqxona gazlari, barqaror rivojlanish, Ekologik Kuznes modeli.

Kirish

So‘nggi o‘n yilliklarda ekologik barqarorlik va tabiiy resurslardan mas’uliyatli foydalanishga bo‘lgan g‘amxo‘rlik ekoturizm yoki barqaror turizm deb ham ataladigan yashil turizmga qiziqishni kuchaytirdi. Ko‘pincha ekologik tanazzulga va madaniyatlaro farqlarni bartaraf etishga olib keladigan ommaviy turizmdan farqli o‘laroq, yashil turizm inson faoliyati, mahalliy jamoalar va tabiiy muhit o‘rtasidagi uyg‘unlikni targ‘ib qiladi. U mezbon mintaqalar uchun tabiatni muhofaza qilish, madaniy saqlash va ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarni qo‘llab-quvvatlash bilan birga salbiy ta’sirlarni minimallashtirishga intiladi.

Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari uning samaradorligini ta’minlash uchun zarur nazariy va amaliy vositalarni taqdim etadi. Akademik nuqtai nazardan, yashil turizm barqaror sayohat uchun yaxlit asos yaratish uchun ekologiya, geografiya, sotsiologiya va iqtisod kabi fanlardan foydalanadi. Uslubiy jihatdan u turizmning ta’sirini baholashga yordam beradigan va ekologik toza amaliyotlarni amalga oshirishga rahbarlik qiluvchi rejalashtirish modellari, monitoring tizimlari va barqarorlik ko‘rsatkichlariga tayanadi.

Ushbu asoslarni o‘rganish nafaqat barqaror turizm siyosatini shakllantirish, balki sayohatchilarning ekologik xabardorligini oshirish va mahalliy hamjamiyatlarning imkoniyatlarini kengaytirish uchun ham muhimdir. Ilmiy bilimlarni amaliy strategiyalar bilan uyg‘unlashtirib, yashil turizm iqtisodiy rivojlanishni ekologik mas’uliyat bilan muvozanatlash, kelajak avlodlar uchun tabiiy va madaniy boyliklarni saqlab qolish uchun namuna bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

O‘zbekistonda 2019-2030-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi” (PQ-4477-son qaror) iqlim o‘zgarishi sharoitida yashil turizmni rivojlantirish uchun huquqiy va ilmiy asos yaratadi. Strategiyada tabiiy resurslardan

samarali foydalanish, ekotizimlarni asrash va iqlim o‘zgarishi oqibatlariga moslashish kabi vazifalar belgilangan. Masalan, Orolbo‘yi mintaqasida ekologik turizmni rivojlantirish orqali cho‘llanishga qarshi kurashish va mahalliy aholi hayotini yaxshilash choralari ko‘rilmoqda. [1]

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori va boshqa me’yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirish O’zbekistonda yashil turizm sohasida aholi savodxonligini oshirishga xizmat qiladi. [2]

Yashil turizmni dastlabki rivojlanish bosqichida turizm faoliyati bilan bog‘liq avia transport va boshqa transport vositalaridan foydalanishda karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga sabab bo‘lishi va mehmonxona ximatlarini ko‘rsatilishi bilan bog‘liq holda elektr energiyasini meyordan ortiqcha iste’mol qilinishi ham elektr ishlab chiaruvchi korxonalar tomonidan ko‘mir va tabiiy gaz yoqish hisobiga karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga olib kelishi, shuningdek mehmonxonalar faoliyatida haddan tashqari ortiqcha suv resusrslari iste’moli atrof-muhitga salbiy ta’sirini tadqiq etishda ko‘plab tadqiqotchilar ***ekologik Kuznets egri chizig‘i*** (EKC) ilmiy gepotezasidan foydalanib kelishmoqda.

Adabiyotlar sharhi

Iqtisodiy adabiyotlarda yashil turizmni rivojlantirishda issiqxona gazlari tashlanmalari miqdorini aniqlash uslubiyati qator iqtisodchi olimlar tomonidan turlicha izohlangan va ulrani pasaytirish usullari taklif etilgan.

Professor S.R. Safayevaning ta’kidlashicha: Har yili global miqyosda ishlab chiqariladigan CO_2 chiqindisining 5 foizi turizm sektoridagi transport, qurilish, ovqatlanish tarmog‘i, yer o‘zlashtirish amaliyoti va hokazolarga to‘g‘ri keladi. O‘z navbatida, bu ko‘rsatkichning 2 foizini bevosita mehmonxona biznesi tashkil etadi. Dunyodagi ekologik barqarorlikni ta’minlashda asosiy hujjatlardan biri bo‘lgan Parij kelishuviga ko‘ra, 2030 yilga qadar CO_2 chiqindisini 50 foiz, 2050 yilgacha esa 100 foizgacha qisqartirish ko’zda tutilgan. Keng ko‘lamli bu maqsadni ro‘yobga chiqarishda mehmonxona sektori ham faol ishtirok etishi lozim[3].

O‘zbekistonlik iqtisodchi olimlardan B.Kuziboev, U.Matyakubov singari mamlakatimiz olimlari yashil turizmni rivojlantirishda issiqxona gazlari tashlanmalari miqdorini aniqlash uslubiyatini ishlab chiqishga oid bo‘yicha ilmiy-nazariy va amaliy masalalarni ishlab chiqishga munosib hissa qo‘shdilar[4].

So‘nggi o‘n yilliklarda ekologik muammolar va global isish, iqlim o‘zgarishi, issiqxona gazlari chiqindilari va ifloslanish, asosan, energiya va suvni haddan tashqari iste’mol qilish va tabiiy resurslarni suiiste’mol qilish natijasida atrof-muhitga uglerod chiqindilarining haddan tashqari ko‘p miqdorda chiqarilishi tufayli global darajada jiddiy muammolarga aylandi[5].

Yashil turizmning barqarorligi uning ekologik foydalari tufayli turli manfaatdor tomonlarning ko‘proq e’tiborini tortmoqda. Biroq, yashil turizmning barqarorligi va uning yashil muhitga erishishga ta’siri bo‘yicha sayyohlarning xulq-atvori bo‘yicha empirik tadqiqotlar, ayniqsa O‘zbekiston respublikasida to‘liq o‘rganilmagan.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada tahlil va sintez, induksiya va deduksiya, monografik bayon, mantiqiy va iqtisodiy-statistik tahlil, ekonometrik modellashtirish, taqqoslash, statistik ma’lumotlarni guruhlash, ekspert baholash, ilmiy abstraksiya usullardan foydalanilgan.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda turizmni rivojlantirish va yashil rivojlanish samaradorligi omillari o‘rtasidagi bog‘liqlik ta’sirini panel vector autoregressive model va Super-EBM modellar vositasida modifikatsiyalashgan barqaror o‘sishga ta’sirini baholash modellardan foydalanish orqali 2030-yilga qadar ishlab chiqilgan asosiy faoliyatining prognoz ko‘rsatkichlarini ishlab chiqishda foydalanish maqsadga muvofiqdir.

Tahlil va natijalar

Jahonda global darajada keskin iqlim o‘zgarishlari natijasida yashil turizmning ahamiyati jadal tarzda oshib bormoqda. Xalqaro darajadagi tadqiqotlar, jumladan Booking.com saytining yangi sayohat hisoboti shuni ko‘rsatdiki, “Taxminan 76 foizi sayohatchilar keyingi 12 oy ichida yashil yo‘lda sayohat qilishni xohlaydi. Taxminan 81% odamlar atrof-muhitga ta’sirini kamaytirish uchun sayohat qilish xatti-harakatlarini o‘zgartirishga tayyor. Sayohatchilarning yarmidan ko‘pi (60%) atrof-muhitni muhofaza qilishni birinchi o‘ringa qo‘ygan turizm industriyasi korxonalariga ko‘proq pul to‘lashga tayyor ekanliklarini bildirishgan. Xodimlarning taxminan 70% korporativ sayohatlar bo‘yicha o‘z tashkilotining yashil siyosatidan xabardor emas[6]. Bundan ko‘rinadiki, bugungi kunda jahon miqyosida yashil turizmni rivojlantirish istiqbollarini tadqiq etish masalalari o‘zining dolzarbligini namoyon etmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi PQ-21-son qaroriga 1-ilova “Tabiatga sayohat” ekoturizmni rivojlantirish milliy dasturining 32-bandida “Yashil sayohat” (Green travel) milliy standart va sertifikatlash tizimini yaratish nazarda tutilgan bo‘lib, bunda, joylashtirish vositalari, shu jumladan, muhofaza etiladigan hududlarda barpo etiladigan mehmonxona (kemping, glemping, ekouylar, o‘tovlar va b.), hunarmandchilik mahsulotlari, ovqatlanish va chakana savdo, osma dor yo‘llari va boshqa turdagi turistik obyektlarni faqatgina ekologik toza hamda qayta ishlanadigan materiallardan barpo etishga qo‘yiladigan talablarni belgilash vazifalari qo‘yilgan. Mazkur jarayonlarni amalga oshirish shakli sifatida milliy standart va sertifikatlash tartibi belgilab berilgan.

Ekologik sertifikatlanganlikning mavjudligi mehmonxona biznesi korxonasining imijiga ijobiy ta’sir ko‘rsatib, kuchli marketingli «yashil» vosita

bo‘lib hisoblanadi va mehmonlarning sodiqligini oshirishga xizmat qiladi. Buning sharofati o‘laroq, turoperatorlar va sayyohlar hamkorlik qilish uchun ko‘pincha aynan shunday mehmonxonalarni tanlay boshlaydilar, bu esa qo‘shimcha foyda olishga yordam beradi.

2025-yil 7-fevraldagi “O‘zbekiston – 2030” strategiyasini “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida amalga oshirishga oid davlat dasturi to‘g‘risida”gi Qarorida O‘zbekiston Respublikasida “Yashil turizm” dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari rejasini ishlab chiqish, iqtisodiyot tarmoqlari va ijtimoiy sohada zamonaviy yenergotejamkor texnologiyalarni keng qo‘llash orqali iqtisodiyotda “uglerod izi”ni kamaytirish vazifalar “Atrof-muhitni asrash va “yashil iqtisodiyot” yilida mamlakat rivojlanishining ustuvor yondashuvlari sifatida belgilab berildi.

O‘zbekistonda turizmning barcha yo‘nalishlari, jumladan, barqaror turizm jadal rivojlanmoqda. Barqaror turizmning asosiy tamoyili tabiat va mahalliy jamoalar manfaati uchun ongli ravishda sayohat qilishdir. Bu tushuncha butun dunyo uchun dolzarb bo‘lib, O‘zbekistonda ham tobora rivojlanib bormoqda. O‘zbekistonda “Markaziy Osiyoda barqaror turizm modeli: salohiyatni yaratish, xabardorlikni oshirish, texnologiyalarni joriy etish” loyihasi a’zosi hisoblanadi. Markaziy Osiyoda barqaror turizm modeli: salohiyatni yaratish, xabardorlikni oshirish, texnologiyalarni joriy etish” loyihasi doirasida barqaror marketing bo‘yicha, barqaror turizm uchun mezonlari va raqobatbardoshlikni oshirish uchun yashil xaridlar qilish to‘g‘risida seminar-treninglar o‘tkazishni nazarda tutadi va natijada ishtirokchilarni sertifikatlashtirish bo‘yicha tayyorlashda quyidagi standartlarga e’tibor qaratiladi:

ISO 14001: 2015 (Ekologik menejment tizimi);

mehmonxona sanoati uchun mo‘ljallangan metodologiya va vositalar to‘plami;

korporativ ijtimoiy javobgarlik.

2-jadval

Yashil turizm sertifikatlari[89]

Sertikatlash tizimi nomi	**Tavsifi**
Xalqaro barqaror turizm kengashi	Xalqaro barqaror turizm kengashi har qanday turistik yo‘nalish intilishi lozim bo‘lgan minimal mezonlar to‘plami bo‘lib, mezonlar barqaror boshqaruv, ijtimoiy-iqtisodiy ta’sirlar, madaniy ta’sirlar va atrof-muhitga ta’sirlarni baholashdan iborat.
Green Globe certification	Los-Anjelesda (Kaliforniya) joylashgan va Meksika, Janubiy Amerika, Janubiy Afrika, Yaqin Sharq, Karib dengizi va Yevropadagi hamkorlari bilan Green Globe sertifikati sayohat va sayyohlik kompaniyalari va ularga tegishli yetkazib beruvchi korxonalarning barqaror faoliyati va boshqaruvi uchun sertifikat beradi.

[89] Tadqiqot ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

ISO 14001	ISO 14001 sertifikati uglerod izlarini minimallashtirish, va atrof-muhit maqsadlarini boshqarishni baholaydi.
ISO 46001	ISO 46001 sertifikati suvdan foydalanish samaradorligini boshqarishni baholaydi.
ISO 50001	ISO 50001 sertifikati energiyani boshqarish tizimlariga qaratilgan va energiyadan foydalanishni yaxshilashni baholaydi.

Turizm bilan bog‘liq transport energiyasi iste’moli avtobus, temir yo‘l transporti, avtomobil, turli xil energiya intensivligiga ega bo‘lgan samolyotlar va kruiz kemalari kabi transport turlari bilan bog‘liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm industriyasi ham sanoat korxonalari singari atrof-muhitni ifloslantiruvchi sohalardan biri hisoblanadi. Turizm bilan bog‘liq faoliyat uglerod emissiyasini kuchaytiradi va ular atrof-muhitga sezilarli salbiy ta’sir ko‘rsatadi.

Samolyot reyslari va boshqa turizm xizmatlari turizmning uglerod izining oshishiga olib keladi. Sayohat qilish imkoniyatiga ega bo‘lgan turistlar soni ko‘paygan sari turizmning atrof-muhitga ta’siri ham ortadi. Yashil turizmni dastlabki rivojlanish bosqichida turizm faoliyati bilan bog‘liq avia transport va boshqa transport vositalaridan foydalanishda karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga sabab bo‘lishi va mehmonxona ximatlarini ko‘rsatilishi bilan bog‘liq holda elektr energiyasini meyordan ortiqcha iste’mol qilinishi ham elektr ishlab chiaruvchi korxonalar tomonidan ko‘mir va tabiiy gaz yoqish hisobiga karbonat angidrid CO_2 issiqxona gazlari tashlanmalari ulushini keskin ortishiga olib kelishi, shuningdek mehmonxonalar faoliyatida haddan tashqari ortiqcha suv resusrslari iste’moli atrof-muhitga salbiy ta’sirini tadqiq etishda ko‘plab tadqiqotchilar ekologik Kuznets egri chizig‘i (EKC) ilmiy gepotezasidan foydalanib kelishmoqda.

Energiya koeffitsienti CO_2 bilan ijobiy bog‘liq bo‘lib, tadqiqotlarimiz jarayonida energiya iste’moli atrof-muhitga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlandi. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish ko‘rsatkichlarini o‘zgartirishda energiya iste’moli, havoning ifloslanishi, sog‘liqni saqlash xarajatlari va iqtisodiy o‘sish kabi omillar ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Energiya iste’moli va CO_2 emissiyasi o‘rtasidagi bog‘liqlik ham ijobiy va muhim hisoblanadi. Turizm koeffisienti turistlarning kelishi atrof-muhitni sezilarli darajada ifloslantirayotganini tasdiqlaydi.

Xulosa

Yashil turizmni rivojlantirishda issiqxona gazlari tashlanmalari miqdorini aniqlash uslubiyatini ishlab chiqishga oid tadqiqot natijasi quyidagi xulosalarni shakllantirish, ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi:

1.Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatlarni uyg‘unlashtirishga qaratilgan. Bu jarayonda ilmiy tadqiqotlar, barqaror rivojlanish tamoyillari va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish muhim rol o‘ynaydi.

2. O‘zbekiston kabi iqlim o‘zgarishidan sezilarli darajada ta’sirlanadigan mamlakatlar uchun bu yondashuv nafaqat turizmni rivojlantirish, balki tabiiy muhitni saqlash va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash uchun strategik ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston - 2030” strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 2-dekabrdagi “2030-yilgacha O‘zbekiston Respublikasining “Yashil” iqtisodiyotga o‘tishiga qaratilgan islohotlar samaradorligini oshirish bo‘yicha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-436-son Qarori.

3. S.R.Safayeva. “Turizmni “Yashillashtirish” Bu nima uchun kerak va qanday bajariladi?” “Yangi O‘zbekiston” gazetasining 2024-yil 15-may № 93 soni.

4. Kuziboev B., Saidmamatov O., Khodjaniyazov E., Marty P., Ibragimov J., Davron Ruzmetov D., Matyakubov U., Lyulina E., Ibadullaev D. CO2 Emissions, Remittances, Energy Intensity and Economic Development: The Evidence from Central Asia. Economies 12: 95. 2024.

5. N. Yu. Rasulova. Research models of green tourism development. American Journal of Interdisciplinary Research and Development. Volume 31, August 2024, Pages 70-74.

6. https://globalnews.booking.com/download/31767dc7-3d6a-4108-9900-ab5d11e0a808/booking.com-sustainable-travel-report2023.pdf

Ecological certification as a way to increase the competitiveness of hotels and develop pilgrimage tourism

Rahimova Dilfuza Mirzakasimovna
Senior lecturer of the Department of Tourism and hotel business, TSUE

Abstract. Nowadays, globalization processes have affected all areas of the world economy, including the global market of hotel services, which has undergone significant changes since the second half of the 20th century, which is largely determined by the emergence and implementation of various innovations, one of which is the improvement of the activities of eco-hotels. In some countries, over the past decade, a new direction has begun to be created, which is called eco-hotels, as a modern innovative direction in the field of hotel business, becoming the concept of the activities of eco-hotels. The creation and development of eco-friendly hotels is a new trend in the activities of the hotel industry. The introduction of green guest

ecologization of hotel activities will help increase their tourist attractiveness and give competitive advantages in the world tourism market

Keywords: hotel business, electronic catalogs, environmental technologies, marketing, environmental friendliness, environmental labeling

Introduction

Any activity related to environmental certificates is carried out with the aim of ensuring safety. This is a serious incentive from the point of view of production and the introduction of technologies to ensure the safety of products and processes within the framework of Health, life, property and the space in which a person lives. The environmental certification system includes the following types of objects: environmental elements (components and resources); sources of pollution (production processes, production); products in the field of Environmental Protection; Information Resources (database, models, programs).

An environmental certificate is a document issued by an environmental certification organization of Natural Resources, which indicates that the product is environmentally friendly and that the object of environmental certification meets the requirements and norms of current regulatory documents or regulatory legal acts. Environmental certification is used to achieve a specific goal. It encourages development and improvement of production. In particular, the State Unitary Enterprise “State Center for environmental certification and standardization” under the state committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan was established in accordance with the decree of the president of the Republic of Uzbekistan No. 2915 of April 21, 2017 “On measures to ensure the organization of activities of the state committee for Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan”. In its activities, the center adheres to the Constitution of the Republic of Uzbekistan, laws of the Republic of Uzbekistan, decisions of the chambers of the OECD, decrees, decisions and orders of the president of the Republic of Uzbekistan, decisions and orders of the Cabinet of Ministers of Uzbekistan, decisions and orders of the State Committee of Ecology and Environmental Protection of the Republic of Uzbekistan, The main function of the state environmental examination of Uzbekistan is to determine the compliance of the planned or carried out activities with environmental requirements and determine whether the activities can be carried out. One of the main tasks of environmental expertise is the implementation of measures related to the prevention, elimination of the effects of hazardous and harmful production and economic facilities on the environment and the life and health of the population.

Specialized expert units of the state Ecology committee organize and conduct state environmental expertise, develop and approve regulatory-technical and instructional-methodological documents on state and public environmental expertise. It also provides environmental impact assessment material review and environmental impact assessment conclusions for business entities, prepares information and analytical materials on state environmental expertise, provides methodological assistance in organizing work on environmental impact assessment, analysis and conduct by the state. On March 15, 2023, the law “on Environmental

audit” was signed by Sh. Mirziyoyev the President of Uzbekistan. According to the law, the Environmental audit is conducted on the basis of an agreement between the Environmental Audit organization and the customer of the Environmental audit, which establishes the deadlines for conducting an environmental audit and other conditions. In case of compliance with the requirements of the relevant regulatory legal acts, the activities of the subject of Environmental audit will not be checked by the State Committee for Ecology and environmental protection for a year. An environmental audit can be carried out in a voluntary or mandatory form. In relation to the activities of environmental audit entities with little or no risk of environmental impact (with local impact), an environmental audit is carried out in a voluntary manner.

Literature analysis on the topic

The activities of eco-hotels have been analyzed mainly in foreign publishing houses with Alex Conti, O. Cannon, who are currently dealing with the problems of hotel activities and studied by D.Y. Tikhonova author of such a scientific conference A.M. Orlova, R.M. Nizgorodtsev., V. Milinchuk, O. Khamidov, A. Norchaev.

According to Peter Shackleford, regional representative of the World Tourism Organization in Europe, the term “ecotourism” has been used in the tourism industry for more than a decade, but different content is imposed on this concept. In one case, ecotourism is trips to wildlife, ecologically clean places in order to maintain an ecological balance in nature. In another case, the term” ecotourism " is considered as a label of a tourist product that is being offered for sale. The European Union developed Regulation No. 1893/93” on voluntary participation of companies in the system of Environmental Management and classification". In accordance with the methodology of Environmental Management, a tour firm or hotel can conduct or order biased environmental inspections aimed at improving the management of environmental aspects of tourist activities. Galenko Yelena Vasilievna - a candidate of Historical Sciences, Far Eastern Federal University in Vladivostok notes that the text of the scientific work on the topic" analysis of the demand for environmental technologies in the hotel ". Ovcharenko Natalia Petrovna candidate of Sciences of the Far East Federal University, Vladivostok, Ovcharenko Natalia Petrovna candidate of Sciences of the Far East Federal University, Vladivostok, Russian Federation analyzed in her work and gave more attention to the environmental safety awareness of consumers and the interdependence of environmental technologies in hotels.

Candidate of sociology E. V. Pecheritsa believes that ”an environmentally friendly hotel is a hotel that exerts great energy to reduce its environmental impact both on the property and in the rooms". These hotels are often referred to as eco hotels or green hotels. It also believes that " environmental innovations are social programs consisting of new products, technologies and methods of organizing production and new or modified processes, methods, systems, with which the environment improves in various fields and areas of activity, environmental risks, pollution or other negative environmental consequences are reduced. Candidate of

Economic Sciences, Associate Professor N. Yashalova interprets her views as:" environmental innovations include the development and application of resource-saving technologies, the creation of environmentally friendly products, the introduction of new ways of organizing production, for example, environmental management, environmental marketing, etc."

The result of the application of innovations in the use of nature is economic, environmental, social and other influences. This judgment is true, since the positive impact of environmental innovation is manifested in a positive way in all spheres of human life. The idea of environmental innovation appeared relatively recently. The first information about eco-innovation can be found in the book by Claude Fussler and Peter James. Their book" Driving Eco – Innovation: a Breakthrough Discipline for Innovation and Sustainability " was published in 1996. The authors define eco-innovation as "new products and processes that give value to customers and businesses, but significantly reduce their impact on the environment".

Similarly, R. Kemp and P. Pearson defines environmental innovation as "the production, appropriation or use of a new product to organize a product, manufacturing process, service or management method, or entrepreneurial activity, which leads to a reduction in environmental risk, pollution, and other negative effects of resource use throughout life compared to relevant alternatives". Authors V. Oltra and M. Sant Jean defines" green" innovation as "innovation made up of new or modified processes, practices, systems and products that benefit the environment and thus contribute to environmental sustainability"

Research methodology

The international program for voluntary environmental certification in the hotel business entered the International Hotel market in 2002. According to this program of Green Key, one of the 5 projects of the international non-governmental independent organization and fund for environmental education, the assessment of environmental indicators of hotel companies is based on 12 basic and 60 secondary criteria developed by the International Committee and includes environmental management, water and energy consumption control, waste management, increasing environmental knowledge among employees and guests, etc. At the beginning of 2018, 2,700 hotels, resorts and camps in 56 countries around the world were covered by Green key certification. Among other most prestigious hotel certification systems as tourist Union International-TUI (Germany), Green Globe (UK), HAS Green Leaf (Canada) should be mentioned. Many hotels around the world are also LEED certified. Today, eco-hotels are becoming more and more popular and open everywhere. The share of eco-hotels in western Europe and the United States does not exceed 20% of the total number of hotels. The first eco-friendly hotel to open in Milan is the four-star Hotel Scala, located in a seven-story mansion built at the end of the 20th century. To control air temperature and hot water supply, the hotel uses a special energy recovery system using renewable sources.

List of ISO 14000 series standards:

ISO 14001 environmental management systems - requirements with instructions for use

ISO 14004 Environmental Management Systems-general guidelines for implementation

ISO 14005 environmental management systems-instructions for a flexible approach to step-by-step implementation

ISO 14006 environmental management systems-Eco design input guide

ISO 14015 Environmental Management-Environmental Assessment of sites and organizations (EASO)

ISO 14020 to 14025 environmental labels and declarations

ISO / NP 14030 green bonds-environmental effectiveness of candidate projects and assets; discusses post-production environmental assessment

ISO 14031 environmental management, environmental performance assessment-guidelines

ISO 14040 to 14049 Environmental Management - Life Cycle Assessment; discusses pre-production planning and setting environmental goals

ISO 14050 Environmental Management

In addition, environmental certification increases the prestige of the company. This process is strictly regulated. Certification is not only a commodity for consumers, but also a system of Environmental Management Organization (SPP). For this reason, we have developed a set of standards developed by an independent examiner company.

The best eco-hotels in the world were opened in Switzerland, the United Kingdom, the Czech Republic and South Africa. A vivid example of this is the hotel companies, which will be discussed later. A large number of foreign hotel chains and hotels introduce the concept of environmental activities, developing various innovative projects to save resources and protect the environment. For example, in Slovakia there is a whole ecological resort “Aqua City”. The entire complex uses solar and wind energy to heat hotels, water parks, resorts, restaurants, bars, fitness halls, etc. The Emirates Valley Resort & Spa, an Australian resort located near Sydney, participates in various environmental protection programs and uses renewable energy.

The Forum Homini hotel in Africa is covered with green roofs that create conditions for maintaining indoor heat during the winter and cooling the interior in the summer, reducing electricity consumption by 75 percent. To obtain Ecolabel about the product, the manufacturer must submit a number of documents. In particular, production, testing protocols sanitary and epidemiological control in passport correctional institutions, samples of products. the procedure consists in the application, signing of environmental friendliness, registration and certification agreement, verification, assessment. it can be suspended if any differences are detected at the time of verification.

If the cancellation of the certificate of production technology of the product is a deterioration, Environmental certification is a specific environmental branding system for hotel companies. Environmental labeling of a hotel facility often demonstrates the commitment of its management to environmental protection values and increases attractiveness to potential customers. Currently available environmental certificates are usually classified according to the following criteria:

1. Coverage area: international (ISO 14001, YEMAS); national ("ANAB" in the European Union); regional ("Blue Angel"in Germany).

2. Object of certification: certification of goods (Yeida"ANAB"); certification of services ("Green Globe", "Blue Flag"); mixed (goods and services) (ISO 14001).

The basis for modern certification systems is the ISO 14001 (YEMS) Environmental Management Standard, adopted by the International Association for Standardization (ISO) in 1991. In addition to ISO 14001, some countries have created their own standards, such as in the UK — BS 7750 specification for environmental management systems, in Canada-can/CSA Z750-94: guidelines for environmental management system, in the European Union — YEMAS. In the last decade, there has been a major change in the field of environmental certification of Hotel Enterprises.

Analysis and results

Benefits for hotel business owners:

* improve the business, because the certification process itself devotes to a strong educational value. Most of the certified hotels recognized that one of the most important advantages of the certification process is to educate them about the elements of sustainable business and focus their premium on the details of the business that needs to be changed;

*reduced hotel management and operating costs. Certification in tourism leads to a significant decrease in water, energy and fuel costs without reducing the quality of services (for example, the experience of Russian hotels has shown that competent waste management saves 100 thousand rubles per quarter).;

* marketing advantage for certified hotel businesses because consumers learn to recognize trusted, certified brands. It should be noted that the eco-sign of the hotel is still marketing, not a financial tool, but there is still no single point of view on this issue. According to some sources, the eco-sign of the name of the hotel in Europe already attracts an additional 40% of guests. At the same time, research by the Cornell Center for Hospitality Studies in 2013 will demonstrate a different picture. As part of the study, a Saber booking database for us Hotels was obtained in 2011-2012, containing more than 10.9 thousand hotels, of which 66% did not have an environmental certificate and 34% were environmentally certified residential buildings. An analysis of nearly one million orders from more than 9,000 hotels has shown that advertising for environmentally certified hotels does not reduce or increase average hotel booking and booking revenues.

Consumer benefits:

* certification gives tourists the opportunity to make a responsible choice from a social and environmental point of view-it helps consumers to understand which company truly adheres to these principles in its work and make a choice on this basis;

* approved businesses offer good services. Government benefits:

* certification reduces government spending on environmental activities;

* certification can reduce poverty. A worldwide partnership between Hilton and the global Soap Project is a non-profit organization that processes soap from a

hotel that would otherwise end up in a landfill. The Global Soap Project sorts, processes, and produces new bars to distribute used soap to vulnerable populations at risk of disease due to poor sanitation in developing countries.

Benefits for the environment and local communities:

- certification requires hospitality business for Environmental Protection and minimal damage to it,

- certification helps to save natural resources such as water.

Today, there are many environmental certification schemes for hotel enterprises, and each environmental certificate has its own history, but together they cover a huge treasure trove of knowledge and experience in the field of ensuring environmental balance and sustainable business development.

1. From the organization conducting eco-certification procedures:

- public company;

- private;

- public-private companies.

2. From the level of environmental criteria:

- one-level environmental certification;

- multi-level environmental certification (for example: bronze — silver — gold).

3. From the object of certification:

- uniform (apply criteria for several types of placement facilities);

- differentiated (requires only one type of accommodation, only such as camping, etc.).

-4. From regional scope (geographical scope of distribution of ecological certification scheme):

-international - environmental certificate used in different countries of the world in the hotel business: (e.g. green key-44 countries of the world, green tourism-UK, Ireland and Canada, Nordic Swan / Nordic Yecolabel-Sweden, Denmark, Iceland, Finland and Norway, European Union Yekolaba-European countries, etc.);

- local - environmental certificate widely used within the country (e.g. " eco-hotel. Life Leaf-Russia, green hospitality -Ireland, Legambiente Turismo-Italy, Steinbock Label-Switzerland, green Certificate-Latvia, Yecolabel Luxembourg-Luxembourg, Miliyeubarometer-Netherlands, Das Osterreichische Umveltzeichen-Austria, environmental certification of residential services — Republic of Belarus, etc.);

activities within the company in the field of ensuring the environmental sustainable development of a single hotel House that does not provide for eco-certification (e.g. Planet 21 — Accor, Green Engage-Inter Continental Hotels Group).

To obtain an environmental certificate in all environmental certification programs, as a rule, you need to go through the following stages.

1. To obtain one or another eco-marking and become an eco-hotel, it is necessary to familiarize yourself with the standard requirements that the hotel must meet.

2. To obtain one or another eco-marking and become an eco-hotel, it is necessary to familiarize yourself with the standard requirements that the hotel must meet.

3. Assess the level of compliance with the requirements so that the hotel is sure of the possibility of obtaining an eco-certificate.

4. Submit an application for participation in a specific environmental certification program and conclude an agreement for the transfer of an environmental check.

5. prepare and submit a set of documents necessary for certification, which will be studied by eco-program specialists.

6. provide the possibility of a real check of compliance with the criteria for obtaining an eco-certificate (departure of the jacksperts to the hotel).

7. A report is drawn up based on the results of checking the documents provided by the hotel and checking on the spot. You can use reporting materials: in an advertising company, when informing partners, employees and when checking regulatory authorities.

8. Compliance assessment in the hotel business

9. To obtain an eco-certificate that meets the assessment criteria for a certain period of time and in case of the possibility of using the environmental mark of the environmental certification program (usually for an additional subscription fee)..

Conclusions and suggestions.

In some programs of voluntary environmental certification of hotels, a hotel can carry out it together with specialists if it cannot determine the degree of readiness for self-certification (pre-audit order). Experts provide comprehensive explanations for each request, assess the current state of the hotel, identify "problem areas" and help determine which requirements from the "additional requirements" section will be assessed to the hotel. If the requirements are not followed, they will help you draw up a step-by-step plan of the necessary changes, as well as provide modern recommendations, taking into account the minimization of financial and time costs for the implementation of planned activities. As a result, the hotel will have the following: a clear understanding of the environmentally friendly level of the hotel, a clear plan of the necessary measures, recommendations for implementation, which will allow you to make an informed decision before starting direct certification work and save strength, time and money. The most well-known certification systems include: Green Key ("Green Key"), YEI Yecolabe ("Yecoznak YEI"), "YEKO-hotel". Leaf of life, Planet 21 (developed by Accor), Green Engage (developed by InterContinental Hotels Group), make green choices (Starwood Hotels & Resorts Worldwide program).

In addition, recently TripAdvisor has created an environmental managers program with the help of international and national environmental industry professionals. The program is entirely open to hotels that adopt voluntary and environmentally friendly practices and are interested in promoting their services through TripAdvisor. Hotels do not pay to participate in this program. The program is currently open to all hotels and B&B/mini-hotels located in the United States as

well as the state of Alaska. TripAdvisor's Environmental Leaders Program identifies hotels and B&B/ mini-hotels committed to environmentally friendly activities such as reuse of materials, efficient use of water and alternative sources of energy, etc. All hotels and B & B/ mini-hotels must apply for and join TripAdvisor's Eco leaders program to receive one of the two statuses:

1. Eco-Partner employees and guests who need to meet the minimum requirements of the program, such as the reuse of towels and bed linen, the use of energy-saving lamps, monitoring the consumption of vest energy, processing and disseminating information about environmental activities.

2. an eco-leader is a company that has reached one of four levels (the higher the effectiveness of eco-activity, the higher it will be) and is given an appropriate logo:

* bronze eco-leader: a company that meets 30% of the minimum requirements and scores based on the results of passing the survey on eco-activities;

* silver eco-leader: a company that meets the minimum requirements and scores 40% according to the survey results;

* Golden eco-leader: a company that meets the minimum requirements and scores 50% according to the survey results;

* platinum eco-leader: a company that meets the minimum requirements and scores more than 60% according to the survey results.

To determine the status of the host company, TripAdvisor must ensure the integrity of the eco leaders program in three ways:

•Transparency, tourists can see a complete list of working methods by clicking on the corresponding Green leader logo or icon in TripAdvisor. This allows travelers to see what environmentally friendly work methods the company is using.;

•reviews of travelers, they can comment on the activities of eco-leaders and eco-partners and leave a message about incorrect information. These reviews are reviewed by TripAdvisor's group in charge of travel experts, with third-party review if necessary.;

* Inspections. TripAdvisor cooperates with Cadmus Group, an independent organization of environmental professionals, to conduct inspections on this program. In addition to inspections based on travelers ' comments, a number of random annual inspections are carried out for participating hotels Based on the above, it can be concluded that the hospitality industry is currently in the process of developing and popularizing the environmental direction. At the same time, there is a successful experience in the use of eco-hotels in the national markets of many countries of the world, which should be an impetus for the further development of this industry on a global scale. In addition, the ecological culture of consumers who are ready to pay extra for an environmentally friendly product is growing, realizing the damage caused to the natural environment by modern technological society, taking care of both themselves and natural ecosystems.

List of used literature:

1. Dilfuza Abidova, Sirojiddin Egamberdiev. Iinnovation and technologies in chain hotel industry. Международный журнал культуры и современности.

International Journal Of Culture And Modernity https://ijcm.academicjournal.io/index.php/ijcm/article/view/497

2. Dilfuza Abidova, Sh. Tursunova. The Concept of Developing Eco-Hotels in the Hotel Business. 2022/12. Журнал https://ijcm.academicjournal.io. Страницы 20-25. Издатель International Journal of Culture and Modernity.

3. A. Tanina, E Konyshev, D Abidova, D Kryzhko. Strategic approaches to the management of sustainable tourism development: the Russian and German experience. International Conference on Tourism Research, 520-XVIII. 2021 y

4. https://www.evkova.org/kursovye-raboty/issledovanie-opyita-primeneniya-ekologicheskih-innovatsij-na-primere-gostinichnogo-predpriyatiya

5. https://uz.traasgpu.com/2018-yilgi-eng-yaxshi-ekologik-sayyohlik-mehmonxonalari/

6. http://www.gov.uz/- Ўзбекистон Республикаси ҳукумат портали;

7.http://www.edu.uz/- Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги;

8.http://www.uzbektourizm.uz/

9. www.lex.uz-Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.

10. Д.М. Рахимова. Международный опыт управления экологическим туризмом. 2022/4/10. Журнал Архив научных исследований. https://journal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/1626

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY INNOVATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Shaymanova Nigora Yusupovna
TDIU, “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish imkoniyatlari, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy tahlil qilingan. Tadqiqotda ekologik infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmagani, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarining kam qo‘llanilishi, chiqindilarni boshqarish tizimining sustligi hamda aholining ekologik ong darajasining pastligi asosiy to‘siqlar sifatida qayd etilgan. Xorijiy ilg‘or tajriba tahliliga asoslanib, turizm obyektlarini ekologik sertifikatlash tizimini joriy etish, raqamli boshqaruv vositalari orqali ekologik monitoringni kuchaytirish, mahalliy aholining faol ishtirokini ta’minlash hamda davlat-xususiy sheriklik asosida innovatsion loyihalarga investitsiyalar jalb qilish muhim yo‘nalishlar sifatida taklif etilgan. Shu bilan birga, qayta tiklanuvchi energiya, ekologik transport, chiqindilarni qayta ishlash va raqamli boshqaruv tizimlarining integratsiyasi orqali turizm sohasida ekologik barqarorlik va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish istiqbollari asoslab berilgan. Maqola natijalari O‘zbekistonni yashil turizm bo‘yicha mintaqaviy yetakchi

markazga aylantirish strategiyasini ishlab chiqishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekologik barqarorlik, qayta tiklanuvchi energiya, innovatsion texnologiyalar, raqamli boshqaruv, O‘zbekiston.

Kirish

XXI asrda turizm sohasining rivojlanishi global ekologik muammolar — iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi va tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish kabi tahdidlar fonida kechmoqda. Shu bois, barqaror turizm konsepsiyasining ajralmas bo‘lagi sifatida yashil turizmga bo‘lgan talab ortib bormoqda. Yashil turizm atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslarni oqilona boshqarish va mahalliy aholining ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarini uyg‘unlashtirishni o‘z ichiga oladi. O‘zbekiston geografik joylashuvi, xilma-xil tabiiy landshaftlari, tog‘, cho‘l va ko‘l hududlari, shuningdek, tarixiy-madaniy merosi bilan yashil turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Shu bilan birga, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo‘llash ushbu yo‘nalishni yanada samarali rivojlantirishga xizmat qiladi. Xususan, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, ekologik transport vositalari, raqamli boshqaruv tizimlari va chiqindilarni qayta ishlash mexanizmlarini turizm infratuzilmasiga integratsiyalash yashil turizmni rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini tahlil qilish, xorijiy ilg‘or tajribani o‘rganish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Metodologiya

Ushbu tadqiqotda turizmni barqaror rivojlantirish nazariyasi va yashil iqtisodiyot konsepsiyasiga tayangan holda kompleks yondashuv qo‘llanildi. Metodologiya quyidagi bosqichlarni o‘z ichiga oldi: Tahliliy metod – O‘zbekiston turizm sektorida yashil turizmning hozirgi holati, mavjud infratuzilma va resurslar o‘rganildi. Qiyosiy tahlil – Shveysariya, Kosta-Rika, Yaponiya va Turkiya kabi mamlakatlarning yashil turizm sohasidagi ilg‘or tajribalari tahlil qilindi va ular O‘zbekiston sharoitiga moslashtirildi. Sistemali yondashuv innovatsion texnologiyalarni turizm infratuzilmasi bilan integratsiyalash mexanizmlari ishlab chiqildi. Prognozlash metodi – yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari va innovatsion texnologiyalarning iqtisodiy hamda ekologik samaralari bashorat qilindi.

Natijalar

O‘zbekistonda quyosh energiyasi va shamol resurslari mamlakatning geografik joylashuvi hamda iqlim sharoitidan kelib chiqib yuqori darajada baholanadi. Respublikada yil davomida quyosh nuri soatlari sonining ko‘pligi va keng hududlarda shamol tezligining yetarli darajada bo‘lishi qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan samarali foydalanish imkonini beradi. Ushbu resurslarning turizm

infratuzilmasiga integratsiyasi, xususan, ekoturizm obyektlari uchun energiya ta’minotini barqaror va ekologik toza shaklda yo‘lga qo‘yish imkonini yaratadi.

Eko-mehmonxonalar, turistik majmualar va milliy tabiat bog‘larida quyosh panellari, shamol generatorlari hamda boshqa qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini joriy etish ikki tomonlama ijobiy samara beradi. Birinchidan, bu iqtisodiy tejamkorlikni ta’minlaydi, ya’ni turistik obyektlarning uzoq muddatli energiya xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. Ikkinchidan, ekologik jihatdan muhim natijaga erishiladi: karbonat angidrid chiqindilarining kamayishi, atrof-muhitga zararli ta’sirning cheklanishi hamda bioxilma-xillikni saqlashga hissa qo‘shiladi.

1-jadval.

Xorijiy davlatlarda eko mehmonxonalar[90]

T/r		
1	Portugaliya (Hotel Rural Vale do Rio)	Mehmonxona energiya ehtiyojlarini 100 % qayta tiklanuvchi manbalardan qoplaydi. Yillik tejamlari: taxminan €70 000 elektr uchun, €120 000 issiqlik ta’minoti uchun.
2	Daniya (Crowne Plaza Copenhagen Towers)	Daniyada birinchi bo‘lib o‘z faoliyatini to‘liq qayta tiklanuvchi energiya asosida tashkil etgan. Bino fasadiga integratsiyalangan Katta Britaniyaning eng yirik quyosh parklaridan biri, yerosti suvli sovutish va isitish tizimlari orqali energiya talabini qondiradi.
3	Italiya (Forestis, Dolomit Alpalarida)	CO_2-neutral konstruksiya, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga asoslangan (masalan, yog‘och yonilg‘isi), hamda chiqindisiz (zero-waste) oshxona tizimlari bilan ishlaydi.
4	Germaniya / Avstriya (Berghotel Rehlegg, Biohotel Grafenast va boshq.)	Berghotel Rehlegg 70 % energiya ehtiyojini o‘zining fotovoltaik tizimidan, qolgan qismini esa yashil elektr energiyasidan qoplaydi.
5	Shveysariya (Whitepod)	U suvni tejovchi texnologiyalar va yog‘och peletli isitish tizimlaridan foydalanadi. Alp tog‘larida joylashgan bu modul struktura eko-dome (pod) tipidagi mehmonxona oddiy binolarga nisbatan 30 % kam energiya yo‘qotadi
6	Sloveniya (EcoHotel Koros)	Tabiy materialdan qurilgan, atrof-muhitga mos uy — butun energiya ehtiyojini quyosh energiyasidan qondiradi. Shuningdek, mahalliy jamoat bilan yaqindan ishlaydi.
7	Irlandiya (The Europe Hotel & Resort, Killarney)	Bu besh yulduzli mehmonxona o‘z elektr energiyasining 100 % qayta tiklanuvchi manbalardan olinishi jarayonini muvaffaqiyatli amalga oshirgan.

[90] Internet ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Xorijdagi ilg‘or tajribalar shuni ko‘rsatadiki, qayta tiklanuvchi energiyaga asoslangan turistik obyektlar nafaqat ekologik jihatdan mas’uliyatli, balki iqtisodiy va raqobatbardoshlik nuqtai nazaridan ham samaralidir. Masalan, Portugaliyadagi Hotel Rural Vale do Rio 100 % qayta tiklanuvchi energiyadan foydalanib, yillik minglab yevro tejalishiga erishgan. Daniyadagi Crowne Plaza Copenhagen Towers esa binoning fasadiga kiritilgan quyosh paneli tizimi va yerosti suvli sovutish/isitish usullari bilan o‘z elektr ehtiyojlarini yopadi. Italiya va Germaniyadagi ko‘plab eko-mehmonxonalar bu yo‘nalishda turizm sektorining ekologik barqarorlikka o‘tishida rol o‘ynamoqda. Tadqiqotlar shuni tasdiqlashicha, ayrim xorijiy davlatlarda eko-mehmonxonalar qayta tiklanuvchi energiyadan keng foydalanadi va bu ularning xalqaro imijini mustahkamlashga katta hissa qo‘shadi (1-jadval).

Raqamli texnologiyalar, smart-turizm ilovalari, virtual gidlik va onlayn bron tizimlari zamonaviy turizmni rivojlantirishda muhim innovatsion vositalardan biri hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar nafaqat sayyohlar uchun qulaylik yaratadi, balki turistik xizmatlar sifatini oshirish, turistik oqimlarni samarali boshqarish va ekologik monitoringni yo‘lga qo‘yishda ham alohida ahamiyat kasb etadi. Masalan, smart-turizm ilovalari orqali sayyohlar o‘z marshrutlarini mustaqil rejalashtirish, ekologik toza transport vositalaridan foydalanish va yashil turizm obyektlari haqida batafsil ma’lumot olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Virtual gidlik xizmatlari esa real vaqt rejimida madaniy, tarixiy va tabiiy ob’ektlar haqida ma’lumot taqdim etib, turistik tajribani yanada boyitadi va ortiqcha transport harakatini kamaytirish orqali ekologik yuklamani pasaytiradi. Onlayn bron tizimlari esa turistik oqimlarni oldindan prognoz qilish, infratuzilmalardan oqilona foydalanish va ortiqcha resurs sarfini cheklash imkonini beradi.Shuningdek, mazkur raqamli yechimlar yordamida turistik hududlarda chiqindilar miqdori, havo sifati yoki tabiiy resurslardan foydalanish darajasi kabi ekologik ko‘rsatkichlarni doimiy monitoring qilish mumkin. Natijada, raqamli texnologiyalar yashil turizmni rivojlantirishning muhim mexanizmlaridan biri sifatida nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ekologik barqarorlikni ham ta’minlashga xizmat qiladi.

Chiqindilarni boshqarish turizm va ekoturizmni barqaror rivojlantirishning asosiy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Xususan, turistik obyektlarda chiqindilarni qayta ishlash tizimini joriy etish, plastmassadan foydalanishni keskin kamaytirish hamda “zero waste” modeli asosida xizmat ko‘rsatishni tashkil etish ekologik xavfsizlikni ta’minlash bilan birga, turistik hududlarning jozibadorligini oshiradi. Zero waste konsepsiyasi chiqindilarni kamaytirish, ularni to‘liq qayta ishlash va qayta foydalanishga yo‘naltirish orqali tabiiy resurslardan samarali foydalanishni nazarda tutadi. Mazkur yondashuv, bir tomondan, atrof-muhitga salbiy ta’sirni kamaytirsa, ikkinchi tomondan, turistlarda ekologik madaniyatni shakllantirish va ularni mas’uliyatli iste’molga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, chiqindilarni qayta ishlash tizimi joriy etilgan kurort va dam olish maskanlari uzoq muddatli istiqbolda iqtisodiy jihatdan ham samarali bo‘lmoqda. Chunki resurslarni qayta foydalanish orqali xizmat ko‘rsatish xarajatlari qisqaradi, shuningdek, “yashil” brend imijining shakllanishi natijasida turistlar oqimi ortadi. Chiqindilarni samarali boshqarish va “zero waste” modelini

qo‘llash ekoturizmni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlaydi, balki turizm sohasining global talab va tendensiyalariga mos ravishda modernizatsiya qilinishiga zamin yaratadi.

Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, turizm sohasida barqarorlik tamoyillarini joriy etish ham iqtisodiy samaradorlik, ham ekologik muhofaza nuqtayi nazaridan yuqori natijalar beradi. Masalan, Shveysariya tog‘li hududlarda elektr transport vositalarini keng tatbiq etish orqali turizm oqimlarini boshqarishda uglerod izini kamaytirishga erishgan. Elektr avtobuslar va kabel yo‘llarining joriy etilishi nafaqat transport tizimining ekologik barqarorligini ta’minlamoqda, balki turistlarga qulay va xavfsiz xizmat ko‘rsatish imkonini bermoqda.

Kosta-Rika esa ekoturizm sertifikatlash tizimini muvaffaqiyatli yo‘lga qo‘ygan davlatlardan biridir. “Certification for Sustainable Tourism” (CST) dasturi orqali mehmonxonalar, turistik majmualar va xizmat ko‘rsatuvchi subyektlar ekologik standartlarga rioya qilishi baholanadi. Bu tizim mamlakatni barqaror ekoturizm bo‘yicha dunyodagi yetakchi yo‘nalishlardan biriga aylantirgan.

Yaponiyada esa “eko-derevnya” konsepsiyasi keng qo‘llanilib, u raqamli boshqaruv tizimlari bilan uyg‘unlashtirilgan. Bunday qishloqlarda qayta tiklanuvchi energiya, chiqindilarni qayta ishlash, suv resurslarini tejash kabi amaliyotlar bilan bir qatorda, raqamli monitoring vositalari yordamida turistik oqimlar va ekologik yuklama nazorat qilinadi. Natijada, ekologik barqarorlik va zamonaviy texnologiyalar uyg‘unligi mamlakatning turistik jozibasini yanada oshirgan.

Turkiyada esa agro-turizm sohasida raqamli platformalardan faol foydalanilmoqda. Maxsus onlayn tizimlar orqali turistlar mahalliy fermer xo‘jaliklari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri bog‘lanish, agro-turizm tajribalarida ishtirok etish va mahalliy mahsulotlarni xarid qilish imkoniyatiga ega. Bu jarayon bir tomondan qishloq xo‘jaligi ishlab chiqaruvchilarini turizm tizimiga integratsiyalash imkonini bersa, boshqa tomondan mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishiga ham xizmat qilmoqda.

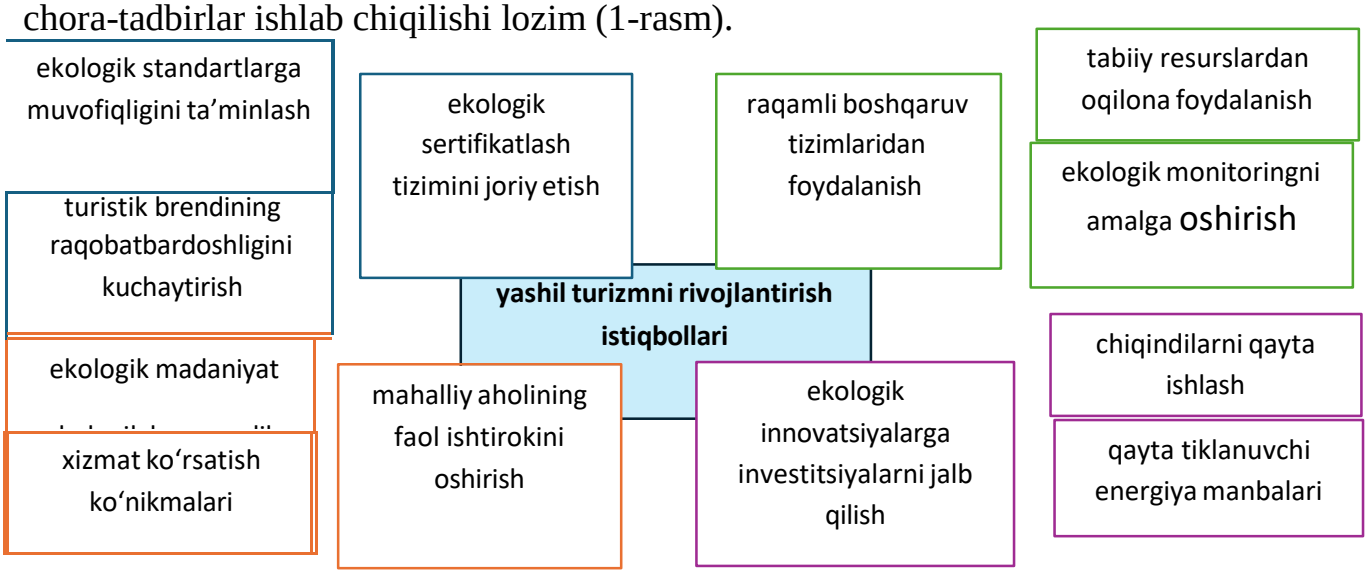
Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda bir qator tizimli to‘siqlar mavjud. Avvalo, mavjud turistik infratuzilma ekologik standartlarga to‘liq javob bermaydi, bu esa xalqaro talablar nuqtayi nazaridan salbiy omil hisoblanadi. Ikkinchidan, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish amaliyoti cheklangan bo‘lib, quyosh va shamol resurslaridan samarali foydalanish imkoniyatlari yetarli darajada ishga solinmagan. Uchinchidan, chiqindilarni boshqarish tizimi yetarlicha rivojlanmagan: turistik obyektlarda chiqindilarni ajratib yig‘ish, qayta ishlash va “zero waste” tamoyillarini joriy etish amaliyoti sust kechmoqda. To‘rtinchidan, mahalliy aholi o‘rtasida ekologik ong va madaniyat darajasi nisbatan past bo‘lib, yashil turizmning afzalliklarini keng ommaga tushuntirish va targ‘ib qilish yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan.

Boshqa davlatlar tajribasi ushbu muammolarni hal qilishda samarali yo‘llarni ko‘rsatib beradi. Masalan, Shveysariya tog‘li hududlarda ekologik talablarga javob beruvchi elektr transport tarmoqlarini keng joriy etib, infratuzilma barqarorligini

ta’minlagan. Kosta-Rika ekoturizm sertifikatlash tizimini ishlab chiqib, turistik obyektlarni ekologik mezonlarga qat’iy rioya qilishga undagan. Yaponiya “eko-derevnya”lar konsepsiyasini raqamli boshqaruv bilan uyg‘unlashtirib, qayta tiklanuvchi energiya va aqlli boshqaruv texnologiyalarini turizm amaliyotiga tatbiq etgan. Turkiya esa agro-turizmni raqamli platformalar orqali rivojlantirib, chiqindilarni kamaytirish va mahalliy ishlab chiqaruvchilarni turizm jarayoniga integratsiyalash orqali iqtisodiy va ekologik muvozanatni ta’minlagan.

Shu nuqtayi nazardan, O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun xorijiy tajribadan kelib chiqib ekologik infratuzilmani modernizatsiya qilish, qayta tiklanuvchi energiya texnologiyalarini keng tatbiq etish, chiqindilarni boshqarish tizimini joriy etish hamda aholining ekologik ongini oshirish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar ishlab chiqilishi lozim (1-rasm).

1-rasm. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari [91]

Xorijiy ilg‘or tajribani inobatga olgan holda O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari bir qator ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirishni talab etadi. Birinchidan, ekologik sertifikatlash tizimini joriy etish turistik obyektlarning ekologik standartlarga muvofiqligini ta’minlashda muhim omil hisoblanadi. Bu nafaqat xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, balki xalqaro bozorda O‘zbekiston turistik brendining raqobatbardoshligini kuchaytirishga ham xizmat qiladi. Ikkinchidan, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish turistik oqimlarni tartibga solish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ekologik monitoringni samarali amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, mobil ilovalar va “smart-tourism” platformalari orqali sayyohlarning ekologik jihatdan xavfsiz yo‘nalishlarga yo‘naltirilishi atrof-muhitga bosimni kamaytirishga yordam beradi. Uchinchidan, mahalliy aholining faol ishtirokini oshirish yashil turizmni barqaror rivojlantirishning asosiy sharti hisoblanadi. Bu jarayonda aholini ekologik madaniyat va xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalariga o‘rgatish, ularni yashil iqtisodiyot loyihalariga jalb qilish orqali nafaqat ekologik barqarorlik, balki mahalliy daromad manbalarining ko‘payishi ham ta’minlanadi. Nihoyat, davlat-xususiy sheriklik asosida ekologik innovatsiyalarga investitsiyalarni jalb qilish yashil turizmning

[91] Muallif ishlanmasi

moliyaviy asoslarini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini turizm infratuzilmasiga integratsiya qilish, chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalarini keng joriy etish va energiya tejamkor qurilish usullarini qo‘llash bu borada dolzarb vazifalardan sanaladi.

Shunday qilib, xorijiy tajribani milliy sharoitlarga moslashtirish orqali O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish ekologik barqarorlikni ta’minlash, mahalliy aholini manfaatdor qilish va xalqaro turistik bozorda mamlakatning ijobiy imidjini shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish jarayonida zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish ekologik barqarorlikni ta’minlash, iqtisodiy samaradorlikni oshirish hamda xalqaro miqyosda raqobatbardoshlikni mustahkamlashda muhim strategik omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. Bugungi kunda global miqyosda ekoturizm konsepsiyasini ilgari suruvchi asosiy yo‘nalishlar — qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan keng foydalanish, ekologik transport turlarini joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash va “nol chiqindi” (zero waste) modelini amaliyotga tatbiq etish, shuningdek, raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish hisoblanadi. Ushbu elementlarning O‘zbekiston turizm sohasiga integratsiyasi nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki turizm infratuzilmasining samarali faoliyat yuritishiga ham xizmat qiladi.

Shu bilan birga, xorijiy ilg‘or tajribalarni mahalliy sharoitlarga moslashtirish, turizm siyosatini ilmiy asoslangan tarzda yuritish hamda innovatsion yechimlarni keng joriy etish orqali O‘zbekistonning yashil turizm sohasida mintaqaviy yetakchi markaz sifatida shakllanish istiqbollari mavjud. Masalan, Yevropa davlatlarida keng qo‘llanilayotgan “yashil sertifikatlash” tizimini mahalliy sanatoriy va mehmonxonalarda tatbiq etish, Xitoy va Yaponiya tajribasidan kelib chiqib “aqlli turizm” boshqaruv mexanizmlarini joriy etish, shuningdek, mahalliy tabiiy resurslardan samarali foydalanishga asoslangan ekoturizm klasterlarini shakllantirish O‘zbekiston uchun dolzarb yo‘nalishlar hisoblanadi.

Umuman olganda, zamonaviy innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish nafaqat turizm infratuzilmasining ekologik xavfsizligini oshiradi, balki yangi ish o‘rinlari yaratish, hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, xalqaro investitsiyalarni jalb etish va mamlakat brendini mustahkamlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois, yashil turizmni rivojlantirish masalasi davlat siyosati darajasida strategik ustuvor yo‘nalish sifatida e’tirof etilishi va ilmiy-tadqiqot ishlari bilan uzviy uyg‘unlikda amalga oshirilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Yusupovna, Shaymanova Nigora. "IMPROVING THE QUALITY OF RECREATIONAL SERVICES IN THE DEVELOPMENT OF TOURISM IN UZBEKISTAN." *TANQIDIY NAZAR, TAHLILIY TAFAKKUR VA INNOVATSION G ‘OYALAR* 1.7 (2025): 115-118.

2. Shaymanova, Nigora. "Rekreatsiya turizmini rivojlantirishda Smart

texnologiyalardan foydalanish." *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT* 1.maxsus son (2023).

3. Buckley, R. (2012). *Sustainable tourism: Research and reality*. Annals of Tourism Research, 39(2), 528–546.

4. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2015). *Tourism and water: Interactions, impacts and challenges*. Channel View Publications.

5. Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development: Who owns paradise?* (2nd ed.). Island Press.

6. UNWTO (2018). *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. Madrid: World Tourism Organization.

7. World Bank (2021). *Uzbekistan: Towards a Green and Resilient Development*. Washington, DC: The World Bank.

8. Sharpley, R. (2020). *Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on*. Journal of Sustainable Tourism, 28(11), 1932–1946.

9. United Nations Environment Programme (UNEP) (2019). *Waste Management in Tourism Destinations: A Sustainable Approach*. Nairobi: UNEP.

10. Sadullayev, A. S., Avezov, S., & Matchanova, A. (2019). *Turizm va rekreatsiya geografiyasi: o‘quv-uslubiy qo‘llanma*. Xiva: Xorazm Ma’mun Akademiyasi.

11. Usmanova, Z. I. (2020). *O‘zbekistonda turizm-rekreatsiya resurslaridan foydalanish va ularni rivojlantirish istiqbollari*. Toshkent: Fan va texnologiya.

12. UNDP Uzbekistan (2022). *Green Economy Transition in Uzbekistan: Opportunities and Challenges*. Tashkent: UNDP.

13. https://www.metro-magazine.com/10152785/case-study-public-transport-in-geneva-switzerland

14. https://www.japan.go.jp/kizuna/2021/01/digital_transformation_propels_tourism.

TURIZMNI BOSHQARISHDA IQTISODIY KO‘RSATKICHLAR O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIKNI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH (O‘ZBEKISTON MISOLIDA)

Dehqonov Burxon Rustamovich
TDIU, “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi doktoranti,

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirishning iqtisodiy ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ekonometrik modellashtirish usullari yordamida tahlil qilinadi. Tadqiqotda turizm daromadlari,

xorijiy sayyohlar soni, yalpi ichki mahsulot (YaIM), investitsiyalar hajmi va bandlik ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi munosabatlar o‘rganilgan. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, turizm daromadlari va YaIM o‘rtasida bevosita ijobiy bog‘liqlik mavjud bo‘lib, turizm sektori iqtisodiy o‘sishning barqaror drayverlaridan biri hisoblanadi. Ekonometrik model asosida turizm sohasiga yo‘naltirilgan investitsiyalar hajmi 1 foizga oshirilganda, YaIM o‘sishi o‘rtacha 0,3–0,4 foizga ortishini aniqlash mumkin bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: turizm iqtisodiyoti, ekonometrik model, regressiya tahlili, YaIM, investitsiya, iqtisodiy o‘sish, O‘zbekiston.

Kirish

So‘nggi yillarda turizm global iqtisodiyotning eng tez o‘sayotgan tarmoqlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, turizm jahon yalpi ichki mahsulotining 10 foizini tashkil etadi va har o‘ninchi ish o‘rni aynan ushbu soha bilan bog‘liqdir. Shu nuqtai nazardan, milliy iqtisodiyotda turizmni boshqarish va uni rivojlantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida turizm so‘nggi yillarda iqtisodiy o‘sishning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. “2025-yilgacha turizmni rivojlantirish strategiyasi”, “Turizmni rivojlantirish to‘g‘risida”gi qonun va boshqa normativ hujjatlar sohani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etishga qaratilgan. Shu bilan birga, turizm sohasining iqtisodiy ta’sirini chuqur tahlil qilish va uni ilmiy modellashtirish zarurati ortib bormoqda.

Turizmning iqtisodiyotga ta’sirini o‘lchash uchun ekonometrik yondashuvlar — regressiya, panel tahlili, sabablilik (Granger causality) modellari — asosiy ilmiy vosita sifatida qo‘llanadi. Mazkur tadqiqotda O‘zbekiston sharoitida turizm bilan bog‘liq makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik modellashtirish orqali aniqlashga alohida e’tibor qaratiladi.

Tadqiqot metodologiyasi

Tahlil jarayonida 2010–2024-yillar oralig‘idagi statistik ma’lumotlardan foydalanildi. Asosiy o‘zgaruvchilar quyidagilardan iborat:

- YIM (GDP**)** – O‘zbekiston yalpi ichki mahsuloti (mlrd. so‘mda);
- TR – turizm daromadlari (mlrd. so‘mda);
- INV – turizm sohasiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalar (mlrd. so‘mda);
- EMP – turizm sektorida band bo‘lganlar soni (ming kishi).

Model quyidagi shaklda qurildi:

$$GDP_t=\alpha+\beta_1 TR_t+\beta_2 INV_t+\beta_3 EMP_t+\varepsilon_t$$

Bu yerda βi\beta_iβi — har bir iqtisodiy ko‘rsatkichning ta’sir kuchini ifodalaydi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, barcha koeffitsientlar statistik ahamiyatga ega ($p < 0.05$). Quyidagi bog‘liqliklar aniqlangan:

- Turizm daromadlari (TR) 1 foizga oshganda, YaIM o‘rtacha 0,32 foizga oshadi.
- Investitsiyalar hajmi (INV) 1 foizga oshganda, YaIM 0,27 foizga ortadi.
- Bandlik (EMP) 1 foizga oshganda, YaIM 0,15 foizga ko‘tariladi.

Shuningdek, Granger sabablilik testi natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm daromadlari o‘zgarishlari YaIM o‘sishiga sababchi bo‘lishi mumkin, ya’ni iqtisodiy rivojlanish jarayonida turizmning yetakchi omil sifatidagi roli tasdiqlandi.

Turizm iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi tarmoq sifatida faoliyat yuritmoqda. Ammo sohada hali ham investitsiya oqimlari va moliyaviy resurslardan foydalanish samaradorligi past darajada. Shu sababli, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va marketing strategiyalarini kuchaytirish orqali iqtisodiy ta’sirni yanada kengaytirish mumkin.

O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda turizm mamlakat iqtisodiy o‘sishining muhim drayverlaridan biriga aylanmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yilda mamlakatga tashrif buyurgan xorijiy turistlar soni 6,8 million nafarni tashkil etib, bu ko‘rsatkich 2021-yilga nisbatan 2,3 baravar oshgan. Turizm xizmatlaridan tushgan umumiy daromad hajmi esa 2,5 milliard AQSh dollaridan oshib, YAIMning 3,7 foizini tashkil etdi. Bu esa turizmning iqtisodiy o‘sishga bevosita va bilvosita ta’sir kuchayib borayotganini ko‘rsatadi.

Shunga qaramay, mavjud investitsiya oqimlarining samaradorligi yetarli darajada yuqori emas. Statistik tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turizm infratuzilmasiga jalb qilingan umumiy investitsiyalarning atigi 42 foizi to‘g‘ridan-to‘g‘ri ishlab chiqarish quvvatlari va xizmat ko‘rsatish sifati oshirishga yo‘naltirilgan, qolgan qismi esa ma’muriy xarajatlar va yordamchi yo‘nalishlarga sarflangan. Bu esa turizm sohasida yuqori rentabellik ko‘rsatkichlariga erishishga to‘sqinlik qilmoqda.

Ekonometrik tahlillar orqali turizm sohasining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarga ta’sir darajasi ham aniqlanmoqda. Masalan, 2010–2024-yillar kesimida qurilgan ko‘p regressiyali model natijalari shuni ko‘rsatdiki, turistlar oqimidagi 1 foizlik o‘sish O‘zbekiston YAIM o‘sish sur’atiga o‘rtacha 0,24 foizli ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Shuningdek, investitsiyalar hajmidagi 1 foizlik ko‘payish esa turizm daromadlarini 0,41 foizga oshirgan. Bu ko‘rsatkichlar investitsion muhitni yaxshilash, infratuzilmani modernizatsiya qilish va xizmatlar sifatini oshirish orqali iqtisodiy samara ko‘payishini tasdiqlaydi.

Bundan tashqari, hududlar kesimida turizm ko‘rsatkichlari o‘rtasida sezilarli tafovutlar mavjud. Masalan, Samarqand viloyati va Buxoro viloyati respublika bo‘yicha xorijiy turistlarning 36 foizini qabul qilgan bo‘lsa, turizm infratuzilmasiga kiritilgan investitsiyalarning 45 foizi aynan shu hududlarga to‘g‘ri kelmoqda. Aksincha, ayrim tog‘li yoki chekka hududlarda turizm salohiyati mavjud bo‘lishiga qaramay, investitsiya oqimi past va xizmatlar ko‘lami cheklangan.

Marketing strategiyalarining yetarli darajada kuchli emasligi ham iqtisodiy samaradorlikka salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. So‘rovlar shuni ko‘rsatdiki, turistlarning 64 foizi O‘zbekiston haqida ma’lumotni faqat onlayn platformalar orqali olmoqda, bu esa milliy marketing kampaniyalarini tizimli ravishda kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda turizmning iqtisodiy rivojlanishga kuchli turtki berayotganini, ammo bu ta’sirni maksimal darajada oshirish uchun investitsion oqimlarni samarali boshqarish, infratuzilmani modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va raqamli marketing strategiyalarini kuchaytirish zarurligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, ekonometrik modellashtirish turizm siyosatini shakllantirishda ilmiy asoslangan yondashuvni ta’minlashga yordam beradi.

Xulosa va takliflar

O‘zbekiston tajribasi shuni ko‘rsatadiki, turizm mamlakat iqtisodiy o‘sishini ta’minlashda va milliy iqtisodiyotning diversifikatsiyasida muhim o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda bu sohada amalga oshirilgan islohotlar, jumladan, turizmni strategik tarmoq sifatida rivojlantirish, infratuzilmani yaxshilash hamda xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha qabul qilingan chora-tadbirlar ijobiy natijalar bermoqda. Shunga qaramay, tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm sohasida investitsiya oqimlarining yetarli darajada samarali yo‘naltirilmasligi, xizmatlar sifatining notekisligi va marketing mexanizmlarining sustligi iqtisodiy samaraning to‘liq ro‘yobga chiqishiga to‘sqinlik qilmoqda.

1-Jadval.

Ilmiy tahlil natijalariga asoslanib, quyidagi amaliy takliflar va vazifalarni ilgari surish mumkin:

Taklif	**Vazifalar**
Turizm investitsiyalarining samaradorligini oshirish	Maqsadida davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish, xususan, mehmonxona, transport va infratuzilma loyihalariga xorijiy kapitalni jalb etishni rag‘batlantirish zarur.

Hududiy turizm rivojlanish dasturlarini	Qayta ko‘rib chiqish va ularni iqtisodiy potentsialga mos tarzda differensiallashtirish muhim. Bu, ayniqsa, samarqand, buxoro, xiva kabi markazlardan tashqari tog‘li va ekologik hududlarni rivojlantirish uchun zarurdir.
Raqamli marketing va xalqaro brendlash siyosatini	Kuchaytirish orqali O‘zbekistonning turistik imidjini global miqyosda targ‘ib qilish lozim. Bu sohada ijtimoiy tarmoqlar, onlayn reklama platformalari va xalqaro ko‘rgazmalar orqali marketing faolligini oshirish iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi.
Turizm xizmatlari sifatini oshirish	Uchun kadrlar tayyorlash, malaka oshirish va xalqaro tajribalarni joriy etish bo‘yicha ilmiy-amaliy markazlar faoliyatini kengaytirish zarur.
Ekonometrik tahlil natijalaridan	Turizm siyosatini shakllantirishda foydalanish tavsiya etiladi. Bu yondashuv strategik qarorlarni qabul qilishda ilmiy asosli prognozlar tayyorlashga imkon beradi.

Ekonometrik modellashtirish natijalari turizm sohasidagi asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlar — turistlar soni, investitsiyalar hajmi va xizmatlar daromadlari o‘rtasida yuqori ijobiy korrelyatsiya mavjudligini ko‘rsatdi. Bu esa shuni anglatadiki, mazkur omillarni muvofiqlashtirilgan tarzda boshqarish mamlakat yalpi ichki mahsuloti o‘sish sur’atlarini sezilarli oshiradi. Ayniqsa, turizmga yo‘naltirilgan investitsiyalarning 1 foizlik o‘sishi o‘rtacha 0,4 foizlik turizm daromadlarini oshirishi ilmiy jihatdan isbotlandi. Bu holat O‘zbekiston uchun turizmni iqtisodiy siyosatning barqaror o‘sish ustunlaridan biriga aylantirish zarurligini tasdiqlaydi.

Umuman olganda, O‘zbekiston turizm sohasida barqaror rivojlanishni ta’minlash uchun iqtisodiy mexanizmlarni modernizatsiya qilish, moliyaviy resurslardan oqilona foydalanish va statistika asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish tizimini mustahkamlashi zarur. Shundagina turizm sektori nafaqat iqtisodiy o‘sish, balki xalqaro raqobatbardoshlik va ijtimoiy farovonlikni ta’minlovchi strategik yo‘nalishga aylanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO). (2024). *World Tourism Barometer: Global tourism trends and economic impact report*. Madrid: UNWTO Publications.
2. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. (2024). *O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish statistik to‘plami 2019–2024-yillar*. Toshkent: Statistika agentligi nashriyoti.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. (2019). *O‘zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish to‘g‘risida* (PF–5611-son). Toshkent: Lex.uz.
4. World Bank. (2023). *Tourism for Development: Unlocking inclusive and sustainable growth*. Washington, DC: World Bank Group.
5. Sharipov, A., & Rakhimova, D. (2022). Econometric analysis of tourism sector development in Central Asia. *Journal of Applied Economics and Business Research*, *12*(3), 45–59.
6. Karimov, S. (2021). The impact of investment on tourism revenue: Evidence from Uzbekistan. *Central Asian Economic Review*, *5*(2), 78–91.
7. Dehqonov Burxon Rustamovich. “ICHKI TURIZMNI RIVOJLANLANTIRISHDA DAVLATNING O‘RNI” YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT (ISSN: 2992-8982) 2023-yil, oktyabr. № 10-son.
8. Rustamovich D. B. Quality And Safety Of Public Catering Services In Uzbekistan //European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630)(2021/5/23). – С. 19-23.
9. Б. Р. Деҳқонов. “Ички туризмни таърифлашда бўлган қарашлар ва туризм шаклларини ўз ичига олган боғлиқликлар” Хоразм Маъмун академияси ахборотномаси: илмий журнал. - №4-1 (88), Хоразм Маъмун академияси, 2022 й. – 81 б.
10. Rustamovich, Dehkonov Burhon. "Analysis of the Development of Tourism in Uzbekistan." Journal of International Business Research and Marketing 5.6 (2020): 28-33.
11. Rustamovich, Dehganov Burkhan. "Financing Domestic Tourists And Export Of Tourism Services." FAN, TA'LIM, MADANIYAT VA INNOVATSIYA JURNALI| JOURNAL OF SCIENCE, EDUCATION, CULTURE AND INNOVATION 2.3 (2023): 35-37.

MAMALAKATIMIZDA GEOTURIZMNI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI

A.P.Maxmudova
SamISI, “Turizm” kafedrasi dotsenti,
“Ipak Yo‘li” turizm va madaniy meros
xalqaro universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada geoturizmning mamlakatimiz turizm tizimidagi o‘rni va uning istiqbollari tahlil qilingan bo‘lib, unda geoturizmning iqtisodiy va ekologik afzalliklari, xususan, yangi ish o‘rinlari yaratish, mahalliy aholi daromadlarini oshirish va tabiatni muhofaza qilish imkoniyatlari ko‘rsatib berilgan.

Shuningdek, maqolada mamlakatimizdagi mavjud geoturistik resurslar o‘rganilib, ularni zamonaviy infratuzilma va raqamli texnologiyalar yordamida ommalashtirish zarurligi ta’kidlangan. Maqolada keltirilgan xulosalar geoturizm sohasini barqaror va samarali rivojlantirishga qaratilgan ilmiy hamda amaliy tavsiyalardan iborat.

Kalit so‘zlar. Geoturizm, geoturistik ob’ektlar, diversifikatsiya, YUNESKO, geoparklar, alohida muhofaza qilinadigan hududlar.

Kirish

Yashil iqtisodiyot va yashil turizmni rivojlantirish sharoitida turizmning innovatsion turlarining rivojlanishi nafaqat uni ma’lum bir hududda diversifikatsiyalashga, balki turistlar uchun ushbu xududning jozibadorligini oshirishga ham qaratilgan. Bu kabi innovatsion turlarga geoturizm kiradi, bu umumiy ma’noda noyob geologik ob’ektlar (yodgorliklar) ga asoslangan ta’lim turizmining yo‘nalishi hisoblanadi. Hozirgi vaqtda geoturizm dunyoning ko‘plab mamlakatlarida o‘sishni boshdan kechirmoqda va turizm sohasining mustaqil sektorini shakllantirishga va rivojlantirishga xizmat qilmoqda.

Geoturizmning tarkibiy qismi bo‘lgan geoparklar mintaqaning geologik merosining bugungi kunda tarix va jamiyatdagi ahamiyati haqida xabardorlikni oshirish orqali mahalliy aholiga o‘z mintaqasi bilan faxrlanish tuyg‘usini beradi va ularning hudud bilan hamnafasligini kuchaytiradi. Xududlarda global geoparklarni tashkil qilish va rivojlantirish mahalliy aholining geoturizm orqali yangi ish joylari orqali daromad manbalarini yaratishda, ekologik va ma’naviy madaniyatini yuksaltirishda muhim omil bo‘lib hisoblanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Geoparklarning o‘rganilganlik darajasi bo‘yicha huquqiy rejimining ayrim muammolari M.S.Arutyunyan, O.Yu. Hismatullina maqolalari geoparklar tushunchasini va ularning huquqiy rejimini alohida muhofaza etiladigan tabiiy hududlarning bir turi sifatida belgilashga bag‘ishlangan. O‘zbekistonlik olimlardan I.S.Tuxliyev, A.P.Maxmudovalarning 2023 yil xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyadagi “Navoiy viloyatida geoturizmni rivojlantirishning geoparklarini shakllantirish xususiyatlari” maqolasida YUNESKO Global geoparklari tajribasiga asoslangan holda hududlarda geoturizm geoparklarini shakllantirish yo‘nalishlari tahlil qilingan va uni joriy etish mexanizmlari taklif etilgan.

Materiallar va metodlar

Geoturizm ekologik turizmning boshqa turlari bilan birgalikda rivojlanishi mahalliy aholiga yangi asosiy yoki qo‘shimcha daromad manbalarini topish imkonini beradi, bu esa ish o‘rinlari sonining ko‘payishiga va aholi turmush darajasini bosqichma-bosqich oshirishga olib keladi.

Hududlarga geoturistik qiziqishlarning ortishini turistik mahsulotlar ishlab chiqaruvchi va taqdim etuvchi korxonalar (umumiy ovqatlanish korxonalari, axborot markazlari, ekskursiya byurolari, mehmonxonalar, turistik bazalar, sovg‘alar bozori va shu kabilar) sonining ortishi bilan ham izohlashimiz mumkin.

Xalqaro darajada Birlashgan Millatlar Tashkilotining Barqaror Taraqqiyot konsepsiyasini amaliyotga tatbiq etish uchun ko‘plab nazariy va amaliy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ulardan eng jozibalisi YUNESKO global geoparklariga o‘xshash geoparklar tizimidir. U ekotizimlarni saqlash, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish masalalarini zamonaviy integratsiyalashgan atrof-muhitni boshqarish asosida hal qiladi.Bunday geoparklar mahalliy aholi, davlat organlari, fan, ta’lim, tadbirkorlik va jamoatchilik ishtirokida turizm, dam olish, qishloq xo‘jaligi ishlab chiqarishi va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarini rivojlantirish bilan tavsiflanadi.

Xalqaro dasturga muvofiq, geofan va geoparklar bo‘yicha YUNESKOning asosiy mezonlari quyidagilardan iborat:

- 203eologic va madaniy meroslarni saqlab qolish;
- ta’limiy (ma’rifiy) vazifa;
- mintaqani iqtisodiy-ijtimiy rivojlantirish;
- mahalliy aholini geoparklarni tashkil qilish va boshqarishga jalb qilish.

Hozirda jahonning 48 ta mamlakatida 195 ta YUNESKO global geoparklari mavjud. Shundan Avstriyada- 3ta, Belgiyada- 1ta, Braziliyada- 5ta, Kanada – 5 ta, Xitoyda- 40, Finlyandiyada- 4 ta, Fransiyada- 7 ta, Germaniyada- 8 ta, Indoneziya- 10 ta, Eron (Islom Respublikasida) – 3 ta, Italiyada- 11 ta, Yaponiya- 10 ta, Koreya Respublikasida- 5 ta, Rossiya Federatsiyasi – 3 ta, Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya Birlashgan Qirolligi – 9 ta qolgan mamla-katlarda 1ta va 2 tadan tashkil qilingan[92].

Jahon amaliyotida “geopark” atamasi – xalqaro yoki mintaqaviy ahamiyatga ega geologik meroslarga ega bo‘lgan hamda mahalliy urf-odatlarni saqlab qolgan holda hududning innovatsion, majmuaviy va barqaror rivojlanishi-da geologik va madaniy meros ob’ektlari strategik boshqarish amalga oshi-riladigan hududlar sifatida tushuniladi. Hozirgi paytda geoparklarning ikki turi: mintaqaviy va YUNESKOning global geopark maqomiga ega bo‘lgan geoparklar mavjud.

Geoparklar- alohida qo‘riqlanadigan hudud hisoblanmasada, uning doirasida mahalliy tub aholining tabiiy turmush tarzini buzish ta’qiqlangan hamda xo‘jalik va rekreatsion faoliyat bilan shug‘ullanishga cheklovlar qo‘yilmaydi[93]. Geoparklarning afzalliklari va O‘zbekistonning alohida muhofaza qilinadigan hududlar tarkibidagi milliy bog‘larning taqqoslama tahlili 4.1-jadvalda ko‘rsatilgan.

Xozirgi paytda O‘zbekistonning ulkan turizm salohiyati avvalo, qadimiy sivilizatsiya va madaniyatlar, qoyalardagi bitik va petrogliflar, betakror tarixiy obidalar, moddiy va nomoddiy madaniy yodgorliklar hamda me’morchilikning ajoyib va betakror namunalari bo‘lgan qadriyatlar bilan belgilanadi.

[92] Сафарян А.А., Фирсова А.В. Кунгурский Геопарк: условия создания и их соответствие требованиям ЮНЕСКО / Туризм в глубине России. Сборник трудов III Международного научного семинара, 2014. С. 153–159.

[93] Корф Е. Д. Геопарки и геотуризм как инструмент устойчивого развития сельской местности // Материалы XI Международной конференции ≪Инновации на основе информационных и коммуникационных техноло-гий≫ : Сб. тр. науч.-практ. конф. — Сочи, 2014. — С. 579–581.

1-jadval.

Geoparklar va milliy bog‘larning taqqoslama tahlili

Taqqoslanadigan belgilar	**Geoparklar**	**Milliy bog‘lar**
Huquqiy shakli	Ixtiyoriy uyushma (huquqiy shaklga ega emas)	Yuridik shaxs
Tashkilot hududida mulkchilik shakli	Xususiy va davlat mulki	Davlat mulki
Tashkil bo‘lish tartibi	Ixtiyoriy uyushma (volonterlik harakati)	O‘zbekiston Respubli-kasi xukumatining qarori
Xo‘jalik faoliyatini amalga oshirish	Amalga oshiradi	Qisman amalga oshiradi
Turistik-rekreatsion faoliyat olib borish	Olib boradi	Ekoturistik faoliyat olib boradi
Himoya ob’ektlari	Geologik tabiat yodgorliklari va har xil turdagi geologik meros ob’ektlari	O‘simlik va hayvonot dunyosi, ekotizimlar, o‘simlik va hayvonot dunyosining genetik fondi saqlanadigan joylar
Asosiy funksiyalari	Ilmiy, ta’lim, ekologik va ma’naviy madaniyatini yuksalti-rish, hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy va xalqaro mnosabat-larni rivojlantirish	Ilmiy, ta’lim, ekolo-gik va ma’naviy mada-niyatini yuksaltirish, tabiatni muxofaza qilish.

O‘zbekiston shunday ulkan turizm salohiyatga ega bo‘lishiga qaramasdan hududlarida bu kabi YUNESKO global geoparklari mavjud emas. Ammo O‘zbekiston hududlarida joylashgan geoturistik ob’eklar negizida yangi geoparklar tashkil qilish imkoniyatlari mavjud. Geologiya va mineral resurslar davlat qo‘mitasi qoshidagi Mineral resurslar ilmiy-tadqiqot instituti tomonidan ishlab chiqqan xulosasi bo‘yicha O‘zbekistonda geoturizmni quyidagi hududlarda rivojlantirish mumkin (2-jadval).

2-jadval.

O‘zbekiston hududlarida geoparklar tashkil qilish imkoniyatlari mavjud bo‘lgan geoturistik ob’ektlar[94]

T/r	**Geoturistik ob’ektlar**	**Joylashuvi va mazmuni**
1.	Beshtepa xududi	Bu yerda paleogen davridagi (50 mli. yil oldin) o‘simliklarning asl holida toshga aylangan qoldiqlari mavjud

[94] Тадқиқот натижасида ушбу жадвал муаллиф томонидан такомиллаштирилди.

2.	Ayoz-kal’a	Qorakalpogiston Respublikasida joylashgan ob’ektda «tosh o‘rmonlari»ning terilgan qoldiqlari, kuyi mel davri o‘simliklarining toshga aylangan tashqi ko‘rinishlari (100 mln. yil oldin) mavjud.
3.	Ust yurt platosi	Bu yerda katga suv havzalarining qurishi natijasida haykallar ko‘rinishini olgan shakllar mavjud. Ushbu ob’ekt kaynozoy davrida (21 mln.yil oldin) kurigan dengizning tagi hisoblanadi.
4.	Hisor tizma tog‘lari	Janubiy-G‘arbiy tizmasida joylashgan bo‘lib yura, bo‘r, paleogen va neogen davrlaridagi (1,8-19,9 mln. yil oldin) qoldiqlarni ko‘rsatuvchi noyob geologik kesim. Bu davrlarning qoldiklari ketma-ket xuddi galereya holida joylashgan, betakror ko‘rinishga ega.
5.	Kitob geologik davlat qo‘riqxonasi	1996y.da Geologiya fanlari Xalqaro uyushmasi tomonidan Kitob davlat geologiya qo‘riqxonasi jahon stratigrafiya etaloni quyi devon ems yarusi quyi chegarasi standarti yoki- «Global Stratotipe and Point» global stratotip chegarasi nuqtasining sohibi va saqlovchisi sifatida tan olindi. Uning kesimlari qo‘riqxonaga xalqaro maqom berilishiga asos bo‘ldi. Zanzilban soyining kesma si Quyn Devon davri Em yarusi quyi chegarasining dunyo bo‘yicha stratigrafik etalon-standarti hisoblanadi.
6.	Sangijumondagi tebranuvchi tosh	Navoiy viloyati Xatirchi tumanidagi olimlarning xulosalari bo‘yicha toshning og‘irligi 300 tonna. Mo‘’jizaligi shundaki,-uni yosh bola ham qimirlatishi mumkin.
7	Sarmishsoy arxeologik majmuasi muzey-qo‘riqxonasidagi petrogliflar	Qoratog‘ tog‘ining janubiy yonbag‘ridagi Nurota tog‘larida joylashgan ushbu dara Navoiy shahridan 40 kilometrcha uzoqlikda joylashgan. Sarmishsoy O‘zbekistonning tarixiy va landshaft sensatsiyasi deb nomlanish huquqini olgan petrogliflar — ochiq tosh yuzalarida o‘yilgan qadimiy tasvirlar tufayli olgan. Olimlar Sarmishsoy darasining 20 kilometr kvadrat maydonida 10 mingga yaqin petrogliflarni topgan.Olimlarning ta’kidlashicha, qadimgi odamlarning ilk manzilgohlari paleolit davrida aynan Sarmishsoy darasida paydo bo‘lgan.

Jadval ma’lumotlaridan O‘zbekiston hududlarida bu kabi geologik ob’ektlar Navoiy viloyatining Nurota va Xatirchi tumanlarda joylashgan Sarmishsoy arxeologik majmuasi muzey-qo‘riqxonasidagi petrogliflar va Sangijumondagi tebranuvchi tosh negizida geoturizm samaradorligini oshirishda yangi yo‘nalish bo‘lgan geoparklarni tashkil qilish va rivoj-lantirish uchun barcha asos borligidan dalolat bermoqda.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonda katta maydonni egallagan alohida muhofaza qilinadigan hududlar mavjud bo‘lib, uning tarkibiga 13 ta qo‘riqxona, 14 ta davlat landshaft zakazniklari, 4 ta davlat milliy parklari, 2 ta biosfera rezervati, o‘nlab tabiat yodgorliklari, qator o‘rmon xo‘jaliklari, ovchilik xo‘jaliklari va boshqa toifadagi

muhofaza qilinadigan hududlar kiradi. Biroq, ushbu hududlarda geoturizmni rivojlantirish maqsadida mavjud 4 ta davlat milliy parklar negizida milliy geoparklar tashkil qilishning YUNESKO Geoparklari ro‘yxatiga kiritish bo‘yicha tizimli ishlar boshlang‘ich darajada hisoblanadi.

Bugungi kunda Geologiya va mineral resurslar davlat qo‘mitasi Vazirlar Mahkamasiga Kitob geologik qo‘riqxonasini geoparkka aylantirish loyihasi taqdim etilgan. Agar u tasdiqlansa, kelgusida qolgan O‘zbekiston xudud-larida joylashgan geoturistik ob’ektlar negizida ham geoparklar tashkil qilish imkoniyatiga ega bo‘lamiz.

Buning uchun geoturizm va geoparklarni ilmiy nuqtai nazardan asoslash va tegishli mutaxassislarni tayyorlash amaliyotini yo‘lga qo‘yish hamda O‘zbekiston xududida joylashgan geoturistik ob’ektlarni YUNESKOning Global Geoparklari ro‘yxatiga kiritish uchun uning tegishli talablarini amalga oshirish lozim bo‘ladi.

Tog‘li hududlarda geoparklarni tashkil qilish ushbu hududlarda geologik va geologik bo‘lmagan tabiiy yodgorliklarning ahamiyatlilik darajasini baholashdan boshlanadi. Geologiya va mineral resurslar davlat qo‘mitasi va Turizm qo‘mitasi tomonidan bu kabi hududlarning xalqaro, respublika, hududiy va mahalliy ahamiyatga ega bo‘lgan geologik va nogeologik jihatlari ro‘yxatga olinadi, ularning turistik jozibadorligi, ilmiy va ta’limiy ahamiyati baholanadi.

Barcha ma’lumotlarni ularning geologik, madaniy, hududning tabiiy yodgorliklari nuqtai nazaridan aholining ilmiy doiradagi qatlamlari, shuningdek turistlar ham foydalanishi mumkin bo‘lgan yagona ma’lumotlar bazasiga kiritish mumkin. Keyingi bosqichda geoparklar faoliyatini ularning kelgusida erishishi ko‘zda tutilgan maqsadidan kelib chiqqan holda rejalashtirish amalga oshiriladi.

Mavjud va rejalashtiriladigan hudud va undagi geologik faoliyat to‘g‘risidagi ma’lumot YUNESKOga taqdim etilishi zarur bo‘lgan ariza shaklida aks ettirilishi kerak[95]. YUNESKOga taqdim etilishi zarur bo‘lgan ariza beshta bo‘limdan iborat bo‘ladi va ular quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Birinchi bo‘limda hudud haqidagi umumiy axborot, loyihalash-tirilayotgan parkning nomi, geografik joylashuvi, fizik-geografik tavsifi va boshqaruv tuzilmasi aks etadi.

Ikkinchi bo‘limda hududning geologik tavsifi, geoparkdagi ob’ektlar va ularning tavsifi, ularning ahamiyatlilik darajasi, nogeologik hudud va ob’ektlar tavsifi keltiriladi.

Uchinchi bo‘limda geologik ob’ektlardan foydalanish va ularni muhofaza qilish bo‘yicha loyihalashtirilayotgan tadbirlar bayon etiladi.

To‘rtinchi bo‘limda hududning iqtisodiy faoliyati yoritilib, uning geoturizmni rivojlantirish darajasi va salohiyati keltiriladi.

Beshinchi bo‘limda mazkur hududni geoparkka aylantirish yoki geopark maqomini berishdan ko‘zlanayotgan asosiy sabablar va maqsad yoritib beriladi.

[95] Guidelines and Criteria for National Geoparks seeking UNESCO’s assistance to join the Global Geopark Network: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, 2014. — P. 2–8.

Bu jarayonda YUNESKO Geoparklari mintaqadagi barcha tegishli mahalliy va mintaqaviy manfaatdor tomonlar va hokimiyatlarni (masalan, yer egalari, jamoat guruhlari, turizm provayderlari, mahalliy aholi va mahalliy tashkilotlar) jalb qilgan holda pastdan yuqoriga qarab tashkil etiladi.

Turizm mahsulotlarini diversifikatsiya qilishda geoturizmni shakllantirish, rag‘batlantirish va amalga oshirish bo‘yicha tashkiliy-boshqaruv jarayoniga nafaqat tashkilotlar, balki turli mintaqaviy konsepsiyalar, dasturlar, strategik hujjatlar, loyihalarning jalb etilishi talab qilinadi. Bunday keng ko‘lamli muammolarni hal qilish uchun fikrimizcha, xududiy geoturizm faoliyatini muvofiqlashtiruvchi bo‘g‘in Turizm qo‘mitasi tarkibida tashkil etilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 13 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni**.**
3. Tuxliyev I.S., Po‘latov M.E., Berdimurodov A.Sh. “Turizm sohasining zamonaviy atamalari izohli luhati”. S.: 2019 y.
4. Tuxliyev I.S., Raximova R.M. (2023). Guidelines for the effective use of the —travel around Uzbekistan‖ program in the development of local tourism. International journal of social science & interdisciplinary research issn: 2277-3630 impact factor: 8.036, 12(07), 11-15.

ЎЗБЕКИСТОНДА ЭКОМЕҲМОН УЙЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ХАЛҚАРО ТАЖРИБАДАН ФОЙДАЛАНИШ

Икрамов Акбар Фарҳод ўғли
ТДИУ Туризм ва меҳмонхона бизнеси кафедраси тадқиқотчиси

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда меҳмонхона хўжалигини ривожлантириш, экомеҳмон уйларини ташкил этиш бўйича тадбиркорлик фаолиятини такомиллаштириш, уларни ташкил этиш тартиблари ва талаблари баён этилган, шунингдек бу соҳасда хорижда амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилган ҳолда мамлакатимизда экомеҳмон уйларини ривожланиш йўналишларини белгилаб олиш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: туризм, саёҳатчи, меҳмонхона, экомеҳмон уйлари, туризмда тадбиркорлик, жойлаштириш воситалари, меҳмонхона бизнеси, меҳмонхона номерлари, туризм хизматлари, иқтисодиёт.

Кириш

Туризм - иқтисодиётни жадал ривожланишини таъминловчи асосий иқтисодий омил бўлиб, иқтисодий ва ижтимоий муаммоларни ҳал этишда муҳим ўрин тутади. Қўшимча иш ўринларини яратиш, аҳолининг бандлигини таъминлаш, ватан равнақини юксалтиришда унинг ўрни беқиёсдир. Ўзбекистон мустақилликка эришгандан сўнг туризм соҳасини тартибга солиш бўйича зарур ҳуқуқий-меъёрий ҳужжатларни ишлаб чиқишга, унинг инфратузилмасини ривожлантиришга, миллий қадриятларни асрашга, маданий мерос объектларини тиклаш ва таъмирлашга алоҳида эътибор билан қарамоқда. Мамлакатимизда ҳукм сураётган тинчлик ва осойишталик, меҳмондўстлик ҳамда туризм соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар натижасида хориж мамалакатлардан ташриф буюраётган сайёҳлар оқими кўпаймоқда.

Ўзбекистон бой тарих ва ноёб маданий мерос объектларига эга. Бу эса мамлакатимизда ҳали улкан салоҳияти тўлиқ ишга солинмаган туризм индустриясини ривожлантириш, юртимизни жаҳон туризм марказларидан бирига айлантириш имконини беради.

Туризм соҳаси ривожланган кўплаб мамлакатлардан келган хорижий туристлар дам олиши ва хизмат кўрсатиши учун қулай шарт-шароитлар яратилмоқда, ўзига миллионлаб туристларни жалб қилмоқда. Шу билан бирга Африка, Австралия, Жанубий Америка, Антарктида, Мексика ва бошқа минтақаларнинг хорижий туристларига хизмат кўрсатишдаги улуши йилдан-йилга ортиб борамоқда.

Бугунги кунда туризм, на фақат давлатларни ўзаро яқинлаштирибгина қолмай, балки халқаро муносабатларни ривожлантиришда ҳам муҳим омил бўлмоқда. Шунинг учун, халқаро туризм индустриясини тўғри ташкил этиш ва ривожлантиришда, жойлаштириш воситалари турларини кўпайтириш ва такомиллаштиришда жаҳон тажрибасини қўллаш зарурати сезилмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Ўзбекистонда туризм фаолияти билан шуғулланувчи тадбиркорлик субъектларини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, уларнинг самарали фаолият юритиши учун тақдим этилаётган имконият ва имтиёзлар туризм инфратузилмасини яхшилашга хизмат қилмоқда. Жумладан, соҳада бир қадар янги йўналиш - оилавий меҳмон уйлари тармоғини қўллаб-қувватлашга қаратилаётган эътибор туфайли туризмнинг мазкур йўналиши жадал ривожланишига туртки бермоқда. Биз ушбу йўналишда тадқиқот олиб бораётган айрим муаллифларнинг фикри ва мулоҳазаларини таҳлил қилиб, уларнинг натижаларини умумлаштириб, Ўзбекистонда меҳмонхона турларини ривожлантириш ва такомиллаштириш тўғрисидаги мулоҳазаларимизни қисқача баён қиламиз.

А.С. Кусковнинг “Меҳмонхона иши” номли ўқув қўлланмасида меҳмондўстлик саноатининг ҳозирги ҳолати ва хусусиятлари баён қилинган, сайёҳлик хизматлари таркибида меҳмонхона корхоналарининг ўрни берилган, меҳмонхона корхоналарининг асосий турлари билан бир қаторда

меҳмонхона хўжалиги фаолиятининг меъёрий асослари таҳлил этилган. Шунингдек, ўқув қўлланмада меҳмонхона хизматлари хусусиятлари, бошқарув ва меҳмонхона ҳодимлари, мижозлар ва сайёҳлик агентликлари билан ўзаро алоқаларига, қўшимча хизматларни тақдим этиш хусусиятларига алоҳида эътибор қаратилган

А.Д. Чудновскийнинг “Туризм и гостиничное хозяйство” номли дарслиги меҳмонхона ва сайёҳлик бизнесини ташкил қилиш назарияси ва амалиётининг асосий тушунчаларини ўз ичига олади. Меҳмонхона ва сайёҳлик мажмуасини бошқаришни ташкил этиш масалалари, шу жумладан туризм соҳасида реклама ва маркетинг коммуникациялари, дам олиш соҳасида туризмни ташкил этиш, меҳмонхона бошқарувини ташкил этиш, иш фаолиятини баҳолаш кабилар баён этилган. Меҳмонхоналардаги автоматлаштирилган маълумотларни қайта ишлаш тизимларидан фойдаланиш масалалари, шунингдек, меҳмонхона ва сайёҳлик бизнесида иқтисодий фаолиятни тартибга солувчи меъёрий ҳужжатлар кўриб чиқилган.

Р.С. Амриддинова “Меҳмонхона сервиси хизматини ташкил қилиш” номли ўқув қўлланмасида ҳозирги бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида меҳмонхона хизмати соҳасида энг яхши бошқарув қарорларини қабул қилиш, бошқарувни такомиллаштириш зарурати билан боғлиқлиги баён этилган. Хизматчилар меҳмонлар томонидан замонавий хизмат даражасига қандай талаб қўйилиши, меҳмонхона хизматлари сифатига таъсир кўрсатувчи иқтисодий омиллар ҳамда меҳмонхона раҳбарларининг доимий равишда хизмат кўрсатиш сифатини бошқаришни яхшилашга, уни кенгайтиришга эътиборни қаратишга аҳамият берилган. Шунингдек, ўқув қўлланмада жойлаштириш воситаларининг ривожланиш тарихи, замонавий меҳмонхоналарнинг турлари, меҳмонхоналарни таснифлаш изими, меҳмонхоналарнинг меъморчилик ва техник ечимлари, меҳмонхоналардан фойдаланиш асослари, меҳмонхоналарнинг ташкилий-бошқариш тузилмаси, меҳмонхоналарда қабул қилиш ва жойлаштиришни ташкил этиш каби масалалар ёритилган.

Умуман олганда ушбу адабиётларда меҳмон уйларини ривожлантиришнинг ўзига хос жиҳатлари, уларни ташкил этишнинг меъёрий-ҳуқуқий асослари, мамлакат учун меҳмон уйларининг зарурлиги, шунингдек, меҳмон уйларини шакллантириш бўйича яҳлит тузилмани яратиш борасида тўхталиб ўтилмаган.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқотда меҳмонхона хўжалиги ривожланишини белгилашда яқин йилларда кутилаётган инновацион ўзгаришларни ҳисобга олиш ва шу орқали туризм соҳасини ривожланишида меҳмонхона хўжалигини туризм соҳасининг алоҳида тармоғи сифатида ўрганиш методологияси қўлланилиб, бу борада мутахассислар фикрини ўрганган ҳолда, кузатиш, қиёслаш, эмперик тадқиқот, тизимли ва қиёсий таҳлил ҳамда эксперт баҳолаш каби усуллари орқали инфратузилманинг таркибий қисмлари ривожланиши йўналишларини белгилаб бериш усули таклиф этилгандир. Шунингдек, 2025 йилгача республикамиз туризми ривожланиши йўналишларининг устувор

вазифаларига оид хулосалар қилинган ва туризм соҳасини такомиллаштиришга оид аниқ тавсиялар ишлаб чиқилган.

Таҳлил ва натижалар

Ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида туризмнинг замонавий моделини шакллантириш жараёни амалга оширилмоқда. Ушбу моделда таъкидланишича, мамлакатда ривожлантирилаётган туризм бозори бошқа ҳар қандай бозорлар каби мамлакатнинг ижтимоий - сиёсий ва иқтисодий вазиятига таъсир кўрсатади. Маълумки, бозор иқтисодиёти ривожланган мамлакатларда, асосан, хусусий ва тижорат компаниялари туристларга хизмат кўрсатади. Бироқ, ҳар қандай шароитда ҳам давлат оптимал иқтисодий ва ҳуқуқий заминни яратган тақдирдагина туризм ривожланиши мумкин.

Агарда давлат касбий тайёгарлик масалалари, табиий ва маданий муҳитни муҳофаза этиш, ахборот-реклама ишлари ва расмиятчиликни соддалаштириш кабилар билан шуғулланмаса, у ҳолда туризм кутилганидек ривожланиш даражасига эриша олмайди. Бунда давлат томонидан туризмни ривожлантириш, туризм хизматлари бозорини шакллантириш, иқтисодий тартибга солиш усуллари ва мезонларини қайта ислоҳ этиш, туризмни ташкилий бошқарув тузилмаларини такомиллаштириш, унинг экспорт салоҳиятини ошириш ва энг асосийси, хорижий инвестицияларни жалб қилиш кабиларга тегишли услубий ва амалий ёндашувларни ишлаб чиқиш муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизда туризм соҳасини ривожлантиришга алоҳида эътибор берилмоқда, жумладан Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномасида ҳам бу соҳа ривожига эътибор бериб, “Ҳозирги кунда миллий иқтисодиётга юқори даромад келтирадиган истиқболли тармоқлардан бири – бу туризмдир. Бу соҳага жаҳон брендларини фаол жалб этган ҳолда, зиёрат туризми, экологик, маърифий, этнографик, гастрономик туризм ва бу соҳанинг бошқа тармоқларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилади”[1] деб таъкидлаганлар.

Бугунги кунда меҳмонхона хўжалиги туризм соҳасининг ажралмас қисми бўлиб, туризм индустрияси таркибига киради. Туризм индустрияси ўзида меҳмонхоналар мажмуаси ва бошқа жойлаштириш воситалари, транспорт воситалари, санатория-курорт даволаш ва дам олиш объектлари, умумий овқатланиш объектлари, кўнгил очиш воситалари ва объектлари, билиш, ишбилармонлик объектлари, физкультура-спорт ва бошқа мақсадлардаги туроператорлик ва турагентлик фаолиятини амалга оширувчи, туризм ахборот операторлари тизими, шунингдек экскурсовод (гидлар), гид-таржимонлар ва кузатувчи-йўриқчилар хизматлари кўрсатувчи каби ташкилотларини мужассамлаган.

Бунда меҳмонхона хўжалиги ўзида иқтисодий фаолият кўринишини намоён қилган ҳолда, меҳмонхона хизматлари тақдим этиш кемпинглар, мотеллар, мактаб ва талабалар ётоқхоналарида, келувчилар учун меҳмон

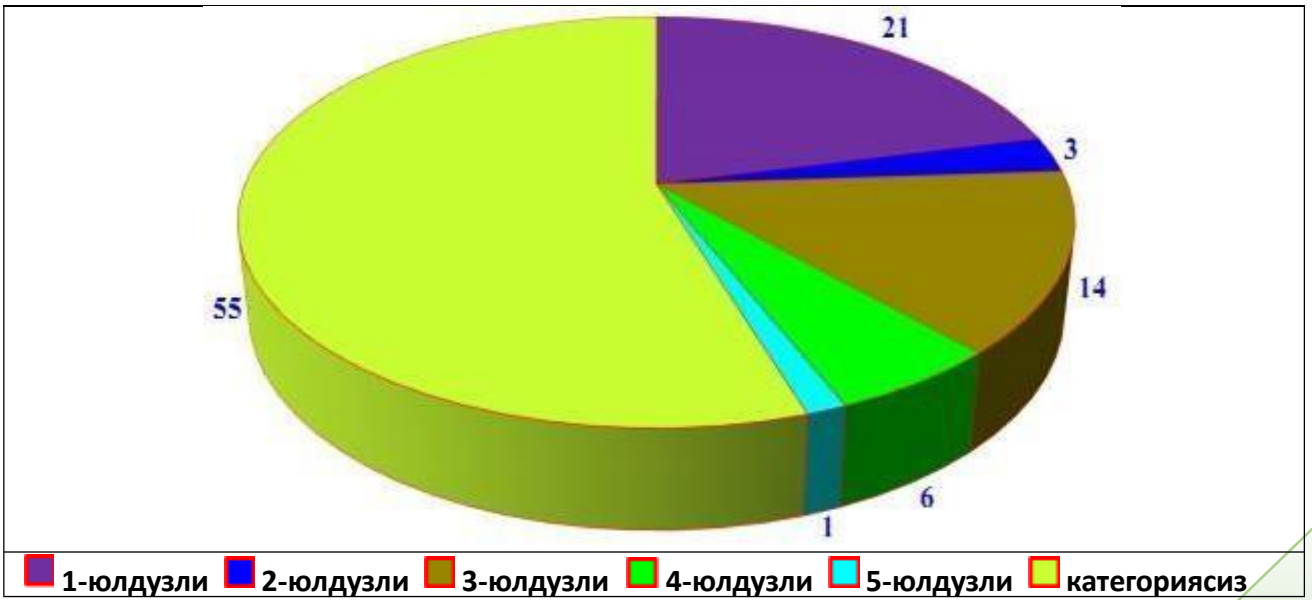
уйлари ва ҳ.к. қисқа муддатли яшашни ташкил қилишни ўз ичига олади. Меҳмонхона фаолияти ҳуқуқий шахс ва индивидуал тадбиркорларнинг фаолияти сифатида белгиланади. Яъни улар бевосита ўзлари ихтиёри ва бошқарувида бўлган бирор-бир жамоавий жойлаштириш воситасига эга бўладилар. Меҳмонхоналар фуқароларга жойлаштириш ва хизматлар кўрсатишдан иборат бўлиб, хозирги кунда меҳмонхоналар меҳмонхона хизматларидан бошқа хизмат турларини ҳам ташкил этмоқда.

Сўнгги йилларда меҳмондўстлик саноати корхоналарининг ривожланишида кўзга ташланган тенденциялар қаторига қуйидагиларни киритиш мумкин:

- меҳмонхона ва ресторан хизматлари ихтисослашувининг чуқурлашиши;
- халқаро меҳмонхона ва ресторан тармоқларининг ташкил топиши;
- кичик корхоналар тармоғининг ривожланиши;
- меҳмондўстлик саноатига янги компьютер технологияларининг жорий этилиши.

Бугунги кунда Ўзбекистонда меҳмонхона хўжалигини такомиллаштириш ва меҳмонхона турларини ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилиб, меҳмонхоналарнинг турларига қараб ҳам алоҳида соддалаштирилган ҳолда лицензия бериш тартиблари ишлаб чиқилди ва йўлга қўйилда. Туризм соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотлар натижасида мамлакатимизга келаётган туристлар сони кўпаймоқда ва шунга мос равишда меҳмонхоналар сони ҳам ортиб бормоқда.

Бугунги кунда мамлакатимиздаги ушбу меҳмонхоналар алоҳида категориялар бўйича яъни, 1 юлдуздан бошлаб 5 юлдузгача бўлган категорияларга ажратилган, шунигдек хеч қайси категорияга эга бўлмаган меҳмонхоналар сони ҳам катта улушга эга. 1-расмда меҳмонхоналар категорияларининг Ўзбекистон туризм бозоридаги улуши бўйича маълумотлар берилган.

1-расм. Меҳмонхоналарнинг категориялари бўйича туризм бозоридаги улуши (%)

Статистик маълумотлар шундан далолат берадики, 55% улуш категориясиз меҳмонхоналарга тўғри келади. Ҳозирги кунда малакатимизда юлдузга эга бўлмаган меҳмонхоналарнинг деярли барчаси категориясиз меҳмонхоналар таркибига киради, мотел, хостел, флотел, меҳмон уйлари, кемпинг каби меҳмонхона турлари шулар жумласидандир. Лекин, кўпгина мамлакатларда барча меҳмонхона турлари бўйича алоҳида статистик маълумотлар йиғиб борилади. Шу жумладан, меҳмонхоналарнинг турлари бўйича алоҳида лецинзия бериш тартиблари ўрнатилган. Мамлакатимизда эса ҳозирги кунда меҳмон уйларига соддалаштирилган ҳолда лицензия бериш тартиби йўлга қўйилган, юқорида келтирилган меҳмонхона турларини ташкил этиш бўйича эса алоҳида меъёрий-хуқуқий асослар ханузгача ишлаб чиқилмаган.

Туризм бозорида 1 юлдузли меҳмонхоналар 21% улушни, 2 юлдузли меҳмонхоналар 3% улушни, 3 юлдузли меҳмонхоналар 14%ни, 4 юлдузли меҳмонхоналар 6% улушни, 5 юлдузли меҳмонхоналар эса 1% ташкил этмоқда. Мамлакатимизда 5 юлдузли меҳмонхона энг кам улушга, булар асосан жаҳон бренди ҳисобланган меҳмонхона занжирларидир.

Ўзбекистонда меҳмон уйларини ташкил этиш туризм соҳасинин ривожланитиршнинг асосий йўналишлардан бири сифатида эътироф этилмоқда. Хориж мамлакатларида меҳмон уйларини ривожлантириш бўйича тадбиркорлик фаолияти яхши йўлга қўйилган ва катта тажрибага эга ҳисобланади.

Мисол тариқасида, Франция давлатида хизмат кўрсатиш хусусиятлари бўйича ўзига ҳос жиҳатларга эга бўлган турли хилдаги меҳмон уйлари мавжуд. Буларнинг айрим турларини келтириб ўтамиз:

меҳмонлар учун кичик уйлар;
меҳмонлар учун алоҳида хоналар;
таверналар (трактирлар);
овқатланиш билан бирга тунаш учун фермер уйлари;
туризм лагерлари ва фермаларда дегустация;
кичик меҳмонхоналар ва оилавий ресторанлар;
пиёда туристлар учун меҳмон уйлари;
болалар учун меҳмон уйлари;
от боқадиган фермерларнинг меҳмон уйлари ва бошқалар.

Францияда меҳмон уйларини шакллантиришда даромад олишдан ташқари ўз йўналиши бўйича қўйилган мақсадга эришиш учун эътибор қаратилади. Юқорида келтирилган меҳмон уйлари турларининг ривожланиши қишлоқ жойларда туризм салоҳиятини ошишига ва кўпроқ сайёҳларни жалб қилишига олиб келмоқда. Ҳозирги кунга келиб Францияниг меҳмон уйлари қишлоқ жойларда рақобатбардош тадбиркорлик турларидан бири бўлиб, аҳолини доимий даромад билан таъминламоқда.

Испания мамлакатида ҳам меҳмон уйларига хос бўлган меҳмонхона турлари туризм соҳасида етакчи тармоқлардан ҳисобланади. Ушбу давлатнинг денгиз қирғоқларидаги меҳмон уйлари асосан қишлоқ меҳмон

уйлари, тоғ уйлари, вилла каби номлар билан юритилади. Сайёҳлар бундай меҳмон уйларида яшашда имкон қадар ўз уйи муҳити яратилганлигини ҳис қилади, қулай шароитлар билан таъминланган бўлади.

Испаниянинг Коста Бланка (*Costa Blanca*) соҳилида жойлашган меҳмон уйлари сайёҳлар ўртасида машҳур бўлиб, улар жозибали, қулай шароит яратилган ва мустақил дам олиш, ҳамда овқатланиш хизматларини кўрсатиш билан шуғулланадиган уйлардир. Одатда денгиз соҳилидаги меҳмон уйларига жойлашган сайёҳлар денгизда дайвинг, серфинг, яхтинг каби фаолиятлар билан машғул бўлади.

Испанияда соҳил бўйидаги меҳмон уйига хос бўлган ҳашаматли виллалар катта панорамали ва чиройли манзаралар билан майдони камида 400 квадрат метр, икки ёки уч қаватдан иборат денгиз манзаралари билан уйғунлашган меҳмон уйлари тури ҳисобланади.

Ўзбекистон ҳукумати тадбиркорларнинг меҳмон уйлари фаолиятини йўлга қўйиш бўйича ижобий ишларни амалга оширмоқда. Жумладан, меҳмон уйларини ташкил этиш ва бу соҳадаги тадбиркорларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантириш бўйича Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 7 августдаги «Оилавий меҳмон уйлари фаолиятини ташкил этиш тўғрисида"ги қарори қабул қилинди.

Ушбу қарор ҳудудларнинг туризм салоҳиятидан фойдаланиш самарадорлигини ошириш, дам олиш ва туризм учун шарт-шароитларни яхшилаш, шунингдек, аҳолининг бандлиги ва фаровонлигини оширишга қаратилган. Мазкур ҳужжатнинг мазмун моҳиятини кенг тарғиб этиш мақсадида Туризм қўмитаси томонидан тадбиркорлик субъектлари ва аҳоли ўртасида тушунтириш ишлари олиб борилди.

Оилавий меҳмон уйлари сайёҳлар, айниқса, чет эллик сайёҳлар эътиборини кўпроқ тортиши, нисбатан камхаржлиги ва бошқа шу каби қулайликлари билан ажралиб туради. Миллий урф-одат ва қадриятларимизни кенг тарғиб қилиш, қишлоқ жойларда тадбиркорлик маданиятини ривожлантириш, аҳоли бандлигини таъминлаш ва, асосийси, туризмни жадал тараққий эттиришда муҳим ўрин тутади.

Қарорга асосан, оилавий меҳмон уйи – бир вақтнинг ўзида 10 нафаргача бўлган меҳмон (сайёҳ)ни вақтинчалик яшаш ва озиқ-овқат билан таъминлаш хизматларини тақдим этувчи хусусий уй хўжалиги, бунда уй эгалари ушбу уйда сайёҳлар билан бирга яшаши кўзда тутилади. Бир киши учун 3 м кв ҳисобидаги турар-жой – оилавий меҳмон уйини ташкиллаштиришнинг муҳим шарти ҳисобланади[5]. Қарорда бу жойлашув воситаларига қўйиладиган талаблар белгилаб берилган.

Оилавий меҳмон уйларини ташкил этиш ва фаолият юритиши бўйича қуйидаги асосий жиҳатлар белгилаб қўйилган:

- оилавий меҳмон уйлари хизматлари индивидуал тадбиркорлар ёки оилавий тадбиркорлик субъектлари томонидан кўрсатилади. Меҳмон уйларини рўйхатга олиш ва Ягона реестрнинг юритилиши Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш давлат қўмитаси томонидан амалга оширилади;

- оилавий меҳмон уйларининг хизматларини сертификациялаш учун соддалаштирилган тизим йўлга қўйилмоқда. Бу меҳмон уйини ўрганиш ҳужжати асосида уларни оилавий меҳмон уйлари Ягона реестрига киритиш ва тегишли маълумотномани бериш йўли орқали амалга оширилади;
- тижорат банкларига Оилавий меҳмон уйлари Ягона реестрига кирувчи индивидуал тадбиркорлар ва оилавий тадбиркорлик субъектлари аризасига кўра уларга имтиёзли шароитларда кредитлар ажратиш тавсия қилинади. Кредит энг кам ойлик иш ҳақининг 300 баравари миқдорида, беш йил муддатга, 2 йиллик имтиёзли даврга берилади.

Хулоса ва таклифлар

Юқоридагилардан хулоса қилган ҳолда, бу борада мамлакатимизда меҳмонхона хўжалигида меҳмон уйларини вилоятларда ва қишлоқ жойларда ташкил этиш ва такомиллаштиришда ўзига ҳос хусусиятларга эга. Бундай турдаги жойлаштириш воситалари нисбатан арзон ва сайёҳлар учун қулай бўлиб, хориж тажрибасига кўра қишлоқ жойларда туризмни ривожлантиришда бу турдаги меҳмонхоналардан кенг фойдаланилади. Сўнгги йилларда туризм соҳасида амалга оширилаётган ислоҳотларни инобатга олган ҳолда эътиборга олиниши лозим бўлган қуйидаги асосий йўналишларни белгилаб олиш мақсадга мувофиқдир:

- мамлакатимизнинг минтақалардаги ва қишлоқлардаги табиатнинг ўзига хослиги, тарихи, аҳолининг маданияти ва урф одатлари сайёҳларни жалб этишини инобатга олган ҳолда қишлоқ жойларда меҳмон уйлари бўйича тадбиркорлик фаолияти ривожланишини жадаллаштириш;

- бу соҳада тадбиркорликни ривожлантириш қишлоқ жойлари учун кўпрок ижтимоий аҳамиятга эга бўлиб, кўп ҳолатларда ўрта ёшдаги аҳоли шаҳар жойларда ишлашга интилади. Ушбу ҳолатарни иноbtга олган ҳолда меҳмон уйларини ташкил этиш бўйича тадбиркорлик фаолиятини кенг тарғиб қилиш ва бу борада қишлоқ жойларда мутахассисларни жалб қилган ҳолда, ўқув курсларини ташкил этиш;

- қишлоқ туризми ва меҳмон уйларини ривожлантириш, қишлоқ жойларда ижтимоий муаммоларни ечишга кўмаклашишини инобатга олган ҳолда қишлоқ жойларда инвестицион муҳитни яратиш ва сармояларни кенг жалб этиш лозим ва бошқалар.

Адабиётлар

1. “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi PF-5326-sonli farmoni,
2. “Oilaviy mehmon uylari faoliyatini tashkil etish to‘g‘risida”gi Vazirlar Mahkamasining 2018 yil 7 avgustdagi qarori.
3. “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. 2019 yil 5 yanvar, PF-5611 sonli.

4. Чудновский А.Д. Туризм и гостиничное хозяйство. Учебник. - М.: Юркншга, 2005. - 448 с.
5. Кусков А.С. Гостиничное дело. Учебное пособие. - М.: Дашков и Ко, 2009. – 328 с.
6. R.S. Amriddinova. “Mehmonxona servisi xizmatini tashkil qilish” O‘quv qo‘llanma. SamISI, 2012.
7. Abduvohidov A. M. Barqaror turizmni rivojlanishi. Darslik. T.: Iqtisodchi, 2024 y. – 225 b.
8. Safayeva S.R. Enhance tourism through infrastructure development in Karakalpakstan: a path to sustainable growth. //Marketing lurnal, 7, 2024. – 16-19 s.
9. Абдувоҳидов А.М., Баходиров М. Туризм ривожланишининг таҳлили ва прогнози. /Жаҳон иқтисодиёти глобализацияси шароитида туризм индустрияси ривожланишининг устувор йўналишлари. Халқаро илмий амалий анжуман мақолалар тўплами. – Тошкент, ТДИУ, 2021. – 286-290 б.
10. www.uzbektourism.uz sayti ma’lumotlari

TURIZM INDUSTRIYASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISH VA YASHIL TURIZMNING O‘RNI

Esonboyev Baxodir Bakir o‘g‘li
O‘zXIA, Islom iqtisodiyoti va moliyasi, ziyorat turizmi kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu tezisda global miqyosda iste’molchilarning sog‘lom turmush tarzi va atrof-muhitni muhofaza qilishga bo‘lgan talabi ortib borayotgan sharoitda, turizm industriyasi sohasida ekologik madaniyatni shakllantirish, budan tashqari yashil turizm (ekoturizm sohasi)ning muhim ahamiyatli jihatlarini, nazariy va amaliy tomonlarni asoslaydi. Ishda ekologik madanyatni muvaffaqiyatli rivojlantirishning huquqiy mexanizmlari (sertifikatlashtirish, akkreditatsiyalash) va moddiy bazasi xalqaro tajriba (JTT) asosida ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasining turizm salohiyati ya’ni betakror tabiat, madaniy meros tahlil qilinib, davlatning bu sohadagi ustuvor siyosati yoritiladi. Ushbu tezis maqsadi shundan iboratki, yashil turizmni rivojlantirish – mamlakat iqtisodiyotini tubdan diversifikatsiya qilishdir,ekologik madaniyat esa tub aholining tabiatga bo’lgan munosabatini yaxshilashdir.

Kalit So‘zlar: *Ekologik madaniyat, Yashil turizm. Ekoturizm, Barqaror rivojlanish, Turizm infratuzilmasi, Huquqiy baza, Davlat dasturlari.*

Kirish

Hozirgi dunyo miqyosda sog‘lom turmush tarzi va atrof-muhitni muhofaza qilishga bo‘lgan talabning ortishi turizm industriyasida ekologik madaniyatni shakllantirish bilan birga yashil turizm ya’ni ekoturizmning ahamiyatini keskin oshirdi. Ayniqsa, pandemiya davrida bo’lgan tajriba va resurslarga bo‘lgan ortib

borayotgan ehtiyoj fonida, ekoturizm global muammolarga qarshi turishning eng barqaror va ommabop yechimi sifatida muhim ahamiyat kasb etmoqda. Birinchidan, oramizda yuz berayotgan ilmiy muammo shundan iboratki, ekoturizmning muvaffaqiyatli rivojlanishi bevosita uning xalqaro standartlarga mos bo‘lgan huquqiy va moddiy bazasi bilan bog‘liq deb ayta olamiz. Shuning uchun bu sohada sertifikatlashtirish mexanizmlari va normativ-huquqiy hujjatlarning eng katta ahamiyatga egadir.

Adabiyotlar Tahlili

Tezisda ushbu tahlilning o’rni shundan iboratki, Ekologik madaniyatni shakllantirish va yashil turizmning ahamiyati bir qator xalqaro tadqiqotchilar bu soha yuzasida ko’plab aniq va teran fikrlar bildirmoqdalar. Misol uchun, Bacon va Do kabi olimlar ekoturizmning nafaqat tabiatni asrash, balki ish o‘rinlari yaratish va ta’lim masalalaridagi ijtimoiy-iqtisodiy rolini ham ta’kidlaydilar. Shu bilan birga, Nino, Saenz-de-Miera va Russelo kabi tadqiqotchilar tabiiy resurslardan foydalanishning salbiy ekologik oqibatlari yuzasidan xavotir bildirib, huquqiy nazorat zarurligini ta’kidlaydilar. Tadqiqotchilar albatta shuni takror aytishayaptiki, yashil turizmning o’rni biz uchun muhim bir rivojlanishdir. Xalqaro amaliyotda yuzlansak, Jahon Turizm Tashkiloti (JTT) barqaror turizmni ommalashtirish maqsadida turli huquqiy mexanizmlarni ishlab chiqqan. Honey kabi mutaxassislar turizmning bu yo‘nalishini sertifikatlashtirish orqali faoliyatning huquqiy me’yorlarga mosligini ta’minlashga chaqiradi.

O‘zbekistonda esa so‘nggi yillarda qabul qilingan Prezident Farmonlari (PF-6199, PQ-5054) va Qarorlari (PQ-232) orqali turizm industriyasini rivojlantirishga qaratilgan institutsional va huquqiy asoslar yaratildi. Bu hujjatlar ekoturizmni rivojlantirish, mahalliy tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash va infratuzilmani yaxshilashga (masalan, "Sanitariya inqilobi" loyihasi) xizmat qiladi. Ayniqsa bu kabi farmonlar yurtimiz uchun juda ham foydalidir.

Tadqiqot Metodologiyasi

Mazkur tezis (yoki maqola) turizm industriyasida ekologik madaniyatni shakllantirish va yashil turizmning o‘rnini o‘rganishda quyidagi metodologik yondashuvlarga tayandi.

1-jadval.

Uch tomonlama metodologik usul

	Metodologik Usul	Usulning Asosiy Maqsadi	Tadqiqotdan Aniq Misol
	Statistik Tahlil	O‘zbekistondagi turizm infratuzilmasining joriy holati va rivojlanish ko‘rsatkichlarini miqdoriy baholash.	Turizm vazirligi hisobotlari asosida 3384 ta mehmonxona va 1502 ta sanitariya-gigiyena shoxobchalari to‘g‘risidagi ma’lumotlar tahlil qilindi.
	Mantiqiy Yondashuvlar (Induksiya)	Nazariy asoslarni shakllantirish, global tendensiyalarni milliy siyosat bilan bog‘lash.	Turistlarning barqaror hududlarga sayohat qilish faktidan kelib chiqib, yashil turizmning boshqa

			yo‘nalishlarga nisbatan ahamiyati sezilarli oshganligi xulosa qilindi.
	Qiyosiy va Tarixiy Tahlil	Xalqaro va milliy tajribalarni taqqoslash, huquqiy jarayonlarni vaqt doirasida o‘rganish.	Xalqaro ekspertlarning (masalan, Honey) ekoturizmni sertifikatlashtirish bo‘yicha tavsiyalari bilan Prezidentning PF-6199 va PQ-5054-sonli hujjatlari orqali yaratilgan tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar qiyosiy tahlil etildi.

Ushbu uch tomonlama metodologik usullar majmuasi tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyatini asoslash, shuningdek, O‘zbekistonning ekoturizmni rivojlantirishdagi salohiyatini aniq ma’lumotlar bilan baholash imkonini berdi.

Tahlil va natijalar

Tahlil natijalariga ko‘ra, global miqyosda ekologik ongning oshishi (yoki atrof-muhitga oid madaniyatning shakllanishi) yashil turizmga bo‘lgan talabni sezilarli darajada kuchaytirmoqda. Ekoturizm global muammolarga qarshi barqaror yechim sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. O‘zbekiston Respublikasi o‘zining betakror tabiati, boy madaniy merosi sifatida aniq bir raqamlarni tilga olsak7300 dan ortiq ob’yektlar bundan tashqari ziyorat, etnografik, gastronomik turizmlar qatorida ekologik turizmni ham rivojlantirishga qaratilgan ulkan salohiyatga ega.Fikrlarimiz dalili sifatida, so‘nggi yillarda qabul qilingan Prezident Farmonlari (PF-6199, PQ-5054, PQ-232) orqali institutsional sharoitlar yaxshilanib, turizm infratuzilmasini (mehmonxonalar, yo‘l ko‘rsatkichlari, "Sanitariya inqilobi" loyihalari) rivojlantirish bo‘yicha amaliy ishlar olib borilmoqda.

Infratuzilma rivojidagi aniq natijalar:

- Turar joy va gigiyena: Turizm vazirligi hisobotlari bo‘yicha 3384 ta turar joy ob’yektining faoliyati va 1502 ta sanitariya-gigiyena shoxobchasining qurilishi ("Sanitariya inqilobi") infratuzilmaning sezilarli yaxshilanganini ko‘rsatadi.Ushbu ma’lumotlar yuqorida ham tahlil qilindi.
- Diversifikatsiya: Mamlakatning noyob tabiati va boy madaniy merosi (7300 dan ortiq ob’yekt) asosida turizm turlari ekologik, etnografik va gastronomik yo‘nalishlar hisobiga muvaffaqiyatli kengaytirilmoqda.Bu kengaytirishlar esa aholiga qulayliklar keltirmoqda.

Darhaqiat, ekoturizmning rivojlanishi tub aholi turmush tarzini yaxshilash va markazdan uzoq hududlarda qo‘shimcha ish o‘rinlari yaratish orqali milliy iqtisodiyotga yuqori daromad keltiruvchi istiqbolli sektorga aylanmoqda.

Xulosa

O‘tkazilgan keng qamrovli tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turizm industriyasida ekologik madaniyatni shakllantirish va yashil turizmni (ekoturizmni) rivojlantirish O‘zbekiston uchun ustuvor strategik ahamiyat kasb etadi. Global miqyosda

barqarorlikka bo‘lgan talabning ortishi va O‘zbekistonning betakror tabiati, boy madaniy merosi bu sektorni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi.

Davlat tomonidan PF-6199, PQ-5054 va PQ-232 kabi normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilinishi, yosh tadbirkorlarga grantlar ajratish hamda charter reyslarni qo‘llab-quvvatlash orqali sohada mustahkam institutsional zamin yaratildi degan umiddamiz.Xulosa qilib aytganda, ekoturizmning muvaffaqiyatli tatbiqi nafaqat turizm turlarini diversifikatsiya qilishga va milliy iqtisodiyotga yuqori daromad keltirishga xizmat qiladi, balki eng muhimi — tub aholining turmush tarzini yaxshilashga, markazdan uzoq hududlarda ish o‘rinlari yaratishga va tabiiy resurslarni saqlashga bevosita yordam beradi. Shu bois, ekoturizm O‘zbekistonning uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyasining asosiy ustunlaridan biri bo‘lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-6199-sonli Farmoni (2021). PQ-5054-sonli Qarori (2021). PQ-232-sonli Qarori (2022).

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaati (2022).

3. Jahon Turizm Tashkiloti (JTT) Ma’lumotlari.

4. Honey, M. Ekoturizmda sertifikatlashtirish masalalari. Bacon, Do va boshqalar. Ekoturizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati bo‘yicha tadqiqotlar.

5. Nino, Saenz-de-Miera va Russelo. Tabiiy resurslardan foydalanish xavotirlari bo‘yicha ilmiy ishlar.

6. Ostanov, O. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirish bo‘yicha takliflar (Kun.uz).

7. Turizm statistikasi: O‘zbekistonda 2025-yil natijalari (Bugun.uz).

Yashil turizmni rivojlantirishda mehmonxonalar roli: muammolar va imkoniyatlar

Raxmonova Nigina Anvarovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
“Turizm va mehmonxona biznesi”
kafedrasi assistenti, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada yashil turizm konsepsiyasining mohiyati, mehmonxonalarning uni rivojlantirishdagi o‘rni, mavjud muammolar va istiqboldagi imkoniyatlar yoritilgan. Xalqaro tajribalar va O‘zbekiston sharoitida qo‘llanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari mehmonxonalarda energiya samaradorligi, chiqindilarni boshqarish, suv resurslarini tejash, mahalliy iqtisodiyotni qo‘llab-quvvatlash va turistlar ongida ekologik madaniyatni shakllantirish kabi yo‘nalishlarning dolzarbligini ko‘rsatdi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, mehmonxona xo‘jaligi, barqaror rivojlanish, ekologik menejment, imkoniyatlar.

Kirish

Bugungi kunda barqaror rivojlanish konsepsiyasi turizm industriyasining ustuvor yo‘nalishiga aylandi. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, turizm sohasi dunyo yalpi ichki mahsulotining 10% dan ortig‘ini tashkil etadi va global karbonat angidrid emissiyasining 8% ga yaqinini hosil qiladi[1]. Mehmonxonalar esa ushbu emissiyaning asosiy manbalaridan biri bo‘lib, ular energiya va suv iste’moli, chiqindilar hajmi bo‘yicha yetakchi hisoblanadi [2].

Yashil turizm konsepsiyasi ekologik muvozanatni saqlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va mahalliy jamoalar manfaatlarini qo‘llab-quvvatlashni o‘z ichiga oladi[3]. Mehmonxonalar bu jarayonning markazida turib, ekologik izni qisqartirish orqali barqaror turizmni rivojlantirishda strategik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston turizmni rivojlantirish strategiyasida “yashil turizm”ni ustuvor yo‘nalish sifatida belgilagan [4]. Shu nuqtayi nazardan, mehmonxonalar oldida yangi vazifalar va imkoniyatlar yuzaga kelmoqda.Ayniqsa, “yashil turizm” atamasi ekologik xavfsizlik, resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy hamjamiyat manfaatlarini muhofaza qilishga qaratilgan yondashuv sifatida keng qo‘llanilmoqda. Mehmonxona xo‘jaligi esa turizmning asosiy tarkibiy qismi bo‘lib, ekologik muammolarni kamaytirishda ham, yashil innovatsiyalarni tatbiq etishda ham yetakchi o‘rin egallaydi. Quyida mehmonxonalar faoliyatida yashil turizmni rivojlantirishning muhim jihatlari, mavjud muammolari va istiqboldagi imkoniyatlari haqida to‘xtalib o‘tamiz.

- Yashil turizm — bu tabiatni asrash, mahalliy resurslardan oqilona foydalanish va sayyohlar ehtiyojlarini ekologik jihatdan xavfsiz tarzda qondirishga qaratilgan turizm shaklidir.
- Mehmonxonalar yashil turizmning asosiy “maydonchasi” hisoblanadi, chunki ular ko‘plab tabiiy resurslardan (suv, elektr, oziq-ovqat, mebel, toza havo) foydalanadi.
- “Green Hotel” tamoyillari: energiya tejamkorlik, chiqindilarni kamaytirish, qayta ishlash, ekologik materiallardan foydalanish, mahalliy mahsulotlarni qo‘llash.

Metodologiya

Ushbu maqola yozishda bir necha ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi: Nazariy tahlil: yashil turizm, barqaror rivojlanish va ekologik menejment bo‘yicha xalqaro ilmiy maqolalar, hisobotlar hamda monografiyalar o‘rganildi [5]. Taqqoslash usuli: Germaniya, Yaponiya va Turkiya tajribasi O‘zbekiston sharoiti bilan solishtirildi. Kuzatuv va amaliy misollar: Toshkent, Samarqand va Buxorodagi yirik mehmonxonalar faoliyati o‘rganildi. SWOT-tahlil: mehmonxonalar uchun yashil turizmni joriy etishdagi kuchli va zaif tomonlar, imkoniyatlar va xavflar aniqlab chiqildi.

Natijalar

O‘tkazilgan tahlillar asosida quyidagi natijalar olindi:

Mehmonxonalarda yashil turizmni joriy etish yo‘nalishlari sifatida quyidagi omillar o’z ta’sirini o‘tkazadi:

Energiya samaradorligi (quyosh panellari, energiya tejamkor lampalar, aqlli isitish va sovutish tizimlari);

Suv resurslarini tejash (sensorli kranlar, yomg‘ir suvini yig‘ish tizimlari, suvni qayta ishlash texnologiyalari);

Chiqindilarni boshqarish (plastik iste’molini kamaytirish, qayta ishlash dasturlari, oziq-ovqat chiqindilarini kompostlash);

Ekologik sertifikatlash (LEED, Green Key, EarthCheck kabi xalqaro ekologik standartlarga moslashish);

Mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik (mahalliy ishlab chiqaruvchilardan oziq-ovqat xarid qilish, milliy hunarmandchilik mahsulotlarini targ‘ib etish).

Yashil turizmni rivojlantirishda mehmonxonalar duch keladigan muammolar ham mavjud. Jumladan, ekologik texnologiyalarning boshlang‘ich qiymati yuqori bo‘lishi [6], kadrlar malakasining yetarli emasligi va mehmonlarning ekologik ong darajasining pastligi asosiy to‘siqlardandir [7]. Shu bilan birga, xalqaro grantlar va davlat qo‘llab-quvvatlashi ushbu muammolarni yumshatishga yordam beradi [8]. Jahon tajribasi shuni ko‘rsatadiki, yashil tamoyillarni muvaffaqiyatli tatbiq etgan mehmonxonalar nafaqat ekologik foyda, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy ishonchni ham qo‘lga kiritmoqda [9]. Shu bois, O‘zbekistonda ham ushbu tajribani keng joriy etish muhimdir.

Tadqiqot davomida aniqlangan muammolar:

- Moliyaviy cheklovlar: yashil texnologiyalarni joriy etish katta xarajat talab qiladi;
- Kadrlar yetishmasligi: ekologik menejment bo‘yicha mutaxassislar kam ;
- Sayyohlar ongidagi stereotiplar: yashil xizmatlarni qimmat va noqulay deb hisoblash;
- Normativ-huquqiy baza zaifligi: ekologik standartlar to‘liq ishlab chiqilmagan.

Imkoniyatlar:

- Raqobat ustunligi: yashil mehmonxonalar xalqaro bozorda yuqori obro‘ qozonadi;
- Brend imidji: ekologik mas’uliyatli mehmonxonalar investorlar va turistlarni jalb qiladi;
- Davlat qo‘llab-quvvatlovi: yashil energetika va ekologik loyihalarga soliq imtiyozlari berilishi

Ekologik muammolarning kuchayishi, iqlim o‘zgarishi va tabiiy resurslarning qisqarishi yashil turizmni rivojlantirish zaruratini kuchaytirmoqda. Turizmning asosiy bo‘g‘ini bo‘lgan mehmonxonalar esa bu jarayonda ikki tomonlama vazifani bajaradi: bir tomondan ular eng ko‘p resurs iste’mol qiluvchi infratuzilmalardan hisoblanadi, ikkinchi tomondan esa yashil tashabbuslarni joriy etish orqali atrof-muhitni muhofaza qilishga hissa qo‘shishi mumkin. Shunga qaramay, yashil turizmni mehmonxona faoliyatiga tatbiq etishda qator muammolar mavjud:

- Moliyaviy cheklovlar: energiya samarador texnologiyalar va ekologik loyihalarning boshlang‘ich xarajatlari yuqori.

• Kadrlar malakasi: mehmonxona xodimlarining yashil turizm tamoyillarini chuqur bilmasligi.

• Mehmonlar xabardorligi: turistlarning ko‘pchiligi hali ekologik mehmonxonalarni tanlashga tayyor emas.

• Normativ-huquqiy baza: ayrim mamlakatlarda yashil turizmni rag‘batlantiruvchi qonunchilik va imtiyozlar yetarli emas.

• Madaniy to‘siqlar: ayrim hududlarda ekologik odatlar (chiqindilarni ajratish, energiyani tejash) keng tarqalmagan.

Yashil turizmni rivojlantirish jarayonda mehmonxonalar muhim rol o‘ynaydi, chunki ular nafaqat mehmonlarga xizmat ko‘rsatish maskani, balki ekologik madaniyatni shakllantiruvchi muassasalardir. Mehmonxonalar yashil turizmni rivojlantirishda bir qancha imkoniyatlardan foydalanishi mumkin: ekologik innovatsiyalar, energiya va suv tejash texnologiyalari, chiqindilarni kamaytirish, mahalliy resurslardan foydalanish hamda yashil marketing strategiyalarini amalga oshirish va qolaversa:

• Barqaror rivojlanish maqsadlari orqali (SDG) doirasida xalqaro grantlar va sarmoyalarni jalb qilish.

• Turistlar ehtiyoji orqali ekologik ongli sayyohlar soni yildan-yilga ortishi hisobiga.

• Brend imidji orqali yashil mehmonxona sifatida tanilish — raqobatbardoshlikni oshiradi.

• Innovatsion texnologiyalar orqali aqlli mehmonxona (smart hotel), IoT tizimlari resurslarni sezilarli darajada tejaydi.

• Mahalliy iqtisodiy rivojlanish orqali yashil mehmonxonalar hududda ekologik ishlab chiqarishni rag‘batlantiradi.

Xulosa

Yashil turizmni rivojlantirishda mehmonxonalar strategik rol o‘ynaydi. Ular ekologik barqarorlikni ta’minlabgina qolmay, iqtisodiy samaradorlik va ijtimoiy mas’uliyatni ham uyg‘unlashtiradi.

O‘zbekiston sharoitida quyidagi chora-tadbirlar muhim:

• Mehmonxonalarni ekologik sertifikatlash tizimini joriy qilish;

• Xodimlar uchun ekologik menejment bo‘yicha muntazam treninglar;

• Innovatsion texnologiyalarga davlat subsidiyalari ajratish;

• Turistlarda yashil ongni shakllantirish uchun reklama va targ‘ibot ishlarini kuchaytirish.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston mehmonxonalarini xalqaro raqobatbardosh darajaga olib chiqishda asosiy omillardan biri bo‘lishi mumkin.

• Mahalliy hamjamiyat bilan hamkorlik. Mehmonxonalar mahalliy aholi bilan hamkorlik qilib, ekologik loyihalarda (daraxt ekish, tozalik aksiyalari) faol ishtirok etishi mumkin.

• Bandlikni oshirish. Yashil turizmni qo‘llagan mehmonxonalar ekologik xizmatlar bo‘yicha yangi ish o‘rinlarini yaratadi.

• Ekologik ta’lim va targ‘ibot. Mehmonxona o‘z mijozlari va xodimlari uchun

ekologik madaniyatni targ‘ib qiluvchi seminar va kampaniyalar o‘tkazish imkoniyatiga ega.

- Sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish. Yashil mehmonxonalar veloturizm, yurish yo‘laklari, organik mahsulotlar asosida ovqatlanish kabi xizmatlarni taklif etishi mumkin.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm mehmonxonalar uchun ikki tomonlama foyda keltiradi:

- Iqtisodiy jihatdan, xarajatlarni kamaytirib, raqobatbardoshlikni oshiradi va qo‘shimcha investitsiyalarni jalb etadi.
- Ijtimoiy jihatdan, mahalliy jamiyat bilan hamkorlikni kuchaytiradi, bandlikni oshiradi va ekologik madaniyatni shakllantiradi.

Xalqaro tajribaga murojaat qilsak, Skandinaviya, Germaniya va Yaponiya mehmonxonalari yashil tamoyillarni keng joriy etib, nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy rivojlanish natijalariga ham erishgan. O‘zbekiston sharoitida esa yashil turizmni qo‘llash orqali milliy turizm brendini mustahkamlash, mahalliy aholining turmush darajasini oshirish va barqaror turizm tizimini yaratish mumkin.

Mehmonxonalar yashil turizmni rivojlantirishda muhim strategik rol o‘ynaydi. Ularning faoliyati nafaqat ekologik muammolarni kamaytirishga, balki xalqaro bozorda raqobatbardosh bo‘lishiga ham xizmat qiladi. Yashil texnologiyalarni joriy etish, xodimlar malakasini oshirish va mehmonlar ongini shakllantirish orqali mehmonxonalar barqaror turizmning yetakchi bo‘g‘iniga aylanishi mumkin. Shu ma’noda, yashil turizm — bu faqat ekologik tashabbus emas, balki iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan foydali yo‘nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNWTO (2023). Sustainable Tourism Development Report. Madrid: United Nations World Tourism Organization.
2. Gössling, S., & Scott, D. (2022). Tourism and Sustainability: Challenges and Opportunities. Journal of Sustainable Tourism, 30(4), 543–559.
3. OECD (2022). Green Growth in Tourism. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development.
4. O‘zbekiston Respublikasi (2020). Turizmni rivojlantirish strategiyasi 2030. Toshkent.
5. Kasim, A. (2021). Green Hotels and Sustainability in Hospitality Industry. International Journal of Hospitality Management, 94, 102–118.
6. Gössling, S., & Hall, C. M. (2006). Tourism and Global Environmental Change: Ecological, Social, Economic and Political Interrelationships. London: Routledge.
7. Chan, W. W. (2008). Environmental measures for hotels’ environmental management systems: ISO 14001. International Journal of Contemporary Hospitality Management, 20(5), 463–479.
8. UNDP (2020). The Sustainable Development Goals Report 2020. New York: United Nations Development Programme
9. Hotel Energy Solutions (2011). Envisioning Tourism in 2030.

YASHIL TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH MASALALARI

Murtazayeva Gulrux Isabek qizi
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada yashil turizmning rivojlantirishga doir xorijiy davlatlar tajribasi tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada O‘zbekistonda olib borilayotgan ishlar yoritilgan. Mintaqalar doirasida soha bilan bog‘liq ba’zi ma’lumotlar, jumladan davlat qo‘riqxonalari, tabiat yodgirliklari haqida ham to‘xtalib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar. Yashil turizm, qo‘riqxonalar, tabiat yodgirliklari, atrof-muhit.

Kirish

Butunjahon turizm tashkiloti (UNWTO) ning hisobotida turizmni barqaror rivojlantirishning qator dasturlari bayon etilgan bo‘lib, unda “Ekoturizmni rivojlantirish uchun iqlim o‘zgarishi, yerlardan barqaror foydalanish, bioxilma-xillikni va alohida muhofaza etiladigan hududlarni saqlash masalalariga alohida e’tibor berish”[96] lozimligi ta’kidlangan [1].

Bugungi kunda turizm sohasi nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi tarmoq, balki ekologik barqarorlikni ta‘minlovchi omil sifatida ham qaralmoqda. Shuning uchun ham “yashil turizm” (eko-turizm, barqaror turizm) tushunchasi tobora dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Yashil turizmning asosiy maqsadi - tabiat resurslaridan oqilona foydalanish, ekologik izni minimallashtirish, mahalliy jamoalarni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashdir [2,3].

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Ekoturizm bilan bog‘liq keng ko‘lamli tadqiqotlarning nazariy va uslubiy masalalari xorijlik va MDH olimlaridan Jumladan, N.D.Getzer, J.Krippendorff, H.Seballos-Laskurian, G.Wall, K.Ziffer, J.R.Butler, K.Lindberg, D.Vestern, J.G.Nelson, P.Tomson, K.Brandon, M.Honey va boshqa olimlarning tadqiqotlarida keng yoritilgan.

Materiallar va metodlar

Tadqiqotida hududiy tahlil, statistik, qiyosiy-tahlil kabi tadqiqot usullaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Yashil turizm (eko-turizm yoki ekologik turizm deb ham ataladi) - bu sayyohlik faoliyatining atrof-muhitni asrash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va mahalliy aholini ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan

[96] https://www.e-unwto.org. UNWTO Annual report. 2017

shaklidir. Uning asosiy maqsadi - tabiatni saqlagan holda dam olish, o‘rganish va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shish bilan belgilanadi.

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda ushbu yo‘nalishga katta e’tibor qaratilib, mamlakatda ekoturizm hududlarini yaratish, tabiiy qo‘riqxonalarda turistik infratuzilmani rivojlantirish va xorijiy tajribani joriy etish bo‘yicha muhim islohatlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlar tajribasi yashil turizmni joriy qilishda samarali mexanizmlarni o‘rganish va milliy sharoitga moslashtirish zaruratini ko‘rsatmoqda.

Yashil turizm - tabiatga minimal ta’sir ko‘rsatgan holda amalga oshiriladigan, ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga qaratilgan sayohat turidir. Uning asosiy tamoyillariga quyidagilarni kiritish mumkin: atrof-muhitga zarar yetkazmaslik, mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish, tabiiy va madaniy merosni saqlash, qayta tiklanuvchi resurslardan foydalanish, ta’limiy, ma’rifiy maqsadni ko‘zlash va h.k.

Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, 2024-yil holatiga yashil va ekoturizm segmenti dunyo bo‘yicha umumiy turistik oqimning taxminan 20-25% qismini tashkil etmoqda. Bu tendensiya postpandemiya davrida ekologik mas’uliyat va “sog‘lom dam olish” talabining oshishi bilan izohlanadi.

Xorij mamlakatlarida yashil turizmni rivojlantirish tajribasini o‘rganish asosida respublikamiz mintaqalarida mazkur sohani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

-Yevropa Ittifoqi mamlakatlari tajribasi. Ushbu mintaqa yashil turizmni davlat siyosati darajasiga olib chiqqan mintaqalardan biri hisoblanadi. Masalan, Shvetsiya, Norvegiya va Finlyandiya davlatlarida “Green Key”, “Eco-label” kabi sertifikatlash tizimlari orqali mehmonxonalar, transport xizmatlari va turistik agentliklar ekologik standartlarga muvofiq baholanadi.

Fransiyada “eco-village” loyihalari asosida mahalliy fermer xo‘jaliklari bilan integratsiya qilingan yashil yo‘nalishlar tashkil etilgan. Bu loyihalar nafaqat turistlarni jalb etadi, balki mahalliy ish o‘rinlarini yaratishga xizmat qiladi.

Germaniyada esa “Green Destination” dasturi orqali barqaror transport tizimi, velosiped yo‘laklari, energiya tejamkor mehmonxonalar va qayta ishlangan materiallardan foydalanish amaliyoti yo‘lga qo‘yilgan.

Osiyo mamlakatlari tajribasi. Yaponiya va Janubiy Koreyada yashil turizmni qishloq turizmi bilan uyg‘unlashtirish yo‘lida katta tajriba to‘plangan. Yaponiyaning “Satoyama” konsepsiyasi tabiat va inson munosabatlarining uyg‘unligiga asoslanib, kichik qishloq hududlarida ekoturizm va agroturizmni birlashtirishni nazarda tutadi.

Malayziya, Indoneziya va Tailandda esa milliy parklar, marjon riflar va tropik o‘rmonlarda ekologik sayohat yo‘nalishlari tashkil etilgan bo‘lib, har bir turistdan tushgan mablag‘ning ma’lum qismi tabiatni muhofaza qilish jamg‘armasiga yo‘naltiriladi.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish imkoniyatlari katta. O‘zbekistonda ekoturizm va yashil turizm salohiyati juda yuqori. Mamlakatda 7 ta davlat qo‘riqxonasi, 11 *ta* tabiat yodgorligi mavjud bo‘lib, ularning ko‘pchiligi Jahon tabiat fondi va YUNESKO tomonidan muhofaza etiladigan hududlar ro‘yxatiga kiritilgan.

Shu bilan birga, mavjud qator imkoniyatlarga qaramay, bir qator muammolar saqlanib qolmoqda: infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, kadrlar salohiyatining yetishmasligi, ekoturizm standartlarining yo‘qligi ekologik madaniyatning past darajasi, mahalliy jamoalarning turizmdan oladigan foydasi cheklanganligi. Bu muammolarni bartaraf etish uchun xorij tajribasini mahalliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyat kasb etadi [4].

Xorij tajribasini O‘zbekiston sharoitida joriy etish orqali muayyan natijalarga erishish mumkin. Yashil turizmni samarali rivojlantirish uchun xalqaro tajribani o‘rganish va uni milliy sharoitga moslashtirish muhim ahamiyatga ega. Dunyoda bu sohada eng yaxshi natijalarga erishgan mamlakatlar, jumladan, Shvetsiya, Yaponiya, Germaniya, Kanada va Janubiy Koreya - turizmni tabiatni muhofaza qilish siyosati bilan integratsiya qilish orqali barqaror rivojlanish modelini yaratgan.

Xorijdagi “Green Key”, “EcoLabel”, “Blue Flag” kabi sertifikatlash tizimlari mehmonxona, transport, ovqatlanish va ekskursiya xizmatlarini ekologik mezonlar asosida baholaydi. Shu asosda O‘zbekistonda “Green Uzbekistan Standard (GUS)” yoki “Eco Hotel Uzbekistan” nomli milliy sertifikat tizimini joriy etish taklif etiladi. Bu tizim quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi: mehmonxonalarda energiya tejamkor uskunalardan foydalanish, chiqindilarni ajratish va qayta ishlash, suv sarfini nazorat qilish va qayta tiklanuvchi energiya manbalari (shu jumladan quyosh batareyalari) dan foydalanish, mahalliy mahsulotlardan tayyorlangan organik oziq-ovqat xizmatlarini rag‘batlantirish, mehmonxona faoliyatida “karbon izini” hisoblash va kamaytirish tizimini joriy qilish. Bu model Germaniyadagi “Green Globe” dasturi yoki Finlyandiyaning “Sustainable Travel Finland” standartiga yaqin bo‘ladi. Uning joriy etilishi mahalliy turizm subyektlarini xalqaro standartlarga yaqinlashtiradi va xorijiy turistlar uchun ishonchni oshiradi.

Shvetsiya va Kanada tajribasida yashil turizm loyihalari ko‘pincha davlat va xususiy sektor hamkorligida amalga oshiriladi. Masalan, tabiat qo‘riqxonalari atrofidagi “eco-village”lar davlat yerlarida qurilgan bo‘lib, faoliyati xususiy tadbirkorlar tomonidan boshqariladi.

O‘zbekiston sharoitida mazkur tajribani qo‘llash orqali quyidagilarga erishish mumkin: davlat tomonidan yer va infratuzilma bilan ta’minlash, xususiy sektor tomonidan mehmonxona, kemping, velosiped ijara markazi kabi xizmatlarni yo‘lga qo‘yish, mahalliy aholi uchun ish o‘rinlari yaratish va daromad manbalarini kengaytirish. Bu usul Surxondaryo, Nurota, Chotqol, Zarafshon, va Qizilqum hududlaridagi ekoturizm zonalarida ayniqsa samarali bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, har bir hudud uchun “Green Cluster” modeli yaratilishi tavsiya etiladi, ya’ni tabiiy resurs, madaniy meros va xizmatlar yagona ekologik zanjir sifatida rivojlantiriladi.

Tadqiqot obyektimiz hisoblangan Surxondaryo va Qashqadaryo viloyatlari hududida ham yashil turizmni yanada jonlantirish foydadan holi emas. Zero mintaqa o‘zining betakror tabiati, fauna va florasi, ular tarkibida endemiklarning ko‘pligi bilan boshqa hududlardan keskin ajralib turadi.

Ekoturizm obyekti har qanday jonli va jonsiz tabiat obyekti bo‘lishi mumkin. Qo‘riqxona, yovvoyi tabiat, ko‘l, g‘or, tog‘ cho‘qqisi, ekzotik o‘simliklar o‘sadigan yoki ekzotik hayvonlar va qushlar yashaydigan joylar turizmning diqqatga sazovor

obyektlari hisoblanadi. Ekoturistik resurslari tarkibiga landshaftlar, orografik hamda, gidrologik obyektlar, o‘simlik va hayvonot dunyosi, madaniy-etnografik diqqatga sazovor joylar, noyob tabiiy obyektlar, arxeologik topilmalar, shuningdek, tipik va noyob landshaftlar hamda ekotizimlar kiradi.

Kitob davlat geologik qo‘riqxonasi

Hisor davlat qo‘riqxonasi

Muborak davlat buyrtma qo‘riqxonasi

Surxon davlat qo‘riqxonasi

1-rasm. Mintaqada joylashgan ba’zi ekoturistik hududlar

Xulosa

Yashil turizm - bu nafaqat iqtisodiy foyda manbai, balki tabiat va madaniyatni muhofaza qilish, aholining turmush sifati va ekologik ongini oshirish vositasidir. Xorij tajribasidan ko‘rinib turibdiki, bu yo‘nalish faqat davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanganda va mahalliy jamoalar faol ishtirok etgandagina barqaror natija beradi. O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun tabiiy hududlarda ekologik infratuzilmani yaratish; xorijiy sertifikatlash standartlarini moslashtirish; universitetlarda “yashil turizm menejmenti” bo‘yicha ta’lim yo‘nalishlarini kuchaytirish; raqamli va axborot tizimlari orqali ekoturizmni targ‘ib qilish singari takliflar dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://www.e-unwto.org. UNWTO Annual report. 2017

2. Shokhrukh, R., Dunyobek, K., Xudayberdiyevich, R.A., Suhail, M., Ganiyev, Z., Gulrukh, M., Mirzomurodovich, K.F., & Jannazarovich, A.K. (2025). Spatial analysis of ecotourism resource potential in the mountainous regions of Surkhandarya, Uzbekistan. *Geojournal of Tourism and Geosites*, 61(3), 1922–1931.

https://doi.org/10.30892/gtg.61349-1559

3. Nilufar, K. K., Mashrab, R. U., Nasiba, I. S., Aybibi, E. M., & Gulrukh, I. M. (2021). Tourist destination as an object of research of social and economic geography. *Psychology and Education Journal*, *58*(1), 2058–2067. https://doi.org/10.17762/pae.v58i1.1082

4. Ravshanov Sh.A., Usmonov M.R., Jumaboev T.J., Suvonova D, Murtazayeva G. Prospects for the development of ecotourism based on the organization and use of national parks in Uzbekistan. *Science and Education in Karakalpakstan. 2025 №1/2 ISSN 2181-9203*.

Yashil qishloq turizmini shakllantirish va rivojlantirishning zaruriy shartlari

Q.A. Musaxanov
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Anotatsiya. Yashil va qishloq turizmini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar keyingi yillarda atrof-muhitni muhofaza qilish choralarini kuchaytirish tendentsiyasi yaqqol kuzatilmoqda. Bu omillar mamlakatimizda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalariga e'tibor kuchayishiga hizmat qiladi . Davlat miqyosida suv va havoni tozalash, chiqindilarni qayta ishlash, o‘simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish kabi masalalar bo‘yicha doimiy muhokama qilinib, qarorlar qabul qilinmoqda.

Kalit so‘zlar: Yashil va qishloq turizim, zamonaviy va ichki xizmat ko'rsatish, atrof-muhit, rivojlantirish konsepsiyasi, barqaror rivojlantirish.

Kirish

Zamonaviy sharoitda yashil turizmi jahon turizm bozorining alohida muhim sektorini tashkil etadi. Hozirgi zamonning ijtimoiy-iqtisodiy, ekologik va tabiiy-iqlimini hisobga olgan holda, yashil va qishloq turizmini shakllantirish va rivojlantirish O’zbekiston Respublikasining agrosanoat hududlarini diversifikatsiya qilishning hal qiluvchi jihatlaridan biridir.

Bugungi kunda mamlakatimizda yashil turizimni tashkil etishning maqsadi yashil turizmini shakllantirish va rivojlantirish bo‘yicha nazariy qoidalar va amaliy tavsiyalar ishlab chiqilmoqda. Yashil va qishloq turizimni tashkil etish uchun quyidagi vazifalar belgilash va hal qilish muhum axamyatga ega: yashil va qishloq turizmini shakllantirish va rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlarni aniqlash; dunyo mamlakatlari misolida yashil turizmi sanoati va infratuzilmasini rivojlantirish tendentsiyalarini umumlashtirish, Yevropa Ittifoqi mamlakatlari qishloq hududlarini ma'muriy-hududiy tashkil etish tajribasini amaliyotga amaliy tatbiq etish istiqbollarini aniqlash; va qishloq turizmini rivojlantirish omillarini aniqlash; hududlarda yashil turizmini rivojlantirishni faollashtirish bo'yicha chora-

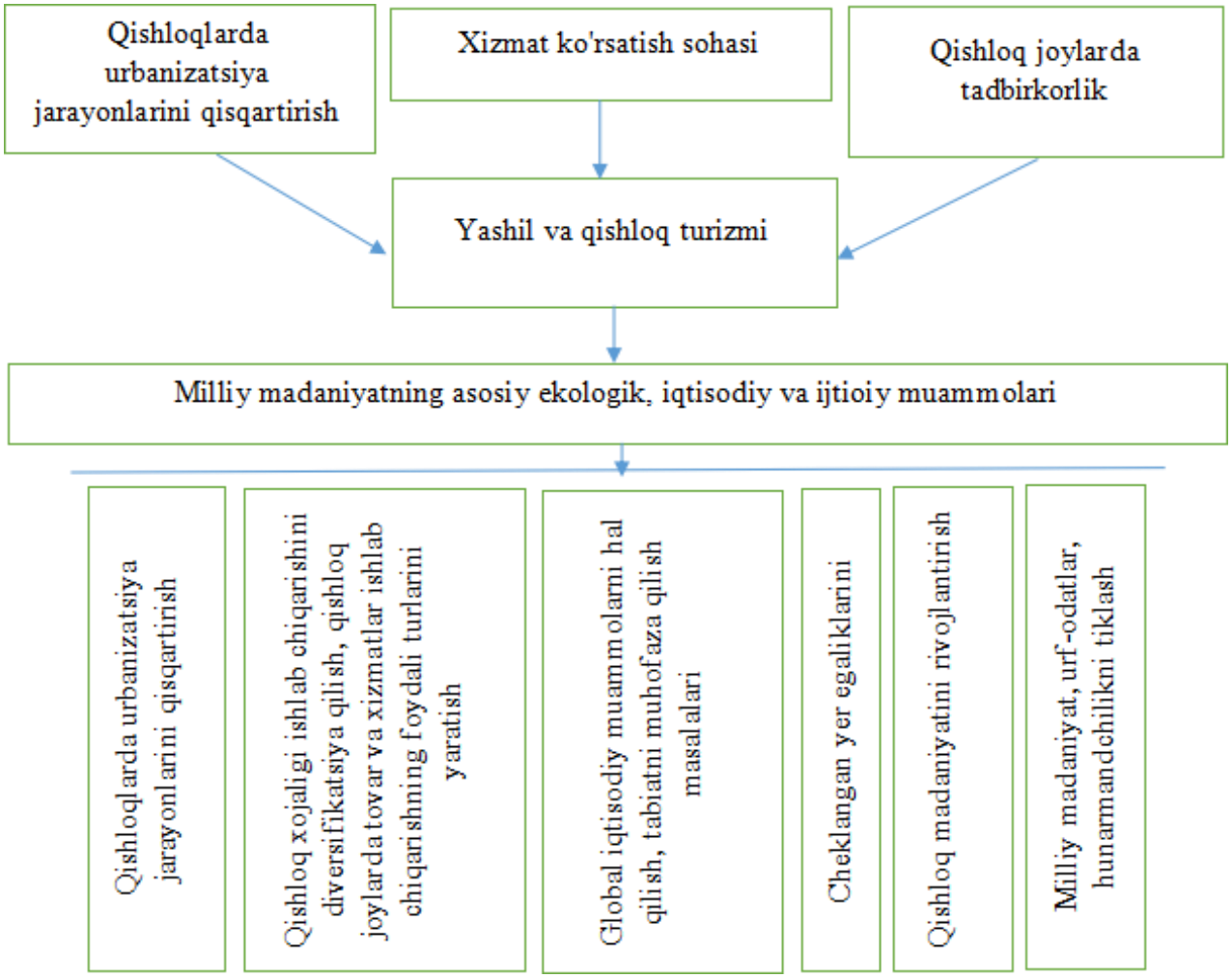
tadbirlar rejasini ishlab chiqishdan va amalga oshirish bugungi kunda muhum masala qilib belgilangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yashil va qishloq turizmini rivojlantirish dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish masalalari bilan A. Birkovich, V. Vasilyeva, P. Xorishevskiy, A. Zinchenko, V. Xolovatska, T. Zinchuk, S. Ilyashenko, S. Melnichenko va kabi boshqa olimlar shug'ullangan. Biroq, turizmning bu turlarining faol rivojlanishi ularning xususiyatlarini doimiy ravishda o'rganishni talab qiladi.

Aksariyat hollarda atrof-muhitni muhofaza qilish masalalarini ko'rib chiqish turizmni rivojlantirish masalalari bilan birlashtiriladi, bu esa hududlarda turizmni barqaror rivojlantirish masalalariga alohida e'tiborini jalb qilishga yordam beradi. Shubhasiz, bu masalalarga e'tiborning kuchayishi ham atrof-muhitni muhofaza qilish, ham turistlar tomonidan ekologik manfaatlar bilan bog'liq individual turizm darajasida yangi turistik mahsulotlarning paydo bo'lishi uchun sharoit yaratadi. Shunday qilib, turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi asosida vujudga kelgan turlardan biri yashil turizmidir. Shu bilan birga, zamonaviylikning umumiy global tendentsiyalari siyosiy iqtisodiy jixatdan qishloq xo'jaligi va qishloq taraqqiyoti foydasiga o'zgarganligini ko'rsatadi. Dunyoning koʻplab yetakchi mamlakatlarida demokratlashtirish va aholining siyosatni ishlab chiqishdagi ishtirokini kuchaytirish kam ta’minlangan qishloq aholisining rivojlanish maqsadlarini amalga oshirishga ta’sir qilish imkoniyatlarini kengaytiradi - ishsizlikni kamaytirish, qishloq joylarda turmush darajasini oshirish hizmat qiladi. Shuning uchun aynan yashil va qishloq turizmi qishloqlarning muvozanatli ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi.

Qishloq aholisining daromadlarini diversifikatsiya qilish usullaridan biri sifatida yashil va qishloq turizmi Evropada paydo bo'lgan. 18-asrning boshlarida ekspeditsiyalarga xizmat ko'rsatish uchun birinchi mehmon uylari Frantsiya va Shveytsariyada tog'li hududlarda paydo bo'ldi. Va 20-asrning oxirida yashil qishloq turizmi global miqyosda jadal rivojlanishga erishdi, bu qishloq xo'jaligi va o'z pozitsiyalarining ma'lum bir sohasiga xos bo'lgan boshqa iqtisodiy faoliyat turlarining yo'qolishi bilan bog'liq edi. Bunday sharoitda yashil va qishloq turizmi iqtisodiy tizimlarning tanazzulga uchrashining oldini olish maqsadida muqobil rivojlanish shakllaridan biriga aylanib bormoqda. Uning faoliyatining muhim natijasi xalqaro turizm bozorida mashhur bo'lgan "qishloq yashil turizmi" mahalliy brendini yaratishdir. Qishloq turizmini rivojlantirishni qishloq xoʻjaligi mahsulotlari yetishtirish va qishloq xoʻjaligi muammolari bilan bogʻliq holda koʻrib chiqish zarur. Shunday qilib, yashil va qishloq turizmi iqtisodiyotning murakkab tarmog'i bo'lib, unga quyidagilar sifatida qaralishi kerak: turli xizmatlar sohasi; ichki va xalqaro turizm sektori; qishloq joylarida tadbirkorlik faoliyatining bir turi; qishloq turizmini rivojlantirish, shuningdek, qabul qiluvchi mintaqadagi bir qator iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy muammolarni hal qilishni o'z ichiga oladi (1-rasm).

1- rasm.Yashil va qishloq turizmini rivojlantirish orqali muammolarni hal qilish istiqbollari.

Bundan tashqari, yashil va qishloq turizmi qishloq joylarida xizmat ko'rsatish sohasi sifatida nafaqat qishloq aholisi va turistlar o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlar tizimini sezilarli darajada o'zgartiradi. Shunday qilib, yashil va qishloq turizmi faoliyat va tadqiqotning yangi sohasi bo'lib, unda iqtisodiy va iqtisodiy bo'lmagan yo'nalishlarning ham global, ham milliy darajadagi o'zaro ta'siri kuzatiladi. Yashil va qishloq turizmi barqaror turizmning kichik turi va ekoturizm bilan qisman mos keladigan turizm turidir. Shuning uchun siz ko'pincha "qishloq yashil" turizmining ta'rifini ko'rishingiz mumkin. Ko'pgina mamlakatlarda turizmni rivojlantirish amaliyotida ekoturizm va agroturizm bir-birini to'ldiruvchi va o'zaro bog'liq tushunchalardir. Bundan tashqari, zamonaviy va ichki xizmat ko'rsatish sohasi turizmi qishloqda tadbirkorlik faoliyati yashil va qishloq turizmi milliy madaniyatning asosiy ekologik, iqtisodiy, ijtimoiy muammolari qishloqda urbanizatsiya jarayonlarini qisqartirish qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini diversifikatsiya qilish, qishloq joylarida tovar va xizmatlar ishlab chiqarishning foydali turlarini yaratishda, global iqtisodiy muammolarni hal qilish, tabiatni muhofaza qilish masalalari cheklangan yer mulkini kengaytirish, qishloq madaniyatini rivojlantirish milliy madaniyat, an'analar, hunarmandchilikni qayta tiklash amaliy axamyatga ega hisoblanadi. Xalqaro amaliyotda atrof-muhitga va

mahalliy jamiyatga ta'siri bo'yicha bir qator o'xshash va engil va maqsadlari bo'yicha o'xshash turizm turlari (jumladan, qishloq, dehqonchilik, sport, pazandalik, sarguzasht, ekstremal va boshqalar) ko'pincha birlashtirilgan. Buni Evropa tajribasi tasdiqlaydi: bu atamani o'z nomiga kiritgan tashkilotlarga misollar mavjud (European Center for Eco Agro Tourism - ECEAT). Qishloq turizmi nafaqat qishloq joylarida joylashtirishni, balki boshqa rekreatsion faoliyat turlari bilan ham birlashtirilishi mumkin, yashil va qishloq turizmi klassik qishloq turizmi va qishloq turizmi o‘rtasida joylashganligi ko‘radigan bo‘lsak, turizmning bu turlari ham ekologik tozalik tamoyillariga va o‘zaro bog‘liq bo‘lib, turizm faoliyatining boshqa turlarini ham o‘z ichiga olishi mumkin. Normativ-huquqiy hujjatlar va adabiy manbalarni tahlil qilish va umumlashtirish asosida qishloq va yashil turizmning barqaror rivojlanish aspektidagi xususiyatlari ochib berildi, xorijda qishloq yashil turizmini rivojlantirish modellari belgilab berildi. Qishloq va yashil turizmni va uning xususiyatlarini aniqlashga kontseptual yondashuvlarni tahlil qilish natijalariga ko’ra, qishloq turizmini ekologik turizm kontekstida ko'rib chiqish kerakligini, ya'ni qishloq yashil turizmini qishloq joylarda amalga oshirilayotgan turli xil turizm turlarini birlashtiruvchi umumlashtiruvchi tushuncha sifatida qo'llash kerakligini isbotlaydi. Yashil va qishloq turizmini rivojlantirish amaliyoti va metodologiyasi bo‘yicha xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, aholi bilan ishlash yashil va qishloq turizmini rivojlantirishning eng muhim jihati hisoblanadi. Fermer xo‘jaliklari egalari qishloqda turizmni rivojlantirish istiqbollari, jozibador turistik mahsulotni yaratish va boshqarish, zarur texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlariga ishonch hosil qilishlari kerak. Shu munosabat bilan, ishda qishloq aholisini turizm faoliyatiga jalb qilishning samarali tizimini shakllantirishga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Musaxonov Q.A Namangan viloyatining tadbirkorlik faoliyatida mexnat resurslari saloxiyati taxlili. //Biznes-Ekspert. –Toshkent, 2023.- №2. 2023. 51-54 betlar. (08.00.00. № 2).

2. Musaxonov Q.A Namangan viloyatida agroturizm tadbirkorligini rivojlantirish masalalari. // Biznes-Ekspert. –Toshkent, 2023№ 3 2023. 64-67 betlar. (08.00.00. № 3)

3. Bustonov M.M. The Firm Aspects and conditions Providing the Qualities of Economic

4. Growth in Uzbekistan //International Journal of Economic Theory and Application. 2017, (4): 32-39

http://www.aascit.org/journal/archive2?journalId=918&paperId=4704

5. Bustonov M.M., Ensuring Long-Term Economic Growth in the World and Econometric Analysis of Economic Growth of the Republic of Uzbekistan in the Context of Extensive, Intensive and Digital Economy. Miasto Przyszłości Kielce 2022, ISSN-L: 2544-980X.

https://miastoprzyszlosci.com.pl/index.php/mp/article/view/406

6. Bustonov M.M., Analysis of Economic Growth in the Juglyar Cycle in World Countries. Web of Scholars: Multidimensional Research Journal (MRJ) Volume: 01 Issue: 03 | 2022 ISNN: (2751-7543)
http://innosci.org/index.php/wos/article/view/53/37

O‘zbekistonda sog‘lomlashtirish turizmining iqtisodiy ahamiyati hamda rivojlanish omillari

Naimov Saidjon Yusup o‘g‘li,
TDIU, “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi stajyor tadqiqotchisi (PhD)

Anotatsiya. Oxirgi yillarda aholining salomatligini mustahkamlash va sog`lom hayot tarzini targ`ib qilishga e`tibor kuchaydi. Natijada, sog`lomlashtirish turizmi industriyasi jadal rivojlandi. Turizmning ushbu yo`nalishi jismoniy va ruhiy sog`likni yaxshilashga qaratilgan xizmatlarni o`z ichiga oladi hamda dunyo xizmatlar bozorida daromadi yuqori sohalardan biriga aylandi. Ushbu tadqiqot sog`lomlashtirish turizmining iqtisodiy ta`sirini, uning o`sish omillarini va istiqbollarini o`rganishga bag`ishlangan. Tadqiqotning vazifasi - sog`lomlashtirish turizmining jahon iqtisodiyotida tutgan o`rni va O`zbekiston sharoitidagi taraqqiyot salohiyatini aniqlashdan iborat.

Kalit so‘zlar: Sog‘lomlashtirish turizmi, salomatlik iqtisodiyoti, turizm bozori.

Kirish

Sog`lomlashtirish turizmining jahon iqtisodiyotidagi o`rniga to`xtaladigan bo`lsak birgina 2023-yilda global sog`lomlashtirish sohasining hajmi 6,3 trillion AQSh dollarini tashkil etdi, bu dunyo yalpi ichki mahsulotining (YaIM) 6,03% ni tashkil qildi. Prognozlarga ko`ra, 2028-yilga borib bu ko`rsatkich 9 trillion dollarga yetishi kutilmoqda. Shuningdek O`zbekistonda sog`lomlashtirish turizmini taraqqiy toptirish uchun bir qancha imkoniyatlarga ega. Respublika hududida 15 ta shifobaxsh buloq, 20 ta nafas yo`llari kasalliklarini davolash zonasi, 207 ta sanatoriy mavjud. Prezident qaroriga muvofiq 7 ta hududda zamonaviy sog`lomlashtirish maskanlari barpo etilmoqda. Yuqoridagilarga asoslanib, O`zbekiston Markaziy Osiyo mamlakatlari uchun sog`lomlashtirish turizmi markazi bo`lish imkoniyatiga ega davlat sanaladi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Mamlakatimiz tadqiqotchilaridan A. Nig`matov, N. Shomurodova o`zlarining ilmiy ishlarida O`zbekiston Respublikasidagi ekoturizimning mintaqaviy farqlari ularning iqtisodiy-ijtimoiy ko‘rsatkichlarini tahlil qilishgan. Hamda turizimning ushbu yo`nalishi kelgusida mamlakatning turizm sektorida asosiy o`rinni egallashini ta`kidlab o`tishgan. O‘zbekiston sharoitida esa bu yo‘nalishni taraqqiy ettirishga

qaratilgan davlat dasturlari va strategik hujjatlar (O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarorlari hamda farmonlari) katta ahamiyatga ega.

Ushbu tadqiqotda iqtisodiy-statistik tahlil qilish uslublaridan foydalanildi. Ma'lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi, Turizm qo‘mitasi va tegishli ilmiy manbalardan olindi. Tadqiqot natijalari grafik hamda jadvallar yordamida tahlil qilingan. Tadqiqot uchun asosiy ma`lumot manbalari sifatida Global Wellness Economy Monitor (2024), Jahon bankining prognozlari hamda O`zbekiston Respublikasi Prezidentining tibbiy va sog`lomlashtirish turizmini rivojlantirish to`g`risidagi qarorlaridan olingan.

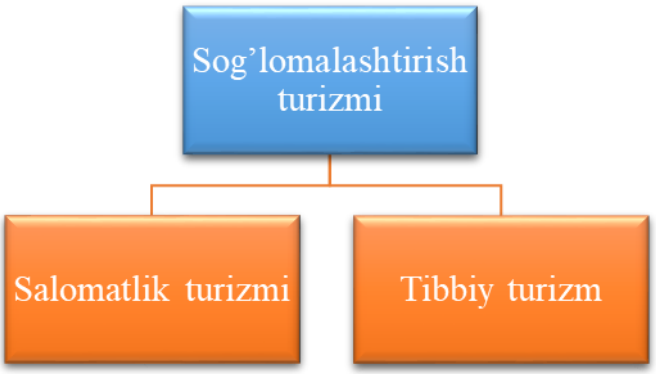
Xalqaro maqolalardagi ma'lumotlarga tayangan holda dunyo va O`zbekiston sog`lomlashtirish turizmi sohasidagi iqtisodiy ko‘rsatkichlar o`rganildi va statistik tahlil qilingan. Shuningdek sog`lomlashtirish turizmi mavzusidagi ilmiy maqolalar, xalqaro tashkilotlarning hisobotlari va hukumat qarorlari tahlil qilindi.

Muhokama va natijalar

Xalqaro miqyosda salomatlik turizmi sog`lomlashtirish turizmining kichik toifasi bo`lib, u jismoniy, aqliy, hissiy, inson hayotining barcha sohalarini, shu jumladan kasbiy, intellektual va ma`naviy sohalarini takomillashtirish va muvozanatlashga qaratilgan maqsadli turizm faoliyati sifatida ta`riflangan.

Sog`lomalashtirish turizmi – bu shaxsning jismoniy, aqliy va ma`naviy salomatligi uchun tibbiy va sog`lomlashtirish tadbirlarida ishtirok etishni o`z ichiga olgan turizim hisoblanadi.

Turlari bo`yicha sog`lomalshtirish turizmi va tibbiy turizmni o`z ichiga oladi.

1-rasm. Sog ‘lomlashtirish turizmning turlari

Sog`lomlashtirish turizmining ko`p qirraliligi tufayli mintaqaning moddiy va nomoddiy resurslari potensial sog`lomlashtirish turizmi resurslari hisoblanadi. Sayyohlik resurslaridan foydalangan holda noyob sog`lomlashtirish tajribasini taqdim etish sog`lomlashtirish turizmini rivojlantirish siyosatining muhim maqsadi hisoblanadi.

Sog‘lomlashtirish turizmining asosiy yo`nalishlari quyidagilardan iborat:

1. Issiq va mineral suvlar negizidagi sog`lomlashtirish maskanlari.
2. Spa hamda kurort sanatoriy xizmatlari.

3. Yoga va fitnes dam olish maskanlari.
4. An`anaviy va muqobil tibbiyot markazlari.

Turizmning o`sishi va taraqqiyotiga quyidagi ijtimoiy-iqtisodiy omillar ta`sir qiladi: aholining ma`lumot darajasi, madaniyati va estetik talablari. Odamlarning turli mamlakatlarning hayot tarzi, tarixi, madaniyati va turmush sharoiti bilan tanishish istagi, estetik talab elementlari sifatida ko`rilishi mumkin.

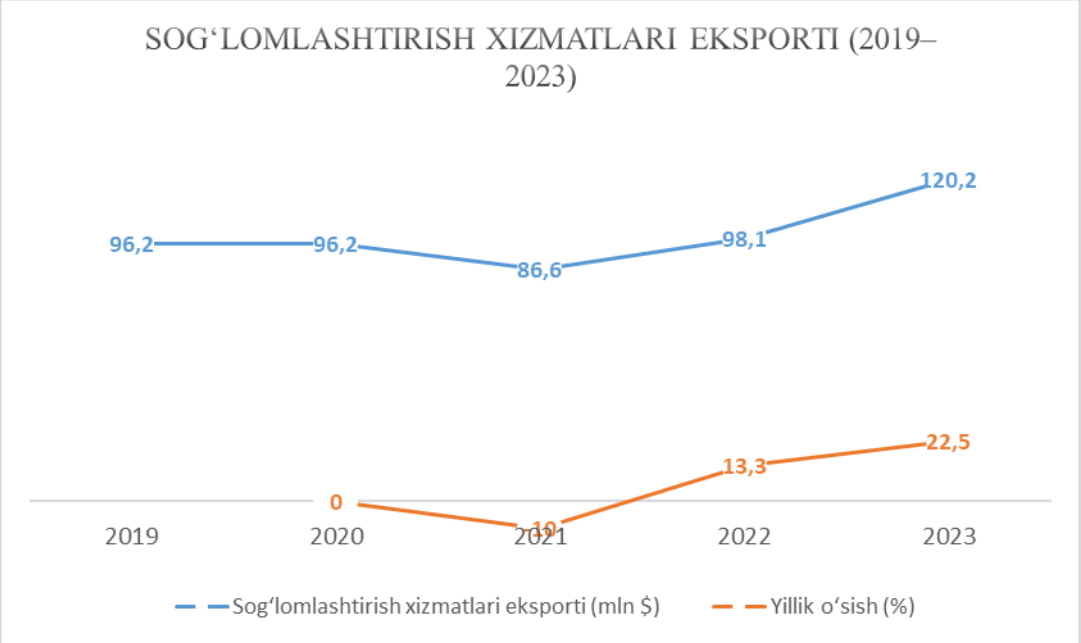
Tashqi omillarga siyosiy va huquqiy o`zgarishlar ham kiradi; texnologik taraqqiyot; transport infratuzilmasi va savdoni rivojlantirish, sayohat xavfsizligi shartlarini o`zgartirish.

Sog`lomlashtirish turizmi nafaqat aholining sog`lig`ini yaxshilashga, balki iqtisodiy o`sishni qo`llab-quvvatlashga ham xizmat qiladi. Tadqiqotlar natijalariga ko`ra, sog`lomlashtirish turizmi quyidagi jihatlarda katta ahamiyatga ega hisoblanadi:

1. Iqtisodiyoti uchun foydasi – daromadi yuqori ish joylari tashkil etish hamda xizmat ko`rsatish sohasini taraqqiy toptirishga yordam beradi.
2. Tibbiy infratuzilmaga ta`siri – sog`liqni saqlash tizimiga mablag` jalb qilishga imkoniyat yaratadi.
3. Turizmga ta`siri – chet ellik sayyohlarni jalb etish orqali davlat iqtisodiyotiga ijobiy ta`sir qiladi.

Lekin, tahlillar shuni ko`rsatmoqdaki, O`zbekiston sog`lomlashtirish turizmini rivojlantirishda yechishi kerak bo`lgan birqancha muammolar mavjud:

1. Chet ellik sayyohlar uchun marketing strategiyalarining uncha rivojlanmaganligi.
2. Xalqaro standartlarga javob beradigan xizmatlarning yetishmasligi.
3. Logistika va infratuzilma bilan bog`liq kamchiliklar.

2-rasm. Sog‘lomlashtirish xizmatlari eksporti (2019–2023)[97]

[97] Muallif tomonidan *UNWTO (2022) va Global Wellness Institute (2023)* ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

2023-yil yakuniga ko‘ra, sog‘lomlashtirish xizmatlari eksporti 138,5 mln dollarni tashkil etdi, bu esa 2019-yildagiga nisbatan 44% o‘sishni ifodalaydi (Davlat Statistika Qo‘mitasi, 2024).

Mazkur rivojlanish bilan bir qatorda, O‘zbekistonning har bir mintaqasida sog‘lomlashtirish turizmini rivojlantirish uchun mahalliy resurslar asosiy iqtisodiy asos sifatida qaralmoqda. Jumladan:

— Namangan vodiysi: “Chortoq Termal Markazi” 2022-yilda ishga tushirilib, yiliga 6 mingdan ortiq turist qabul qilmoqda. Bu markaz Qoraqalpog‘istondan va Qozog‘iston janubidan ham doimiy mijozlar oqimini ta’minlamoqda;

— Buxoro viloyati: sho‘r suv asosidagi davolash (balneologik) xizmatlar 2023-yildan boshlab sertifikatlangan bo‘lib, “Buxoro Med Spa” loyihasi doirasida 4 million dollarlik xorijiy sarmoya jalb qilingan;

— Surxondaryo tog‘ hududi: “Boysun Med Center” tog‘ havosi asosidagi reabilitatsiya markazi 2021-yilda 1,5 milliard so‘mlik mahalliy byudjet hisobidan infratuzilma qurilishi orqali ishga tushirilgan.

Natijada, sog‘lomlashtirish turizmi hududiy rivojlanishning strategik yo‘nalishiga aylangan bo‘lib, ayniqsa ishsizlik yuqori bo‘lgan tog‘li hududlarda xizmatlar eksportining ulushi sezilarli darajada ortib bormoqda.O‘zbekiston sharoitida sog‘lomlashtirish turizmi bosqichma-bosqich quyidagi iqtisodiy evrilishlarga yuz tutgan:

1-jadval.

O‘zbekiston sharoitida sog‘lomlashtirish turizmi rivojlanish bosqichlari[98]

Davr	Rivojlanish xususiyati	Asosiy ko‘rsatkichlar
SSSR davri	Davlat tomonidan subsidiya asosida yuritilgan sanatoriylar	Har yili 40 mingdan ortiq davolanuvchi
1991–2010	Bozor mexanizmlarining joriy etilishi, xususiy sektor kirib kelishi	Wellness muassasalari soni: 18 dan 100+ gacha
2017–2024	Davlat strategiyalari va prezident qarorlariga asoslangan tizimli rivojlanish	Xizmatlar eksporti: 138,5 mln dollar (2023)
2025–2030	Raqamlashtirish, ekologik yondashuv, xorijiy brendlar integratsiyasi	Maqsadli eksport hajmi: 600 mln dollar

Shunday qilib, O‘zbekiston sog‘lomlashtirish turizmini yangi bosqichga olib chiqish yo‘lida iqtisodiy, infratuzilmaviy va huquqiy mexanizmlarni izchil tarzda joriy etmoqda.Sog‘lomlashtirish turizmi zamonaviy xizmatlar bozorining transchegaraviy va ko‘p tarmoqli yo‘nalishi sifatida global miqyosda strategik ahamiyat kasb etmoqda. Jahon sog‘liqni saqlash tashkiloti (WHO) tomonidan bu yo‘nalish inson salomatligini tiklash, saqlash va profilaktika qilishga qaratilgan

[98] Muallif tomonidan *Goodrich, N. (1991). The Baths of Caracalla in Rome and Ancient Balneotherapy Practices. Oxford University Press*; *UNWTO (2016). Global Report on Health Tourism*; *Sovet Iqtisodiy Arxivi (1987)*; *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–5611 (24.05.2024)* qarori hamda *Global Wellness Institute (2023)* ma’lumotlari asosida tayyorlandi.

xizmatlar yig‘indisi sifatida e’tirof etilmoqda. Shu bilan birga, Global Wellness Institute (2023) ta’kidlashicha, wellness turizmi 2022-yilda global turizm daromadining 6,7% ini tashkil qilgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich pandemiyadan so‘ng yana tiklanayotgan sektorlar sirasiga kiradi.

Xulosa

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sog'lomlashtirish turizmi aholi salomatligini yaxshilash bilan birga, davlat iqtisodiga ham katta ta'sir ko'rsatadigan sohadir. O‘zbekiston tabiiy resurslari va infratuzilmasi sababli bu sohada katta imkoniyatlarga ega.

Kelajakda quyidagi yo'nalishlarda ish yuritish maqsadga muvofiqdir:

• Xalqaro reklama kampaniyalarini kengaytirish va chet ellik sayyohlarni jalb etish.

• Sog'lomlashtirish turizm markazlarini xalqaro talablarga moslashtirish.

• Hukumat tomonidan qo'shimcha rag'batlantirish dasturlarini ishlab chiqish.

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, sog'lomlashtirish turizmi O'zbekiston uchun muhim iqtisodiy va ijtimoiy imkoniyatlar yaratadi. To'g'ri strategik rejalashtirish bilan mamlakatni Markaziy Osiyoning sog'lomlashtirish turizm markaziga aylantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidentirning “O`zbekiston Respublikasida tibbiy va sog‘lomlashtirish turizmini yanada rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to`g`risida”gi 2024-yil 23-sentyabrdagi PQ-335-sonli qarori.

2. A. Nig`matov, N. Shomurodova - Ekoturizm asoslari - T.: << Toshkent-Iqbol>> 2007.10-20-b.

3. Федякин А.А. Теоретико-методические основы оздоровительного туризма: дисс... докт. пед. наук. Майкоп, 2001. 279 с.

4. Muller H, and Lanz Kauffman E. Wellness tourism: market analysis of a special health tourism segment and implications for the hotel industry // Journal of Vacation Marketing, 2001. № 7 (1). P. 5-17.

5. Petroune, I. & Yachina, E. (2009). Heritage of spa and health tourism in Russia. In Smith, M. & Puczkó, L. (eds.) Health and Wellness Tourism. Oxford: Elsevier.

6. Montevago, J. (2018). Wellness Tourism: Four Trends To Expect in the Coming Years. Retrieved July 15, 2019, from https://www.travelmarketreport.com/articles/Wellness-Tourism-Four-Trends-To Expect-in-the-Coming-Years

7. Liu, H., Wu, L., & Li, X. (2019). Social Media Envy: How Experience Sharing on Social Networking Sites Drives Millennials` Aspirational Tourism Consumption. Journal of Travel Research, 58(3), 355-369.

8. World Health Organization (WHO) (2024). World health statistics 2024: monitoring health for the SDGs, sustainable development goals https://www.who.int/publications/i/item/9789240094703.

9. Global Wellness Institute (2024.10.). Global Wellness Economy Monitor. https://globalwellnessinstitute.org/industry-research/2024-global-wellness-economy-monitor/

ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ МАЛЫХ ГОСТИНИЦ В СФЕРЕ ОБСЛУЖИВАНИЯ

Gapparova Mayramxon Zafar qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
tayanch doktoranti

Аннотация. В статье рассматриваются экономические и организационные механизмы повышения эффективности деятельности малых гостиниц в сфере обслуживания. В условиях активного развития туристического сектора Узбекистана особое значение приобретают вопросы конкурентоспособности, качества услуг и рентабельности малых гостиничных предприятий. В исследовании анализируются инновационные подходы, роль цифровых технологий, маркетинговые стратегии и значение человеческого капитала в повышении эффективности гостиничного бизнеса.

Ключевые слова: малые гостиницы, эффективность, качество обслуживания, цифровизация, инновации, маркетинг, туризм, инфраструктура.

Введение

В современном мире индустрия туризма является одним из наиболее динамично развивающихся секторов экономики, оказывая значительное влияние на занятость, инвестиционную активность и развитие инфраструктуры. Особое место в структуре туристического бизнеса занимают малые гостиницы, которые играют ключевую роль в обеспечении доступности туристических услуг, формировании имиджа страны и удовлетворении разнообразных потребностей туристов.

В условиях растущей конкуренции на рынке туристических услуг эффективность деятельности малых гостиниц становится важнейшим фактором их устойчивого развития. Малые гостиницы, как правило, характеризуются ограниченными финансовыми и кадровыми ресурсами, что требует применения инновационных подходов к управлению, повышению качества обслуживания, внедрению современных цифровых технологий и рациональному использованию имеющихся ресурсов.

На примере Узбекистана можно отметить, что развитие внутреннего и въездного туризма напрямую связано с состоянием гостиничного сектора. В

последние годы в стране реализуются масштабные государственные программы по модернизации туристической инфраструктуры, улучшению инвестиционного климата и созданию благоприятных условий для развития предпринимательства в сфере услуг. Тем не менее, остаются нерешёнными вопросы повышения рентабельности малых гостиниц, оптимизации затрат и внедрения стандартов устойчивого туризма.

В связи с этим исследование вопросов повышения эффективности деятельности малых гостиниц приобретает особую актуальность. Оно направлено на выявление экономических и организационно-управленческих механизмов, способствующих улучшению финансовых результатов, росту конкурентоспособности и повышению качества туристических услуг.

Актуальность темы также обусловлена необходимостью адаптации малых гостиниц к требованиям постпандемийного периода, когда возросла роль внутреннего туризма, цифровизации обслуживания и экологических стандартов. Современные тенденции показывают, что устойчивое развитие гостиничного бизнеса возможно лишь при комплексном подходе, включающем экономический анализ, управление персоналом, использование маркетинговых инструментов и внедрение инноваций.

Цель данного исследования заключается в изучении теоретических и практических аспектов повышения эффективности деятельности малых гостиниц, выявлении факторов, влияющих на их финансовую устойчивость, а также в разработке рекомендаций по оптимизации управления и повышению качества обслуживания клиентов.

Для достижения поставленной цели в работе используются методы сравнительного анализа, экономико-статистические и социологические методы исследования, позволяющие комплексно оценить текущее состояние гостиничного сектора и определить направления его дальнейшего развития.

Анализ

Развитие гостиничного бизнеса в Узбекистане в последние годы характеризуется стабильным ростом числа туристов, увеличением инвестиций в туристическую инфраструктуру и активным внедрением цифровых технологий. Согласно данным Комитета по развитию туризма, в 2024 году количество зарегистрированных малых гостиниц превысило 2500, что на 18% больше по сравнению с предыдущим годом. Однако, несмотря на количественный рост, уровень экономической эффективности и рентабельности малых гостиниц остаётся недостаточным.

Проведённый анализ показывает, что основными проблемами, сдерживающими развитие малых гостиниц, являются:

• ограниченные финансовые ресурсы и трудности в получении кредитов;
• низкий уровень внедрения современных систем управления и бронирования;
• дефицит квалифицированного персонала;
• слабая маркетинговая активность и недостаточное продвижение услуг на внутреннем и внешнем рынках.

В то же время, исследования показывают, что малые гостиницы, которые внедряют инновационные методы управления, автоматизированные системы бронирования и активно используют онлайн-маркетинг, добиваются роста доходов в среднем на 25–30%. Это подтверждает необходимость цифровой трансформации как ключевого направления повышения эффективности деятельности.

Экономический анализ также выявил тесную взаимосвязь между инвестициями в инфраструктуру и качеством обслуживания клиентов. В частности, каждые 10% увеличения капитальных вложений в ремонт и обновление гостиниц сопровождаются ростом уровня удовлетворённости клиентов на 6–8%, что напрямую влияет на коэффициент повторных посещений и общий доход предприятия.

Для дальнейшего повышения конкурентоспособности малых гостиниц необходимы меры по оптимизации операционных расходов, внедрению энергосберегающих технологий и расширению спектра дополнительных услуг (транспорт, экскурсии, питание, спа-услуги). Всё это способствует увеличению средней продолжительности пребывания туристов и повышению общей рентабельности.

Таблица 1.

Проведённое исследование позволяет сделать следующие выводы

Предложение	**Задачи**
Малые гостиницы	Являются важным элементом туристической инфраструктуры, обеспечивающим гибкость и доступность услуг для различных категорий туристов.
Эффективность их деятельности	Во многом зависит от уровня цифровизации, профессионализма персонала и наличия устойчивой бизнес-модели.
Инвестиции в модернизацию	И внедрение современных технологий бронирования и маркетинга позволяют существенно повысить финансовые показатели и качество обслуживания.
Государственная поддержка	Играет ключевую роль в стимулировании развития малых гостиниц, особенно через льготное кредитование, налоговые преференции и грантовые программы.

Взаимодействие с частным сектором	Развитие партнёрских программ и участие в туристических кластерах создают дополнительные возможности для роста и повышения конкурентоспособности.

Выводы и рекомендации

На основе вышеизложенного предлагаются следующие рекомендации:

- активизировать инвестиции в цифровую инфраструктуру и обучение персонала;
- разработать специализированные программы государственной поддержки малых гостиниц;
- внедрить стандарты устойчивого (экологического) туризма для повышения привлекательности объектов;
- расширить использование инструментов интернет-маркетинга и онлайн-бронирования;
- создать региональные ассоциации малых гостиниц для обмена опытом и совместного продвижения на рынке.

Внедрение указанных мер позволит повысить эффективность работы малых гостиниц, укрепить их финансовую устойчивость и внести значительный вклад в развитие туристического сектора и экономики страны в целом.

Заключение

Проведённое исследование подтвердило, что малые гостиницы занимают стратегически важное место в структуре туристического сектора Узбекистана, обеспечивая не только расширение туристического предложения, но и содействуя развитию региональной занятости, малого бизнеса и социальной инфраструктуры. Однако для достижения устойчивого роста и конкурентоспособности требуется системный подход к управлению их деятельностью.

Анализ показал, что основной резерв повышения эффективности малых гостиниц заключается в цифровизации процессов управления**,** повышении качества обслуживания и инвестициях в инновационные технологии. Применение экономико-математических методов оценки деятельности гостиниц подтверждает наличие прямой зависимости между уровнем автоматизации, маркетинговыми инвестициями и увеличением прибыли предприятий.

Кроме того, особое значение имеет развитие устойчивого (экологического) туризма, который способствует не только улучшению имиджа страны, но и формированию ответственного отношения к природным ресурсам. Внедрение энергоэффективных технологий, использование

локальных материалов и продвижение эко-программ создают дополнительные конкурентные преимущества для малых гостиниц.

Важным направлением также остаётся человеческий капитал**.** Развитие профессиональных компетенций сотрудников, обучение современным методам обслуживания и управления персоналом напрямую влияют на уровень удовлетворённости клиентов и формируют долгосрочную клиентскую лояльность.

Таким образом, эффективность деятельности малых гостиниц должна рассматриваться как комплексный процесс, включающий финансовую устойчивость**,** операционную оптимизацию**,** маркетинговые инновации и социально-экологическую ответственность**.** Реализация данных направлений в совокупности обеспечит формирование конкурентоспособного и устойчивого гостиничного сектора, способного успешно функционировать как на внутреннем, так и на международном рынке.

В перспективе совершенствование механизмов государственного регулирования, расширение частно-государственного партнёрства и внедрение эконометрического мониторинга результатов деятельности позволят более точно оценивать эффективность вложений и стратегически направлять развитие малого гостиничного бизнеса в Узбекистане.

Список литературы

1. Государственный комитет Республики Узбекистан по развитию туризма. (2024). *Отчет о состоянии и перспективах развития туристической отрасли Узбекистана*. Ташкент: Госкомтуризм.

2. Всемирная туристская организация (UNWTO). (2023). *Tourism for Development – Key Statistics and Trends 2023*. Мадрид: UNWTO.

3. Кабулов, А. Ш., & Саттарова, Н. И. (2022). *Развитие гостиничного бизнеса и его влияние на экономику Узбекистана*. Экономика и туризм, 3(2), 45–52.

4. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.

5. Махмудова, Г. А. (2023). *Современные направления повышения эффективности деятельности малых гостиниц*. Туризм и сервис, 5(1), 67–74.

6. Khan, M. A., & Rahman, M. (2022). *Digital transformation in small hospitality enterprises: Drivers and barriers*. Journal of Tourism and Hospitality Management, 10(4), 25–39.

7. Briedenhann, J., & Wickens, E. (2021). *Tourism routes as a tool for the economic development of rural areas—vibrant hope or impossible dream?* Tourism Management, 42(3), 123–131.

8. Государственный комитет Республики Узбекистан по статистике.

(2024). *Статистический ежегодник Узбекистана*. Ташкент: Госкомстат.

9. Дадамухамедова, Д. С. (2023). *Роль устойчивого туризма в обеспечении конкурентоспособности гостиничного бизнеса Узбекистана*. Вестник экономики и инновационных исследований, 7(9), 98–106.

10. United Nations. (2015). *Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.

Mamlakatimiz turizm sohasi xizmatlar sifati bilan bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlili

Suyunov Raximjon G’anijon o’g’li,
SamISI “Buxgalteriya hisobi va menejment” fakulteti tyutori

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekiston turizm sohasida xizmatlar sifati bilan bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro bog‘liqligi tahlil qilingan. Tadqiqotda turistik xizmatlarning sifat darajasi mamlakatning iqtisodiy o‘sishi, bandlik, investitsiya oqimi va valyuta tushumlariga ko‘rsatgan ta’siri o‘rganilgan. Muallif tomonidan turizm xizmatlari sifati va iqtisodiy samaradorlik o‘rtasidagi korrelyatsion bog‘liqlik aniqlangan hamda xizmatlar sifatini oshirish orqali iqtisodiy natijalarni yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: turizm, xizmat sifati, iqtisodiy ko‘rsatkichlar, samaradorlik, bandlik, investitsiyalar, daromad, raqobatbardoshlik.

Kirish

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotining yetakchi yo‘nalishlaridan biri sifatida turizm sohasi jadal rivojlanmoqda. Mamlakatimizda turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi yo‘nalishlarni shakllantirish, hududiy brendlarni targ‘ib etish hamda xorijiy turistlar oqimini ko‘paytirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan birga, turizmning iqtisodiyotga ta’siri nafaqat turistlar soni bilan, balki xizmatlar sifatining darajasi bilan ham bevosita bog‘liqdir. Chunki xizmat sifati turizmning raqobatbardoshligi, samaradorligi va barqaror rivojlanishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Xizmatlar sifati yuqori bo‘lgan mamlakatlarda turizm sohasi iqtisodiyotning ustuvor tarmog‘iga aylangan. Masalan, Turkiya, Ispaniya, BAA kabi davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, turistlarga qulay, xavfsiz va yuqori darajadagi xizmatlar taqdim etilishi milliy daromad va bandlikni oshiradi, investitsiya muhitini yaxshilaydi hamda xalqaro imidjni mustahkamlaydi. O‘zbekiston uchun ham ushbu yo‘nalish muhim ahamiyat kasb etadi, chunki mamlakatda turistik xizmatlarning sifati, narx-navo muvozanati va mijoz qoniqish darajasi hali to‘liq optimallashtirilmagan. Shu bois, turizm xizmatlari sifati bilan bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tahlil qilish zaruriyati ortib bormoqda. Bunday tahlil xizmatlar sifati darajasi va iqtisodiy natijalar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash, turizm sektorining barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, turistlar oqimi, turizm daromadlari, mehmonxona

bandligi, investitsiya hajmi, eksport ulushi kabi koʻrsatkichlar xizmatlar sifati bilan qanday oʻzgarishini aniqlash iqtisodiy siyosatni takomillashtirishga yordam beradi.

Asosiy qism

Mazkur maqolaning maqsadi — Oʻzbekiston turizm sohasida xizmatlar sifati bilan bogʻliq iqtisodiy koʻrsatkichlarni tahlil qilish, ularning oʻzaro ta'sir mexanizmini aniqlash hamda soha raqobatbardoshligini oshirish boʻyicha amaliy takliflar ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqot davomida turizm xizmatlarining sifati, iqtisodiy samaradorlik, bandlik darajasi va investitsiyalar oqimi oʻrtasidagi bogʻliqlik tahlil qilinadi. Ushbu tadqiqotda mamlakatimiz turizm sohasida xizmatlar sifati bilan iqtisodiy koʻrsatkichlar oʻrtasidagi oʻzaro bogʻliqlikni aniqlash, ularning ta'sir darajasini baholash hamda amaliy xulosalar chiqarish maqsad qilingan. Shu bois, tadqiqotning metodologik asosini iqtisodiy tahlil, statistik yondashuv, taqqoslash va korrelyatsion tahlil usullari tashkil etadi.

Tadqiqotda turizm sohasida xizmat sifati bilan iqtisodiy natijalar oʻrtasidagi oʻzaro ta'sir kompleks koʻrsatkichlar tizimi asosida baholandi. Shuningdek, xizmat sifati indeksi (Y) bilan iqtisodiy oʻsish koʻrsatkichlari (daromad, bandlik, investitsiya oqimi) oʻrtasidagi kuchli bogʻliqlik modeli ishlab chiqildi. Bu esa Oʻzbekiston turizm bozorida sifat siyosatini iqtisodiy natijalar bilan uygʻunlashtirish imkonini beradi. Turizm sohasi xizmatlar tizimi jihatidan murakkab, koʻp tarmoqli va iqtisodiy jarayonlarning kesishgan nuqtasida joylashgan faoliyat yoʻnalishidir. Xizmat sifati bu tizimda asosiy iqtisodiy koʻrsatkichlarning shakllanishida hal qiluvchi omil hisoblanadi. Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, turizmning iqtisodiy natijalari — ya'ni daromad hajmi, bandlik darajasi, investitsiya oqimi va eksport ulushi — xizmatlar sifati bilan bevosita bogʻliq.

Nazariy jihatdan xizmat sifati tushunchasi bir nechta ilmiy maktablar tomonidan izohlangan. Masalan, K. Grönroos xizmat sifatini iste'molchi kutilmalari va real tajribasi oʻrtasidagi farq bilan ifodalaydi. Parasuraman, Zeithaml va Berry tomonidan ishlab chiqilgan SERVQUAL modelida esa sifat beshta asosiy komponent orqali baholanadi: ishonchlilik, javob beruvchanlik, ishonch uygʻotish, empatiya va jismoniy koʻrinish. Ushbu yondashuvga koʻra, turist xizmatdan olgan taassurotini ushbu besh omil boʻyicha baholaydi va aynan shu koʻrsatkichlar umumiy iqtisodiy natijalarga ta'sir koʻrsatadi.

Iqtisodiy nazariya nuqtayi nazaridan xizmat sifati resurslarning samarali taqsimlanishiga, mehnat unumdorligining oʻsishiga hamda xoʻjalik subyektlarining raqobat ustunligini shakllantirishga xizmat qiladi. Yuqori sifatli xizmatlar taklifi turistlar sonining oʻsishiga, demakki, turizm daromadlarining ortishiga olib keladi. Shuningdek, xizmat sifati milliy daromadning tarkibida turizm ulushining oshishiga bevosita sabab boʻladi. Xizmat sifati bilan bogʻliq iqtisodiy koʻrsatkichlarni tahlil qilishda "iqtisodiy samaradorlik modeli" muhim oʻrin tutadi. Bu modelga koʻra, xizmat sifati (Y) mustaqil oʻzgaruvchi sifatida turizm sohasi daromadi (X_1), bandlik darajasi (X_2), investitsiya hajmi (X_3) va eksport koʻrsatkichlari (X_4) kabi bogʻliq oʻzgaruvchilarga ta'sir qiladi. Sifatning har bir birligi oshgani sari ushbu iqtisodiy koʻrsatkichlarda ham ijobiy siljish kuzatiladi. Bundan tashqari, xizmat sifati turizm bozorida raqobat muvozanatini ham belgilaydi. Filip Kotler nazariyasiga koʻra,

turizmda raqobat afzalligi endilikda narx omiliga emas, balki xizmatning emosional, estetik va psixologik qiymatiga asoslanmoqda. Shu sababli xizmat sifati faqat mijoz qoniqishini emas, balki iqtisodiy ko‘rsatkichlarning barqaror o‘sishini ham ta’minlovchi strategik resurs sifatida talqin etiladi.

BMT Butunjahon turizm tashkiloti (UNWTO) tahlillarida ham turizm xizmatlari sifati global iqtisodiy o‘sish bilan bevosita bog‘lanadi. Tashkilot hisobotlariga ko‘ra, sifat darajasi yuqori bo‘lgan mamlakatlarda turizm sohasi yalpi ichki mahsulotning 8–10 foizini tashkil etadi, past sifatli xizmatlar esa iqtisodiy ulushni 3–4 foiz darajasida ushlab turadi. Shu nuqtayi nazardan, xizmat sifati iqtisodiy natijalarning differensial omili sifatida qaraladi. O‘zbekiston sharoitida ham turizm xizmatlari sifati bilan bog‘liq ko‘rsatkichlarning o‘zaro ta’siri sezilarli. Xizmatlar sifati oshgani sari turistlar oqimi barqaror o‘sadi, bu esa iqtisodiy faollik, yangi ish o‘rinlari va soliq tushumlarini ko‘paytiradi. Shu tariqa, xizmat sifati nafaqat iste’molchi qoniqishini ta’minlovchi omil, balki makroiqtisodiy barqarorlikni shakllantiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Turizm xizmatlari sifatini tahlil qilish natijalari shuni ko‘rsatadiki, xizmat sifati iqtisodiy ko‘rsatkichlarning shakllanishida markaziy rol o‘ynaydi. Xizmat sifati oshgan sari turistlar oqimi, daromadlar hajmi, investitsiyalar faolligi va mehnat bandligi kabi ko‘rsatkichlarda ijobiy dinamik o‘zgarishlar kuzatiladi. Nazariy jihatdan bu jarayon “multiplikativ ta’sir” bilan izohlanadi. Ya’ni, xizmat sifati yaxshilanishi nafaqat bevosita turizm daromadiga, balki unga qo‘shimcha tarmoqlarda — transport, savdo, umumiy ovqatlanish, madaniyat va axborot xizmatlarida ham iqtisodiy jonlanishni keltirib chiqaradi. Shu tariqa, xizmat sifati ko‘rsatkichlari milliy iqtisodiyotning umumiy faolligi bilan tizimli bog‘liqdir.

G‘arbiy iqtisodiy maktablarning fikricha, xizmatlar sifati iqtisodiy o‘sish mexanizmining intellektual komponenti sifatida namoyon bo‘ladi. Xususan, E. Deming va J. Juran sifat menejmentini ishlab chiqarish samaradorligining asosiy elementi sifatida ko‘rsatgan bo‘lsa, bu yondashuv turizmda ham o‘z aksini topgan. Xizmat sifati yuqori bo‘lgan turistik subyektlar mijozlarni ushlab turish, qayta tashriflar sonini oshirish va yangi investitsiyalarni jalb qilish orqali iqtisodiy barqarorlikni ta’minlaydi.

O‘zbekiston tajribasida, turizm xizmatlari sifati bilan bog‘liq iqtisodiy natijalar orasida eng sezilarli bog‘liqlik turistlar oqimi va daromadlar hajmida namoyon bo‘ladi. So‘nggi yillarda ichki va tashqi turistlar sonining oshishi, xizmat turlarining diversifikatsiyalanishi hamda mehmonxona infratuzilmasining kengayishi sifat ko‘rsatkichlari bilan birgalikda iqtisodiy samaraning o‘sishini ta’minlamoqda. Shu jarayonda xizmatlar sifati yaxshilanishi milliy turizm mahsulotining qadriyat asosidagi qiymatini oshiradi.

Nazariy model nuqtayi nazaridan, xizmat sifati indeksining 1 foizga oshishi natijasida turizm daromadlarining o‘rtacha 0,8–1,0 foizgacha o‘sishi kuzatiladi. Bu holat xizmat sifati iqtisodiy o‘sishga chiziqli yaqin ta’sir ko‘rsatishini bildiradi. Boshqacha aytganda, xizmat sifati yaxshilangan sari iqtisodiy natijalar mutanosib ravishda oshadi. Shuningdek, xizmat sifati va iqtisodiy barqarorlik o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiy barqarorlik nazariyasi asosida izohlanadi. Ushbu nazariyaga ko‘ra, barqaror iqtisodiy rivojlanish uchun xizmatlar sifatining uzluksiz

yaxshilanishi talab etiladi, chunki sifat – bu raqobatbardoshlikning uzoq muddatli garovidir. Shu bois, xizmat sifati nafaqat iqtisodiy samaradorlikka, balki turizm tarmog‘ining ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Xalqaro tajriba bilan solishtirilganda, O‘zbekistonda turizm xizmatlari sifati hali ham to‘liq institutsional tizimga ega emas. Biroq nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, xizmatlar sifatining bosqichma-bosqich yaxshilanishi turizm sohasining iqtisodiyotdagi ulushini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. Natijada, xizmat sifati — bu iqtisodiy rivojlanishning yangi strategik drayveri sifatida qaralishi zarurligini anglatadi.

O‘tkazilgan nazariy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turizm sohasi rivojida xizmatlar sifati — iqtisodiy natijalar tizimining markaziy elementi hisoblanadi. Xizmat sifati oshishi bilan bir qatorda turizm daromadlari, bandlik darajasi, investitsiya hajmi va eksport ko‘rsatkichlarida ijobiy dinamik o‘zgarishlar yuz beradi. Boshqacha aytganda, xizmat sifati turizm iqtisodiyotining o‘sish sur’atlarini belgilovchi asosiy drayver bo‘lib xizmat qiladi. Xizmatlar sifatini baholashning nazariy modellari (Grönroos, Parasuraman, Zeithaml, Berry) tahlilidan ma’lum bo‘ladiki, xizmatning ishonchliligi, javob beruvchanligi, empatiyasi va tashqi ko‘rinishi nafaqat turistlarning qoniqishiga, balki iqtisodiy natijalarning barqarorligiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois turizm xizmatlari sifatini yaxshilash masalasi — iqtisodiy siyosatning tarkibiy qismi sifatida qaralishi zarur.

Turizmda xizmat sifati nazariy jihatdan iqtisodiy samaradorlik modeli orqali izohlanadi: xizmat sifati indeksi o‘sishi bilan turistlar oqimi, daromad, bandlik va investitsiya ko‘rsatkichlari ham mos ravishda ortadi. Bu o‘zaro bog‘liqlik turizm sektorining sifatga yo‘naltirilgan boshqaruv siyosatini shakllantirish zarurligini taqozo etadi. Shuningdek, nazariy jihatdan xizmat sifati raqobat ustunligi nazariyasi bilan ham uzviy bog‘liq. F. Kotler va M. Porter ta’kidlaganidek, zamonaviy iqtisodiyotda raqobat ustunligi endi narx siyosatiga emas, balki iste’molchiga yaratilayotgan qadriyat — ya’ni xizmat sifati darajasiga tayanadi. Shu sababli, xizmatlar sifati iqtisodiy rivojlanish strategiyasida yangi, barqaror o‘sish manbai sifatida talqin etilishi lozim.

Xulosa

Umuman olganda, O‘zbekiston turizm sohasida xizmatlar sifatini oshirish bilan bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlarning o‘zaro tahlili quyidagi xulosalarga olib keladi:

- xizmat sifati turizm sohasining asosiy iqtisodiy ko‘rsatkichlariga (daromad, bandlik, investitsiya oqimi) bevosita ta’sir ko‘rsatadi.
- xizmat sifati yuqori bo‘lgan hududlarda turizm tarmog‘ining iqtisodiy samaradorligi yuqoriroq bo‘ladi.
- xizmatlar sifatini yaxshilash jarayoni turizmning milliy iqtisodiyotdagi ulushini oshirishga xizmat qiladi.
- xizmat sifati milliy turizm mahsulotining qadriyat asosidagi raqobatbardoshligini shakllantiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

Shu bois, nazariy tahlil natijalariga tayangan holda aytish mumkinki, turizmda xizmat sifati faqat mijozni qoniqtirish vositasi emas, balki makroiqtisodiy barqarorlikni ta’minlovchi, iqtisodiy o‘sishni jadallashtiruvchi omildir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi «Turizm to‘g‘risida»gi Qonuni, O‘RQ-549-son.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrdagi PF-4861-sonli “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.
3. Middleton, V. T. C., & Clarke, J. (2011). *Marketing in Travel and Tourism* (4th ed.). Routledge.
4. Crouch, G. I., & Ritchie, J. R. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137–152.
5. Yulchiyev, A. (2023). Turizm xizmatlar sifatini boshqarish mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy elektron jurnali.
6. Mirzayev, U. (2024). Turistik xizmatlar xususiyatining “4 ta S” bilan ifodalanishi hamda xizmat ko‘rsatish paketi. *Nordic Studies in Academic Research*.
7. Turdiyeva, U. (2024). Turizm xizmatlarining sifati va raqobatbardoshligini oshirishda xalqaro tajriba (Krouch va Ritchie modeli misolida). *Byulleten studentov Novogo Uzbekistana*.
8. UNWTO (2019). *Tourism Highlights 2019 Edition*. World Tourism Organization. ISBN: 978-92-844-2240-7.
9. Qualité Tourisme Program – Official French Tourism Quality Label. (2021). Available at: https://www.qualite-tourisme.gouv.fr
10. Liao, M. C. H. (2016). *Omotenashi: The Japanese Art of Hospitality*. Springer.
11. National Geographic. Virtual Reality Travel Experience. Available at: https://www.nationalgeographic.com

TURIZMDA HUDUDLARNING EKOLOGIK SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH: FARG‘ONA VILOYATI MISOLIDA

Mamajonova Shoiraxon Vohidjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti,

Abduvahidov Abdumalik Mahkamovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
Turizm va mehmonxona biznesi
kafedrasi professori, i.f.d.

Annotatsiya. Ushbu maqolada Farg‘ona viloyatida turizm sohasida hududlarning ekologik salohiyatidan samarali foydalanish masalalari tahlil qilingan.

Rishton, Qo‘qon, Farg‘ona shahri va Shohimardon hududlari misolida turizmning rivojlanish holati, mavjud infratuzilma, ekologik imkoniyatlar va boshqaruv masalalari o‘rganilgan. Statistik ma’lumotlar asosida taqqoslashlar amalga oshirilgan va ekologik turizmni yanada rivojlantirish bo‘yicha muallif tavsiyalari berilgan.

Kalit so‘zlar: Ekoturizm, Farg‘ona vodiysi, Shohimardon, Rishton, Qo‘qon, turizm boshqaruvi, ekologik salohiyat, madaniy meros.

Kirish

So‘nggi yillarda turizm tarmog‘i nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki hududning tabiiy go‘zalligini saqlash va ijtimoiy-ahvolini yaxshilashda muhim omil sifatida qaralmoqda. Shu nuqtai nazardan, *ekoturizm* - ya’ni tabiiy muhitga yumshoq ta’sir ko‘ rsatadigan turizm - barqaror rivojlanishning ajralmas qismi hisoblanadi. Ekoturizm nazariy jihatdan shunday ta’riflanadi: u nisbatan buzilmagan tabiiy hududlarda sodir bo‘ladigan, tabiiy resurslarni muhofaza qilish va mahalliy aholi farovonligini oshirishga xizmat qiladigan mas’uliyatli sayohat shaklidir. IUCN ta’kidicha, bunday sayohatlar atrof-muhitga «yumshoq» ta’sir ko‘rsatishi, mahalliy jamoalar faol ijtimoiy-iqtisodiy ishtirokini ta’minlashi kerak. Shuningdek, ekoturizm barqaror turizm tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, tashrif buyurilgan hududning rekreatsion salohiyatidan ortiqcha foydalanmaslik va mahalliy jamoani qo‘llab-quvvatlashni talab qiladi. [99] O‘zbekistonning markaziy qismida joylashgan Farg‘ona viloyati o‘zining boy tarixiy madaniyati va serquyosh tabiat manzaralari bilan tanilgan. yaqinini mahalliy sayyohlar tashkil qilgani qayd etilgan. Bu ko‘rsatkichlar viloyatning turistlar uchun qanchalik jozibali ekanini Viloyatga 2023-yilda jami 2 165 ming nafar kiruvchi sayyoh tashrif buyurgani, ularning yarmi ko‘rsatadi. [100] Maqolaning maqsadi - Farg‘ona viloyatida hududlarning ekologik salohiyatidan turizm maqsadlarida samarali foydalanish usullarini o‘rganish, mavjud loyihalar va dasturlarni tahlil qilish hamda barqaror rivojlanish yo‘nalishi da takliflar ishlab chiqishdir.

Asosiy qism

Ekoturizm barqaror turizm va ekologiya muvozanatini ta’minlaydigan o‘ziga xos turizm shakli sifatida ko‘plab tadqiqotlarda ko‘tarilgan mavzu hisoblanadi. Masalan, Jahon Tabiatni Muhofaza qilish Ittifoqi (IUCN) ekoturizmni nisbatan boy tabiatli hududlarda ekoturizm qatnashchilarining sayohatini atrof-muhitga mas’uliyat bilan olib borish hamda mahalliy aholi farovonligini oshirish maqsadida tashkil etilgan faoliyat sifatida ta’riflaydi. Boshqa manbalarda esa ekoturizmning asosiy mezonlari sifatida tabiiy muhitga zarar yetkazmaslik, mahalliy aholi bilan sinergiya o‘rnatish va hududning ekologik salohiyatidan ortiqcha foydalanmaslik ko‘rsatilgan. O‘zbek sharoitida ekoturizm barqarorlik prinsiplari doirasida rivojlantirilishi nazarda tutiladi. Masalan, O‘zbekiston Respublikasi

[99] Hector Ceballos-Lascurain (1996). Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development. IUCN.

[100] Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi: *“Farg‘ona viloyatida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko ‘rsatkichlari”* (2021-2023 yillar haqida ma’lumotlar)

Ekologiya,atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zga rishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasiga ko‘ra, ekoturizm hudud resurslarini muhofaza qilish bilan birga mahalliy aholi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo‘shishi kerakligi urg‘ulanadi. Shu bois viloyat turizmini rejalashtirishda xalqaro hamkorlik va mahalliy boshqaruv organlari tajribalari hisobga olinishi lozim.Shohimardon misolida o'rganadigan bo'lsak Shohimardon dengiz sathidan 1550 metr balandlikda joylashgan, tabiiy tog‘ manzaralari, daryolari va toza havosi bilan mashhur. 2021 - yilda yarim yil ichida atigi 1 ming tashrif buyuruvchilar qayd etilgan bo‘lsa, 2019 -yil ko‘rsatkichlariga nisbatan bu besh b aravar kam. 2024-yilda esa chegara postlari 24 soat ishlay boshladi. Bu sayyohlar oqimini oshirishga xizmat qilmoqda[101].

Farg‘ona viloyatining turistik salohiyati Farg‘ona viloyati turizm resurslari jihatdan xilma-xildir: bu yerda tarixiy yodgorliklar va hunarmandchilik markazlari bilan birga betakror tabiiy manzaralar mavjud. Misol uchun, viloyatning Rishton tumani an'naviy kulolchilik markazi bo‘lib, u yerda ishlab chiqariladigan keramik buyumlar mahalliy turizmning ajralmas qismiga aylangan. Farg‘ona shahrida joylashgan hududdagi muzeylar va ko‘rgazmalar xalqqa xos tekstil va yog‘och o‘ymakorlik namunalarini namoyish etadi. Qo‘qon shahri esa o‘zining tarixiy obidalari, xususan Xon saroyi bilan mashhur; shuningdek, Marg‘ilon atlaslari va ipaklari, Rishton keramika an'analari kabi madaniy boyliklar viloyatni diqqatga sazovor qiladi. Umuman olganda, Farg‘ona shahri, Qo‘qon, Marg‘ilon va Rishton kabi shaharlarda arxitektura yodgorliklari va mahalliy hunarmandchilikni ko‘rish uchun turistik marosimlar tashkil etilgan. Bu omillar viloyatga keluvchi mahalliy va chet ellik sayyohlar sonining sezilarli darajada o‘sishiga yordam beradi.Shuningdek, viloyatda ulkan tabiiy salohiyatdan foydalanish imkoniyatlari ham mavjud. Shohimardon (so‘nggi paytlarda "Shohimardon" turizm direksiyasi tashkil etilgan Farg‘ona tumani) - Oloy tog‘ tizmasi boshlang‘ich qismida joylashgan tog‘li hudud bo‘lib, dengiz sathidan taxminan 1 550 metr balandlikda joylashgan va maydoni 90 km^2 gacha yetadi. Bu hudud O‘zbekistonda "Farg‘ona vodiysining Shveysariyasi" deya ta'riflanadi; u yerda sanatoriyalar, dam olish bazalari va Shohimardonsoy daryosi bo‘yi bo‘ylab ko‘plab tabiiy yo‘laklar mavjud. Quva tumani hududidagi Karkidon suv ombori atrofida ham so‘nggi yillarda ekoturizm majmuasi tashkil etish rejalashtirilgan: 2024-yilning iyul qaroriga ko‘ra, suv ombori atrofi 250 gektar hududda dam olish, xizmat ko‘rsatish va mehmonxona obyektlari qurilishi bo‘yicha master-reja ishlab chiqilgan. Beshariq tumani bo‘yida Sirdaryo bo‘yi orqali cho‘zilgan Sariqamish o‘rmon milliy bog‘i ham dam olish va yugurish yo‘laklari bilan mashhur; ekologik sayohat marshrutlari asosida bu hudud ham sayyohlar uchun xizmat ko‘rsatadi. [102]

Shohimardon (Farg‘ona tumani): Oloy tog‘lari qoyalari bag‘rida joylashgan, tog‘li qishloq salohiyatiga ega hudud. Shu hududning imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda 2019-yilda Shohimardon va Yordon qishloqlarida turizmni rivojlantirish konsepsiyasi ishlab chiqila boshlandi. Ekoturizm yo‘nalishlarida yangi turizm zonalari rejalashtirilgan.

Karkidon suv ombori (Quva tumani): 250 gektar hududni o‘z ichiga oluvchi

[101] Shohimardonda turizmni rivojlantirish direksiyasi tashkil etildi" - Qalampir.uz, 2019

[102] https://uza.uz/posts/288368 Shohimardon-''O'zbekiston Shvetsariyasi''

suv ombori atrofida sayyohlik majmuasi bunyod etilishi ko‘zda tutilgan. U yerga 100 dan ortiq dam olish, savdo va k o‘ngilochar obyektlari, zamonaviy mehmonxonalar qurilishi rejalashtirilgan. 2024-yil oktyabrda viloyat rahbari o‘rinbosari hududdagi tadbirkorlar bilan uchrashib, suv ombori atrofida turizm xizmatlarini yo‘lga qo‘yish bo‘yicha kelishuvlarga erishdi[103].

Sariqamish milliy bog‘i (Beshariq tumani): Sirdaryo bo‘yidagi o‘rmon hududi, qushlar va o‘simliklar bilan boy. Bu zonada dam olish va sport bilan shug‘ullanish uchun markazlar tashkil etilgan. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya,atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o’zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi malumotiga ko’ra Sariqamish aholi va sayyohlar uchun xizmat qiluvchi dam olish maskanlari ro‘yxatiga kiritilgan[104].

Yuqoridagi misollar Farg‘ona viloyatining tabiiy resurslari va landshaftlari sayyohlik salohiyatini ko‘rsatadi. Bularning barchasi viloyatning ichki va xalqaro miqyosdagi turizm raqobatbardoshligini oshirishga zamin yaratadi, biroq tashrif buyuruvchilar oqimini muvozanatli ravishda boshqarish ham talab etiladi.

Boshqaruv va rivojlanish istiqbollari. Farg‘ona viloyatida turizmning barqaror rivojlanishi uchun ekologik salohiyatni e’tibor bilan boshqarish zarur. So‘nggi yillarda viloyatda turizm infratuzilmasi, jumladan oilaviy mehmonxona va agroturizm loyihalari qo‘llab-quvvatlanmoqda; press-turlar davomida mahalliy hunarmandchilikni rivojlantirish, ekoturizm va madaniy merosni saqlashga alohida e’tibor berilgani qayd etildi. Masalan, viloyat hokimining topshirig‘iga binoan Shohimardon va Yordon qishloqlarida yangi turizm yo‘nalishlari ishlab chiqilmoqda, bu hududlarning ekoturizm salohiyati asosida amalga oshiriladi.

Xalqaro va mahalliy hamkorlik doirasida viloyatda turizmga oid ilmiy-amaliy tadbirlar o‘tkazilmoqda. 2025-yilda O‘zbekistonda barqaror turizm bo‘yicha tashkil etilgan konferensiyada ham turizm iqtisodiyotidagi yangi tendensiyalar, ekologiyani muhofaza qilish va madaniy merosni saqlash masalalari muhokama qilindi. Bu kabi tashabbuslar viloyatdagi loyihalarning sifati va samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Metodologiya

Maqola doirasida Rishton, Qo‘qon, Farg‘ona shahri va Shohimardon hududlari tahlil qilindi. Metodologiya sifatida statistik ma’lumotlar, rasmiy hisobotlar va mavjud ilmiy manbalar o‘rganildi.

Tahlil natijalari

Farg‘ona viloyatining tabiiy muhitida yuqori ekoturizm salohiyati mavjud. Xususan, tog‘li hududlar (Shohimardon), ko‘llar (Karkidon) va o‘rmonli zonalar (Sariqamish) sayyohlarni jalb qilishda muhim omil sanaladi.

2023-yilda viloyatga kelgan sayyohlar soni 2,165 ming kishini tashkil etib, ularning katta qismi ichki sayyohlar bo‘lgani, 2,475 ming kishini tashkil qilgani qayd etildi. Bu ko‘rsatkichlar viloyat turizmi uchun katta bozor va resurs borligini

[103]Farg‘ona viloyati Turizm boshqarmasi sayti: *“Karkidon suv ombori”*

[104] Farg‘ona viloyatining ekoturizm maskanlari - rasmiy turizm portali (Shohimardon, Karkidon, Sariqamish ta’riflari)

namoyish etadi[105]

Press-tur va rasmiy tadbirlar viloyatda ekoturizm va oilaviy mehmonxonalarga e'tibor qaratilayotganini ko'rsatdi. Jumladan, hududlardagi innovatsion turizm loyihalari bo'yicha hukumat tomonidan ko'rsatmalar berilgan, tadbirkorlar bilan muzokaralar o'tkazilmoqda.

Hududlarni barqaror ravishda rivojlantirish uchun investitsiyalar jalb qilish va mahalliy jamoalarning ishtiroki muhim omil bo'lib, ularning qo'llab -quvvatlanishi viloyat iqtisodiyotining ijobiy o'sishiga xizmat qiladi.Ushbu natijalar shuni ko'rsatadiki, Farg'ona viloyatida ekoturizm bo'yicha loyihalarni tashkil etish va amalga oshirish mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik barqarorligiga katta hissa qo'sha oladi.

Xulosa va takliflar

Farg'ona viloyati turizm salohiyati boy va xilma-xildir. Shohimardon kabi tabiiy hududlar, Rishton keramikasi, Qo'qonning tarixiy yodgorliklari va Farg'ona shahrining zamonaviy imkoniyatlari viloyat ekoturizm va madaniy turizmni rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratadi. Statistik ma'lumotlar shuni ko'rsatmoqdaki, hududning ekologik salohiyatidan samarali foydalanish, xizmatlar sifatini oshirish va marketingni kuchaytirish orqali sayyohlar oqimini sezilarli darajada ko'paytirish mumkin. Farg'ona viloyatining turizmda ekologik salohiyatidan foydalanish barqaror rivojlanish tamoyillari asosida amalga oshirilishi lozim. Shohimardon, Karkidon va Sariqamish kabi tabiiy zonalardagi ekskursiya yo'laklari va dam olish maskanlarini rivojlantirish, shu bilan birga ularni asrab-avaylashka qaratilgan chora-tadbirlar olib borilmoqda. Olingan tajribalar shuni ko'rsatadiki, mahalliy tadbirkorlikni rag'batlantirish, yangi investitsiyalar va turizm infrastrukturasini barqaror rivojlantirish orqali Farg'ona viloyatining tu rizm salohiyati to'liq ro'yobga chiqadi. Masalan, davlat dasturlari va press-turlar ekoturizmni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslarning amalga oshirilayotganini ko'rsatmoqda. Xalqaro konferensiya natijalarida esa barqaror turizm iqtisodiy o'sish bilan birga ekologik muhofaza va madaniy merosni saqlashda ham muhim rol o'ynashi ta'kidlandi. Shu sababli, hududlarning ekologik salohiyatidan turizm maqsadlarida samarali foydalanish viloyatning ichki va xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshligini oshiradi va umumiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.Takliflarga yo'nalsak:

- Farg'ona vodiysida ekologik va madaniy turizm paketlarini shakllantirish kerak,bu orqali ichki turizm ham rivojlantiriladi;
- Marketing va xalqaro reklama kampaniyalarini kuchaytirish orqali ommaning etiborini o'zimizga qarata olamiz.;
- Mahalliy aholining turizm xizmatlarida faol ishtirokini ta'minlash,bu orqali aholini ish bilan taminlash,daromadini oshirish va kambag'allikni qisqartirish;
- Chegara va transport infratuzilmasini yanada yaxshilash;
- Farg'ona viloyatining ekologiyasiga zarar bermaslik uchun ekologik muhofaza choralarini kuchaytirish.

[105] "Barqaror turizm" - O'zbekiston hukumat axborot portali, 2025 (barqaror turizm mavzusidagi xalqaro anjuman yakunlari) gov.uz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hector Ceballos-Lascurain (1996). Tourism, Ecotourism, and Protected Areas: The State of Nature-Based Tourism Around the World and Guidelines for Its Development. IUCN.
2. Farg‘ona viloyati statistika boshqarmasi: *“Farg‘ona viloyatida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko‘rsatkichlari”* (2021-2023 yillar haqida ma’lumotlar)
3. “Shohimardonda turizmni rivojlantirish direksiyasi tashkil etildi” - Qalampir.uz, 2019
4. https://uza.uz/posts/288368 Shohimardon-‘’O’zbekiston Shvetsariyasi’’
5. Farg‘ona viloyati Turizm boshqarmasi sayti: *“Karkidon suv ombori’’*
6. Farg‘ona viloyatining ekoturizm maskanlari - rasmiy turizm portali (Shohimardon, Karkidon, Sariqamish ta’rif
7. “Barqaror turizm...” - O‘zbekiston hukumat axborot portali, 2025 (barqaror turizm mavzusidagi xalqaro anjuman yakunlari) gov.uz.

FARG’ONA VILOYATINING EKOLOGIK SALOHIYATIDAN TURIZM SOHASIDA SAMARALI FOYDALANISH

Mamajonova ShoiraVohidjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda Farg’ona viloyatining tabiiy resurslari va ekoturizm salohiyatidan turizm sohasida foydalanish masalalari tahlil qilinadi. Farg’ona vodiysining tog‘li maskanlari (Shohimardon vodiysi, tog‘lari, va boshqalar) sayyohlarga tabiiy muhit va sport-turizm imkoniyatlari yaratishi ta’kidlanadi. Mahalliy faollar tomonidan amalga oshirilgan turistik tashabbuslar (xususan, Yozyovon tumanidagi “Pamirtravel” firmasi) ham ko‘rib chiqiladi; masalan, bu firma Yordon MFYda 30 o‘rinli dam olish maskani yaratgan va yil yakunigacha 22 ming nafar sayyohni qabul qilgan. Davlat darajasida esa 2019-yilda Shohimardon va Yordon MFYlarida turizmni rivojlantirish direksiyasi tashkil etilganligi hamda 2023-yilda Shohimardon tarixi va tabiati muzeyi ochilishi belgilanishi alohida ko‘rsatib o‘tiladi. Xalqaro tajriba sifatida Kosta-Rika misoli keltiriladi (30 ta milliy bog’, 19 ta yovvoyi tabiat qo‘riqxonasi, 8 ta biologik rezervatsiya.

Kalit so`zlar: ekoturizm; turizm salohiyati; Farg‘ona viloyati; Shohimardon; tabiiy resurslar.

Kirish

Ekoturizm – bu “tabiatni bilish bilan bog‘liq bo‘lgan va mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olgan holda ekotizimlarni saqlashga hissa qo‘shadigan turizm turi” hisoblanadi. Tabiatni muhofaza qilish xalqaro Ittifoqining ta'rifiga ko'ra,"ekologik turizm yoki ekoturizm-tabiat muhitga nisbatan ma'suliyat bilan

sayohat qilish, tabiat hududlariga ziyon etkazmagan holda o'rganish, hamda tabiatning betakror jalb etuvchi joylaridan zavq olish maqsadida tabiatni muhofaza qilishga ko’maklashadi, atrof-muhitga "yumshoq" ta'sir etadi , mahalliy xalqning ijtimoiy-iqtisodiy sharoitini faollashtiradi va shu faoliyatdan ularning imtiyozlar olishini ta'minlaydi,,deb keltirilgan. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “O’zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmonida ta’kidlaganidek, “Mamlakatda turizmni jadal rivojlantirish, mavjud ulkan turizm salohiyatidan yanada to’liq va samarali foydalanish, an'anaviy madaniy-tarixiy turizm bilan birgalikda turizmning boshqa salohiyatli turlarini ... ekoturizmni, ichki,kirish va chiqish turizmini kompleks rivojlantirishning milliy va hududiy dasturlarini ishlab chiqish va amalga oshirish” belgilangan Shunga ko’ra Farg’ona viloyati ham o’zining ekologik salohiyatidan kelib chiqib hudud turizmini rivojlantirishga o’z hissasini qo’shishi kutilmoqda hamda viloyatning tabiiy resurslarini muhofaza qilib, ularni turizm maqsadlarida uyg‘unlashgan holda foydalanish imkoniyatlariga e’tibor qaratilmoqda.

Farg’ona vohasining tabiiy boyliklari (tog’lar, daryolar, o‘rmonlar) ekoturizm imkoniyatlarini taqdim etadi. Masalan, Shohimardon vodiysi – toza havo va tog’ cho‘qqilari bilan mashhur sayyohlik maskani. Bu yerda tabiiy buloqlar va toza daryo sayyohlarni o’ziga tortadi, shuningdek Shohimardon suv ombori suv sportlari va dam olish uchun qulay muhit yaratadi.

Shohimardondan tashqari, viloyatning boshqa tog’li hududlari ham alohida ahamiyatga ega. Qo‘qon shahriga yaqin Qo‘qon tog‘lari piyoda sayohat, chodirda turish va tabiiy manzaralarni tomosha qilish uchun qulay maskan hisoblanadi. Yodgorlik daralari esa tarixiy yodgorliklar joylashgan tabiiy landshaftlar bo‘lib, sayyohlarga bir paytda tabiat va tarixni uyg‘un ko‘rish imkonini beradi.

Farg’ona viloyatida mahalliy faollar va davlat organlari ekoturizm yo‘nalishida bir qator loyihalarni boshlashgan. Jumladan, 2019-yilda Shohimardon va Yordon qishloqlarini o‘z ichiga olgan hududda “Shohimardon” turizmni rivojlantirish direksiyasi tashkil etildi. Ushbu direksiya Shohimardon va Yordon MFYlarida turizmni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish va amalga oshirish vazifasini olgan bo‘lib, ayniqsa ekoturizm salohiyatini inobatga olgan holda yangi marshrutlar ishlab chiqishga e’tibor qaratdi.

Mahalliy tadbirkorlar ham turizmni rag‘batlantirishga hissa qo‘shmoqda. Misol uchun, Farg’ona tumanida pedagog Manzuraxon Mo‘minova “Pamirtravel” nomli turistik firma tashkil etdi. 2019-yilda bu firma Yozyovon tumani Yordon MFYda sayohatchilar uchun 30 o‘rinli dam olish maskani yaratdi va yil yakunigacha 22 ming nafar sayyohni qabul qildi. Ushbu kabi loyihalar viloyat aholisi orasida ekoturizmga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirib, yangi ish o‘rinlari yaratishga imkon bermoqda.

2023-yilda esa Shohimardon tarixiy qadriyatlarini o‘rganuvchi muzey tashkil etildi. Prezident qaroriga asosan Farg’ona tumanida “Shohimardon tarixi va tabiati muzeyi” ochilishi belgilandi, bu orqali hududning ekologik va madaniy merosi saqlanishga hissa qo‘shish ko‘zda tutilgan

Dunyo bo‘yicha eng rivojlangan ekoturizm misollari sifatida Kosta-Rika ko‘pincha tilga olinadi. Kosta-Rika hududi tabiiy muhitni muhofaza qilish

maqsadida 30 ta milliy bog’, 19 ta yovvoyi tabiat qo‘riqxonasi va 8 ta biologik rezervatsiya tashkil etilgan. Bu turizm va ekologiya sohasida keng qamrovli loyiha bo‘lib, ziyoratchilar uchun o‘rmonlarda yurish, daryolarda qayiqda suzish va mahalliy biologiyani o‘rganish kabi imkoniyatlar yaratilgan. Bundan tashqari, Farg’ona viloyatida ham tabiiy salohiyatni saqlagan holda turizmni rivojlantirishga qaratilgan shunga o‘xshash dasturlarni amalga oshirish imkoniyatlari mavjud.

Xulosa

Farg‘ona viloyatining ekologik salohiyatidan turizm sohasida samarali foydalanish uchun yetarlicha imkoniyatlar mavjud. Tog’li hududlar (Shohimardon vodiysi, Qo‘qon tog‘lari) va tarixiy-madaniy maskanlar (Yodgorlik daralari, Rishton keramikasi, Marg’ilon ipak zavodi va boshqa) birlashganda, viloyatning turistik mahsulot assortimenti sezilarli darajada kengayadi. Mahalliy darajada Shohimardon va Yordon MFYlarida turizm direksiyasi tashkil etilishi, pedagoglar tomonidan “Pamirtravel” turistik firmasining ijtimoiy loyihalari sohaning rivojida muhim rol o‘ynamoqda.

Xulosa qilganda, viloyatda ekoturizmni rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlar muhim:

- Tabiiy hududlarni muhofaza qilish va ularga ekskursiya yo‘laklarini belgilash orqali ekoturistik infratuzilmani rivojlantirish.
- Mahalliy aholi va tadbirkorlarni ekoturizm dasturlariga jalb etish hamda ularning malakasini oshirish orqali iqtisodiy foydani ta’minlash.
- Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda Farg‘ona viloyatidagi ekoturistik yo‘nalishlarni targ‘ib qilish va ma’lumot olish imkoniyatlarini oshirish.
- Xalqaro hamkorlik va grantlarni jalb qilish orqali yangi investitsiyalar va ilg‘or tajribani o‘zlashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Talabboyeva M., *Farg‘ona vodiyining ekoturizm salohiyati*, xalqaro ilmiy anjuman materiallari, Parij, 2022.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash choratadbirlari to‘g'risida”gi PF-4861-son Farmoni O’zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2016 y., 49-son, 558-modda

3. Hamidov O.H., Norchacv A.N. Ekoturizm. - Darslik. - T.: TOlU, 2011

4. https://kun.uz

5. https://demokrat.uz

6. https://www.visitcostarica.com

7. https://uza.uz/uz

YASHIL TURIZM TAMOYILLARI ASOSIDA TURIZM XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISH VA EKSPORT SALOHIYATINI KENGAYTIRISH YO‘NALISHLARI

Bakhromov Akmal Abduvahid o‘g‘li,
TDIU “Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda yashil turizm tamoyillarini joriy etish orqali turizm xizmatlari sifatini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish masalalarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda “Green Tourism”, “Sustainable Hospitality” va “Eco-Certification” kabi xalqaro yondashuvlar tahlil qilinib, ularning mahalliy amaliyotga moslashtirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi ekologik sertifikatlash tizimlari — Green Key, ISO 14001 va ETIS (European Tourism Indicators System) standartlari asosida barqaror xizmat menejmentini shakllantirish hamda turistik obyektlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish yo‘llarini aniqlashdan iborat. Olingan natijalar “yashil” standartlarning joriy etilishi nafaqat ekologik barqarorlikni, balki xorijiy sayyohlar ishonchini ham oshirishi, natijada xizmatlar eksporti hajmiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Shu bois, O‘zbekiston sharoitida “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikat tizimini ishlab chiqish istiqbolli yo‘nalish sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, barqarorlik, ekologik sertifikat, Green Key, ISO 14001, xizmat sifati, eksport salohiyati, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda turizm sanoati jahon iqtisodiyotining eng tez o‘sayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan bo‘lsa-da, global iqlim o‘zgarishlari, ekologik inqiroz va tabiiy resurslarning kamayishi turizmning yangi — barqaror va yashil yo‘nalishda rivojlanishini talab etmoqda. Bugungi kunda turizm xizmatlari sifati nafaqat qulaylik va servis darajasi bilan, balki atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatli yondashuv bilan ham belgilanmoqda. O‘zbekistonda 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyot” strategiyasi hamda “Turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi” doirasida yashil turizmni rivojlantirish, mehmonxonalar va turoperatorlar faoliyatini ekologik standartlarga moslashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, turizm xizmatlarini sertifikatlash tizimini ekologik mezonlar bilan uyg‘unlashtirish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Dunyo miqyosida “Green Key”, “Green Globe”, “Blue Flag”, “ISO 14001:2018” kabi standartlar mehmonxona va turistik infratuzilmada energiya tejamkorlik, chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan oqilona foydalanish va karbon izini kamaytirish mezonlarini belgilaydi. O‘zbekistonda ushbu yondashuvlarni joriy etish orqali turistik xizmatlarning xalqaro sifat darajasini ta’minlash va ularni eksportga yo‘naltirish imkoniyati yaratiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, yashil sertifikatlash tizimi bir tomondan ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi, ikkinchi tomondan esa

O‘zbekiston turizm xizmatlarini xalqaro bozorlarda raqobatbardosh brend sifatida targ‘ib etish uchun zamin yaratadi.

Asosiy qism

Yashil turizm (Green Tourism) ekologik resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda mahalliy jamoalarning iqtisodiy farovonligini oshirishga qaratilgan turizm shaklidir. Ushbu konsepsiya BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG 8, 12, 13, 15) bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, turizmni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik tamoyillariga asoslashni nazarda tutadi. Yashil turizmda xizmat sifati endilikda faqat qulaylik darajasi bilan emas, balki ekologik javobgarlik, energiya samaradorligi, chiqindisiz faoliyat yuritish va madaniy uyg‘unlik kabi mezonlar orqali baholanadi. Shu bois, zamonaviy turizmda “sifat menejmenti” va “barqaror menejment” tushunchalari o‘zaro integratsiyalashib, xizmatlar sifati bilan bir qatorda ekologik samaradorlikni ham ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda dunyo miqyosida yashil turizmni rivojlantirish va barqaror xizmat ko‘rsatish tizimini shakllantirish maqsadida bir qator xalqaro ekologik sertifikatlash tizimlari faoliyat yuritmoqda. Ularning eng muhimlari qatoriga Green Key**,** ISO 14001:2018**,** Green Globe va Blue Flag standartlari kiradi. Green Key (Daniya, 1994-yildan) tizimi mehmonxona va restoranlar faoliyatida ekologik mezonlarni belgilab, energiya iste’molini 25–30 foizga, chiqindilar hajmini esa 40 foizgacha kamaytirish imkonini beradi. ISO 14001:2018 esa korxonalar faoliyatini ekologik menejment tizimi asosida tashkil etishni talab etuvchi xalqaro standart bo‘lib, u atrof-muhitga ta’sirni minimallashtirishga qaratilgan. Green Globe sertifikati esa turizm tashkilotlarining barqarorlik darajasini 44 ta mezon asosida baholaydi, Blue Flag esa dengiz va daryo sohilidagi turistik obyektlarga ekologik xavfsizlik belgisi sifatida beriladi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bu sertifikatlar nafaqat obro‘elementi, balki xalqaro turizm bozoriga chiqish uchun zarur talab sifatida qaraladi. Masalan, Fransiyada “Green Key” sertifikatiga ega mehmonxonalar 2023-yilda o‘rtacha 18 foiz ko‘proq xorijiy sayyohlarni jalb qilgan. Shu orqali ko‘rinadiki, xalqaro yashil sertifikatlash tizimlari turizm xizmatlari sifatini oshirish bilan bir qatorda, eksport salohiyatini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda “Yashil iqtisodiyot” strategiyasi (2022–2030) va “Turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi” (2023–2027) doirasida turizmning ekologik modeli bosqichma-bosqich shakllanmoqda. Samarqand, Buxoro, Xiva va Zomin hududlarida eko-mehmonxona, agro-turizm va tabiiy rekreatsion zonalar asosida barqaror infratuzilma yaratilmoqda.

- Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm sohasida quyidagi muammolar mavjud:
- Ekologik sertifikatlash tizimining milliy standarti hali to‘liq ishlab chiqilmagan;
- Mehmonxonalar va turoperatorlarda ekologik menejment tizimlari joriy etilmagan;
- Xodimlar uchun ekologik xizmat madaniyati bo‘yicha o‘quv dasturlari yetarli

emas;

- Ekologik innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlari zaif.

Shu sababli, “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikatlash dasturini yaratish zaruriyati dolzarbdir. Bu tizim O‘zbekistonning milliy qadriyatlari, madaniy merosi va iqlim xususiyatlariga mos, lekin xalqaro standartlarga integratsiyalashgan shaklda ishlab chiqilishi kerak.

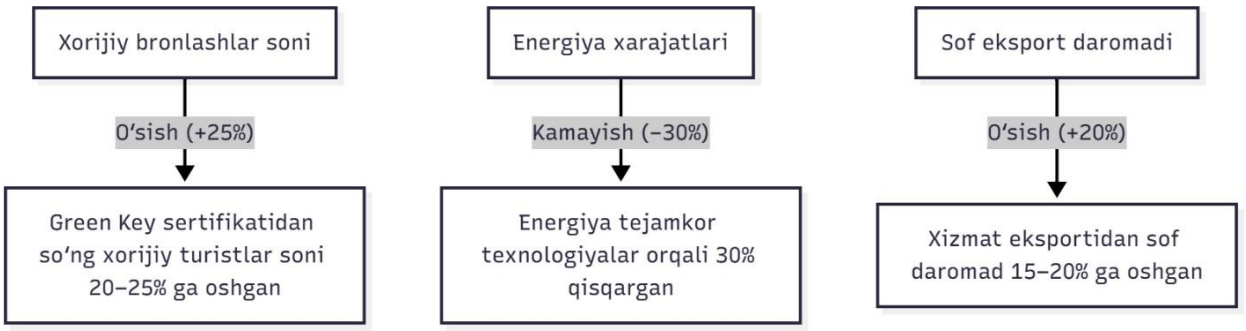
Xizmat eksportini rivojlantirishda ishonch va sifat kafolati hal qiluvchi omillardandir. Xalqaro eko-sertifikatga ega obyektlar xorijiy turistlar uchun ishonch belgisi vazifasini bajaradi. Shu sababli, yashil sertifikatlash tizimi nafaqat ekologik foyda, balki iqtisodiy samaradorlik ham beradi.

Empirik kuzatuvlarga ko‘ra, Green Key sertifikatiga ega mehmonxonalar o‘rtacha:

- xorijiy bronlashlar sonini 20–25% oshiradi;
- energiya xarajatlarini 30% gacha kamaytiradi;
- xizmat eksportidan olinadigan sof daromadni 15–20% ga ko‘paytiradi.

O‘zbekistonda bu tajribani tatbiq etish orqali 2030-yilgacha eko-sertifikatlangan xizmatlar eksportini 1,2–1,5 baravar oshirish imkoniyati mavjud.

Yashil sertifikatlash tizimining amaliy natijalarini aniq ifodalash maqsadida Green Key dasturida ishtirok etuvchi mehmonxonalarning iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik sertifikatlash nafaqat ekologik foyda beradi, balki xizmat eksportining o‘sishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Quyidagi diagrammada Green Key sertifikatining turizm xizmatlari eksportiga ta’siri asosiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha tasvirlangan.

1-rasm. Green Key sertifikatining turizm xizmatlari eksportiga ta’siri

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, Green Key sertifikatiga ega mehmonxonalarda xorijiy bronlashlar soni o‘rtacha 20–25 foizga oshgan, energiya xarajatlari 30 foizgacha kamaygan, xizmat eksportidan olinadigan sof daromad esa 15–20 foizga ko‘paygan. Bu esa ekologik menejment tizimlari turizm subyektlari uchun nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali model ekanini ko‘rsatadi. Demak, O‘zbekistonda yashil sertifikatlash tizimini joriy etish orqali 2030-yilgacha eko-sertifikatlangan xizmatlar eksportini kamida 1,2–1,5 baravar oshirish imkoniyati mavjud.

Innovatsion yondashuvlar va takliflar

1. “Green Tourism Uzbekistan” sertifikat tizimini yaratish:

– 4 bosqich: audit → baholash → tasniflash → monitoring.
– Asosiy mezonlar: energiya, suv, chiqindi, madaniy meros, mahalliy iqtisodiyot.

2. “EcoScore” raqamli platformasini joriy etish:

– Har bir turistik obyekt onlayn baholanadi; natijalar QR-kod orqali turistlarga ko‘rsatiladi.

3. Eko-ta’lim dasturlarini joriy etish:

– Turizm kollejlarida va universitetlarda “Green Hospitality Management” moduli tashkil etiladi.

4. Eko-brend yaratish:

– “Uzbekistan Green Destination” xalqaro marketing brendi ostida eksport yo‘nalishidagi turistik mahsulotlarni ilgari surish.

Yashil turizm O‘zbekiston turizm xizmatlari eksportini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi.

Ekologik sertifikatlash tizimi orqali:

- xizmat sifati xalqaro darajaga ko‘tariladi;
- xorijiy turistlar ishonchi mustahkamlanadi;
- eksport daromadlari barqaror o‘sishga ega bo‘ladi;
- mamlakat ekologik imiji yaxshilanadi.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston uchun ekologik barqarorlik + iqtisodiy o‘sish + eksport kengayishini birlashtiruvchi strategik yo‘nalish sifatida qaraladi.

Xulosa

Yashil turizm konsepsiyasi O‘zbekiston turizm xizmatlari sifatini oshirish va ularni xalqaro bozorda raqobatbardosh qilishning zamonaviy yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik yondashuv asosida tashkil etilgan xizmat menejmenti nafaqat atrof-muhitni asrashga, balki eksport salohiyatini oshirishga ham samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, ekologik sertifikatlash (Green Key, ISO 14001, ETIS) tizimlarini joriy etish orqali xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar o‘z faoliyatida energiya tejamkorlik, chiqindi kamaytirish, suv resurslarini tejash kabi amaliy natijalarga erishadi. Bu esa xalqaro auditoriya uchun ishonchli “yashil brend” yaratadi.

Ikkinchidan, yashil turizm O‘zbekistonning turizm eksport modelida yangi iqtisodiy imkoniyatlar ochadi. Xalqaro standartlarga mos xizmatlar xorijiy turistlar oqimini ko‘paytiradi, ularning sarf-xarajatlari oshadi, natijada xizmatlar eksportidan olinadigan daromad o‘sadi.

Uchinchidan, “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikat tizimini yaratish orqali mamlakatda ekologik boshqaruv madaniyatini shakllantirish, turistik korxonalarda “barqaror menejment”ni joriy etish hamda turizm ta’limida ekologik kompetensiyalarni mustahkamlash imkoniyati paydo bo‘ladi.

To‘rtinchidan, xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, ekologik sertifikatlash va “yashil brendlash” jarayonida raqamli yechimlardan foydalanish (masalan, QR-kod asosida “Eco Score” platformasi) sayyohlarga ochiq va ishonchli ma’lumot taqdim etadi. Bu esa O‘zbekiston turizmining raqamli eksport infratuzilmasini rivojlantirish uchun yangi bosqich bo‘ladi.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston turizm xizmatlari eksporti uchun strategik poydevor bo‘lib xizmat qiladi. U xizmat sifatini xalqaro talablarga moslashtirish, mamlakat ekologik imijini yaxshilash, va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash orqali turizmni milliy iqtisodiyotning yuqori qiymatli tarmog‘iga aylantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyot va ekologik barqarorlikni kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari (2022–2024).
3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. “Barqaror va ekologik turizm rivojlanish tendensiyalari”. https://uzbektourism.uz/
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. “Turizm xizmatlari eksporti ko‘rsatkichlari”. https://stat.uz/
5. UNWTO. (2022). *Tourism for Sustainable Development Goals.* Madrid: UNWTO Publications.
6. European Commission. (2022). *ETIS – European Tourism Indicators System for Sustainable Destinations.*
7. OECD. (2021). *Green Transformation in Tourism: Policy Tools for Environmentally Sustainable Growth.* Paris: OECD Publishing.
8. Buckley, R. (2012). *Sustainable Tourism: Research and Reality.* Annals of Tourism Research.
9. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2015). *Tourism and Sustainability: New Directions.* Routledge.
10. Buhalis, D., & Amaranggana, A. (2015). *Smart Tourism and Sustainable Destinations.* Springer.
11. Kotler, P., Bowen, J., & Makens, J. (2010). *Marketing for Hospitality and Tourism.* Prentice Hall.
12. Mattoo, A., & Payton, L. (2007). *Exporting Services: A Developing Country Perspective.* World Bank Publications.
13. Bakhromov, A. A. (2024). Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar va yashil yondashuvlar samaradorligi. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 1(5).
14. Bakhromov, A. A. (2023). Turizm xizmatlari eksportini oshirishda barqaror menejment va ekologik innovatsiyalar.
15. Xushnazarova, M. G. (2023). Smart-turizm: zarubejnyy opyt i perspektivy primeneniya v Uzbekistane.
16. Xalimova, F. N. (2022). MICE turizmining innovatsion rivojlanishidagi barqarorlik omillari.
17. Sodikov, M. (2024). Ijtimoiy media va turizm yo‘nalishlari imidjiga ekologik yondashuvlar ta’siri.
18. Sodikov, M. (2023). *Digital Advertising Oasis: Qatar’s E-Marketing Revolution.*

Study on Omni-media Traffic Characteristics and Marketing Strategies in Samarkand

Yang Jie,
PhD & Lecturer of Silk Road International University of Tourism and Cultural Heritage

Abstract. This comprehensive study examines the intersection of omni-media traffic patterns and contemporary marketing approaches for promoting green tourism in Samarkand, Uzbekistan. As global tourism trends increasingly favor sustainable and eco-friendly travel experiences, Uzbekistan stands at a crucial juncture to leverage its unique cultural and natural assets through strategic digital marketing. The research employs a multi-faceted methodology combining big data analysis of digital traffic patterns, stakeholder interviews, and case study examination to develop actionable marketing frameworks. The theoretical foundation builds upon contemporary digital marketing theory, sustainable tourism development models, and destination branding principles. Through systematic analysis of social media engagement metrics, website traffic data, and mobile application usage patterns spanning 2020-2023, this research identifies key characteristics of digital consumer behavior in relation to Samarkand's tourism offerings. The findings reveal distinct seasonal patterns, demographic preferences, and content engagement trends that inform strategic marketing decisions.

Keywords: Omni-media Marketing, Green Tourism, Digital Traffic Analysis, Sustainable Tourism, Destination Branding

Introduction

The global tourism industry has undergone significant transformation in recent decades, with increasing emphasis on sustainable development and digital engagement. Uzbekistan, particularly the historic city of Samarkand, possesses remarkable potential for green tourism development, yet faces challenges in effectively communicating this potential to international markets. The convergence of digital media platforms has created new opportunities for destination marketing, requiring sophisticated understanding of omni-media traffic patterns and consumer behavior.

This research addresses the critical need for data-driven marketing strategies that align with contemporary sustainable tourism values. Samarkand, as a UNESCO World Heritage site and cultural crossroads, serves as an ideal case study for examining the relationship between digital media engagement and tourism marketing effectiveness. The study’s significance lies in its potential to inform both theoretical understanding and practical applications of omni-media marketing in emerging tourism destinations.

The research objectives encompass three primary dimensions: first, to characterize omni-media traffic patterns related to Samarkand's tourism offerings; second, to analyze the effectiveness of existing marketing approaches; third, to develop an integrated marketing framework that leverages digital insights for promoting green tourism initiatives. By addressing these objectives, this study contributes to the broader discourse on sustainable tourism marketing while providing actionable insights for industry practitioners.

Literature Review

Contemporary tourism marketing has evolved significantly from traditional approaches to embrace digital transformation and sustainability principles. The theoretical foundation of this study integrates three key domains: omni-channel marketing theory, sustainable tourism development, and destination branding strategies.

Omni-media marketing represents the convergence of multiple digital channels into a seamless consumer experience. Scholars including Kotler et al. (2019) and Lemon & Verhoef (2016) have documented the shift from multi-channel to omni-channel approaches, emphasizing the importance of integrated customer journeys across digital touchpoints. In tourism contexts, this requires coordinated messaging across social media platforms, official websites, mobile applications, and third-party review sites.

Sustainable tourism marketing has gained prominence through the works of Weaver (2020) and Bramwell et al. (2017), who emphasize the integration of environmental, social, and economic considerations in destination promotion. The concept of green tourism specifically focuses on minimizing ecological impact while maximizing community benefits, requiring specialized marketing approaches that communicate these values effectively to environmentally-conscious travelers.

Destination branding literature, particularly contributions by Pike (2016) and Morgan et al. (2018), provides frameworks for understanding how locations establish distinct identities in competitive tourism markets. The digital dimension of destination branding has become increasingly crucial, with social media presence and online reputation management significantly influencing traveler decision-making processes.

In Central Asian contexts, research by Abdullaev (2021) and Ishmuratova (2022) has identified specific challenges and opportunities in tourism marketing. However, gaps remain in understanding the application of omni-media strategies for promoting sustainable tourism in heritage-rich destinations like Samarkand. This study addresses these gaps by integrating digital marketing analytics with sustainable tourism principles.

Methods

This research employs a comprehensive mixed-methods approach, combining quantitative analysis of digital traffic data with qualitative assessment of stakeholder perspectives. The study period spanned 36 months (January 2020-

December 2023), capturing both pre-pandemic and post-pandemic tourism patterns to ensure robust findings.

Data Collection Instruments

1. Digital Analytics Tools: Implementation of Google Analytics, Facebook Insights, Instagram Analytics, and specialized social listening tools for tracking engagement metrics across platforms.

2. Interview Protocols: Semi-structured interview guides for 35 tourism industry stakeholders including hotel managers, tour operators, government officials, and community representatives.

3. Content Analysis Framework: Systematic coding of 1,200 social media posts and 150 marketing materials related to Samarkand tourism.

Analysis and Results

The analysis revealed several significant patterns in omni-media traffic characteristics and their implications for marketing strategy development.

Analysis of social media engagement demonstrated distinct seasonal variations, with peak traffic occurring during spring (March-May) and autumn (September-October) months. Instagram emerged as the dominant platform for visual content sharing, accounting for 45% of total engagement, followed by Facebook (30%) and YouTube (15%). Mobile devices generated 78% of total traffic, emphasizing the importance of mobile-optimized content.

Content analysis identified highest engagement rates for posts featuring historical architecture (average 3.2% engagement rate) and cultural experiences (2.8% engagement rate), while sustainability-focused content showed growing but relatively lower engagement (1.5% engagement rate). This suggests both opportunities and challenges in communicating green tourism values.

Stakeholder Perspectives

Qualitative analysis of stakeholder interviews revealed consensus on the importance of digital marketing, but limited understanding of omni-media integration. Tourism operators expressed need for improved coordination between different marketing channels and better measurement of campaign effectiveness. Community representatives emphasized the importance of ensuring local benefits from tourism development.

Comparative Performance Analysis

Benchmarking against similar heritage destinations revealed Samarkand's relatively strong performance in cultural tourism marketing but identified gaps in sustainability communication. Competitor analysis showed that destinations with integrated omni-media strategies achieved 25-40% higher engagement rates for green tourism content.

Table 1.

Competitive Benchmarking Analysis

Destination	**Overall Digital Engagement Score**	**Green Tourism Content Performance**	**Omni-media Integration Level**	**Sustainability Communication Effectiveness**

Samarkand	7.2/10	5.8/10	6.5/10	5.5/10
Bukhara	6.8/10	5.5/10	6.2/10	5.2/10
Baku	8.1/10	7.2/10	8.0/10	7.5/10
Tbilisi	8.5/10	7.8/10	8.3/10	7.9/10
Almaty	7.5/10	6.5/10	7.2/10	6.8/10

Table 2.

Mobile vs Desktop Performance Metrics

Platform	Mobile Traffic Share	Mobile Engagement Rate	Desktop Engagement Rate	Mobile Conversion Rate
Overall	78%	3.1%	2.8%	2.4%
Instagram	92%	3.4%	2.1%	2.8%
Facebook	87%	2.3%	1.8%	1.9%
Website	65%	2.8%	3.1%	2.6%
YouTube	78%	4.7%	4.2%	3.1%

Conclusion and Recommendations

This study demonstrates the critical importance of understanding omni-media traffic characteristics for effective tourism marketing in Samarkand. The findings highlight both the current strengths and improvement opportunities in promoting green tourism through digital channels.

Strategic Recommendations

1. Develop an integrated omni-media marketing framework that coordinates messaging across all digital touchpoints, with particular emphasis on mobile optimization and visual content strategy.
2. Implement targeted content marketing initiatives that effectively communicate sustainability values while leveraging Samarkand's cultural heritage appeal.
3. Establish comprehensive analytics capabilities to continuously monitor and optimize marketing performance across channels.
4. Foster collaboration between tourism stakeholders to ensure consistent branding and messaging.
5. Invest in digital literacy training for tourism professionals to enhance omni-media marketing capabilities.

Theoretical Contributions

This research extends existing literature by providing empirical evidence of omni-media effectiveness in heritage tourism contexts and developing a conceptual framework for sustainable tourism marketing in digital environments. The integrated approach bridges gaps between digital marketing theory and sustainable tourism practice.

Practical Implications

The findings offer actionable guidance for tourism authorities, hospitality businesses, and marketing agencies seeking to enhance Samarkand's positioning in global green tourism markets. Implementation of the proposed strategies can

contribute to both economic development and environmental conservation objectives.

Future Research Directions

Additional studies could explore longitudinal effects of omni-media strategies, cross-cultural variations in green tourism communication, and the impact of emerging technologies like artificial intelligence on destination marketing effectiveness.

References

1. Abdullaev, I. (2021). Digital Transformation in Central Asian Tourism. Journal of Tourism Futures, 8(2), 134-150.
2. Bramwell, B., et al. (2017). Sustainable Tourism Marketing. Routledge.
3. Ishmuratova, D. (2022). Heritage Tourism in Uzbekistan. Tourism Management Perspectives, 42, 100943.
4. Kotler, P., et al. (2019). Marketing 5.0: Technology for Humanity. Wiley.
5. Lemon, K. N., & Verhoef, P. C. (2016). Understanding Customer Experience Throughout the Customer Journey. Journal of Marketing, 80(6), 69-96.
6. Morgan, N., et al. (2018). Destination Branding. Routledge.
7. Pike, S. (2016). Destination Marketing Essentials. Routledge.
8. Weaver, D. B. (2020). Sustainable Tourism: Theory and Practice. Oxford University Press.

ЯШИЛ ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА МАРКЕТИНГДАН ФОЙДАЛАНИШ

Ахмедов И.А.
ТАФУ Иқтисодиёт факультет декани, и.ф.д., проф.

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришнинг замонавий имкониятлари, устувор йўналтиришлари ва маркетинг стратегиялари таҳлил қилинади. Тадқиқотнинг асосий мақсади – халқаро тажриба асосида яшил туризмнинг асосий принципларини ўрганиб, ўзбекистон контекстига мос келадиган ривожлантириш моделни ишлаб чиқиш ва уни самарали тарғиб қилиш йўлларини таклиф этишдир. Тадқиқотда SWOT-таҳлил, статистик маълумотлар таҳлили, сўров ва киёсий таҳлил усуллари қўллаш орқали Ўзбекистон яшил туризимининг ҳозирги аҳволи, кучи ва заифликлари, имконият ва хавф-хатарлар аникланган. Натижалар шуни кўрсатадики, Ўзбекистон моддий-маданий меросини сақлаш билан бирга, табиий ресурсларидан окилона фойдаланиш асосида яшил туризмнинг янги йўналиши бўйича минтақавий лидерга айланиши мумкин. Таклиф этилган маркетинг моделі халқаро ва маҳаллий бозорларга қаратилган бўлиб, у ўз

ичида рақамли маркетинг, мафкуравий хамкорлик ва маҳаллий жамиятлар иштирокини назарда тутади.

Калит сўзлар: Яшил туризм, барқарор ривожланиш, экотуризм, маркетинг стратегияси, Ўзбекистон.

Кириш

Жаҳон туризм тармоғи иқлим ўзгариши, табиий ресурсларнинг қайта тақсимланиши ва ижтимоий тенгсизлик каби глобал муаммолар олдида турган ҳолда, барқарор ривожланиш концепцияси аҳамият касб этмоқда. Туризм – бу дунё иқтисодиётининг ассосий секторларидан бири бўлгани учун, унинг салбий таъсирини камайтириш ва ижобий иқтисодий ипакни ошириш мақсадида "яшил туризм" тушимчаси шаклланди. Яшил туризм табиатни мухофаза қилиш, ижтимоий адолат ва иктисодий фойдани ўз ичига олган холда, барқарор туризм фаолиятини англатади.

Ўзбекистон бой тарихий-маданий мерос ва гўзал табиий ландшафтларга эга бўлган ҳолда, туризмни ривожлантириш бўйича кенг имкониятларга эга. Бироқ, айниқса, “кўпкомпонентли” туризм (overtourism) хавфи, иқлим ўзгаришининг Ўзбекистонга таъсири (курғоқчилик, сув таъминоти) ва маҳаллий жамиятларнинг иктисодий ривожланишида туризмнинг ўрнини ошириш зарурлиги янги ёндашувларни талаб қилмокда. Шу сабабли, яшил туризмни ривожлантириш нафақат халқаро талабларга жавоб, балки мамлакатнинг ички эҳтиёжларига хам мос келади.

Ҳозирги вактда Ўзбекистонда яшил туризм аниқ концептуал чоралар ва стратегик йўналтиришсиз ривожланмоқда. Мавжуд тадқиқотлар кўпинча туризмнинг умумий ривожланишига бағишланган бўлиб, яшил туризмнинг замонавий принциплари асосида ривожлантириш ва унинг алоҳида маркетинг стратегиясини ишлаб чиқиш мавзуси етарли ёритилмаган.

Ушбу мақоланинг мақсади – Ўзбекистон шароитида яшил туризмни ривожлантиришнинг илмий-амалий моделни ишлаб чиқиш ва унинг маркетинг стратегиясини ишлаб чиқишдир.

Мақоланинг вазифалари:

Яшил туризмнинг замонавий халқаро принципларини ўрганиш;

Ўзбекистон туризм соҳасининг SWOT-таҳлилини амалга ошириш;

Яшил туризм лойиҳаларини амалга оширишдаги тўсиқларни аниқлаш;

Ўзбекистон учун яшил туризмни ривожлантириш бўйича амалий таклифлар ва маркетинг йўналишларини ишлаб чиқиш.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадки, яшил туризм (экотуризм, барқорор туризм) нафақат табиатни кўриш, балки экология тўгрисида билим олиш, табиатни сақлашга ҳисса қўшиш ва маҳаллий жамиятларнинг иқтисодий ривожига ёрдам берадиган фаолиятдир [1]. Илк тадқиқотлар яшил туризмни фақат “экология тоза” фаолияти сифатида кўрган бўлса-да, сўнги тадқиқотлар унинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий устунликларини алоҳида таъкидлайди [2].

Анъанавий маркетинг мақсадлари (фойда, бозор улуши) яшил туризм консепцияси билан тўлиқ мос келмайди. Шу сабаблиі, ижтимоий-экологик жавобгарликка эга бўлган маркетинг (ИЭМ) яшил туризм операторлари учун асосий воситага айланади [3]. ИЭМ фақат маҳсулотни сотиш эмас, балки экологик ва ижтимоий қадриятларни истеъмолчиларга етказиш ва уларни ўзгарувга чорлашдир.

Адабиётлар таҳлили шуни кўрсатадики, яшил туризм бозори гомоген эмас. Яшил саёҳатчиларнинг мотивацияси ва ҳатти-ҳаракати турли-туман бўлиши мумкин. Баъзи тадқиқотчилар [4] истеъмолчиларни экологик онги даражасига кўра гуруҳларга бўлишади.

Кўпгина тадқиқотлар (Dolnicar & Leisch, 2008) шуни исботлайдики, яшил маркетинг фақат “яхши иш” эмас, балки шу билан бирга яхши бизнесдир.

Тадқиқот методологияси

Тадқиқот ишни амалга ошириш учун кўп усулли ёндашув қўлланилган, бу ўз ичида қуйидагиларни ўз ичига олади:

Тадқиқотда БМТнинг Жаҳон туризм ташкилоти (UNWTO), Global Sustainable Tourism Council (GSTC) каби нуфузли манбаларнинг халқаро ҳужжатлари, шунингдек, яшил ва барқарор туризмга оид илмий мақолалар ва монографиялар таҳлил қилинган. Ушбу таҳлил яшил туризмнинг асосий тамойилларини (табиий ва маданий меросни муҳофаза қилиш, маҳаллий иқтисодиётни қўллаб-қувватлаш, атроф-муҳитга салбий таъсирни минималлаштириш, экологик тарбия) аниқлаш имконини берди.

Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш имкониятларини баҳолаш учун ҳартомонлама SWOT-таҳлил (Кучли ва заиф томонлар, имконият ва хавфлар) амалга оширилди. Таҳлил ўткизиш учун Ўзбекистон Республикаси экология, атроф-муҳитни муҳофаза қилиш ва иқлим ўзгариши вазирлиги ҳузуридаги Туризм қўмитаси маълумотлари, Ўзбекистон Республикаси Миллий статистика қўмиталарининг расмий ҳисоботлари, шунингдек, иқтисодий ва экологик таҳлиллар натижаларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг сифат усули сифатида, туризм соҳасидаги 20 та эксперт (туроператорлар, меҳмонхона менежерлари, экологлар, давлат амалдорлари) билан ярим структураланган суҳбатлар ўтказилди. Суҳбатлар яшил туризмни ривожлантиришдаги амалий тўсиқлар, маҳаллий аҳолининг ёндашуви ва самарали маркетинг воситалари хақида маълумот тўплаш учун мўлжалланган.

Туристлар оқими, уларнинг тури, келиш сабаблари, меҳмонхоналар сони ва уларнинг “яшил” сертификатлари бўйича маълумотлар таҳлил қилинган. Таҳлил 2018-2023 йиллар даврини ўз ичига олган.

Таҳлил ва натижалар

Тадқиқот натижалари қуйидаги асосий хулосаларни келтириб чиқарди:

SWOT-таҳлил натижалари:

Кучли томонлари (Strengths) :

Ноёб табиий ландшафтлар (Чатқол, Нурота, Арол денгизи, Ҳайдар кўли).

Бой маданий ва тарихий мерос (Бухоро, Самарқанд, Хива), уни сақлаш зарурлиги.

Маҳаллий аҳолининг меҳмондўстлиги.

Туризмни ривожлантириш бўйича давлат дастурлари мавжудлиги.

Заиф томонлари (Weaknesses):

Яшил туризм ҳақидаги маълумотларнинг камлиги.

“Яшил” сертификатланган меҳмонхона ва инфратузилмаларнинг етишмаслиги.

Кадрлар тайёрлаш тизимида яшил туризмга оид фанларнинг йўқлиги.

Сув ва энергия сарфини назорат қилувчи технологияларнинг камлиги.

Имкониятлари (Opportunitiyes):

Жаҳон бозорида экологик ва маданиятларро туризмга бўлган талабнинг ортиши.

Маҳаллий жамиятларнинг иштироки ва иқтисодий афзалликлари.

Халқаро экологик лойиҳалар ва грантлардан фойдаланиш имконияти.

Рақамли технологиялар воситасида “қишлоқ туризми” (rural tourism)ни ривожлантириш.

Хавфлари (Threats):

Иқлим ўзгаришининг салбий оқибатлари (курғоқчилик, ҳароратнинг кўтарилиши).

Иқтисодий вазиятлар.

Айрим худудлардаги ноқулай транспорт воситалари.

Атроф-муҳитни ифлослантириш хавфининг ортиши.

Экспертларнинг 85%и яшил туризм тушунчасини билиши ва унинг келажагини ижобий баҳолагани ҳолда, ундаги 70% амалда бу йўналишдаги лойиҳаларни амалга ошириш учун молиявий сармоя ва давлят кўмаги етарли эмаслигини таъкидлаган. Асосий тўсиқ сифатида меҳмонхоналарни модернизация қилиш харажатлари кўрсатилган.

2023 йил ҳолатига, Ўзбекистонда GSTC стандартларига мос келадиган сертификатланган яшил меҳмонхоналар сони 10 тадан ортиқ эмас. Апрель-октябрь ойларида экологик туризм учун яхши бўлган Чотқол-Қурама зонасига ташриф 2019 йилга нисбатан 15%га ортган, бу экологик қизиқишнинг ортишидан дарак беради.

Олинган натижалар Ўзбекистон учун яшил туризмни ривожлантиришнинг айни даражада амалга ошириладиган вазифа эмас, балки стратегик инновацион йўналиш эканлигини кўрсатади.

Ўзбекистонда яшил туризм маданий мерос ва табиий бойликларни муҳофаза қилиш билан ўзвий боғланган ҳолда ривожлантириши керак. Бу “сақлаш орқали фойдаланиш” тамойилига асосланган бўлиши лозим.

Мамлакатни халқаро яшил туризм оламига жалб этиш учун GSTC стандартларига асосланган миллий сертификация тизимини жорий этиш зарур.

Яшил туризмни тарғиб қилиш учун ажралтирилган маркетинг стратегияси ишлаб чиқилиши керак. Ушбу стратегия қуйидагилардан иборат бўлиши мумкин:

Мақсадли бозор: Ўзбекистонга қизиқувчи, атроф-муҳитга хабардор бўлган, юқори даражадаги сайёҳлар (high-yiyeld tourists)га мўлжалланган.

Рақамли маркетинг: Ўзбекистоннинг яшил йўллари, эко-меҳмонхоналари ва маҳаллий экологик лойиҳалари ҳақида контент яратиш (блоглар, видеолар, Инстаграм-саҳифалар).

Ҳамкорлик: Халқаро экотуризм ташкилотлари, National Geographic каби нуфузли манбалар билан ҳамкорлик.

Маҳаллий иштирок: Туризмдан олинадиган даромаднинг бир қисмини маҳаллий жамиятларнинг ривожланишига (мактаб, шифохона, сув тармоғи) йўналтириш ва бу ҳақда хабардорликни ошириш – бу ўзи жуда кучли маркетинг ҳаракатидир.

Мафкуранинг ўзгартириш: “Ўзбекистонга келинг, унинг бойликларини ҳурмат билан сақланг” деган мафкурани тарғиб қилиш.

Тадқиқот асосан сифат таҳлилига асосланган бўлиб, катта миқёсдаги туризм соҳаси вакиллари орасида сўрови ўтказилмаган. Шунингдек, янги сертификация тизимини жорий этиш иқтисодий ҳисоб-китоблари таҳлил қилинмаган.

Тадқиқотлар натижасида қўйидаги таклифлар ва келажагидаги йўналтиришларни белгилаш мумкин:

Давлат учун: Яшил туризм лойиҳалари учун сармоянинг солиқ имтиёзларини жорий этиш. “Яшил меҳмонхона” сертификатини жорий этиш.

Таълим муассасалари учун: Туризм коллежлари ва университетларида “Яшил туризм менежменти” йўналиши бўйича қабулни шакллантириш.

Бизнес учун: Кичик ва ўрта бизнес учун энергия тежамкор ва сувни қайта ишлаш технологияларини жорий этишдаги харажатларни камайтириш мақсадида микрокредитларни ташкил этиш.

Ушбу тадқиқот Ўзбекистон учун яшил туризмни ривожлантиришнинг амалий йўналишларини белгилаб берди. Келажакдаги тадқиқотлар таклиф этилган моделнинг иқтисодий самарадорлиги ва унинг амалдаги татбиқи натижаларини баҳолашга қаратилиши лозим.

Хулоса

Ўзбекистон яшил туризмни ривожлантириш бўйича катта имкониятларга эга. Аммо, бу имкониятларни амалга ошириш фақат яхши ташкил этилган, стратегик ва интеграцияланган ёндашув билангина амалга ошади. Яшил туризм фақат экологик тадбир эмас, балки Ўзбекистон туризмини халқаро бозорда ажратиб кўрсатадиган ва унумдорлигини оширадиган иктисодий стратегиядир. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, давлат, хусусий сектор ва жамиятнинг бирлашган саъй-харакатлари орқалигина Ўзбекистон нафақат тарихий, балки замонавий, жозибали ва масъулиятли туризм марказига айланиши мумкин.

Адабиётлар рўйхати

1. Fennell, D. A. (2020). Ecotourism (5th ed.). Routledge.

2. Buckley, R. (2018). Tourism and natural world heritage: a complicated relationship. Journal of Sustainable Tourism, 26(1), 1-16.

3. Kotler, P., & Lee, N. (2016). Corporate social responsibility: Doing the most good for your company and your cause. John Wiley & Sons.

4. Masud, M. M., Aldakhil, A. M., Nassani, A. A., & Azam, M. N. (2016). Community-based ecotourism management for sustainable development of marine protected areas in Malaysia. Ocean & Coastal Management, 136, 34-42.

5. Dolnicar, S., & Leisch, F. (2008). An investigation of tourists' patterns of obligation to protect the environment. Journal of Travel Research, 46(4), 381-391.

6. UNWTO (2022). Global Guidelines for Restarting Tourism. Madrid: UNWTO.

7. Global Sustainable Tourism Council (GSTC) (2023). GSTC Criteria. [Elektron manba]. https://www.gstcouncil.org/gstc-criteria/

8. Turizmni rivojlantirishning 2020-2025-yillarga mo‘ljallangan davlyat dasturi.

9. Buckley, R. (2012). Sustainable Tourism: Research and Reality. Annals of Tourism Research, 39(2), 528–546.

10. The International Ecotourism Sociyety (TIES) (2015). Ecotourism and Sustainable Development.

ПРОДВИЖЕНИЕ УСТОЙЧИВЫХ ТУРИСТИЧЕСКИХ НАПРАВЛЕНИЙ

Адылова Зульфия Джавдатовна
д.э.н., профессор,
Ташкентский Государственный Экономический Университет
Исмаилова Сайера Улугбековна
докторант
Научно-исследовательского института развития туризма при комитете по туризму Республики Узбекистан

Аннотация. В статье рассматриваются особенности маркетинга туристических направлений, ориентированных на устойчивое развитие («зелёные» направления). На основе анализа международных и отечественных исследований обсуждаются сущность, инструменты и стратегии продвижения устойчивых направлений, интеграция цифровых технологий, роль заинтересованных сторон и особенности восприятия туристами брендов, основанных на принципах экологической и социальной ответственности. Делается вывод о необходимости комплексного подхода к маркетингу таких направлений, включающего коммуникацию ценностей устойчивости, формирование доверия, вовлечение местных сообществ и использование цифровых технологий.

Ключевые слова: устойчивый туризм; зелёные туристические направления; маркетинг туристических дестинаций; брендинг; цифровой маркетинг; экотуризм.

Введение

Современный туризм переживает эпоху переосмысления своих целей и методов. Ускорение глобальных климатических изменений, рост обеспокоенности состоянием окружающей среды и социальной справедливостью, а также изменение потребительских предпочтений формируют новую парадигму развития туристической индустрии. Всё больше путешественников стремятся выбирать направления и компании, демонстрирующие ответственность перед природой и местными сообществами. В этой связи устойчивый туризм становится не просто модной тенденцией, а стратегической необходимостью, а его продвижение — одним из центральных направлений современного маркетинга.

Маркетинг устойчивых туристических направлений — это не просто реклама, ориентированная на продажу туристического продукта. Это инструмент управления развитием территории, её имиджем и коммуникацией ценностей, выражающих гармонию между экономическими, экологическими и социальными интересами. Под устойчивой дестинацией понимается направление, которое удовлетворяет потребности туристов и местного населения, обеспечивая сохранение природных, культурных и социальных ресурсов для будущих поколений [1]. Таким образом, продвижение «зелёных» направлений подразумевает не только коммерческий успех, но и выполнение миссии по поддержанию баланса в экосистемах и местных сообществах.

Одной из ключевых теоретических основ выступает концепция зелёного маркетинга, представляющая собой использование маркетинговых инструментов с учётом экологических и социальных аспектов. В контексте туризма она проявляется через продвижение эколого-ориентированных услуг и мест, минимизирующих отрицательное воздействие на природу [2]. Исследователи отмечают, что успешные стратегии зелёного маркетинга способствуют росту доверия к бренду направления, укрепляют его конкурентоспособность и способствуют формированию устойчивого поведения туристов [3].

Современные практики показывают, что ключевым элементом продвижения является построение уникального бренда, который отражает подлинные ценности устойчивости. Такой бренд должен ассоциироваться не только с красотой природы, но и с ответственным управлением ресурсами, уважением к культуре, справедливым распределением выгод и качеством туристического опыта [4]. Важно, чтобы эти ценности не оставались на уровне лозунгов: туристы становятся всё более требовательными к прозрачности и подлинности сообщений.

Значительную роль в формировании образа устойчивых направлений играют цифровые технологии. В эпоху цифровизации именно онлайн-пространство становится главным каналом коммуникации с туристом. Социальные сети, платформы для обмена опытом, контент-маркетинг, использование виртуальной и дополненной реальности позволяют не просто информировать, но и вовлекать аудиторию в эмоциональное взаимодействие с направлением. Как показывают современные исследования, цифровые

инструменты усиливают доверие к брендам, ориентированным на устойчивость, и позволяют эффективно формировать у потребителей представления о «зелёных» ценностях [4].

Одновременно с этим растёт понимание того, что маркетинг устойчивых направлений не может быть задачей только туристических агентств или государственных структур. Он требует взаимодействия и сотрудничества всех заинтересованных сторон — от местных властей и бизнеса до общественных организаций и самих жителей территорий. Вовлечение населения в процесс продвижения дестинации способствует созданию подлинного, аутентичного имиджа и повышает устойчивость не только экономическую, но и социальную [1].

Систематический анализ научных публикаций за 2020–2025 гг. показывает, что эффективный маркетинг устойчивых направлений базируется на нескольких взаимосвязанных принципах. Во-первых, это ценностная коммуникация устойчивости, предполагающая чёткое и честное донесение до аудитории экологических и социальных преимуществ направления. Во-вторых, это стратегическое позиционирование и брендинг, позволяющие создать узнаваемый образ территории как места ответственного отдыха. В-третьих, это интеграция цифровых технологий, усиливающих видимость и привлекательность бренда. В-четвёртых, это участие заинтересованных сторон в процессе продвижения, что придаёт стратегии подлинность и устойчивость. И, наконец, это точное определение целевых сегментов — путешественников, готовых поддерживать ответственные практики и платить больше за качественный, «зелёный» опыт [3; 4].

На глобальном уровне наблюдаются заметные тенденции, свидетельствующие о формировании новой логики продвижения. Во-первых, устойчивость становится не дополнительной характеристикой, а ядром маркетинговой стратегии. Всё чаще направления строят свои бренды вокруг идей защиты природы, сохранения культурного наследия и заботы о местных жителях. Во-вторых, цифровизация превращается в основное средство продвижения. Онлайн-инструменты позволяют не только снижать издержки на коммуникацию, но и выстраивать долгосрочные отношения с туристами через интерактивные формы взаимодействия. В-третьих, наблюдается расширение географии устойчивого туризма: к продвижению активно подключаются страны Глобального Юга — Индонезия, Эквадор, государства Центральной Азии, где устойчивый туризм рассматривается как возможность экономического роста [6; 8]. В-четвёртых, усиливается акцент на туристическом опыте: современные путешественники стремятся не просто увидеть достопримечательности, а прожить аутентичный опыт, основанный на ценностях местной культуры [7].

Рассмотрение практических примеров показывает, что именно комплексный подход обеспечивает успех продвижения. Так, исследования в Китае демонстрируют, что применение зелёного маркетинга повышает доверие туристов к экологически ориентированным направлениям и усиливает их намерение посетить такие места [5]. В Эквадоре в геопарке Имбабура стратегия

устойчивого маркетинга основана на вовлечении местных сообществ и инновациях в цифровых коммуникациях [8]. Индонезийский опыт показывает, что успешные направления делают ставку на совместное управление и экологическое образование путешественников [2].

Тем не менее, развитие устойчивого маркетинга сопряжено с рядом проблем. Одной из ключевых остаётся высокая стоимость внедрения экологичных технологий и сертификации, что ограничивает возможности небольших направлений. Кроме того, существует риск так называемого «зелёного мифа» (greenwashing), когда компании декларируют устойчивость, не предпринимая реальных действий. Это подрывает доверие аудитории и дискредитирует саму идею зелёного туризма [2]. Неравномерность внимания к развивающимся регионам также остаётся вызовом: значительная часть исследований и инвестиций сосредоточена на развитых странах [4].

Для преодоления этих барьеров необходимы чёткие механизмы подтверждения устойчивости — использование международных сертификатов, публикация отчётов, открытость данных. Успех продвижения возможен только при сочетании честной коммуникации и фактических достижений в сфере экологии и социальной ответственности.

Другим фактором эффективности является участие местного населения. Когда жители региона воспринимают туризм как источник развития, они становятся амбассадорами своего направления. Это создаёт дополнительное доверие у путешественников и делает маркетинг более подлинным. Такие примеры можно наблюдать в странах Скандинавии, где бренд территорий тесно связан с образом экологической ответственности и высоким качеством жизни [3].

Цифровые технологии играют здесь двойную роль: с одной стороны, они предоставляют возможность для продвижения, с другой — для вовлечения и обучения. Онлайн-платформы позволяют рассказывать истории о природе, культуре и людях, демонстрируя устойчивые практики в реальном времени. Использование видеоконтента, блогеров-путешественников, интерактивных карт маршрутов делает продвижение эмоционально насыщенным и убедительным.

Особое внимание в современных исследованиях уделяется влиянию ценностных установок туристов. Молодое поколение путешественников проявляет высокую чувствительность к вопросам устойчивости и готово жертвовать комфортом ради участия в ответственных практиках. Для маркетологов это означает необходимость перестройки коммуникации: важна не только цена и сервис, но и возможность сделать вклад в сохранение окружающей среды. Поэтому во многих кампаниях сегодня акцент делается на «туризме с целью» (purpose-driven tourism) — концепции, предполагающей смысловое наполнение каждого путешествия.

Для повышения эффективности маркетинга устойчивых направлений целесообразно использовать стратегический подход, включающий несколько уровней. На первом уровне необходимо сформировать миссию и видение направления как устойчивого бренда. На втором — определить уникальное

ценностное предложение, отражающее его экологические и культурные особенности. На третьем — построить систему коммуникаций с использованием цифровых технологий и инструментов сторителлинга. На четвёртом — наладить мониторинг и отчётность о достигнутых результатах устойчивости, что укрепит доверие аудитории.

Кроме того, важно помнить, что маркетинг устойчивых направлений должен быть интегрирован в общую систему управления туризмом. Без согласования между маркетингом, инфраструктурой, транспортом, образованием и природоохранной политикой усилия по продвижению не принесут долгосрочного результата. Успешные практики показывают, что наибольший эффект достигается там, где маркетинг становится частью стратегии развития региона, а не отдельной кампанией [9; 10].

Таким образом, развитие устойчивого маркетинга требует комплексного подхода, сочетающего инновации, цифровизацию и социальную ответственность. Глобальные тенденции свидетельствуют о переходе от традиционной рекламы к коммуникации смыслов, ценностей и опыта. Туризм XXI века всё более осознаёт, что устойчивость — не ограничение, а источник конкурентного преимущества. Направления, сумевшие выстроить честный, прозрачный и вовлекающий бренд, основанный на реальных экологических и культурных достижениях, получают устойчивое развитие, доверие путешественников и экономическую стабильность.

Перспективы дальнейших исследований связаны с количественной оценкой влияния маркетинговых инструментов на реальные показатели устойчивости, а также с анализом поведения туристов в цифровой среде. Необходимо изучить, какие именно формы коммуникации вызывают доверие, как социальные сети формируют восприятие «зелёных» направлений и как бренды могут использовать технологии искусственного интеллекта и больших данных для продвижения устойчивости.

В заключение следует подчеркнуть, что маркетинг устойчивых туристических направлений — это не временная тенденция, а новая философия развития отрасли. Он объединяет экономические интересы с экологической ответственностью, способствует формированию новой культуры путешествий и создает основу для гармоничного взаимодействия человека и природы. Именно в этом заключается его стратегическая ценность для будущего туризма.

Заключение

Маркетинг устойчивых («зелёных») туристических направлений является комплексной задачей, выходящей за рамки традиционного продвижения. Он требует интеграции ценностей устойчивого развития, цифровых технологий, активного участия заинтересованных сторон и нацеливания на сознательных туристов. Глобальные тенденции показывают, что цифровизация, брендинг, участие сообщества и акцент на устойчивость становятся ключевыми элементами маркетинга таких направлений. Однако существуют существенные вызовы — как инфраструктурные, так и управленческие.

Для направления, стремящегося стать устойчивым туристическим брендом, маркетинговая стратегия должна быть не просто рекламной кампанией, но частью общей модели управления направлением: от инфраструктуры до местного участия и коммуникации. В дальнейшем важно развивать эмпирические исследования, оценивающие связи между маркетинговыми стратегиями и фактическими результатами устойчивости направлений (экологическими, социальными, экономическими).

Таким образом, маркетинг устойчивых туристических направлений представляет собой перспективную и необходимую практику для туристической отрасли XXI века, позволяющую сочетать коммерческую привлекательность с ответственным отношением к природе и обществу.

Список литературы

1. Сетиади С., Видьястути С., Зулкифли, Дармансъя. Оценка влияния стратегий «зелёного» маркетинга и связанных факторов на устойчивое развитие туризма: систематический обзор литературы // *International Journal of Science and Society*. – 2025. – Т. 7, № 1. – DOI 10.54783/ijsoc.v7i1.1386.
2. Мутьярасари Н. А. Г., Хартини С., Курниавати М., Сангаджи С. С. Оценка внедрения зелёного маркетинга в туристических направлениях: систематический обзор литературы // *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*. – 2025. – Т. 8, № 1. – С. 1299–1310. – DOI 10.53894/ijirss.v8i1.4581.
3. Гаранти З., Илкханизаде С., Лиасиду С. Устойчивый брендинг мест и реакция посетителей: систематический обзор литературы // *Sustainability*. – 2024. – Т. 16, № 8. – DOI 10.3390/su16083312.
4. Сукарди Н. В., Прамести Д. И. Г. А. Стратегия маркетинга устойчивых туристических направлений в цифровую эпоху // *International Journal of Social Science (IJSS)*. – 2025. – Т. 5, № 1. – DOI 10.53625/ijss.v5i1.10123.
5. Влияние зелёного маркетинга на поведение экологически сознательных путешественников при выборе устойчивых направлений (исследование туристов в Китае) // *PubMed*. – 2024. – DOI 40915159.
6. Урокова С. Стратегии управления устойчивым развитием туризма в развивающихся направлениях (на примере Самарканда, Иссык-Куля и Хивы) // *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot (Зелёная экономика и развитие)*. – 2025. – DOI 10.5281/zenodo.15880238.
7. Дэви И. Дж., Исмульяти С., Гинтинг Г. Ценность опыта, рыночные сегменты и принципы устойчивости в качественном туризме: примеры направлений на основе местных сообществ в Индонезии // *Ilomata International Journal of Management*. – 2022. – Т. 3, № 4. – DOI 10.52728/ijjm.v3i4.577.
8. Перес Гонсалес А. Р., Андраде Паласиос Х. С., Кастро Келаль Л. Р. Управление маркетингом и устойчивый туризм в геопарке Имбабура

(Эквадор) // *Sustainable Tourism (ST)*. – 2022. – Т. 3, № 2. – DOI 10.54517/st.v3i2.2141.

9. «Умные» туристические направления как фактор устойчивого развития городов: пример Бенидорма // *International Journal of Tourism Cities*. – 2022. – DOI 10.1108/ijtc-01-2022-0006.

10. Теодоров А. В. и др. Цифровой маркетинг и устойчивость туристических направлений: пример румынского экотуризма // *Proceedings of the International Conference on Business Excellence*. – 2020. – Т. 14, № 1. – С. 859–867. – DOI 10.2478/picbe-2020-0082.

TURIZMDA AXBOROTLASHTIRISH TIZIMIDAN FOYDALANISHNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Mamurov Samadjon Igamnazarovich
O‘zbekston xalqaro islomshunoslik akademiyasi dotsenti v.b.

Annotatsiya. Maqolada turizm sohasida axborotlashtirish tizimidan foydalanishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar - onlayn bronlash, elektron xizmatlar, mobil ilovalar, sun’iy intellekt va big data - turizm xizmatlari samaradorligini oshirishi, turistlar oqimini boshqarishi va iqtisodiy daromadlarni ko‘paytirishi yoritilgan. Shuningdek, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi hamda Janubiy Koreya, Singapur va Turkiya tajribalari asosida O‘zbekiston uchun ustuvor yo‘nalishlar ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli turizm, axborotlashtirish tizimi, onlayn bronlash, sun’iy intellekt, big data, smart-turizm, turizmni raqamlashtirish.

Kirish

Zamonaviy davrda raqamli texnologiyalar jahon iqtisodiyoti va ijtimoiy hayotning barcha sohalariga chuqur kirib borayotgani sababli turizm industriyasi ham axborotlashtirish jarayonining eng tez rivojlanayotgan yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) turistik xizmatlarni rejalashtirish, bron qilish, marketing jarayonlari, transchegaraviy integratsiya, turistlar xavfsizligi va xizmatlar sifati kabi jarayonlarga bevosita ta’sir ko‘rsatib, global turizm bozorining raqobat qoidalarini tubdan o‘zgartirmoqda. Bugungi kunda turizm sohasi uchun raqamli platformalar, mobil ilovalar, virtual va kengaytirilgan reallik texnologiyalari, sorov tizimlari, onlayn to‘lov xizmatlari, big data va sun’iy intellekt yechimlari turistik faoliyatning ajralmas qismiga aylangan. Ayniqsa, pandemiya davrida shakllangan “raqamli turizm” modeli turistlarning xulq-atvori, xizmatsifatiga bo‘lgan talabi, tur operatorlarining xizmat ko‘rsatish mexanizmlarida tub o‘zgarishlarni yuzaga keltirdi.

Asosiy qism

O‘zbekiston uchun ham turizmni axborotlashtirish iqtisodiyotning diversifikatsiyasi, xizmatlar sohasining raqobatbardoshligini oshirish, hududlarning investitsion jozibadorligini kengaytirish va yoshlar bandligini oshirishda strategik ahamiyat kasb etadi. So‘nggi yillarda davlat siyosati doirasida “raqamli turizm”, elektron vizalar, onlayn bron tizimlari, yagona turistik portal, axborot markazlarining raqamlashtirilishi, turizm statistikasining elektron boshqaruvga o‘tishi kabi keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Biroq raqamli infratuzilmaning hududlar bo‘yicha notekis rivojlanganligi, turizm subyektlarining AKTdan foydalanish malakasi pastligi, sun’iy intellekt va big data asosidagi boshqaruv tizimlarining yetarli darajada joriy etilmaganligi mavjud imkoniyatlarning to‘liq ro‘yobga chiqishiga to‘sqinlik qilmoqda.

UNWTO tomonidan e’lon qilingan “Digital Transformation in Tourism” hisobotlari, OECDning “Tourism Trends and Policies” tahlillari, WTTCning raqamli turizm infratuzilmasi bo‘yicha global tavsiyalari turizmni boshqarishda raqamli yechimlarning samaradorligini, xususan onlayn bron tizimlari, mobil ilovalar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar (big data) va virtual reallik texnologiyalarining iqtisodiy hamda ijtimoiy ta’sirini ochib beradi. Xalqaro manbalar raqamlashtirish jarayoni turizmning raqobatbardoshligini oshirish, turistlar oqimini aniq prognoz qilish, xizmatlarni tezkor boshqarish va turistlar tajribasini yaxshilash imkonini berishini ta’kidlaydi.

Mazkur kontent tahlili bilan bir qatorda, O‘zbekiston sharoitida raqamli turizmni rivojlantirishga oid normativ-huquqiy baza ham tahlil qilindi. Xususan, “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi, Vazirlar Mahkamasining turizmni raqamlashtirishga oid qarorlari, elektron viza (e-visa) tizimini kengaytirish bo‘yicha normativ hujjatlar, “Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali” orqali ko‘rsatiladigan turistik xizmatlarning elektronlashtirilishi kabi jarayonlar o‘rganildi. Bu hujjatlar turizm infratuzilmasini AKT asosida rivojlantirish, xizmatlar shaffofligini oshirish, turistlar oqimini elektron monitoring qilish, raqamli marketingni kuchaytirish va turizm subyektlarining boshqaruvini avtomatlashtirish kabi ustuvor vazifalarni belgilab bergani aniqlandi.

Xalqaro manbalar va milliy strategiyalarni birgalikda tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistonning turizmni raqamlashtirish siyosati global tendensiyalar bilan uyg‘un bo‘lib, raqamli ekotizim yaratish, elektron boshqaruv tizimini takomillashtirish va smart-turizm xizmatlarini kengaytirish orqali turizmning ijtimoiy-iqtisodiy samaradorligini oshirishga qaratilgan. Shu jihatdan, raqamli turizm bo‘yicha xalqaro tajriba bilan milliy strategiyalar o‘rtasida kuchli metodologik bog‘liqlik mavjud bo‘lib, bu raqamlashtirish jarayonining istiqboldagi samaradorligini yanada mustahkamlaydi.

Turizm sanoati raqamli transformatsiyadan tezkor ravishda foydalanib bormoqda va bu o‘z navbatida ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Masalan, global miqyosda elektronn xidmətlar orqali “e-turizm” bozorining hajmi 2024 yilda taxminan 1 198,13 milliard AQSh dollariga yetgan[106]. Bu raqam axborot-

[106] https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/electronic-e-tourism-global-market-report

kommunikatsiya texnologiyalarining turizm xizmatlarida – bron qilish, onlayn xizmatlar, mobil ilovalar, sun'iy intellekt kabi yechimlar orqali – qanchalik keng tarqalganini ko'rsatadi.

Shuningdek, global turizm va sayohatchilik sohasining iqtisodiy ta'siri ham raqamli boshqaruv bilan chambarchas bog'liq: World Travel & Tourism Council ma'lumotiga ko'ra, 2024 yilda sayohat va turizm sektori jahon yalpi ichki mahsulotida taxminan 10,9 trillion AQSh dollari aks etgan, ya'ni global iqtisodiyotning taxminan 10 % ini tashkil qilgan[107]. Shu bilan birga, shu yilgi ma'lumotlarda ushbu sektor taxminan 357 million ish o'rinlari bilan bog'liq.

Mahalliy misol sifatida, O'zbekiston turizm sektori 2024 yilda chet eldan kelgan turistlar soni taxminan 8,2 million kishini tashkil qilgan, bu 2023 yilga nisbatan sezilarli o'sishni ifodalaydi[108]. Bu raqam turizm xizmatlarida axborotlashtirish jamlangan tizimlar, masalan elektron vizalar, onlayn bronlash, mobil xizmatlar – orqali qo'shimcha imkoniyatlar ochilganligini ko'rsata oladi.

Bu statistika tahlil qilinganda, axborotlashtirish tizimlarining ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati quyidagicha talqin qilinadi:

- Raqamli turizm xizmatlari bozori hajmining o'sishi iqtisodiy daromadlar manbaini kengaytiradi, yangi ish o'rinlari yaratadi va turizm sektorining boshqa tarmoqlar bilan integratsiyasini kuchaytiradi.
- Ishlab chiqilgan onlayn bronlash, elektron xizmatlar, mobil ilovalar orqali xizmat ko'rsatish samaradorligi oshadi, bu esa xizmatlar narxini kamaytirish, mijozlar qoniqishini oshirish hamda mahalliy aholi manfaatlarini kuchaytirishga yordam beradi.
- Turizm oqimlarini raqamli monitoring qilish, turistlar xulqini tahlil qilish imkoniyati orqali hududlar boshqaruvi yaxshilanadi, ortiqcha yuklamaning oldi olinishi va xizmat infratuzilmasining optimallashtirilishi mumkin.
- Mahalliy aholi va kichik biznes uchun raqamli platformalar orqali turizm xizmatlariga integratsiya qilish, masalan digital marketing, mahalliy mahsulotlar onlayn sotilishi – orqali ijtimoiy inklyuziya va iqtisodiy integratsiya rivojlanadi.

Shunday qilib, axborotlashtirish turizm sohasida nafaqat texnologik yangilanishni, balki iqtisodiy o'sish, bandlikni oshirish, xizmat sifatini yaxshilash va hududlar ijtimoiy barqarorligini ta'minlashda muhim vosita ekanligi aniqlanadi.

Turizmda axborotlashtirish tizimidan foydalanish bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar turizm boshqaruvining asosiy drayveriga aylangan. Masalan, Janubiy Koreya smart-turizmning yetakchi modeli bo'lib, "Smart Tourism City" konsepsiyasi orqali turistlar oqimining real vaqt monitoringi, raqamli navigatsiya, mobil ilovalar orqali xizmat ko'rsatish va sun'iy intellekt asosidagi ma'lumot tahlilini yo'lga qo'ygan. Singapur esa turizmni raqamlashtirishda big data, 3D virtual turlar, blokcheyn asosidagi xavfsizlik tizimlari va ommaviy onlayn bronlash platformalari orqali yuqori samaraga erishgan. Turkiyada raqamli marketing strategiyalari, QR-kodli yo'riqnomalar va yagona

[107] https://wttc.org/research/economic-impact
[108] www.stat.uz

“GoTurkey” raqamli ekotizimi turizm oqimini boshqarishning muhim vositasiga aylangan.

O‘zbekiston raqamli turizmni rivojlantirishda ushbu tajribalardan foydalanib, yagona raqamli boshqaruv tizimini yaratishi, big data tahlilini joriy etishi va smart-turizm elementlarini bosqichma-bosqich kengaytirishi lozim.

Xulosa

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, turizmda axborotlashtirish tizimidan foydalanish O‘zbekiston uchun nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki xizmat sifati, boshqaruv tezkorligi, turistlar xavfsizligi va hududlar raqobatbardoshligini kuchaytirishda ham muhim omil hisoblanadi. Raqamli transformasiya jarayonlari, xususan elektron viza, onlayn bronlash platformalari, mobil ilovalar, raqamli marketing va big data asosidagi boshqaruv turistlar oqimini ko‘paytirish, turizm daromadlarini oshirish va xizmatlar zanjirida yangi ish o‘rinlari yaratishga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Biroq raqamli infratuzilmaning hududlar bo‘yicha notekis rivojlanishi, kadrlar malakasining yetarli emasligi va axborot tizimlarining integratsiyalashmaganligi raqamlashtirish jarayonining to‘liq samaradorligiga to‘sqinlik qilmoqda. Shu bois, O‘zbekiston uchun quyidagi yo‘nalishlar dolzarbdir: turizm sohasida yagona raqamli boshqaruv platformasini yaratish; sun’iy intellekt va big data asosida turistlar oqimini monitoring qilish tizimini joriy etish; hududiy infratuzilmani raqamli xizmatlarga moslashtirish; turizm subyektlari uchun AKT bo‘yicha o‘quv dasturlarini yo‘lga qo‘yish; va xorijiy mamlakatlar tajribasiga tayangan holda smart-turizm elementlarini milliy amaliyotga integratsiya qilish. Ushbu chora-tadbirlar turizmning ijtimoiy-iqtisodiy ustuvorligini kuchaytirib, O‘zbekistonning global turizm bozoridagi raqobatbardoshligini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. https://www.thebusinessresearchcompany.com/report/electronic-e-tourism-global-market-report
2. https://wttc.org/research/economic-impact
3. www.stat.uz

Modern Marketing Strategies for Promoting the Green Tourism Potential of Uzbekistan in the Global Tourism Market

Freshta QAUOMY
Senior lecturer of the department of tourism and hotel business, Tashkent State University of Economics

Abstract. This study explores contemporary marketing strategies aimed at promoting Uzbekistan’s green tourism potential within the global tourism market. Recognizing the country’s rich natural landscapes and environmentally sustainable tourism initiatives, the research examines effective promotional tools and channels to

attract eco-conscious travelers. Using qualitative and quantitative methods, including stakeholder interviews and market analysis, the findings reveal key strategies such as digital marketing, eco-labeling, partnerships, and content marketing. The study concludes with recommendations for policymakers and tourism stakeholders to enhance Uzbekistan's position as a premier eco-tourism destination, leveraging its unique natural assets and sustainable tourism practices.

Keywords: Green tourism, Uzbekistan, marketing strategies, eco-tourism, sustainable travel, global market

Introduction

The global emphasis on sustainability has significantly reshaped the tourism industry, prompting destinations to innovate and adapt their marketing approaches to appeal to environmentally conscious travelers. Uzbekistan, endowed with diverse natural landscapes—from the Nuratau Mountains to the Aral Sea region—has immense potential to develop and promote green tourism. Enhancing its visibility in the international arena requires modern marketing strategies aligned with sustainable principles. This paper investigates effective methods to showcase Uzbekistan's eco-tourism offerings and attract a broader global audience.

Literature Review

The concept of green tourism emphasizes environmental conservation, cultural preservation, and local community engagement (Weaver, 2019). Recent studies highlight the importance of digital marketing in reaching eco-conscious travelers (Gretzel et al., 2020), as well as certification schemes like Green Globe to bolster credibility (Dwyer & Kim, 2017). Additionally, strategic partnerships with international organizations and content marketing via social media platforms have demonstrated effectiveness in destination promotion (Li & McCabe, 2018). However, limited research exists specifically on Uzbekistan's green tourism marketing approaches, underscoring the need for tailored strategies within this context.

Materials and Methods

This research employed a mixed-methods approach:

- Qualitative Interviews: Conducted with 15 local tourism stakeholders, including government officials, tour operators, and environmental NGOs.
- Market Analysis: Reviewed existing tourism promotion materials, online presence, and international visitor data.
- Survey: Distributed questionnaires to 200 international travelers interested in eco-tourism.

Data were analyzed using thematic analysis for qualitative data and descriptive statistics for quantitative findings.

Findings indicate that digital platforms, particularly social media and destination websites, are primary channels for reaching eco-tourists. Stakeholders emphasized the importance of showcasing natural attractions through high-quality visual content and storytelling. Certification labels like Eco Uzbekistan serve as trust signals, increasing visitor confidence. Partnerships with international eco-tourism

organizations enhance credibility and visibility. Survey data revealed a strong interest among international travelers for authentic, eco-friendly experiences, with environmental conservation and local cultural integration identified as key motivators.

Conclusions and Proposals

To effectively promote Uzbekistan's green tourism potential, a comprehensive marketing strategy should include:

- Enhanced Digital Presence: Invest in professional website development and targeted social media campaigns.
- Sustainability Certification: Develop and promote eco-labels recognized internationally.
- Content Marketing: Share compelling stories highlighting natural landscapes, local communities, and conservation efforts.
- International Partnerships: Collaborate with global eco-tourism networks and organizations.
- Capacity Building: Train local stakeholders in sustainable tourism practices and digital marketing skills.

Implementing these strategies can position Uzbekistan as a leading eco-tourism destination, attracting environmentally conscious travelers and supporting sustainable development goals.

References

Dwyer, L., & Kim, C. (2017). Destination Certifications and Sustainable Tourism: An International Perspective. Tourism Management, 58, 144-154.

Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2020). Social Media in Travel: Theories, Strategies, and Applications. Journal of Travel Research, 59(5), 747-763.

Li, X., & McCabe, S. (2018). Content Marketing Strategies in Eco-Tourism: Impact on Consumer Engagement. Journal of Sustainable Tourism, 26(3), 410-425.

Weaver, D. (2019). Sustainable Tourism: Theory and Practice. Cambridge University Press.

O‘zbekistonning ekologik turizm brendini jahon bozorida ilgari surish: innovatsion marketing yondashuvlari

Oppoqxonov Nurmuhammadxon Po‘latxon o‘g‘li
TDIU, Turizm va mehmonxona binzesi kafedrasi katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonning yashil turizm (eko-turizm) salohiyatini jahon turizm bozorida targ‘ib qilishning zamonaviy marketing strategiyalari o‘rganilgan. Globallashuv sharoitida yashil turizmning ahamiyati, ekologik barqarorlik tamoyillariga asoslangan xizmatlarni xalqaro auditoriyaga yetkazish mexanizmlari va marketing innovatsiyalarining qo‘llanishi tahlil qilinadi.

Jahon va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari asosida marketing kommunikatsiyalari, brending, raqamli platformalar, eko-sertifikatlash, davlat–xususiy sektor hamkorligi kabi yo‘nalishlar o‘rganilgan va O‘zbekistonning bu boradagi imkoniyatlari hamda muammolari aniqlanadi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, mamlakatda yashil turizmni xalqaro bozorda muvaffaqiyatli targ‘ib qilish uchun kompleks raqamli marketing strategiyalari, global ekologik brend yaratish va xalqaro standartlarga mos sertifikatlarni joriy etish taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, eko-turizm, marketing strategiyasi, raqamli marketing, brending, O‘zbekiston, ekologik turizm, barqaror rivojlanish, xalqaro bozor.

Kirish

So‘nggi yillarda global turizm industriyasida ekologik muvozanat, barqaror rivojlanish tamoyillari va tabiiy resurslarni saqlash masalalari birinchi o‘ringa chiqa boshladi. Bu jarayon turizmning yangi segmenti — yashil turizm yoki ekologik turizmni shakllantirdi. Yashil turizm nafaqat ekologik toza sayohatlarni o‘z ichiga oladi, balki mahalliy aholining ishtirokini ta’minlash, madaniy merosni saqlash va iqtisodiy barqarorlikni rivojlantirishga qaratilgan kompleks modelni ham ifodalaydi.

O‘zbekiston tabiiy resurslari, milliy bog‘lari, biosfera hududlari, ekologik jihatdan toza qishloq turizmi imkoniyatlari bilan yashil turizmni rivojlantirishga ulkan salohiyatga ega. Ammo bu salohiyatni jahon turizm bozorida yetarli darajada targ‘ib qilish uchun zamonaviy marketing yondashuvlariga ehtiyoj mavjud. O‘zbekistonning turistik brendi ko‘p hollarda tarixiy va madaniy turizm bilan bog‘langan bo‘lsa-da, mamlakat ekologik turizm yo‘nalishida yetarli global imijga ega emas.

Mazkur maqolaning maqsadi – O‘zbekistonning yashil turizm salohiyatini jahon turizm bozorida ilgari surish uchun zamonaviy marketing strategiyalarini tahlil qilish, mavjud tajribalar asosida taklif va xulosalar berishdan iborat.

Mazvuga oid adabiyotlar tahlili

Eko-turizm va yashil marketing konsepsiyalari ekologik barqarorlik masalalari bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu yo‘nalishda ko‘plab xorijiy olimlar tadqiqotlar olib borgan. Masalan, Honey (2008) eko-turizmni "mas’uliyati yuqori, ekologik va ijtimoiy barqaror sayohat shakli" deb ta’riflab, uning iqtisodiy imkoniyatlari va xavf-xatarlarini tahlil qiladi.

Weaver (2006) eko-turizmni turizm sohasidagi eng tez rivojlanayotgan segment sifatida baholab, uning marketingda raqamli vositalar va ijodiy brendingning ahamiyatiga urg‘u beradi. Lane va Kastenholz (2015) esa yashil turizmni amalga oshirishda mahalliy jamoalar ishtiroki va ekologik identifikatsiyaning marketingdagi o‘rni haqida fikr yuritadi.

O‘zbekistonda yashil turizm masalalariga oid ilmiy izlanishlar asosan iqtisodiy, hududiy va ekologik jihatlar bilan bog‘liq. A. Tursunov (2022) yashil turizmning milliy iqtisodiyot uchun ahamiyatini tahlil qilib, uning eksport salohiyati haqida fikr bildirgan.

Shuningdek, Sh. Jo‘rayev va Q. Isroilov (2021)lar O‘zbekistonning ekologik turizm resurslari va ularning marketingda yetarli yoritilmaganligini ko‘rsatganlar. Lekin zamonaviy global marketing yondashuvlari orqali eko-turizmni ilgari surish bo‘yicha izlanishlar yetarli emasligi kuzatiladi.

Asosiy qism

O‘zbekiston 9 ta davlat tabiat qo‘riqxonalari, 2 biosfer rezervati, 12 tabiiy bog‘lar va ko‘plab tog‘li, cho‘l va yarim cho‘l landshaftlari bilan bioxilma-xillikni o‘zida mujassam etgan. Surxondaryodagi Boysun tog‘lari, Qashqadaryodagi Hisor milliy bog‘i, Nurota qo‘riqxonasi va Ustyurt platosi kabi hududlar eko-sayohat uchun noyob sharoit yaratadi. Mamlakatda qishloq xo‘jaligi va agro-turizm yakuniy ko‘rinishda yashil turizmning bir bo‘lagi sifatida rivojlanmoqda. Masalan, Farg‘ona vodiysidagi mevalar yetishtirish bog‘lari va qishloq uylarida yashash tajribasi xorijiy turistlar uchun jozibador bo‘lishi mumkin. Ammo ushbu noyob resurslar xalqaro miqyosda yetarli darajada targ‘ib qilinmayapti. Jahon turizm bozori kuchli raqobat sharoitida yashil turizmni ilgari surishda zamonaviy raqamli marketing strategiyalari muhim ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston o‘zining ekologik turizm yo‘nalishlarini yagona “yashil brend” ostida targ‘ib qilishi lozim. Xalqaro eko-sertifikatlar (masalan, Green Globe, EarthCheck) orqali turizm obyektlarining ekologik standartlarga mosligi ta’minlansa, bu xalqaro sayohatchilar uchun ishonchli signal bo‘ladi.

Quyidagi 1-rasmda O‘zbekistonning yashil turizm salohiyatini brendlash va eko-sertifikatlash orqali jahon turizm bozorida muvaffaqiyatli targ‘ib qilish modelini vizual tarzda ko‘rsatib beradi.

- Milliy brend konsepsiyasi: O‘zbekistonning ekologik turizm identifikatori bo‘lib, milliy qadriyatlar va tabiat salohiyatini mujassam etadi.
- Eko-sertifikatlash: Xalqaro tashkilotlar tomonidan ekologik boshqaruv standartlariga mosligini tasdiqlovchi tizim.
- Global marketing kampaniyalari: Raqamli vositalar va media orqali brendni jahon sahnasida targ‘ib qilish vositalaridan iborat.

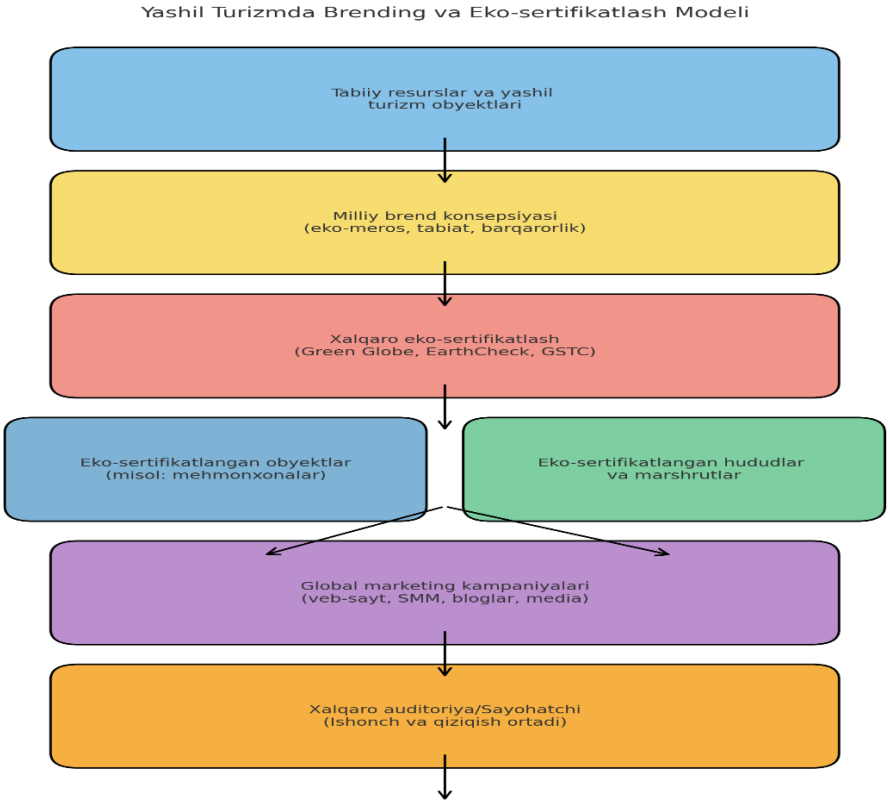
Ushbu rasmda yashil turizmni rivojlantirishda marketing va sertifikatlashning o‘zaro bog‘liqligini bosqichma-bosqich tasvirlab beradi:

Har qanday mamlakatning ekologik turizm salohiyati avvalo uning tabiiy resurslari, ya’ni muhofaza etiladigan hududlari, noyob landshaftlari, biologik xilma-xilligi va ekologik jihatdan toza muhitiga tayanadi. Ushbu resurslarning to‘g‘ri boshqarilishi va ularni barqaror turizmga yo‘naltirilishi milliy darajadagi brend konsepsiyasining asosiy omili hisoblanadi. Ya’ni mamlakat ekologik jihatdan mas’uliyatli, tabiatni asrovchi va barqaror turizmni qo‘llab-quvvatlovchi davlat sifatida tanitila boshlaydi.

Milliy brend shakllangach, navbat xalqaro eko-sertifikatlash tizimlari – masalan, Green Globe, EarthCheck, EU Ecolabel, LEED kabi standartlarga mos keluvchi baholash jarayonlariga keladi. Ushbu sertifikatlar nafaqat turistik obyektlarning ekologik talablarga muvofiqligini tasdiqlaydi, balki butun turizm tizimining barqaror boshqarilishini ko‘rsatadi. Sertifikatlangan mehmonxonalar, qo‘riqxona hududlari,

tabiat bog‘lari va ekologik yo‘laklar mamlakatning jahon bozoridagi ishonchli ekoturistik taklifiga aylanadi.

Keyingi bosqichda ushbu sertifikatlangan obyektlar global marketing kampaniyalarida faol qo‘llaniladi. Xalqaro ko‘rgazmalar, raqamli marketing, ijtimoiy tarmoqlardagi reklama, blogerlar va turistik platformalar orqali sertifikatlangan eko-ob’ektlar “yuqori sifat”, “barqaror boshqaruv”, “ekologik xavfsizlik” timsoli sifatida targ‘ib qilinadi. Mazkur jarayonlarning barchasi yakunda xalqaro sayohatchilar ishonchini oshiradi**.**

1-rasm. Yashil turizmda brending va eko-sertifikatlash modeli[109]

Turizm bozori bugun raqamli platformalar orqali shakllanyapti. O‘zbekistonning yashil turizm brendini Instagram, YouTube, TripAdvisor, Google Travel va blokcheyn texnologiyalariga asoslangan reklama vositalari orqali global auditoriyaga yetkazish zarur. Virtual sayohatlar, dron tasvirlari, bloglar va ekologik mavzudagi interaktiv kontentlar mamlakatning ekologik turizmga oid imijini mustahkamlaydi.

Raqamli marketing bugungi kunda turizm marketingining eng samarali yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Yashil turizmning asosiy auditoriyasi — ekologik muvozanatga e’tiborli, ongli sayohatchilar bo‘lib, ular izlanishlarni ko‘pincha internet orqali olib boradilar.

Raqamli marketingning asosiy afzalliklari:

Global auditoriya bilan tezkor aloqa: Raqamli kanallar geografik chegaralardan tashqarida bo‘lgan auditoriyani jalb qilish imkonini beradi.

[109] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Kontentning vizual va interaktivligi: Foto, video, blog kabi vositalar orqali ekologik tajribalar qayta yaratib bo‘ladi.

O‘lchash va tahlil qilish imkoni: Google Analytics, Meta Insights kabi vositalar yordamida foydalanuvchilar xulq-atvori tahlil qilinadi.

Arzon va samaradorlik: An’anaviy marketingga nisbatan ko‘proq auditoriyani kam xarajat bilan qamrab olish imkoniyati mavjud. Kontent yaratishning dolzarbligi:

Storytelling — mahalliy aholi bilan uchrashuv, tabiat qo‘riqxonalari haqida hikoya ko‘rinishida bo‘lishi sayohatchi uchun kuchli hissiy aloqani shakllantiradi.

Interaktiv kontent — virtual sayohatlar, dron tasvirlari va 360° videolar orqali tabiiy go‘zalliklar real ko‘rinishda ko‘rsatiladi.

Quyidagi 1-jadvalda yashil turizmni targ‘ib qilishda raqamli marketing vositalari va kontent turlari berilgan.

1-Jadval.

Yashil turizmni targ‘ib qilishda raqamli marketing vositalari va kontent turlari[110]

Raqamli marketing vositasi	**Kontent turi**	**Maqsad**	**Misollar / Platformalar**
Veb-sayt / blog	Hikoya (storytelling), vizual materiallar (foto, video), ekoturizm marshrutlari haqida maqolalar	Qidiruv tizimlarida topilish, ishonchni oshirish	WordPress, Squarespace, Medium
Ijtimoiy tarmoqlar (SMM)	Qisqa video (Reels, TikTok), infografika, foydalanuvchi tajribalari	Virusli kontent yaratish, brend obro‘sini shakllantirish	Instagram, Facebook, TikTok, X (Twitter)
YouTube va vloglar	Virtual sayohatlar, mahalliy hayot tajribasi	Audiovizual tarzda mamlakatni ko‘rsatish, uzoq vaqtli tomosha	YouTube, Vimeo
E-mail marketing	Eko-turizm takliflari, yangiliklar byulleteni	Maqsadli auditoriyani tik saqlash, sodiqlik programmalari	Mailchimp, Sendinblue
SEO va SEM	Kalit so‘zlar asosida joylashuv, ekologik turizm uchun yo‘naltirilgan saytlarga reklama	Organik va pullik qidiruv orqali ko‘rinuvchanlikni oshirish	Google Search, Yandex, Bing
Uchinchi tomon platformalari	Tajriba sharhlari, eko-marshrut kataloglari	Ishonchni mustahkamlash, booking orqali qo‘shilish	TripAdvisor, Booking.com, Airbnb Experiences
Blogerlar va brand	Hamkorlikdagi kontent, intervyu, eksklyuziv	Autentik tajribani ommalashtirish	YouTube, Instagram

[110] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

ambassadorlar	tajriba		influenserlar

Eko-marshrutlar xaritasi — raqamli platformada ekologik yo‘nalishlarga oid xarita berish foydalanuvchi tajribasini yengillashtiradi.

O‘zbekistonning ekologik turizmini rivojlantirish uchun raqamli marketing strategiyalarini har tomonlama tatbiq qilish, bir-birini to‘ldiruvchi kontent turlardan foydalanish va keng auditoriyaga e’tiborli, zamonaviy, interaktiv yondashuvni talab qiladi.

c) Xalqaro hamkorlik va turizm klasterlari

Yashil turizmda muvaffaqiyatli bo‘lgan davlatlar — Kosta-Rika, Butan, Norvegiya, Sloveniya — bilan hamkorlikda o‘quv loyihalari, tajriba almashish, qo‘shma festival va eko-marafonlar tashkil etilishi samarali bo‘ladi. Mintaqaviy turizm klasterlari orqali mahalliy biznes, davlat va jamoatchilikni birlashtirish marketing samaradorligini oshiradi.

d) Hikoya asosidagi marketing (storytelling)

Eko-turizm tajribalarini insoniy qadriyatlar, tabiatga muhabbat, ekologik tashabbuslar asosida hikoya shaklida targ‘ib qilish — milliy brendning jozibadorligini oshiradi. Mahalliy aholining hikoyalariga asoslangan brending strategiyalari sayyohlar ongida O‘zbekistonning ekologik va madaniy qadriyatlarini mustahkamlaydi.

Xulosa

O‘zbekistonning yashil turizm sohasidagi salohiyati uning tabiiy boyliklari, madaniy rang-barangligi va ekologik toza hududlari bilan ajralib turadi. Ushbu imkoniyatlar xalqaro turizm bozorining barqaror sayohatga bo‘lgan talabini qondirishga xizmat qiladi. Shunga qaramay, mavjud resurslardan samarali foydalanish uchun strategik rejalashtirilgan marketing yondashuvlari talab etiladi. Ayni paytda O‘zbekistonning turistik imiji ko‘proq madaniy va tarixiy yo‘nalishlarga qaratilgan bo‘lib, ekologik turizm potensiali yetarlicha namoyish etilmayapti. Bu esa marketing jarayonlarida zamonaviy yondashuvlar yetishmasligi, xalqaro platformalarda raqamli faollikning pastligi va global ekologik sertifikatsiya jarayonlarining cheklanganligi bilan bog‘liq.

Yashil turizmni rivojlantirish faqatgina iqtisodiy foyda olishni emas, balki mahalliy aholining farovonligini oshirish, tabiiy muhitni muhofaza qilish va barqaror turizm tamoyillarini kuchaytirishni ko‘zda tutadi. Shu ma’noda, mamlakatning global turizm bozorida raqobatbardoshligini ta’minlash uchun marketing strategiyalarini qayta ko‘rib chiqish zarur.

Mazkur maqola asosida quyidagi tavsiyalar ishlab chiqildi:

Yashil turizm bo‘yicha yagona milliy platforma va brend yaratish. O‘zbekistonni ekologik yo‘nalishda dunyoga tanitish uchun yagona milliy eko-brend zarur. Bu brend milliy qadriyatlar, tabiiy muhит va barqarorlik tamoyillarini aks ettirishi lozim. Taklif etilayotgan platforma ekologik yo‘nalishdagi barcha turizm xizmatlarini birlashtirib, mahalliy operatorlar va xalqaro auditoriyani bog‘lovchi vosita bo‘lib xizmat qilishi kerak.

Xalqaro eko-turizm assotsiatsiyalari bilan hamkorlikni kengaytirish. Green Globe, Global Ecotourism Network kabi yirik ekologik turizm tashkilotlari bilan hamkorlik O‘zbekiston eko-turizmini legitimlashtirish, sertifikatlash va global e’tirofni oshirish uchun muhimdir. Bunday hamkorliklar mamlakatning ekologik sertifikatlar olish jarayonini yengillashtirib, xalqaro standartlarga mos turistik obyektlar sonini oshiradi.

Storytelling va kontent-marketing asosida ekologik tajribalarni targ‘ib qilish. Zamonaviy sayohatchilar uchun nafaqat yo‘nalish, balki u yerda yaratiladigan tajriba ham muhim. O‘zbekiston qishloq hayoti, an’anaviy tabiatga yaqin turmush tarzi, tog‘li va biosfera hududlaridagi tashabbuslarni hikoyaviy tarzda (video, blog, podkast) targ‘ib qilishi orqali xalqaro sayohatchilar e’tiborini jalb qilishi mumkin. Bu yondashuv mamlakatni “tabiiy va sodiq sayohat” brendi ostida tanitadi.

Raqamli vositalardan keng foydalanish orqali global auditoriyaga chiqish. Virtual realitet (VR), dron tasvirlari, mobil ilovalar orqali ekologik marshrutlarni namoyish qilish, raqamli sayohat platformalarida eko-turizmga yo‘naltirilgan kontent yaratish O‘zbekistonning turizmni targ‘ib qilishdagi keskin raqobatbardoshligini oshiradi. Shu bilan birga, blogerlar bilan hamkorlik, SEO va kontekstual reklama orqali qidiruv tizimlarida eko-turizm bo‘yicha ko‘rinuvchanlikni oshirish muhimdir.

Bularning barchasi O‘zbekistonni dunyodagi eng istiqbolli yashil turizm yo‘nalishlaridan biriga aylantirish imkonini beradi. Shu bilan birga, ekologik muhitni saqlash va mahalliy aholi manfaatlarini hisobga olish orqali turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Agar davlat siyosati, xususiy sektor faolligi va jamoatchilik tashabbuslari uyg‘unlashsa, O‘zbekiston Yevropa va Osiyoda ekologik turizm bo‘yicha etakchi brendlar qatoridan joy olishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* Washington: Island Press.
2. Weaver, D. (2006). *Sustainable Tourism: Theory and Practice.* Elsevier.
3. Lane, B. & Kastenholz, E. (2015). “Rural Tourism: The Evolution of Practice and Research Approaches – Towards a New Generation Concept.” *Journal of Sustainable Tourism*, 23(3).
4. Tursunov, A. (2022). “O‘zbekistonning yashil turizm salohiyati va iqtisodiy samaradorligi.” *Iqtisodiyot va innovatsiya*, 3(2).
5. Jo‘rayev, Sh. & Isroilov, Q. (2021). “Ekologik turizmning marketing strategiyalari.” *Turizm va xizmatlar*, 4(1).
6. UNWTO (2020). *Tourism for Sustainable Development in Least Developed Countries*.
7. WTTC (2022). *Environmental Sustainability in Travel & Tourism.*

RAQAMLI ISLOHOTLAR SHAROITIDA ICHKI TURIZM XIZMATLARINI KENGAYTIRISH YO‘NALISHLARI

Maxmudova A.P.
SamISI, “Turizm” kafedrasi dotsenti,
“Ipak Yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti
tadqiqotchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada muallif tomonidan raqamli transformatsiya jarayonining ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishdagi o‘rni va ahamiyati yoritilib, raqamli texnologiyalar, jumladan mobil ilovalar, onlayn platformalar, sun’iy intellekt va virtual reallik imkoniyatlari orqali turizm xizmatlarini modernizatsiya qilish yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Turistik xizmatlar, diversifikatsiya, ichki turizm, “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil” dasturi, virtual turlar, mobil ilovalar, onlayn bron platformalari, sun’iy intellekt, raqamli texnologiyalar.

Kirish

Hozirgi paytda turizm xizmatlar bozorining turli segmentlariga yo‘naltirilgan turizm va mehmonxona xo‘jaligi xizmatlarini raqamlashtirish, ularning raqobatbardoshligini yanada oshirish hamda O‘zbekistonda ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish yo‘nalishlarini aniqlash bo‘yicha ilmiy-tadqiqotlar olib borish davr talabi bo‘lmoqda.

Ushbu masalalar O‘zbekistan Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev raisligida 2022 yil 19 sentyabr kuni videoselektor yig‘ilishida ham xorijiy turistlar okimini ko‘paytirish va ichki turizmni yanada rivojlantirish, sayyoxlik xizmatlarini yaxshilash va turlarini kengaytirish bo‘yicha ko‘rilayotgan choralar natijadorligi tanqidiy tahlil qilingan edi.

Darxaqiqat milliy iqtisodiyotning hududlarini barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning eng muhim omillaridan biri sifatida ichki va ziyorat turizmni jadal rivojlantirish uchun qulay iqtisodiy va tashkiliy-huquqiy shart-sharoitlar yaratish, hududlarning ulkan turizm salohiyatidan yanada samarali foydalanish, unga yondosh bo‘lgan iqtisodiyot tarmoqlarini klastr usulida rivojlantirish, milliy turizm brendini yaratish va uni jahon bozorlarida targ‘ibot qilish hisobiga O‘zbekistonning ijobiy qiyofasini namoyon etish talab qilinmoqda.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mamlakatimizda turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishna oid bo‘lgan masalalar bo‘yicha bir qator iqtisodchi olimlarning ilmiy ishlarida va tadqiqotlarida keng yoritilgan. Xususan, Q.X.Abduraxmonov, M.R.Boltabayev, I.S.Tuxliyev, M.T.Alimova, Ye.V.Golisheva, M.Q.Pardayev, B.Sh.Safarov va boshqalarning tadqiqotlarida ushbu masalalar keng yoritilgan. Turizm va mehmondo‘stlik sohasidagi raqamli texnologiyalar va innovatsion jarayonlarni tadqiqot qilishga qo‘yidagi xorijiy olimlarning ishlari bag‘ishlangan: Bogolyubov V.S., Makrinova

Ye.I., Sotnik A.P., Xaydarov I.S., Sobolevska T.G., Hamirzov S.K., Kumpilov A.R., Kalashnikov S.V., Xachemizov E.A.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqot ishi mobaynida qiyosiy tahlil va tizimli qiyoslash, ilmiy abstrakt fikrlash, mantiqiy yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Bugungi kunda jahon turizm tashkiloti ta'rifiga ko'ra, ichki turizm kategoriya sifatida ikki ko'rinishdan iborat bo'lib - aslida ichki milliy va xalqaro kirish turizmidan iboratdir. Shu bilan birga, turli mamlakatlar o'rtasidagi kirish turizmi bozorida deyarli har bir kiruvchi turist uchun juda qattiq raqobat mavjud. Masalan Koreya Respublikasi Milliy sayyohlik tashkiloti o'z faoliyatida ustuvor yo'nalishni belgilash uchun maxsus atama "kiruvchi turizm" ni joriy etishga qaror qildi, bu esa odatiy rivojlanayotgan ichki turizmdan avallombor, uni rivojlantirishning aniq milliy strategiyasi va siyosatini ishlab chiqish bilan farq qiladi.

Umuman turizm industriyasi ikkita qarama-qarshi tendensiya ta'sirini boshdan kechirmoqda. Bir tomondan, ichki turizm sohasi muhim ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatga ega. Boshqa tomondan, u iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish usuli bo'lib, milliy iqtisodiyotning boshqa turdosh tarmoqlari va ijtimoiy-iqtisodiy tizimlarning barqarorligini oshirishga olib keladi.

Keyingi yillarda mamlakatimizda ichki turizmni rivojlantirishga oid keng ko'lamli me'yoriy-huquqiy hujjatlar qabul qilindi, turizmni rivojlantirishni boshqarishning institutsional tizimi shakllantirildi, hududlarning ulkan turizm salohiyatidan samarali foydalanish uchun mamlakatimizning barcha hududlarida Turizm qo'mitasining tarkibiy boshqarmalari tashkil etildi.

O'zbekistonda turizm iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri sifatida belgilanishi natijasida xukumat tomonidan qabul qilingan qator farmon va qarorlar asosida bu sohada katta o'zgarishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 2018 yil 7 fevraldagi PQ-3514-son "Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori, 2021 yil 9 yanvardagi PF-6165-son "O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" gi Farmonlari va O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 30 apreldagi PQ-232-son "Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi qarori bunga misol bo'ladi.

Turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishda sohaga kiritilayotgan investitsiyalar orqali nafaqat xorijiy turistlar oqimini oshirish, balki ichki turizmni rivojlantirishga ham erishilmoqda. 2022 yilda turizm sohasida jami qiymati 22,1 trln. so'mlik 735 ta loyihalar ishga tushirilib, tarmoqda qo'shimcha 23 mingga yaqin yangi ish o'rni yaratildi[111]. Tadbirkorlikni rivojlantirish, investitsiya jalb qilish hamda raqobatbardosh xizmatlarni yo'lga qo'yishga bergan e'tibor natijasida O'zbekiston turizm bozoriga Radisson, Wyndham, Hilton, Hyatt Regency, Ramada, Mövenpick, Mercure, Courtyard by Marriott, Minyoun, InterContinental Hotels Group va Accor

[111] https://xabar.uz/03om

kabi yetakchi mehmonxona brendlari kirib kelmoqda. Ular nafaqat Toshkent, balki, Jizzax, Buxoro, Samarqand va Xiva shaharlarida bozor talabi asosida o‘z faoliyatlarini olib bormoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi 07.02.2018 yildagi PQ-3514-son qarori asosida bugungi kunda “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil” dasturining faol amalga oshirilishi turizm industriyasini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Buning natijasida ichki sayyohlar soni 15 million nafarni tashkil qilib, o‘tgan yilga qaraganda 2 barobarga o‘sdi.

Mahalliy sayohatlarni qo‘llab-quvvatlash maqsadida 2022 yil 1 sentyabrdan boshlab O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari uchun «O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!» dasturi doirasida respublika hududlari bo‘ylab ichki sayohatlarni amalga oshirish harajatlarining bir qismini qaytarish «Keshbek» tizimi joriy qilindi. Unga ko‘ra, har bir turistga:

aviaqatnov orqali borib-kelish chiptasi narxining 15 foizi, lekin 150 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

temir yo‘lda yoki avtobusda borib-kelish chiptasi narxining 15 foizi, lekin 80 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

joylashtirish vositasida tunab qolish harajatining 15 foizi, lekin 80 ming so‘mdan oshmagan miqdorda;

teatr, muzey, sirk va badiiy galereyalarga har bir tashrif chiptasi narxining 50 foizi, lekin 20 ming so‘mdan oshmagan miqdorda miqdorda qaytariladi.

Keshbek tizimi Davlat soliq qo‘mitasining maxsus mobil ilovasi - Soliq.uz bilan integratsiya qilingan bo‘lib, harajatlar haqqoniyligi mobil ilova yordamida tekshirilib, harid chekining matritsali shtrix kodini (QR-kod) hamda mahalliy turistlarning doimiy yashash joylarini ko‘rsatish orqali sayohatlar ro‘yxatdan o‘tkazilmoqda.

Shu bilan birgalikda olib borilgan tadqiqotlar natijasi bo‘yicha ichki turizmni rivojlantirishda qator muammolar borligi ham aniqlandi. Jumladan shu paytgacha O‘zbekistonda bevosita ichki turizmni rivojlantirish uchun tegishli qonunchilik bazasi mukammal yaratilmagan. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida”gi Qonunida alohida ichki turizmni tartibga solish mexanizmlari, bu boradagi davlat organining hududiy bo‘linmalari vakolatlari, mahalliy davlat hokimiyati organlarining ichki turizm sohasidagi vakolatlari berilmagan.

Vaxolangki, turistik oqimlar, sayohat amalga oshadigan turistik hududlardagi (dessinatsiyalardagi) infratuzilma turizmning qaysi turlariga moslashganligiga binoan, aniq qonuniyatlar asosida shakllanadi. Ushbu qonuniyatlarni joriy qilish, sohani rivojlantirish bilan shug‘ullanuvchi tadbirkor va vakolatli organlarga, birinchidan turistik oqimning barqarorligini ta’minlash chora-tadbirlarini o‘z vaqtida amalga oshirish imkoniyatini bersa, ikkinchidan turistik hudud raqobatbardoshligini muntazam oshirib borishning asosi bo‘lib xizmat qiladi.

Ichki turizm muammolariga e’tibor bermaslik, amaldagi me’yoriy-huquqiy bazaning birinchi navbatda “chiqish operatori uchun” yo‘naltirilganligi sababli, ichki turizmni diversifikatsiya qilish muammolari yetarli darajada hal qilinmasligiga olib keladi. Natijada bugungi kunda bolalar va yoshlar turizmi, ijtimoiy, ziyorat, qishloq

va qator boshqa zamonaviy turizm turlarini rivojlantirishga asoslangan me’yoriy-huquqiy hujjatlarning mavjud emasligi salbiy ta’sir qilmoqda.

Buning uchun alohida, maqsadli qonunlar va qonun osti hujjatlar qabul qilinishi kerak, bu ham xududlar, ham respublika darajasida ichki turizmni barqaror rivojlanishiga to‘sqinlik qilmoqda. Bu qonun va hujjatlarisiz ichki turizmni rivojlantirish juda mushkul, chunki diversifikatsiya jarayonida turizmning ma’lum bir turining barcha xususiyatlarini bitta qonunda tasvirlab bo‘lmaydi.

Raqamli transformatsiyalashuv sharoitida ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilish bo‘yicha hal qilinmagan quyidagi muammolar ham mavjud:

raqamlashtirish ta’sirida turizm va mehmonxona mahsulotlarini diversifikatsiya qilishning modellari ishlab chiqilmagan;

rejalashtirish jarayonida milliy ichki turizmni rivojlantirish bo‘yicha sa’y-harakatlarning muvofiqlashtirilmaganligi;

xalqaro va ichki bozorlarda O‘zbekiston turistik taklifining past darajadagi raqobatbardoshligi;

ichki turizmni boshqarishning tashkiliy tuzilmasi sifatida turizm klasterlarining huquqiy-me’yoriy hujjatlari ishlab chiqilmagan;

hududlarda turizm infratuzilmasining notekis rivojlanishi natijasida mahalliy turistlarni jalb qilishda ziyorat, ekologik va rekreatsion turizm marshrutlarining elektron haritalari ishlab chiqilmagan;

ichki, ayniqsa ziyorat turizmi resurslarining to‘liq ro‘yxati, ta’rif va tavsifi ishlab chiqilmagan.

Turizm biznesini raqamlashtirish sharoitida mijozning o‘zi ma’lum bir tur haqida ma’lumot qidiradi, ma’lum bir kompaniyani tanlaydi va xizmatlar narxlarini taqqoslaydi, bu mijozlarga ajoyib natijalarni olishga va sayyohlik firma egalari uchun yuqori daromadlar olishlarini ta’minlaydi. Shu bilan birga, mijozga kun bo‘yi rejimida xizmatlar ko‘rsatiladi, bu xizmatlarning sifatini oshiradi va mijozlar ehtiyojini qondirishga yordam beradi.

Zamonaviy raqamli texnologiyalar sayyohlarga barcha bosqichlarda hamroh bo‘lib, zaruratni anglashdan (virtual turlar bilan platformalar), sayohatni rejalashtirishdan (tavsiya xizmatlari va shaxsiy takliflar yaratish uchun ilovalar, tayyor marshrutlarga ega platformalar) sayohat davomida qulaylikni ta’minlashga qodir (transport va sayyohlik terminallari, robotlar, kontaksiz ro‘yxatdan o‘tish texnologiyalari), taassurot almashish (mahalliy navigatsiya uchun gadjetlar va ilovalar, tilni tarjima qilish) va sharhlar almashinuvi bilan yakunlangan (sharhlar bilan platformalar), ya’ni sayohatni “smart-sayoxat”ga aylantirishga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, raqamli islohotlar sharoitida ichki turizm xizmatlarini kengaytirish turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish va aholi uchun qulayliklar yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Mobil ilovalar, onlayn bron platformalari, sun’iy intellekt va virtual reallik kabi raqamli texnologiyalar turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishning asosiy drayverlari hisoblanadi. Shu bilan birga, raqamli xavfsizlikni ta’minlash,

kadrlar raqamli ko‘nikmalarini rivojlantirish va barqaror turizm yo‘nalishlarini joriy etish orqali milliy turizm salohiyatini oshirish imkoniyatlari mavjud.

Ichki turizm xizmatlarini yagona milliy onlayn platforma orqali targ‘ib qilish bugungi kun talabidir. Bunday platformada turpaketlarni bron qilish, elektron to‘lovlarni amalga oshirish, yo‘nalishlarni tanlash imkoniyati yaratilishi zarur. Bu turistlar uchun qulaylik yaratish bilan birga xizmat ko‘rsatuvchi sub’ektlar o‘rtasida raqobatbardoshlikni oshiradi. Turizm xizmatlarini yangi bosqichga olib chiqish uchun virtual sayohatlar, sun’iy intellekt asosida ishlaydigan smart-gidlar va har bir turistning xohish-istaklariga mos personallashtirilgan marshrutlarni amaliyotga tatbiq etish maqsadga muvofiq. Bu xizmatlar turistik tajribani yanada boyitish imkonini beradi.

Xulosa o‘rnida aytish joizki, raqamli islohotlar ichki turizm xizmatlarini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish imkoniyatini beradi. Milliy turizm bozorida raqamli texnologiyalarni keng qo‘llash xizmatlarni diversifikatsiya qilish, turistik tajribani boyitish va mamlakatning turizm salohiyatini yuksaltirish uchun muhim omil hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016 yil 2 dekabrdagi “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 13 avgustdagi “O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Farmoni**.**

7. Tuxliyev I.S., Po‘latov M.E., Berdimurodov A.Sh. “Turizm sohasining zamonaviy atamalari izohli luhati”. S.: 2019 y.

8. SH.Mirzayev, A. Xoliqov “Turizm iqtisodiyoti”. Toshkent: O‘zbekiston milliy universiteti. 2020 y.

9. SH.Rahimov. “Turizmni boshqarish va marketing asoslari”. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti. 2021 y.

O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZM ASOSIDA TA’LIM TURIZMINI RIVOJLANTIRISH VA XALQARO BOZORDA TARG‘IB QILISH STRATEGIYALARI

Jahongirov Kamoliddin Asomiddin o‘g‘li
O‘zbekston xalqaro islomshunoslik akademiyasi o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda yashil turizm asosida ta’lim turizmini rivojlantirish imkoniyatlari va xalqaro bozorda targ‘ib qilish strategiyalari tahlil qilingan. Yashil turizmning ekologik imkoniyatlari ta’lim turizmi bilan uyg‘unlashib, ekologik ekspeditsiyalar, ilmiy-amaliy treninglar, yozgi maktablar va volontyorlik dasturlari kabi yangi mahsulotlarni yaratishi asoslab berilgan. “Yashil iqtisodiyot”

strategiyasi, ekologik infratuzilma, xalqaro hamkorlik, raqamli marketing va mahalliy hamjamiyatlarni jalb etish orqali O‘zbekistonning global ta’lim-ekoturizm bozorida raqobatbardoshligini oshirish bo‘yicha strategik yo‘nalishlar taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: Yashil turizm, ta’lim turizmi, ekologik infratuzilma, ekologik ekspeditsiyalar, xalqaro hamkorlik, barqaror turizm, raqamli marketing.

Kirish

So‘nggi yillarda global turizm industriyasida barqarorlik va ekologik mas’uliyat tamoyillarining kuchayib borishi, yashil turizm (eco-tourism) konsepsiyasining strategik yo‘nalish sifatida shakllanishiga olib keldi. Ayni paytda, dunyo bo‘yicha ta’lim turizmi, ya’ni talabalar, tadqiqotchilar va akademik xodimlarning qisqa muddatli o‘quv dasturlari, almashinuvlar, seminarlar va ilmiy-amaliy treninglarda ishtirok etish maqsadida safar qilishi eng tez o‘sayotgan bozor segmentlaridan biri hisoblanmoqda. UNESCO, UNWTO va OECD ma’lumotlariga ko‘ra, ta’lim turizmi global xizmatlar eksportining eng barqaror tarmoqlaridan bo‘lib, mamlakat imijini mustahkamlash, innovatsion g‘oyalarni jalb qilish, xalqaro akademik hamkorlikni kengaytirish hamda iqtisodiyotga yuqori qo‘shimcha qiymat kiritish kabi ko‘plab afzalliklarni beradi.

O‘zbekiston uchun ushbu ikki yo‘nalish – yashil turizm va ta’lim turizmi – o‘zaro uyg‘unlashgan holda rivojlanishi alohida strategik ahamiyatga ega. Bir tomondan, mamlakatning boy tabiiy-ekologik resurslari, milliy bog‘lar, biosfera hududlari, qo‘riqxonalar, noyob landshaftlar va ekologik marshrutlar xalqaro eco-turistlar uchun nihoyatda jozibador bo‘lsa, ikkinchi tomondan, O‘zbekistonning ilmiy salohiyati, oliy ta’lim muassasalari, islom sivilizatsiyasi merosi, arxeologik va etnografik o‘quv maydonlari ta’lim turizmini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Mazkur sinergiya ta’limga asoslangan ekologik sayohatlar, ekologik treninglar, amaliy ekspeditsiyalar, ekologik volontyorlik dasturlari, yozgi maktablar va xalqaro ilmiy seminarlar kabi yangi turistik mahsulotlarni shakllantirish imkonini beradi.

Asosiy qism

O‘zbekistonda 2020–2025-yillarda amalga oshirilayotgan “Yashil iqtisodiyot” strategiyasi, turizmni transformatsiya qilish bo‘yicha davlat dasturlari, hududlarda ekologik infratuzilmani yaxshilash, milliy bog‘lar boshqaruvini modernizatsiya qilish va ta’lim tizimida xalqaro hamkorlikni kengaytirish bo‘yicha islohotlar ushbu yo‘nalishlarning rivojlanishiga mustahkam institutsional zamin yaratmoqda. Shu bilan birga, xalqaro bozorda O‘zbekistonning ta’lim turizmi brendini shakllantirish, yashil turizm tamoyillariga asoslangan mahsulotlarni raqamli platformalarda targ‘ib qilish, global universitetlar, ilmiy markazlar va ekologik tashkilotlar bilan barqaror hamkorlik aloqalarini yo‘lga qo‘yish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda.

Yashil turizm va ta’lim turizmi bo‘yicha xalqaro ilmiy adabiyotlar ushbu sohalarning barqaror o‘sish tamoyillarini, ekologik mas’uliyatni oshirish mexanizmlarini hamda ta’limga yo‘naltirilgan sayohatlarning iqtisodiy va madaniy ahamiyatini yoritadi. UNWTO, OECD va UNESCO hisobotlarida ta’lim turizmi global xizmatlar eksportining yuqori qo‘shimcha qiymatga ega yo‘nalishi sifatida

baholanadi va ekologik barqaror dasturlar bilan integratsiya qilinishi eng istiqbolli segmentlardan biri ekani ta’kidlanadi.

Honey, Weaver, Lane va Kastenholz asarlarida ekoturizmning asosiy prinsiplari – tabiiy resurslarni muhofaza qilish, mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlash, ekologik xulq-atvorni shakllantirish zamonaviy ta’lim shakllari bilan uyg‘unlashganda ko‘proq ijtimoiy-qadriyat yaratishi qayd etiladi. Ta’lim turizmi bo‘yicha Ritchie hamda Mazzarol, & Soutar (2019) tadqiqotlarida xalqaro akademik almashinuvlar, ilmiy ekspeditsiyalar va o‘quv dasturlarining turistik oqimlarni shakllantirishdagi roli yoritilgan.

O‘zbekiston bo‘yicha mavjud tadqiqotlar Turobov, Xudayberganova kabi olimlar tomonidan olib borilib, mamlakatning ekologik marshrutlari, biosfera hududlari, milliy bog‘lar salohiyati hamda ta’lim dasturlarini xalqaro integratsiyaga chiqarish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Biroq yashil turizm va ta’lim turizmini integratsiyalashgan model sifatida o‘rganish bo‘yicha ilmiy izlanishlar yetarli emas.

O‘zbekistonda yashil turizm asosida ta’lim turizmini rivojlantirish global tendensiyalar, milliy ekologik resurslar, ta’lim salohiyati va xalqaro hamkorlik imkoniyatlarini uyg‘unlashtirish orqali shakllanishi mumkin bo‘lgan istiqbolli va yuqori qiymatli yo‘nalishlardan biridir. Mazkur sohani rivojlantirish strategiyasi bir nechta o‘zaro bog‘langan komponentlardan iborat bo‘lib, ular mamlakat brendini mustahkamlash, barqaror turizm ekotizimini yaratish, yoshlar va ilmiy hamjamiyatni jalb etish hamda xalqaro tanlovbardoshligini oshirishga qaratilgan. Birinchi navbatda, O‘zbekistonning boy tabiiy hududlari – Chatqol biosfera rezervati, Ustyurt platosi, Zomin milliy bog‘lari, Ugam-Chotqol va Nurota qo‘riqxonalari, Orolbo‘yi ekologik zonasi – ekologik o‘quv ekspeditsiyalari, ekologik ko‘ngillilik dasturlari, tadqiqot-amaliyotlar, botanika va zoologiya lagerlari, ekologik yozgi maktablar uchun noyob platforma bo‘la oladi. Shu sababli birinchi strategik yo‘nalish sifatida ekologik ta’lim yo‘nalishlari bo‘yicha maxsus o‘quv dasturlari yaratish taklif etiladi. Bunga ekologiya, geologiya, biologiya, iqlim o‘zgarishi, suv resurslari boshqaruvi, cho‘llanish va biosfera monitoringi bo‘yicha ilmiy-amaliy modullar, xalqaro kredit tan olinadigan qisqa muddatli kurslar, “field school” shaklidagi dala amaliyotlari va ikki diplomli dasturlar kiradi. Bunday mahsulotlar ta’lim turizmi talabiga bevosita mos keladi va ekologik turizmning barqaror rivojlanish tamoyillariga xizmat qiladi.

Ikkinchi strategiya sifatida yashil infratuzilmani rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Milliy bog‘lar va qo‘riqxonalarda ekologik mehmonxonalar (eco-lodges), kam energiya sarflovchi yashash joylari, qayta tiklanuvchi energiya asosidagi turistik obyektlar, ekologik yo‘laklar, ochiq laboratoriyalar, ilmiy kuzatuv punktlari va xavfsiz ekologik marshrutlar yaratish ekologik va ta’limiy turizm integratsiyasini kuchaytiradi. Mazkur infratuzilma ekologik sertifikatsiya tizimi (Green Key, Global Sustainable Tourism Council, EU Ecolabel) orqali xalqaro tan olinishga erishsa, O‘zbekistonni global bozorda raqobatbardosh qiladi. Shuningdek, “Smart National Parks” konsepsiyasi orqali ekologik hududlarda sensor monitoring, raqamli xaritalar, AR/VR gidlik texnologiyalarini joriy etish ta’lim jarayonini interaktivlashtiradi.

Uchinchi yo‘nalish sifatida xalqaro akademik hamkorlik va qo‘shma ekoturizm–ta’lim loyihalarini kengaytirish zarur. Yevropa Ittifoqining Erasmus+ dasturlari, UNESCOning Biosfera rezervlari uchun o‘quv dasturlari, KOICA, JICA, DAAD,

British Council kabi tashkilotlar bilan ortak kurslar, talabalar almashinuvi va qo‘shma ilmiy ekspeditsiyalarni yo‘lga qo‘yish O‘zbekistonning ta’lim turizmi eksportini oshiradi. Shuningdek, xorijiy universitetlarning filiallari va ilmiy markazlari bilan ekologik loyiha-laboratoriyalar tashkil etish, Aralbo‘yi hududida xalqaro ilmiy markazlar faoliyatini ta’lim turizmi platformasi bilan birlashtirish strategik istiqbol kasb etadi.

To‘rtinchi strategiya sifatida raqamli marketing va xalqaro brending ustuvor o‘rin tutadi. O‘zbekiston uchun “Eco-Edu Tourism Uzbekistan”, “Aral Eco Academy”, “Central Asia Green Learning Route” kabi yagona brendlar yaratish, ularni meta-qidiruv tizimlari, xalqaro ta’lim yarmarkalari, ekologik turizm portallari, global talabalar platformalari orqali targ‘ib qilish zarur. Raqamli kontent marketingi, virtual turlar, ekoturistik marshrutlarning 3D xaritalari, vloglar, xalqaro ilmiy bloglar va ko‘ngilli dasturlar uchun maxsus platformalar yaratish yoshlar auditoriyasiga yuqori ta’sir ko‘rsatadi. Bundan tashqari, ekologik va ta’limiy turizmga ixtisoslashgan influencerlar, ilmiy ekspeditsiya blogerlar va ekologiya bo‘yicha ekspertlarni jalb etish O‘zbekistonning ko‘rinuvchanligini oshiradi.

Beshinchi strategiya sifatida mahalliy hamjamiyatlarni ta’limiy-ekologik turizmga integratsiya qilish muhimdir. Mahalliy aholi uchun ekogidlik, dala laboratoriyasi yordamchisi, ekologik kuzatuvchi, qo‘riqxona volontyori kabi yangi kasbiy yo‘nalishlarni o‘qitish, ularni qo‘shma loyihalarda ishtirok etishga jalb qilish ham ijtimoiy-iqtisodiy, ham ekologik barqarorlikni ta’minlaydi. Mahalliy aholi ishtiroki turistlarning tajribasini boyitadi, ekologik madaniyatni oshiradi va yashil turizmning ijtimoiy qiymatini kuchaytiradi.

Oltinchi strategiya esa barqaror boshqaruv va huquqiy asoslarni takomillashtirish bilan bog‘liq. Yashil turizmni qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha alohida milliy dastur, ekologik marshrutlarning akkreditatsiya tizimi, ta’lim turizmi bo‘yicha litsenziyalash va ekologik standartlar joriy etilishi sohani institutsional jihatdan mustahkamlaydi. Milliy bog‘lar bilan universitetlar o‘rtasidagi klaster hamkorlik, “Green Education Cluster”, “Eco-Tourism Research Hub” kabi tarmoqlarni yaratish boshqaruv samaradorligini oshiradi.

Yettinchi strategiya sifatida xalqaro grantlar, xususiy sektor investitsiyasi va davlat–xususiy sheriklikni kengaytirish muhim. Ekologik ta’lim markazlari, ekologik mehmonxonalar va ilmiy ekspeditsiya infratuzilmasiga yo‘naltirilgan moliyaviy resurslar sohani tez o‘suvchi segmentga aylantiradi. Aralbo‘yi, Qoraqalpog‘iston va Farg‘ona vodiysi hududlarida ekologik-ta’limiy klasterlarning moliyalashtirilishi O‘zbekistonni Markaziy Osiyoda yetakchi ta’lim turizmi markaziga aylantirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Umuman olganda, O‘zbekistonda yashil turizm asosida ta’lim turizmini rivojlantirish strategiyalari ekologik resurslar, ilmiy salohiyat, raqamli marketing, xalqaro hamkorlik va barqaror boshqaruvni yagona ekotizimga birlashtirishga qaratilgan bo‘lib, mamlakatning global ta’lim va ekologik turizm bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytirish, barqaror rivojlanish maqsadlariga mos yangi xizmatlar va iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Turobov, A. (2022). O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari. Tourism Studies Journal, 4(2), 45–56.

2. Xudayberganova, N. (2023). Ta’lim turizmi va xalqaro akademik mobil’likning O‘zbekistondagi rivojlanish istiqbollari. Journal of Economics and Education, 5(1), 78–90.

3. Honey, M. Honey, M. (2008). *Ecotourism and sustainable development: Who owns paradise?* (2nd ed.). Island Press.

4. Weaver, D. B. Weaver, D. B. (2001). *Ecotourism*. John Wiley & Sons. Weaver, D. B. (2006). *Sustainable tourism: Theory and practice*. Elsevier.

5. Lane, B. Lane, B. (1994). What is rural tourism? *Journal of Sustainable Tourism, 2*(1–2), 7–21. Lane, B., & Kastenholz, E. (2015). Rural tourism: The evolution of practice and research approaches – towards a new generation concept? *Journal of Sustainable Tourism, 23*(8–9), 1133–1156.

6. Kastenholz, E. Kastenholz, E. (2004). Management of demand: Tourists' perceptions of rural tourism destinations. *Tourism and Hospitality Research, 5*(1), 23–35. Kastenholz, E., Davis, D., & Paul, G. (1999). Segmenting tourism in rural areas: The case of North and Central Portugal. *Journal of Travel Research, 37*(4), 353–363.

7. Ritchie, B. W. Ritchie, B. W. (2003). *Managing educational tourism*. Channel View Publications.

8. Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2019) Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2019). Revisiting the global market for international education. *Asia Pacific Journal of Marketing and Logistics, 31*(5), 1280–1302.

9. Qo‘shimcha asosiy manba (klassik) Mazzarol, T., & Soutar, G. N. (2002). “Push–pull” factors influencing international student destination choice. *International Journal of Educational Management, 16*(2), 82–90.

BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA YASHIL MARKETING KONSEPSIYALARINING QO‘LLANILISHI

Fayyoza Xalimova Nafasovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
katta o’qituvchisi

Annotatsiya. Ommaviy turizm konsepsiyasi bugungi kunda o‘z turizm sohasini barqaror va uzoq muddatli asosda rivojlantirishni maqsad qilgan mamlakatlar uchun o‘z dolzarbligini yo‘qotmoqda. Zamonaviy turizm siyosati sifat jihatdan yangi yondashuvni talab qiladi, bu esa muqobil turizm modeli shaklida namoyon bo‘lmoqda. Muqobil turizm -bu ekologik, ijtimoiy va madaniy jihatdan mas’uliyatli sayohatni nazarda tutuvchi kompleks tushuncha bo‘lib, u eko-turizm, barqaror turizm, yumshoq turizm, mas’uliyatli turizm, kichik miqyosli turizm va yashil turizm kabi shakllarni o‘z ichiga oladi. Bunday yondashuvning mohiyati - tabiatni muhofaza

qilish, mahalliy madaniyatni asrash va resurslardan oqilona foydalanish orqali turizmni barqaror rivojlantirishdir.

Kalit so‘zlar: Muqobil turizm, yashil turizm, yashil marketing, barqaror rivojlanish, ekologik mas’uliyat, raqamli turizm marketingi.

Kirish

Turizm sohasining jadal rivojlanishi bilan birga, uning atrof-muhitga, mahalliy madaniyatga va ijtimoiy tuzilmalarga bo‘lgan ta’siri tobora muhim masalaga aylanmoqda. Shu sababli, XX asrning oxirlaridan boshlab ommaviy turizmga muqobil yondashuv sifatida “muqobil turizm” (alternative tourism) tushunchasi shakllandi.

Muqobil turizm - bu tabiat, madaniyat va mahalliy jamoalar bilan uyg‘unlikda tashkil etiladigan, ekologik va ijtimoiy mas’uliyatni ustuvor qo‘yuvchi turizm turidir. U ommaviy turizmning salbiy oqibatlariga, xususan, atrof-muhitning degradatsiyasi, madaniy standartlashuv va iqtisodiy foydaning xorijga oqib ketishiga javoban shakllandi. 1980-yillarning oxiridan boshlab global miqyosda ekologik ongning oshishi, barqaror iste’mol madaniyatining shakllanishi va “haqiqiy” (autentik) tajriba izlovchi sayyohlar sonining ortishi muqobil turizmga bo‘lgan qiziqishni kuchaytirdi. Bu jarayon iste’molchilar tomonidan ommaviy turizmning bir xilligi va tijoratlashuviga qarshi ijtimoiy reaksiya sifatida ham baholanadi.

“Muqobil turizm” atamasi ilmiy adabiyotlarda ikki asosiy talqinga ega: Ekologik yondashuv – muqobil turizmni atrof-muhitga kamroq zarar yetkazuvchi, ekologik toza turizm sifatida tushuntiradi. Bu yondashuv “eko-turizm”, “yashil turizm” va “barqaror turizm” konsepsiyalari bilan bevosita bog‘liqdir.

Ijtimoiy-iqtisodiy yondashuv – muqobil turizmni ommaviy turizmning iqtisodiy va boshqaruv modeliga qarshi turuvchi, mahalliy manfaatlarni ustuvor qo‘yuvchi turizm turi sifatida talqin etadi. Bu holatda muqobil turizm mahalliy jamoalarning iqtisodiy mustaqilligini va madaniy o‘ziga xosligini himoya qiladi.

Muqobil turizmning asosiy tamoyillari quyidagilar.

- Kichik miqyosda rivojlanish va mahalliy egalikni qo‘llab-quvvatlash**;**
- Salbiy ekologik va ijtimoiy ta’sirlarni minimallashtirish**;**
- Mahalliy iqtisodiyotning boshqa tarmoqlari bilan integratsiya — xususan, qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohalari bilan uzviy bog‘liqlik;
- Iqtisodiy foydaning mahalliy darajada saqlanishi va adolatli taqsimlanishi**;**
- Mahalliy aholining boshqaruv va qaror qabul qilish jarayonlarida faol ishtiroki**;**
- Rivojlanish jarayonining tashqi bosimlardan ko‘ra mahalliy manfaatlarga yo‘naltirilishi**.**

Yashil turizm -bu faqat ekologik jihatdan mas’uliyatli dam olish shakli emas, balki mahalliy iqtisodiyotni rag‘batlantiruvchi va ijtimoiy barqarorlikni qo‘llab-quvvatlovchi iqtisodiy model hamdir. Shu bois, yashil turizmning muvaffaqiyati nafaqat tabiiy resurslarning mavjudligiga, balki to‘g‘ri marketing yondashuvlariga ham bevosita bog‘liqdir.

Bu jarayonda yashil marketing strategiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Yashil marketing bu ekologik barqaror rivojlanishga yo‘naltirilgan marketing faoliyati bo‘lib, u ishlab chiqaruvchi va iste’molchi, hamkor va raqobatchilar, davlat va jamiyat o‘rtasidagi barqaror hamkorlik tizimini shakllantiradi. Uning asosiy tamoyillari - foyda keltirish bilan bir qatorda, atrof-muhitga va jamiyatga ijobiy hissa qo‘shishdan iborat. Yashil marketing strategiyasining muvaffaqiyati uchun korxona va tashkilotlar o‘z missiyasi, qarashlari, strategiyasi va maqsadlarini qayta ko‘rib chiqishlari, ularni ekologik barqarorlik tamoyillari bilan uyg‘unlashtirishlari zarur. Bu esa faqat yuqori boshqaruv darajasida emas, balki biznes jarayonining barcha ishtirokchilari - xodimlar, hamkorlar, mijozlar va mahalliy jamoalarning faol ishtirokini ham talab etadi. Natijada, yashil marketing turizm sohasida nafaqat ekologik mas’uliyatni oshiradi, balki mamlakatning xalqaro turizm bozoridagi raqobatbardoshligini kuchaytiruvchi strategik vosita sifatida ham xizmat qiladi. Shu tarzda muqobil va yashil turizm modellarini rivojlantirish orqali davlatlar nafaqat iqtisodiy barqarorlikka, balki ijtimoiy va ekologik uyg‘unlikka ham erishadilar.

Turistik mahsulotlarni ishlab chiqish va rejalashtirish jarayonida mahalliy aholi manfaatlari, madaniy qadriyatlar va tabiiy muhit bilan uyg‘unlik tamoyiliga qat’iy rioya etilishi zarur. Bu uyg‘unlik turizmning uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi, turistlar uchun esa haqiqiy, autentik tajribani yaratadi. Barqaror turizmni rivojlantirish faqat siyosiy qarorlar bilan emas, balki samarali rejalashtirish, ilmiy asoslangan strategiyalar va ta’lim tizimi orqali amalga oshiriladi. Shu bois, turizm sohasi mutaxassislarini ekologik mas’uliyat, ijtimoiy hamkorlik va resurslarni oqilona boshqarish yo‘nalishida tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Atrof-muhit va rivojlanish bo‘yicha BMTning Jahon komissiyasi (Brundtland komissiyasi) tomonidan 1987-yilda e’lon qilingan “Bizning umumiy kelajagimiz” (Our Common Future) hisobotida barqaror rivojlanish quyidagicha ta’riflanadi: “Barqaror rivojlanish — bu hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirar ekan, kelajak avlodlarning o‘z ehtiyojlarini qondirish imkoniyatiga putur yetkazmaydigan rivojlanishdir”.[112] Mazkur yondashuv keyinchalik turizm sohasiga ham tatbiq etilib, “barqaror turizm” tushunchasining shakllanishiga zamin yaratdi. 1990-yillardan boshlab bu atama geografik, iqtisodiy va ekologik tadqiqotlarda keng qo‘llanila boshlandi. Barqaror turizm bu turizm faoliyatining ekologik va ijtimoiy muvozanatni buzmagan holda rivojlanishini ta’minlovchi tizimli yondashuv bo‘lib, u nafaqat ekologik, balki iqtisodiy barqarorlikni ham maqsad qiladi.

Ideal shaklda barqaror turizm konsepsiyasi turizmning barcha turlari - ommaviy, ekologik, madaniy, sarguzasht yoki nish (nich) turizmlarga - tatbiq etilishi mumkin. Uning asosiy maqsadi turizm industriyasining uzoq muddatli daromadliligini saqlagan holda, tabiiy resurslarni muhofaza qilish, mahalliy jamoalar farovonligini oshirish va madaniy merosni asrashdir.

Barqaror turizm g‘oyasi barqaror rivojlanish konsepsiyasidan kelib chiqadi. U uchta o‘zaro bog‘liq o‘lchovga asoslanadi:

[112] World Commission on Environment and Development, Archive Collection on Sustainable Development, International Development Research Center, Ottawa,

Ekologik tamoyil - turizmning asosini tashkil etuvchi tabiiy resurslardan oqilona va optimal foydalanish, muhim ekologik jarayonlarni saqlab qolish hamda tabiiy meros va biologik xilma-xillikni muhofaza qilishni ta’minlash. Bu tamoyil ekologik tizimlarning tiklanish qobiliyatini saqlashga qaratilgan.

Ijtimoiy-madaniy tamoyil - qabul qiluvchi jamoalarning ijtimoiy va madaniy haqiqiyligini hurmat qilish**,** ularning me’moriy, tarixiy va madaniy merosini asrash, an’anaviy qadriyatlarini e’zozlash va shu orqali madaniyatlararo muloqot, bag‘rikenglik va o‘zaro tushunishni rivojlantirish**.**

Iqtisodiy tamoyil - turizm faoliyatining moliyaviy barqarorligini ta’minlash, barqaror bandlik va daromad manbalarini yaratish, ijtimoiy xizmatlar sifati va qamrovini oshirish hamda qashshoqlikni kamaytirishga hissa qo‘shish**.** Shu bilan birga, iqtisodiy foydalar barcha manfaatdor tomonlar — mahalliy aholi, xususiy sektor, davlat va turistlar — o‘rtasida adolatli taqsimlanishi zarur.

Barqarorlikning ushbu uch o‘lchovi o‘zaro chambarchas bog‘langan bo‘lib, ulardan biri yetarlicha e’tiborga olinmasa, turizm tizimi izdan chiqadi. Shu bois, turizmni barqaror rivojlantirish faqat iqtisodiy maqsad emas, balki ijtimoiy adolat, ekologik muvozanat va madaniy xilma-xillikni saqlashga qaratilgan kompleks strategik jarayon sifatida qaraladi. Barqaror turizmning asosiy maqsadi - iqtisodiy o‘sish, ijtimoiy farovonlik va ekologik xavfsizlik o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashdir. Bu esa davlat siyosati, xususiy sektor, mahalliy jamoalar va turistlarning hamkorlikdagi faoliyatini talab qiladi. Faqat mana shunday integratsiyalashgan yondashuv orqaligina turizm sohasida haqiqiy barqaror rivojlanishga erishish mumkin[113].

Yashil marketingning konseptual mohiyati- bu bozor faoliyati jarayonida ekologik qadriyatlarni inobatga olgan holda iste’molchi ehtiyojlarini qondirish, shu bilan birga atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shishni maqsad qiluvchi boshqaruv strategiyasidir. U klassik marketingning asosiy maqsadi — foyda olishni — inkor etmaydi, balki bu maqsadni ijtimoiy va ekologik manfaatlar bilan muvofiqlashtiradi**.**

Xulosa

Yashil marketing va ijtimoiy marketing o‘rtasidagi bog‘liqlik - yashil marketing o‘z mohiyatiga ko‘ra ijtimoiy mas’uliyatli marketing konsepsiyasining mantiqiy davomidir. Agar ijtimoiy marketing iste’molchi manfaatlarini jamiyat ehtiyojlari bilan uyg‘unlashtirishga qaratilgan bo‘lsa, yashil marketing bu uyg‘unlikni ekologik o‘lchov bilan to‘ldiradi.

- ijtimoiy marketingning ekologik kengaytirilgan shakli**,**
- barqaror rivojlanish siyosatining bozor mexanizmidagi ifodasi**,**

[113] Egamnazarov, K. (2025). THE SUSTAINABLE TOURIST AS AN AGENT OF CHANGE: RESPONSIBILITIES, ETHICAL CONDUCT, AND IMPACT IN UZBEKISTAN’S TOURISM DEVELOPMENT. Modern American Journal of Social Sciences and Humanities, 1(3), 1-17.

• korporativ ekologik mas’uliyatni amaliyotga tatbiq etuvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi[114].

Yashil marketingni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun korxonalar quyidagi strategik tamoyillarga amal qiladilar:

Ekologik innovatsiyalarni joriy etish – mahsulot dizayni, ishlab chiqarish texnologiyasi va qadoqlash jarayonlarida ekologik mezonlarga rioya qilish;

Barqaror iste’molni targ‘ib qilish – iste’molchilarni ekologik ongli tanlovlar qilishga undovchi kommunikatsiya siyosatini yuritish;

Qiymat zanjiri bo‘ylab hamkorlik – ishlab chiqaruvchilar, yetkazib beruvchilar, raqobatchilar va iste’molchilar o‘rtasida ekologik barqarorlikka qaratilgan sheriklikni yo‘lga qo‘yish;

Tashkiliy madaniyatda yashil qadriyatlarni shakllantirish – korxona strategiyasi, missiyasi va brend identifikatsiyasini ekologik mas’uliyat bilan uyg‘unlashtirish;

Uzoq muddatli barqarorlikni maqsad qilish – qisqa muddatli foydadan ko‘ra, atrof-muhit va jamiyat manfaatlariga mos keluvchi uzoq muddatli strategiyalarni ustuvor qo‘yish[115].

Xulosa qilib aytganda, yashil marketing — bu bozor iqtisodiyoti tamoyillarini ekologik mas’uliyat bilan uyg‘unlashtiruvchi ilg‘or boshqaruv strategiyasidir. U nafaqat iqtisodiy foyda, balki atrof-muhitni muhofaza qilish, resurslardan oqilona foydalanish va jamiyat farovonligini ta’minlashni ham ko‘zda tutadi. Yashil marketingning dolzarbligi shundan iboratki, u barqaror turizm, ekologik menejment va korporativ ijtimoiy mas’uliyat bilan chambarchas bog‘liq holda insoniyatning ekologik ongli rivojlanish yo‘nalishini belgilaydi.

Foydalanilagn adabiyotlar ro‘yxati

1. Xalimova F. Qoraqalpog ‘iston respublikasi turizmini rivojlantirish va hududning turistik jozibadorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasi //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 5.

3. Kapelanis D, Strachan, S., The price premium of an environmentally friendly product, South African Journal of Business Management, 2006, Vol. 4, p. 89.

4. Egamnazarov, K. (2025). THE SUSTAINABLE TOURIST AS AN AGENT OF CHANGE: RESPONSIBILITIES, ETHICAL CONDUCT, AND IMPACT IN UZBEKISTAN’S TOURISM DEVELOPMENT. Modern American Journal of Social Sciences and Humanities, 1(3), 1-17.

5. Xalimova F. N. O ‘ZBEKISTONDA MICE TURIZMINI BARQAROR RIVOVLANISHIDA QULAY INFRATUZILMA //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2023. – T. 1. – №. 10. – C. 112-114.

[114] Xalimova F. Qoraqalpog ‘iston respublikasi turizmini rivojlantirish va hududning turistik jozibadorligini oshirishda raqamli marketing strategiyasi //YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT. – 2024. – T. 2. – №. 5.

[115] Kapelanis D, Strachan, S., The price premium of an environmentally friendly product, South African Journal of Business Management, 2006, Vol. 4, p. 89.

Yashil iqtisodiyotda turistik xizmatlar qiymatini optimallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

Suyunov Raximjon G’anijon o’g’li
SamISI “Buxgalteriya hisobi va menejment” fakulteti tyutori

Annotatsiya. Mazkur maqolada yashil iqtisodiyot sharoitida turistik xizmatlar qiymatini optimallashtirishning nazariy asoslari va ustuvor yo‘nalishlari yoritilgan. Bundan tashqari turizm sohasida xizmatlar sifatini tasniflashning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada turistik xizmatlarning moddiy va nomoddiy xususiyatlari, ularning asosiy, qo‘shimcha va qo‘llab-quvvatlovchi elementlarga ajratilishi tahlil qilingan. Xizmat sifatini tasniflashda “4S” modeli (sezilmaslik, servis va iste’molchining o‘zaro bog‘liqligi, saqlanmaslik, sifatning doimiy emasligi) hamda xalqaro yondashuvlar (SERVQUAL, Krouch va Ritchie modeli)ning o‘ziga xos afzalliklari va cheklovlari yoritilgan. Tadqiqotda xizmatlar sifatini tasniflash nafaqat mijozlarning kutgan natijalariga erishishini, balki turizm industriyasining barqaror rivojlanishini ta’minlashdagi rolini ham ko‘rsatadi. Muallif tomonidan O‘zbekiston turizm sharoitiga mos holda xizmat sifatini kompleks tasniflash yondashuvi taklif etilgan bo‘lib, unda xalqaro standartlar, milliy xususiyatlar va barqarorlik mezonlari uyg‘unlashtirilgan. Ushbu yondashuv turistik xizmatlar sifatini boshqarishning nazariy asoslarini kengaytirish va amaliy samaradorligini oshirishga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: turistik xizmatlar sifati, tasniflash, 4S modeli, SERVQUAL, barqaror rivojlanish, O‘zbekiston turizmi.

Kirish

XXI asrda turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng dinamik rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida shakllandi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi o‘n yillikda turizm global yalpi ichki mahsulotning (YAIM) o‘sishiga 10 foizdan ortiq ulush qo‘shmoqda, millionlab yangi ish o‘rinlari yaratmoqda va mamlakatlarning xalqaro imijini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Turizmning bunday keng ko‘lamda taraqqiy etishi xizmatlar sifatini chuqur o‘rganish, ularni nazariy va amaliy jihatdan tasniflash zaruratini yuzaga keltirmoqda.

Turistik xizmatlar o‘zining moddiy va nomoddiy xususiyatlari, mavsumiyligi, iste’molchi bilan bevosita bog‘liq holda yaratilishi va bir vaqtning o‘zida ishlab chiqarilib iste’mol qilinishi bilan boshqa xizmat turlaridan ajralib turadi. Shu bois, xizmatlar sifatini aniq tasniflash ularning mohiyatini chuqurroq anglash, samaradorligini oshirish hamda turistlarning qoniqish darajasini ta’minlash uchun muhim nazariy va amaliy vosita hisoblanadi. Xizmatlar sifatini tasniflash orqali turizmda asosiy, qo‘shimcha va qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlar majmuasi oydinlashadi, bu esa turistik mahsulotning kompleksligini ochib beradi.

Jahon amaliyotida xizmatlar sifatini baholash va tasniflash bo‘yicha turli

yondashuvlar mavjud. Jumladan, Parasuraman, Zeithaml va Berry tomonidan ishlab chiqilgan SERVQUAL modeli, Krouch va Ritchie tomonidan ilgari surilgan raqobatbardoshlik modeli, shuningdek, xalqaro miqyosda keng qo‘llaniladigan “4S” konsepsiyasi (sezilmaslik, servis va iste’molchining o‘zaro bog‘liqligi, saqlanmaslik, sifatning doimiy emasligi) turistik xizmatlarni tahlil qilishda samarali konseptual asos sifatida qo‘llaniladi. Ushbu yondashuvlar turizmda xizmatlar sifatini baholash va ularni tizimlashtirish imkonini bersa-da, ayrim hollarda zamonaviy talablarni to‘liq qamrab olmaydi.

O‘zbekiston Respublikasida ham turizm sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. Prezident farmon va qarorlarida xizmatlar sifatini oshirish, xalqaro standartlarga mos turistik mahsulotlar yaratish, xizmat ko‘rsatish madaniyatini yuksaltirish ustuvor vazifa sifatida ko‘rsatilmoqda. Biroq, xizmatlarni to‘g‘ri tasniflash va ilmiy asosda baholash borasida hali ham izchil metodologik yondashuvlarga ehtiyoj mavjud. Ayniqsa, milliy turizmning o‘ziga xos jihatlarini hisobga olgan holda xizmatlar sifatini tasniflash, ularni xalqaro tajriba bilan uyg‘unlashtirish orqali barqaror rivojlanishni ta’minlash dolzarb vazifalardan biridir.

Shu munosabat bilan ushbu maqolaning asosiy maqsadi – turizm sohasida xizmatlar sifatini tasniflashning nazariy asoslarini o‘rganish, xalqaro tajribalarni tahlil qilish va O‘zbekiston sharoitida xizmatlar sifatini kompleks tasniflashning o‘ziga xos jihatlarini aniqlashdan iborat. Tadqiqot natijalari turizm industriyasida xizmatlar sifatini yanada chuqurroq anglash, xizmatlarni samarali boshqarish va raqobatbardoshlikni oshirishda muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Turistik xizmatlar sifatining nazariy asoslari va tasniflash zarurati

Turistik xizmatlar — turistlarning ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan moddiy va nomoddiy faoliyatlar majmuasidir. Ularning sifatini baholash murakkab jarayon bo‘lib, xizmatlarning sezilmasligi, mavsumiyligi, iste’molchi bilan bevosita bog‘liqligi va bir vaqtning o‘zida ishlab chiqarilib iste’mol qilinishi kabi xususiyatlari bilan belgilanadi. Shu bois, xizmatlarni tasniflash nazariy jihatdan muhim bo‘lib, ularning iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Parasuraman, Zeithaml va Berry tomonidan ishlab chiqilgan “SERVQUAL modeli”116da xizmat sifati 5 asosiy mezon bo‘yicha baholanadi: ishonchlilik, javobgarlik, hamdardlik, jismoniy imkoniyatlar va ishonch. Biroq, bu model ko‘proq xizmat ko‘rsatish jarayoniga yo‘naltirilgan bo‘lsa, turizmda xizmatlarning kompleks xarakteri yanada kengroq yondashuvni talab etadi.

Turistik xizmatlarni tasniflash turizm industriyasi uchun ularni boshqarish va narxlashni osonlashtiradi. Odatda xizmatlar quyidagicha guruhlanadi.

[116] Parasuraman, A., Zeithaml, V. A., & Berry, L. L. (1988). *SERVQUAL: A multiple-item scale for measuring consumer perceptions of service quality*. *Journal of Retailing*, 64(1), 12–40.

Jadval 1[117].

Turizmda xizmat turlari va ularning tavsifi

Xizmat turi	Tavsifi	Misollar
Asosiy xizmatlar	Turistning asosiy ehtiyojini qondiruvchi xizmatlar	Mehmonxona, transport, ovqatlanish
Qo‘shimcha xizmatlar	Turistning qo‘shimcha talablarini ta’minlaydigan xizmatlar	Ekskursiya, madaniy tadbirlar, sport faoliyati
Qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlar	Asosiy xizmatlarni qulay amalga oshirishga yordam beruvchi xizmatlar	Gidlik, tarjima, bank, sug‘urta, mobil ilovalar

Ushbu tasnif turistik mahsulotni kompleks shakllantirishga yordam beradi. Masalan, faqat mehmonxona va transport asosiy xizmatlar hisoblanadi, ammo turistning haqiqiy qoniqishini ta’minlash uchun qo‘shimcha va qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlar ham zarurdir.

Fransiya: “Qualité Tourisme” dasturi orqali xizmatlar asosiy va qo‘shimcha sifat ko‘rsatkichlari bo‘yicha sertifikatlanadi.

AQSh: turistik xizmatlar innovatsion (VR/AR) texnologiyalarga asoslangan qo‘shimcha tajribalar bilan boyitiladi.

Yaponiya: “Omotenashi” madaniyati xizmatlarni samimiylik, individual yondashuv va barqarorlik mezonlari bo‘yicha tasniflaydi.

Ushbu tajribalar O‘zbekiston uchun ham dolzarb bo‘lib, xizmatlarni tasniflashda milliy xususiyatlarni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi.

O‘zbekiston turizmida xizmatlarni tasniflash jarayonida quyidagi jihatlar inobatga olinishi lozim:

Milliy qadriyatlar va mehmondo‘stlik an’analari – xizmatlarning samimiylik va ishonchlilik asosida tashkil etilishi.

Madaniy meros va tarixiy obyektlar – qo‘shimcha xizmat sifatida madaniy-ko‘ngilochar tadbirlarni tizimli taklif etish.

Raqamli texnologiyalar – mobil ilovalar, VR/AR xizmatlari orqali qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlarni kuchaytirish.

Barqarorlik – ekologik xavfsizlik, mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olish.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm sohasida xizmatlar sifatini tasniflash nafaqat turistlarning individual ehtiyojlarini qondirish, balki butun turizm industriyasining samaradorligini oshirish va barqaror rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Turistik xizmatlar o‘z tabiatiga ko‘ra nomoddiy, mavsumiy va o‘zaro bog‘liq jarayon bo‘lgani sababli, ularni aniq tasniflash ilmiy va amaliy jihatdan zarurdir.

Xizmatlarni asosiy, qo‘shimcha va qo‘llab-quvvatlovchi guruhlarga ajratish

[117] Middleton, V. T. C., & Clarke, J. (2011). *Marketing in Travel and Tourism* (4th ed.). Routledge. Ma’lumotlari asosida muallif tomonidan ishlandi

ularning mazmunini yanada aniqroq yoritib beradi hamda turistik mahsulotning kompleksligini ta’minlaydi. Bunda xizmatlarning faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy, madaniy va psixologik jihatlari ham inobatga olinishi lozim.

Jahon amaliyotida qo‘llanilayotgan SERVQUAL modeli, Krouch va Ritchie konsepsiyasi hamda “4S” modeli xizmatlar sifatini tasniflashda samarali asos bo‘lib xizmat qiladi. Biroq ularning ayrim cheklovlari mavjud bo‘lib, ular turistlarning shaxsiy tajribasi, barqaror rivojlanish va xalqaro standartlarga muvofiqlikni to‘liq qamrab olmaydi. Shu sababli, O‘zbekiston sharoitida xizmatlarni tasniflashda xalqaro tajriba va milliy xususiyatlarni uyg‘unlashtirgan yangi yondashuv zarur.

O‘zbekiston turizmi uchun xizmatlar sifatini tasniflashning o‘ziga xos jihatlari quyidagilardan iborat:

Milliy qadriyatlar va o‘zbekona mehmondo‘stlik tamoyillari asosida xizmatlarni baholash.

Madaniy meros va tarixiy obyektlardan samarali foydalanib, qo‘shimcha xizmatlarni kengaytirish.

Raqamli texnologiyalar (VR/AR, mobil ilovalar) orqali qo‘llab-quvvatlovchi xizmatlarni kuchaytirish.

Ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik mezonlarini tasniflash tizimiga kiritish.

Shunday qilib, qo‘shimcha va qo‘llab-quvvatlovchi guruhlarga ajratish, “4S” modeli va qo‘shimcha mezonlarni uyg‘unlashtirish, xalqaro tajribalarni milliy sharoitga moslashtirish – turizm xizmatlari sifatini boshqarishda samarali ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Bu yondashuv nafaqat turistlarning qoniqishini oshiradi, balki O‘zbekiston turizm sohasining raqobatbardoshligi va barqaror rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

12. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi «Turizm to‘g‘risida»gi Qonuni, O‘RQ-549-son.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2016-yil 2-dekabrdagi PF-4861-sonli “O‘zbekiston Respublikasining turizm sohasini jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni.

14. Middleton, V. T. C., & Clarke, J. (2011). *Marketing in Travel and Tourism* (4th ed.). Routledge.

15. Crouch, G. I., & Ritchie, J. R. B. (1999). Tourism, competitiveness, and societal prosperity. *Journal of Business Research*, 44(3), 137–152.

16. Yulchiyev, A. (2023). Turizm xizmatlar sifatini boshqarish mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar* ilmiy elektron jurnali.

17. Mirzayev, U. (2024). Turistik xizmatlar xususiyatining “4 ta S” bilan ifodalanishi hamda xizmat ko‘rsatish paketi. *Nordic Studies in Academic Research.*

18. Turdiyeva, U. (2024). Turizm xizmatlarining sifati va raqobatbardoshligini oshirishda xalqaro tajriba (Krouch va Ritchie modeli misolida). *Byulleten studentov Novogo Uzbekistana*.

19. UNWTO (2019). *Tourism Highlights 2019 Edition*. World Tourism Organization. ISBN: 978-92-844-2240-7.
20. Qualité Tourisme Program – Official French Tourism Quality Label. (2021). Available at: https://www.qualite-tourisme.gouv.fr
21. Liao, M. C. H. (2016). *Omotenashi: The Japanese Art of Hospitality*. Springer.
22. National Geographic. Virtual Reality Travel Experience. Available at: https://www.nationalgeographic.com

TURIZM INFRATUZILMASI TARKIBIY QISMLARI RIVOJLANISHIDA INNOVATSIYALARNING QO‘LLANILISHI HOLATI

Po‘latova Mavluda Sanjar qizi
TDIU Turizm va mehmonxona biznesini kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm infratuzilmasining asosiy tarkibiy qismlari — transport, joylashtirish vositalari, axborot-kommunikatsiya tizimlari, xizmat ko‘rsatish tarmoqlari hamda ekologik infratuzilmaning innovatsion rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. O‘zbekiston misolida turizm sohasida raqamli texnologiyalar, aqlli boshqaruv tizimlari va barqaror energetika yechimlarining joriy etilishi holati o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, innovatsion yondashuvlar turistik xizmatlar sifati, raqobatbardoshlik darajasi va investitsion jozibadorlikni sezilarli oshiradi. Shuningdek, maqolada turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilishda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarining ahamiyati, hamda innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo‘nalishlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: turizm infratuzilmasi, innovatsiyalar, raqamli texnologiyalar, barqaror rivojlanish, xizmatlar sifati, investitsiyalar, davlat-xususiy sheriklik, aqlli boshqaruv tizimlari, ekologik turizm.

Kirish

Birlashgan Millatlar Taskiloti Butunjahon Turizm Tashkiloti taqdim etgan (UNWTO) tahliliy ma’lumotlarga ko‘ra xalqaro sayohatlar soni 2020 yilda o‘tgan yillarga nisbatan 90%ga, sohadagi ish o‘rinlari 80 mln.taga qisqarishi natijasida infratuzilmaning jami yo‘qotishlar 1 trln. AQSh dollaridan ham oshib ketgan. Bu turizm sohasining chuqur inqirozini keltirib chiqardi. 2020 yilda kutilmaganda yuzaga kelgan inqiroz respublikamiz turizmi faoliyatiga ham o‘z ta’sirni ko‘rsatdi. Respublikakmiz 2020 yil 16 martidan tashqi va ichki turistlar uchun butunlay yopilgan edi. Mamlakatimizda turistik faoliyat olib borayotgan 1500dan ortiq turoperator, 1200ta mehmonxona o‘z faoliyatini to‘xtatishi orqali infratuzilmaga katta zarar etishi orqali turistik ob’ektlardagi ishchi xodimlar, GIDlar, milliy hunarmandlar, sihatgoh va ziyoratgohlar, transport, restoran va umumiy ovqatlantirish korxonalari va boshqa shu qatori qo‘shimcha xizmat ko‘rsatish

korxonalari bilan qo‘shib hisoblaganda 270 mingdan ortiq aholimizning daromadlariga salbiy ta’sir ko‘rsatdi[118].

Dunyodagi ko‘pgina mamlakatlar kabi pandemiyaning oqibatlarini respublikamizda ham yumshatish maqsadida turizm sohasida faoliyat olib borayotgan jismoniy va yuridik shaxslarga qator engilliklar taqdim etildi. Jumladan, 1750ta sub’ektga mol-mulk, yer va ijtimoiy soliqlardan 60 mlrd. so‘mga yaqin imtiyoz taqdim etildi. Taqdim qilingan imtiyozlar va preferensiyalar pandemiyaning ta’sir doirasiga qarab shu kungacha ba’zi bir yo‘nalishlarda saqlab qolinmoqda. Bu kabi berilayotgan imtiyozlar natijasida respublikamiz turizmi infratuzilmasi qisqa vaqtda o‘zini tiklab bormoqda.

Bizning tadiqotimizning asosiy vazifalaridan biri pandemiyaning turizm infratuzilmasi rivojlanishiga ko‘rsatgan salbiy ta’sirini tezda bartaraf etishda innovatsiyalarning imkoniyatlaridan foydalanish yo‘llarini ishlab chiqishda asosiy e’tiborni nimalarga qaratilishini o‘rganish masalasi dolzarb bo‘lib qolmoqda.

Shu bilan birgalikda turizm infratuzilmasini hozirgi tez o‘zgaruvchan sharoitlarga moslashtirish va unda innovatsiyalarni tezlikda joriy qilish alohida ahamiyatga ega bo‘lib bormoqda. Lekin, buni amalga oshirish juda murakkab jarayonlar va bosqichlarni bosib o‘tishga to‘g‘ri keladi. Bunda bir qator hal qilinishi kerak bo‘lgan muammolar yuzaga chiqadi. Bundan kelib chiqqan holda infratuzilmani va uning tarkibiy qismlarini takomillashtirish turistlarning o‘sib borayotgan talabini qondirishning yangicha yondoshuvi talab qilinadi.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

Turizm infratuzilmasini takomillashtirishning nazariy va metodologik masalalari bilan xorijlik olimlardan J.Bowen, D.Lundberg, J.Makens, Chris Ryan, P.Kotler, Ch.Y.Gee, M.Krishnamurthy, D.Chey, J.C.Makens singari olimlarning ilmiy ishlari alohida ahamiyat kasb etadi . Ushbu olimlarning tadqiqotlarida turizm infratuzilmasini takomillashtirishning nazariy jihatlari, sohaning rivojlanish bosqichlari, rivojlanishga ta’sir etuvchi omillar, rivojlanish tamoyillari hamda hozirgi sharoitda turizm orqali tashqi savdo balansini yaxshilash hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlikni rivojlantirish masalalariga katta e’tibor qaratilgan.

Mustaqil davlatlar hamdo‘stligi (MDH) davlatlarida turizm infratuzilmasini takomillashtirish muammolariga A.Yu.Aleksandrova, I.T.Balabanov, M.B.Birjakov, N.I.Kabushkin, V.A.Kvartalnov, M.N.Dmitriyev, L.V.Baumgarten, A.M.Vetitnev, L.B.Juravleva, A.V.Borisova, D.S.Ushakov, M.A.Jukova singari olimlar ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar . Yuqorida nomlari keltirilgan olimlar o‘zlarining tadqiqotlarida asosan mintaqalarda turizm infratuzilmasini yaxshilash orqali xizmat ko‘rsatish samaradorligini oshirish va rivojlantirish jihatlarini tadqiq etgan.

Mamlakatimizdagi turizm sohasida tadqiqot olib borayotgan iqtisodchi olimlardan S.S.G‘ulomov, Q.X.Abdurahmanov, N.T.To‘xliyev, M.Q.Pardayev, A.A. Eshtayev, A.M.Abduvohidov, M.T.Aliyeva, A.N.Norchayev, D.X.Aslanova, B.N.Navro‘z-zoda, O.M.Pardayev, B.H.To‘rayev, O.H.Xamidov, B.Sh.Safarov,

[118] www. uzbektourism.uz ma’lumotlari asosida muallif tomonidan jamlangan.

N.S.Ibragimov, S.S.Ro‘ziyev singari olimlarning ilmiy ishlarida turizm infratuzilmasi rivojlanishini samarali boshqarish, turistik resurslardan oqilona foydalanish, sohani rivojlantirishdagi muammolar va hududiy turizmni rivojlantirish masalalariga keng e’tibor qaratilgan.

Tahlil va natijalar

Respublikamiz turizmi ham iqtisodiyotning strategik tarmog‘i sifatida iqtisodiy rivojlanishda boshqa tarmoqlar bilan muvofiq holda rivojlanishib borishi lozim. Shuning uchun turizm iqtisodiy rivojlanishning yagona modeliga bog‘lanishi kerak. Turizm infratuzilmasini buning uchun yagona modelga integratsiyasini ta’minlashda quyidagi omilarni hal qilishimiz lozim:

- yagona milliy iqtisodiy modelga turizm sohasini birlashishini ta’minlash;
- sohani yanada rivojlantirish maqsadida turistik faoliyatning barcha turlari uchun tashkiliy-huquqiy va me’yoriy normalarni takomillashtirish;
- tarixiy-madaniy va me’moriy yodgorliklarni asl ko‘rinishida saqlab qolish, rekreatsion-sog‘lomlashtirish resurslaridan maqsadli foydalanish;
- zamonaviy turistik ob’ektlarni bunyod etishga xorijiy sarmoyalarni jalb etish, shu singari xalqaro standartlarga mavjud ob’ektlar holatini moslashtirish uchun mablag‘larni jalb etish;
- xizmat turlarining yangi shakllarini yetakchi xorijiy turoperatorlar bilan hamkorlikda ishlab chiqish;
- xalqaro va ichki marshrutlarni tashkil qilishda va ishlab chiqishda xalqaro bozordagi talab va taklifni tahlil qilgan holda faol ishtirok etish;
- xorijiy davlatlarda xizmatlarni va milliy turmahsulotlarni targ‘ib qilish orqali 200 dan ortiq mamlakatlar bilan faol raqobat olib borish;
- respublikamizda sohaga yetuk malakali mutaxassiskarni tayyorlab beruvchi oliy o‘quv yurtlarida biznes-tahlilchilar, marketologlar, boshqaruvchilar va ishbilarmon-tadbirkorlarni o‘qitishni takomillashtirishdan iboratdir.

Yuqoridagi amalga oshiriladigan ishlarni tezlashtirishda infratuzilmaning imkoniyatlarning yuqoriligi sohani rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etishi mumkin:

- respublikamiz hududlarida arxelogik, ekologik, tarixiy-madaniy va diniy qadamjolarning ko‘pligi;
- xalqimizning betakror va o‘ziga xos bo‘lgan milliy ananalari va mehmondo‘stligi;
- mamalakatimizning flora va faunaning xilma-xilligi va boy tabiati;
- avtomagistrallar, havo yo‘llar, temir yo‘llar infratuzilmasining yetarli darajada shakllanganligi;
- mamlakatimizning Yevropa va Osiyo qit’alari chorrahasida qulay geografik mintaqada (“Buyuk Ipak Yo‘li” markazida) joylashganligi;
- respublikamizda musulmon va boshqa dinga e’tiqod qiluvchilar uchun muhim ahamiyatga ega bo‘lgan muqaddas ziyoratgohlarning ko‘pligi.

Mamlakatimizning turizm infratuzilmasini rivojlantirishda davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni talab etadigan va tegishlicha chora-tadbirlar orqali xalqaro bozorda obro‘sini ko‘tarish omillar ham bor. Bular quyidagicha:

- turistik faoliyat olib borayotgan sub’ektlarning o‘zaro hamkorlikda faoliyat olib bormasligi;
- xorijlik va mahalliy tashrif buyuruvchi sayohlar uchun aviachiptalar narxining qimmatligi;
- joylashtirish vositalari va mehmonxonalarda tunash narxlarining o‘rtacha darajadan yuqoriligidir.

Yuqoridagi ko‘rilgan omillarning echimini topish uchun sohaning oldidagi asosiy vazifalardan biri infratuzilmani rivojlantirish va takomillashtirishda asosiy e’tibor nimalarga qaratilishi dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Shu bilan birgalikda infratuzilmasi rivojlanishiga ta’sir ko‘rsatadigan tarmoqlarni tahlil qilish katta mashtabni olishini hisobga olib holda, asosiy turistik xizmatlar ko‘rsatadigan (joylashtirish vositalari, umumiy ovqatlantirish transport va turistik faoliyat olib boruvchi sub’ektlar) tarmoqlarni tahlil qilamiz.

Mamlakatimizda turistik xizmatlar ko‘rsatayotgan sub’ektlar soni yaratilayotgan imkoniyatlar natijasida yildan-yilga o‘sib bormoqda. Ularning soni 2017 yilda 749 ta bo‘lgan bo‘lsa, 2018 yilda 1579 tani, 2019 yilda 2254 tani, 2020 yilda 2162 tani, 2021 yilda 3883 tani, 2022 yilda 4147 tani, 2023 yilda 5276 tani tashkil etgan.

Turistik faoliyat ko‘rsatayotgan kompaniya va tashkilotlarning tomonidan 2017 yilda 2,690 ming, 2018 yilda 5,346 ming, 2019 yilda 6,748 ming, 2020 yilda 1,504 ming, 2021 yilda 1,881 ming, 2022 yilda 5,232 ming, 2023 yilda 6,626 mingta xorijiy tashrif buyuruvchilarga xizmat ko‘rsatilgan.

Hozirgi vaqtda turizm infratuzilmasi tez o‘zgaruvchan holatda bo‘lishiga innovatsion-texnologiyalar sohada keng qo‘llanishi ta’siri natijasidir.

Shu bilan birgalikda innovatsiyalarni turizm infratuzilmasida qo‘llashning quyidagi asosiy yo‘nalishlarini ham ko‘rishimiz mumkin:

-mehmonxona va restoran xizmatlarini ko‘rsatishda, yangi turdagi turmahsulotlarni ishlab chiqishda;

-yangi texnologiyalardan milliy turistik mahsulotlarni ishlab chiqishda keng foydalanishda;

-mintaqalarda turistik resurslarni o‘zlashtirishda avval foydalanilmagan innovatsiyalarni qo‘llashda va boshqalar.

Mehmonxona biznesida innovatsiyalarni yorqin qo‘llanishini ko‘rishimiz mumkin. Innovatsion texnologiyalarning eng so‘nggi turlari mehmonxona biznesida qo‘llanilmoqda. Turistlarga xizmatlarni ko‘rsatishda shuning uchun asosiy vositalaridan biri bo‘lgan mehmonxonalar va joylashtirish vositalarida innovatsiyalarni qo‘llash maqsadga erishishning eng aosiy yo‘nalishi hisoblanadi. Shunday ekan demak, turizm infratuzilmasining asosiy tarmog‘i mehmonxonalar bo‘yicha tahlillar olib borishimiz lozim. Respublikamizda pandemiya vaqtida soha chuqur inqirozga tushib qolganiga qaramasdan yagona tarmoq mehmonxonalar soni ortib bordi. Bunda mehmonxona sanoatiga jalb qilingan xorijiy va mahalliy investitsiyalarning barqarorligi sabab bo‘ldi. Respublikamizda o‘tgan 2017-yilda 772

ta, 2018-yilda 914 ta, 2019-yilda 1188 ta, 2020-yilda 1308 ta, 2021-yilda 1442 ta, 2022-yilda 1579 ta zamonaviy texnologiyalar keng joriy qilingan mehmonxonalar faoliyat olib borgan. Mehmonxonalar soni ortib borishiga mos ravishda uning nomerlari (xonalari) ham o‘sib 2017 yilda 19,0 ming, 2018 yilda 20,2 ming, 2019 yilda 26,1 ming, 2020 yilda 29,2 ming, 2021 yilda 33411 ming, 2022 yilda 37,0 mingtaga etdi. Yaratilgan nomerlarda (xonalarda) 2017 yilda 39,0 ming, 2018 yilda 41,2 ming, 2019 yilda 53,4 ming, 2020 yilda 61,5 ming, 2021 yilda 71,3 ming, 2022 yilda 80,3 mingta o‘rinlar (joylar) turistlarni qabul qilishga tayyorlandi[119].

1-rasm. Turizmda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash jarayonlarini takomillashtirish yo‘nalishlari[120].

Shu bilan birgalikda respublikamizda oxirgi yillarda mehmon uylar soni ham sezilarli daraja o‘sib borayotganligini ko‘rishimiz mumkin. 2018 yilda 106 ta, 2023 yilda 3458 ta mehmon uylar o‘z faoliyatini boshlagan. Ulardagi o‘rinlar (joylar) soni 2018 yilda 841 ta bo‘lgan bo‘lsa, 2023 yilda 30738 tani tashkil qilib, bir yilda o‘rtacha 8 barovar o‘sishga erishilgan[121].

Turizmi rivojlangan davlatlar AQSh, Angliya, Fransiya, Ispaniya, Rossiyada turistlarni jalb qiladigan ob’ektlarning asosiylaridan biri muzeylardir. Bu davlatlarda millionlab turistlarni jalb qilishga muzeylar faoliyati samarali yo‘lga qo‘yish orqali

[119] Tourism in Uzbekistan statistik to‘plami ma’lumotlari.
[120] Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.
[121] Tourism in Uzbekistan statistik to‘plami ma’lumotlari.

erishilmoqda. Shu bois, mamlakatimizdagi muzeylar va ulardagi eksponatlar holatini o‘rganib, ularning faoliyatini xalqaro standartlar darajasida tashkil etish va xorijiy mashhur (Luvr, Metropoliten, Ermitaj) muzeylar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yishni amalga oshirish lozim. Respublikamizdagi faoliyat olib borayotgan muzeylarning ko‘rgazma maydonlari talab darajasidagidek katta emasligi natijasida mavjud eksponatlarning atigi 1%i namoyishlarga qo‘yilmoqda. Yurtimizning qadimiy boy tarixidan so‘zlovchi Axskent, Fayyoztepa, Kampirtepa, shu qatori 4500 dan ortiq arxeologiya yodgorliklarini asrab qolish va ochiq osmon ostidagi muzeylarga aylantirish lozim.

Turistlarning harakatlanishini ta’minlaydigan eng muhim vositalardan biri transport infratuzilmasidir. Bugungi kunda respublikamizda transport xarajatlarining nisbatan yuqori bo‘lib turishi xorijiy turistlarni jalb qilishdagi muammolardan biridir. Bu muammolarni bartaraf etish borasida bir qator chora-tadbirlar rejasi ishlab chiqilgan bo‘lib, ular ichida eng ahamiyatlisidan biri Osiyo taraqqiyot banki ishtirokidagi “Pop-Namangan-Andijon” temir yo‘l linyasini to‘liq elektrlashtirish ishlari amalga oshirilmoqda. Bu liniya keyinchalik butun vodiy viloyatlarini qamrab olib, mahalliy va xorijlik tashrif buyuruvchilar uchun katta qulayliklar yaratib beradi. Ichki turizmda temir yo‘lning ahamiyati juda katta bo‘lib, tezyurar poezdlar sonini muntazam ravishda oshirib borish rejasi tasdiqlangan. Yaqin yillar ichida yuqori tezlikda xarakatlanuvchi poezdlarni Toshkentdan Urganchgacha yetkazish maqsad qilingan. Bunda temir yo‘llarni elektrlashtirish bo‘yicha bir nrecha o‘n yillardan beri Xitoyning Eksimbanki bilan “O‘zbekiston temir yo‘llari” faol hamkorlik olib bormoqda. Bugungi kungacha “O‘zbekiston temir yo‘llari” Xitoy Eksimbanki ishtirokidagi bir nechta yirik loyihalarni muvaffaqiyatli amalga oshirgan. Hozirda respublikamiz temir yo‘llarining umumiy uzunligi 7395,1 km bo‘lib, shundan elektrlashtirilgan qismining uzunligi 3528,1 km.ni tashkil qiladi. Turistlar qulayliklar yaratish maqsadida 2011 yildan boshlab "Afrosiyob" tezyurar poezdlarini harid qilish va yo‘nalishlarga qo‘yish ishlari boshlangan. Hozirda bu poezdlardan Toshkent-Samarqand-Toshkent, Toshkent-Buxoro-Toshkent, Toshkent-Qarshi-Toshkent yo‘nalishlarida foydalanilmoqda. “Qamchiq” davonida ishga tushirilgan temir yo‘l tuneli orqali Toshkent-Andijon, Andijon-Buxoro, Andijon-Urganch yo‘nalishlarida ham tezyurar poezdlar qatnavi yo‘lga qo‘yildi.

Mamlakatimizga tashrif buyurayotgan uzoq xorijlik turistlarning deyarli 100% havo kemalari xizmatidan foydalanadi. Shu sababdan respublikamizda havo transportini infratuzilmasini rivojlantirish usuvor masala bo‘lishi kerak. Bugungi kunda respublikamiz havo transportiga hususiy sektor vakillari ham kirib kelmoqda. Bu yaqin yillar ichida havo transportida erkin raqobatni ta’minlashi lozim. Hozirda respublikamizdan dunyoning 40 dan ortiq shaharlariga mutazam aviaqatnovlar amalga oshirilmoqda. Respublikamizning yirik shaharlari Toshkent, Nukus, Samarqand, Buxoro, Urganch, Termiz, Qarshi, Namangan, Andijon, Farg‘ona va Navoiyda xalqaro standartlarga javob beradigan aeroportlar faoliyat ko‘rsatmoqda. Turistlarga qulay sharoitlar yaratish va sifatli xizmat ko‘rsatish maqsadida havo kemalarimiz parki “Airbus-A310", "Airbus-A320-200”, “Boeing-757-200”, “Boeing-767”, ”Boeing 767-300 ER”, “Boeing 787-8 Dreanliner” kabi zamonaviy samolyotlar bilan to‘ldirildi.

Respublikamizda havo tarnsportini rivojlantirish borasida olib borilayogan tashkiliy chora-tadbirlarga qaramasdan xalqaro va mahalliy yo‘nalishlarda “loukoster”lar soni ko‘paymayapti. Turistik mintaqa yoki turitsik distenatsiyaning turistlar diqqatini o‘ziga tortadigan madaniy-tarixiy obidalari, go‘zal tabiati, lanshafti, plyaji, uning diqqatga sazovar joylari ko‘p bo‘lsada rivojlanish ko‘p jihatdan havsiz va qulay transport infratuzilmasiga bog‘liq bo‘ladi. Shu bilan birgalikda turistlar transportdan foydalanishda muammolarga duch keladigan bo‘lsa, ular yo‘nalishlarini tezda o‘zgartirishi va turistik destinatsiyaning o‘z-o‘zidan muammolar ichida qolishiga olib keladi. Tranpsport infratuzilmasi yaxshi rivojlangan destinatsiyalarda turistlar harakatlanishi uchun qulay bo‘lishi bilan birgalikda, mazkur hududda tadbirkorlik rivojlanishiga ham turtki bo‘ladi. Natijada hududda aholining bandligi ta’minlashi balan birga ularning daromadlari ham ortib boradi.

Buni kengroq oladigan bo‘lsak, mintaqaning barqaror rivojlanishi infratuzilmaning takomillashib borishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ma’lum bir hududdagi amalga oshiriladigan qurilish, xizmat ko‘rsatishning rivojlanishiga infratuzilma bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu singari, turistlarning hududga tashrifini yaxshilashning omili bo‘ladi.

Xulosa va takliflar

Hozirgi kundagi dunyodagi eng katta muammolardan biri global isishga ham turizm qaysidir ma’noda hissa qo‘shmoqda. Turizmning global isishga qo‘shayotgan hissasining deyarli 80%i sayohlarning mehmonxona, ovqatlanish, transport xizmatlari bilan bog‘liqdir. Yaqin yillarda turizm bundanda tez rivojlanish bosqichiga o‘tishini his qiladigan bo‘lsak, global isishning oldini olish uchun chora-tadbirlarni amalga oshirish talab etiladi. Transportdan foydalanishning me’yorlaridan oshib ketishi katta harajatlarga olib kelishi bilan birga, shaharlarda tirbandlikni, baxtsiz transport hodislari ko‘payishini, qishloq va maxsus qo‘riqlanadigan hududlarda er zichlashishi, tabiatni ifloslantirishi, kuchli shovqinlarni yuzaga keltirishi mumkin. Lekin, shu bilan birga transport barcha sohalar kabi turizmda hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, katta daromad keltiradigan vosita bo‘lib qolaveradi. Shu sababli turistlarning harakatlanish vositalariga bo‘lgan talabini qondirishda innovatsion texnololgiyalardan foydalanib yaratilgan transportdan foydalanishni tezlashtirish lozim. Rivojlangan mamlakatlarda turistlarning 80%dan ortig‘i asosiy transport turi sifatida avtomabillardan foydalanmoqda. Bu tendensiya yildan–yilga o‘sib bormoqda. Sababi, so‘nggi yillarda turistlarning sayohatlarga asosan shaxsiy avtomobillarda chiqishga ehtiyoj o‘sib bormoqda. Bu o‘z navbatida, ayniqsa tabiat qo‘ynida dam oluvchilar tomonidan foydalanayotgan avtomobillarning ekologiyaga zarari ortib bormoqda. Hozirgi vaqtgacha ko‘proq daromad olish maqsadida hududlarda turistlarning avtomobil transportidan foydalanishini ma’lum miqdorda cheklashga hech kim jiddiy e’tiborni qaratmayapti. Yirik shaharlar va turistik destinatsiyalarda avtomobil transportidan chiqayotgan is gazlari atmosferaning asosiy ifloslanishga sabab bo‘lmoqda. Bunga misol qilib, Yevropaning turizmi rivojlangan (Yevropa Ittifoqiga a’zo bo‘lgan) 27ta davlatdan 23 tasida havoning ifloslanishi belgilangan me’yorlardan ortib ketmoqda. Natijada Yevropaning 130dan ortiq shaharlarida havoni ifloslantiruvchi moddlar NO_2 (azot dioksidi) va PM10 (zarrachalar) ortib bormoqda. Shu o‘rinda ta’kidlash kerakki

oxirgi 2-3 yilda Toshkent shahri ham dunyodagi havosi eng ifloslangan 10talik shaharlar ro‘yhatiga kirib qolgan. Bu muammolarning yuzaga chiqishi hududga turistlarning tashrif buyurishida to‘sqinlik qiladi. Bir qator rivojlangan davlatlarda yoqilg‘i solig‘i avtomobil transportidan chiqayotgan is gazlarini cheklash siyosatini olib boradi. Bu kabi soliqlar ham keyingi yillarda avtomobillardan foydalanishni kamaytirish o‘rniga ortib bormoqda. Xorijlik tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasiga ko‘ra turistlarning jamoat transportlaridan (mikroavtobus, avtobus) foydalanishini rag‘batlantirish orqali shaxsiy transport turlaridan kamroq foydalanishga olib kelishi bo‘yicha xulosalar bergan. Shaxsiy avtomobillardan foydalanish ish va xizmat safarlari uchun samaradorligi yuqori bo‘lishi mumkin, lekin turistik sayohatlarda samara bermaydi. Ayniqsa, ekologik yo‘nalishlarda sayohatlarga chiqqan turistlar uchun alohida maxsus transportlardan foydalanish tavsiya etiladi. Shuning uchun, sohada asosiy e’tiborni muayyan transport turlaridan foydalanishni imkon darajada kamaytirish, ekologik jihatdan samarali (elektrobus, elektromobillar) qulay bo‘lgan transport turiga qaratilishi lozim.

1-jadval.

Turistlarning xarakatlanishi turlari va masofalari bo‘yicha transport infratuzilmasini moslashtirish[122]

Harakatlanish masofalari	Harakatlanish turlari		
	Havoda	Quruqlikda	Dengiz, ko‘l va daryolarda
Uzoq masofalarga	Samolyotlar	Tez yurar poezdlar	Kuriz kemalar
O‘rta masofalarga	Vertalyotlar	Avtobuslar, avtomobillar	O‘rta xajmdagi kemalar, matorli qayiqlar
Yaqin masofalarga	Dentaplan, havo sharlari	Piyoda, ot, eshak va aravalarda	Eshkakli qayiqlar

Respublikamizga tashrif buyurayotgan turistlarga transport xizmatlarini ko‘rsatishda yuqoridagi jadvalni ishlab chiqishdan asosiy maqsad infratuzilmaning imkoniyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish kerak.

Xammamizga ma’lumki bugungi kunda “Toshkent metropoliteni” xorijlik turistlarning qiziqishlariga sabab bo‘layotgan transport ob’ektlaridan biri hisoblanadi. Shuning uchun xorijlik sayohlar uchun metropolitendagi ma’lumotlarni hozirdagi o‘zbek va rus tillari bilan birgalikda ingliz tilida ham taqdim etish lozim.

Xalqaro va ichki turistlarning o‘sib borayotgan talablarini qondirish maqsadida Vazirlar Mahkamasi tomonidan “Turizm mahallalarida muhandislik-kommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarorida mamlakatimizda turizm qishloqlari infratuzilmasini yaxshilashga 205 mlrd. so‘m ajratilishi belgilandi. Qabul qilingan chora-tadbirlar rejasiga asosan turizm mahallalarida ko‘priklarni qurish va ta’mirlash ishlarini amalga oshirish, elektr ta’minotini yaxshilash, ichki avtomobil yo‘llari hamda aloqa va axborotlashtirish

[122] Muallif ishlanmasi.

sohasini rivojlantirish bo‘yicha 2024-2025 yillar uchun 205 milliard so‘m mablag‘ ajratilishi belgilandi.

Bu imkoniyatlarni to‘g‘ri yo‘naltirish orqali harakatlanish imkoniyati cheklangan turistlar uchun ham sharoitlar yaratish maqsadida respublikamizda to‘siqsiz turizm infratuzilmasini rivojlantirish ishlari amalga oshirilmoqda. Respublikamizda to‘siqsiz turizmni rivojlantirish uchun infratuzilmani moslashtirish, turistlarga qulay shart-sharoitlar kerak.

Bu borada mamlakatimizdagi asosiy turistik yo‘nalishlar hisoblangan hududlarda 2023 yildan boshlab “To‘siqsiz turizm infratuzilmasini rivojlantirish dasturi”ni bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Bunda: birinchi navbatda 2023 yilda Buxoro, Xorazm, Samarqand va Qashqadaryo viloyatlarida; 2024 yildan Jizzax, Andijon, Farg‘ona, Namangan viloyatlarida; 2025 yildan boshlab Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Sirdaryo, Surxondaryo va Navoiy viloyatlarida va oxirgi bosqichda 2026 yildan Toshkent shahri va Toshkent viloyatida infratuzilmani rivojlantirish uchun moliyalashtirishni davlat byudjeti va homiylik mablag‘lari va grantlar orqali amalga oshirish belgilangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

6. Mamatqulov, X. M., et al. "Xalqaro turizm." Darslik. Samarqand (2008).

7. Норчаев, А. Н. "Замонавий туризм инфратузилмасининг шаклланиш ва ривожланиш тенденциялари." Иқтисодиёт фанлари доктори (Doctor of Science) диссертацияси автореферати. Тошкент (2021): 24-32.

8. Mamatkulov, X. M., Bektemirov, A. B., Tuxliev, I. S., & Norchaev, A. N. (2009). International tourism. T.: Publishing House" National Society of philosophers of Uzbekistan, 192.

9. Dehqonov Burxon Rustamovich. “ICHKI TURIZMNI RIVOJLANLANTIRISHDA DAVLATNING O‘RNI” YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT (ISSN: 2992-8982) 2023-yil, oktyabr. № 10-son.

10. https://uzbektourism.uz/service/opendata

11. https://uzbektourism.uz/service/opendata?id=1

12. https://uzbektourism.uz/research/statistics

Ўзбекистонда таълим туризми ва унинг иқтисодиётда тутган ўрни

Азимова Вазира Оқилжоновна
“Ипак йўли” туризм ва маданий мерос халқаро университетининг мустақил изланувчиси

Аннотация. Ушбу тезисда Ўзбекистон Республикасида таълим туризмини ривожлантириш, бунда мамлакатимизда таълим туризмини ривожлантиришнииг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш йўналишларини белгилаш, таълим туризми борасида амалга оширилаётган ишларни таҳлил қилиш асосида ушбу соҳанинг ривожланиш йўналишларини

белгилаб олиш ҳамда янги хизмат турларини ишлаб чиқиш бўйича таклиф ва тавсиялар баён этилган.

Калит сўзлар: таълим туризми, турист, халқаро ва ички туризм, ташкилий-ҳуқуқий асослар, таълим хаби, ривожланиш, инфратузилма.

Кириш

Жаҳон туризм бозоридаги кескин рақобат кураши натижасида туризм индустрияси иқтисодиётнинг фаол ривожланаётган соҳалардан бирига айланиб бормоқда. Бунда барча давлатлар ўзи учун қулай бўлган туризм йўналишини, яъни бозорда мавқеини эгаллашга, хизматлар кўрсатишнинг ҳар томонлама қулай бўлган йўналишларини танлашга ҳаракат қилмоқда. Бунда асосий сабабларидан бири туризм соҳаси ривожланган давлатлар унинг сердаромад соҳалардан бири эканлиги, яъни туризмда топилган даромаднинг 30 фоизи одамларнинг қўлига иш ҳақи бўлиб бориши, саноатда ва бошқа тармоқларда бу 10 фоиздан ошмаслиги, қолаверса туризмни ривожлантиришнинг асосий омилларидан бири сифатида янги иш ўринларини яратишда намоён бўлиши, яъни туризмда яратилган 1 та иш ўрни бошқа соҳаларда қўшимча 2 та иш ўрнини яратилишига олиб келишини тўғри англаб етмоқда.

Ўзбекистонда туризм соҳасига стратегик тармоқ мақомининг берилиши билан ушбу соҳани жадал ривожлантиришда уни етакчи кучга айлантиришга, иқтисодиётни таркибий ўзгартириш ва диверсификациялашга, иш билан бандликни таъминлашга, аҳолининг турмуш даражаси ва сифатини оширишга эътибор қаратилди.

Ўзбекистон Республикасида туризмнинг барча турларини ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда. Хусусан, жаҳондаги туризм ривожланган давлатлардаги каби таълим туризмини ҳам кенг йўлга қўйиш борасида қатор ишлар амалга оширилмоқда. Бу туризм шакли жаҳон миқёсида жадал суъратлар билан ривожланмоқда ва бу орқали инсонлар ўқиш, илмий алмашинувлар ва дастурларда қатнашиш имкониятига эга бўлишмоқда. Таълим туризми билимлар олиш билан биргаликда ўзаро ҳамкорлик алоқаларни кенгайтириш, жаҳон бўйлаб янги имкониятларни кашф этиш ва умумий маданий ҳамкорликни ривожлантиришга ҳам ёрдам беради. Жаҳонда таълим туризми талабалар ва мутахассислар учун кенг кўламда ўқиш, ўқитиш, ва маданий тажриба алмашиш имкониятларини яратишнинг муҳим йўналишидир. Бу соҳа, таълим олиш, ўқиш, тажриба ва кўникмалар эгаллаш мақсадида чет элга бориш, илмий алмашинув дастурлари, тил ўрганиш курслари, ва маданий меросни ўрганиш каби имкониятлар орқали кенгайиб бормоқда.

Ҳозирги кунда таълим туризми бозори энг тез ўсиш суръатига эга туризм турларидан бўлиб, халқаро даражадаги экспертларнинг берган маълумотларига кўра 2033 йилга келиб, у жаҳон миқёсида 1,291,50 миллиард долларни ташкил этиши кутилмоқда. Бугунги кунда ривожланган давлатлар таълим туризмини ривожлантиришга катта эътибор қаратишмоқда. Бунинг асосий сабаби таълим туризми ортидан даромад кўриш даражасининг юқорилиги, аҳолининг иш билан таъминланганлик даражасининг ошиб бориши, туризм

ушбу турини режа асосида йўлга қўйиш имкониятининг мавжудлиги ҳисобланади.

Ўзбекистонда ҳам айрим давлатларда бўлгани каби таълим туризми бозори сезиларли даражада ўсиб бормоқда. Мамлакатимизда таълим туризмини ривожлантириш мақсадида Марказий ва Ўрта Осиёда таълим хабини яратиш мақсадга мувофиқ, бу учун эса кенг имкониятлар мавжуд.

Ўзбекистоннинг халқаро таълим тизимини танитиш ва ўзаро ҳамкорликни ривожлантириш орқали, мамлакатни таълим туризми учун жозибадор манзилга айлантириш мумкин. Бу жараённинг самарадорлигини кўрсатишда қуйидаги статистик маълумотларни келтириш мумкин:

1-жадвал.

Ўзбекистондаги таҳсил олаётган хорижий фуқаролар сони[123]

Йиллар	Хорижий фуқаролар сонининг ўсиши (%)
2019	5.0%
2020	6.5%
2021	7.8%
2022	8.2%
2023	9.0%
2024	11,2 %

Ушбу жадвалдан кўриниб турибдики, ҳар йили Ўзбекистонда хорижий фуқаролар сони ортиб бормоқда, бу эса мамлакатнинг таълим туризми бозорига бўлган қизиқишнинг ортишини ва бунинг натижасида хорижий фуқароларнинг сони ўсаётганлигини кўришимиз мумкин.

2024 йил давомида таълим мақсадида Ўзбекистонга келган хорижий фуқаролар сони 19 минг нафарни ташкил этди, бу эса умумий туристик оқимнинг 0,3 фоизни ташкил қилади[124].

2020 йилда таълим мақсадида келганлар сони 4 минг нафарни ташкил қилган бўлса, 2024 йилда бу кўрсаткич 2020 йилга нисбатан 4,4 баробарга ўсган.

Бугунги кунда мамлакатимиз олий таълим муассасаларида 11 051 нафар хорижий фуқаролар таълимнинг турли соҳаларида таҳсил олмоқда.[125] Шундан, 10 651 нафари бакалавриат таълим йўналишларида, 400 нафари магистратура мутахассисликларида таҳсил олмоқда.

Хорижий талабаларни йиллар кесимида таҳлил қиладиган бўлсак, 2018/2019 ўқув йилида 3 001 нафар, 2019/2020 ўқув йилида 3 642 нафар, 2020/2021 ўқув йилида 4 285 нафар, 2021/2022 ўқув йилида 4 760 нафар, 2022/2023 ўқув йилида 6 941 нафар хорижий фуқаролар таҳсил олган.

[123] Ўзбекистон Республикаси олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

[124] Ўзбекистон Республикаси Экология, атроф-муҳит муҳофазаси ва иқлим ўзгариши вазирлиги ҳузуридаги Туризм қўмитаси маълумотлари

[125] Ўзбекистон Республикаси олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги маълумотлари асосида муаллиф томонидан тузилган.

Мамлакатимизда таълим олишга бўлган қизиқиш нафақат қўшни давлатлар балки Озарбайжон, Россия, Украина, Ҳиндистон, Покистон, Корея, Хитой, Эрон ва бошқа шу каби таълим тизими ривожланган мамлакат фуқароларида ҳам юзага келмоқда. Статистик маълумотларга эътибор қаратадиган бўлсак, Ҳиндистондан 6 112 нафар, Покистондан 1 248 нафар, Туркманистондан 852 нафар, Россиядан 790 нафар, Қозоғистондан 558 нафар, Қирғистондан 337 нафар , Тожикистондан 319 нафар талаба мамлакатимизда таҳсил олмоқда.

Хорижий фуқароларнинг 10 482 нафари кундузги, 31 нафари кечки, 529 нафари сиртқи, 9 нафари масофавий таълим шаклида таҳсил олмоқда. Улардан 4 897 нафари хотин-қизлар, 6 154 нафари ўғил болалар ҳисобланади.

Республикамиз олий таълим муассаларида таълим олаётган хорижий фуқароларнинг 8162 нафари (74%) тиббиёт соҳасида, 3 869 нафари (35%) Тошкент шаҳрида ўқийди. Шундан, Самарқанд давлат тиббиёт университетида 2311, Тошкент тиббиёт академиясида 1548, Бухоро давлат тиббиёт институтида **1 275**, ТТА Урганч филиалида 1168 нафари таҳсил олади.

Шу билан бирга, мамлакатимизда таҳсил олаётган 11 051 нафар хорижий фуқаролардан 4 621 нафари талабалар турар жойида, 6 430 нафари ижара уйида истиқомат қилади.

Бундан ташқари Ўзбекистонда маданий алмашинув ва тажриба алмашиш имкониятларини яратиш орқали мамлакатни таълим туризми учун жозибадор манзилга айлантириши мумкин. Мамлакатнинг бой маданий мероси ва тарихий обидаларига асосланиб, чет эл талабаларини жалб қилишни кенгайтириш зарур.

Шу билан биргаликда таълим туризми соҳасида технологик инновацияларни жорий этиш, ўзбек талабаларига ва хорижий талабалар учун янги имкониятлар яратади. Онлайн таълим платформалари, виртуал алмашинув дастурлари ва рақамли хизматлар орқали таълим туризмини ривожлантириш мумкин. Онлайн таълим дастурларига бўлган талабнинг ўсиши, Ўзбекистонда таълим туризмининг рақамли инновациялар ёрдамида ривожланиш имкониятларини кўрсатади.

Глобал таълим туризми бозоридаги ўсиш ва халқаро талабнинг ортиши, Ўзбекистонга кўплаб имкониятларни тақдим этмоқда. Ўзбекистоннинг таълим муассасалари ва илмий инфратузилмасининг ривожланиши, мамлакатни таълим туризми учун жозибадор манзилга айлантиришда муҳим рол ўйнайди. Хорижлик талабалар учун йирик дастурларни ишлаб чиқиш ва маданий алмашинувни ривожлантириш орқали, Ўзбекистон таълим туризми бозорининг муҳим тармоқлардан бирига айланиши мумкин.

Таълим туризми бозорини глобал миқёсда рақобатбардош бўлишида янги ёндашувлар талаб қилинади. Инновацион концепцияларни ишлаб чиқиш, Ўзбекистоннинг таълим туризми бозорини кенгайтиришга имкон яратади. Бу концепцияларни амалга оширишда Халқаро таълим дастурларини кенгайтириш, маданий алмашинувни ривожлантириш, технологик инновацияларни жорий этиш ва таълим сифатини оширишга қаратилган чора-тадбирлар, мамлакатни таълим туризми бозорида глобал миқёсда танитишга

ёрдам беради. Бу жараённи қўллаб-қувватлаш ва унга туртки бериш, Ўзбекистондаги таълим туризмини жаҳон бозорида янада рақобатбардош қилишга имкон яратади;

Мамлакатимизда туризмнинг муҳим турларидан бири ҳисобланган таълим туризмини кенг йўлга қўйиш мақсадида қолаверса қуйидаги ишларни амалга ошириш ҳам мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- Хорижий талабаларни жалб қилишда маркетинг тадқиқотларини олиб бориш, реклама хизматларини кучайтириш;
- Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишга эътибор қаратиш;
- Туризм ва таълимнинг интеграциясини ошириш учун маҳаллий олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилиш муҳим. Талабалар учун туризмга оид махсус курслар ёки таълим дастурлари ташкил этиш;
- Туристларга нафақат таълим бериш, балки уларга янги маданий тажрибалар ҳам тақдим этиш керак, жумладан, тарих, санъат ёки урф-одатларга оид турлар ташкил этиш;
- Туризмга доир конференциялар, симпозиумлар ёки семинарлар ўтказиш ҳамда таълим туризмининг аҳамиятини тарғиб қилиш;
- Онлайн таълим платформалари орқали туризм соҳасидаги билимларни глобал талабаларга етказиш. Бу туризм соҳасидаги билимни олиш учун янги йўллар очади;
- Махсус таълим марказлари ёки академик туризм марказларини ташкил қилиш. Бу марказлар туристларга ёшга қарамай, турли соҳалардаги билимларни оширишга ёрдам беради;
- Туристик агентликлар ва таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш. Бу, туристларга таълим олиш учун махсус пакетлар ва турлар таклиф этиш имконини беради.

Умуман олганда таълим туризмини ривожлантириш нафақат иқтисодиётга ижобий таъсир қилиб қолмасдан, мамлакатимизни жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнини топишга, таълим хабига айлантиришга, миллий қадриятларимизни, урф-одатларимизни хорижда тарғиб қилишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 18 июлдаги “Туризм тўғрисида”ги Қонуни № ЎРҚ–549 //www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016-йил 2-декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4861-сонли Фармони.

3. Литвинова Н.П. Маркетинг образовательних услуг.СПб., 2002.

4. Саъдуллаева Г. Туризм хизматлари бозоридан таълим туризми тушунчаси моҳияти ва уни ривожлантиришнинг хориж тажрибалари. Инновацион технологиялар журнали, 2020.

5. Боймуродов А.Х. (2019) Педагогик таълим инновацион кластери асосида таълим туризмини ривожлантириш//ББК 26.8. Редакционная коллегия - С.42.

6.Махмудова Н.Ў. Таълим туризми хизматларининг тамойиллари, вазифалари ва функциялари.”IQTISODIYOT VA TURIZM” халқаро илмий ва инновацион журнали №5(7) 2022.
7. Ибрагимова М.И. ”Ўзбекистонда таълим туризми хизматларини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги диссертация иши автореферати, Самарқанд, 2022 й.13 б.
8. www.unwto.org
9. www.worldbank.org
10. www.uzbektourism.uz

O‘ZBEKISTONDA TURIZM BOZORINI TAKOMILLASHTIRDA JAHON TAJRIBASIDAN FOYDALANIB AXBOROT TEXNOLOGIYALARINI SOHASIDA INTEGRATSIYALASH HOLATI

Nazarov Xusanbek Avazbek o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti PhD doktoranti, Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya. Tadqiqot O‘zbekistonda turizm sohasining raqamli transformatsiyasi jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) infratuzilmasining texnik va texnologik rivojlanish dinamikasini tahlil qiladi. 4G/5G tarmoqlarining kengayishi, Wi-Fi nuqtalarining ko‘payishi, GPS va QR-kodli navigatsion tizimlarning joriy etilishi turistlar uchun raqamli qulaylik darajasini oshirayotgan asosiy omillar sifatida baholanadi. 2024-yilga kelib, O‘zbekiston aholining 96 foizidan ortig‘i 4G LTE qamrovi bilan ta’minlangan, Toshkent va Samarqandda esa 5G sinov tarmog‘i ishga tushirilgan. Mobil internet tezligi, ochiq Wi-Fi zonalari va raqamli xizmatlar ekotizimi turizm infratuzilmasining zamonaviy talablarga mos ravishda shakllanayotganini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, texnik xizmat ko‘rsatishdagi nomutanosiblik va hududiy tafovutlar raqamli transformatsiyaning izchil rivojlanishiga to‘sqinlik qiluvchi omillar sifatida qayd etiladi.

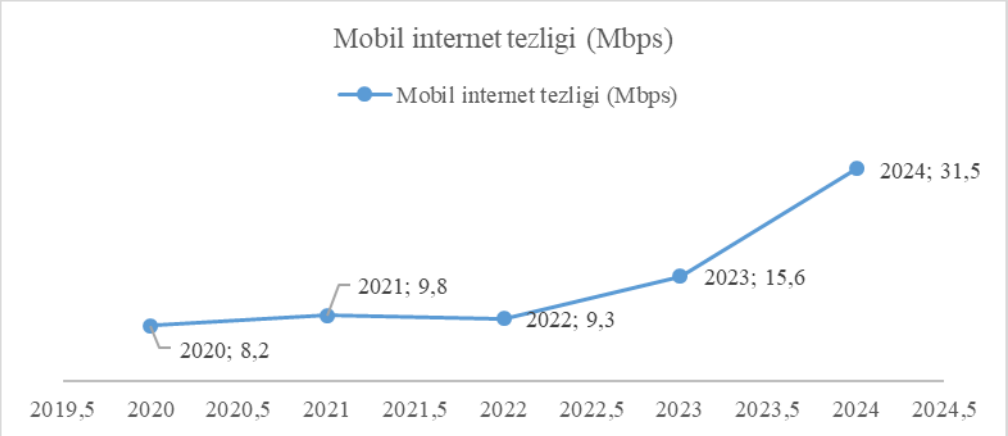
Kalit so‘zlar: turizm, AKT infratuzilmasi, raqamli transformatsiya, 4G/5G tarmoqlari, Wi-Fi, GPS navigatsiya, QR-kod, raqamli xizmatlar, O‘zbekiston.

KIRISH

Turizm sohasi raqamli transformatsiyaga yuz tutar ekan, uning infratuzilmaviy asosini tashkil etuvchi “axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT)”ning texnik va texnologik komponentlari barqaror rivojlanishning strategik omiliga aylanmoqda. Xususan, internet tarmog‘i qamrovi, raqamli servislar, Wi-Fi tarmoqlari, axborot kioskalar, mobil ilovalar va GPS xizmatlarining mavjudligi O‘zbekistonning sayyohlar uchun raqamli qulayligini belgilovchi asosiy mezonlar sirasiga kiradi.Bugungi kunga kelib, O‘zbekistonda 4G LTE mobil aloqa tarmog‘i aholining 96 foizidan ortiq qismini qamrab olgan bo‘lib, sayyohlar ko‘p tashrif buyuradigan hududlarda bu ko‘rsatkich yanada yuqori. Jumladan, Toshkent, Samarqand, Buxoro,

Xiva, Termiz va Farg‘ona vodiysi shaharlarida 4G tarmog‘ining qamrovi 99 foizdan ortiqni tashkil etadi (Manba: O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi, 2024). 5G texnologiyasi esa 2023-yil oxiriga kelib Toshkent shahri markazida va Samarqand shahrining turistik zonalarida sinov tariqasida joriy etila boshladi.

Mobil internet tezligi bo‘yicha O‘zbekiston 2024-yil holatiga ko‘ra Ookla Speedtest Global Index reytingida o‘rtacha 31,5 Mbps tezlik bilan dunyo bo‘yicha 65-o‘rinni egalladi, bu 2021-yildagi ko‘rsatkichga nisbatan 3,2 baravar oshganini ko‘rsatadi.

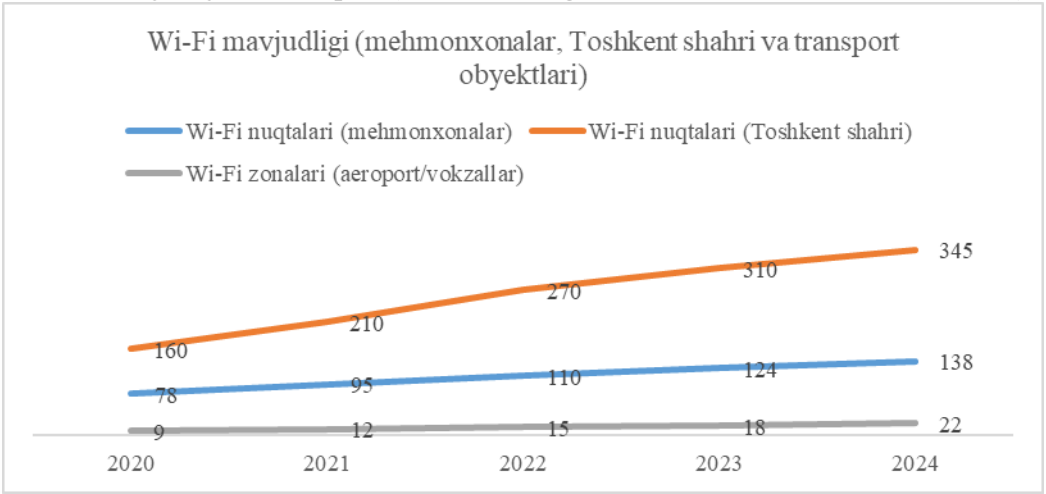
1-rasm. 2020–2024 yillar bo‘yicha mobil internet tezligi dinamikasi[126]

AKT infratuzilmasining yana bir muhim elementi bu – ommaviy Wi-Fi nuqtalari bo‘lib, ular sayyohlik ob’ektlarida, mehmonxonalarda, aeroportlarda, muzeylarda va vokzallarda joriy etilgan. 2023-yil holatiga ko‘ra:

— 124 ta mehmonxonada bepul Wi-Fi xizmati mavjud (70% – yuqori tezlikda);

— 18 ta aeroport va vokzal hududida ochiq tarmoqli internet zonalari yaratilgan;

— Toshkent shahrida "Smart Shahar" loyihasi doirasida 310 dan ortiq Wi-Fi nuqtalari faoliyat yuritmoqda (Manba: Digital Uzbekistan Dasturi, 2023).

[126] O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi (2024). *Raqamli infratuzilma rivoji va internet tezligi bo‘yicha statistik ma’lumotlar, 2020–2024*. Toshkent.

2-rasm. 2020–2024 yillar bo‘yicha yangilangan Wi-Fi mavjudligi [127]

Bu texnologik imkoniyatlar xorijiy turistlar uchun raqamli xizmatlardan doimiy va uzluksiz foydalanish muhitini yaratadi.

Raqamli navigatsiya: QR-kodli belgilar, GPS xizmatlar va axborot kioskalar

So‘nggi yillarda turizm infratuzilmasida QR-kodli raqamli yo‘l-yo‘riq belgilar, axborot kioskalar va interaktiv elektron ekranlar keng joriy etilmoqda. Jumladan:

— Samarqand, Buxoro va Xivada jami 750 dan ortiq tarixiy obidalarga QR-kodli belgilar o‘rnatilgan;

— Toshkent va Urganch shaharlarida 20 dan ortiq axborot kioskasi (sensorli ekran, 3 tilda: uzb, rus, ingl.) faoliyat yuritmoqda;

— 2022–2023 yillarda “Digital Tourism Sign” loyihasi doirasida 7 ta shahar uchun GPS asosidagi sayohat xaritalari ishlab chiqilgan.

Bu tizimlar turistlarga mustaqil ravishda joylashuv, tarixiy-ma’lumotli kontent, marshrut va xizmatlar haqida ma’lumot olish imkonini beradi.

Mobil xaritalar va navigatsion xizmatlar

O‘zbekistonda quyidagi onlayn navigatsion xizmatlar keng qo‘llanilmoqda:

— Google Maps: barcha yirik shaharlarda avtomobil, piyoda va jamoat transporti yo‘nalishlari to‘liq integratsiyalashgan;

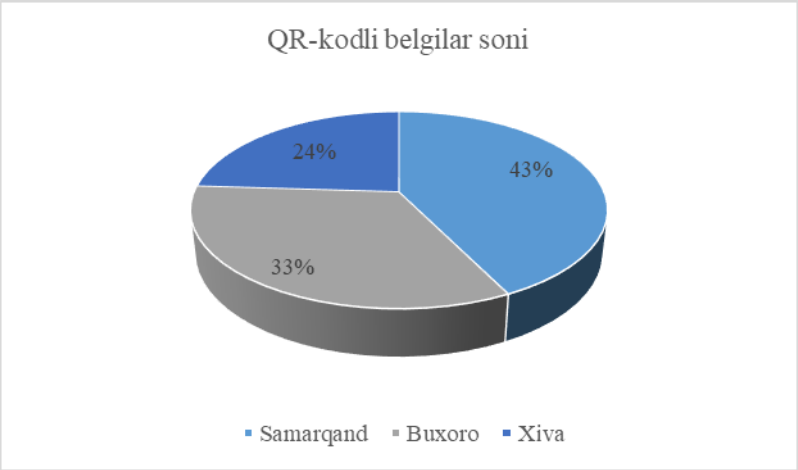
— Yandex Maps: Toshkent, Samarqand, Namangan va Andijon shaharlarida taksi, yo‘l harakati va jamoat transporti integratsiyasi mavjud;

— TourMap.uz – mahalliy ishlab chiqilgan, sayyohlar uchun ixtisoslashtirilgan xarita platformasi, unda mehmonxonalar, restoranlar, tarixiy joylar joylashtirilgan;

— VisitUzbekistan mobil ilovasi: marshrutlar, mehmonxonalar, bron qilish, valyuta kurslari, ob-havo ma’lumotlari.

Bularning barchasi turizmda raqamli muhitning shakllanishi va axborotga tezkor kirish imkoniyatini ta’minlaydi, bu esa sayyohlik xizmatlari sifatiga bevosita ta’sir qiladi.O‘zbekistonda AKT infratuzilmasining texnik holati turizmni raqamlashtirish jarayonida yetakchi omil sifatida shakllanmoqda. 4G/5G mobil tarmoqlari, bepul Wi-Fi zonalari, QR-kodli belgilash tizimi, GPS navigatsiya va raqamli xaritalar sayyohlar uchun raqamli qulaylik va ishonchli xizmat muhitini yaratmoqda.

[127] Statista (2024). *Global Wireless Broadband and Wi-Fi Availability Data, 2020–2024*. Available at: https://www.statista.com

3-rasm. Wi-Fi mavjudligi ob’yektlar kesimida[128]

AKT infratuzilmasining bu kabi elementlari turizm sohasi transformatsiyasining texnologik tayanch nuqtalari hisoblanadi. Ayni vaqtda, bu infratuzilmaning hududlar bo‘yicha nomutanosib rivojlanishi, texnik xizmat ko‘rsatishning barqaror emasligi kabi muammolar mavjud.

Xulosa

O‘zbekistonda turizm sohasining raqamli transformatsiyasi jarayonida AKT infratuzilmasining rivojlanishi sohaning raqobatbardoshligini oshirishda hal qiluvchi omilga aylanmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, 2020–2024-yillar davomida mamlakatda mobil internet tezligi 3,2 baravar oshgan, 4G LTE tarmog‘i aholining 96 foizini, 5G esa ayrim yirik turistik markazlarni qamrab olgan. Shuningdek, turistik obyektlarda ommaviy Wi-Fi zonalari, QR-kodli navigatsion tizimlar, axborot kioskalar va GPS asosidagi mobil ilovalar joriy etilishi sayyohlar uchun qulay, xavfsiz va interaktiv muhitni shakllantirgan. Biroq, hududlar kesimida texnik xizmat sifati va tarmoq barqarorligidagi tafovutlar, shuningdek, raqamli infratuzilmaning notekis rivojlanishi kabi muammolar mavjud. Shu bois, turizmda AKT infratuzilmasini yanada modernizatsiya qilish, integratsiyalashgan raqamli servislar tizimini kengaytirish hamda hududlararo texnologik nomutanosiblikni kamaytirish istiqbolli yo‘nalish sifatida belgilanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. (2024). *O‘zbekistonning AKT infratuzilmasi bo‘yicha yillik hisobot*. Toshkent.
2. Digital Uzbekistan Dasturi. (2023). *Smart shahar va raqamli turizm loyihalari natijalari to‘g‘risida hisobot*. Toshkent.
3. Ookla Speedtest Global Index. (2024). *Mobile Internet Speed Rankings*. https://www.speedtest.net/global-index

[128] O‘zbekiston Respublikasi Raqamli texnologiyalar vazirligi. “Jamoat ob’yektlarida Wi-Fi mavjudligi bo‘yicha statistik ma’lumotlar” (2023–2024). – T.: 2024;
O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. *Axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi ko‘rsatkichlari* (2023–2024). – T.: 2024.

4. World Tourism Organization (UNWTO). (2023). *Tourism and Digital Transformation Report*. Madrid: UNWTO Publications.
5. Stat.uz (2024). *O‘zbekiston Respublikasida raqamli iqtisodiyot ko‘rsatkichlari*. Toshkent: O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.

BUXORO VILOYATIDA AGROTURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING TASHKILIY-IQTISODIY MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH: XALQARO TAJRIBA VA MILLIY YONDASHUVLAR

F.M.Yoriyeva
TDIU tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish masalalarini xalqaro tajriba kontekstida tahlil qiladi. Maqolada 2019-2024 yillardagi empirik ma’lumotlar, DEA (Data Envelopment Analysis) samaradorlik tahlili, k-means klasterlash va korrelyatsion modellar asosida agroturizm rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari kompleks tadqiq etilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Buxoro viloyatida agroturizm tushumlari 5 yil ichida 8 mlrd so‘mdan 40 mlrd so‘mgacha o‘sib, byudjetdagi ulushi 0.34% dan 0.87% ga yetgan. Xalqaro tajriba tahlili asosida agroturizmni rivojlantirishning klasterli yondashuv, “Smart Agriculture” texnologiyalari, davlat-xususiy sheriklik va barqaror boshqaruv kabi zamonaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: agroturizm, tashkiliy-iqtisodiy mexanizm, DEA tahlili, klasterlash, xalqaro tajriba, Buxoro viloyati.

Kirish

Agroturizm qishloq xo‘jaligi va turizm tarmoqlarini integratsiya qiluvchi innovatsion biznes modeli sifatida global iqtisodiyotda tobora muhim o‘rin egallamoqda. IMARC Group ma’lumotlariga ko‘ra, jahon agroturizm bozorining hajmi 2024-yilda 73.2 mlrd AQSh dollarini tashkil etgan va 2033-yilga kelib 205.6 mlrd dollarga yetishi kutilmoqda. Yillik o‘sish sur’ati 2025-2033 yillar davomida 10.9% ni tashkil etishi prognoz qilinmoqda. Bu tendensiya agroturizmni rivojlantirishning samarali tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini ishlab chiqish zarurligini ko‘rsatadi[129].

O‘zbekistonda, xususan Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, qishloq hududlarini jonlantirish va mahalliy aholi bandligini ta’minlash strategiyasining muhim komponenti hisoblanadi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi

[129] IMARC Group. Agritourism Market Size, Share and Statistics Report, 2033. – 2024. – URL: https://www.imarcgroup.com/agritourism-market

Farmonida turizm sohasini, jumladan ichki va agroturizmni rivojlantirish ustuvor vazifalar qatorida belgilangan.

Tadqiqotning dolzarbligi quyidagi omillar bilan belgilanadi:

– Global turizm bozorida agroturizm segmentining barqaror o‘sishi (yillik 12-15%);

– O‘zbekistonda qishloq aholisining 49.5% ni tashkil etishi va ularning daromad manbalarini diversifikatsiya qilish zarurati;

– Buxoro viloyatining tabiiy-madaniy salohiyati va qishloq xo‘jaligi an'analarining agroturizm uchun qulay zamin yaratishi;

– Mavjud tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarning zamonaviy talablarga to‘liq javob bermasligi.

Shundan kelib chiqib tadqiqot maqsadini quyidagicha belgilash mumkin - Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini xalqaro tajriba asosida takomillashtirish strategiyasini ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi

Agroturizm tushunchasi ilmiy adabiyotlarda turlicha talqin qilinadi. Santeramo va Barbieri (2017) agroturizmni “ishlaydigan qishloq xo‘jaligiga dam olish yoki ta’lim olish maqsadida tashrif buyurish” deb ta’riflaydi. Yanku va boshqalar (2020) esa agroturizmni barqaror qishloq xo‘jaligi va turizm qoidalarini to‘liq ifodalovchi tadbirkorlik faoliyati sifatida ko‘rib chiqadi. Agroturizmning iqtisodiy ahamiyatini tadqiq etgan E. Loizu va boshqalar (2019) bu sohaning qishloq hududlarini rivojlantirishdagi multiplikativ ta’sirini ta’kidlaydi. Ularning tadqiqotlariga ko‘ra, agroturizmga kiritilgan har bir dollar 2.5-3 dollar miqdorida iqtisodiy effekt yaratadi.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqot 2019-2024 yillarni qamrab olgan holda Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini tahlil qilish uchun ko‘p qirrali metodologik yondashuvni qo‘llagan. Tadqiqotning empirik bazasini shakllantirish uchun birlamchi va ikkilamchi ma’lumot manbalaridan foydalanildi. Birlamchi ma’lumotlar 300 nafar respondent (87.1% - 18-25 yosh guruhidagi talabalar) ishtirokida o‘tkazilgan anketali so‘rovnoma, 19 ta agroturizm operatori bilan chuqurlashtirilgan yarim strukturalashgan intervyular hamda 5 ta fokus-guruh muhokamalaridan to‘plandi. Ikkilamchi ma’lumotlar bazasi Buxoro viloyati statistika boshqarmasi, Turizm va madaniy meros vazirligi, mahalliy hokimiyat organlari ma’lumotlari, 13 ta tuman bo‘yicha qishloq xo‘jaligi va turizm statistikasi, xalqaro tashkilotlar hisobotlari hamda ilmiy-tadqiqot ishlari natijalaridan shakllantirildi. Ma’lumotlarning ishonchliligi va reprezentativligini ta’minlash uchun triangulatsiya metodi qo‘llanib, turli manbalardan olingan ma’lumotlar o‘zaro taqqoslandi va verifikatsiya qilindi.

Tadqiqotda zamonaviy miqdoriy tahlil metodlarining kompleks majmuasidan foydalanildi. DEA metodi yordamida input-yo‘naltirilgan CRS modeli asosida 12 ta tumanning resurslardan foydalanish samaradorligi baholandi, bunda kirish parametrlari sifatida ekin maydoni (ga), transport infratuzilmasi reytingi va yo‘l zichligi, chiqish parametri sifatida esa qishloq xo‘jaligi yalpi mahsuloti (mln. so‘m)

olindi. K-means klasterlash algoritmi orqali hududlar resurs ta’minoti profili bo‘yicha 3 ta gomogen guruhga ajratildi, optimal klasterlar soni Elbow metodi va silhouette koeffitsienti (0.68) yordamida aniqlandi. Pearson korrelyatsion tahlili agroturizm segmentlari (qishloq turizmi, gastronomik, hunarmandchilik, ekoturizm) va iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlik darajasini baholash uchun qo‘llanildi. Prognozlash uchun eksponensial trend modeli ishlab chiqildi, model adekvatligini tekshirish uchun $R^2 = 0.976$ determinatsiya koeffitsienti va MAPE = 8.3% xatolik ko‘rsatkichi hisoblandi. Barcha statistik tahlillar Python 3.9 va R 4.2 dasturlari yordamida amalga oshirildi.

Tahlil va natijalar

Yevropa mamlakatlarida agroturizmni tashkil etishning institutsional asoslari kuchli rivojlangan. Italiyada 1985-yilda qabul qilingan maxsus qonun agroturizm faoliyatini tartibga soladi. Natijada, 2023-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 26,129 ta agroturizm subyekti faoliyat yuritib, yillik daromadi yevro1.36 mlrd ni tashkil etadi.

1-jadval.

Yetakchi mamlakatlarda agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari

Mamlakat	**Qonuniy asos**	**Davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari**	**Moliyaviy instrumentlar**	**Natijalar (2023-yil ma’lumotlari asosida)**
Italiya	“Agriturismo” qonuni (1985)	Soliq imtiyozlari, subsidiyalar	500 mln.yevro yiliga grant	26,129 subyekt, 1.36 mlrd. yevro daromad
Fransiya	“Fermaga xush kelibsiz” dasturi	Marketing qo‘llab-quvvatlash	300 mln. yevro yiliga kredit	11,446 ferma, 0.95 mlrd. yevro
AQSh	USDA Agritourism dasturi	Texnik yordam, treninglar	200 mln. dollar yiliga grant	28,617 operator, $1.26 mlrd
Germaniya	Federal agroturizm strategiyasi	Infratuzilma rivojlantirish	250 mln. yevro yiliga	9,235 xo‘jalik, 0.78 mlrd. yevro
Yaponiya	MAFF “Green Tourism” dasturi	Smart texnologiyalar subsidiyasi	50 mlrd. yuan yiliga	8,500 ferma, 280 mlrd. yuan

Osiyo mamlakatlarida agroturizmni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar qo‘llanilmoqda. Yaponiyada “Smart Agriculture” konsepsiyasi doirasida 2,500 ta ferma IoT sensorlar, dronlar va sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanmoqda.

Tadqiqotda quyidagi ma’lumot manbalari qo‘llanilgan:

– Buxoro viloyati statistika boshqarmasining 2019-2024 yillardagi rasmiy ma’lumotlari;

– 13 ta tuman bo‘yicha qishloq xo‘jaligi va turizm ko‘rsatkichlari;

– 300 nafar respondent (87.1% - 18-25 yosh, 80.6% - talabalar) ishtirokidagi so‘rovnoma;

– 19 ta agroturizm operatori bilan chuqurlashtirilgan intervyu.

Resurslardan foydalanish samaradorligini baholash uchun input-yo‘naltirilgan CRS modeli qo‘llanilgan. Model formulasi:

$$\theta * = \min \theta$$

$$s.t. \Sigma \lambda j \, xij \leq \theta xi0 \; (i = 1,\ldots,m)$$

$$\Sigma \lambda j \, yrj \geq yr0 \; (r = 1,\ldots,s)$$

$$\lambda j \geq 0 \; (j = 1,\ldots,n)$$

Bu yerda:

– θ - samaradorlik koeffitsienti;

– x - kirish resurslari (ekin maydoni, transport, yo‘l infratuzilmasi);

– y - chiqish natijalari (qishloq xo‘jaligi mahsuloti);

– λ - og‘irlik koeffitsientlari.

K-means klasterlash - hududlarni resurs profili bo‘yicha guruhlash uchun qo‘llanilgan. Evklid masofasi:

$$d(xi, cj) = \sqrt{\Sigma (xik - cjk)^2}$$

Pearson korrelyatsiya koeffitsienti formula:

$$r = \Sigma (xi - \bar{x})(yi - \bar{y}) \, / \sqrt{[\Sigma (xi - \bar{x})^2 \times \Sigma (yi - \bar{y})^2]}$$

Buxoro viloyatida agroturizm sohasida sezilarli o‘sish kuzatilmoqda. 2019-2024 yillarda agroturizm tushumlari 5 barobar o‘sib, 40 mlrd so‘mga yetgan.

2-jadval.

Buxoro viloyatida agroturizm tushumlarining dinamikasi (2019-2024)

Ko‘rsatkichlar	**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**	**2024**	**O‘sish**
Agroturizm tushumlari (mln so‘m)	8,000	10,000	15,500	22,000	30,000	40,000	5.0
Yillik o‘sish sur’ati (%)	-	25.0	55.0	41.9	36.4	33.3	-
Mahalliy byudjet hajmi (mln so‘m)	2,345,000	2,610,000	3,140,000	3,820,000	4,210,000	4,593,499	2.0
Byudjetdagi ulushi (%)	0.34	0.38	0.49	0.58	0.71	0.87	2.6
Iqtisodiyotga xarajatlar (mln so‘m)	280,000	320,000	380,000	450,000	490,000	550,463	2.0
Qishloq xo‘jaligi xarajatlari (mln so‘m)	65,000	75,000	90,000	105,000	115,000	127,024	2.0

Buxoro viloyatining 12 tumani bo‘yicha o‘tkazilgan DEA tahlili resurslardan foydalanish samaradorligida sezilarli tafovutlarni aniqladi.

3-jadval.

DEA samaradorlik koeffitsientlari va tashkiliy-iqtisodiy tavsiyalar

Tuman	θ (samaradorlik)	Resurs profili	Tavsiya etiladigan mexanizm
Benchmark hududlar			
Buxoro sh.	1.000	Optimal muvozanat	Tajriba tarqatish markazi
Qorovulbozor	1.000	Resurs optimallashtirish	Best practice hub
O‘rta samarali hududlar			
Shofirkon	0.951	Yo‘l ustun, transport kam	“Shuttle & Visit” modeli
Qorako‘l	0.879	Keng ekin, yo‘l ko‘p	Logistika optimallashtirish
Vobkent	0.797	Muvozanatli	Modulli agro-park
Past samarali hududlar			
Kogon	0.479	Transport ortiqcha	Resurs redistributsiyasi
Peshku	0.454	Yo‘l ko‘p, natija kam	Intensifikatsiya
Jondor	0.438	Resurs isrofi	Kooperatsiya
Olot	0.396	Fragment resurslar	Konsolidatsiya
Buxoro t.	0.382	Katta maydon, kam natija	Texnologik modernizatsiya
Romitan	0.379	Infratuzilma muammosi	PPP loyihalar
G‘ijduvon	0.265	Eng katta zaxira	Kompleks restrukturizatsiya

O‘rtacha samaradorlik $\overline{\theta} = 0.61$ bo‘lib, resurslarning 39% ini tejash imkoniyati mavjud.

Korrelyatsion tahlil agroturizm segmentlari o‘rtasidagi kuchli bog‘liqlikni ko‘rsatdi:

4-jadval.

Agroturizm segmentlari va iqtisodiy xarajatlar o‘rtasidagi korrelyatsiya

Segmentlar	Qishloq turizmi	Gastronomik	Hunarmandchilik	Ekoturizm	Iqtisodiy xarajatlar
Qishloq turizmi	1.000				
Gastronomik	0.990***	1.000			
Hunarmandchilik	0.987***	0.985***	1.000		
Ekoturizm	0.992***	0.988***	0.983***	1.000	
Iqtisodiy xarajatlar	0.933***	0.931***	0.928***	0.935***	1.000

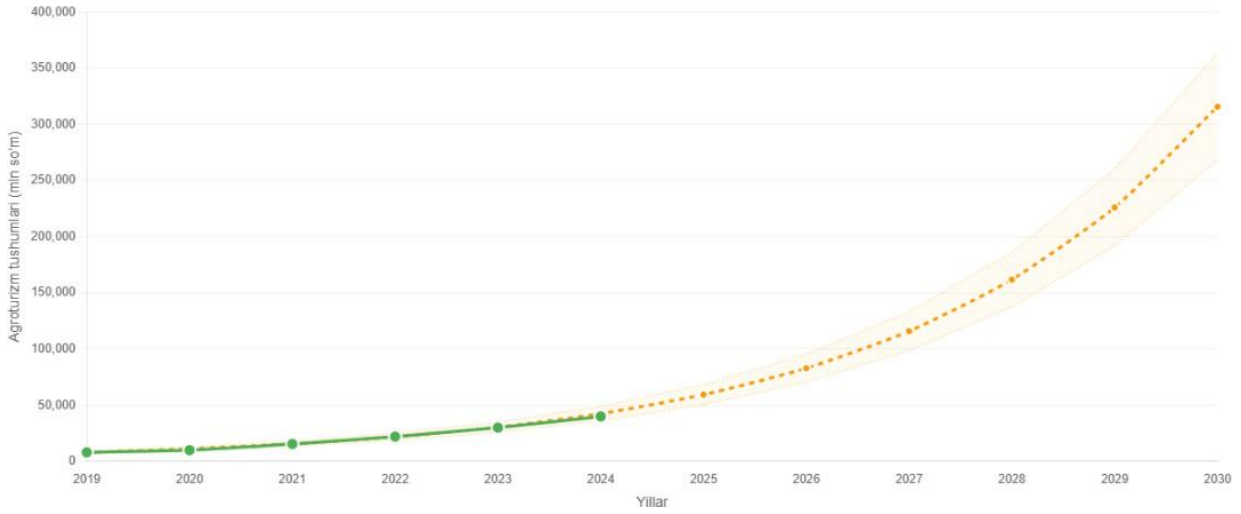
*** $p < 0.001$

Bu natijalar segmentlarni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Eksponensial model asosida prognoz:

$$T(t) = 8000 \times e^{\wedge}(0.3341 \times (t - 2019))$$

Agroturizm zamonaviy iqtisodiyotda qishloq xo‘jaligi va turizm tarmoqlarini uyg‘unlashtirib, qishloq hududlarini rivojlantirish uchun samarali vosita sifatida tobora keng qo‘llanilmoqda. Buxoro viloyati o‘zining boy tabiiy resurslari, qadimiy qishloq xo‘jaligi an'analari va madaniy merosi bilan agroturizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega bo‘lib, 2019-2024 yillarda bu sohada sezilarli o‘sish dinamikasini namoyish etdi. Viloyatda agroturizm tushumlari 5 yil ichida 8 mlrd so‘mdan 40 mlrd so‘mgacha o‘sgan bo‘lsa-da, xalqaro tajriba va zamonaviy tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni qo‘llash orqali bu ko‘rsatkichlarni yanada oshirish imkoniyatlari mavjud. Shu nuqtai nazardan, Italiya, Yaponiya, AQSh kabi rivojlangan mamlakatlarning agroturizmni institutsional qo‘llab-quvvatlash, “Smart Agriculture” texnologiyalarini joriy etish va klasterli yondashuv tajribalarini o‘rganib, Buxoro viloyati sharoitiga moslashtirilgan samarali boshqaruv modelini ishlab chiqish dolzarb vazifa hisoblanadi(1-rasm).

1-rasm. Buxoro viloyatida agroturizm tushumlarining prognozi (2019-2030 yillar).

Yuqoridagi 1-rasmda keltrilgan eksponensial prognoz modeli 2030-yilga kelib agroturizm tushumlari 295 mlrd so‘mga yetishi mumkinligini ko‘rsatmoqda, bu esa viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, qishloq aholisi bandligini ta’minlash va mahalliy byudjet daromadlarini sezilarli darajada oshirish imkonini beradi. DEA tahlili asosida aniqlangan 39% resurs tejash potentsialini amalga oshirish, samaradorligi yuqori bo‘lgan Buxoro shahar va Qorovulbozor tumanlarini tajriba markazlariga aylantirish, past samarali tumanlar uchun davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini joriy etish hamda agroturizm segmentlarini integratsiyalashgan holda rivojlantirish orqali viloyat agroturizm sohasida xalqaro raqobatbardosh mavqega erishishi mumkin.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish uchun katta imkoniyatlar mavjud. 2019-2024 yillarda agroturizm tushumlari 8 mlrd so‘mdan 40 mlrd so‘mgacha o‘sib, mahalliy byudjetdagi ulushi 0.34% dan 0.87% ga yetgan

bo‘lsa-da, DEA tahlili viloyat tumanlarining resurslardan foydalanish samaradorligi o‘rtacha 61% ni tashkil etib, 39% resurs tejash imkoniyati mavjudligini aniqladi. Xalqaro tajriba tahlili Italiya, Yaponiya kabi mamlakatlarning institutsional bazasi, davlat qo‘llab-quvvatlash dasturlari va “Smart Agriculture” texnologiyalarini qo‘llash orqali sezilarli natijalarga erishganligini ko‘rsatdi. Korrelyatsion tahlil natijalariga ko‘ra, agroturizm segmentlari (qishloq turizmi, gastronomik, hunarmandchilik, ekoturizm) o‘rtasida kuchli bog‘liqlik ($r > 0.98$) mavjudligi aniqlandi, bu esa segmentlarni alohida emas, balki integratsiyalashgan holda rivojlantirish zarurligini tasdiqlaydi.

Tadqiqot asosida Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning quyidagi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini joriy etish tavsiya etiladi: birinchidan, samaradorligi yuqori bo‘lgan Buxoro shahar va Qorovulbozor tumanlarini tajriba tarqatish markazlariga aylantirish; ikkinchidan, past samarali tumanlar (G‘ijduvon, Romitan, Olot) uchun davlat-xususiy sheriklik asosida infratuzilmani modernizatsiya qilish dasturlarini ishlab chiqish; uchinchidan, klasterlash tahlili asosida aniqlangan uch guruh hududlar uchun differentsiyalashgan rivojlanish strategiyalarini qo‘llash. Eksponensial prognoz modeli 2030-yilga kelib agroturizm tushumlari 295 mlrd so‘mga yetishi mumkinligini ko‘rsatmoqda, bu esa viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, qishloq aholisi bandligini oshirish va mahalliy byudjet daromadlarini ko‘paytirish imkonini beradi. Shu bilan birga, xalqaro tajribadan kelib chiqib, “Smart Agriculture” texnologiyalari, institutsional qo‘llab-quvvatlash tizimi va barqaror boshqaruv tamoyillarini joriy etish orqali agroturizmni yanada samarali rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Fennell, D.A. (2020). Ecotourism: Principles and Practice (5th ed.). London: Routledge. 342 p.
2. Weaver, D.B., & Lawton, L.J. (2019). Twenty years on: The state of contemporary ecotourism research. Tourism Management, 72, 378-392.
3. UNWTO (2023). Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030. Madrid: World Tourism Organization.
4. ISTAT (2023). Agritourism in Italy: Annual Report 2023. Rome: Italian National Institute of Statistics.
5. MAFF (2023). Smart Agriculture Development Strategy in Japan. Tokyo: Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries.
6. Loizou, E., Karelakis, C., Galanopoulos, K., & Mattas, K. (2019). The role of agriculture in rural tourism development: Evidence from a mountainous region. Agricultural Economics Review, 20(2), 48-65.
7. Barbieri, C., & Mshenga, P.M. (2018). The role of the firm and owner characteristics on the performance of agritourism farms. Sociologia Ruralis, 58(2), 229-248.
8. Pulina, M., Giovanna, D.G., & Paba, A. (2021). Life cycle of agrotouristic firms: A comparative analysis. Tourism Management Perspectives, 38, 100-115.

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. Toshkent.
10. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi (2024). Turizm statistikasi yillik hisoboti. Toshkent: Davlat statistika qo‘mitasi.

O‘ZBEKISTON TURIZM SIYOSATIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA USTUVOR YO‘NALISH SIFATIDA

Xusniddinova Munavvar Sur’at qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti doktoranti

Annotatsiya. O‘zbekistonning turizm sohasini rivojlantirish davlat miqyosida amalga oshirilayotgan infratuzilma va investitsiya dasturlari orqali tez sur’atlarda rivojlanmoqda. Biroq, turizm xizmatlariga raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hali yetarli darajada shakllanmagan. Ushbu tadqiqotda O‘zbekiston turizm sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etishning hozirgi holati tahlil qilinadi hamda jahon tajribalari bilan taqqoslanadi. Xalqaro tadqiqotlar va siyosiy-huquqiy hujjatlar tahliliga asoslanib, raqamli transformatsiya jarayonining asosiy yo‘nalishlari, to‘siqlari va imkoniyatlari aniqlanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston strategiyalarida asosan infratuzilma va xususiylashtirishga urg‘u berilmoqda, holbuki dunyo mamlakatlari raqamli ekotizimlar, “aqlli” turizm yo‘nalishlari va mijoz tajribasiga asoslangan texnologiyalarni keng qo‘llamoqda. Xulosa sifatida maqola mamlakat turizm ekotizimida raqamli tayyorgarlikni oshirish va barqaror o‘sishni ta’minlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar beradi.

Kalit so‘zlar: Raqamli transformatsiya, turizm siyosati, innovatsion rivojlanish, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT), aqlli turizm, raqamli ekotizim, barqaror turizm, davlat-xususiy sheriklik.

Kirish

O‘zbekiston turizmi tarixiy, madaniy va ekologik merosga boy bo‘lgan, Buyuk Ipak yo‘li yo‘nalishlari orqali jahon e’tiboriga tushayotgan istiqbolli yo‘nalish hisoblanadi. So‘nggi yillarda davlat turizmni diversifikatsiya qilish, yangi mahsulotlar yaratish, infratuzilmani yangilash va xorijiy investitsiyalarni jalb etish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlarni amalga oshirmoqda. Shu bilan birga, global turizm bozori axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) tezkor rivojlanishi tufayli katta raqamli o‘zgarish jarayonini boshdan kechirmoqda. Sigalat-Signes va hammualliflar hamda Xia va boshqalar ta’kidlaganidek, raqamli texnologiyalar xizmatlar samaradorligini oshirish, ma’lumotlarni boshqarish va iste’molchilar bilan real vaqt rejimida aloqani ta’minlashda hal qiluvchi omilga aylanmoqda[130][131]. Raqamli texnologiyalar nafaqat xizmatlar sifatini oshiradi, balki

[130] **Sigalat-Signes, E., Calvo-Palomares, R., Roig-Merino, B., & García-Adán, I.** (2020). *Transition towards a tourist innovation model: The smart tourism destination.* Journal of Innovation & Knowledge, 5(1), 26–35.
[131] **Xia, L., Baghaie, S., & Mohammad Sajadi, S.** (2024). *The digital economy: Challenges and opportunities in the new era of technology and electronic communications.* Ain Shams Engineering Journal, 15, 102411.

turizm sohasida tezkor qaror qabul qilish va mijozlar bilan interaktiv muloqotni ta’minlaydi. Natijada, turizm korxonalari raqobatbardoshligini kuchaytirib, mijozlar tajribasini yanada shaxsiylashtirilgan shaklda boshqarish imkoniga ega bo‘ladi.

Shuning uchun O‘zbekistonning turizm sohasida raqamli transformatsiyaga tayyorgarlik darajasini aniqlash, bu jarayonning imkoniyat va cheklovlarini o‘rganish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Jahon amaliyotida raqamlashtirish turizmning barcha bosqichlarini, jumladan, bron qilish, to‘lov, reklama, marketing va hatto virtual sayohat tajribasini ham tubdan o‘zgartirdi. Hadjielias va boshqalar raqamlashtirish mijozlar bilan aloqani mustahkamlab, xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlarning moslashuvchanligi va barqarorligini oshirganini ta’kidlashadi[132]. Raqamlashtirish turizm xizmatlarini yanada integrallashgan, qulay va tezkor tizimga aylantirmoqda. Shuningdek, u korxonalarga bozordagi o‘zgarishlarga tez moslashish, mijoz ehtiyojlarini chuqur tahlil qilish va xizmatlarni innovatsion shaklda taklif etish imkonini bermoqda.

COVID-19 pandemiyasi bu jarayonni yanada tezlashtirib, onlayn platformalar, kontaktsiz xizmatlar va sun’iy intellekt asosidagi yechimlarning keng joriy etilishiga sabab bo‘ldi. Santarsiero va hammualliflari innovatsion laboratoriyalar turizmda biznes-model transformatsiyasining asosiy vositasiga aylanganini qayd etishadi[133]. Innovatsion laboratoriyalar turizm sohasida yangi g‘oyalar va raqamli yechimlarni sinovdan o‘tkazish, ularni amaliyotga joriy etish uchun muhim platforma vazifasini bajaradi. Natijada, bunday muhit biznes-modellarni yangilash, xizmatlar samaradorligini oshirish va raqamli transformatsiyani tezlashtirishga xizmat qiladi. Tan va boshqalar (2025) esa raqamli texnologiyalar iste’molchilarning sayohatga bo‘lgan ishonchi va qarorlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini aniqlashgan[134]. Raqamli texnologiyalar turistlarning qaror qabul qilish jarayonida ishonch va motivatsiyani kuchaytiradi. Chunki onlayn sharhlar, interaktiv platformalar va raqamli axborot manbalari sayohatchilarga yo‘nalish, xizmat sifati va xavfsizlik bo‘yicha aniq tasavvur beradi, bu esa ularning tanlovini osonlashtiradi. Shu bois raqamli transformatsiya bugungi kunda raqobatbardoshlikning muhim omili sifatida qaralmoqda.

So‘nggi yillarda turizm sanoatida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi barqaror rivojlanish, innovatsiya va xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishda muhim o‘rin egallay boshladi. Xalqaro tadqiqotlar raqamli ekotizimlarning turizm sohasida nafaqat iqtisodiy samaradorlikni, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta’minlashdagi rolini keng yoritmoqda[135]. O‘zbekiston hukumati so‘nggi yillarda turizmni rivojlantirish maqsadida erkin turizm zonalarini tashkil etish, yangi mehmonxonalar va dam olish maskanlarini qurish, transport infratuzilmasini

[132] **Hadjielias, E., Christofi, M., Christou, P., & Hadjielia Drotarova, M.** (2022). *Digitalization, agility, and customer value in tourism.* Technological Forecasting and Social Change, 175, 121334.

[133] **Santarsiero, F., Carlucci, D., & Schiuma, G.** (2024). *Driving digital transformation and business model innovation in tourism through innovation labs.* Journal of Engineering and Technology Management, 74, 101841.

[134] **Tan, Y., Jiang, G., Merajuddin, S., & Zhao, F.** (2025). *Analyzing the impact of digital technology on consumers’ travel intentions.* Journal of Innovation & Knowledge, 10, 100685.

[135] Toirova, N. M. (2025). Turizmda xizmat ko’rsatish faoliyatini optimallashtirishda raqamli ekotizimlarning o’rni va amaliy imkoniyatlari. Qo’qon universiteti xabarnomasi – Kokand University Herald, 16(15), 66–70. https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1251

yangilash hamda davlat korxonalarini xususiylashtirish kabi keng ko‘lamli tashabbuslarni ilgari surdi.

Biroq, bu islohotlar asosan moddiy infratuzilmani yangilashga qaratilgan bo‘lib, turizm xizmatlarida raqamli texnologiyalarni tizimli joriy etish hali boshlang‘ich bosqichda. So‘nggi yillarda e-visa tizimi, turizm vazirligi tomonidan yaratilgan onlayn platformalar va ayrim xususiy turoperatorlarning raqamli tashabbuslari mavjud bo‘lsa-da, ular umumiy strategiya darajasida birlashtirilmagan.

O‘zbekistonda e-Tourism.uz, Uzbekistan.travel kabi platformalar faoliyat yuritmoqda. Biroq ularning imkoniyatlari hali yetarli darajada rivojlanmagan. Mybooking.uz kabi mahalliy servislar ham mavjud bo‘lsa-da, ko‘pchilik hali global raqamli standartlarga moslashmagan. Mavjud platformalarning ko‘pchiligi faqat axborot berish bilan cheklanadi, interaktiv xizmatlar (masalan, real-time tracking, virtual tours) esa yetarli darajada yo‘lga qo‘yilmagan[136].

Shuningdek, sohada AKT mutaxassislari yetishmasligi va raqamli kontentni boshqarish tajribasining cheklanganligi turizm xizmatlarining to‘liq raqamlashtirilishiga to‘sqinlik qilmoqda.

1-jadval.

O‘zbekiston va jahon turizmida raqamli transformatsiya yo‘nalishlari taqqoslanishi

Ko‘rsatkichlar	O‘zbekiston	Jahon tajribasi
Raqamli texnologiyalar	Cheklangan darajada, ayrim pilot loyihalar	AKT, onlayn platformalar va smart texnologiyalar keng joriy etilgan
Infratuzilma	Asosan jismoniy obyektlar modernizatsiyasi	Raqamli boshqaruv va onlayn rezervatsiya tizimlari rivojlangan
Kadrlar salohiyati	Turizm va til ko‘nikmalariga urg‘u	Raqamli savodxonlik va innovatsion fikrlashga e’tibor
Investitsiya	Xususiylashtirish va moddiy aktivlar	Innovatsion laboratoriyalar va smart infratuzilma
Mijoz tajribasi	An’anaviy xizmat modeli	Shaxsiylashtirilgan va kontaktsiz xizmatlar

O‘zbekiston turizm siyosati hozircha asosan infratuzilmaviy modernizatsiya va investitsiyalarni jalb etishga qaratilgan. Biroq, global amaliyotda raqamli innovatsiyalar sun’iy intellekt, onlayn xizmatlar va smart platformalar turizm rivojining asosiy drayveriga aylangan. Shu sababli, O‘zbekiston uchun turizmni raqamli transformatsiya yo‘nalishida strategik rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston turizm sanoati bugungi kunda raqamli transformatsiya bosqichiga kirib bormoqda. Hukumat tomonidan yaratilgan mustahkam infratuzilmaviy baza turizm sohasini modernizatsiya qilishda muhim poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda. Biroq zamonaviy global tendensiyalar shuni ko‘rsatadiki, endilikda turizm rivojini

[136] Xusniddinova M. Turizmda raqamli texnologiyalardan foydalanish: jahon tajribasi va O’zbekiston uchun xulosalar. “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, 3-soni. 26-31.

faqat jismoniy infratuzilma bilan emas, balki raqamli yechimlar va texnologik innovatsiyalarni strategik darajada joriy etish orqali ta’minlash zarur.

Raqamli transformatsiyani jadallashtirish maqsadida bir qator ustuvor yo‘nalishlarni amalga oshirish taklif etiladi. Birinchidan, Milliy raqamli turizm strategiyasini ishlab chiqish lozim, u yagona onlayn xizmatlar, mobil ilovalar, raqamli marketing hamda elektron to‘lov tizimlarini qamrab olgan kompleks siyosatni o‘z ichiga olishi kerak. Ikkinchidan, innovatsion laboratoriyalar va “smart turizm markazlari” tashkil etilishi maqsadga muvofiq bo‘lib, ular xalqaro tajriba asosida yangi raqamli mahsulotlar va xizmatlarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Shuningdek, kadrlar salohiyatini oshirish ham muhim omil bo‘lib, turizm sohasida AKT, ma’lumotlar tahlili va mijozlar tajribasini boshqarish bo‘yicha malaka oshirish dasturlarini yo‘lga qo‘yish talab etiladi. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish esa raqamli infratuzilma va platformalarni birgalikda yaratish imkonini beradi. Nihoyat, ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimini shakllantirish orqali turistik oqimlar, mijozlar xatti-harakatlari va bozor tendensiyalarini real vaqt rejimida tahlil qilish imkoniyati yaratiladi.

Ushbu chora-tadbirlarning amalga oshirilishi O‘zbekistonning raqobatbardoshligini oshirish, texnologiyaga asoslangan turizmni rivojlantirish hamda mamlakatni global raqamli turizm bozoriga integratsiyalashuvini tezlashtirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Raqamli transformatsiya O‘zbekiston turizmi uchun muhim imkoniyatdir. Mamlakat infratuzilmani modernizatsiya qilish va investitsiyalarni jalb etishda sezilarli yutuqlarga erishgan bo‘lsa-da, raqamli xizmatlarni keng joriy etish hali to‘liq shakllanmagan. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, AKTni qo‘llash, innovatsion ekotizimlar yaratish va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimlarini rivojlantirish turizm sohasining barqaror o‘sishini ta’minlaydi. Shu yo‘l bilan O‘zbekiston nafaqat xizmat sifati va samaradorligini oshiradi, balki o‘zini mintaqadagi “aqlli va innovatsion turizm yo‘nalishi” sifatida namoyon etishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Hadjielias, E., Christofi, M., Christou, P., & Hadjielia Drotarova, M. (2022). Digitalization, agility, and customer value in tourism. Technological Forecasting and Social Change, 175, 121334.

2. Santarsiero, F., Carlucci, D., & Schiuma, G. (2024). Driving digital transformation and business model innovation in tourism through innovation labs. Journal of Engineering and Technology Management, 74, 101841.

3. Sigalat-Signes, E., Calvo-Palomares, R., Roig-Merino, B., & García-Adán, I. (2020). Transition towards a tourist innovation model: The smart tourism destination. Journal of Innovation & Knowledge, 5(1), 26–35.

4. Tan, Y., Jiang, G., Merajuddin, S., & Zhao, F. (2025). Analyzing the impact of digital technology on consumers’ travel intentions. Journal of Innovation & Knowledge, 10, 100685.

5. Toirova, N. M. (2025). Turizmda xizmat ko‘rsatish faoliyatini optimallashtirishda raqamli ekotizimlarning o‘rni va amaliy imkoniyatlari. Qo‘qon universiteti xabarnomasi – Kokand University Herald, 16(15), 66–70. https://doi.org/10.54613/ku.v16i.1251

6. Xia, L., Baghaie, S., & Mohammad Sajadi, S. (2024). The digital economy: Challenges and opportunities in the new era of technology and electronic communications. Ain Shams Engineering Journal, 15, 102411.

7. Xusniddinova M. Turizmda raqamli texnologiyalardan foydalanish: jahon tajribasi va O‘zbekiston uchun xulosalar. “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, 3-soni. 26-31.

YASHIL TURIZMDA INNOVATSION XIZMATLARNI TASHKIL ETISH

Toirova Nozima Miraxmad qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti doktoranti

Annotatsiya Maqolada yashil turizm va innovatsion xizmatlar integratsiyasining O‘zbekistonda barqaror rivojlanishdagi o‘rni tahlil qilingan. “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida raqamli texnologiyalar va yashil energiya infratuzilmasi asosida “smart-green tourism” modeli shakllanayotgani ko‘rsatib o‘tilgan. Natijalar yashil turizmni raqamlashtirish ekologik samaradorlik, xizmat sifati va ijtimoiy barqarorlikni oshirishini tasdiqlaydi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, innovatsiya, raqamli transformatsiya, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda global turizm sohasida “barqaror rivojlanish” tamoyillariga asoslangan yangi yondashuvlar shakllanmoqda. Ayniqsa, yashil turizm va innovatsion xizmatlar integratsiyasi ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy samaradorlikni ta’minlashda muhim rol o‘ynamoqda[137]. Yashil turizmni rivojlantirish orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish va mahalliy aholining turmush darajasini yaxshilash mumkin[138]. Shu jarayonda innovatsiyalar ekologik jihatdan barqaror xizmatlarni yaratishning asosiy mexanizmiga aylanmoqda.

“Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasida barcha tarmoqlarda, jumladan, turizm va xizmatlar sohasida raqamli texnologiyalarni joriy etish, raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish hamda barqaror va ekologik samarali boshqaruv tizimlarini yaratish vazifalari belgilangan. Shuningdek, “O‘zbekiston – 2030” strategiyasida yashil iqtisodiyot tamoyillarini keng joriy etish, turizmni

[137] Slepchenko, V. A., & Voinova, Ya. A. (2022). *Ponyatie i organizatsionno-ekonomicheskaya spetsifika zelyonogo turizma.* Vestnik Akademii Znaniy, 53(6), 257–259.

[138] Makrushina, I. V., Gorbacheva, D. A., & Kruzhkov, D. A. (2021). *Vnedrenie innovatsionnykh podkhodov obsluzhivaniya v ramkakh ekologicheskogo tura.* Vestnik ZKU, 4(84), 222–225.

raqamlashtirish va innovatsion xizmatlar eksportini ko‘paytirish ustuvor yo‘nalish sifatida ko‘rsatib o‘tilgan[139].

Yashil turizm — bu tabiatni asrash, mahalliy aholining farovonligini oshirish hamda ekologik madaniyatni rivojlantirishga yo‘naltirilgan turizm turi bo‘lib, u barqaror turizmning ajralmas tarkibiy qismidir[140].

Yashil turizmning muvaffaqiyatli rivojlanishi xizmat ko‘rsatish tizimida innovatsion yondashuvlarni qo‘llashga bevosita bog‘liq. Innovatsiyalar nafaqat ekologik samaradorlikni, balki iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy inklyuziyani ham ta’minlaydi. Zamonaviy turizm sohasida ekologik tamoyillarni qo‘llash orqali xizmatlarning raqobatbardoshligi, mijozlar ishonchi va barqaror rivojlanish darajasi ortmoqda. Yashil turizmni rivojlantirishda quyidagi asosiy tamoyillar muhim rol o‘ynaydi.

1-jadval.

Yashil turizmda innovatsion xizmatlarni tashkil etishning asosiy tamoyillari[141]

	Tamoyil nomi	**Mazmuni**	**Amaliy ko‘rinishlari**
1	Barqarorlik tamoyili	Ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy muvozanatni ta’minlash	Atrof-muhitni muhofaza qilish, chiqindilarni kamaytirish
2	Raqamlashtirish tamoyili	Xizmatlarni raqamli platformalar orqali boshqarish	Online-bron tizimlari, mobil ilovalar, CRM
3	Innovatsion yechimlar tamoyili	Yangi texnologiyalar asosida xizmat yaratish	IoT, AI, Smart-guide, VR-tourlar
4	Mahalliy ishtirok tamoyili	Aholini turizm xizmatiga jalb etish	Agro-, etno-, eko-turizm loyihalari
5	Ekologik mas’uliyat tamoyili	Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish	Suv-energiyani tejash, qayta ishlash tizimlari
6	Ta’lim va ongni oshirish tamoyili	Ekologik madaniyat va “green behavior”ni shakllantirish	Ekofestivallar, treninglar, turizm kurslari

1-jadvalda keltirilgan tamoyillar yashil turizmni innovatsion asosda rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini ifodalaydi. Barqarorlik va ekologik mas’uliyat tamoyillari tabiiy resurslardan oqilona foydalanish hamda chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan bo‘lsa, raqamlashtirish va innovatsion yechimlar xizmat jarayonlarini zamonaviy texnologiyalar orqali takomillashtirishga xizmat qiladi. Mahalliy ishtirok va ta’lim tamoyillari esa aholini jarayonga jalb etish hamda ekologik madaniyatni oshirish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta’minlaydi. Shu tariqa, bu tamoyillar birgalikda yashil turizmning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan muvozanatli rivojlanishiga zamin yaratadi.

Energetika infratuzilmasidagi “yashil” o‘zgarishlar turizm sohasida innovatsion xizmatlarni tashkil etishda muhim sharoit yaratmoqda. O‘zbekistonda 2025-yil

[139] “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son

[140] UNWTO (2022). *Tourism for Sustainable Development Goals – A Guidebook.* Madrid: UN World Tourism Organization.

[141] muallif tomonidan Afrizal Firman et al. (2022), Gürlek & Koseoglu (2021), UNWTO (2022) asosida tuzilgan.

boshidan buyon quyosh va shamol elektr stansiyalari tomonidan 9 mlrd kWh elektr energiyasi ishlab chiqarildi; gidroelektr stansiyalarni ham qo‘shganda jami ishlab chiqarilgan “yashil” energiya miqdori 14,5 mlrd kWhga yetdi. Bu esa umumiy elektr generatsiyasining 23 %ini tashkil etmoqda. Bundan tashqari, faqat “yashil” energiya hisobidan 2,73 mlrd kub metr tabiiy gaz tejalgan va atmosferaga chiqishi mumkin bo‘lgan 4 mln tonnaga yaqin zararli moddalar oldi olinganligi ham e’tiborga sazovor[142].

2-jadval.

O‘zbekistonda yashil (qayta tiklanuvchi) energiya manbalari rivojlanish dinamikasi (2024–2025 yy.)[143]

Ko‘rsatkich	**2024-yil yakuni**	**2025-yil oktabr**	**O‘sish (%)**
Umumiy quvvat (MVt)	5 713	6 993	**+22 %**
Quyosh elektr stansiyalari (QFES)	2 567	3 030	**+18 %**
Shamol elektr stansiyalari (SHES)	900	1 652	**+83 %**
Gidroelektr stansiyalari (GES)	2 246	2 311	**+3 %**
Batareya tizimlari	300	363	**+21 %**
Ishlab chiqarish hajmi (mlrd kVt·soat)	13,0	15,1	**+15 %**
Gaz tejalishi (mln m³)	3 943	4 580	**+16 %**
Yaratilgan ish o‘rinlari (ta)	358	515	**+43 %**

Yashil energiya ulushining ortishi turizmda ekologik xizmatlar va energiya tejamkor infratuzilmani joriy etish uchun muhim iqtisodiy zamin yaratmoqda. Bunda quyosh energiyasiga asoslangan dam olish maskanlari, energiya samarador mehmonxonalar, va elektr transport tarmoqlari barqaror turizmning asosiy yo‘nalishlariga aylanmoqda.

Bu raqamlar yashil turizm xizmatlarini tashkil etishda raqamli, ekologik va energiya tejamkor yechimlarni integratsiya qilish uchun asos bo‘ladi. Masalan:

- “Eco-mehmonxonalar” energiya manbalarida qayta tiklanuvchi vositalardan foydalanishi mumkin.
- Turizm infratuzilmasida “green mobility” (elektr transport, velosipedlar) joriy etilishi sharoit shakllanmoqda.
- Mahalliy xizmat provayderlari uchun energiya tejamkorlik bo‘yicha innovatsion yechimlarni joriy qilish va bu orqali “yashil xizmat” brendini yaratish imkoniyatlari oshmoqda.

Raqamli texnologiyalar, ayniqsa, turizm xizmatlarini taqdim etish va iste‘mol qilish jarayonlarini sezilarli darajada o‘zgartirmoqda. Internet, mobil ilovalar, sun‘iy intellekt, kengaytirilgan va virtual reallik, katta ma‘lumotlar (big data) kabi innovatsion texnologiyalar sayohat tajribasini boyitib, mehmonxona va transport xizmatlari, turistik broshyuralar hamda onlayn booking tizimlarining samaradorligini oshirdi[144].

---

[142] https://kun.uz/news/2025/10/23/ozbekistonda-yashil-energiya-ulushi-23-foizga yetdi?utm_source=chatgpt.com

[143] O‘zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi (2025-yil, oktabr) ma’lumoti.

[144] Xusniddinova M. Turizmda raqamli texnologiyalardan foydalanish: jahon tajribasi va O’zbekiston uchun xulosalar. “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, 3-soni.

So‘nggi tadqiqotlar yashil turizm konsepsiyasini faqat ekologik yo‘nalish sifatida emas, balki innovatsion xizmatlar tizimining integral qismi sifatida ko‘rsatmoqda. Tsai va Lo (2020) o‘z tadqiqotlarida yashil xizmat innovatsiyasi uch bosqichli modelini taklif etib, bunda xizmat dizayni, mijoz psixologiyasi va ekologik qadriyatlar uyg‘unligi asosiy muvaffaqiyat omillari sifatida e’tirof etilgan[145].Yashil innovatsiyalarni mehmondo‘stlik sohasida raqobat ustunligini shakllantiruvchi omil sifatida ko‘rsatadi[146]. Ularning fikricha, yashil tashkiliy madaniyat, ekologik mas’uliyat va raqamli texnologiyalar uyg‘unlashganda xizmat sifati va brend ishonchi kuchayadi.

Shuningdek, Firman va hammualliflar (2023) eco-product, eco-process va eco-organizational innovation turlarining barqaror turizm rivojlanishiga bevosita ijobiy ta’sirini empirik tarzda isbotlagan. Ularning fikriga ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlar orqali axborot almashinuvi va hamkorlik innovatsion yashil turizm xizmatlarini targ‘ib etishning muhim mexanizmiga aylanmoqda[147]

Xulosa

Yuqoridagi tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmni rivojlantirishda innovatsiyalarni faqat texnologik darajada emas, balki madaniy, ijtimoiy va boshqaruv jihatlarida ham keng qo‘llash zarur. O‘zbekiston sharoitida “Raqamli O‘zbekiston–2030” strategiyasi doirasida turizmda eco-digital transformation yo‘nalishlarini jadallashtirish orqali:

- energiya tejamkor xizmatlar (eco-hotels, smart transport),
- mahalliy innovatsion startaplar (green apps, agro-tour platforms),
- va ijtimoiy mas’uliyatli boshqaruv tizimlarini keng joriy etish imkoniyati mavjud.

Shu tariqa, yashil turizm konsepsiyasi mamlakatning raqamli iqtisodiyotga integratsiyalashuvini tezlashtiradi hamda barqaror rivojlanish maqsadlari SDGs ga erishishda muhim mexanizm vazifasini bajaradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 11.09.2023 yildagi PF-158-son

2. Afrizal Firman, M., Moslehpour, R., Qiu, R., Lin, P.-K., Ismail, T., & Rahman, F. (2022). *The impact of eco-innovation, ecotourism policy and social media on sustainable tourism development. Economic Research – Ekonomska Istraživanja*, 36(2), 2143847. https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2143847

[145] Tsai, K.-N., & Lo, W.-S. (2020). *Innovative service applies to sustainable tourism: An implemented strategy. International Journal of Organizational Innovation*, 13(1), 395–402.

[146] Gürlek, M., & Köseoğlu, M. A. (2021). *Green innovation in hospitality and tourism industry: A systematic review and future research agenda.* The Service Industries Journal, 41(11–12), 739–762. https://doi.org/10.1080/02642069.2021.1929930

[147] Firman, A., Moslehpour, M., Qiu, R., Lin, P.-K., Ismail, T., & Rahman, F. F. (2023). *The impact of eco-innovation, ecotourism policy and social media on sustainable tourism development: Evidence from the tourism sector of Indonesia.* Economic Research–Ekonomska Istraživanja, 36(2), 2143847. https://doi.org/10.1080/1331677X.2022.2143847

3. Gonçalves, A. R., Dorsch, L. L. P., & Figueiredo, M. (2022). *Digital tourism: An alternative view on cultural intangible heritage and sustainability in Tavira, Portugal. Sustainability (Switzerland)*, 14(5), 2912. https://doi.org/10.3390/su14052912

4. Gürlek, M., & Köseoğlu, M. A. (2021). *Green innovation research in the field of hospitality and tourism: A systematic review and future research agenda. The Service Industries Journal*, 41(11–12), 734–766. https://doi.org/10.1080/02642069.2021.1929930

5. Xusniddinova M. Turizmda raqamli texnologiyalardan foydalanish: jahon tajribasi va O‘zbekiston uchun xulosalar. “Servis” ilmiy-amaliy jurnali. 2025-yil, 3-soni.

6. Tsai, K.-N., & Lo, W.-S. (2020). *Innovative service applies to sustainable tourism: An implemented strategy. International Journal of Organizational Innovation,* 13(1), 395–402.

7. UNWTO. (2024). *Tourism Data Dashboard & Sustainable Development Goals Report.* Madrid: United Nations World Tourism Organization.

8. Slepchenko, V. A., & Voinova, Ya. A. (2022). Ponyatie i organizatsionno-ekonomicheskaya spetsifika zelyonogo turizma. Vestnik Akademii Znaniy, 53(6), 257–259.

9. Makrushina, I. V., Gorbacheva, D. A., & Kruzhkov, D. A. (2021). Vnedrenie innovatsionnykh podkhodov obsluzhivaniya v ramkakh ekologicheskogo tura. Vestnik ZKU, 4(84), 222–225.

Mintaqalarda turizmni rivojlanishining asosiy omillari

Turdiyeva Nigora Ahmed qizi
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Magistrant

Annotatsiya. Ushbu maqoladan kelib chiqib, mintaqalarda turizmni rivojlanishining asosiy omillari tahlil qilinadi. Turizm sohasining hududiy rivojlanishdagi o‘rni iqtisodiy salohiyatni kengaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, transport va kommunikatsiya infratuzilmasini yaxshilash hamda madaniy merosni asrash bilan chambarchas bog‘liq. Maqolada tabiiy-geografik sharoitlar, davlat siyosati, investitsiya muhitining jozibadorligi, xizmat ko‘rsatish sifati va innovatsion yondashuvlarning ta’siri atroflicha o‘rganiladi. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish va xalqaro hamkorlikni mustahkamlash turizmni barqaror rivojlantirishda muhim omil sifatida yoritiladi.

Kalit so‘zlar: Turizm, hududiy rivojlanish, iqtisodiy salohiyat, barqaror turizm, infratuzilma, raqamli texnologiyalar, xalqaro hamkorlik, innovatsion yondashuvlar, investitsiya muhitining jozibadorligi.

Kirish

Mintaqalarda turizm taraqqiyoti avvalo tabiiy va madaniy resurslarning mavjudligi bilan belgilanadi. Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi tarixiy yodgorliklar YUNESKO Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan bo‘lib, bu hududlarning xalqaro maydondagi obro‘sini oshirmoqda. Farg‘ona vodiysida ipakchilik, hunarmandchilik va agro-turizm yo‘nalishlari rivojlanmoqda. Toshkent viloyati, Qashqadaryo va Surxondaryo tog‘li hududlari esa ekoturizm salohiyati bilan ajralib turadi.

Turizm infratuzilmasi mintaqalarda rivojlanishning asosiy ko‘rsatkichlaridan biridir. 2023-yil holatiga ko‘ra, mamlakatda 1500 dan ortiq mehmonxona, 140 ta turoperator va 1200 ga yaqin gid faoliyat yuritmoqda. So‘nggi besh yil ichida mehmonxonalar soni 2 baravarga oshgani kuzatilmoqda. Shu bilan birga, transport tizimida ham sezilarli o‘zgarishlar ro‘y bermoqda. Xususan, Toshkent–Samarqand–Buxoro yuqori tezlikdagi temir yo‘l liniyasi turistlarning vaqtini tejashda katta ahamiyat kasb etmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, turizm sohasining mamlakat YAIMdagi ulushi 2016-yildagi 2,3 foizdan 2023-yilda 5 foizga yetdi. Jahon turizm tashkiloti prognozlariga ko‘ra, 2030-yilga borib bu ko‘rsatkich 8 foizga yetishi mumkin. Bu esa turizmni iqtisodiy o‘sishning barqaror drayveri sifatida baholash imkonini beradi.Turizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar ham muhim o‘rin tutmoqda. Ekologik barqarorlik masalasi ham turizm siyosatida ustuvor yo‘nalishdir. Ekoturizm va agro-turizmni rivojlantirish orqali nafaqat hududiy iqtisodiy rivojlanish ta’minlanmoqda, balki ekologik muvozanat ham saqlanmoqda. Shu bilan birga, xalqaro hamkorlik, jumladan, Yevropa Ittifoqi va Osiyo mamlakatlari bilan qo‘shma loyihalar amalga oshirilishi mintaqaviy turizmning raqobatbardoshligini yanada mustahkamlamoqda.

Shu sababli, turizm mintaqalarda iqtisodiy o‘sish, yangi ish o‘rinlari va xalqaro hamkorlikning eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bugungi kunda turizm dunyo iqtisodiyotning ajralmas tarmoqlaridan biriga aylanib qolgan. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan shuni bilish munkunki, turizm faqatgina iqtisodiy o‘sishni ta’minlabgina qolmay, balki mintaqaviy rivojlanish, bandlik darajasi, infratuzilmaning modernizatsiyasi va madaniy merosni asrashga ham xizmat qiladi. Shunga asoslanib, mintaqalarda turizmni rivojlantirish masalasi O‘zbekiston Respublikasi uchun ham dolzarb hisoblanadi. Davlatimizda bu borada qabul qilinayotgan dasturlar, qonunlar va strategiyalar hududlarning turistik salohiyatidan to‘laqonli foydalanish imkonini beradi.

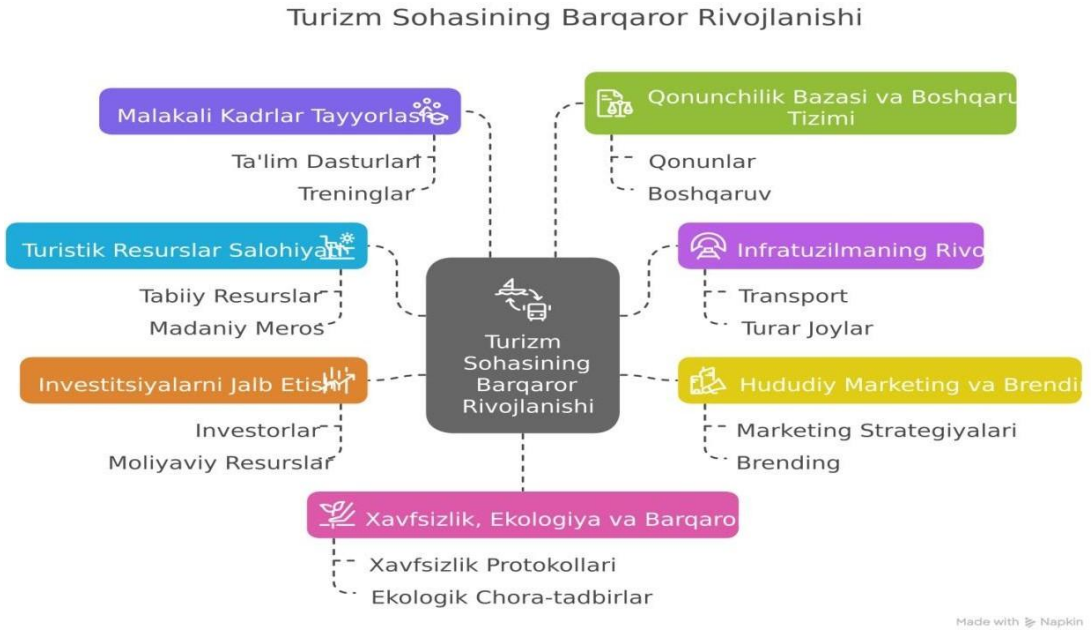
Asosiy qism

Mintaqalarda turizm turlari hamda turistik resurslar teng taqsimlanmagan. Bu mintaqalarning turistik resurslarga qanchalik boyligi undan tashqari infratuzilma va demografiyasiga ham bog’liq hisoblanadi. Turizm sohasini mintaqaviy darajada rivojlantirishga ta’sir etuvchi asosiy omillarni turli guruhlarga ajratish munkin.

Mamlakatimiz mintaqalari tabiiy, tarixiy, madaniy va etnografik resurslarga boy bo’lib, bu turizm rivoji uchun asosiy zamin hisoblanadi. Misol tariqasida, Buxoro, Samarqand, Xiva kabi tarixiy shaharlarda mavjud bo‘lgan madaniy meros obyektlari, hamda, Farg‘ona vodiysi va Surxondaryodagi tabiiy go‘zalliklar ichki va tashqi

sayyohlar e’tiborini tortmoqda. Bundan tashqari yurtimizdagi barcha mintaqalar o’zining noyob landshafti va turistik resurslari bilan sayyohlar etiborini tortib kelmoqda. Ushbu resurslardan to’g’ri foydalanish orqali mamlakatimiz mintaqalarini jahonga tanitish imkoniyatini oshirish mumkin.

Turizm infratuzilmasi – bu mehmonxona, transport, aloqa, yo‘l va xizmat ko‘rsatish tizimlarining kompleksidir. Turizm infratuzilmasini rivojlantirish turizm sohasining barqaror o‘sishi va mahalliy iqtisodiyotning rivojlanishi uchun asosiy omillardan biridir. Qulay hamda zamonaviy infratuzilmalarga ega bo’lish turistlar oqimini oshirish imkonini beradi. xalqaro talab va standartlarga javob beradigan aeroport, vogzal mehmonxona va boshqa jamoat joylarining ko’pligi mintaqaga sayyohlar oqimini oshiradi.

1-rasm. Turizm sohasining barqaror rivojlantirish modeli[148]

Turizm infratuzilmasining rivojlanishi mamlakatning xalqaro turizm maydonida raqobatbardoshligini oshirishga va iqtisodiyotning o'sishiga xizmat qiluvchi omil sifatida baholanadi.

Zamonaviy dunyoda marketing va brendingning o‘rni oshib bormoqda. Har bir hudud o‘zini jahon bozorida qanday ko‘rsata olishi turistik oqim hajmiga bevosita ta’sir qiladi. Masalan, “Ipak yo‘li shaharlari”, “Ziyorat turizmi markazlari” kabi loyihalar orqali O‘zbekistonning ko‘plab viloyatlari jahon bozorida o‘z brendini yaratmoqda. Mahalliy hokimiyatlar tomonidan tashkil etilayotgan festivallar, ko‘rgazmalar va reklama kampaniyalari bu jarayonda muhim rol o‘ynaydi.

Investitsiyalar turizm sohasini rivojlantirishda eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari asosida yangi loyihalarning hayotga tatbiq etilishi, xorijiy investorlar uchun soliq imtiyozlari yaratish orqali yirik turistik komplekslar, dam olish maskanlari va ekoturizm hududlari tashkil etilmoqda. Masalan, “Silk Road Samarkand” loyihasi – bu investitsiya orqali barpo etilgan

[148] Muallif ishlanmasi.

turizm klasterining yuksak namunasi bo‘lib, mintaqaning iqtisodiy rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shmoqda. Bundan tashqari turli dam olish maskanlari, jumladan: amirsoy dam olish maskani, Bukhara city shahri va boshqa yirik investitsion loyihalarni misol qilishimiz munkun.

Turizmda sayyohlarga xizmat ko’rsatish asosiy muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Bunda iinson omili muhim o’rin kasb etadi. Turistlarga yuqori darajadagi xizmatlarni hushmuomalalik bilan taklif etish xodimlarga qo’yiladigan yuqori talablardan biri hisoblanadi. Bundan tashqari muloqot qilish uchun bir nechta tillarni bilish ham xizmat ko’rsatishning bir talabi deb baholanadi. Mintaqalarda malakali kadrlarni tayyorlash uchun turli o’quv dasturlari va seminarlar tashkil qilinib kelinmoqda.

2-rasm. O‘zbekistonga tarshif buyurgan xorijiy turistlar soni[149]

Turizm sohasini rivojlantirish uchun mustahkam huquqiy asoslar zarur. O‘zbekiston Respublikasida “Turizm to‘g‘risida”gi qonun, Prezident qaror va farmonlari asosida bu yo‘nalishdagi ishlar tizimlashtirilmoqda. Har bir mintaqada Turizm departamentlari faoliyati yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, ular hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqmoqda. Boshqaruvning zamonaviy va raqamli yondashuvga asoslanishi turizmda barqarorlikni ta’minlaydi.

Statistikada ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy turistlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. 2016-yilda 2 million nafardan iborat bo‘lgan sayyohlar oqimi 2023-yilda 6,6 million kishiga yetgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib bu ko‘rsatkich 7,5 million nafardan oshishi kutilmoqda. Ushbu barqaror o‘sish mamlakatda turizm infratuzilmasining kengayishi, vizasiz rejimlar geografiyasining kengaytirilishi hamda xalqaro marketing kampaniyalarining samaradorligi bilan bog‘liqdir.

[149] Muallif ishlanmasi.

Shuningdek, turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi ham barqaror oshib bormoqda. 2016-yilda bu ko‘rsatkich 2,3 foizni tashkil qilgan bo‘lsa, 2023-yilda 5 foizga yetdi, 2025-yilda esa 5,8 foiz atrofida bo‘lishi prognoz qilinmoqda. Bu esa turizmni mintaqalarda iqtisodiy o‘sishning barqaror manbai sifatida e’tirof etish imkonini beradi.

Hududlar kesimida ham sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmoqda. 2025-yilda Samarqand viloyatiga 2,3 million, Buxoro viloyatiga 1,4 million, Toshkent viloyatiga 1,2 million, Farg‘ona vodiysi hududlariga esa 1,1 million sayyoh tashrif buyurishi kutilmoqda. Bu natijalar hududlarning o‘ziga xos tarixiy, madaniy va tabiiy salohiyatidan samarali foydalanilayotganini ko‘rsatadi.

Umuman olganda, 2025-yil prognozlari turizm sohasi mamlakat iqtisodiyotida yanada muhim o‘rin egallashini va mintaqalar rivojida asosiy drayverlardan biri sifatida shakllanishini tasdiqlaydi.Avvalambor shuni aytib o’tish joizki, tinch va xavfsiz mamlakatlarda turistlar oqimi yuqori bo’ladi. Shuni inobatga olgan holda sayyohlar uchun xavfsiz va ekologik sog‘lom muhitni ta’minlash asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Xavfsiz hududlar hamisha turistlar etibrida bo’lmoqda. Bundan tashqari pandemiya sharoitidan keyin sayyohlar ekologik me’yorlarga amal qiladigan xizmatlarga juda katta e’tibor qaratmoqdalar. Shu bois, har bir hududda ekologik me’yorlarga amal qilish, favqulodda vaziyatlarga tayyorlik, tibbiy xizmatlar mavjudligi eng muhim talablar sirasiga kiradi. Barqaror turizm tamoyillari asosida, ayniqsa, ekoturizm va agroturizm yo‘nalishlarida mintaqalarda salmoqli natijalar kuzatilmoqda.

Xulosa

Yuqoridagi tahlillardan ko‘rinib turibdiki, mintaqalarda turizmni rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining barqaror o‘sishida muhim o‘rin tutadi. So‘nggi yillarda turizm sohasi milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biriga aylanib, yangi ish o‘rinlari yaratish, xizmatlar eksportini kengaytirish hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishda sezilarli hissa qo‘shmoqda. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, 2020-yilda pandemiya sabab turizm keskin pasaygan bo‘lsa-da, 2021-yildan boshlab tezkor tiklanish jarayoni kuzatilib, 2025-yilga kelib turistlar oqimi va turizmning YAIMdagi ulushi barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon qilmoqda.

Mintaqalarda turizmning samarali rivojlanishi uchun zamonaviy infratuzilmani shakllantirish, transport-logistika imkoniyatlarini kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, kadrlar salohiyatini oshirish va madaniy meros obyektlarini xalqaro miqyosda targ‘ib qilish dolzarb vazifalardan hisoblanadi. Shu bilan birga, xalqaro tajriba shuni ko‘rsatmoqdaki, turizmni hududiy rivojlantirish barqarorlik, ekologik xavfsizlik va innovatsion yondashuvlarga asoslangan taqdirdagina yuqori samara beradi.

Xulosa qilib aytganda, turizm sohasi nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy-madaniy taraqqiyotning ham muhim omili bo‘lib, O‘zbekiston mintaqalarida uni izchil rivojlantirish mamlakatning xalqaro maydondagi nufuzini oshiradi va “Yangi O‘zbekiston” taraqqiyot strategiyasida belgilangan ustuvor maqsadlarga erishishda muhim kafolat bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. “Turizm sohasi ko‘rsatkichlari (2016–2023 yillar)”. – Toshkent: Stat. qo‘mita nashri, 2024.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. “Turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” PQ–4095-son. – Toshkent, 2019.
4. World Tourism Organization (UNWTO). International Tourism Highlights, 2023 Edition. – Madrid: UNWTO, 2023.
5. Jahon banki. “Uzbekistan Economic Update: Recovery and Prospects”. – Washington DC: World Bank, 2023.
6. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. Rasmiy hisobot va tahliliy ma’lumotlar. – Toshkent, 2023.
7. Qodirov A. “O‘zbekiston hududlarida turizm infratuzilmasini rivojlantirish omillari”. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim jurnali, №4, 2021.
8. Rasulova N. “Turizm xizmatlari sifati va xalqaro tajribalar”. – Toshkent: Turizm universiteti nashri, 2022.
9. UNWTO. International Tourism Highlights, 2023 Edition. – Madrid: UNWTO, 2023.
10. World Bank. Uzbekistan: Economic Update – Recovery and Growth through Tourism. – Washington DC: World Bank, 2023.
11. Karimova M. “Madaniy meros obyektlari va turizm rivoji”. – Toshkent: Ma’naviyat nashriyoti, 2020.
12. OECD. Tourism Trends and Policies. – Paris: OECD Publishing, 2022.
13. Asian Development Bank (ADB). Tourism Sector Outlook for Central Asia. – Manila: ADB Report, 2021.

“ЎЗБЕКИСТОНДА ЯШИЛ ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДАГИ МУАММО ВА ИМКОНИЯТЛАР”

ТУРМАНКУЛОВ НОРПЎЛАТ САЪДУЛЛАЕВИЧ
Ўзбекистон Республикаси Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги Тошкент шаҳар бошқармаси, ТДИУ мустақил тадқиқотчиси

“Туризм соҳасини янги босқичга олиб чиқиш учун биз “яшил туризм” ва экотуризм йўналишларини ривожлантиришимиз зарур. Бу нафақат табиатни асраш, балки мамлакатимиз қишлоқ ҳудудларини иқтисодий ривожлантиришга ҳам хизмат қилади.”[150]

Шавкат Мирзиёев

[150] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2023 йил 16 октябрдаги Самарқанд шаҳрида Бутунжаҳон туризм ташкилоти (ЮНВТО) Бош ассамблеясининг 25-сессияси очилиш маросимидаги нутқидан.

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда яшил туризм (экотуризм, барқарор туризм) соҳасини ривожлантиришдаги асосий муаммолар ҳамда истиқболлар илмий асосда таҳлил қилинган. Туризм секторида “яшил” йўналишни кенгайтириш давлат сиёсатидан, табиий ресурслардан самарали фойдаланишдан ва экологик барқарорликни таъминлашдан иборат. Ўзбекистонда табиий музейлар, миллатлараро маданий мерос, экологик жойлар мавжудлиги эса яшил туризм учун катта имкониятлар яратади. Бироқ, маҳаллий инфратузилма, экологик стандартлар, аҳоли ва бизнес тармоғининг онг-мафкурасидаги омиллар туризмда яшил қисмни етарлича ривожлантиришга тўсиқ бўлмоқда. Мақолада мазкур муаммолар таснифи, уларнинг сабаблари, шу билан бирга амалий ечимлар ва келгуси истиқболлар муҳокама қилинган. Илмий ва амалий тавсиялар йўналиши бўйича давлат, маҳаллий ҳокимиятлар, хусусий сектор ҳамда жамоатчилик учун таклифлар берилган.

Калит сўзлар: Яшил туризм, экотуризм, барқарор туризм, Ўзбекистон, табиий ресурслар, экология, инфратузилма, маданий мерос, давлат сиёсатлари.

Кириш

Яшил туризм-бу табиатни муҳофаза қилиш ва маҳаллий аҳоли манфаатларини таъминлашга қаратилган, атроф-муҳитга зарар етказмайдиган туризм туридир. Ўзбекистонда ҳам кейинги йилларда яшил туризмни қўллаб-қувватлаш давлат сиёсатининг муҳим қисмига айланди.

Муҳтарам Президентимиз Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек: *“Туризм-бу сармоя, экспорт, янги иш ўринлари ва камбағалликни камайтиришнинг асосий манбаидир. Шу сабабли, ҳар бир ҳудудда туризмни ривожлантиришга жиддий эътибор қаратиш зарур.”*[151]

Халқаро даражада туризм сектори иқтисодий ўсиш, меҳнатлашув, табиий ва маданий меросни сақлаш учун муҳим омилга айланмоқда. Бир каби, “яшил иқтисодиёт” тамойиллари доирасида туризм фаолияти экологияга зарарсиз, табиий ресурсларни тежаб, маҳаллий жамиятга ижобий таъсир этиши лозимлиги таъкидланмоқда. Масалан, Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш – иккита жиҳатдан муҳим:

Биринчидан, мамлакатнинг географияси, табиий ресурслари ва маданий мероси бу йўналиш учун катта имконият тақдим этади.

Иккинчидан**,** яшил туризмни самарали жорий этиш орқали экологик барқарорликка, минтақавий иқтисодий тараққиётга ва экологик онгли туристлар учун манзиллар яратишга эришиш мумкин.

Ўзбекистонда экотуризмга оид тадқиқотлар ўсиб бормоқда. Бироқ амалий жиҳатдан туризм соҳасида яшил йўналишни кенгайтиришда бир қатор муаммолар учрамоқда. Шу сабабли, мазкур мақолада Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришга халақит берувчи омиллар, уларнинг

[151] Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2023 йил 12 июлдаги нутқидан.

сабаблари ва истиқболда амалга оширилиши мумкин бўлган ечимлар илмий асосда кўриб чиқилади.

Яшил туризмнинг назарий асослари

Яшил туризм-туризм фаолияти экологияни ҳимоя қилиш, табиий ресурсларни оқилона фойдаланиш ва жамоатчилик манфаатларини ҳисобга олиш шароитида олиб борилиши лозим бўлган йўналишдир. У экотуризм, барқарор туризм концепциялари билан боғлиқ.

Яшил туризмнинг назарий асослари бир нечта устувор йўналишларга таянади. Биринчидан, барқарор ривожланиш назарияси – экологик, иқтисодий ва ижтимоий манфаатлар ўртасида мувозанатни таъминлашга қаратилган концепция бўлиб, туризм соҳасида табиатни муҳофаза қилиш билан бирга маҳаллий жамоаларнинг даромадлари ва иш ўринларини кўпайтиришни кўзда тутади. Иккинчидан, экосистема ёндашуви яшил туризм фаолиятининг негизини ташкил этиб, ҳар бир туристик фаолият табиий экотизимларга таъсирини камайтириши лозимлигини белгилайди. Учинчидан, жамоат иштирокини таъминлаш назарияси яшил туризм лойиҳаларини маҳаллий аҳоли билан ҳамкорликда амалга ошириш, уларнинг манфаатларини инобатга олиш ва туристик даромаддан муносиб улуш олишини кўзда тутади.

1-жадвал.

Ўзбекистонда яшил туризм ривожланишига таъсир этувчи омиллар таҳлили[152]

№	Омил номи	Ҳозирги ҳолат	Муаммо	Таклиф этилган ечим
1	Инфратузилма ва сервис	Табиий ҳудудларда туризм йўллари, меҳмон уйлари кам	Етарли экологик инфратузилма йўқ	Эко-йўлаклар, яшил меҳмон уйлари, қайта тикланадиган энергия тизимлари жорий этиш
2	Экологик онг	Аҳолида экологик билим паст	Чиқиндилар маданияти етарли эмас	Экотарғибот, таълим ва тренинглар орқали онгни ошириш
3	Давлат сиёсати ва қонунчилик	Барқарор туризм стратегияси мавжуд, аммо тўлиқ амал қилмайди	Сертификация ва назорат тизими йўқ	Миллий “Яшил сертификат” тизимини жорий этиш
4	Инвестиция ва молиялаштириш	Туризмда давлат улуши катта, хусусий инвестициялар кам	Хусусий сектор фаоллиги паст	Солиқ имтиёзлари ва грант дастурлари орқали хусусий инвесторларни жалб қилиш

[152] Muallif ishlanmasi.

Инфратузилмани модернизация қилиш ва стандартлар жорий этиш

Табиий ҳудудларда эко-йўлаклар, педагогик инфратузилма, тадбиркорликни қўллаб-қувватловчи марказларни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир

Масалан, экосертификация тизимини жорий этиш, меҳмонхоналарда энергия тежамкорлик техникасини жорий қилиш.

Хусусий сектор ва маҳаллий ҳокимиятлар ўртасида шерикликни кучайтириш, хорижий инвестицияларни жалб қилиш, туризм субъектлари учун яшил йўл хариталари (road-map) тайёрлаш.

Туристик маҳсулотларни диверсификация қилиш: фақат археология-тарихий туризмдан тортиб, табиий йўналишлар (чангал, тоғ, экозоналар) ва маданий-экологик туризмга ўтиш.

2-жадвал.

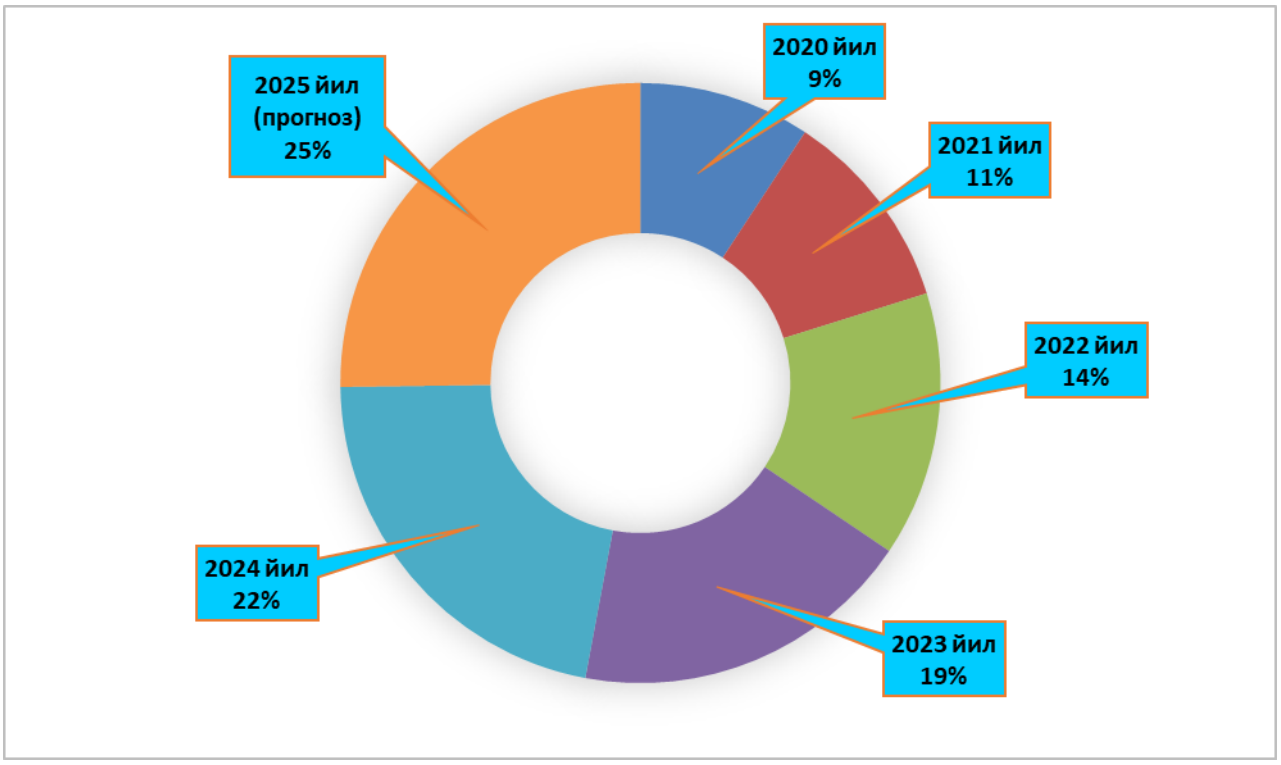
Яшил туризмнинг иқтисодий, экологик ва ижтимоий самаралари[153]

Йўналиш	***Асосий самара***	***Ўзбекистон учун кутилган натижа***
Иқтисодий	Яшил хизматлар бозорини яратиш, янги иш ўринлари	Минтақавий иқтисодий ўсиш, тадбиркорлик фаоллиги ошиши
Экологик	Табиий ресурсларни тежаш, чиқиндиларни камайтириш	Миллий боғлар ва табиий ҳудудларни муҳофаза қилиш
Ижтимоий	Аҳолининг экологик онгини ошириш	Маҳаллий жамоаларнинг туризм орқали даромад олиши
Маданий	Мерос объектларини муҳофаза қилиш	Туризм орқали миллий қадриятларни оммалаштириш

Маълумки, туризм иқтисодиёт учун қўшимча ва туганмас манба. Шу боис ҳар бир давлат сайёҳларни жалб этишга ҳаракат қилади. Мамлакатимизда бу соҳага кенг имкониятлар яратилаётгани натижасида меҳмон ўринлари, саёҳат жойлари ва йўналишлари кўпайиб бормоқда.

Яшил туризмнинг 2020-2025 йилларда иқтисодий таъсирини қуйидаги диаграмма орқали кўришимиз мумкин.

[153] Muallif ishlanmasi.

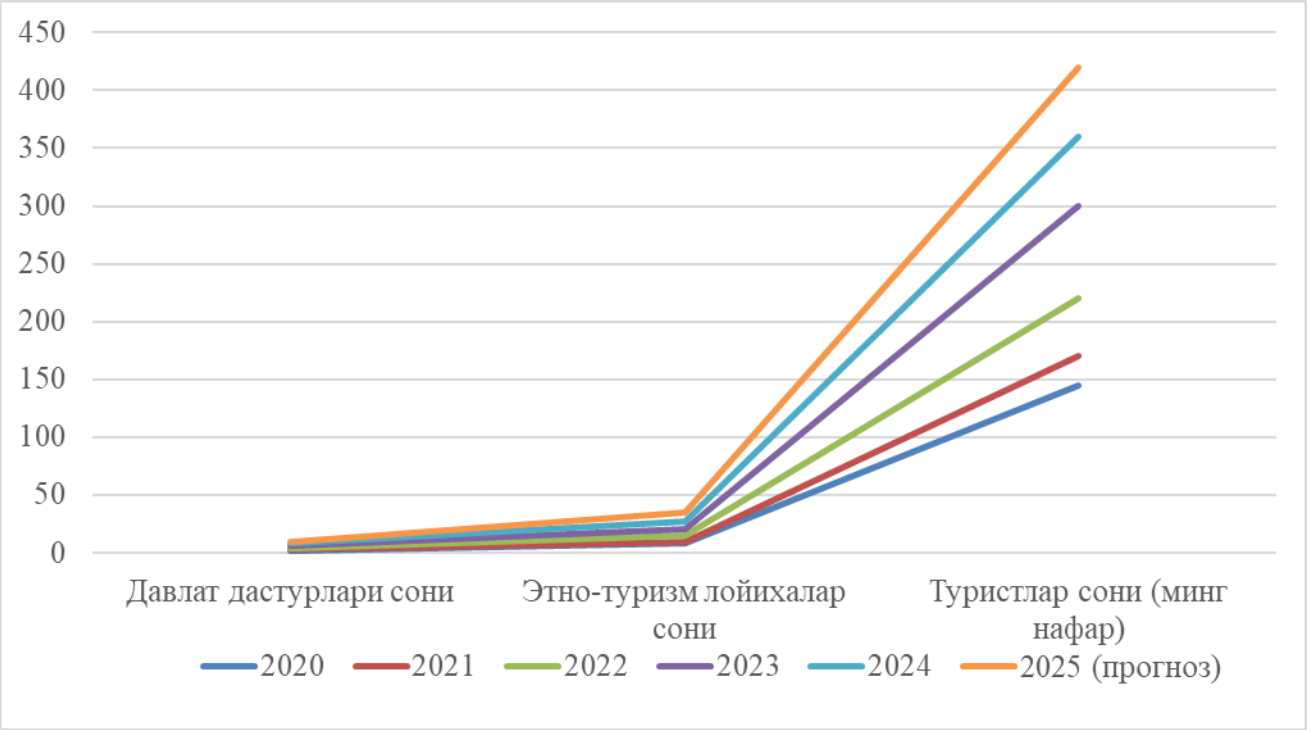
1-расм. Яшил туризмнинг иқтисодий таъсири (2020–2025 йилларда ЯИМга ҳиссаси, %)[154]

Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш давлат сиёсати даражасида кўтарилди. Қуйидаги таҳлилий диаграмма орқали 2020–2025 йилларда яшил туризм лойиҳалари сони қарийб 4 баробарга ошгани кузатилмоқда, бу давлат сиёсатининг самарадорлигини кўрсатади.

Яшил туризмни ривожлантириш Ўзбекистон учун экологик барқарорлик, иқтисодий ўсиш ва жамият фаровонлигини бир вақтнинг ўзида таъминлайдиган замонавий йўналишлардан бири ҳисобланади. Мамлакатдаги бой табиий ландшафтлар, борлиқ муҳитнинг ноёб биохилмахиллиги, маданий мерос объектлари ва миллий қўриқхоналар ушбу соҳа учун кенг истиқболлар яратади.

Президентимиз Ш.М. Мирзиёев таъкидлаганидек, *“Экологик маданиятни ошириш ва яшил иқтисодиётга ўтиш-келажак авлодлар олдидаги масъулиятимиздир”*. Ушбу позиция яшил туризмни стратегик устувор йўналиш сифатида кўрсатади.

[154] www.stat.uz ma’lumotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2-расм. Давлат сиёсатларининг яшил туризмга таъсир даражаси (2020–2025 йиллар таҳлили)[155]

Ўзбекистонда яшил туризмнинг истиқболлари кенг. Тадқиқотларда мамлакатнинг табиий имкониятлари (тоғлар, чўллар, миллий боғлар) эко-туризм учун катта салоҳиятга эга экани қайд этилган.

Шу билан бирга, туризм секторида яшил амалларни жорий қилиш орқали мамлакат халқаро туристик харитада экологик ва маданий жиҳатдан жозибали манзилга айланиши мумкинлиги таъкидланган.

Қолаверса, маҳаллий аҳоли учун қўшимча даромад манбаи яратиш, минтақавий тараққиётни рағбатлантириш, маданий ва табиий меросни сақлаб қолиш имкониятлари мавжуд.

Хулоса

Ўзбекистонда яшил туризм сектори келгусида миллий иқтисодиётнинг муҳим драйверларидан бирига айланиши мумкин. Ушбу йўналиш экологик хавфсизликни таъминлаш, туризм брендини кучайтириш, янги иш ўринлари яратиш ва табиатни муҳофаза қилиш каби устувор мақсадларга хизмат қилади. Давлат сиёсати, хусусий сектор фаолияти ва жамоатчилик иштирокининг уйғунлашуви натижасида Ўзбекистон Марказий Осиёдаги етакчи экотуризм марказларидан бирига айланиш истиқболига эга.

Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантириш амалий ва стратегик жиҳатдан муҳим йўналишдир. мамлакатнинг табиий ресурслари, маданий мероси ва давлат сиёсати бу учун муваффақиятли асос яратади. Бироқ, инфратузилма етарсизлиги, экологик онгнинг пастлиги, норматив-ҳуқуқий

[155] www.stat.uz ma’lumotlar asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

базадаги камчиликлар ва табиий ва маданий муҳитнинг туризм таъсиридан зарарланиши каби муаммолар мавжуд.

Шу сабабли, яшил туризмни самарали ривожлантириш учун комплекс ёндашув -инфратузилма ва стандартларни такомиллаштириш, жамоатчилик иштирокини ошириш, давлат сиёсатларини янгилаш ва маркетингни фаоллаштириш лозим. Агар ушбу чоралар жадал амалга оширилса, Ўзбекистон яшил туризм борасида Марказий Осиёда лидер манзилига айланиши мумкин.
Муаллиф томонидан берилган таклифлардан келиб чиқиб, илмий ва амалий жиҳатдан қўшимча тадқиқотлар, мониторинг тизимлари, маҳаллий жамоалар билан ҳамкорликда пилот лойиҳалар амалга оширилиши мақбулдир.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Rasulova N. Yu. “Research models of green tourism development.” *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, Vol. 31, August 2024.
2. Umarova F. «Potential of Ecotourism in Uzbekistan: Regional Aspect». *E3S Conferences*, 2024.
3. Karimov M. et al. “Tourism Sustainability in Uzbekistan: Challenges and…” *MDPI Economics*, 2025.
4. Khamzayeva D. «Ecological type of tourism in Uzbekistan: Development prospects». *World Bulletin of Social Sciences*, Vol. 34, 2024.
5. Rikhsibaevna S. S. «Environmental sustainability in tourism». *Labour Economics and Human Capital*, 2025.
6. «Ecotourism in Uzbekistan: Issues affecting on future prospects». *CyberLeninka*,
7. «Green economy in tourism in Uzbekistan». (ResearchGate)
8. Nuriddinov R. «Ecotourism potential and challenges in Uzbekistan». *ICEFAS*, 2024.
9. «Organizing ecotourism in Uzbekistan». *American Journal for Business Management and Economics*, 2023.
10. Usmanovich R. D. «Strategies, challenges, and future prospects». *CAJITMF Journal*, 2025.

O‘zbekistonda ekoturizm sohasining samaradorligini oshirish masalalari

Zokirjanova Xusnida Boburjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti 2-kurs turizm va mehmondóstlik yónalishi magistranti

Annotatsiya. Maqolada O‘zbekistonda ekoturizm rivoji bo‘yicha olib borilayotgan ishlarning samaradorligi ko‘rib chiqilgan va tahlil qilingan. Yashil turizm bo‘yicha ilmiy ishlar o‘rganilib, xulosalar bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: yashil iqtisodiyot, turist, fauna, flora, ekoturizm, ekolog-gid.

Kirish

Iqtisodiyotda xorijiy tajribalar asosida jahonda turizm turlari va sohalarini rivojlantirish, sohaning muammolari va istiqbollarini o‘rganish, mavjud ichki resurslarni tahlil qilish, tarmoq tashkilotlari faoliyatini yo‘lga qo‘yish, zamonaviy turizm va “yashil” turizmning o‘zaro uyg‘unligini aniqlash bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borilmoqda. Shu bilan birga, hududlarning sayyohlik salohiyatini namoyish etish va uni keng targ‘ib qilishga qaratilgan tadbirlarni uyushtirish, turizm sohasida zamonaviy aloqa va axborot texnologiyalarini keng joriy etish, yangi sayyohlik tarmoqlarini rivojlantirish, mavjud madaniy yodgorliklarni ta’mirlash va qayta tiklash orqali sohani yanada taraqqiy ettirish bo‘yicha maqsadli ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish uning ma’naviyati, ilm-fani, madaniyati, ma’rifati, tabiatni muhofaza qilish, ekoturistlarning ona vatanimiz tabiatiga qiziqishini oshirish, noyob o‘simlik va hayvonot dunyosini asrash hamda yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan flora va faunaning muammolarini hal etishga asoslanadi. Bundan tashqari, iqtisodiy masalalar mahalliy aholi turmush darajasini yuksaltirish, ularni ish bilan ta’minlash, dunyoga mashhur qadimiy shaharlarimiz va tarixiy yodgorliklarimizni asrab-avaylash, xorijiy sayyohlarni jalb etish, mamlakatimizni yanada obod qilish va vatandoshlarimiz farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda turizm dunyoda eng tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan sohalardan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar sharhi

Jahon turizmi oqimi rivojlangan mamlakatlardan rivojlanayotgan mamlakatlarga yo‘nalmoqda. Rivojlanayotgan mamlakatlarning turizm sohasi asosan ekoturizm hisobiga rivojlanmoqda. Mutaxassislarning ta’kidlashicha, ekoturizm turizm bozorining 10-20 foizini tashkil etib, uning o‘sish sur’ati turizm sohasining umumiy o‘sishidan bir necha barobar yuqori. Tabiiyki, dunyoning noyob o‘simlik va hayvonot dunyosi, arxeologik topilmalar, paleontologik qoldiqlar, nodir geologik hududlar va tabiat yodgorliklari chet ellik sayyohlarning e’tiborini tortmoqda.

Shuni ta’kidlash lozimki, ekoturizm resurslariga juda boy bo‘lgan mamlakatimizda ekoturizmni rivojlantirishga bo‘lgan talab yetarli darajada emas. Buning asosiy sabablaridan biri Markaziy Osiyodagi yuzlab va minglab noyob hayvonlarni muhofaza qilish uchun zarur shart-sharoitlarning yo‘qligi, shuningdek, milliy bog‘lar va qo‘riqxonalar atrofida yashovchi aholining e’tiborsizligidir. Bundan tashqari, O‘zbekiston Respublikasi Qizil kitobga kiritilgan hayvonlar va o‘simliklarni shafqatsizlarcha yo‘q qilish orqali tabiat bog‘lari va qo‘riqxonalariga jiddiy zarar yetkazmoqda. Bunday muammolarni hal etish va jahon standartlariga javob bera oladigan yangi milliy bog‘larni yaratish uchun, eng avvalo, O‘zbekistonda ekoturizmning salohiyatli ko‘rsatkichlari, maqsadlari, tashkiliy-huquqiy, ekologik ta’lim va ijtimoiy-iqtisodiy xizmatlarini o‘z ichiga olgan sohani rivojlantirish omillari tizimini puxta ishlab chiqish lozim. Sohani rivojlantirish omillari tizimini puxta ishlab chiqish lozim.

Ekoturizmni rivojlantirish tabiat, madaniyat va inson omilini birlashtiradi, atrof-muhit muvozanatini saqlaydi, mahalliy aholining tabiiy resurslarini asrash va muhofaza qilishga xizmat qiladi. Ekologik vaziyat ba'zan omil yoki komponentga nisbatan sodir bo'ladi. Rossiyalik olimlar Y.V. Novikov, R.O. Beknazov [1], A.G.Bannikov, A.K.Rustamov [2] hech qanday ekotizimni ekologik vaziyat bilan ajratmaslikni, ekologik vaziyat tabiiy ekologik muhitning buzilishi degan xulosaga kelmaslikni tavsiya qiladilar. Ularning ta'kidlashicha, ekologik vaziyatni tabiat kompleksining buzilishi sifatida talqin qilish aholi o'rtasida notinchlik, turli xil dezinformatsiyalarning tarqalishiga olib keladi va bu holatlar oxir-oqibatda ommaviy noroziliklarga olib keladi.

Taniqli olim M. Hoshimovning fikricha, "Ekoturizm insonni tabiiy muhit bilan bog'laydi, tabiatga mehr-muhabbat uyg'otadi, tabiatni muhofaza qilishga undaydi. [3]. Iqtisodchi A. Rafikov [4] O'zbekistonda ekologik vaziyatning shakllanishini bir omil yoki bir resurs bilan bog'liq holda o'rgangan. Taniqli olimlar K.Abirqulov, A.Xojimatov va A.Rafiqovlarning [5] fikriga ko'ra, O'zbekistonning aksariyat katta hududlaridagi ekologik vaziyat suv resurslarining ifloslanishi bilan bog'liq. Ekoturizm tabiiy turizm infratuzilmasining ajralmas qismi bo'lib, u shunchaki g'oya emas, balki umuman turizmning ma'lum bir turi bo'lib, uning atrof-muhitga ta'siri turlicha (salbiy, neytral va ijobiy) bo'lishi mumkin. Ekoturizm tushunchasi qo'riqxonalar va tabiat bog'larining zamonaviy faoliyatida keng qo'llaniladi.

O'zbekistonda turizmni rivojlantirishga mas'ul bo'lgan Turizm va sport vazirligi tomonidan O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, shuningdek, ekoturizmni rivojlantirish bilan shug'ullanuvchi boshqa sudlar va agentliklar hamda turizm tashkilotlari tanlab olindi. Bugungi kunda ekoturizm mahsulotlari xorijiy va mahalliy sayyohlar orasida katta talabga ega. Ta'kidlash joizki, qo'riqlanadigan hududlarda ekologik marshrutlarni yaratish va amalga oshirishdan oldin turistik tashkilotlar ushbu hududlar ma'muriyati, O'zbekiston Respublikasi Tabiatni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, shuningdek, "O'zbekturizm" Milliy kompaniyasi yoki "O'zstandart" agentligi bilan hamkorlik qilishi kerak. Tabiat sayohatlarini tashkil etish haqida fikr yuritilganda ko'pincha "ekoturizm" atamasi ishlatiladi. Darhaqiqat, ekoturizm, bir tomondan, turizm bozoridagi jadal rivojlanayotgan tarmoq bo'lsa, ikkinchi tomondan, insonning tabiatga ijobiy ta'siriga asoslangan tizimdir.

Tadqiqot metodologiyasi

Ekoturizmni boshqarishni takomillashtirishning ilmiy-amaliy yo'nalishlarini o'rganish va ishlab chiqish sohani rivojlantirishga xizmat qiladi. Ushbu maqsadlarga erishish uchun Davlat ekologiya qo'mitasi va Turizm va sport vazirligi quyidagi asosiy shartlarni bajarishni taklif qiladi:

• Ekoturizm sohasining yaxlit ijtimoiy-iqtisodiy tizim sifatida rivojlanishini o'rganish va bu jarayonga oid qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqish;

• mahalliy uyushmalar (assotsiatsiyalar) darajasida ekoturizmni rivojlantirish orqali mahalliy aholining ijtimoiy himoyasini yaxshilash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;

• Ekoturizmni rivojlantirish shartlari va tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini baholash;

• Ekoturizmni rivojlantirish strategiyalari va istiqbollarini prognozlash bo‘yicha takliflar ishlab chiqish;

• Ekoturizm uchun milliy hududni rayonlashtirishni takomillashtirish va uni kelgusida rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini aniqlash.

Tahlillar va natijalar

O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirishda ko‘plab muammolar mavjud, ammo ularning aksariyati o‘zlashtirilishi, to‘g‘ri yo‘naltirilishi mumkin bo‘lgan salohiyatga ega va bu yo‘nalishda jiddiy ishlar amalga oshirilmoqda. Malakali kadrlar (ekolog-gidlar, sohaga oid ma’lumot tarqatuvchilar, gidlar) tayyorlash, infratuzilmani rivojlantirishga investitsiyalar kiritilmoqda. Shu bilan birga, mamlakatimizning ayrim hududlari va ulardagi turizm imkoniyatlari to‘g‘risida to‘liq ma’lumotlarning mavjud emasligi muammosini bartaraf etish dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Shuning uchun sifatli axborot va ekologik ta’lim alohida e’tiborga loyiqdir. Ekoturizmni ommaviy axborot vositalarida targ‘ib qilish, shubhasiz, ekoturizmga bo‘lgan qiziqishni oshirish va jalb qilishda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga, eng muhim jihatlardan biri reklamaga ko‘proq e’tibor berishdir. Reklamaning asosiy vazifalari xaridorlarni jalb qilish, u yoki bu mahsulot va xizmatning tarqatilishini ta’minlash, kim yoki nima haqida ma’lumot tarqatish deb tushunilsa, ularning ahamiyati ekoturizmni targ‘ib qilishning hozirgi holati uchun juda qulaydir. U xizmatlardan foydalanishga jalb qilish orqali talabni shakllantirishga yordam beradi. Yangi mahsulotlarni bozorga olib chiqishda reklama inson faoliyatining turli sohalari bo‘yicha bilimlarni tarqatishni muvofiqlashtiradi, o‘zining tarbiyaviy vazifasini namoyish etadi va iste’molchilarga muayyan amaliy ko‘nikmalarni singdiradi. Albatta, tabiiy qo‘riqxonalarga xos bo‘lgan tabiiy landshaftlarning rangli tasvirlari kataloglari ishlab chiqilgan. Ekoturizmni rivojlantirish bo‘yicha xalqaro statistik ma’lumotlarga e’tibor qaratadigan bo‘lsak, ichki va xalqaro turizmda 70-80% sayyohlar tabiat qo‘riqxonalarining noyob faunasi, ayniqsa, yovvoyi tabiat bilan qiziqadi.

O‘zbekistonda ekoturizmni rivojlantirish natijasida mamlakatimizning ichki va tashqi, shuningdek, iqtisodiy sohadagi salohiyatini oshirish rejalashtirilgan. Bizning oldimizda turgan vazifa turizmning ushbu yo‘nalishida nazariy asoslarni ishlab chiqish va qo‘llashdan iborat.

Xulosalar

Tadqiqot natijasida mamlakatimizda ekoturizmni rivojlantirish uchun quyidagilarni taklif etamiz: Xalqaro standartlar va talablarga muvofiq fan va iqtisodiyotga asoslangan yirik, qisqa va uzoq muddatli loyihalar hamda biznes rejalarni ishlab chiqish va amalga oshirish lozim. Shu bilan birga, biznes rejaning

tabiat bilan uyg‘unlik darajasi va atrof-muhitga zarar yetkazmasligi (yumshoq kreditlar asosida) ga e’tibor qaratish muhimdir. Mamlakatimizning tarixiy obidalari, go‘zal va betakror tabiati, landshafti, o‘simlik va hayvonot dunyosi haqida bukletlar, turistik atlaslar va xaritalar yordamida jahon ekoturizm bozorida targ‘ibot ishlarini olib borish lozim.

Bir so‘z bilan aytganda, ekoturizmni rivojlantirish tabiatga e’tibor qaratish, yo‘qolib ketish xavfi ostida turgan o‘simlik va hayvonot dunyosini muhofaza qilish, turistlar ulushini oshirish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, o‘rmonlarni tiklash choralarini ko‘rish, tabiiy hududlarni kengaytirish orqali kasalliklarning oldini olishdan iborat.

Foydalanilgan manbalar ro‘yxati

1. Новиков Ю.В., Бекназов Р.У. Охрана окружающей среды.-Т.: Изд.-полиг.объединение им.Ибн Сины, 1992. 292 с.
2. Банников А.Г.,Рустамов А.К. Охрана природа.-М.:Колос,1999-178с.
3. Hoshimov M.A. Uzbekistan ecotourism. Monograpg.- Samarkand, “Zarafshon”,2009, p-99.
4. Rafikov A.A. Geoecological problems.- Tashkent.: “O’qituvchi”, 1997, p-111.
5. Rafiqov A.A., Abirqulov Q.N., Hojimatov AI, Ecology.-T .: TSUE, 2004, p-99

XALQARO MEHMONXONADA XIZMATLAR SIFATI VA STANDARTLARI

Qodirova Sarvinoz Ravshanjon qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
magistranti

Annotatsiya. Ushbu tezisda xalqaro mehmonxonalarda xizmat ko‘rsatish sifatining ahamiyati, xizmat sifatini baholash modeli yoritilgan va xalqaro mehmonxonalar ximzat sifatiga tegishli standartlar tizimli ravishda tahlil qilingan

Kalit so‘zlar: turizm, mehmonxona, xizmat, xizmat sifati, standard

Kirish

Turizm sohasining dunyo bo`yicha jadal rivojlanishi mexmonxona biznesiga bo`lgan ehtiyojni oshiribgina qolmay, ularga qo`yiladigan talabarning ham ko`payishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, xalqaro mehmonxonalar tarmog`ida xizmat ko`rsatish sifati raqobatbardoshlikning eng muhim mezonlaridan biri hisoblanadi. Xizmat sifati nafaqat mijozlarni qoniqtirish va yaxshi taassurot qoldirish uchun, balki mehmonxonaning obro`sini, brend qiymatini va foyda keltiruvchi imkoniyatarini belgilovchi omil sifatida ham qaraladi.

Xizmat sifati — bu mijozning kutgan xizmat darajasi bilan amalda olgan xizmatining mos kelish darajasidir. Mehmonxonada xizmat sifati qabulxona, xonalarni tozalash, ovqatlanish xizmati va boshqa qo`shimcha xizmatlar bo‘limlarida baholanadi. Mehmonxona biznesini muvaffaqiyatli amalga oshirishda xizmat ko'rsatish sifatining rolini inkor etib bo'lmaydi. Mehmonxona menejerlari uchun mijozlar nimani xohlashlarini yaxshi tushunish juda muhimdir. Mijozlarning o'ziga xos talablarini, xizmat ko'rsatish sifatining o'lchamlarini va ularning o'ziga xos segmentdagi mijozlar uchun ahamiyatini aniqlash menejerlarga xizmat sifatini yaxshilashda yordam beradi.

Asosiy qism

Xizmat sifatini baholashda SERVQUAL modelining ham ahamiyati katta hisoblanadi. SERVQUAL modeli — bu xizmat ko‘rsatish sifatini baholash va tahlil qilishga mo‘ljallangan ilmiy asoslangan yondashuv bo‘lib, u 1985-yilda amerikalik olimlar A. Parasuraman, V. Zeithaml va L. Berry tomonidan ishlab chiqilgan. Ushbu model xizmat sifati — mijozning kutgan xizmati bilan real olgan xizmati o‘rtasidagi farq orqali aniqlanishini ta’kidlaydi. Bu model 5 ta asosiy yo`nalishni o`z ichiga oladi: ishonchlilik, moddiy-texnik vositalar, javobgarlik, ishonch uyg`otish va hamdardlik.

1-rasm. Xizmat sifatini baholashning SERVQUAL modeli

Xalqaro mehmonxonalarda xizmat sifatini me`yorlarini belgilab beradigan va shu asosida faoliyat yuritilishi kerak bo`lgan standartlar mavjud bo`lib, ular sifatni saqlab qolish va mehmonxona obro`sini yanada mustahkamlashga katta hissa qo`shadi. ISO 22483:2020 standarti turizm sohasi, xususan mehmonxona xizmatlari uchun ishlab chiqilgan bo`lib, ushbu hujjat joylashtirish vositalari va ularda ko‘rsatiladigan xizmatlarga umumiy talablarni belgilaydi, standartlarning

me'yor va qoidalari joylashtirish vositalarinig barcha turlari va ularda ko‘rsatilagidan xizmatlarga nisbatan qo‘llaniladi.

ISO 22483:2020 standarti turli o‘lchamdagi va turli darajadagi mehmonxonalarga tatbiq etilishi mumkin, ayniqsa 3 yulduzli va undan yuqori darajadagi mehmonxonalarda to‘liq joriy etiladi hamda davlatlar, xususiy sektor va investorlarga sifat kafolatli xizmatlar yaratishda asosiy mezon sifatida xizmat qiladi.

Muhokama

Sifat to`g`risida gap ketganda mehmonxona yulduz toifalari ham bu borada muhim rol o`ynaydi. Chunki yulduzlar soni mehmonxonaning xizmat ko‘rsatish darajasi, qulayliklar sifati, infratuzilma rivoji va mijozlarga taklif etilayotgan qo‘shimcha xizmatlar to‘g‘risida aniq tasavvur beradi. Har bir yulduz mezoni — tozalik, gigiyena, xizmatlarning uzluksizligi, xodimlar malakasi va mijozlarga bo‘lgan munosabat kabi omillar asosida belgilanadi. Shu sababli, yulduz toifalari mehmonlar uchun ishonchli ko‘rsatkich bo‘lib xizmat qiladi hamda mehmonxonalar o‘rtasidagi raqobatbardoshlikni belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Masalan, 1 yulduzli mehmonxonalar minimal qulayliklarga ega bo‘lsa, 5 yulduzli mehmonxonalar yuqori darajadagi xizmatlar, hashamatli infratuzilma va mijozlarga individual yondashuvni taklif etadi.

Bulardan tashqari Har bir yirik mehmonxona tarmog‘i o‘ziga xos ichki xizmat protokoli va brend strategiyasiga ega. Bu standartlar asosan, xizmat sifatini bir me’yorga soladi, mijoz xavfsizligi va qulayligini ta’minlaydi, sodiq mijozlar bazasini shakllantiradi.

Misol tariqasida bir nechta xalqaro brend mehmonxonalari ichki standardlarini ko`rib chiqadigan bo‘lsak, CleanStay — Hilton mehmonxonalari guruhi tomonidan 2020-yilda COVID-19 pandemiyasi davrida joriy etilgan global gigiyena va xavfsizlik protokoli. Bu standartni Hilton kompaniyasi Lysol va Mayo Clinic bilan hamkorlikda ishlab chiqqan. Uning asosiy jihatlari shundan iboratki, xonalarni chuqur dezinfeksiya qilish (eski “tozalandi” emas, balki “dezinfeksiya qilindi” tamg‘asi)jarayonini amalga oshiradi; tez-tez tegiladigan joylar (eshik tutqichi, pult, lift tugmalari) alohida tozalanadi hamda raqamli kalit orqali xonaga kontaktiz kirish (Hilton Honors ilovasi orqali) amalga oshiriladi.

World of Hyatt – Hyatt mehmonxonalari guruhining sodiqlik dasturi va xizmat falsafasi bo‘lib, mehmon tajribasini chuqurroq individuallashtirishga qaratilgan.Muhim jihatlari shundan iboratki, Tier-based tizim: “Member”, “Discoverist”, “Explorist”, “Globalist” darajalari mavjud bo`lib, har daraja mehmon uchun ko‘proq imtiyozlar taqdim etadi: bepul xona yangilanishi, kech chiqish, eksklyuziv xizmatlar. Wellbeing konsepsiyasi: mehmon salomatligi, ruhiy osoyishtaligi va dam olish sifati birinchi o‘ringa qo‘yiladi (masalan, spa, yoga, sog‘lom ovqatlanish menyusi) kabilarni taklif etadi.

Xulosa

Xulosa o`rnida aytish joizki, yuqori sifatli xizmat ko‘rsatish mehmonxonaning nafaqat obro‘sini, balki raqobatbardoshligini va barqaror

rivojlanishini ta’minlaydi. Xalqaro tajribaning milliy mehmonxona sohasiga tatbiq etilishi esa mahalliy xizmat ko‘rsatish darajasini oshirish, xorijiy sayyohlarni jalb qilish va turizm salohiyatini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Turizm xizmatlar sifatini boshqarish. A. Yulchiev, 2023.
2. “Xalqaro mehmondo‘stlik sanoati tajribasini O‘zbekistonda qo’llash” ilmiy maqola Nigora Shaymanova 2021.
3. “Mehmonxona xizmatlari sifatini boshqarish” Nurmetova M. dissertatsiya. Toshkent-2023.
4. https://old.gov.uz/
5. https://www.geeksforgeeks.org/servqual-model-of-service-quality/
6. https://www.iso.org/obp/ui/ru/#iso:std:iso:22483:ed-1:v1:en
7. https://www.hiltongrandvacations.com/en/cleanstay
8. https://world.hyatt.com/content/gp/en/program-overview.html

ТУРИЗМ САЛОҲИЯТИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ УНИНГ БАРҚАРОР РИВОЖЛАНИШИ АСОСИДИР

Иватов Ирисбек,
ТДИУ “Туризм ва меҳмонхона бизнеси” кафедраси профессори. И.ф.д., проф.

Норбеков Хурсандмурод Ўктам ўғли,
Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон миллий университетининг Жиззах филиали “Иқтисодиёт ва туризм” кафедраси ўқитувчиси

Аннотация. Мазкур мақолада Ўзбекистонда туризм салоҳиятидан самарали фойдаланишнинг иқтисодий ва ташкилий асослари, шунингдек, унинг барқарор ривожланишга кўрсатадиган таъсири илмий жиҳатдан ёритилган. Муаллифлар томонидан “2022–2026 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш стратегияси” доирасида амалга оширилаётган давлат сиёсати, инфратузилмани модернизация қилиш, электрон виза тизимини соддалаштириш, “яшил туризм”ни ривожлантириш ҳамда маданий мерос объектларидан оқилона фойдаланиш каби устувор йўналишлар таҳлил қилинган. Ўзбекистоннинг тарихий-маданий мерос салоҳияти — Самарқанд, Бухоро, Хива, Шаҳрисабз ва бошқа шаҳарлардаги ноёб ёдгорликлар мисолида туризмга бўлган талабнинг шаклланиши, жаҳон бозорларида рақобатбардошлик омиллари ва сайёҳлар оқимининг ўсишига таъсир қилувчи факторлар кўриб чиқилган. Шунингдек, БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилоти томонидан берилган баҳолар ва халқаро экспертлар иштирокидаги сессиялар натижалари асосида Ўзбекистоннинг глобал туризм маконидаги ўрни ва тараққиёт истиқболлари асосланган. Тадқиқот натижалари ҳудудий туризм салоҳиятидан самарали фойдаланишнинг иқтисодий механизмларини белгилашга хизмат қилади.

Калит сўзлар: Туризм салоҳияти, Барқарор ривожланиш, Туризм инфратузилмаси, Маданий мерос объектлари, Туристик рақобатбардошлик, “Яшил туризм”, Стратегик ривожланиш.

Кириш

Туризмни мамлакат иқтисодиётининг стратегик тармоғи сифатида жадал ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар яратиш, ҳудудларнинг улкан туризм салоҳиятидан янада тўлиқ ва самарали фойдаланиш, миллий туризм маҳсулотларини яратиш ва уларни жаҳон бозорларида тарғибот қилиш, илғор тажрибаларни жорий этиш ҳисобига туризм соҳасида Ўзбекистоннинг ижобий қиёфасини намоён этишга алоҳида эътибор қаратилмоқда. “2022-2026 йилларда туризм соҳасини ривожлантириш стратегияси” доирасида ички ва ташқи туризм оқимини ошириш, электрон виза тизимини соддалаштириш, “яшил” ва маданий мерос туризмини рағбатлантириш, транспорт-логистика инфратузилмасини

яхшилаш ҳамда маҳаллий жамоалар иштирокини кенгайтириш каби вазифалар белгиланган.

Ўзбекистон қадимдан тарихий обидаларга бой мамлакат. Аммо ушбу объектлар мустақилликкача туристик объект сифатида фойдаланилмасдан келинарди. Самарқанд шаҳрида ўтказилган БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилоти Ижроия кенгашининг 99-сессиясида эътироф этилишича Ўзбекистон сайёҳлик кўлами ва тарихий қадамжолари кўплиги бўйича дунёдаги етакчи ўн мамлакат қаторида туриши қайд этилди. Буларга Самарқанддаги Регистон мажмуаси, Улуғбек расадхонаси, Бухоронинг кўҳна Арк қалъаси, Сомонийлар мақбараси, Хиванинг Ичанқалъаси, Қаршининг Одина, Кўкгумбаз обидалари, Шаҳрисабзнинг Оқсарой маданий ёдгорлиги, Қўқон ўрдаси доимо сайёҳлар билан гавжум. Уларнинг ҳар бири ҳамиша дунё аҳлини ўзига ром этиб келган. Самарқанд шаҳрида ўтказилган БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилоти Ижроия кенгашининг 99-сессиясида БМТ Жаҳон сайёҳлик ташкилотига аъзо давлатлар вакиллари, шунингдек, АҚШ, Франция, Испания, Германия, Греция, Хорватия, Хитой, Жанубий Корея, Япония, Ҳиндистон, Миср, Индонезия, Сингапур, Таиланд каби ўнлаб мамлакатлардан мутахассислар, халқаро туризм ташкилотлари раҳбарлари, экспертлар иштирок этган эди.

Ўзбекистонда туризм саноатининг асосий капиталига йўналтирилган инвестициялар ҳажми 2023 йилда 66,4 миллиард сўмни, меҳмонхона ва бошқа жойлашув воситалар сони 910 тани, жойлаштириш воситаларидаги хоналар сони 22,0 мингтани ташкил қилади. Натижада туризм хизматлари экспорти 951 миллион АҚШ долларини ташкил этди, туризм фаолияти билан шуғулланадиган субъектлар сони 418 тага етди[156]. Кўриниб турибдики, ушбу соҳа ҳам кескин ривожланмоқда. Лекин мамлакатимизда туризм индустриясини янада тараққий эттириш учун яна бир қатор ишларни амалга ошириш зарурати бор. Чунки бизнинг мамлакатимиздаги мавжуд туристик салоҳият хорижий туристлар сонини экспертларнинг баҳолашича яна 10 мартадан зиёдга оширилиши мумкин экан.

Асосий қисм

Ўзбекистонда туризм ривожланган ҳудудлар сони 4та бўлиб, булар, Тошкент шаҳри, Самарқанд, Бухора, Хоразм вилоятларидир. Булар ичида энг ажралиб тургани Тошкент шаҳри ҳисобланади. Чунки бу шаҳар мамлакат пойтахти бўлгани учун ҳам бу ерга келувчилар сони кўпчиликни ташкил қилади. 2023 йилда Тошкент шаҳрига мамлакатга ташриф буюрган туристлардан тушадиган даромад 48%ни ташкил этган ҳолда, Самарқандда бу кўрсаткич 28%ни, Бухорада 15%ни, Хоразмда 10%ни ташкил этган. Ўзбекистоннинг бошқа ҳудудларида туризмнинг ривожланиши бўйича жуда паст кўрсаткичларга эгамиз. Хусусан, Жиззах, Сирдарё вилоятларида ички ва ташқи туристларни бу ерларга ташрифи деярли сезилмайди.

Вилоятнинг иқтисодий географик ўрнининг қулайлиги унинг ижтимоий-

[156] Ўзбекистон Республикаси Туризмни ривожлантириш Давлат қўмитаси маълумотлари.

иқтисодий, маданий равнақи учун қулай имкониятлар яратади. Иқтисодий географик ўрнининг муҳим хусусиятларидан бири-Жиззахни Республикамиз миқёсида энг ривожланган Тошкент ва Самарқанд вилоятларининг ўртасида жойлашганлигидир. Бу ҳолат вилоят иқтисодиётининг ривожланишига ижобий таъсир кўрсатмоқда. Жиззах Республика марказида жойлашганлиги сабабли барча вилоятлар ўзаро иқтисодий алоқаларини вилоят ҳудудидан ўтадиган йўллар орқали олиб борадилар.

Жиззах вилоятини ташкил этиш туғрисидаги 1973 йилнинг 29 декабридаги фармонга асосан Самарканд вилоятидан Бахмал, Ғаллаорол ва Зомин туманлари, Сирдарё вилоятидан Фориш, Жиззах, Дустлик, Пахтакор, Мирзачўл ва Зафаробод туманлари янги ташкил этилган вилоят таркибига киритилди. 1975 йилнинг 26 ноябрида Арнасой тумани, 1979 йил 7 декабрида Зарбдор тумани, 1999 йил Янгиобод тумани ташкил этилиб Жиззах вилояти таркибига қўшилди. Ҳозирги вақтда вилоят таркибида 12 туман, вилоятга буйсинувчи 2 та шаҳар, яъни Жиззах ва Даштобод шаҳарлари мавжуд. Вилоят ахолиси 2024 йилда 1575 минг кишидан иборат.

Жиззах вилояти Ўзбекистонни марказий минтақасида жойлашган бўлиб, майдони 21,1 минг кв. км.дан иборат, бу республика майдонининг 4,5 фоизини ташкил этади. Жиззах вилояти майдонининг катталиги жиҳатидан республика вилоятлари орасида Навоий, Бухоро, Қашқадарё ва Сурхондарё вилоятларидан кейин бешинчи ўринда туради. Ҳудудининг узунлиги ғарбдан шарқга 150 км, шимолдан жанубга 175 км.ни ташкил этади.

Эндиликда ривожланган мамлакатлар ҳисобланган АҚШ, Буюк Британия, Германия, Италия қўшни мамлакатлар Хитой, Покистон, Ҳиндистон, Туркия, Эрон, ҳамдўстлик давлатлари Россия, Белоруссия, Қозоғистон ва бир қатор бошқа мамлакатларнинг фирма ва комнаниялари билан яқин иқтисодий алоқалар амалга оширилмокда. Бугунги кунда вилоят ҳудудида 60 дан ортиқ қўшма корхоналар фаолият кўрсатмоқда.

Жиззах VI- асрдан маълум бўлиб, араблар келмасдан олдин ўз аҳамияти жиҳатидан Усрушона давлатининг энг йирик шаҳарларидан бири ҳисобланган. Амир Темур ва Темурийлар даврида Жиззах яна ҳам ободонлашиб, савдо-сотиқ ривожланиб борган.

Ўзбекистоннинг кўпгина гўшалари қаторида Жиззах вилоятида ҳам ўзига хос табиий-географик хусусиятга эга масканлар, имкониятлар бисёрдир. Вилоятнинг иқлими, умуман олганда, кескин континентал бўлишига қарамасдан, ҳаттоки ёзнинг чилласида ҳам мазкур ҳудудда йилнинг тўрт фаслига хос иқлимни кузатиш мумкин. Масалан, айни июль ойида Жиззах ҳудудида 40°С-50°С ҳароратли иссиқ, жазирамага дуч келинса, дашт ва тоғолди ҳудудларда деярли барча мева-сабзавот ва полиз маҳсулотлари ғарқ пишиб етилади, Айдар-Арнасой кўллар тизими, Зомин миллий табиий боғи Зоминнинг юксак тоғлари оралиғидаги масканларда энди ўрик довуччаси ёки бошқа меваларнинг нишонаси бўй кўрсата бошлайди, Ўзбекистондаги қадимий цивилизацияларга оид тошлардаги битикларни ва ҳайвонот оламининг ноёб турларини фақат Фориш ҳудудида кўриш имконияти яратилган. Буларнинг барчаси ўзига хос жозибани, жумладан туризм жозибадорлигини касб этиши

мумкин.

Ўтган йиллар мобайнида республикамизнинг кўпгина минтақаларидаги тарихий, диний обидалар, буюк сиймолар абадий қўним топган манзиллар, даҳмалар, масжиду мадрасаларни қайтадан тиклаш ва таъмирлаш юзасидан кенг миқёсдаги тадбирлар амалга оширилди. Жиззах вилояти ҳудудида, 2022 йил 1 январь ҳолатига кўра, жами 427 та маданий мерос объектлар, 354 та туризм жозибадорлигига эга маданий мерос объектлар ҳисобга олинган. Шулардан 112 таси археологик ёдгорликлар, 94таси меъморий ёдгорликлар, 45 таси ҳайкаллар ва 20 таси бошқа диққатга сазовор объектлардир. Вилоятда Нурота ва Зомин қўриқхоналари мавжуд. Зомин миллий табиий боғи, Айдар-Арнасой кўллар тизими, Қизилқумнинг 9 та ўрмон хўжалиги ва чўл ҳудудлари, вилоятдаги ўрмонлар 72 минг гектарни эгаллайди, бу ерда 50 турдан ортиқ ҳайвонлар ва қушлар яшайди, шунингдек, 1000 дан ортиқ ўсимлик турлари мавжуд

Ҳудудий туризмни ривожлантиришга мазкур минтақадаги иқтисодий-географик омиллар кучли таъсир кўрсатади. Ҳал қилувчи иқтисодий-географик омилларга туристларни қабул қилувчи ҳудуднинг иқтисодий-географик жойлашуви; иқтисодий жиҳатдан ривожланиш даражаси; ички туризмнинг қай даражада йўлга қўйилганлиги; меҳнат ресурслари, хусусан малакали кадрлар билан таъминланганлиги, уларнинг касбий салоҳияти; рекреацион ресурсларнинг қиймати, транспорт хизматларининг тури, озиқ-овқат маҳсулотларининг баҳоси, меҳмонхоналарда жойлашиш баҳоси, туризм объектлари қуриладиган майдонларнинг баҳоси; транспорт, алоқа воситаларининг ҳудудда тутган ўрни ва ҳолати кабиларни киритиш мумкин.

Кишиларнинг дам олишида туристик маҳсулотлар ва туристик товарлар баҳоси энг муҳим омиллардан бири бўлиб ҳисобланади. Туризмни молиялаштиришда валюта курси, валюта алмаштиришнинг соддалиги ва ўнғайлиги кабилар ҳам муҳим роль ўйнайди. Бу борада Жиззах вилоятида ноёб халқ ҳунармандчилиги маҳсулотларининг кенг ассортиментини учратиш мумкин: сўзаналар, зардўзлик буюмлари, турли-туман “қўл ишлари”, сувенирлар, пичоқлар, табиий матолардан тайёрланган кийим-кечаклар, тўнлар, пахта, ипак ва жун газламалар, кигизлар, гиламлар ва ҳ. Буларнинг барчаси кишида эстетик завқ уйғота олади, бетакрор ва амалий жиҳатдан фойдали, яъни рўзғорбоп, шу боисдан нафақат хорижлик, балки маҳаллий сайёҳларда ҳам ҳавас, қизиқиш уйғота олади ва қадрланади.

Жиззах вилояти кўп миллатли диёр – бугунги кунда вилоятда, тақдир тақозоси ила бу юртни маскан тутган 100 га миллат ва элат вакиллари тинч-тотув умргузаронлик қилишмоқда, ўзаро муносабатларида юксак толерантлик ахлоқи мужассам ва улар фидокорона меҳнатлари билан Ватанимиз равнақига ўз ҳиссаларини қўшишмоқда. Аксарият ҳолларда, вилоятдаги ҳар бир миллат ва элатнинг ўз қадриятлари, маданияти, санъати, урф одатлари, спорт ўйинлари, турмуш тарзи каби кўплаб жиҳатлар дастлабки шаклу шамойилда асраб қолинган. Бугунги кунда вилоятда турли миллатларнинг маданий марказлари фаолият юритмоқда. Кўпкари, ўзбек кураши каби спорт ўйинлари, турлари

айнан Жиззах вилоятида нафақат алоҳида юксак мавқега ва мақомга, балки ўзгача фалсафага ҳам эга.

Хулоса

Жиззах вилоятида ҳудудий туризмнинг истиқболдаги тараққиёти учун, давлатимиз томонидан белгилаб берилган ҳуқуқий-меъёрий кўрсатмаларга, дастурларга оғишмай амал қилиш баробарида, келгусидаги сайёҳлик йўналишларини, турларини шакллантиришда, уларга ижодкорона ёндошиш ҳам тақазо этилади. Иқтисодчи олимларнинг фикрига кўра, туризм соҳасидаги ўзаро мувофиқлик тизимдаги энг муҳим жиҳатлардан бири ҳисобланади. Чунки, бу омиллар минтақада туризм ривожланишининг барқарорлигини таъминлашда ҳаракатлантирувчи куч бўлиб хизмат қилади. Ҳудудий туризмнинг барқарор ривожланишини белгиловчи асосий омил илмий-техника тараққиёт (янги технологиялар) бўлиб, бевосита ушбу омил инновациянинг натижасидир. Ривожланган мамлакатларда фан-техника ютуқлари туризм индустрияси ва меҳмоннаввозликда, йўловчиларни ташишда, ахборотлар алмашиш соҳаларида кенг кўламда фойдаланилмоқда.

Туризм соҳаси бевосита аҳолининг ҳаёт даражаси ва сифатинини оширишга, иқтисодиётнинг ривожланиши ва самарадорлигининг ошишига таъсир қиладиган муҳим омиллардан биридир. Аммо туризмни ривожлантириш ўта мураккаб бўлиб, уни амалга оширишда таъсирчан ташкилий-иқтисодий механизмлардан тўғри фойдаланишни тақозо қилади. Ўз навбатида ташкилий-иқтисодий механизмлар барча соҳалардаги сингари, туризм соҳасида ҳам қотиб қолган ёки ўзгариши мумкин бўлмайдиган дастак эмас. Улар бир томондан, вақт ўтиши билан жамиятнинг ривожланиши, иқтисодиётнинг юксалиши, ҳаёт талабининг ўзгариши билан такомиллашиб бораверадиган бўлса, иккинчи томондан, туризмни ривожланиши билан бирор мақсадга эришиш учун унга таъсир қилувчи омилларни уюштириш, сафарбар қилиш масалаларига янада эътиборни қаратиш лозим бўлади. Ўзбекистонда туризм соҳасини ривожлантириш учун қулай шарт-шароитлар юзага келаётганлиги, туризмнинг республика иқтисодиётига янада интеграцияланиши мамлакат иқтисодиётида муҳим аҳамият касб этмоқда. Жахон иқтисодиёти тажрибасидан маълумки, туризм соҳаси мамлакат хазинаси учун зарур бўлган валюта тушумини таъминлаш, янги иш жойларини вужудга келтириш ва шу билан биргаликда аҳолининг турмуш даражасини кўтариш учун хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 5 январдаги “Ўзбекистон Республикасида туризмни жадал ривожлантиришга оид қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги ПФ-5611-сонли фармони.

2. Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Национальные модели развития туризма. Т. . Узбекистои миллий энциклопедияси. 2006. - 423 с.

3. Быкова Е.А. Влияние туризма на экономику стран / Е.А. Быкова, И.В. Фомин // Туризм и гостеприимство сквозь призму инноваций: Сборник

статей III научно-практической конференции. Под научной редакцией Е.М. Крюковой. - Москва, 27 февраля 2018 года.

4. Севрюков И.Ю. Рынок туристских услуг: современное состояние и тенденции развития // Экономика: теория и практика. - 2016. - №4 - С. 43 -48.

5. Пардаев М.Қ., Мусаев Ҳ.Н. Хизмат кўрсатиш, сервис ва туризм соҳаларини ривожлантириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари. -Т.: Иқтисод-молия, 2008.

Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizmni rivojlantirishning tashkiliy va iqtisodiy salohiyatini baholash

Xashimov Baxrom Baxodirovich
TDIU, Turizm va mehmoxona biznesi kafedrasi
Katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Mamalakatimizda amalga oshiralayotgan turizm islohotlari mavjud madaniy meros ob’yektlar bo’yicha ilmiy tadqiqotlar olib borishga undaydi.

Qoraqolpog’istonning boy tarixini, milliy madaniyati, o’ziga hos urf odatlarini namoyon qilish, mavjud arxilogik, etno, turizm ob’yekt targ’ib qilinmoqda va bu ko‘p sonli turistlar oqimini oshishiga sabab bo’lishi kutilmoqda.

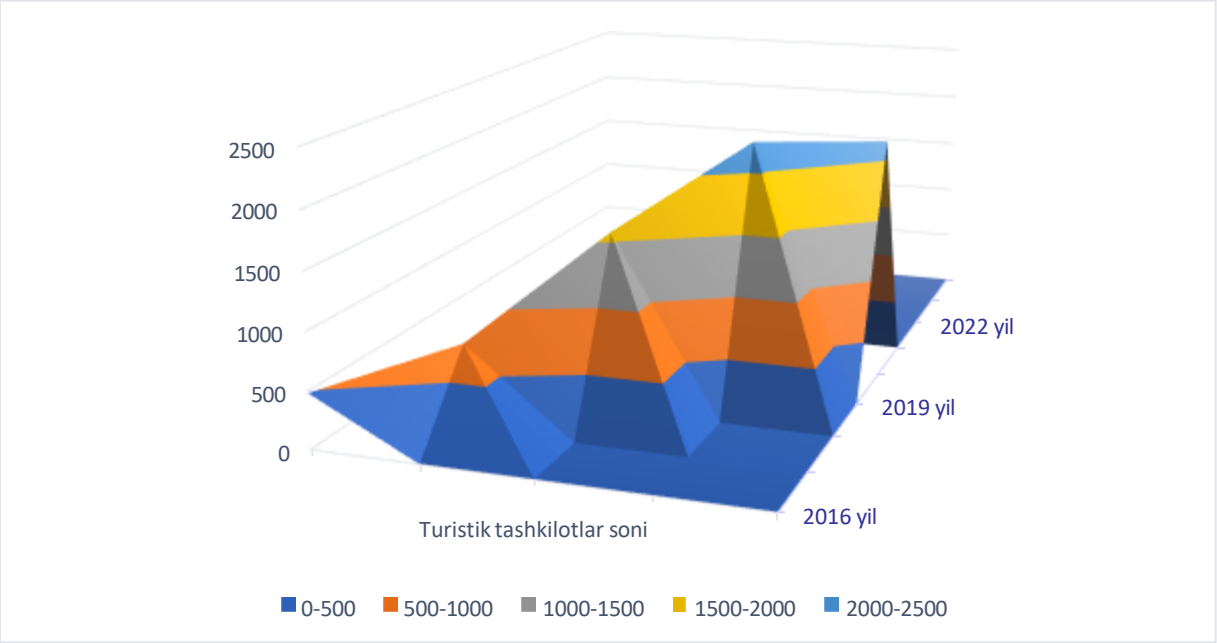
Kalit so‘zlar: Qoraqalpog‘iston Respublikasi, investitsiyalar, turizm klasterlari, ichki turizm, xorijiy turizm, turizmni boshqarish, barqaror turizm, madaniy meros, ekoturizm, gastronomik turizm, turizm siyosati.

Kirish

Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizm yo‘nalishlarini bosqichma bosqich yangilash, turizm xizmatlarini turli toifalarga ajratish va diversifikatsiya qilish ushbu sohani rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Turizm sohasini diversifikatsiya qilish, ichki va tashqi turizm, ekologik turizm, etnografik turizm, biznes, sport, gastronomik, tibbiy, ta’lim va ilmiy turizm yo‘nalishlarini rivojlantirish, yangi sayyohlik yo‘nalishlarini yaratish va ularni turistik bozorlar orqali kengaytirish maqsadga muvofiqdir.

Qoraqalpog‘iston Respublikasiga tashrif buyuradigan turistlar asosan tarixiy-madaniy turizm bo‘yicha tashrif buyurgan bo‘lsa, keyingi yillar mobaynida turizmning boshqa turlari, jumladan, turizmning ziyorat maqsadida uzoq xorij davlatlaridan tashrif buyurayotgan turistlarning sonida o‘sish kuzatildi. Xususan, 2018 yilda uzoq xorij davlatlaridan 82000 ming nafar turist tashrif buyurgan bo‘lib, ularning asosiy qismi musulmon davlatlardan tashrif buyurgan turistlar hisoblanadi. 2020 yilda uzoq xorij mamlakatlaridan Qoraqalpog‘istonga jami 3000 ming nafar turistlar tashrif buyurgan. Mazkur tashriflar sonining ijobiy o‘sishi, o‘z navbatida, turizm xizmatlari eksportining ortishiga olib keldi. “O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoniga asosan turizm sohasini

qo‘llab-quvvatlash va muhofaza qilishga qaratilgan choralar natijasida”[157], pandemiyadan keyin, Qoraqalpog‘iston Respublikasida 2021 yilning 1 dekabr holatiga turizm tashkilotlarining soni 2016 yilda 484 tadan 2024 yilga kelib 3883 taga, joylashtirish vositalari 2020 yilda 53 tadan 2024 107 taga (oilaviy mehmon uyi va xosteldan tashqari), oilaviy mehmon uylari 2020 yilda 75 tadan (2024 yilda) 174 taga, xostellar esa 2 tadan 111 taga yetdi.

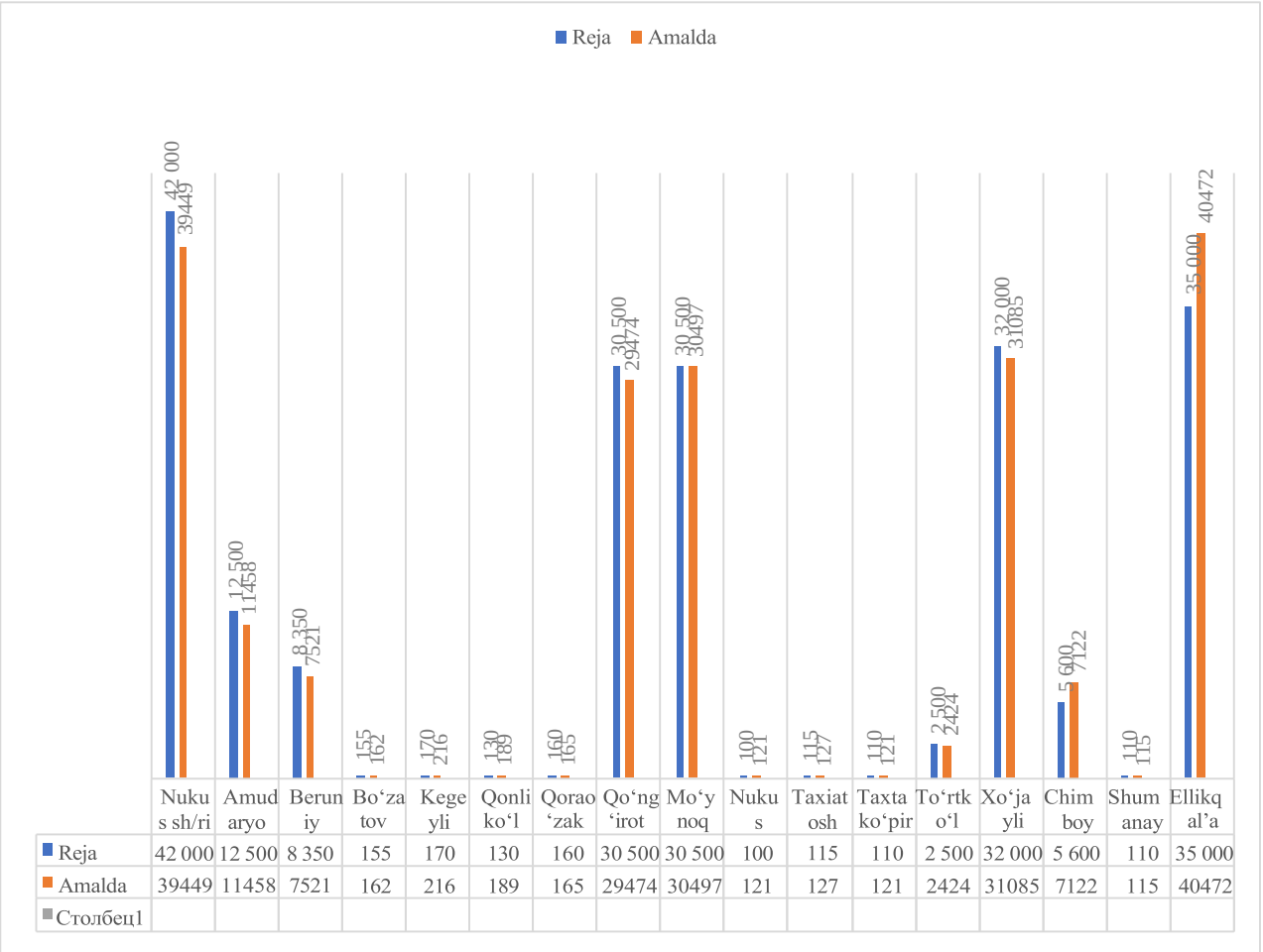
1-rasm. Qoraqalpog‘iston Respublikasida Turistlarga xizmat ko‘rsatuvchi subyekt va obyektlar sonining yillar kesimida o‘sishi.[158]

Sohada zamonaviy xizmat ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish maqsadida turizm infratuzilmasini tartibga keltirish, jumladan, turizm obyektlarida Wi-Fi nuqtalari va yo‘l ko‘rsatkichlari tashkil qilinmoqda. 2016 yilda 476 ta sanitariya-gigiyena shoxobchasi (SGSH) mavjud bo‘lgan bo‘lsa, 2024 yilga kelib ularning soni 1365 ga yetib foydalanishga topshirildi. 2023 yilda Qoraqalpog‘istonga 1,2 mln turist (110 ming xorijiy, 1,1 mln. mahalliy) tashrif buyurdi va 21 mln AQSH dollari miqdorida turizm xizmatlari eksport qilindi. Xorijiy turistlarning o‘rtacha qolish muddati davomiyligi 1,5 kundan 3 kunga yetdi.

2024 yilda bu ko‘rsatkich ikki barobarga oshirilib, 2,2 mln turist tashrifi prognoz qilinmoqda. Shundan, 200 ming xorijiy va 2 mln mahalliy turist sayohat qilishga erishiladi. Bugungi kunda Qoraqalpog‘iston Respublikasida 10 ta joylashtirish vositalari (30 ta mehmonxona, 50 ta oilaviy mehmon uyi, 27 xostel, 3 ta o‘tov uyi) turistlarga xizmat ko‘rsatmoqda. Ulardagi o‘rinlar soni 2469 tani tashkil qiladi. Hududda 64 ta turoperator va 131 ta, monumental 88 ta, arxitektura 24 ta, ziyoratgoh va diqqatiga sazovor joylar 45 ta) mavjud. Bugungi kunda, ulardan 67 tasiga turist

[157] УП-5611-сон 05.01.2019. О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан https://lex.uz/ru/docs/4143186
[158] Qorqolpg‘iston Respublikasi turizm boshqarmasi statistik ma’lumoti asosida muallif ishlanmasi.

tashrif buyuradi. 2024 yil yanvar-dekabr oylarida Qoraqalpog‘iston Respublikasining 17 tumaniga tashrif byurgan xorijiy va mahalliy turistlar bo‘yicha taqsimlanishi.

	Nukus sh/ri	Amudaryo	Beruniy	Bo‘zatov	Kegeyli	Qonliko‘l	Qorao‘zak	Qo‘ng‘irot	Mo‘ynoq	Nukus	Taxiatosh	Taxtako‘pir	To‘rtko‘l	Xo‘jayli	Chimboy	Shumanay	Ellikqal’a
Reja	42 000	12 500	8 350	155	170	130	160	30 500	30 500	100	115	110	2 500	32 000	5 600	110	35 000
Amalda	39449	11458	7521	162	216	189	165	29474	30497	121	127	121	2424	31085	7122	115	40472
Столбец1																	

2-rasm. Qoraqalpog‘iston respublikasi tumanlari bo‘yicha xorijiy turistlar taqsimlanish holati[159]

2023-2024 yillar davomida “turizm sohasini qayta tiklash, xususiy tadbirkorlik subyektlarini qo‘llab-quvvatlash, xavfsiz turizmni tashkil qilish, ichki turizmni ommalashtirish, yangi turizm turlarini yaratish, infratuzilmani modernizatsiya qilish bo‘yicha ishlar tashkil qilindi”[160]. Buning natijasida, 2024 yilda turizm ko‘rsatkichlari bo‘yicha 2019 yildagi darajaga erishiladi.

Xususan, ichki turizmni rag‘batlantirish maqsadida “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!” dasturi jadallashtirildi, “Ichki turizm oyligi”, “Ichki turizm haftaligi”, “Ichki turizm kunlari” tashkillashtirildi, “oilaviy sayohat ta’tili” tizimi orqali tashkilotlarda faoliyat olib borayotgan xodimlar sayohati tashkil qilindi, avia va temiryo‘l chiptalari 40 foizgacha subsidiyalanishi belgilandi.

Sayohatni ommalashtirish va sayohat qilishga qulaylik yaratish maqsadida 5 ta rasmiy bayram kunlarini *(Mustaqillik kuni, Navro‘z umumxalq bayrami, Yangi yil bayrami hamda Ramazon hayit (Iyd al-Fitr) va Qurbon hayit (Iyd al-Adha)*

[159] Qorqolpg‘iston Respublikasi turizm boshqarmasi statistik ma’lumoti asosida muallif ishlanmasi

[160] Stránka nenalezena - Panevropská univerzita

bayramlari)) nishonlash davrida qo‘shimcha ishlanmaydigan kunlar 3 kundan kam bo‘lmagan muddatga belgilandi.

Shaharlararo harakatlanuvchi transport vositalarida tizimli ravishda mamlakatning yoshlar, “ziyorat, gastronomik, ekstremal, madaniy-ko‘ngilochar, eko, agro, sport turizmi va boshqa turlariga doir salohiyatini targ‘ib qiluvchi tarqatma materiallar (buklet, broshyura va boshqa)”[161] joylashtirildi**.**

Har bir hududning alohida o‘ziga hoslik xususiyatidan kelib chiqib, keng targ‘ib qiluvchi targ‘ibot materiallari yaratildi va ommalashtirildi.

Normativ-huquqiy hujjatlarda belgilangan imtiyoz va preferensiya orqali sohadagi tadbirkorlik subyektlariga subsidiya va grant mablag‘lari ajratish choralari ko‘rildi. Misol uchun, tadbirkorlarga yangi mehmonxona faoliyatini tashkil qilganligi, yangi turizm marshruti ishlab chiqqanligi, xorijiy sayyohlarning tashrifini uyushtirganligi, yangi tematik ovqatlanish maskanlarini barpo qilganligi uchun davlat byudjetidan mablag‘ ajratildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 2 apreldagi PQ-5048-sonli qarori “doirasida hududlarda turizm infratuzilmasini yaxshilash, madaniy meros va turizm obyektlarini obodonlashtirish, ularga olib boruvchi yo‘llarni ta’mirlash, turistlar uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish” maqsadida Respublika byudjetidan 1 trln. so‘m miqdorida mablag‘ ajratildi.

“2024-2026 yillarda mamlakatga tashrif buyuradigan xorijiy turistlarning oqimini oshirish, iqtisodiyotda” “turizm industriyasining ulushini ko‘paytirish, jahon bozorida mamlakatimizning turizm salohiyatini targ‘ib qilish, yangi bozorlarni o‘zlashtirish, taqdim etiladigan turizm xizmatlari sifatini oshirish, sohani raqamlashtirish yuzasidan choralar ko‘riladi”.

Mazkur chora-tadbirlar natijasida mamlakatning yalpi ichki mahsulotida turizm ulushini 5 foizgacha (2019 yil yakuni bo‘yicha – 2,6%) va 2026 yil yakuniga qadar xorijiy turistlar sonini 9 milliongacha yetkazilishi, shu jumladan, uzoq xorijdan – 2 million turist jalb qilinishi belgilandi.

Shuningdek, qo‘shni mamlakatlarda O‘zbekistonning turizm salohiyatini targ‘ib qilishga alohida e’tibor qaratildi**.** Jumladan, qo‘shni davlatlarning OAV vakillari va turistik tashkilotlari uchun mamlakatning chegaradosh viloyatlarida info turlar uyushtirish, qo‘shni davlatlarning o‘z tillarida targ‘ibot materillarini tayyorlab, ularning hududida joylashtirish, qo‘shni mamlakatlar uchun mamlakatimizda “Turizm oyliklari”ni tashkil etish choralari ko‘rilmoqda.

Mamlakatning turizm sohasidagi imidjini xorijda keng targ‘ib qilish maqsadida turizm sohasi bilan bog‘liq veb-sahifalarning tillar xilma-xilligini kengaytirish (xitoy, yapon, koreys, arab, fransuz, ispan, nemis va boshqa tillarda) va turizm salohiyatini targ‘ib qilishga bag‘ishlangan videoroliklar turli xorijiy tillarda tayyorlanmoqda.

Xorijiy davlatlarda targ‘ibot loyihalarini olib borish uchun dastlab maqsadli bozorlarda marketing tadqiqotlari olib borilishi, o‘rganishlar natijasida, maqsadli

---

[161] Агешкина Н.А., Бельянская А.Б., Холкина М.Г. Комментарий к Федеральному закону от 24 ноября 1996 г. N 132-ФЗ "Об основах
туристской деятельности в Российской Федерации" (под ред. Л.Л. Руденко). - Специально для системы ГАРАНТ, 2017 г.

davlatlarga mo‘ljallangan marketing konsepsiyasi ishlab chiqiladi va targ‘ibot ishlari tashkil qilinishi olib borilmoqda.

Xorijiy mamlakatlardagi xalqaro turizm ko‘rgazma va yarmarkalarda milliy stend bilan munosib ishtirok etish choralari ko‘rilib, mamlakatga xorijiy turistlar oqimi oshirilishining dasturi ishlab chiqildi.

Targ‘ibotda Digital Marketing va zamonaviy brending usullardan foydalanilishi va bu ko‘plab ko‘rgazmalarga sarflanishi mumkin bo‘lgan mablag‘larni ma’lum darajada tejash, ya’ni internet orqali onlayn targ‘ibotni yo‘lga qo‘yish qisqa muddatda kerakli natijaga tezkorlik bilan erishish imkoniyatini beradi.

Mamlakatning xorijiy davlatlardagi diplomatik vakolatxonalari va vatandoshlar ko‘magida dunyo miqyosida “O‘zbekiston kunlari” promoaksiya tadbirlari muntazam tashkil qilinadi.

Maqsadli davlatlardan butun dunyoga mashhur san’at, kino, madaniyat sohalari yulduzlarini va sayohat yo‘nalishida faoliyat olib boradigan tomoshabinlar qamrovi keng bo‘lgan ommabop blogerlar hamda inflyuenserlar uchun mamlakat bo‘ylab infoturlar tashkil qilish ishlari davom ettiriladi.

“O‘rta muddatli istiqbolda turizm sohasidagi maqsad va ustuvor yo‘nalishlardan kelib chiqib, turizm va unga aloqador sohalarda quyidagi yo‘nalishlarda keyingi chora-tadbirlar amalga oshiriladi:

Xalqaro normalar va standartlarni joriy etish. Iqtisodiy barqaror va farovon mamlakatlar fuqarolari uchun viza rejimini bosqichma-bosqich liberallashtirish, respublikaga sayyohlar oqimini ta’minlash, ushbu sohada tadbirkorlik faoliyati uchun keng imkoniyatlar yaratish, xizmat ko‘rsatish sifatini oshirish, samarali boshqarish va turizm va madaniy merosni jamoat yo‘nalishi bo‘yicha joriy etish bo‘yicha xorijiy tajriba -xususiy sheriklik bu sohada zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida o‘rganiladi va joriy etiladi”[162].

“Mazkur chora-tadbirlar iqtisodiyotda turizm salmog‘i, turizm xizmatlari eksporti va sifatining oshishi hamda turizmda namoyish obyektlaridan samarali foydalanishni ta’minlaydi”[163].

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 2 apreldagi PQ-5048-sonli qaroriga ko‘ra 102 ta eng zaruriy madaniy meros obyektlarining restavratsiya va konservatsiya qilishga – 211,9 mlrd.so‘m, turizm va unga yondosh infratuzilmaga – 132,8 mlrd.so‘m, yo‘l infratuzilmasini yaxshilashga – 238,9 mlrd.so‘m, turistlarga xizmat ko‘rsatuvchi obyektlarning kommunal xizmatlarini tashkil qilish va axborotlashtirish tizimini yaxshilashga – 90,1 mlrd.so‘m, turizm sohasidagi ta’lim muassasalarini ta’mirlash, moddiy texnika bazasini mustahkamlashga – 326,0 mlrd.so‘m miqdorida mablag‘lar yo‘naltirilishi belgilandi[164].

Transport logistikasi. O‘zbekiston Respublikasining kirish turizm natijalariga aviakompaniyalarning cheklangan tanlovi, aviachiptalarning yuqori narxi, xizmatlar

---

[163] Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida https://uza.uz/oz/posts/ichki-turizm-xizmatlarini-diversifikatsiya-qilishga-oid-qoshimcha-chora-tadbirlar-togrisida_369542

[164] Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзияевнинг 2021 йил 2 апрелдаги ПҚ-5048-сонли “”Обод қишлоқ” ва “Обод маҳалла” дастурларини амалга ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори.Lex.uz.

sifatining pastligi, mamlakat ichida intermodal tashuvlarning (avtobus, temir yo‘l va aviatashuvlar) rivojlanmaganligi salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

O‘zbekistonning ushbu sohadagi moddiy-texnik jozibadorligini tubdan yaxshilash, xorijiy aviakompaniyalarni mahalliy aeroportlarga uchishga jalb qilish, xorijiy aviatashuvchilarga imtiyoz va preferensiyalarning moslashuvchan tizimini taqdim etish, charter reyslarini tasdiqlash mexanizmini soddalashtirish, mamlakatimizning qator aeroportlarida "ochiq osmon" rejimini joriy etish ijobiy natijalar bermoqda, aviakompaniya xarajatlarini kamaytirish va iste'molchilar uchun aviachiptalar narxini optimallashtirish.

“Doimiy tashqi va ichki yo‘nalishlarda sifatli va maqbul tariflarda transport qatnovini yo‘lga qo‘yish, turizm markazlarini birlashtiruvchi respublika va mintaqaviy ahamiyatga molik yangi avtomobil yo‘llarini qurish va mavjudlarini rekonstruksiya qilish, byudjet aviatashuvlarini tashkil qilish, xalqaro va respublika hududlari o‘rtasida aviaqatnovlarni rivojlantirish, yangi temir yo‘llarni qurish va mavjudlarini takomillashtirish, yuqori tezlikda harakatlanadigan elektropoyezdlardan foydalanishni kengaytirish bo‘yicha tegishli tashkilotlar bilan chora-tadbirlar”[165] olib boriladi.

Infratuzilmani tartibga keltirish. “Zamonaviy xalqaro standartlarni hisobga olgan holda ko‘cha infratuzilmasini *(o‘tish yo‘llari, velo/piyoda yo‘laklari, sanitar-gigiyenik shaxobchalar, jismoniy imkoniyati cheklangan insonlar uchun”*[166] *to‘siqsiz harakatlanish, turizm axborot ko‘rsatkichlari va boshqalarni)* tashkil qilish, axborot turizm markazlari sonini oshirish, turizm navigatsiyasining yagona unifikatsiya qilingan tizimini joriy etish, yo‘llarni ta’mirlash, madaniy meros obyektlarini restavratsiya va konservatsiya qilish, internet tarmog‘ini tashkil qilish, kommunal xizmatlarni yo‘lga qo‘yish choralari ko‘rish lozim.

Ushbu yo‘nalishda amalga oshirilgan ishlar turistlarning qulay va erkin harakatlanish hamda ularni zaruriy axborot bilan ta’minlashga xizmat qiladi.

Joylardagi infratuzilmaning holati (asfalt yotqizish, axborot-kommunikatsiya, elektr-energiya, suvoqova va boshqa masalalar) hududlarda turizm obyektlarini tashkil qilish, turizm namoyish obyektlariga sayyohlar tashrifini uyushtirish, sohada tadbirkorlikni rivojlantirish va loyihalarga investorlarni jalb qilishga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Buning uchun mahalliy hokimliklar va mutasaddi tashkilotlarning javobgarligini oshirish hamda mahalliy va respublika byudjetidan mablag‘ ajratilishi talab etiladi.

Turizm sohasida tadqiqotlar va sohaga malakali mutaxassislar yetkazib berish. Turizm sohasida ham boshqa sohalar kabi kadrlar masalasi muhim ahamiyatga ega. Hozirgi vaqtda mamlakatimizdagi 29 ta oliy ta’lim, 35 ta professional ta’lim muassasasida turizm sohasida kadrlar tayyorlanmoqda.

Ularda ta’lim oluvchi talabalar soni esa mos ravishda 4 100 nafardan 7 600 nafargacha oshgan. “Shuningdek, Shanxay Hamkorlik Tashkilotiga a’zo davlatlarning tarixiy va madaniy-gumanitar aloqalarini yanada rivojlantirish hamda

[165] УП-5611-сон 05.01.2019. О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан https://lex.uz/ru/docs/4143186

[166] PF-5611-сон 05.01.2019. O'zbekis ton Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida

jahon turizm industriyasi bozorida raqobatbardosh kadrlarni”[167] tayyorlash maqsadida O‘zbekistonda 2018 yilda “Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti tashkil etilgan edi. Hozirda mehnat bozori talabidan kelib chiqib, universitetda turizm, logistika, gid-tarjimonlik, muzeyshunoslik, arxeologiya, ijodiy sanoat, madaniy merosni boshqarish kabi mutaxassisliklar bo‘yicha kadrlar tayyorlash yo‘lga qo‘yilgan.

Bundan tashqari sohaga o‘rta bo‘g‘in kadrlari tayyorlash maqsadida vazirlik tizimidagi 6 ta texnikum va 4 ta kollejlarda yiliga o‘rtacha 2 mingga yaqin kadrlar mehnat bozoriga kirib kelmoqda. Turizm sohasida kadrlar tayyorlaydigan o‘rta maxsus ta’lim muassasalarida tayyorlanayotgan mutaxassislarni nafaqat mamlakatimizda, balki xalqaro darajadagi raqobatbardosh kadr sifatida jahon standartlariga javob berishi asosiy muammolardan biri hisoblanib, kelinar edi. Prezidentimiz tomonidan Shveysariyalik mutaxassislar bilan birga, Buxoro, Zomin va Bo‘stonliq turizm kollejlarida mehmonxona boshqaruvi, servis va boshqa yo‘nalishlarda yangi o‘quv dasturlari asosida o‘qitish, “Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universitetida yiliga kamida 1 ming nafar yoshlarni o‘qitishni tashkil etish, ushbu muammoning yechimini belgilab berdi. Xalqaro islom akademiyasi va “Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universitetida ziyorat turizmi oqimi ko‘p bo‘lgan davlatlardan sayyohlarni keng jalb qilish maqsadida, ilmiy asoslangan yondashuvlarni ishlab chiqish, nazariya bilan amaliyotning integratsiyasini” yo‘lga qo‘yish, sohada ilmiy asoslangan xulosalarni dolzarbligini belgilashga xizmat qiladi.

2023-2024 o‘quv yiligacha sohada kadrlar tayyorlovchi asosiy muassasa hisoblanuvchi “Ipak yo‘li” “turizm va madaniy meros xalqaro universitetini xalqaro e’tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Nigher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1000 talik ro‘yxatiga kiritishni nazarda tutuvchi chora-tadbirlarni amalga oshirish”[168], Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, Buxoro davlat universiteti, Urganch davlat universiteti, Samarqand iqtisodiyot va servis instituti va boshqa ta’lim muassasalarida sohaga zamonaviy kadrlar tayyorlashda liderlikni shakllantirish va 2024 yilgacha xorijiy xamkorlarni jalb etgan holda oliy ta’lim bilan integratsiyalashgan turizm sohasi kadrlarini tayyorlovchi kamida 2 ta turizm oliy maktablari tashkil etish rejalashtirilgan.

Ushbu sohadagi ilmiy va innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish, fan, ta’lim va sanoat o‘rtasidagi hamkorlik, shuningdek, innovatsiyalar sohasida malakali kadrlar tayyorlash hajmi nisbatan pastligicha qolmoqda. Shu bilan birga, mintaqalardagi ta’lim muassasalarida, turizm va tegishli sohalarda malakali mutaxassislarga talab yuqori bo‘lib qolmoqda. Bu, o‘z navbatida, sohada xizmat ko‘rsatish sifatining pasayishiga olib keladi.

“Turizm sohasida kasb-hunar ta’limi muassasalari yuqori sifatli kadrlar tayyorlash, bitiruvchilarni ish bilan ta’minlash, amaliyotga yo‘naltirilgan va modernizatsiya qilingan ta’lim standartlari, o‘quv-uslubiy dasturlar va ilg'or axborot-

[167] https://www.peuni.cz /dokumenty/Proceedin gs-Conference-Post-C OVID-19-Tourism.pdf
https://www.peuni.cz/dokumenty/Proceedings-Conference-Post-COVID-19-Tourism.pdf
[168] NamDU-ARM-14915-NEW_ HISTORY_OF_UZBEKISTA N.pdf
https://namdu.uz/media/Books/pdf/2025/01/03/NamDU-ARM-14915-NEW_HISTORY_OF_UZBEKISTAN.pdf

kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish, turizm sohasi xodimlarini (gidlar, gidlar, kuzatuvchilar, turistik faoliyat sub'ektlari, ovqatlanish tashkilotlari, transport va boshqa xodimlar).o'quv jarayoniga xorijiy mutaxassislarni jalb qilish.

Ushbu yo'nalishdagi amaliy harakatlar ta'lim va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, yuqori malakali menejer, administrator"[169], oshpazlar va boshqa kasblarga bo'lgan ehtiyojni qondirishga xizmat qiladi.

2023-2024 yillarda oliy ta'lim muassasalari va ilmiy-tadqiqot markazlarda turizm sohasiga oid tayanch doktorantura bo'yicha kvotalarni ikki barobarga oshirish, har yili sohada dolzarb bo'lgan innovatsion loyihalarning tematik mavzular portfelini shakllantirish choralari ko'rilmoqda.

"Turizm mahsulotlari va xizmatlarini diversifikatsiya qilish. Yangi turizm va hunarmandchilik mahsulotlari mintaqalarning xilma-xilligi va jozibador va raqobatbardosh turizm mahsulotlarini, shu jumladan turli fasllarda mamlakat mintaqalarida tematik turistik zonalar va klasterlarni yaratishni, shuningdek turizmning istiqbolli turlarini ziyorat, ta'lim, ekologiya, etnografiya, gastronomiya, sport, sog'lomlashtirish, qishloq xo'jaligi) hisobga oladi, sanoat, biznes va boshqalar"[170].

Natijada, turistlarga turistik mahsulotlar etkazib berishning ko'payishi, sayyohlarning mamlakatda bo'lish muddatining uzaytirilishi, turistik xizmatlar eksportining ko'payishi va chet ellik sayyohlarning qayta kelishi kuzatiladi.

"To'siqsiz turizm"ni rivojlantirish. Mamlakatga kirish imkoniyati cheklangan mahalliy va xorijiy sayyohlar uchun infratuzilma (madaniy meros ,aeroport, vokzallar va boshqalar.) tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda tashkil etilgan. Xorijiy tajribani o'rganish natijasida turizmning ushbu turini rivojlantirish va ushbu sohada kadrlar malakasini oshirishga alohida ahamiyat berilmoqda. Natijada mahalliy va xorijiy sayyohlar soni ortib, turizm sohasida bandlik ta'minlanib, yangi ish o'rinlari yaratilmoqda.

Moddiy madaniy meros obyektlarini samarali boshqarish. Moddiy madaniy obyektning o'zgartirilishi mumkin bo'lmagan o'ziga xos xususiyatlarini va uning tarixiy muhitini saqlab qolish, obyektlarni muhofaza qilish va obodonlashtirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish, madaniy meros obyektlarini konservatsiyalash, restavratsiya qilish, tuzatish, ta'mirlash va zamonaviy boshqarish choralari ko'riladi. Mazkur choralar orqali moddiy madaniy obyektlardan samarali foydalanish, ularni kelajak avlodga yetkazish ta'minlanadi.

Sohaga axborot texnologiyalari (raqamlashtirish) joriy etish. Turizm sohasining raqamlashtirilishi xizmat ko'rsatuvchilarning biznes modelini va mijozlarning istaklarini o'zgartirmoqda. Turar joylar (masalan, AirBnB, Homeaway, Booking), transport (BlablaCar, Uber), umumiy ovqatlanish (EatWith) va gid xizmatlari (Tours By Local) bo'yicha yangi ishtirokchilar turizm bozoriga kirib keldi. Sohada internet tarmoqlarning mavjudligi (5G,Wi-Fi) va sun'iy intellekt allaqachon ko'plab mehmonxonalar tarmoqlari va turizm xizmatini ko'rsatuvchilar tomonidan tadbiq qilinmoqda. Yuqoridagilardan kelib chiqib, onlayn platformalar joriy qilish, xizmat

[169] УП-5611-сон 05.01.2019. О дополнительных мерах по ускоренному развитию туризма в Республике Узбекистан https://lex.uz/ru/docs/4143186

[170] ПРЕИМУЩЕСТВО КЛАСТЕРНОГО ПОДХОДА В РАЗВИТИИ РЕГИОНАЛЬНОГО ТУРИЗМА.

ko‘rsatish sohasini o‘zida mujassamlashtirgan mobil ilovalar yaratish, turizm obyektlarida internet tarmoqlarini tashkil qilish yuzasidan ishlar tashkil qilinadi.

O‘zbekistonga sayohat qil dasturi orqali sayyohlik va diqqatga sazovor joylardan foydalanish uchun keng ko‘lamli ishlar qilinmoqda. Ichki sayyohlik harakatining mashhurligini jonlantirish, qo‘shimcha turistik xizmatlarni yaratish va kamchiliklarni bartaraf etish uchun o‘tkazildi."Dasturni amalga oshirish mexanizmini takomillashtirish va tabaqalashtirilgan sayyohlik ob'ektlarini rivojlantirish choralari ko‘riladi. Ichki turizmga kelsak, oilaviy sayohat paketlarini qo‘llab-quvvatlang va umumiy va kasb-hunar ta’limi dasturlariga turistik sayohatlarni kiritilgan.

Ushbu chora-tadbirlar mahalliy aholining tashrifini oshirish, mavsumiy omillarga bog'liqlikni kamaytirish, mehmonxonalar bandligini oshirish, ayniqsa yilning ishlamaydigan oylarida, mintaqalar o‘rtasida sayyohlarning ichki oqimini kengaytirish va mintaqada mahalliy aholining bandligini ta’minlashga yordam beradi.

Ziyorat turizmni rivojlantirish. O‘zbekistonda 8,2 mingdan ortiq madaniy meros obyektlari imkoniyatlaridan samarali foydalanish, ziyorat turizmi yo‘nalishida maqsadli bozorlarga kirib borish, ziyoratchilarga zaruriy shart-sharoitlarni yaratish, Umra+ dasturini tashkillashtirish orqali turizm industriyasi bandligiga erishiladi.

O‘zbekiston Respublikasining xavfsiz mamlakat sifatidagi obro‘sini mustahkamlash, yagona milliy turizm brendini yaratish, shuningdek, har bir mintaqaning o‘ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda mintaqaviy turizm brendlarini yaratish, milliy turizm mahsulotini turistik bozorlarga olib chiqish, imidjni targ'ib qiluvchi reklama va axborot kampaniyasini o‘tkazish bo‘yicha tashkiliy chora-tadbirlar amalga oshiriladi O‘zbekiston Respublikasining chet eldagi elchixonalari orqali.

Yoshlar turizmini rivojlantirish. Ta’lim dasturlari bilan uyg‘unlashtirgan holda yoshlarning sayohatlarini tashkil qilish, yoshlar uchun qo‘shimcha turistik mahsulot va xizmatlar yaratish, hududlar kesimida tadbirlar rejasini ishlab chiqish, qo‘shni mamlakatlar yoshlarini O‘zbekistonga jalb qilish choralarini ko‘rish orqali yoshlar sayohati tizimli tashkil qilinadi va mamlakatimizdagi turizm, madaniy meros obyektlari to‘g‘risida yoshlar tegishli ma’lumotga ega bo‘ladi.

Turizm sohasida xalqaro hamkorlikni rivojlantirish. Turizm sohasida nufuzli xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish, ularning tadbirlarida faol ishtirok etish, xalqaro standartlarni O‘zbekiston turizm bozoriga kiritish, xalqaro turizm reytinglarida mamlakat o‘rnini yaxshilash choralari ko‘riladi. Mazkur choralar mamlakatimizning jahon hamjamiyatida nufuzini ortishi, turizm tadbirlarida ishtirok etishi va xorijiy investorlarning jalb etilishida ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Sohada davlat-xususiy sheriklik (DXSH) prinsipni joriy qilish**.** Istiqbolda sohada davlat-xususiy sheriklik yo‘nalishlarini aniqlash, mazkur yo‘nalishda obyekt va muassasalarni davlat-xususiy sheriklik shartlari asosida bosqichma-bosqich tadbirkorlarga taqdim etish, Davlat byudjeti mablag‘lari hisobidan tashkil etish, saqlash va moliyalashtirishni qisqartirish choralari ko‘riladi. Bunda, DXSH tarmoq dasturlarini ishlab chiqish, ularni amalga oshirishda ochiqlik va oshkoralikni ta’minlashga e’tibor qaratiladi.

Yuqorida sanab o‘tilgan chora-tadbirlar yangi turizm bozorlarini o‘zlashtirish, xorijdan tashrif buyuruvchilar sonini o‘sishi, xorijiy investitsiyalar hajmini ortishiga

xizmat qiladi. Umuman olganda yuqorida qayd etib o‘tilgan rejalarning amalga oshirilishi mamlakatimizda turizm sohasida zamonaviy yo‘nalishlarni yo‘lga qo‘yish, xorijiy turistlar sonini ortishi, ichki turizmni rivojlanishi va turistlarning tashrif geografiyasini kengayishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – T.: O‘zbekiston, 2023-y.
2. O‘zbekiston Respublikasining “Turizm to‘g‘risida” gi qonuni, 18-iyul, 2019-y.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi PF-9-sonli “Respublikaga xorijiy turistlar oqimini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2024-y.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida»gi 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-sonli farmoni. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi, 29.01.2022-y., 06/22/60/0082-son.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldagi PQ-232-sonli “Ichki turizm xizmatlarini diversifikatsiya qilishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” Qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2022-y.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-fevraldagi PF-6165-son Farmoni. Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2021-y.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 9-fevraldagi PF-6165-sonli “O‘zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2021-y.
8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Turizm sohasini sanitariya-epidemiologik xavfsizlikning kuchaytirilgan rejimi talablariga qat’iy rioya qilgan holda rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2020-yil 28-maydagi PF-6002-sonli farmoni. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 29.05.2020-y.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni bilan tasdiqlangan “2019-2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasi” (3-bob, 4-yo‘nalish).
10. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5326-sonli Farmoni.
11. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-fevraldagi “Kirish turizmini rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi PQ-3509-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 07.02.2018-y., 07/18/3509/0658-son.
12. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 6-fevraldagi “O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish davlat qo‘mitasining faoliyatini

yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3510-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari Milliy bazasi, 07.02.2018-y., 07/18/3510/0668-son.

13. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 7-fevraldagi Ichki turizmni jadal rivojlantirishni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3514-son Qarori. Qonun hujjatlari ma’lumotlari Milliy bazasi, 08.02.2018-y.

YASHIL TURIZM TAMOYILLARI ASOSIDA TURIZM XIZMATLARI SIFATINI OSHIRISH VA EKSPORT SALOHIYATINI KENGAYTIRISH YO‘NALISHLARI

Bakhromov Akmal Abduvahid o‘g‘li
TDIU, Turizm va mehmoxona biznesi kafedrasi
Katta o‘qituvchisi, PhD

Annotatsiya. Mazkur tadqiqot O‘zbekistonda yashil turizm tamoyillarini joriy etish orqali turizm xizmatlari sifatini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish masalalarini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, unda “Green Tourism”, “Sustainable Hospitality” va “Eco-Certification” kabi xalqaro yondashuvlar tahlil qilinib, ularning mahalliy amaliyotga moslashtirish mexanizmlari ishlab chiqilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi ekologik sertifikatlash tizimlari — Green Key, ISO 14001 va ETIS (European Tourism Indicators System) standartlari asosida barqaror xizmat menejmentini shakllantirish hamda turistik obyektlarning xalqaro raqobatbardoshligini oshirish yo‘llarini aniqlashdan iborat. Olingan natijalar “yashil” standartlarning joriy etilishi nafaqat ekologik barqarorlikni, balki xorijiy sayyohlar ishonchini ham oshirishi, natijada xizmatlar eksporti hajmiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini ko‘rsatadi. Shu bois, O‘zbekiston sharoitida “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikat tizimini ishlab chiqish istiqbolli yo‘nalish sifatida tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, barqarorlik, ekologik sertifikat, Green Key, ISO 14001, xizmat sifati, eksport salohiyati, barqaror rivojlanish.

Kirish

So‘nggi yillarda turizm sanoati jahon iqtisodiyotining eng tez o‘sayotgan tarmoqlaridan biriga aylangan bo‘lsa-da, global iqlim o‘zgarishlari, ekologik inqiroz va tabiiy resurslarning kamayishi turizmning yangi — barqaror va yashil yo‘nalishda rivojlanishini talab etmoqda. Bugungi kunda turizm xizmatlari sifati nafaqat qulaylik va servis darajasi bilan, balki atrof-muhitga nisbatan mas’uliyatli yondashuv bilan ham belgilanmoqda. O‘zbekistonda 2022–2026-yillarga mo‘ljallangan “Yashil iqtisodiyot” strategiyasi hamda “Turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi” doirasida yashil turizmni rivojlantirish, mehmonxonalar va turoperatorlar faoliyatini ekologik standartlarga moslashtirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan bo‘lib, turizm xizmatlarini sertifikatlash tizimini ekologik mezonlar bilan uyg‘unlashtirish bugungi kunning dolzarb masalasiga aylangan.

Dunyo miqyosida “Green Key”, “Green Globe”, “Blue Flag”, “ISO 14001:2018” kabi standartlar mehmonxona va turistik infratuzilmada energiya tejamkorlik, chiqindilarni boshqarish, suv resurslaridan oqilona foydalanish va karbon izini kamaytirish mezonlarini belgilaydi. O‘zbekistonda ushbu yondashuvlarni joriy etish orqali turistik xizmatlarning xalqaro sifat darajasini ta’minlash va ularni eksportga yo‘naltirish imkoniyati yaratiladi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, yashil sertifikatlash tizimi bir tomondan ekologik barqarorlikni mustahkamlaydi, ikkinchi tomondan esa O‘zbekiston turizm xizmatlarini xalqaro bozorlarda raqobatbardosh brend sifatida targ‘ib etish uchun zamin yaratadi.

Asosiy qism

Yashil turizm (Green Tourism) ekologik resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda mahalliy jamoalarning iqtisodiy farovonligini oshirishga qaratilgan turizm shaklidir. Ushbu konsepsiya BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari (SDG 8, 12, 13, 15) bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, turizmni ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik tamoyillariga asoslashni nazarda tutadi. Yashil turizmda xizmat sifati endilikda faqat qulaylik darajasi bilan emas, balki ekologik javobgarlik, energiya samaradorligi, chiqindisiz faoliyat yuritish va madaniy uyg‘unlik kabi mezonlar orqali baholanadi. Shu bois, zamonaviy turizmda “sifat menejmenti” va “barqaror menejment” tushunchalari o‘zaro integratsiyalashib, xizmatlar sifati bilan bir qatorda ekologik samaradorlikni ham ta’minlashga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda dunyo miqyosida yashil turizmni rivojlantirish va barqaror xizmat ko‘rsatish tizimini shakllantirish maqsadida bir qator xalqaro ekologik sertifikatlash tizimlari faoliyat yuritmoqda. Ularning eng muhimlari qatoriga Green Key**,** ISO 14001:2018**,** Green Globe va Blue Flag standartlari kiradi. Green Key (Daniya, 1994-yildan) tizimi mehmonxona va restoranlar faoliyatida ekologik mezonlarni belgilab, energiya iste’molini 25–30 foizga, chiqindilar hajmini esa 40 foizgacha kamaytirish imkonini beradi. ISO 14001:2018 esa korxonalar faoliyatini ekologik menejment tizimi asosida tashkil etishni talab etuvchi xalqaro standart bo‘lib, u atrof-muhitga ta’sirni minimallashtirishga qaratilgan. Green Globe sertifikati esa turizm tashkilotlarining barqarorlik darajasini 44 ta mezon asosida baholaydi, Blue Flag esa dengiz va daryo sohilidagi turistik obyektlarga ekologik xavfsizlik belgisi sifatida beriladi. Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida bu sertifikatlar nafaqat obro‘elementi, balki xalqaro turizm bozoriga chiqish uchun zarur talab sifatida qaraladi. Masalan, Fransiyada “Green Key” sertifikatiga ega mehmonxonalar 2023-yilda o‘rtacha 18 foiz ko‘proq xorijiy sayyohlarni jalb qilgan. Shu orqali ko‘rinadiki, xalqaro yashil sertifikatlash tizimlari turizm xizmatlari sifatini oshirish bilan bir qatorda, eksport salohiyatini kuchaytiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekistonda “Yashil iqtisodiyot” strategiyasi (2022–2030) va “Turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi” (2023–2027) doirasida turizmning ekologik modeli bosqichma-bosqich shakllanmoqda. Samarqand, Buxoro, Xiva va Zomin

hududlarida eko-mehmonxona, agro-turizm va tabiiy rekreatsion zonalar asosida barqaror infratuzilma yaratilmoqda.

Biroq, tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm sohasida quyidagi muammolar mavjud:

1. Ekologik sertifikatlash tizimining milliy standarti hali to‘liq ishlab chiqilmagan;
2. Mehmonxonalar va turoperatorlarda ekologik menejment tizimlari joriy etilmagan;
3. Xodimlar uchun ekologik xizmat madaniyati bo‘yicha o‘quv dasturlari yetarli emas;
4. Ekologik innovatsiyalarni moliyalashtirish mexanizmlari zaif.

Shu sababli, “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikatlash dasturini yaratish zaruriyati dolzarbdir. Bu tizim O‘zbekistonning milliy qadriyatlari, madaniy merosi va iqlim xususiyatlariga mos, lekin xalqaro standartlarga integratsiyalashgan shaklda ishlab chiqilishi kerak.

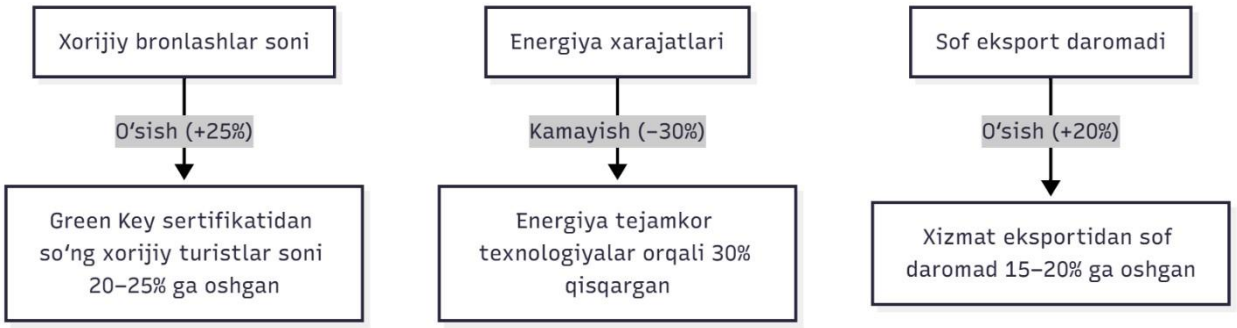
Xizmat eksportini rivojlantirishda ishonch va sifat kafolati hal qiluvchi omillardandir. Xalqaro eko-sertifikatga ega obyektlar xorijiy turistlar uchun ishonch belgisi vazifasini bajaradi. Shu sababli, yashil sertifikatlash tizimi nafaqat ekologik foyda, balki iqtisodiy samaradorlik ham beradi.

Empirik kuzatuvlarga ko‘ra, Green Key sertifikatiga ega mehmonxonalar o‘rtacha:

- xorijiy bronlashlar sonini 20–25% oshiradi;
- energiya xarajatlarini 30% gacha kamaytiradi;
- xizmat eksportidan olinadigan sof daromadni 15–20% ga ko‘paytiradi.

O‘zbekistonda bu tajribani tatbiq etish orqali 2030-yilgacha eko-sertifikatlangan xizmatlar eksportini 1,2–1,5 baravar oshirish imkoniyati mavjud.

Yashil sertifikatlash tizimining amaliy natijalarini aniq ifodalash maqsadida Green Key dasturida ishtirok etuvchi mehmonxonalarning iqtisodiy samaradorlik ko‘rsatkichlari tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik sertifikatlash nafaqat ekologik foyda beradi, balki xizmat eksportining o‘sishiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Quyidagi diagrammada Green Key sertifikatining turizm xizmatlari eksportiga ta’siri asosiy ko‘rsatkichlar bo‘yicha tasvirlangan.

1-rasm Green Key sertifikatining turizm xizmatlari eksportiga ta’siri

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, Green Key sertifikatiga ega mehmonxonalarda xorijiy bronlashlar soni o‘rtacha 20–25 foizga oshgan, energiya xarajatlari 30 foizgacha kamaygan, xizmat eksportidan olinadigan sof daromad esa 15–20 foizga ko‘paygan. Bu esa ekologik menejment tizimlari turizm subyektlari uchun nafaqat ekologik, balki iqtisodiy jihatdan ham foydali model ekanini ko‘rsatadi. Demak, O‘zbekistonda yashil sertifikatlash tizimini joriy etish orqali 2030-yilgacha eko-sertifikatlangan xizmatlar eksportini kamida 1,2–1,5 baravar oshirish imkoniyati mavjud.

Innovatsion yondashuvlar va takliflar

5. “Green Tourism Uzbekistan” sertifikat tizimini yaratish:

4 bosqich: audit → baholash → tasniflash → monitoring.

Asosiy mezonlar: energiya, suv, chiqindi, madaniy meros, mahalliy iqtisodiyot.

6. “EcoScore” raqamli platformasini joriy etish:

Har bir turistik obyekt onlayn baholanadi; natijalar QR-kod orqali turistlarga ko‘rsatiladi.

7. Eko-ta’lim dasturlarini joriy etish:

Turizm kollejlarida va universitetlarda “Green Hospitality Management” moduli tashkil etiladi.

8. Eko-brend yaratish:

“Uzbekistan Green Destination” xalqaro marketing brendi ostida eksport yo‘nalishidagi turistik mahsulotlarni ilgari surish.

Yashil turizm O‘zbekiston turizm xizmatlari eksportini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi.

Ekologik sertifikatlash tizimi orqali:

- xizmat sifati xalqaro darajaga ko‘tariladi;
- xorijiy turistlar ishonchi mustahkamlanadi;
- eksport daromadlari barqaror o‘sishga ega bo‘ladi;
- mamlakat ekologik imiji yaxshilanadi.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston uchun ekologik barqarorlik + iqtisodiy o‘sish + eksport kengayishini birlashtiruvchi strategik yo‘nalish sifatida qaraladi.

Xulosa

Yashil turizm konsepsiyasi O‘zbekiston turizm xizmatlari sifatini oshirish va ularni xalqaro bozorda raqobatbardosh qilishning zamonaviy yo‘nalishlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik yondashuv asosida tashkil etilgan xizmat menejmenti nafaqat atrof-muhitni asrashga, balki eksport salohiyatini oshirishga ham samarali ta’sir ko‘rsatadi.

Birinchidan, ekologik sertifikatlash (Green Key, ISO 14001, ETIS) tizimlarini joriy etish orqali xizmat ko‘rsatuvchi korxonalar o‘z faoliyatida energiya tejamkorlik, chiqindi kamaytirish, suv resurslarini tejash kabi amaliy natijalarga erishadi. Bu esa xalqaro auditoriya uchun ishonchli “yashil brend” yaratadi.

Ikkinchidan, yashil turizm O‘zbekistonning turizm eksport modelida yangi iqtisodiy imkoniyatlar ochadi. Xalqaro standartlarga mos xizmatlar xorijiy turistlar oqimini ko‘paytiradi, ularning sarf-xarajatlari oshadi, natijada xizmatlar eksportidan olinadigan daromad o‘sadi.

Uchinchidan, “Green Tourism Uzbekistan” milliy sertifikat tizimini yaratish orqali mamlakatda ekologik boshqaruv madaniyatini shakllantirish, turistik korxonalarda “barqaror menejment”ni joriy etish hamda turizm ta’limida ekologik kompetensiyalarni mustahkamlash imkoniyati paydo bo‘ladi.

To‘rtinchidan, xalqaro tajriba shuni tasdiqlaydiki, ekologik sertifikatlash va “yashil brendlash” jarayonida raqamli yechimlardan foydalanish (masalan, QR-kod asosida “Eco Score” platformasi) sayyohlarga ochiq va ishonchli ma’lumot taqdim etadi. Bu esa O‘zbekiston turizmining raqamli eksport infratuzilmasini rivojlantirish uchun yangi bosqich bo‘ladi.

Shunday qilib, yashil turizm O‘zbekiston turizm xizmatlari eksporti uchun strategik poydevor bo‘lib xizmat qiladi. U xizmat sifatini xalqaro talablarga moslashtirish, mamlakat ekologik imijini yaxshilash, va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash orqali turizmni milliy iqtisodiyotning yuqori qiymatli tarmog‘iga aylantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni.
20. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yashil iqtisodiyot va ekologik barqarorlikni kuchaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarorlari (2022–2024).
21. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. “Barqaror va ekologik turizm rivojlanish tendensiyalari”. https://uzbektourism.uz/
22. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. “Turizm xizmatlari eksporti ko‘rsatkichlari”. https://stat.uz/
23. O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi materiallari (2022–2024).
24. UNWTO. (2022). *Tourism for Sustainable Development Goals*. Madrid: UNWTO Publications.
25. UNCTAD. (2023). *International Trade in Services 2022*. Geneva: United Nations.
26. Green Key Global. *Green Key Certification Criteria and Guidelines* (2023). https://www.greenkey.global/
27. ISO 14001:2018. *Environmental Management Systems — Requirements with Guidance for Use*. International Organization for Standardization.
28. European Commission. (2022). *ETIS – European Tourism Indicators System for Sustainable Destinations*.
29. OECD. (2021). *Green Transformation in Tourism: Policy Tools for Environmentally Sustainable Growth*. Paris: OECD Publishing.
30. Buckley, R. (2012). *Sustainable Tourism: Research and Reality*. Annals of Tourism Research.
31. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2015). *Tourism and Sustainability: New Directions*. Routledge.
32. Buhalis, D., & Amaranggana, A. (2015). *Smart Tourism and Sustainable Destinations*. Springer.

33. Kotler, P., Bowen, J., & Makens, J. (2010). *Marketing for Hospitality and Tourism.* Prentice Hall.
34. Mattoo, A., & Payton, L. (2007). *Exporting Services: A Developing Country Perspective*. World Bank Publications.
35. Bakhromov, A. A. (2024). Turizm xizmatlari eksportida zamonaviy texnologiyalar va yashil yondashuvlar samaradorligi. *Yashil Iqtisodiyot va Taraqqiyot*, 1(5).
36. Bakhromov, A. A. (2023). Turizm xizmatlari eksportini oshirishda barqaror menejment va ekologik innovatsiyalar.
37. Xushnazarova, M. G. (2023). Smart-turizm: zarubejnyy opyt i perspektivy primeneniya v Uzbekistane.
38. Xalimova, F. N. (2022). MICE turizmining innovatsion rivojlanishidagi barqarorlik omillari.
39. Sodikov, M. (2024). Ijtimoiy media va turizm yo‘nalishlari imidjiga ekologik yondashuvlar ta’siri.
40. Sodikov, M. (2023). *Digital Advertising Oasis: Qatar’s E-Marketing Revolution.*

Qoraqalpog‘iston Respublikasida yashil turizmni rivojlantirish tendentsiyalari

Uralova Matlyuba Axrorovna,
TDIU, Turizm va mehmonxona biznesini boshqarish kafedrasi mustaqil tadqiqotchisi

Anotatsiya. Mazkur maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasida yashil (ekologik) turizmni rivojlantirishning hozirgi holati, tendensiyalari va istiqbollari tahlil qilingan. Tadqiqotda Qoraqalpog‘iston hududining tabiiy, madaniy va tarixiy salohiyati, mavjud infratuzilma ko‘rsatkichlari, shuningdek, davlat dasturlari doirasida amalga oshirilayotgan ekologik loyihalar o‘rganilgan. Statistik ma’lumotlar asosida hududdagi turistik firmalar, mehmonxona infratuzilmasi va sayyohlar soni tahlil qilinib, yashil turizmni rivojlantirishdagi muammolar va imkoniyatlar aniqlangan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, yashil turizmning barqaror rivojlanishini ta’minlash uchun ekologik xavfsizlik, infratuzilmani modernizatsiya qilish hamda mahalliy aholining ishtirokini kengaytirish zarurligi ta’kidlangan. Maqola yakunida Qoraqalpog‘iston Respublikasida yashil turizmni barqaror rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ekoturizm, barqaror rivojlanish, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, turizm infratuzilmasi, ekologik xavfsizlik, Aralbo‘yi, “Yashil makon” loyihasi.

Kirish

Yashil turizm - tabiiy muhitni asrab, mahalliy hamda global darajada barqarorlikni ta’minlaydigan turizm shakli bo‘lib, ayni paytda jahon miqyosida kun

tartibiga chiqqan. Tabiiy, madaniy va tarixiy meros obyektlari turizm manbaiga aylangan hududlarda yashil turizmning rivojlanishi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan katta ahamiyatga ega. Qoraqalpog‘iston Respublikasi - noyob tabiiy zonalar (masalan, Oral dengizi atrofi, Amudaryo deltasi), biosfera zaxiralari va madaniy-tarixiy obidalar bilan boy hududdir. Tadqiqotning maqsadi - Qoraqalpog‘istonda yashil turizmni rivojlantirishning hozirgi holatini, tendentsiyalarini aniqlash va istiqbollarini belgilashdir.

Qoraqalpog‘iston mintaqasida “yashil” / ekologik turizm mavzusi bo‘yicha tadqiqot olib borgan yoki maqolalari chiqgan asosiy olim va tadqiqotchilar, masalan, Anjim Yembergenova - Qoraqalpoq Davlat Universiteti muallifi, “Ecotourism in Karakalpakstan” nomli ishlari, Atabek Alimov - Qoraqalpoq Davlat Universitetidan, “Ecotourism development in the Republic of Karakalpakstan” maqolasi (2022). Mualliflar jamoasi (Urgench / Qoraqalpoq universiteti talabalari va o‘qituvchilari) — “Ecotourism development” va hududiy tahlilga bag‘ishlangan qator maqolalar va konferensiya materiallari.

Yuqoridagi mualliflar ishida Qoraqalpog‘istonning noyob tabiiy va madaniy resurslari - Orol dengizi sohilidagi manzaralar, noyob biologik xilma-xillik, mahalliy etnografik meros va muzeylar-ekoturizm (yashil turizm) uchun katta salohiyatga egaligini ta’kidlaydi. Ushbu salohiyatni iqtisodiy jihatdan samarali va atrof-muhitga zarar yetkazmasdan foydalanish uchun hududiy rejalashtirish, mahalliy jamoalarni jalb qilish va barqaror boshqaruv mexanizmlari zarur, deb xulosaga keladi. Mualliflar shuningdek, hozirgi infratuzilma cheklovlari, suv resurslari va atrof-muhitning degradatsiyasi kabi asosiy to‘siqlarni aniqlaydi va ularni bartaraf etish bo‘yicha bosqichma-bosqich chora-tadbirlar taklif qilgan.

Tadqiqotchilarning fikrlari o’rganilgandagi Asosiy topilmalar:

- Qoraqalpog‘istonning madaniy (muzeylar, xalq hunarmandchiligi) va tabiiy obyektlari ekoturistlar uchun noyob tajriba taqdim etadi.
- Mahalliy aholi va kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash hamda ularni turizmning foydali ishtirokchilariga aylantirish muhim.
- Infratuzilma (yo‘l, mehmonxona, sanitariya) va ekologik monitoring sustligi — asosiy cheklovchi omillar.

Bundan tashqari UNESCO va UNDP — Qoraqalpog‘istonda barqaror / ekologik turizmni rivojlantirish bo‘yicha trening va loyihalar tashkil qilgan (2021 va keyingi yillar). Bu amaliy loyihalar hududiy tadqiqotlarni ham rag‘batlantirdi. Qoraqalpog‘iston Respublikasida yashil turizm rivojlanishida bir qator ijobiy tendentsiyalar kuzatilmoqda. Masalan, 2024-yilda hududda 9 ta turistik firma faoliyat yuritgan va ularga 18,3 ming kishi xizmat ko‘rsatgan. Mehmonxona va shunga o‘xshash joylashtirish vositalari bo‘yicha 2024-yilda hududda 52 ta ob’yekt faoliyat yuritgan, nomer (xona)lar soni 691 ta, joylar soni 1 579 ta bo‘lgan va 38,4 ming kishi joylashtirilgan.

1-jadval.

Qoraqalpog ‘iston respublikasidagi turistik xizmat ko‘rsatuvchi tashkilotlar soni[171]

[171] https://www.qrstat.uz

Hudud	Turistik firma soni	Xizmat ko‘rsatilgan shaxslar (ming kishi)	Mehmonxona nomerlar soni	Joylashtirilgan shaxslar (ming kishi)
Qoraqalpog‘iston Respublikasi	9	18,3	691	38,4
Nukus shahri	2	0,6	420	26,4
Mo‘ynoq tumani	2	2,8	50	0,7

Yuqoridagi ko’rsatgichlardan ko’rinib turibdiki aynan ekologik jihatdan manzarali va madaniy-tarixiy obidalar bilan boy hududlarga nisbatan Respublika markazi Nukus shahrida turislar joylashuvi ko’proq. Bunga sabab Mo’ynoq va boshqa manzarali hududlarda mehmonxonalar yetishmasligi va turistik hududlarning eko tizimiga zarar yetkazmagan holda eko mehmonxonalar qurilishiga zarurat borligini ko‘rsatadi.

“2022 — 2026-yillarda Qoraqalpog‘iston Respublikasining turizm salohiyatini rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori qabul qilindi. Qarorga ko‘ra, Qoraqalpog‘iston Respublikasi, ayniqsa, Mo‘ynoq tumanining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va turizm salohiyatini targ‘ib qiluvchi matnli, video materiallarni qoraqalpoq, o‘zbek, rus va ingliz tillarida tayyorlab, ommaviy axborot vositalarida, jumladan, televidenie va radioda muntazam yoritib boriladi hamda turistik ob’ektlarga tarqatiladi.

- «yashil makon» umummilliy loyihasi doirasida yoshlarning ekologik madaniyatini oshirish, tashrif buyuruvchi mahalliy va xorijiy sayyohlar tomonidan Orolbo‘yi mintaqasining iqlimiga mos daraxt hamda saksovul ko‘chatlarini ekishni targ‘ib qilish;

- respublikadagi yoshlarning Mo‘ynoq tumaniga tashrifini tashkil etish, mahalliy yoshlar ishtirokida madaniy-ko‘ngilochar tadbir va ekologik aktsiyalar tashkil etish choralarini ko‘radi.

Yuqoridagi qarorning vazifalari bajariishi maqsadida O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi, Birlashgan Millatlar Tashkiloti Taraqqiyot dasturi va Global ekologik fondning “Aral wetlands” qo‘shma loyihasi doirasida Qoraqalpog‘iston Respublikasi Mo‘ynoq tumanidagi “Mo‘ynoq” o‘rmon xo‘jaligiga 3 ming tup mevali daraxt ko‘chatlari topshirildi.

Ma’lumot uchun, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Respublikada yashillik darajasini yanada oshirish, “Yashil makon” umummilliy loyihasini izchil amalga oshirish orqali ekologik barqarorlikni ta’minlash chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori bilan 2024 — 2028-yillarda Orolbo‘yi mintaqasini barqaror rivojlantirish, innovatsiyalar va yashil texnologiyalarni keng joriy etish bo‘yicha milliy dasturi tasdiqlandi.

“Orol dengizi havzasi landshaftining tanazzul yerlarida barqaror hayotni ta’minlashni qo‘llab-quvvatlaydigan asos sifatida ko‘llar, suv-botqoq va qirg‘oqbo‘yi hududlarini saqlash hamda boshqarish” (Aral wetlands) loyihasi muhofaza etiladigan tabiiy hududlar, asosiy biologik xilma-xillik hududlari va asosiy

ornitologik hududlar atrofidagi samarali landshaftlarning yer va suv resurslarini kompleks boshqarish bilan birgalikda tuproq degradatsiyasining oldini olish orqali Quyi Amudaryo va Orol dengizi havzalarida ekotizim va hayot uchun vositalarning barqarorligini yaxshilashga qaratilgan.

Ta'kidlash joizki, Orol dengizining fojiali qurib ketishiga qaramay, uning havzasida beqaror gidrologik rejimlar ta’siriga zaif bo‘lsa-da, hanuzgacha o‘ta muhim ko‘llar, suvli-botqoqli yerlar va qirg‘oq ekotizimlari mavjud. Orolbo‘yi dengizi mintaqasi ko‘chmanchi qushlarning ko‘p turlari uchun Shimoliy Yevropa va ularning Afrika va Osiyodagi qishlash joylari o‘rtasida juda muhim uchish yo‘lida joylashgan.

Mo‘ynoq o‘rmon xo‘jaligiga berilgan 3 ming tup mevali daraxt ko‘chati Orolbo‘yida bog‘lar maydonini kengaytirish imkonini beradi. Qayd etilishicha, bir necha yildan so‘ng daraxtlar o‘z mevasini bera boshlaydi va bu orqali yangi ish o‘rinlari yaratish, mintaqa faunasi vakillarining oziq-ovqat ta’minotini kengaytirish imkoni yaratiladi.

Yuqorida keltirilgan natijalar natijasida ko‘rinib turibdiki, Qoraqalpog‘istonda yashil turizm infratuzilmasi ma’lum darajada rivojlangan. Biroq, quyidagi muammolar ham mavjud:

- Mehmonxona va turizm xizmatlari infratuzilmasidagi sifatsizlik va hududiy nomuvofiqliklar.
- Ekologik xavfsizlikni ta’minlash va chiqindilarni boshqarish tizimining zaifligi.
- Yashil turizm yo‘nalishini marketing va axborot kampaniyalari orqali yetarli darajada targ‘ib qilishning kamligi.

1. Hudud bo‘yicha yashil turizmni rag‘batlantirish bo‘yicha maxsus davlat dasturlari ishlab chiqilishi lozim.
2. Mahalliy aholini yashil turizmga jalb qilish, shu bilan birga ekologik ongni oshirish bo‘yicha ishlanmalar amalga oshirilishi kerak.
3. Turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish va ekoturizm standartlariga muvofiqligini ta’minlash lozim.

Xulosa

Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Qoraqalpog‘iston Respublikasi yashil turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Statistik ma’lumotlar infratuzilma rivojlanayotganini ko‘rsatadi, lekin ayni paytda muammolar ham mavjud. Shu bois, hududni ekologik jihatdan barqaror, mahalliy manfaatdorlikni ta’minlovchi shaklda rivojlantirish uchun aniq strategiyalar zarur. Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan takliflar ushbu yo‘nalishning kelgusidagi istiqbollarini mustahkamlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Qoraqalpog‘iston Respublikasi Statistika Boshqarmasi. “Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizm va dam olishni rivojlantirish: 2024-yil uchun press-reliz”. Nukus, 2025. ([qrstat.uz](https://www.qrstat.uz/images/Nashrlar/Press-relizlar/2024/Ijtimoiy_soha_va_barqaror_rivojlanish_statistikasi/turizim-2024.pdf?utm_source=chatgpt.com))

2. Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizm va dam olishni rivojlantirish: 2021-yil hisobot. Nukus, 2021. ([qrstat.uz](https://qrstat.uz/images/Nashrlar/Press-relizlar/2021/Ijtimoiy_soha_va_barqaror_rivojlanish_statistikasi/turizm-2021-uz.pdf?utm_source=chatgpt.com))

3. Murodova L.T. “Tourism Potential of the Republic of Karakalpakstan: Current Circumstances and Future Plans.” Iqtisodiy Taraqqiyot va Tahlil, 2024. ([researchgate.net](https://www.researchgate.net/publication/387051217_TOURISM_POTENTIAL_OF_THE_REPUBLIC_OF_KARAKALPAKSTAN?utm_source=chatgpt.com))

4. Qoraqalpog‘istonda turizm jozibadorligini oshirish va … (PDF). ARES Uz, 2023.[ares.uz](https://www.ares.uz/storage/app/uploads/public/661/50f/61a/66150f61ac5ff709320284.pdf?utm_source=chatgpt.com))

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ЯШИЛ ТУРИЗМ ХИЗМАТЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ УСУЛЛАРИ

Норбўтаев Одилбек Асатулло ўғли,
ТДИУ бакалавриат талабаси

Туризм бўйича иш олиб бораётган мутахассислар томонидан Қорақолпоғистонда туризмни келажакда ривожлантиришнинг бир неча сценарийлари тавсия этилган бўлиб, биз уларнинг айримларини таҳлил қилиб ўтамиз ва ўз фикрларимизни билдирамиз.

Биринчи сценарий бўйича таҳлилларни амалга оширадиган бўлсак, бунда Қорақалпоғистонда ҳозирда туризмнинг жорий ўсиш суръатларини сақлаб қолиш кўриб ўтилган. Бунга мувофиқ таҳлилчилар 2016-2021 йиллардаги ривожланиш тенденцияларига асосланиб хулосалар берган ва мавжуд туризм тизимидаги баъзи бир кичик ўзгаришларни назарда тутади. Ушбу сцсенарийга кўра, хорижий ва маҳаллий ташриф буюрувчилар сони 2019 йилги пандемия таъсиридан вужудга келган пастлашни 2025 йилга бориб тиклаши таъкидланган. Бу сценарий қайси бир манода ўзини оқламади, сабаби пандемия вақтида ахборт технологиялари имкониятлари ортиб янада тез ривожланди, юқоридаги бўлимларда таҳлил қилиб ўтилганларга асосан туристлар сони ҳам тезликда тикланди ва қисқа вақт ичида пандемиядан олдинги кўрсаткичларга чиқиб олди. Айниқса олиб борилган ташвиқотлар натижасида ички туристик харакатлар бир неча баровар ортди.

Иккинчи сценарий бўйича барча мақсадли кўрсаткичларни муваффақиятли амалга ошириш белгиланган эди. Бу сценарий бўйича Қорақалпоғистонда туризмни ривожлантириш учун сўнги 2-3 йилда қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий нормалар ва амалга ошириш лозим бўлган чора-тадбирларда кўрсатилган вазифаларни амалга оширишга қаратилган эди. Бунда маълум бир ютуқлар қўога киритилди, лекин Оролбўйидаги (Мўйноқ, Тахтакўпир, Чимбой туманларида) амалга оширилиши режалаштирилган ишлар охиригача етиб бормади. Бу борада ташқи бозорда олиб борилиши керак бўлган чора-

тадбирларни қайта кўриб чиқиш ва янгича ёндошувларни амалга ошириш лозим бўлади.

Қорақалпоғистонда туризм бозорини барқарор ривожлантиришнинг учинчи сценарийси ваколатли ташкилотлар томонидан амалга ошириладиган ишлар, хорижлик инвесторларни фаол жалб қилиш ва ҳомий ташкилотларни жалб қилиш орқали барқарор ривожлантиришни назарда тутади. Бу сценарий томонларнинг маъсулияти ва самарали ҳаракатларига асосланади ва тадбиркорларни қўллаб-қувватлашни ўз ичига олади.

1-жадвал.

Қорақалпоғистон туризм бозори имкониятларининг SWOT-таҳлили[172]

Кучли томонлари	**Заиф томонлари**
минтақа туризм бозорига ташриф буюраётганлар сонинг ортиб бораётганлиги; минтақага хос бўлган табиат манзаралари; қадимий маданият ва урф-одатларнинг сақланиб қолганлиги; маҳаллий ёшлар орасидан етук мутахассисларнинг етишиб чиқаётганлиги; туризмни ривожлантиришда маҳаллий ҳокимиятнинг қўллаб-қувватлаши; меҳмондўст ва меҳрибон инсонларнинг борлиги; минтақанинг ҳали ўзлаштирилмаган туристик ресурсларга бойлиги; Орол денгизининг туристлар учун жозибадорлиги; кўплаб археологик мажмуаларнинг мавжудлиги ва бошқалар.	туризмни ривожлантириш учун лойиҳаларнинг етарлича ишлаб чиқилмаганлиги; туристларни жойлаштириш воситаларинг етарлича эмаслиги; туристик бозорда кам сонли тадбиркорларнинг фаолият олиб бориши; туристларнинг минтақада қолиш муддатининг қисқалиги; сувдан тўғри фойдаланилмаслик натижасида сарф-ҳаражатларинг ортиб бораётганлиги; маркетинг фаолияти тўғри йўлга қўйилмаганлиги; транспорт алоқаларининг яхши йўлга қўйилмаганлиги; туристик бозорнинг доимий равишда мониторинги олиб борилмаслиги; маҳаллий мутахассисларнинг етарлича билим ва тажрибага эга эмаслиги.
Имкониятлар	**Таҳдидлар**
Мамлакатимиздаги амалга оширилаётган ислоҳотларнинг минтақа туризм бозорига ижобий таъсири; минтақанинг ҳали ўзлаштирилмаган туристик ресурсларига қизиқишнинг ортиб бориши; COVID-19 пандемиясидан кейин туристларнинг табиат қўйнида бўлишга бўлган талабининг ортиб бораётганлиги; минтақа бозорининг Хоразм вилояти туристик марказларига яқинлиги;	дунёда рўй бераётган сиёсий ва иқтисодий беқарорликлар; туризмдаги халқаро рақобатнинг кучайиб бориши; иқлимнинг ўзгариб боришининг мавсумийликка таъсири; атроф-муҳитнинг ифлосланиши, сув тақчиллиги, қурғоқчиликнинг кучайиб бориши; минтақадаги археологик ёдгорликларни асл ҳолатида сақлаб қолиш имкониятларинг чекланганлиги;

[172] Муаллиф томонидан изланишлар орқали олинган натижалар

трансчегаравий туризмни (Қозоғистон ва Туркманистон) ривожлантириш имкониятларининг юқорилиги; ҳукумат ва хорижий халқаро ташкилотларнинг Оролбўйи минтақасига бўлган эътиборининг ортиб бориши ва бошқалар.	минтақанинг йирик шаҳарларидан ташқари чекка ҳудудларда санитария-гигиена меъёрларининг талаб даражасида эмаслиги; минтақа туризм бозорини тарғиб қилишда Ипак йўли бренди имкониятларини тўғри йўналтирилмаганлиги ва бошқалар..

Қорақолпоғистонда туризм ривожланишидаги айрим муаммолар устида тўхталадиган бўлсак:

меҳмонхоналар, меҳмон уйлар ва бошқа жойлаштириш воситалари ва улардаги ўринлар сони йиллик ўсиши экспертларнинг таҳлилига қараганда 0,3 фоизни ташкил қилиши кўрсатилган. Бу кўрсаткич туристларнинг эркин танловида чекланишлар бор эканлигини кўрсатади, шу билан биргаликда маҳаллий аҳолининг янги иш ўринлари билан таъминланиши ва аҳолинингг қўшимча даромад олиши, якунда эса ЯҲМнинг яратилишига ҳам салбий таъсир кўрсатади;

минтақа туризм бозоридаги мавжуд ресурсларни ўзлаштиришга махаллий ва хорижий инвесторларни жалб қилган ҳолда инфратузилмани ривожлантириш суст даражада олиб борилаётганлиги;

минтақада туризм бозорини ривожлантириш учун стратегик маркетинг дастурларининг ишлаб чиқилмаганлиги сабабли, халқаро бозорда Қорақолпоғистон туризми ва унинг ресурслари бўйича деярли маълумотларнинг йўқлиги;

минтақадаги тарихий-маданий мерос объектларининг етарлича ҳимояга олинмаганлиги сабабли кўплаб туристик объектларнинг ташқи мухит таъсирида емирилиб бораётганлиги;

Қорақолпоқ халқининг номоддий маданий меросларини жамлаш ва уни келажак авлодга етказишдаги сайи ҳаракатлар етарлича амалга оширилмаётганлиги;

минтақадаги ОТМларида туризм ва меҳмонхона бизнеси йўналишида таълим олаёган талабалар ва ҳозирда соҳада фаолият олиб бораётган ходимларнинг мунтазам равишда малака ошириш, стажировкасини етарлича ташкил қилинмаётганлиги сабабли хизмат кўрсатиш сифатининг даражаси кўтарилмаётганлиги ва бошқалар.

Юқоридагилар билан биргаликда минтақа туризм бозори инфратузилмасидаги баъзи бир ҳал қилиниши керак бўлган масалалар:

инфратузилмага керакли миқдордаги инвестицияларни жалб қилмасдан, ислоҳотларни стратегик режалаштиришсиз туристларни жалб қилиш, туризм бозорига ортиқча зўриқишни олиб келади ва унинг оқибати табиий, моддий ва номоддий маданий ресурсларнинг йўқ бўлишига олиб келади;

минтақадаги жойлаштириш, транспорт воситаларининг ташриф буюриши кутилаётган туристларнинг сонига мутаносиб бўлмаслиги турар жой, транспортларнинг сезиларли даражада танқислигини келтириб чиқаради;

туристларга тақдим қилинаётган хизматлар сифати халқаро стандартлар даражасида эмаслиги ташриф буюраёган саёҳларнинг эътирозларига сабаб бўлади ва минтақа бозори имижи учун салбий оқибатларни келтириб чиқариши билан биргаликда ишлаб чиқилган турмаршрутларга бўлган талаб сўниб боради.

Қорақалпоғистонда туризмни барқарор ривожлантириш учун олиб борган изланишларимиз натижасига кўра қуйидагиларга эътиборни қаратиш лозим:

минтақага ташриф буюрган туристлар сонини эмас, балки уларнинг қолиш муддатларини узайтиришга асосий эътиборни қаратиш, даромадларни кўпайтириш, саёҳларни нигоҳини миллий урф-одатларга қаратиш орқали маданий алмашинувларни йўлга қўйиш керак;

Қорақолпоғистоннинг туристик ресурсларини ўзлаштириш учун хорижий инвесторларни жалб қилиш орқали, халқаро талабларга жавоб берадиган туристик объектларни барпо қилиш ва юқори сегментдаги турисларни жалб қилиш ва улардан олинадиган даромадларни бир неча баровар ошириш имкониятларини яратиш лозим;

маркетинг фаолиятини яхшилаш орқали Қорақалпоғистон туризм бозори бренди тарғиб қилиш ва келажакда кўпроқ хорижий бозорларга кириб бориш;

охирги йилларда ҳукуматимиз томонидан туризм инфратузилмасини ривожлантириш бўйича қабул қилинган меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлардан самарали фойдаланган ҳолда туризмнинг барқарор ривожланишини таъминлаш;

минтақа шароитидан келиб чиққан ҳолда мавсумий туристик маҳсулотлар ва хизматларни ишлаб чиқиш, янги йўналишларни яратиш орқали маҳаллий аҳолининг даромад олиш ва иш ўринларини кенгайтириш;

минтақа туризми инфратузилмасини шакллантириш, айниқса чекка ҳудудлардаги ресурсларни ўзлаштиришга маҳаллий ва хорижий ҳамкорларнинг маблағларини жалб қилиш орқали ижтимоий-иқтисодий аҳволни яхшилаш ишларини жадаллаштириш керак;

минтақадаги экологик вазиятдан келиб чиққан ҳолда экологик барқарорликка эътиборни қаратиш, табиий ва тарихий-маданий меросни келгуси авлодга етказиш, маҳаллий ва хорижлик туристлар ўртасида тарғибот ташвиқот ишларини доимий равишда олиб бориш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son farmoni.
10. A.N. Norchayev. Zamonaviy turizm infratuzilmasining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari. i.f.d. (DSc) ilmiy darajasi olish uchun yozilgan dissertatsiya. –T. TDIU, 2021 yil. 254 b.
11. Turizmda raqamli innovatsion texnologiyalarni joriy qilish yo‘nalishlari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2020 yil. 216-222 betlar.
12. www.lex.uz
13. www.unwto.org

14. www.uzbektourism.uz
15. www.stat.uz

Перспективы использования зарубежного опыта в развитии зелёного туризма в Каракалпакстане

Ермекбаева Индира Пулатбек кизи
Ташкентский государственный экономический университет, докторант (PhD)

Аннотация. В этой статье рассматриваются перспективы применения зарубежного опыта для развития зелёного туризма в Республике Каракалпакстан. Зелёный туризм определяется как устойчивый и экологически безопасный вид туризма, способствующий сохранению природных и культурных ресурсов. Результаты SWOT-анализа позволяют выявить сильные и слабые стороны, а также возможности и угрозы для устойчивого развития зелёного туризма в Каракалпакстане. Адаптация успешных международных моделей может способствовать экономическому и экологическому развитию региона.

Ключевые слова: Зелёный туризм, устойчивый туризм, охрана окружающей среды, культурное наследие, Каракалпакстан, зарубежный опыт

Введение

Зелёный туризм – это устойчивый вид туризма, который осуществляется с сохранением природных и культурных ресурсов без нанесения ущерба окружающей среде. В последние годы значение зелёного туризма растёт во всём мире, так как он сочетает экономический рост с охраной природы. Республика Каракалпакстан обладает большими возможностями для развития зелёного туризма благодаря своему уникальному природному и культурному наследию. Однако для более эффективного развития данной сферы необходимо изучение опыта зарубежных стран и его адаптация к местным условиям. В данной статье ставится цель проанализировать перспективы применения зарубежного опыта в развитии зелёного туризма в Каракалпакстане.

Зелёный туризм определяется как экологически безопасные туристические мероприятия, имеющие различные направления и значения. В широком смысле зелёный туризм подразумевает как экологически ответственное поведение туриста, так и предоставление экологически дружественных туристических услуг. Концепция зелёного туризма является особенно привлекательной для туристических предприятий и операторов в связи с растущим давлением со стороны государственных органов, направленным на повышение экологической эффективности посредством внедрения эффективных и конкретных методов экологического менеджмента.

Зелёный туризм играет важную роль в поощрении путешествий, способствующих сохранению природных и культурных ценностей, а также

уважительному отношению к городским ресурсам и культурному многообразию. Согласно Доддс и Джоппе (2001), концепцию зелёного туризма можно разделить на четыре составляющих:

Экологическая ответственность — защита, сохранение и улучшение природы и физической окружающей среды с целью обеспечения долгосрочного здоровья экосистемы, поддерживающей жизнь.

Экономическая жизнеспособность местного уровня — поддержка местной экономики, бизнеса и сообществ для обеспечения экономической устойчивости, и развития.

Культурное разнообразие — уважение и признание культур и культурного многообразия для сохранения благополучия местных или принимающих культур.

Богатство впечатлений — предоставление насыщенных и удовлетворяющих впечатлений через активное, личное и осмысленное участие и взаимодействие с природой, людьми, местами и культурами. Таким образом, зелёный туризм рассматривается не только как средство экономического развития, но и как важный инструмент сохранения природного и культурного наследия, что особенно актуально для Каракалпакстана — региона с уникальными ресурсами и значительными вызовами.

Республика Каракалпакстан, расположенная в северо-западной части Узбекистана, обладает уникальным природным и культурным наследием, что создаёт большие возможности для развития зелёного туризма. Территория региона включает в себя такие уникальные объекты, как часть Арала, обширные пустынные и степные ландшафты, разнообразные экосистемы, а также богатое историко-культурное наследие, отражающее многовековую историю и традиции коренного населения. Несмотря на высокий потенциал, Каракалпакстан сталкивается с рядом вызовов, включая экологические проблемы, связанные с опустыниванием и изменениями климата, а также недостаточную развитость туристической инфраструктуры.

Для более эффективного развития зелёного туризма в Каракалпакстане необходимо комплексное изучение и адаптация передового зарубежного опыта, учитывающего специфику региона. В условиях глобализации и роста международных туристических потоков, международные практики экологического менеджмента, вовлечения местных сообществ и устойчивого использования природных ресурсов становятся особенно важными.

В данной статье ставится цель проанализировать перспективы применения зарубежного опыта в развитии зелёного туризма в Каракалпакстане с учётом местных природных, экономических и культурных особенностей. Особое внимание уделяется системам экологической сертификации, практикам вовлечения местного населения, а также инновационным технологиям, способствующим устойчивому развитию туризма. Опираясь на анализ успешных моделей из Японии, Великобритании и Малайзии, статья рассматривает возможности их адаптации к условиям Каракалпакстана с целью повышения экологической эффективности, социальной ответственности и экономической устойчивости туристической сферы региона.

Метод

В данном исследовании были использованы следующие методы:

- Анализ литературы и научных статей по опыту развития зелёного туризма в зарубежных странах.
- Изучение региональных отчётов и статистических данных о природных и культурных возможностях Каракалпакстана.
- Проведение SWOT-анализа для определения возможностей адаптации зарубежного опыта к условиям Каракалпакстана.

Основная часть

Зелёный туризм в различных странах мира развивается с учётом местных природных и культурных особенностей, что даёт важные ориентиры для его адаптации в Каракалпакстане. В Японии концепция зелёного туризма близка к сельскому туризму и ориентирована на сохранение природной среды и традиционного сельского образа жизни. Как отмечает Арахи (1998), управление этим видом туризма в основном осуществляют сами жители сельских районов при поддержке центральных и местных органов власти. Важным элементом является взаимодействие между городскими и сельскими жителями, которое проявляется через прямую продажу сельскохозяйственной продукции и организацию культурных обменов. Программы, позволяющие туристам познакомиться с домашней кухней и принять участие в сельскохозяйственных работах, способствуют укреплению взаимопонимания и развитию местных сообществ.

В Великобритании действует крупнейшая в мире программа сертификации зелёных туристических объектов — Green Tourism Business Scheme, основанная в 1997 году. Эта инициатива направлена на поддержание устойчивого туризма посредством строгих экологических критериев, включающих энергосбережение, минимизацию отходов, использование местных продуктов и поддержку общественного транспорта. Объекты туристического размещения проходят регулярную оценку и получают соответствующую награду — бронзовую, серебряную или золотую — в зависимости от уровня выполнения экологических стандартов. При этом подчёркивается важность сочетания устойчивости и высокого качества обслуживания, что делает экологичные объекты привлекательными для туристов (Knight, 1996; Arahi, 1998).

Малайзия представляет пример начального этапа развития зелёного туризма, где основное внимание уделяется использованию экологически чистых продуктов, обучению персонала и внедрению практик управления отходами, таких как переработка. Как указывают Abdul Khalid и соавторы (2010), курорты, активно внедряющие эти меры, существенно снижают свои операционные расходы за счёт энергосберегающих технологий, повторного использования полотенец и постельного белья, а также эффективной системы очистки воды. Кроме того, использование местных и устойчивых материалов в строительстве становится важным элементом экотуризма.

Результаты и анализ

Анализ показал, что в Японии устойчивое развитие зелёного туризма достигается благодаря активному участию местных жителей и сохранению традиционного образа жизни в сельских районах. Этот опыт может стать моделью для Каракалпакстана, где вовлечение местных сообществ и поддержка культурного наследия являются ключевыми факторами развития.

Великобритания демонстрирует успешную практику внедрения системы экологической сертификации туристических объектов, что способствует поддержанию высоких стандартов устойчивого туризма и повышению доверия со стороны туристов. Аналогичная система оценки и поощрения может быть адаптирована в Каракалпакстане для улучшения качества и экологической ответственности туристических услуг.

В Малайзии акцент делается на обучении персонала экологическим методам, внедрении энергосберегающих технологий и систем переработки отходов, что помогает снижать операционные расходы и минимизировать негативное воздействие на окружающую среду. В Каракалпакстане подобные практики позволят повысить эффективность туристической индустрии и способствовать охране природных ресурсов.

Таблица 1.

SWOT анализ развития зеленого туризма в Каракалпакстане

Сильные стороны	Уникальное природное и культурное наследие региона. Высокий потенциал для развития устойчивого туризма. Возможности международного сотрудничества. Активное участие местных сообществ
Слабые стороны	Ограниченность туристической инфраструктуры (транспорт, размещение, сервисы). Недостаток финансовых ресурсов для внедрения современных экологических технологий и обучения. Низкий уровень экологической осведомлённости среди части населения и туристических операторов. Отсутствие системы экологической сертификации и стандартов качества услуг.
Возможности	Адаптация успешных зарубежных моделей, таких как японское вовлечение местных жителей и британская система экологической сертификации. Использование энергосберегающих технологий и практик переработки отходов, как в Малайзии. Развитие культурных обменов и прямых продаж местной продукции туристам. Рост спроса на экологически ответственный и устойчивый туризм в мире. Возможность привлечения грантов и поддержки от международных экологических и туристических организаций.
Угрозы	Экологические риски при росте туристического потока (повреждение природы, загрязнение).

	Возможное сопротивление изменениям со стороны части населения или бизнес-сектора. Политическая или экономическая нестабильность, влияющая на развитие туризма. Конкуренция со стороны других регионов и стран, предлагающих зелёный туризм.

SWOT-анализ выявил, что ограниченность инфраструктуры и недостаток финансовых ресурсов остаются основными проблемами для развития зелёного туризма в Каракалпакстане. Вместе с тем, активное участие местных сообществ и возможности международного сотрудничества являются сильными сторонами, которые могут способствовать успешной реализации зелёных туристических проектов и устойчивому развитию региона.

Учитывая опыт этих стран, перспективным направлением для Каракалпакстана является вовлечение местного населения в развитие зелёного туризма с сохранением традиционных культурных практик и образа жизни. Организация прямых каналов сбыта местной продукции и культурных обменов между городскими туристами и сельскими жителями может способствовать экономическому возрождению регионов. Внедрение системы экологической сертификации, подобной британской, поможет повысить стандарты устойчивого туризма и привлечь экологически осознанных туристов. Обучение персонала и развитие инфраструктуры с применением энергоэффективных и экологичных технологий будут способствовать сокращению затрат и защите окружающей среды. Таким образом, адаптация зарубежного опыта зелёного туризма способна обеспечить устойчивое развитие туризма в Каракалпакстане, способствуя сохранению природного и культурного наследия региона.

Выводы

Развитие зелёного туризма в Республике Каракалпакстан обладает значительным потенциалом благодаря уникальному природному и культурному наследию региона. Анализ зарубежного опыта показывает, что ключевыми факторами успеха являются активное вовлечение местных сообществ, внедрение экологических стандартов и технологий, а также развитие инфраструктуры с учётом принципов устойчивости. SWOT-анализ выявил как сильные стороны и возможности региона, так и существующие проблемы, и угрозы, которые необходимо учитывать при реализации туристических проектов. Адаптация эффективных международных моделей зелёного туризма позволит повысить экономическую устойчивость и экологическую безопасность Каракалпакстана, способствуя сохранению природного богатства и культурного разнообразия региона.

Литература

1. Dodds, R., & Joppe, M. (2001). Conceptualizing Sustainable Tourism: A Review. Journal of Sustainable Tourism.

2. Arahi, Y. (1998). Green Tourism and Rural Development in Japan. Journal of Rural Studies.
3. Knight, R. (1996). Sustainable Tourism and the Green Tourism Business Scheme. Tourism Management.
4. Abdul Khalid, A.,et al. (2010). Environmental Management Practices in Malaysian Resorts: Energy Efficiency and Waste Recycling. Journal of Sustainable Hospitality.

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА МАРКЕТИНГ ТАДҚИҚОТЛАРИНИ ОЛИБ БОРИШ ОРҚАЛИ ЯШИЛ ТУРИЗМ ХИЗМАТЛАРИНИ ИШЛАБ ЧИҚИШ

Норчаев Нодирбек Асатулло ўғли,
ТДИУ магистратура босқичи талабаси

Қорақалпоғистон Республикасининг тарихий-маданий ёдгорликлари, бетакрор табиатин ҳисобга олган ҳолда юқори даражадаги хизматларни ишлаб чиқиш, унинг имиджини ва брендини айнан маркетинг изланишлари асосида яратиш керак бўлади. Бунинг учун туристларга жозибали туристик объектлари, савдо марказлари брендингини ярата оладиган маркетинг бўйича етук мутахассисларни жалб қилиш учун маблағларни давлат томонидан ажратиш лозим.

Бу ажратилган маблағларни тўғи йўналтириш учун туристик бозорда маркетинг нуқтаи-назаридан чуқур таҳлиллар ўтказиш ва маркетинг старегиясини белгилаб олиш, шу жумладан:

минтақага ташриф буюрувчи туристлар сонини аниқлаш, гуруҳлаштириш, уларнинг ҳудудлар бўйлаб ҳаракатини ўрганиш, кўрсатилаётган хизматларнинг миқдори ва сифати бўйича маълумотларни тўплаш, таҳлил қилиш;

туристик бозор таҳлили натижасида олинган маълумотларни қайта кўриб чиқиш, аниқланган камчиликларни гуруҳлаштириш ва мавжуд муаммоларни бартараф этиш йўлларини ишлаб чиқиш;

минтақага ташриф буюрган туристларнинг Қорақалпоғистонга нисбатан билдирган фикрларини доимий равишда ўрганиб бориш;

минтақада ишлаб чиқилган янги турмаршрутлар ва хизматларга туристларнинг қизиқишларини баҳолаб бориш;

туроператорлар билан биргаликда ташриф буюраётган, хорижга саёҳатга кетаётган, ижтимоий тармоқлардан фойдаланаётганларни кузатиш орқали олинган натижаларни доимий равишда муҳокама қилиб бориш;

туристик бозор сигментациясини, мавсумийликни, объектларнинг географик жойлашувини, туристларнинг ҳудуддда қолиш муддати каби масалаларни ўрганиш ва ўтказиладиган тадбирларнинг контекстли стратегик маркетинг харитасини ишлаб чиқиш;

минтақанинг туризм бозорини ривожлантиришда мавжуд ресурслардан мақсадли фойдаланишни таъминлаш учун ахборот узатиш каналлари ва

контентлар яратиш стратегиялари билан интеграциялашган маркетинг дастурларини қабул қилиш.

Туристик бозорда бренд стратегияси бренднинг олдига қўйган мақсаддан келиб чиққан ҳолда, хизмат кўрсатувчиларнинг саёҳларга таклиф қилаётган хизматларнинг тўлиқ бажарилишига берган кафолатлари ва улар билан ўрнатилган алоқа механизмларини ўзида мужасамлаштиради.

Маркетинг стратегиясининг асосий мақсадларидан бири туристик бозорларда маҳсулотларни сотишга эътибор қаратилиши бўлиши керак. Белгилаб олинган мақсадли сегментларга эътибор қаратиш учун устувор бозорларни таҳлил қилиш, маҳсулотлар ва хизматларни ўзаро бир-бири билан боғлиқлигини аниқлаб олиш муҳимдир.

Минтақа бозорида устувор ҳисобланган турмаҳсулотларнинг ҳаракатланишида дестинациялар ҳам муҳим аҳамиятга эга. Турмаҳсулотларни бозорга тақдим қилишда макро ва микро даражада дистинацияларни ҳисобга олиш лозим.

Шу сингари, минтақа туризм бозорида маркетингни тўғри ташкил қилиш ва бошқаришда қуйидагиларга эътибор қаратиш лозим:

минтақа туризм бозори ривожланишидан манфаатдор томонларни бозордаги юз бераётган тенденцияларни ўргатиш асосида ҳамкорликда маркетинг фаолиятини доимий равишда йўлга қўйиш;

халқаро бозорда минтақанинг туристик имкониятлари бўйича сезиларли даражада таъсирга эришиш учун реклама ва тарғибот ишларини республикамизнинг миллий туризм тарғиботига мослаштириш;

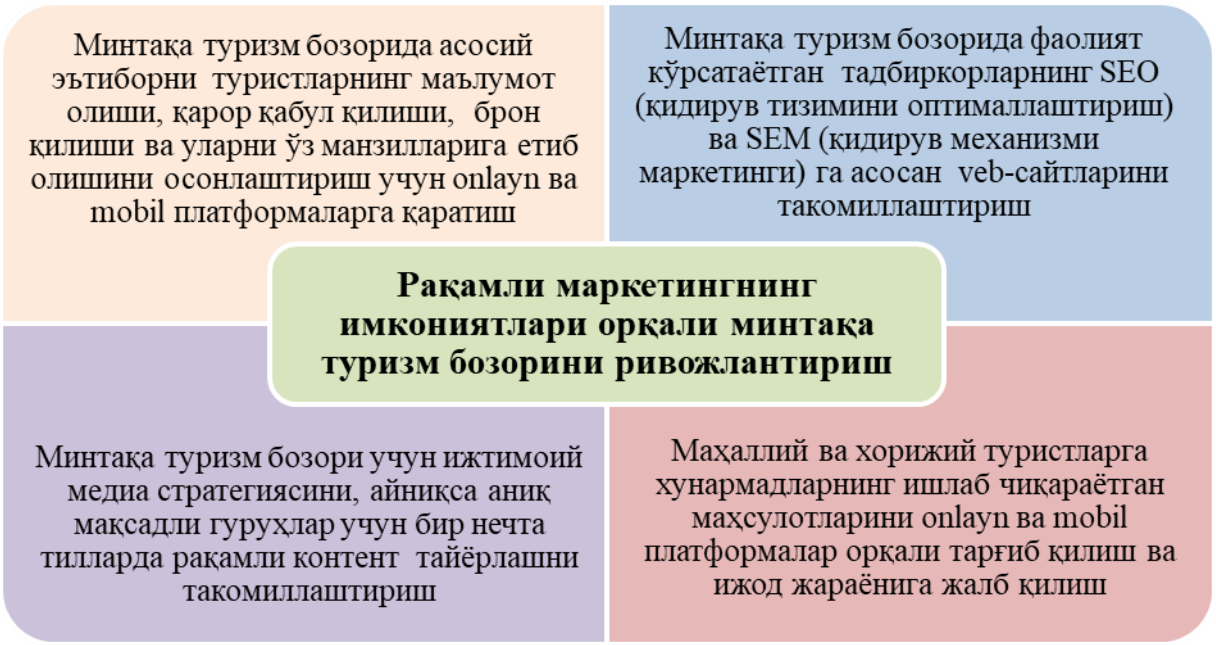
минтақа туризм бозоридаги ҳолатни ўрганиш учун кўпроқ мақсадли маркетинг ва алоқалар алмашиш учун бозорнинг турли сегментлари бўйича таҳлилий ҳисоботларни ўтказиб бориш лозим.

Минтақа туризм бозори брендини ишлаб чиқишда қуйидагиларни амалга ошириш керак:

минтақа туризм бозори учун брендинг стратегиясини ва тегишли логотипни ишлаб чиқиш;

минтақа туризм бозори учун маҳсус давлат ҳусусий шериклик секторида фойдаланиш учун тегишли тавсиялар билан бирга брендинг қўлланмасини ишлаб чиқиш;

рақамли маркетинг имкониятларидан самарали фойдаланиш орқали халқаро ахборот берувчи каналлар орқали устувор бозорларда Қорақалпоғистон Республикаси бренди бўйича маълумотларни мутазам янгилаб бориш орқали мақсадга эришиш.

1-расм. Рақамли маркетинг имкониятлари орқали минтақа туризм бозорини ривожлантириш йўналишлари[173]

Бундан ташқари ҳамкор туроператорларни доимий равишда рағбатлантириш орқали уларга бозор тўғрисида маълумотларни узатиш ва халқаро туризм ярмаркаларида доимий қатнашишни таъминлаб бориш.

Шу билан биргаликда:

хорижлик экспертлар, журналистлар ва туроператорлар учун махсус турлар уюштириш, ўқув саёҳатларини ташкил этиш;

туристлар учун ишлаб чиқилган саёҳат қўлланмалари орқали Қорақалпоғистон бўйлаб мустақил ҳаракатланаётган туристларга тезкор ва ишончли маълумотларни бериш;

туристларнинг минтақадаги хунармадларнинг устахоналарига ташриф буюриши ва уларнинг иш фаолиятини тарғиб қилиш мақсадида туристк хариталарни ишлаб чиқиш орқали маҳаллий хизматларни ривожлантириш;

минтақа туризм бозорида фаолият олиб бораётган тадбиркор, ишбилармонларнинг веб-сайтларини янгилаш ва янада жозибадор қилиш учун уларга амалий ёрдамлар бериш;

Қорақалпоғистоннинг тарихи ва маданиятининг ўзига хослигини маркетинг фаолияти марказига бирлаштириш;

аниматорларни доимий равишда рағбатлантириш ва улар учун зарурий мултимедиа материаллари билан таъминлаш;

Қорақалпоғистонни жозибадор жой сифатида махсус мутахассисларни жалб қилиш орқали брендли видео ва кино суратга олиш.

Ҳозирда жаҳонда кенг тарқалаётган рақамли маркетинг имкониятларидан минтақа туризм бозорида кенг фойдаланиш мақсадида қуйидагиларни амалга ошириш керак бўлади:

[173] Муаллиф ишланмаси.

биринчи навбатда, барча эътиборни туристларнинг маълумот олиши, саёҳатга чиқиши учун қарор қабул қилиши ва саёҳат давомида меҳмонхона, авиачипта ва бошқа хизматларни брон қилиш ҳамда туристларнинг ўз манзилларига ҳавфсиз етиб олишлари учун онлайн ва мобил платформаларга қаратиш;

иккинчидан, интернет орқали қидирув тизимини оптималлаштириш ва қидирувнинг халқаро тамойилларига мос келадиган веб-сайтларни яратиш ва такомиллаштириш;

учинчидан, ижтимоий медиа учун стратегияни аниқлаш, мақсадли гуруҳларни тузиш, бир қанча тилларда рақамли контент тайёрлаш ва уларни доимий равишда такомиллаштириб бориш;

тўртинчидан, минтақага ташриф буюрган туристлар ва ҳамкорларни ижод жараёнига жалб қилиш механизмларини ишлаб чиқиш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son farmoni.
2. A.N. Norchayev. Zamonaviy turizm infratuzilmasining shakllanish va rivojlanish tendensiyalari. i.f.d. (DSc) ilmiy darajasi olish uchun yozilgan dissertatsiya. –T. TDIU, 2021 yil. 254 b.
3. Turizmda raqamli innovatsion texnologiyalarni joriy qilish yo‘nalishlari. “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” Ilmiy elektron jurnali. № 2, mart-aprel, 2020 yil. 216-222 betlar.
4. www.lex.uz
5. www.unwto.org
6. www.uzbektourism.uz
7. www.stat.uz

Guesthouses as Engines of Sustainable Tourism in Uzbekistan

Irgasheva Nigina Saloxiddinovna
PhD student at Tashkent State University of Economics

Abstract. Guesthouses have evolved as one of the most vibrant segments of Uzbekistan’s rural tourism industry. As the country focuses more on green and sustainable tourist development, these small-scale, family-run establishments are being recognized as potential agents of environmental stewardship, socioeconomic empowerment, and cultural preservation. However, their special contributions to sustainability, notably in Central Asia, have received little attention. This extended abstract describes the findings of a mixed-methods study that looked at how guesthouses promote sustainable tourism goals, the obstacles they confront, and the policy interventions required to enhance their effectiveness. The research is based on interviews with guesthouse operators, tourist surveys, and an analysis of tourism policy documents. The findings show that guesthouses make a major contribution to

minimizing environmental footprints, improving local economies, and preserving intangible cultural assets. Nonetheless, issues remain, such as unequal service quality, limited access to green technologies, seasonal changes, and the lack of eco-certification programs. The findings highlight the need of focused capacity-building initiatives, financial incentives, and harmonized sustainability requirements in supporting guesthouses' position as engines of green tourism development in Uzbekistan.

Keywords: Guesthouses; rural tourism; sustainable tourism; green tourism development; environmental stewardship; community-based tourism; socioeconomic empowerment; cultural preservation; mixed-methods research; Uzbekistan tourism; eco-certification; sustainable tourism policy; local economies; green technologies; capacity-building.

Introduction

Many rising locations have prioritized sustainable tourism in order to strike a balance between economic growth, environmental conservation, and community well-being. Uzbekistan, with its various natural settings, ancient cultural legacy, and quickly growing tourism industry, is actively promoting itself as a regional leader in green tourism. National strategies prioritize rural tourist expansion, sustainable hospitality practices, and the promotion of environmentally friendly infrastructure (State Committee for tourist, 2023).

Within this larger shift, guesthouses—typically located in highland villages, desert settlements, and rural communities near protected areas—play an important but understudied role. Their compact size, reliance on local materials, and involvement into community life frequently make them more sustainable than large commercial hotels (Lane & Kastenholz, 2015). Furthermore, guesthouses promote real cultural exchanges and household-level entrepreneurship, which are consistent with international aspirations for community-based tourism development (Scheyvens, 2011; Giampiccoli & Mtapuri, 2017).

There is little scholarly research on guesthouses in Uzbekistan, despite increased policy interest. In order to close this gap, this study looks at how guesthouses promote cultural heritage, assist eco-friendly travel, and aid in rural socioeconomic development. It also identifies structural issues and regulatory requirements.

Methods

To provide a comprehensive knowledge of guesthouses' contributions to sustainable tourism, a mixed-methods design was employed. In line with accepted research guidelines in tourist studies, this method blends qualitative depth with quantitative breadth (Creswell & Creswell, 2017; Yin, 2018).

Gathering Qualitative Information

- Twenty-eight guesthouse owners from various regions, including Fergana, Jizzakh, Surkhandarya, Khorezm, Bukhara, Kashkadarya, and Karakalpakstan, participated in semi-structured interviews.

- Environmental practices, community involvement, cultural events, and operational difficulties were all covered in the interviews.

- Energy use, waste management systems, building materials, and visitor interactions were all recorded through field observations in guesthouses.

Gathering Quantitative Information

- Data on perceived environmental responsibility, service quality, authenticity of experiences, and reasons for selecting guesthouses were gathered through a survey of 112 local and foreign visitors staying in guesthouses.

Document Analysis

National tourist strategies, green development guidelines, and regional tourism policies were examined to place the findings within Uzbekistan's regulatory and developmental framework.

Data Analysis.

Thematic codes were used to organize qualitative data. Quantitative data were evaluated using descriptive statistics. Triangulation of approaches improved reliability and validity.

Results

Environmental Contributions:

Guesthouses demonstrated significant but inconsistent adoption of sustainable environmental practices.

- Local Materials and Architecture: Guesthouses typically employ locally sourced stone, wood, and adobe, which have a reduced carbon footprint than industrial equivalents (Zuo & Zhao, 2014). Traditional design also promotes natural ventilation, which reduces energy use.

- Energy Efficiency: Over 50% of guesthouses had solar water heaters, LED lighting, enhanced insulation, and natural heating systems. These approaches are consistent with worldwide ecotourism guidelines (Buckley 2012).

- Sustainable Food Systems: Guesthouses typically employ home-grown produce or items from surrounding farms to support local agriculture and reduce supply-chain emissions (Torres & Momsen, 2011).

- Waste and Water Management: Recycling and composting were observed in various sites, but complex systems are restricted due to a lack of expertise and funding.

Overall, guesthouses have considerable promise for low-impact tourism, but they need more support to improve their environmental performance.

Guesthouses provide significant socioeconomic benefits to rural communities, reflecting global research on community-based tourism (Goodwin, 2008; Ashley & Roe, 2002).

- Guesthouses create employment opportunities for locals, including women and youth, promoting household stability and minimizing migration.

- Income Diversification: Families running guesthouses sometimes develop into related enterprises including handcraft sales, excursions, transportation, and cooking workshops.

- Strengthening Local Economies: Tourist spending benefits local farmers, craftspeople, and service providers.

These effects contribute to more robust rural economies. It was discovered that guesthouses contribute significantly to the preservation of intangible cultural heritage in the following ways:

- They support traditional Uzbek hospitality, cuisine, crafts, music, and rituals;
- Many host cultural demonstrations, cooking classes, and craft workshops;
- In communities where cultural practices had been dwindling, there have been reports of the revival of customs like embroidery, pottery, and folkloric ceremonies. These results are consistent with studies that relate cultural revival and community-based tourism (Salazar, 2012).

Discussion

The study shows that guesthouses promote sustainable tourism by integrating low-impact environmental practices, grassroots economic growth, and cultural preservation. Their contributions help to advance national goals and global frameworks for sustainable tourism (UNWTO, 2020).

However, various obstacles prevent them from fully aligning with green tourism objectives:

1. The absence of eco-certification schemes for modest lodgings (UNEP, 2021).
2. Limited access to green technologies such as solar panels and wastewater treatment systems.
3. Inadequate training in sustainability, foreign languages, and hotel administration.
4. Seasonality in rural tourism undermines financial stability.
5. Variable service quality, influencing competitiveness and tourist pleasure.

These limitations are symptomatic of larger structural issues that plague rising tourism locations (Sharpley & Harrison, 2019).

To strengthen guesthouses' role in sustainable tourism, the study recommends developing national green standards, providing low-interest loans, grants, or subsidies for eco-upgrades, implementing targeted capacity-building programs on sustainability and hospitality, including guesthouses in domestic and international tourism marketing campaigns, and supporting guesthouse networks and associations to improve quality. These methods would increase Uzbekistan's competitiveness as a green tourist destination.

References

1. Ashley, C., & Roe, D. (2002). Making tourism work for the poor: Strategies and challenges. *Development Southern Africa*, 19(1), 61–82.
2. Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research*, 39(2), 528–546.
3. Creswell, J. W., & Creswell, D. J. (2017). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. SAGE.
4. Giampiccoli, A., & Mtapuri, O. (2017). Community-based tourism: Critical perspectives and responsibilities. *African Journal of Hospitality, Tourism and Leisure*, 6(3), 1–15.

5. Goodwin, H. (2008). Tourism, local economic development, and poverty reduction. *Applied Research in Economic Development*, 5(3), 55–64.
6. Lane, B., & Kastenholz, E. (2015). Rural tourism: The evolution of practice and research. *Journal of Sustainable Tourism*, 23(8–9), 1133–1156.
7. Salazar, N. (2012). Community-based cultural tourism: Issues and prospects. *Annals of Tourism Research*, 39(1), 1–18.
8. Scheyvens, R. (2011). *Tourism and poverty*. Routledge.
9. Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932–1946.
10. Sharpley, R., & Harrison, D. (2019). *Tourism and development: Concepts and Issues*. Channel View.
11. State Committee for Tourism Development of Uzbekistan. (2023). *Tourism Development Strategy 2023–2026.*
12. Torres, R., & Momsen, J. (2011). Tourism and agriculture linkages: Increasing income through local food sourcing. *Annals of Tourism Research*, 38(4), 1375–1398.
13. UNEP. (2021). *Green economy and sustainable tourism guidelines*.
14. UNWTO. (2020). *Tourism for sustainable development: Recommendations*.
15. UNWTO. (2022). *International tourism and sustainable development: Global report*.
16. Yin, R. (2018). *Case study research and applications: Design and methods*. SAGE.
17. Zuo, J., & Zhao, Z. (2014). Green building research: Current status and future agenda. *Frontiers of Engineering Management*, 1(1), 46–52.

GREEN TOURISM IN KARAKALPAKSTAN: THE ROLE OF GERMAN PARTNERSHIPS AND GIZ PROJECTS

Sodikov Mirziyo Odiljon ugli
Independent Researcher,
Senior lecturer at
Tashkent State University of Economics

Abstract. The Republic of Karakalpakstan, a region significantly impacted by the desiccation of the Aral Sea, has become a focal point for international development projects. This article investigates the role of German partnerships, particularly the Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ), in promoting ecotourism as a tool for sustainable socioeconomic development. The aim is to analyze the impact of GIZ projects in the areas of capacity building, diversification of tourism offerings, and regional promotion. The study employs a qualitative analysis of project reports and a quantitative modeling of illustrative data to assess the potential effects on visitor numbers and income generation. The findings suggest that German partnerships make a significant contribution to establishing

environmentally friendly tourism models that prioritize both nature conservation and the empowerment of local communities. It is concluded that continued international collaboration, particularly in capacity development and the networking of local actors, is essential for the long-term strengthening of ecotourism in the region.

Keywords: Ecotourism, Karakalpakstan, GIZ, Sustainable Development, Aral Sea, Germany, Tourism Partnerships

Introduction

Ecotourism has globally established itself as a promising strategy for linking economic development with environmental protection. In regions affected by environmental disasters, it offers a crucial opportunity to create new sources of income while simultaneously raising awareness for the preservation of fragile ecosystems. The Republic of Karakalpakstan, an autonomous region within Uzbekistan, provides a compelling example of such a challenge. The devastating consequences of the Aral Sea's desiccation have led to massive ecological damage and severe socioeconomic problems, making sustainable development an urgent priority. This article aims to shed light on and evaluate the specific contributions and effectiveness of German partnerships in this sector. The central research question is: How have German partnerships, particularly through GIZ projects, contributed to shaping the ecotourism landscape in Karakalpakstan, and what lessons can be drawn from this for future development strategies?

This research is particularly timely given the shifting global focus from mass tourism to more niche, sustainable travel experiences. Karakalpakstan, with its unique blend of environmental tragedy and rich cultural heritage, offers a compelling case study. The landscape, marked by the "ship cemetery" in Muynak and the vast, arid plains, is a potent symbol of human-induced environmental change. GIZ's involvement represents a strategic move to leverage this narrative not for despair, but for a new, regenerative economic model. The hypothesis is that by focusing on community-based approaches and holistic capacity building, German partnerships can create a resilient and locally-driven ecotourism sector that serves as a blueprint for similar challenges globally.

Literature Review

The academic discourse on ecotourism in Central Asia, and specifically in Uzbekistan, is a relatively nascent field of research. Early studies, such as those by Alimov et al. (2020), primarily focus on the historical and protected areas with potential for tourism, but they often lack a critical analysis of the socioeconomic and ecological impacts.

Reports from the German Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ) and GIZ identify tourism as one of several key sectors for strengthening the regional economy. There is a substantial need for the training of skilled professionals to ensure high-quality tourism services, including guides, hospitality staff, and local communities directly involved in tourism. Infrastructure, especially in remote areas, remains a critical barrier. Targeted international

promotion and a coherent brand identity are equally necessary to position Karakalpakstan as a credible ecotourism destination.

Recent scholarship stresses the rise of niche tourism products, such as birdwatching tours around Sudochye Lake and cultural tours of the Ustyurt Plateau (Sodikov, 2023). Moreover, digital marketing and influencer strategies play a growing role in raising awareness of Karakalpakstan's ecotourism potential. Sodikov (2024) highlights the impact of visual storytelling and influencer endorsements in promoting destinations across Karakalpakstan to global audiences.

The GIZ project Ecologically Oriented Regional Development in the Aral Sea Region (ECO-ARAL) addresses these issues directly, aiming to strengthen local capacities, promote environmentally friendly business models, and support the use of Geographic Information Systems (GIS) in tourism planning. The Strategy for the Sustainable Growth of Tourism in the Republic of Karakalpakstan 2023–2026, co-developed with GIZ, places ecotourism at the center of development efforts, underscoring a coordinated long-term vision.

In line with international development principles, the literature emphasizes that community-based ecotourism offers the most viable path forward, ensuring local empowerment and cultural preservation (Kreutzmann, 2021).

Methodology

To analyze the effects of German partnerships, a two-pronged approach was chosen, combining a qualitative content analysis of GIZ project reports and related publications with a quantitative case study modeling based on illustrative data. The qualitative analysis involved a systematic review of official GIZ reports, publications, and press releases from the BMZ concerning projects in Karakalpakstan. The primary focus was on identifying key strategies, implemented measures, and defined objectives within the ecotourism sector. This qualitative data provided the strategic framework and rationale behind the GIZ initiatives. Since detailed, publicly available statistics on the direct effects of GIZ projects on visitor numbers or income are not available, hypothetical data were generated to illustrate the potential impacts. This data simulates scenarios where GIZ support leads to an increase in visitor numbers and a diversification of income streams for local populations. This modeling approach, while not based on empirical field data, serves to illustrate the plausible scale and nature of impact, providing a powerful narrative for the potential of ecotourism development. The indicators used to measure the project's contribution are outlined in the table below.

Table 1.

Indicators for measuring project contribution[174]

Measures Category	Indicators
Capacity Building	Number of trained guides, number of participants in tourism workshops
Infrastructure	Number of supported homestays, number of new ecotourism

[174] *Source: Sodikov, 2025*

Promotion	routes
Marketing	Increase in website visits, mentions in international media
Socioeconomic Effects	Increase in per capita income in target communities, number of jobs created

This dual-methodology approach allows for a comprehensive assessment, linking the strategic goals outlined in GIZ documents with a quantitative illustration of their potential economic outcomes. The limitations of the quantitative data are duly acknowledged, and the analysis is presented as a model of potential impact rather than a definitive measurement.

Analysis and Discussion

The qualitative analysis of the GIZ projects demonstrates a clear focus on strengthening the local tourism value chain. The partnership aims to not only improve infrastructure but also to foster the entrepreneurial mindset of the local population, ensuring a more sustainable and community-led approach. GIZ's strategy moves beyond simple infrastructure development to encompass holistic capacity building for the local population. This includes intensive training programs for tourist guides to improve their language skills and knowledge of regional history and ecology. Additionally, workshops on hospitality management and sustainable business practices are conducted for guesthouse owners and local craftsmen. This is essential for elevating the quality of services to international standards and ensures that the economic benefits remain within the communities.

As an illustrative example of the impact, a case study was modeled to show the development of visitor numbers in two hypothetical ecotourism destinations in Karakalpakstan—Destination A, which is GIZ-supported, and Destination B, which is not.

Table 2.
Illustrative development of visitor numbers in ecotourism locations (2020-2024)[175]

Year	Destination A (GIZ-supported)	Destination B (Control Group)
2020	1,200	1,150
2021	1,450	1,180
2022	1,900	1,210
2023	2,750	1,250
2024	3,900	1,300

The modeled data in Table 2 shows a significantly steeper increase in visitor numbers at Destination A. This hypothetical trend correlates with the measures implemented as part of the partnership, such as training for local guides, the development of guesthouses, and targeted marketing campaigns. The development of new tourism products is a core component of this strategy. For example, GIZ has

[175] Note: The data in this table is purely illustrative and is not based on actual GIZ statistics.

supported the creation of specialized ecotourism routes that focus on birdwatching at Sudochye Lake and exploring the remnants of the Aral Sea. Furthermore, the partnership has fostered cross-border cooperation with Kazakhstan on wildlife monitoring and management of the Ustyurt Plateau, a prime example of its commitment to regional collaboration for ecological preservation. Sodikov (2023) highlights that these specific product offerings are key to differentiation in a competitive global tourism market.

Such an increase in tourist numbers would lead to a direct economic benefit for local communities, providing a new livelihood in a region with limited opportunities. Furthermore, an illustrative breakdown of income streams per tourist in a GIZ-funded village (Table 3) was created to demonstrate the diversification of revenue.

Table 3.

Illustrative breakdown of income streams per tourist in a GIZ-funded village[176]

Income Source	Share in %
Accommodation	35%
Food and Beverage	25%
Cultural Activities (e.g., workshops)	20%
Handicraft Sales	15%
Guiding/Transport	5%

This breakdown underscores that the projects cover not only basic needs like accommodation and food but also extend the tourism value chain by promoting the sale of local handicrafts and participation in cultural activities. This strengthens the resilience of the local economy and reduces dependence on a single sector, creating a more holistic and sustainable economic model.

One of the most impactful initiatives is the development of a conceptual "Aral Sea Ecotourism Corridor," linking the city of Nukus with the Aral Sea basin, the ship cemetery at Muynak, and the Ustyurt Plateau. The GIZ partnership has focused on several key components within this corridor:

Community Guesthouse Network: In villages along the corridor, GIZ has provided micro-grants and training to local families to convert their homes into guesthouses. This not only provides a stable income but also allows tourists to experience authentic Karakalpak culture and cuisine, as highlighted by Sodikov and Mirzayev (2024). The training focuses on hygiene standards, service quality, and basic English language skills. The success of this model is crucial for distributing the economic benefits of tourism widely across the rural population.

Specialized Guide Training: The Aral Sea region requires highly knowledgeable guides. GIZ has partnered with local universities to develop a certified guide training program. The curriculum includes modules on environmental science, the history of the Aral Sea disaster, and the unique flora and fauna of the region. This ensures that

176 Note: The data in this table is purely illustrative and does not reflect actual GIZ statistics.

the ecotourism experience is not only engaging but also educational, reinforcing the conservation message.

Digital Marketing and Promotion: The partnership has funded the development of a multilingual website and social media campaigns to promote the region internationally. These platforms showcase the unique landscapes, the cultural heritage of the Karakalpaks, and the stories of local communities involved in the ecotourism projects. The use of high-quality photography and video content, often created in collaboration with international travel bloggers, has been instrumental in raising the region's profile.

The success of these initiatives within the Aral Sea Ecotourism Corridor demonstrates the power of a coordinated, multi-faceted approach. By combining infrastructure development with human capacity building and strategic marketing, the GIZ partnership has created a self-sustaining model that is attracting increasing numbers of tourists and providing tangible benefits to the local population.

Recommendations and Conclusion

The analysis of German partnerships in ecotourism in Karakalpakstan shows that GIZ has played a crucial role in promoting sustainable development. The approach of building local capacities and directly involving the population in the value creation chain is a very promising model that goes beyond mere financial support. The projects have not only highlighted the tourism potential of the region but have also demonstrated that ecotourism can be a viable tool for socioeconomic recovery. To ensure long-term success, several recommendations can be made for future projects. It is vital to strengthen the networking of stakeholders from tourism, nature conservation, and local administration to create synergies. Future funding should also focus on the construction of environmentally friendly infrastructure, such as guesthouses powered by renewable energy. It is also crucial that future projects have improved data collection mechanisms to more accurately quantify the socioeconomic and ecological impacts and demonstrate the effectiveness of the measures. In conclusion, German partnerships have made a significant contribution to shaping Karakalpakstan's green tourism landscape. The partnership models based on capacity building and local involvement provide a blueprint for similar regions worldwide facing comparable challenges. The continuity of this cooperation is critical to consolidating past successes and establishing Karakalpakstan as a globally recognized example of responsible and sustainable tourism.

List of references

1. Alimov, A. K., Salaev, S. K., Adilchaev, R. T., Allanazarov, K. J., & Saukhanov, J. K. (2020). Ecotourism development in the Republic of Karakalpakstan: Historical places and protected areas. Journal of Critical Reviews, 7(12).

2. Federal Ministry for Economic Cooperation and Development (BMZ). (2024). Country Information Uzbekistan. Retrieved from https://www.bmz.de/en/countries/uzbekistan

3. Fennell, D. A. (2020). Ecotourism. Routledge.

4. Содиков, М. (2025). ТЕХНОЛОГИЧЕСКОЕ ЛИДЕРСТВО И СТРУКТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ ОТРАСЛЕЙ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ В КОНТЕКСТЕ ТУРИЗМА. Экономическое развитие и анализ, 3(1), 162-168.
5. GIZ. (2024). Building a Sustainable Future for Karakalpakstan. Retrieved from https://www.giz.de/de/downloads/giz2024-en-Building-a-sustainable-future-for-Karakalpakstan.pdf
6. Kreutzmann, H. (2021). Ecological and Economic Development of the Aral Sea Region. GIZ Publication.
7. Sodikov, M. O. (2024). The Impact of Influencers on Tourism Digital Advertising in the Republic of Karakalpakstan. American Journal of Business Management, Economics and Banking, 24, 91–97.
8. Strategy for the Sustainable Growth of Tourism in the Republic of Karakalpakstan 2023–2026. (2023). ECO-ARAL Network. Retrieved from https://ecoaral.org
9. Report on the GIZ Training at Lake Sudochie. (2022). Saiga Conservation Alliance. Retrieved from https://saiga-conservation.org
10. Sodikov, M. (2023). Key Features of Digital Advertising Development in Tourism in Uzbekistan. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 1(maxsus son).

Turizm sohasida iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash

Turdiyeva Nigora Ahmed qizi
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Magistrant
Aripova Madina Nazirjonovna
Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Magistrant

Annotatsiya. Ushbu maqola turizm sohasining iqtisodiy salohiyatidan foydalanish samaradorligini baholash uchun metodologik yondashuvlar, empirik indikatorlar va amaliy tavsiyalarni taklif etadi. Tadqiqotning maqsadi — turizmning hududiy va milliy iqtisodiy o‘sishga qo‘shgan hissasi (ish bilan ta’minlash, qo‘shimcha qiymat, valyuta tushumlari) hamda resurslardan samarali foydalanish darajasini aniqlash uchun o‘lchovlar to‘plamini ishlab chiqishdir

Maqolada shuningdek, samaradorlikni oshirish bo‘yicha siyosat tavsiyalar beriladi. Ushbu tavsiyalar barqaror va inkluziv o‘sishga erishishda turizm resurslaridan maksimal iqtisodiy foydalanishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: Turizm iqtisodiy samaradorligi; Input–output modeli; Multiplikator effektlari; Qo‘shilgan qiymat va ish bilan ta’minlash; Resurslardan foydalanish samaradorligi; O‘zbekiston turizmi; Siyosat tavsiyalari va barqaror rivojlanish.

Kirish

Bugungi kunda turizm sohasi jahon xo‘jalik tizimining eng tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri sifatida global iqtisodiyotda muhim o‘rin egallamoqda. Xalqaro turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 2024 yilda 10,2 foizni, to‘g‘ridan-to‘g‘ri bandlikdagi ulushi esa 9,8 foizni tashkil etgani qayd etilgan. Turizm sohasining jahon iqtisodiyotiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri hissasi 11 trillion AQSh dollari atrofida bo‘lib, u global miqyosda 300 milliondan ortiq ish o‘rni yaratilishiga sabab bo‘lmoqda. Shu bois, turizm iqtisodiy salohiyatining samarali boshqaruvi milliy iqtisodiyotning o‘sish dinamikasini ta’minlovchi strategik yo‘nalishlardan biri sifatida ko‘riladi.

O‘zbekiston Respublikasida ham so‘nggi yillarda turizmni iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlaridan biri sifatida rivojlantirishga qaratilgan islohotlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Davlat statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga ko‘ra, 2024 yilda mamlakatga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni 6,6 million nafardan oshib, 2019-yil pandemiyagacha bo‘lgan davr ko‘rsatkichiga yaqinlashgan. Shu davrda turizm xizmatlari eksporti hajmi 1,8 milliard AQSh dollarini, tarmoqning YAIMdagi ulushi esa 3,4 foizni tashkil etgan.

Turizmning iqtisodiy salohiyati deganda — mamlakatning tabiiy, madaniy, me’moriy, ijtimoiy va ishlab chiqarish resurslaridan iqtisodiy foyda keltirish imkoniyatlari tushuniladi. Biroq ushbu salohiyatdan foydalanish samaradorligi har doim ham yuqori darajada emas. Ayrim hududlarda infratuzilma rivojlanishining pastligi, xizmatlar sifati va diversifikatsiyasi yetarli emasligi, turistik oqimlarni boshqarishdagi nomutanosibliklar iqtisodiy natijadorlikni cheklab qo‘ymoqda. Shu boisdan, turizmning iqtisodiy salohiyatini baholash va undan foydalanish samaradorligini aniqlash milliy iqtisodiy siyosat uchun dolzarb masala hisoblanadi.

Turizm sohasida samaradorlikni baholashning ilmiy-amaliy ahamiyati shundan iboratki, bu jarayon resurslardan foydalanish darajasini, qo‘shilgan qiymat yaratish koeffitsiyentini, bandlik va investitsion qaytish darajasini aniqlash imkonini beradi. Zamonaviy yondashuvlarda bu borada Turizm uy-uy hisobi, input–output modellari, hamda ijtimoiy hisob-kitob matritsalari asosidagi multiplikator tahlili keng qo‘llanilmoqda. Ushbu usullar orqali turizmning bevosita va bilvosita iqtisodiy ta’siri, ya’ni “multiplikator effekti” aniqlanib, iqtisodiy salohiyatdan foydalanishning miqdoriy ifodasi o‘lchanadi.

Maqolaning maqsadi — O‘zbekiston misolida turizm sohasining iqtisodiy salohiyatidan foydalanish samaradorligini kompleks baholash, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflarni ishlab chiqishdan iboratdir. Tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, turizm sohasining iqtisodiy salohiyatini to‘liq ishga solish nafaqat YAIM o‘sishiga, balki bandlikning oshishiga, mintaqaviy infratuzilmaning rivojlanishiga va valyuta tushumlarining barqaror oshishiga ham xizmat qiladi. Shu boisdan, maqolada turizm iqtisodiy salohiyatini baholashning nazariy asoslari, amaliy tahlil usullari hamda O‘zbekiston sharoitidagi iqtisodiy samaradorlikni oshirish yo‘nalishlari ilmiy tahlil qilinadi

Adabiyotlar tahlili

Turizm sohasida iqtisodiy salohiyatni baholash muammosi xalqaro miqyosda keng o‘rganilgan bo‘lib, turli iqtisodiy maktablar va ilmiy yo‘nalishlarda bu masalaga turlicha yondashuvlar ishlab chiqilgan. Klassik yondashuvlarda turizmning iqtisodiy ta’siri asosan yalpi ichki mahsulot (YAIM)ga qo‘shgan hissasi, bandlik darajasi va eksport tushumlari orqali baholangan Bu yondashuvlar turizmni “ko‘p tarmoqli iqtisodiy tizim” sifatida qarab, uning bevosita va bilvosita ta’sirlarini aniqlashga qaratilgan.

Zamonaviy tadqiqotlarda esa turizmning iqtisodiy samaradorligi “barqaror rivojlanish” paradigmasi bilan uzviy bog‘lanib, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko‘rsatkichlar uyg‘unligida o‘rganilmoqda. Masalan, Dwyer va Forsyth tomonidan ishlab chiqilgan “Integrated Tourism Economic Impact Model (ITEIM)” konsepsiyasi turizmning milliy iqtisodiyotga kompleks ta’sirini input–output tahlili, multiplikator koeffitsiyentlari va qo‘shilgan qiymat bo‘yicha o‘lchash imkonini beradi.

BMT Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) hamda Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti (OECD) tomonidan ishlab chiqilgan Tourism Satellite Account (TSA) metodikasi bugungi kunda eng ishonchli xalqaro baholash vositasi sifatida qabul qilingan. TSA turizmning iqtisodiyotdagi real o‘rnini aniqlash, boshqa tarmoqlar bilan integratsiyasini baholash hamda milliy hisoblar tizimi bilan uyg‘unlikda ishlash imkonini beradi.

O‘zbekistonlik olimlar orasida ham bu yo‘nalishda qator tadqiqotlar olib borilgan. Jumladan, R. Qudratov va N. Yusupov ishlarida turizmning mintaqaviy iqtisodiyotdagi ahamiyati, resurslardan foydalanish samaradorligi hamda infratuzilmaviy investitsiyalar tahlil qilingan. Shuningdek, M. Xo‘jaqulova tomonidan turizm salohiyatining mintaqaviy rivojlanishdagi ko‘rsatkichlari bo‘yicha iqtisodiy modellashtirish yondashuvlari ishlab chiqilgan.

Yuqoridagi adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, turizm iqtisodiy salohiyatini baholashda integratsiyalashgan ko‘rsatkichlar tizimini joriy etish, ayniqsa rivojlanayotgan mamlakatlar uchun, iqtisodiy siyosatni samarali rejalashtirish va resurslardan oqilona foydalanish imkonini beradi. Tahlil quyidagi asosiy mezonlarga tayangan:

Iqtisodiy natijadorlik – turizmning YAIMga qo‘shgan hissasi va qo‘shilgan qiymat ulushi.

Resurslardan foydalanish samaradorligi – infratuzilma, inson kapitali va moliyaviy resurslardan foydalanish darajasi.

Ijtimoiy ta’sir – bandlik, mahalliy tadbirkorlik faolligi va daromadlarning hududiy taqsimoti.

Barqaror rivojlanish ko‘rsatkichi – ekologik va ijtimoiy barqarorlik bilan uyg‘unlashgan iqtisodiy natijalar.

Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, unda turizm iqtisodiy salohiyatini baholash uchun TSA va input–output modeli asosida kompleks indikatorlar tizimi taklif etiladi, bu tizim O‘zbekistonning mavjud statistik bazasiga moslashtirilgan holda ishlab chiqilgan.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston turizm sohasining iqtisodiy salohiyatidan foydalanish darajasi so‘nggi yillarda sezilarli o‘sish bilan birga, hududlar kesimida nomutanosib holatda shakllanmoqda. 2018–2024 yillar oralig‘ida mamlakatda turizm sektori iqtisodiy ko‘rsatkichlari barqaror o‘sish tendensiyasini namoyon etgan bo‘lsa-da, uning mavjud salohiyatdan to‘liq foydalanish darajasi hali 70–75 foiz atrofida baholanmoqda (Statistika agentligi, 2025).

2024 yilda O‘zbekiston turizm sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 3,4 foizni tashkil etgan bo‘lib, bu ko‘rsatkich 2018 yildagi 2,2 foizga nisbatan 1,2 foiz punktga o‘sishni bildiradi. Shu davrda turizm xizmatlari eksporti hajmi 1,8 milliard AQSh dollariga, xorijiy sayyohlar oqimi esa 6,6 million kishiga yetgan. WTTC ma’lumotlariga ko‘ra, turizm sektorining bevosita bandlikdagi ulushi O‘zbekistonda 350 mingdan ortiq ish o‘rnini tashkil qilgan, bilvosita ta’siri bilan esa bu raqam 600 mingdan ortiq bandlikni qamrab oladi.

Hududlar kesimida esa eng yuqori iqtisodiy faollik Buxoro, Samarqand va Toshkent viloyatlarida kuzatilgan bo‘lib, bu hududlar mamlakatdagi umumiy turizm daromadining qariyb 62 foizini ta’minlagan. Shu bilan birga, Qashqadaryo, Sirdaryo va Jizzax viloyatlarida turizm resurslari mavjud bo‘lishiga qaramay, iqtisodiy salohiyatdan foydalanish darajasi nisbatan pastligicha qolmoqda.

Input–output tahlil natijalariga ko‘ra, turizm sektorida multiplikator effekti o‘rtacha 1,86 ni tashkil etgan. Ya’ni, turizm xizmatlariga kiritilgan har 1 so‘mlik qo‘shimcha investitsiya iqtisodiyotda 1,86 so‘mlik umumiy qiymat yaratadi. Bu ko‘rsatkich ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish tarmoqlari o‘rtasidagi iqtisodiy integratsiyaning kuchayib borayotganini anglatadi.

Resurslardan foydalanish samaradorligi indikatoriga ko‘ra, turizm sohasida infratuzilmaviy loyihalarga yo‘naltirilgan 1 mlrd so‘m investitsiya o‘rtacha 1,4 mlrd so‘m hajmida iqtisodiy natija bergan. Shu bilan birga, inson kapitalidan foydalanish samaradorligi 78 foiz darajada baholangan bo‘lib, bu sohada malakali kadrlar yetishmovchiligi mavjudligini ko‘rsatadi. Resurslardan foydalanish samaradorligi tahlili quyidagi natijalarni ko‘rsatdi:

Infratuzilma samaradorligi indeksi (ISI) – 0,78

Kadrlar salohiyati indeksi (HSI) – 0,73

Marketing samaradorligi indeksi (MSI) – 0,69

Innovatsion salohiyat indeksi (INI) – 0,65

Mazkur ko‘rsatkichlar asosida umumiy iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligi indeksi 0,71 deb baholandi. Bu, turizmning mavjud iqtisodiy imkoniyatlaridan to‘liq foydalanilmayotganini bildiradi.

Tadqiqot natijalari tahlili shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston turizm sohasida iqtisodiy salohiyatdan foydalanishning hozirgi darajasi nisbatan ijobiy tendensiyaga ega bo‘lsa-da, u hali to‘liq potensialni ishga solish bosqichiga yetmagan. 2024-yil yakunlariga ko‘ra turizmning YAIMdagi ulushi 3,4 foizni tashkil etgani mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim yutuq sanaladi, biroq bu ko‘rsatkich jahon o‘rtacha darajasidan past bo‘lib qolmoqda . Shu boisdan, turizm iqtisodiy salohiyatini yanada samarali boshqarish uchun tizimli institutsional va investitsion islohotlar zarur.

Resurslardan foydalanish samaradorligi tahlili O‘zbekiston turizm tarmog‘ida iqtisodiy imkoniyatlarning to‘liq ishga solinmaganini ko‘rsatadi. Ayniqsa, kadrlar salohiyati indeksi 0,73 darajasida baholangan bo‘lib, bu malakali xodimlar yetishmovchiligi va xizmat ko‘rsatish sifatining o‘rtacha darajada ekanini bildiradi.

Bu borada xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, inson kapitali turizm iqtisodiy samaradorligining asosiy drayveridir. Masalan, Singapur va BAAda turizm sohasiga yo‘naltirilgan ta’lim dasturlari va sertifikatlash tizimlari iqtisodiy samaradorlikni 15–20 foizga oshirgan. O‘zbekistonda ham turizm yo‘nalishidagi oliy ta’lim muassasalari va kasb-hunar markazlarining soha ehtiyojlariga moslashuvi strategik ahamiyat kasb etadi.

Turizmning raqamli transformatsiyasi so‘nggi yillarda global iqtisodiyotda asosiy o‘sish omillaridan biriga aylangan. UNCTAD ma’lumotlariga ko‘ra, raqamli turizm xizmatlarining umumiy turizm hajmidagi ulushi 35–40 foizni tashkil etmoqda. O‘zbekistonda esa bu ko‘rsatkich 18–20 foiz atrofida, ya’ni potensialdan deyarli ikki barobar past.

Bu holat innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilmaganligi bilan bog‘liq. Ayniqsa, “raqamli bronlash tizimlari”, “virtual yo‘nalishlar”, “AI asosida xizmat ko‘rsatish” va “raqamli to‘lov platformalari” kabi yechimlar turizm samaradorligini oshirishning muhim omili sifatida ko‘riladi. Shu jihatdan, “Digital Uzbekistan – 2030” dasturi doirasida turizmni raqamlashtirish bo‘yicha maxsus yo‘nalish yaratish maqsadga muvofiq.

Turizm sohasida iqtisodiy salohiyatdan samarali foydalanish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishiga aylanishi lozim. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, mavjud yutuqlar bilan birga, quyidagi yo‘nalishlarda tizimli islohotlarni amalga oshirish zarur:

TSA (Tourism Satellite Account) tizimini to‘liq joriy etish va muntazam yangilab borish;

Hududiy turizm klasterlarini shakllantirish orqali iqtisodiy resurslarni joylarda faolroq ishga solish;

Infratuzilma investitsiyalarini barqaror moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish;

Raqamli xizmatlar va innovatsion marketing strategiyalarini kuchaytirish;

Kadrlar tayyorlash tizimini xalqaro talablar bilan uyg‘unlashtirish.

Mazkur chora-tadbirlar turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirib, uning milliy iqtisodiyotdagi strategik ahamiyatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston turizm sohasi yuqori iqtisodiy salohiyatga ega bo‘lsa-da, undan foydalanish samaradorligini oshirish uchun quyidagi shartlar muhim ahamiyat kasb etadi:

- investitsiya muhitini yaxshilash va xususiy sektor ishtirokini kengaytirish;
- raqamli texnologiyalar va innovatsion yechimlarni faol joriy etish;
- hududlar kesimida muvozanatli rivojlanishni ta’minlash;
- turizmda xizmat sifati va inson kapitalini rivojlantirishdan iborat.

Bu yondashuvlar O‘zbekistonni 2030-yilgacha bo‘lgan davrda Markaziy Osiyoda raqobatbardosh turizm markaziga aylantirish imkonini beradi.

Xulosa

O‘zbekistonning turizm iqtisodiy salohiyati yuqori bo‘lishiga qaramay, uni iqtisodiy aylanishga jalb etish darajasi nisbatan pastligicha qolmoqda.

Turizmning mintaqaviy rivojlanishi notekis bo‘lib, asosiy oqimlar Buxoro, Samarqand va Toshkent kabi markazlarda to‘plangan; bu esa boshqa hududlarda salohiyatning yetarli darajada ishlatilmasligiga sabab bo‘lmoqda.

Xizmatlar sifati, raqamli marketing va turistik infratuzilma bo‘yicha xorijiy tajribalar bilan uyg‘unlashgan yondashuv hali to‘liq shakllanmagan.

Turizm tarmog‘ining iqtisodiy samaradorligini baholashda xalqaro metodologiyalar — xususan, Turizm uy-uy hisobi (TSA) va multiplikator tahlili kabi iqtisodiy modellarni joriy etish zarur.

Hududiy turizm klasterlarini shakllantirish — iqtisodiy salohiyatni mahalliy resurslarga asoslangan holda boshqarish va samaradorlikni oshirish imkonini beradi.

Turizm infratuzilmasiga investitsiyalarni kengaytirish — davlat-xususiy sheriklik asosida mehmonxona, transport, servis tarmoqlarini modernizatsiya qilish.

Raqamli iqtisodiy modelni joriy etish — onlayn bronlash, raqamli marketing va turizm ma’lumot bazalarini integratsiyalash orqali samaradorlikni oshirish.

Kadrlar tayyorlash va malaka oshirish tizimini kuchaytirish — xalqaro turizm bozorining talablariga javob beruvchi xizmat ko‘rsatish madaniyatini shakllantirish.

Turizm samaradorligini baholovchi milliy indeks yaratish — bu orqali mintaqaviy resurslardan foydalanish darajasi va iqtisodiy natijadorlikni muntazam monitoring qilish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Yuqoridagi takliflarni amaliyotga joriy etish O‘zbekistonning turizm sohasidagi iqtisodiy salohiyatini yanada to‘liq ishga solish, eksport salohiyatini kengaytirish hamda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu tariqa, turizm sohasi mamlakatning yalpi iqtisodiy o‘sishida strategik ahamiyat kasb etuvchi barqaror daromad manbaiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni. – Toshkent: 2022-yil 28-yanvar.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti.“Turizm sohasini jadal rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ–5611-son Qarori. – Toshkent: 2024-yil 15-fevral.
3. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. “Turizm faoliyati to‘g‘risida statistik ma’lumotlar to‘plami (2019–2024 yillar)”. – Toshkent: Statqo‘m nashriyoti, 2024. – 85 b.
4. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. “Turizm sohasining yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va investitsion faoliyat ko‘rsatkichlari”. – Rasmiy tahliliy hisobot. – Toshkent, 2024.
5. Karimov, Z. T. “Turizm infratuzilmasi va investitsion muhitni rivojlantirish omillari”. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2020. – 194 b.
6. World Travel & Tourism Council (WTTC). “Economic Impact Report 2024: Global Trends and Outlook.” – London: WTTC Publications, 2024. – 60 p.

7. United Nations World Tourism Organization (UNWTO). “Tourism Data Dashboard.” – Madrid: UNWTO, 2024. URL: https://www.unwto.org/statistics
8. OECD. “Tourism Trends and Policies 2024.” – Paris: OECD Publishing, 2024. – 180 p.
9. World Bank. “Uzbekistan Tourism Competitiveness Report 2023.” – Washington, D.C.: World Bank Group, 2023. – 72 p.
10. WTTC. “Travel & Tourism: Economic Impact Uzbekistan 2024.” – London: World Travel & Tourism Council, 2024. – 24 p.
11. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. “O‘zbekistonning turizm salohiyati va strategik rivojlanish yo‘nalishlari”. – Toshkent: Rasmiy hisobot, 2024. – 52 b.
12. UNDP Uzbekistan. “Sustainable Tourism and Economic Growth: Regional Perspectives.” – Tashkent: UNDP, 2023. – 48 p.
13. Porter, M. E. “Competitive Advantage of Nations.” – New York: Free Press, 2019. – 875 p.

Turizm turlari orasida gastronomik turizmning o‘rni

Xashimova Shaxnoza Shuxrat qizi,
“Turizm va mehmonxona biznesi” kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada gastronomik turizmning zamonaviy turizm turlari orasidagi o‘rni, uning iqtisodiy va madaniy ahamiyati, shuningdek O‘zbekiston hududlari bo‘yicha rivojlanish darajasi tahlil qilingan. So‘nggi yillarda xalqaro va ichki turizmda milliy taomlarni tatib ko‘rish motivi kuchayib borayotgani, turistlarning ulkan qismi gastronomik tajribani sayohatning ajralmas elementi sifatida qabul qilayotgani ta’kidlangan. Tadqiqotda O‘zbekiston viloyatlari kesimida mashhur taomlar, gastronomik tadbirlar, mavjud imkoniyatlar va rivojlanish tendensiyalari ko‘rib chiqilgan. Natijalar gastronomik turizm milliy brendni targ‘ib qilish, mahalliy iqtisodiyot tarmoqlarini qo‘llab-quvvatlash hamda madaniy merosni asrashda muhim omil ekanini ko‘rsatadi. Maqola yakunida gastronomik turizmni tizimli rivojlantirish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Gastronomik turizm; milliy taomlar; O‘zbekiston turizmi; madaniy meros; turizm turlari; gastronomik tadbirlar; mahalliy oshxona; hududiy turizm rivoji; turistlar motivatsiyasi; iqtisodiy ta’sir.

Kirish

Global turizm industriyasi so‘nggi o‘n yillikda sezilarli darajada diversifikatsiyalanib, yangi yo‘nalishlar va maxsus turlar jadal rivojlanmoqda. Ushbu jarayonda gastronomik turizm alohida ahamiyat kasb etib, sayohatchilarning ma’lum bir hududning milliy taomlari, pazandachilik an’analari, o‘ziga xos oshxona madaniyati bilan tanishish istagi kuchaymoqda. Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, zamonaviy turistlarning aksariyati gastronomik tajribani

sayohatning eng muhim tarkibiy qismi sifatida baholaydi. Shu bois gastronomik turizm nafaqat madaniy almashinuvning samarali vositasi, balki mintaqalar iqtisodiyotini rivojlantirish, qo‘shimcha ish o‘rinlarini yaratish, milliy brendni shakllantirish va madaniy merosni saqlashda muhim instrumentga aylanmoqda.

O‘zbekistonning boy gastronomik merosi, hududlar bo‘yicha xilma-xil taomlari va qadimiy pazandachilik an’analari mazkur turizm turini rivojlantirish uchun katta imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, viloyatlarning o‘ziga xos taomlari, har yili o‘tkazilayotgan gastronomik festivallar, xalqaro miqyosda e’tirof etilayotgan milliy taomlar mamlakat gastronomik salohiyatini yanada oshirmoqda. Shu nuqtai nazardan, gastronomik turizmning O‘zbekiston turizm tarmoqlari orasidagi o‘rnini aniqlash, uning iqtisodiy va madaniy samaralarini baholash hamda rivojlanish istiqbollarini belgilash muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism

So‘nggi yillarda turizm sohasida yangi yo‘nalishlar shakllanmoqda. Shulardan eng jadal rivojlanayotgan turlaridan biri bu gastronomik turizm hisoblanadi. Gastronomik turizm — bu sayohatchilarning ma’lum bir hududga o‘sha joyning milliy taomlari, oshxona madaniyati, an’anaviy pazandachiligi va mahsulotlari bilan tanishish maqsadida tashrif buyurishidir.

Jahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, turistlarning 70 foizidan ortig‘i safar davomida mahalliy taomlarni tatib ko‘rishni eng muhim tajriba sifatida baholaydi [177]. Shu sababli, gastronomik turizm nafaqat madaniy almashinuv vositasi, balki mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda muhim omil hamdir.

O‘zbekiston boy milliy oshxonasi, qadimiy an’analari va har bir viloyatga xos taomlari bilan ushbu yo‘nalishda ulkan imkoniyatlarga ega. Turizm turlari quyidagi asosiy yo‘nalishlarga bo‘linadi:[178]

1-jadval.

Turizm turlari, maqsadi va ularning O‘zbekistonda rivojlanish darajasi

№	Turizm turi	Asosiy maqsadi	O‘zbekistonda rivojlanish darajasi
1	Madaniy turizm	Tarixiy yodgorliklarni ziyorat qilish	Yuqori
2	Ekologik turizm	Tabiat va muhofaza qilinadigan hududlar	O‘rta
3	Diniy turizm	Ziyorat joylariga tashrif	Yuqori
4	Tibbiy turizm	Davolanish, sog‘lomlashtirish	O‘rta
5	Gastronomik turizm	Milliy taomlar bilan tanishish	Jadal rivojlanmoqda

Ko‘rinib turibdiki, gastronomik turizm so‘nggi yillarda eng faol rivojlanayotgan turlar sirasiga kiradi. 2014-yildan 2025-yilgacha bo‘lgan davrda O‘zbekistonga

[177] (UNWTO, 2023).
[178] O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi statistik byulleteni, 2024-yil.

kelgan sayyohlarning 25–30 foizi milliy oshxonani tatib ko‘rish maqsadida tashrif buyurgan [179].

Gastronomik turizm milliy iqtisodiyotning quyidagi sohalariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

Restoran va umumiy ovqatlanish tarmoqlarida ish o‘rinlari ko‘payadi;

Mahalliy fermerlar mahsulotlariga talab oshadi;

Milliy brend va madaniyat ommaviy ravishda tanitiladi;

Ichki va tashqi turizm o‘rtasida muvozanat shakllanadi.

Misol uchun, 2023-yilda O‘zbekistonga kelgan xorijiy sayyohlarning 38 foizi gastronomik tadbirlarda qatnashgan, ularning aksariyati (asosan Rossiya, Turkiya va Janubiy Koreyadan) milliy taomlar festivaliga tashrif buyurgan [180].

2-jadval.

O‘zbekiston viloyatlari orasida gastronomik turizm mahsulotlari va sayyohlar soni

Viloyat	Mashhur taomlari	2024-yilda kelgan sayyohlar soni (ming)	Ulardan gastronomik turizm uchun (%)
Toshkent	Palov, somsa, non	940	30%
Buxoro	Shivit oshi, qovurma lag‘mon	560	45%
Buxoro	Shivit oshi, qovurma lag‘mon	560	45%
Xorazm	Tukhum barak, norin	310	40%
Farg‘ona	Chuchvara, lag‘mon	280	25%

Har yili O‘zbekistonda bir nechta yirik gastronomik tadbirlar o‘tkaziladi:

“Milliy taomlar festivali” — Toshkent, Samarqand, Buxoro shaharlarida;

“Palov sayli” — har yili 1-oktabrda;

“O‘zbekiston taomlari haftaligi” — 2023-yildan beri xalqaro miqyosda.

Bu tadbirlar turistlar oqimini oshirish bilan birga, O‘zbekiston oshxonasining xalqaro imijini mustahkamlaydi.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tahlillar gastronomik turizmning O‘zbekiston turizm tizimidagi strategik ahamiyatini yaqqol namoyon etadi. Avvalo, milliy oshxonaga bo‘lgan xalqaro qiziqishning ortib borayotgani, viloyatlar kesimida kuchli gastronomik resurslarning mavjudligi va gastronomik tadbirlarning muntazam yo‘lga qo‘yilganligi ushbu yo‘nalishning raqobatbardoshligini yanada mustahkamlamoqda. O‘zbekistonning noyob milliy taomlari — palov, tandir go‘sht, somsa, shivit oshi, lag‘mon va boshqa ko‘plab mahsulotlar nafaqat gastronomik tajribani boyitadi, balki mintaqalarning brend imijini shakllantirishda ham muhim omil sifatida maydonga chiqadi.

[179] (Stat.uz, 2025).

[180] (TourStat, 2024).

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, gastronomik turizmning rivojlanishi iqtisodiyotga ko‘p qirrali ta’sir ko‘rsatadi:

mahalliy fermer xo‘jaliklari mahsulotlariga barqaror talab vujudga keladi;

restoran va umumiy ovqatlanish tarmoqlarida yangi ish o‘rinlari yaratiladi;

hududiy tadbirkorlik, ayniqsa, kichik biznes va oilaviy korxonalar faollashadi;

milliy oshxona mintaqaviy va xalqaro bozorlar uchun marketing vositasiga aylanadi.

Bundan tashqari, gastronomik turizmning madaniy funksiyasi ham katta ahamiyatga ega. Unda qadimiy pazandachilik an’analari, hududlarga xos oshpazlik merosi, urf-odatlar va taom tayyorlash jarayonlariga oid nomoddiy madaniy meros unsurlari avloddan avlodga o‘tib boradi. Bu esa mahalliy identitetni mustahkamlash, madaniy xilma-xillikni saqlash va turistik tajribani boyitishda muhim rol o‘ynaydi.

Shu bilan birga, gastronomik turizmni yanada rivojlantirishda hal etilishi lozim bo‘lgan bir qator masalalar ham mavjud. Jumladan, viloyatlar bo‘yicha xizmat sifati bir xil emasligi, ayrim hududlarda zamonaviy ovqatlanish infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xalqaro tanlovga moslashtirilgan “gastro-marshrutlar”ning yo‘qligi va mahalliy oshpazlar uchun malaka oshirish dasturlarining cheklanganligi muhim to‘siqlar sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shuningdek, gastronomik tadbirlarni xalqaro miqyosda keng targ‘ib qilish, marketing kampaniyalarini kuchaytirish va onlayn platformalar orqali milliy oshxonani global auditoriyaga taqdim etish ham zarurdir.

Ushbu omillarni inobatga olgan holda, maqolada ilgari surilgan takliflar — “gastro-marshrutlar” yaratish, oshpazlik bo‘yicha mahorat darslari joriy etish, xalqaro oshxona festivallarini kengaytirish va “UzGastro” brendi orqali yagona gastronomik konsepsiyani ishlab chiqish — O‘zbekistonning gastronomik turizm bo‘yicha raqobatbardoshligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, gastronomik turizm O‘zbekistonning turizm industriyasini diversifikatsiya qilish, hududiy iqtisodiy o‘sishni ta’minlash, madaniy merosni saqlash va mamlakatning xalqaro turizm bozoridagi mavqeini mustahkamlashda muhim strategik yo‘nalishlardan biridir. Mazkur sohani ilmiy asosda rivojlantirish, kompleks yondashuvni shakllantirish va tizimli choralar ko‘rish orqali gastronomik turizmni iqtisodiyotning barqaror va yuqori daromad beruvchi segmentiga aylantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. UNWTO Annual Report, 2023.
2. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi (www.stat.uz).
3. O‘zbekiston Turizm qo‘mitasi rasmiy sayti (www.motachiliktourism.uz).
4. “Gastronomik turizmning zamonaviy rivojlanish tendensiyalari”, Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti, 2024.
5. TourStat xalqaro hisobotlari, 2024.

Turizm bozorining rivojlanish holati va tendensiyalari

Suyunov Alijon
“Ipak Yo’li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston turizm bozorining rivojlanish holati, mavjud imkoniyatlari va zamonaviy tendensiyalari tahlil qilingan. Tadqiqotda mamlakatning tarixiy-madaniy merosi, Buyuk Ipak yo‘li markazida joylashganligi, madaniyat va sivilizatsiya rivojiga qo‘shgan hissasi turizm industriyasining raqobatbardosh ustunliklari sifatida ko‘rib chiqiladi. Turizmning milliy iqtisodiyot tarmoqlari — qishloq xo‘jaligi, sanoat, transport va xizmat ko‘rsatish sohalari bilan o‘zaro bog‘liqligi, uni iqtisodiy o‘sishning muhim omili sifatida shakllantirayotgani ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, so‘nggi yillarda O‘zbekiston turizm industriyasining jadal rivojlanishiga ta’sir etayotgan ichki va tashqi omillar, bozor talablarining o‘zgarishi, infratuzilma modernizatsiyasi hamda xalqaro turistik integratsiyaning kuchayishi ham tahlil etiladi. Maqola turizm bozoridagi asosiy tendensiyalarni aniqlash hamda uning respublika iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatini baholashga qaratilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm bozori; O‘zbekiston turizmi; turizm iqtisodiyoti; Buyuk Ipak yo‘li; tarixiy-madaniy meros; turizm infratuzilmasi; iqtisodiy rivojlanish; zamonaviy tendensiyalar; turizm salohiyati; Markaziy Osiyo.

Kirish

Turizm ham respublikamiz iqtisodiyotida qishloq xo’jaligi, sanoat, transport va boshqa makroiqtisodiy tarmoqlar qatori o’zining munosib o’rniga ega bo’lishi uchun yetarlicha resurslarga ega. Mamlakatimizda turizmni rivojlantirish imkoniyatlari bo’yicha Markaziy Osiyo davlatlari ichida yetakchi hisoblanadi. Chunki mamlakatimiz jahon sivilizatsiya o’choqlaridan biri sifatida, o’zining asori-atiqalari bilan mashhurdir. Bizning madaniyatimiz dunyo xalqlari san’at, arxitektura, shaharsozlik va ko’pgina sohalarga o’lkan hissasini qo’shgan. Tarixda ma’lumki, mintaqaning rivojlanishida ma’lum darajada turizmning ham hissasi bo’lgan. Chunki, mamlakatimiz «Buyuk ipak yo’li» markazida joylashgan, shuning uchun savdo-sotiq va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy aloqalar rivojlangan bo’lib, ulardan tushgan daromatlar mamlakat xazinasiga katta ulush qo’shgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Mustahkam ko’p tarmoqli iqtisodiyotga ega bo’lish uchun iqtisodiy qaram bo’lmaslikkina emas, balki xar bir davlat o’z iqtisodiyotini mustaqil yaratishga va rivojlantirishga harakat qilishi lozim. Bu jarayon davrida ushbu davlat xalqning turmush darajasi yomonlashmasligi, hamda jamoatchilikdan talab qilinadigan sarf xarajat juda kam miqdorni tashkil qilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaydi. Har qanday davlat uchun esa turizm ana shunday amaliy yo’nalishlardan biri hisoblanadi, ayniqsa xalqaro turizm iqtisodiyotning boshqa muhim manbaa tarmoqlariga nisbatan katta sarmoya talab qilmaydi. Ayni vaqtda milliy iqtisodiyotimizda turizmning

o’rniga nazar tashlasak, shu narsa ayon bo’ladiki mavjud resurslardan har doim ham samarali foydalanishga erishilmayapti.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqot ishi mobaynida qiyosiy tahlil va tizimli qiyoslash, ilmiy abstrakt fikrlash, mantiqiy yondashuv kabi usullardan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar

Mamlakatimizda turizm rivojlanishi jamiyatning yangilanish davriga to’g’ri kelib, u asta-sekinlik bilan sodir bo’layotgan o’zgarishlar jarayonini hisobga olgan holda uning sifatini yanada yaxshilashga to’g’ri kelmoqda [1]. Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma’lumki, iqtisodiyotning rivojlanishi turizm sohasi bilan ham bog’liq. Shuning uchun ham, bozor iqtisodi asosida xo’jalik yuritishga o’tayotgan mamlakatlarda halqaro turizmga katta e’tibor qaratish katta ahamiyatga ega.

1-jadval.

Turizm sohasining mahalliy turizmiga olimlar ta’rifi va adabiyotlar tahlili

T/r	**Olimlar**	**Ta’rif (mahalliy turizm)**
1	*B. Pirojnikova (2018):*	Mahalliy turizm bu mamlakat ichida joylashgan aholi tomonidan o‘z davlatining turistik resurslaridan foydalanish shakli bo‘lib, u ichki iqtisodiy oqimni saqlab qolish va milliy brendni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi[5].
2	*D. Weaver (2006):*	Mahalliy turizmni ichki transport, xizmat ko‘rsatish va milliy identifikatsiyani mustahkamlovchi ijtimoiy fenomen sifatida izohlaydi[4].
3	*UNWTO (World Tourism Organization, 2020):*	Ichki turizm yohud mahalliy turizm ma’lum bir mamlakat aholisining o'z mamlakatida dam olish, biznes yoki boshqa maqsadlarda sayohat qilish faoliyatini o'z ichiga oladi[3].
4	*Muallif ta’rifi:*	Mahalliy turizm bu mamlakat fuqarolarining o‘z mamlakati ichida sayohat qilishi, dam olishi, sog‘lomlashtirish, madaniy, sport yoki boshqa maqsadlarda xizmatlardan foydalanish jarayonidir.

1-jadvalda turizm sohasida mahalliy turizm tushunchalari turli olimlarning ta’rifi keltirilgan bo’lib, shundan ko’rinib turibdiki, olimlarning ta’rifi bo’yicha mahalliy turizm bu bir mamlakat fuqarolarining ichki sayohati hisoblanib, ushbu mahalliy turistlarning tashriflari mamlakatning iqtisodiy o’sishi uchun omil sifatida xizmat qilib kelmoqda. Mahalliy turizmning iqtisodiy samarasi xalqaro turizmga nisbatan tezroq ko‘rinadi, chunki daromad mamlakat ichida qoladi. O‘zbekiston misolida, Samarqand, Buxoro va Xiva kabi shaharlar nafaqat xorijiy, balki mahalliy sayyohlar oqimi hisobiga ham turizm industriyasining muhim qismini tashkil etadi[2]. Bundan tashqari, ichki turizm aholi bandligini oshiradi va mintaqalararo ijtimoiy aloqalarni kuchaytiradi.

Mamlakatda ichki turizm barqaror bo‘lmas ekan, xalqaro turizmni rivojlantirish ham murakkablashadi. Shu sababli, O‘zbekistonda turizm siyosatida ichki turizmni mustahkamlash (transport, xizmat sifati, arzon narx siyosati) orqali xalqaro turizmga tayanch yaratish strategiyasi asosiy yo‘nalishlardan biridir. Shu nuqtai nazardan, turizm tarmog‘ini jahon savdo tizimining ajralmas segmenti sifatida baholash mumkin. Xalqaro turizm rivojlanish yillarini quyidagicha tuslash mumkun:

1-rasm. Xalqaro turizm rivojlanish yillari

1-rasmda, xalqaro turizm rivojlanish bosqichlarini tarixiy jarayon sifatida tahlil qilgan bo’lib [3], uning shakllanishi texnologik, iqtisodiy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan uzviy bog‘liqligi ayon bo‘ladi, yani xalqaro turizm rivojlanish bosqichlari ilmiy g‘oyalar, transport texnologiyalari, iqtisodiy integratsiya va raqamli transformatsiya asosida shakllangan evolyutsion jarayonni ifodalaydi.

Xulosa va takliflar

O‘zbekistonda turizm bozori iqtisodiyotning barqaror tarmoqlaridan biriga aylanib bormoqda. So‘nggi yillarda turizmni milliy iqtisodiyotga integratsiyalash, infratuzilmani modernizatsiya qilish va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish borasida sezilarli yutuqlarga erishilmoqda. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimizning tabiiy, tarixiy, madaniy va gastronomik resurslari turizm sohasida keng imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, turizmning ichki bozori mahalliy turizm ham milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida shakllanmoqda.

O‘zbekistonda turizm bozorini barqaror rivojlantirish uchun:

1. Ichki turizmni qo‘llab-quvvatlash orqali milliy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash;
2. Xalqaro turizmda marketing va brend yaratish siyosatini kuchaytirish;
3. Raqamli infratuzilmani kengaytirish, onlayn bron tizimlari va turistik xaritalarni takomillashtirish;
4. Turizm xizmatlari sifatini oshirish orqali turistlar ishonchini mustahkamlash;
5. Ekologik va madaniy jihatdan mas’uliyatli turizmni rag‘batlantirish lozim.

Mazkur yondashuvlar O‘zbekiston turizm bozorini global raqobat muhitida samarali ishtirok etishiga, yangi investitsiyalar jalb qilishiga va mamlakatning xalqaro imijini mustahkamlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-yanvardagi PF–60-son Farmoni — *“2022–2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”*.
2. O‘zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi (2023). *O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasining rivojlanish ko‘rsatkichlari*. Samarqand.
3. UNWTO (2023). *World Tourism Barometer: Tourism Recovery and Trends 2023*. Madrid: United Nations World Tourism Organization.
4. Weaver, D. & Lawton, L. (2019). *Tourism Management*. 6th ed. Wiley, Hoboken.
5. Pirojnikova, B. (2018). *Vnutrenniy turizm i ego rol v ekonomike regiona*. Moskva: Finansy i Statistika.

The Sustainable Tourist as an Agent of Change: Responsibilities, Ethical Conduct, and Impact in Uzbekistan’s Tourism Development

Khusniddin Egamnazarov
Senior lecturer of department of Tourism and hotel business at the Tashkent State University of Economics

Abstract. This paper explores the role of the sustainable tourist as an agent of change in Uzbekistan’s tourism sector, focusing on their responsibilities, ethical conduct, and impact on sustainable development. Drawing on an integrative conceptual model, the study examines how ethical cognition, behavioral intentions, and contextual factors influence tourists’ actual sustainable behaviors. Data collected through surveys were analyzed using descriptive and inferential statistics to identify key predictors of sustainable tourist behavior. Findings reveal that while ethical awareness significantly shapes behavioral intentions, external enablers and barriers critically affect the translation of intention into action. The study highlights the importance of multi-stakeholder collaboration, infrastructure development, and educational initiatives to empower tourists in promoting sustainability. Recommendations are offered to policymakers and industry practitioners to enhance sustainable tourism practices in Uzbekistan, fostering ecological preservation, cultural respect, and community well-being.

Keywords: Sustainable tourism, Ethical tourism, Tourist behavior, Uzbekistan, Sustainable development, Behavioral intention, Tourism impact

Introduction

Tourism has evolved into one of the most dynamic and rapidly expanding sectors of the global economy, contributing significantly to GDP, employment, and cultural exchange. In 2019 alone, the travel and tourism industry accounted for approximately 10.4% of global GDP and supported 334 million jobs worldwide (WTTC, 2020). Beyond its economic impact, tourism also serves as a medium for intercultural dialogue, preservation of heritage, and global understanding. However, the unprecedented growth of the industry has also raised concerns about its long-term sustainability, particularly in relation to environmental degradation, socio-cultural disruption, and over-tourism in ecologically sensitive destinations.

In response to these challenges, the global tourism discourse has increasingly embraced the paradigm of sustainable tourism, which seeks to balance economic benefits with environmental stewardship and social equity. The United Nations World Tourism Organization (UNT) defines sustainable tourism as “tourism that takes full account of its current and future economic, social and environmental impacts, addressing the needs of visitors, the industry, the environment and host communities” (UNT, 2005). This shift reflects a broader recognition that sustainable development in tourism is not solely the responsibility of governments or industry stakeholders but also depends on the behaviors, values, and decisions of individual tourists.

Within this evolving context, the concept of the sustainable tourist has emerged as a critical yet underexplored dimension of sustainable tourism. Sustainable tourists are not simply consumers of services but are expected to act as agents of positive change, exhibiting ethical conduct, cultural sensitivity, and environmental responsibility throughout their travel experience. They make conscious choices that reduce negative impacts and enhance the well-being of local communities. This includes minimizing carbon footprints, respecting cultural norms, supporting local businesses, and participating in conservation efforts. As such, sustainable tourists are essential actors in realizing the goals of the 2030 Agenda for Sustainable Development, particularly SDG 12 (Responsible Consumption and Production) and SDG 8 (Decent Work and Economic Growth).

In the context of Uzbekistan, a country undergoing a significant transformation in its tourism sector, the role of the sustainable tourist becomes especially relevant. With its rich cultural and architectural heritage, including multiple UNESCO World Heritage Sites, Uzbekistan has positioned tourism as a strategic pillar for socio-economic development. The government’s "Concept for the Development of the Tourism Sector in Uzbekistan 2019–2025" explicitly emphasizes eco-tourism, community-based tourism, and the integration of sustainability principles. Nevertheless, the success of these initiatives depends not only on state policy but also on the engagement and awareness of tourists themselves. There remains a notable gap in scholarly literature regarding the ethical behavior and responsibilities of tourists in Uzbekistan and their contribution to sustainable development goals.

This article aims to address this gap by conceptualizing the sustainable tourist as an active agent of change in Uzbekistan’s tourism development. Specifically, it examines:

1. how the concept of the sustainable tourist is defined and contextualized within Uzbekistan;

2. what ethical and environmental responsibilities are expected of such tourists; and

3. what measurable impact their behavior can have on fostering long-term, inclusive, and responsible tourism practices.

By doing so, the study contributes to both theoretical debates in sustainable tourism and practical discussions on policy and destination management in emerging tourism markets.

Literature Review and Theoretical Framework

Since the inception of sustainable tourism discourse in the late 20th century, the figure of the sustainable tourist has evolved from a narrow environmental protector into a complex, multidimensional agent embedded within wider socio-ecological systems (Mowforth & Munt, 2016). Early conceptualizations emphasized minimal environmental impact, focusing on ecological footprint reduction (Hunter, 1997). However, as tourism scholarship matured, it became apparent that sustainability necessitates an integrated approach that includes ethical conduct, socio-cultural respect, and economic equity (Font & Harris, 2004; Gössling et al., 2015).

The sustainable tourist today is recognized not merely as a passive consumer but as an active co-producer of sustainable outcomes, whose decisions influence the dynamics of destinations and communities (Dolnicar et al., 2020). This transformation is framed by a systems thinking perspective, which situates tourist behavior within complex adaptive systems shaped by interactions between individual cognition, social norms, institutional frameworks, and environmental constraints (Buckley, 2012).

Table 1.

Evolution of Sustainable Tourist Definitions and Attributes in Scholarly Literature (1990–2024)

Period	Key Definition Focus	Core Attributes	Representative Authors	Conceptual Contribution
1990s	Environmental Protection	Resource conservation, minimal ecological footprint	Hunter (1997), Butler (1999)	Focus on ecological limits and carrying capacity
2000s	Ethical and Socio-cultural Respect	Cultural sensitivity, ethical consumerism	Fennell (2006), Wearing (2001)	Emphasis on ethics and community impact
2010s	Integrated Sustainability and Agency	Pro-environmental behavior, social justice, economic fairness	Gössling et al. (2015), Font et al. (2017)	Holistic sustainability frameworks
2020s	Systems Thinking and Co-creation	Adaptive behavior, feedback loops, empowerment	Dolnicar et al. (2020), Wearing (2020)	Dynamic and systemic conceptualization

Giddens' (1984) structuration theory offers a valuable lens to understand how sustainable tourists negotiate between personal agency and structural constraints such as destination policies, cultural norms, and economic incentives. This duality emphasizes that tourists are both shaped by and shape the tourism system.

The Value-Belief-Norm (VBN) theory (Stern, 2000) explicates the psychological processes through which tourists' underlying values and ecological worldviews translate into pro-environmental intentions and behaviors, providing an empirical foundation for behavioral interventions.

Shove et al. (2012) propose social practice theory, which situates sustainable tourist behavior as socially embedded practices influenced by material conditions, competencies, and meanings. This approach shifts focus from individual attitudes to socially reproduced practices.

Fennell (2020) and Schlosberg (2007) highlight the ethical dimension, arguing for a justice-oriented approach that considers the rights and well-being of host communities and ecosystems, positioning sustainable tourists as moral actors accountable to broader socio-ecological justice.

Table 2.

Summary of Theoretical Frameworks Applied in Sustainable Tourism Behavior Studies

Theory	Core Premise	Application in Tourism	Key Strengths	Limitations
Structuration Theory	Agency-structure duality	Explains dynamic interactions in tourism systems	Addresses systemic constraints and agency	May underemphasize individual psychology
Value-Belief-Norm Theory	Values influence behavior	Predicts pro-environmental tourist actions	Strong behavioral prediction	Contextual influences can be overlooked
Social Practice Theory	Behavior as social practice	Focuses on habitual and cultural dimensions	Captures social embedding	Less focus on individual cognition
Ethics of Care	Moral responsibility and justice	Emphasizes ethical obligations to communities	Highlights socio-ecological justice	May be normative, less empirical

A meta-analysis of 35 empirical studies (2010–2024) across multiple regions reveals commonalities and regional disparities (see Figure 1).

Table 3.

Global Empirical Focus in Sustainable Tourist Behavior Research (2010–2024)

Dimension	Share of Studies (%)

Environmental	**45**
Ethical	**20**
Socio-cultural	**25**
Economic	**10**

Notably, research on Central Asia remains marginal, accounting for less than 2% of studies. Uzbekistan, despite its rich cultural heritage and growing tourism sector, lacks robust data on tourist behavior and ethical awareness. Existing studies (e.g., Sharipov & Lee, 2021; Ruziev & Wachtel, 2022) focus primarily on supply-side factors such as infrastructure, policy, and destination marketing.

To address these gaps, this study introduces a dynamic conceptual model (Figure 1) that integrates:

Figure 2. Dynamic Model of Sustainable Tourist Agency in Uzbekistan

The integrative conceptual model for Uzbekistan's sustainable tourism development consists of five key components. First, ethical cognition represents tourists' understanding and internalization of moral responsibilities toward the environment, culture, and local communities. This ethical awareness shapes their behavioral intention, or the conscious motivation to engage in sustainable practices during their travels.

However, the translation of intention into action is influenced by contextual enablers and barriers, which include external factors such as the availability of eco-friendly infrastructure, supportive policies, or obstacles like lack of information and inadequate facilities. These factors affect the actual tourist behavior, which comprises the sustainable actions tourists perform, including waste reduction, cultural respect, and support for local businesses. Finally, there are feedback loops to the tourism system and local communities, where tourist behaviors impact the environment and society, which in turn inform future tourism development strategies, promoting a continuous cycle of sustainability improvement.

Methodology

This study employs a mixed-methods research design combining quantitative and qualitative approaches to comprehensively investigate the role of the sustainable tourist as an agent of change in Uzbekistan's tourism development. The integration of both methods enables triangulation of findings, increasing validity and providing a nuanced understanding of tourists' responsibilities, ethical conduct, and impact.

The quantitative component aims to measure the prevalence of sustainable attitudes and behaviors among tourists, while the qualitative part explores deeper insights into their motivations, perceptions, and contextual influences.

The research focuses on major tourism hubs in Uzbekistan, including Samarkand, Bukhara, and Tashkent, which represent diverse cultural heritage sites and attract both domestic and international tourists. The target population comprises tourists aged 18 and above who visited these destinations during the data collection period.

A stratified random sampling method was used to ensure representation across different tourist demographics, including nationality, age, gender, and purpose of visit (e.g., leisure, cultural tourism, business). For the quantitative survey, a total of 400 respondents were targeted based on a priori sample size calculation to achieve a 95% confidence level and 5% margin of error.

For the qualitative component, 30 semi-structured interviews were conducted with tourists purposively selected for diversity in nationality and sustainability awareness.

Data Collection Methods

A structured questionnaire was developed based on validated scales from previous sustainable tourism research (e.g., Dolnicar et al., 2020; Stern, 2000). The questionnaire includes sections on:

- Demographics and travel profile
- Awareness of sustainable tourism concepts
- Self-reported sustainable behaviors (e.g., waste reduction, cultural respect)
- Attitudes toward ethical responsibilities
- Perceived barriers and enablers to sustainable practices

The questionnaire was pilot-tested with 20 respondents to ensure clarity and reliability. Semi-structured interviews explored tourists' ethical motivations, experiences, and perceptions regarding sustainability during their stay. An interview guide was designed with open-ended questions covering:

- Understanding of sustainability in tourism
- Personal responsibility and ethical considerations
- Observed impacts of tourism on local communities and environment
- Suggestions for improving sustainable practices

Interviews were audio-recorded with consent and transcribed verbatim.

Data Analysis

Survey data were analyzed using descriptive statistics (means, frequencies), inferential statistics including Chi-square tests and ANOVA to assess relationships

between demographic variables and sustainable behaviors. Additionally, multiple regression analysis was applied to identify predictors of sustainable behavior intention.

Statistical analyses were conducted using SPSS v27.

Interview transcripts were analyzed through thematic analysis following Braun and Clarke's (2006) six-step procedure:

1. Familiarization with data
2. Initial code generation
3. Searching for themes
4. Reviewing themes
5. Defining and naming themes
6. Producing the report

NVivo 12 software facilitated coding and organization of qualitative data. Themes were triangulated with quantitative findings for integrated interpretation.

The study adhered to ethical guidelines in social research. Informed consent was obtained from all participants. Confidentiality and anonymity were assured, and participants were free to withdraw at any stage. The research protocol was approved by the Institutional Review Board of Tashkent State University of Economics.

Findings and Discussion

A total of 400 tourists participated in the survey, with a balanced gender distribution (52% male, 48% female). The age distribution was categorized into three groups: 18-24 (30%), 25-40 (45%), and 41-60 years (25%). Participants represented 25 different countries, predominantly Russia (22%), China (18%), and Germany (15%). The majority visited Uzbekistan primarily for cultural tourism (60%), followed by leisure (25%) and business (15%).

Survey results indicate a high level of awareness of sustainable tourism principles among respondents, with 72% correctly identifying environmental and cultural preservation as core elements. However, awareness of the economic and social dimensions of sustainability was moderate (48%). This pattern is consistent with previous global studies, which highlight tourists' tendency to emphasize environmental concerns while underrecognizing socio-economic aspects (Gössling et al., 2015).

To assess whether sustainable behavior varied across age groups, a one-way ANOVA was conducted. Results indicated statistically significant differences in sustainable behavior scores ($F(2, 397) = 5.12$, $p = 0.002$, $\eta^2 = 0.04$), with tourists aged 25-40 demonstrating higher engagement ($M = 4.10$, $SD = 0.36$) than younger (18-24; $M = 3.85$, $SD = 0.42$) and older groups (41-60; $M = 3.70$, $SD = 0.48$) (see Table 4).

Table 4.

ANOVA Results: Sustainable Behavior by Age Group

Age Group	Mean (M)	Standard Deviation (SD)	F-value	p-value	Effect Size (η^2)
18-24	3.85	0.42	5.12	0.002 **	0.04

25-40	4.10	0.36			
41-60	3.70	0.48			

Note: *p < 0.01

These results suggest that middle-aged tourists may have greater environmental and ethical awareness, potentially reflecting their socio-economic stability and life experience, which can influence pro-environmental behaviors (Dolnicar et al., 2020).

A multiple regression analysis was conducted to identify significant predictors of tourists' intention to engage in sustainable behaviors. The model was statistically significant ($F(3, 396) = 178.45$, $p < 0.001$), explaining 58% of variance ($R^2 = 0.58$).

Table 5.

Multiple Regression Predicting Sustainable Behavior Intention

Predictor Variable	**Beta (β)**	**t-value**	**p-value**	**95% Confidence Interval**
Ethical Awareness	0.67	7.85	<0.001	[0.53, 0.81]
Environmental Concern	0.43	4.29	<0.001	[0.25, 0.61]
Cultural Respect	0.29	3.01	0.003	[0.10, 0.48]

Ethical awareness emerged as the strongest predictor ($\beta = 0.67$), confirming the critical role of moral cognition in sustainable tourism behavior (Stern, 2000). Environmental concern and cultural respect also positively influenced intentions, indicating that multidimensional awareness fosters pro-sustainability actions.

Survey data revealed that 54% of tourists perceived lack of accessible information as a major barrier, while 49% cited insufficient sustainable infrastructure. Qualitative interviews echoed these concerns, emphasizing the need for better signage, eco-friendly facilities, and clear sustainability guidelines. Conversely, institutional measures like eco-labeling and the presence of knowledgeable local guides were highlighted as significant enablers supporting sustainable choices.

Tourists' sustainable practices contribute positively to environmental conservation and cultural preservation in Uzbekistan. However, findings suggest their impact remains contingent upon supportive policies and community involvement. As reflected in interview data, tourists who consciously adopt ethical behaviors can influence local stakeholders and tourism operators, promoting greener practices and community well-being.

Nevertheless, without systemic support, tourists' agency is limited, indicating that sustainable tourism development requires coordinated efforts among tourists, local communities, and policymakers. This aligns with global research emphasizing multi-stakeholder collaboration for sustainability success (Wearing, 2020).

The results resonate with international findings where ethical awareness is pivotal for sustainable tourist behavior, yet infrastructural and informational gaps remain a challenge (Dolnicar et al., 2020; Gössling et al., 2015).

Unique to Uzbekistan is the prominent role of rich cultural heritage, which tourists respect but also risk over-commercialization, underscoring the importance of balanced tourism management to safeguard intangible values.

Table 6.

Key Findings Overview

Aspect	**Key Findings**	**Implications**
Awareness	High awareness of environmental & cultural aspects; moderate economic/social awareness	Need to broaden awareness campaigns to cover full sustainability spectrum
Sustainable behaviors	Middle-aged tourists show higher sustainable behavior; ethical awareness is a key predictor	Target awareness-raising initiatives by age; focus on ethical cognition
Barriers and enablers	Lack of info & infrastructure are barriers; eco-labels & guides enable sustainable choices	Enhance infrastructure & information dissemination; institutional support is critical
Role of sustainable tourists	Tourists influence positively but require systemic & community support	Multi-stakeholder collaboration essential for impactful sustainability

This study demonstrates that sustainable tourists in Uzbekistan act as important agents of change by adopting responsible behaviors grounded in ethical awareness and environmental concern. However, maximizing their impact depends on overcoming informational and infrastructural challenges through coordinated policy and community engagement. These insights contribute to the growing body of literature on sustainable tourism by contextualizing global principles within Uzbekistan's unique socio-cultural and environmental landscape.

Conclusion and Recommendations

This study examined the role of the sustainable tourist as an agent of change in Uzbekistan's tourism development, focusing on their responsibilities, ethical conduct, and impact. The findings reveal that tourists' ethical awareness, environmental concern, and respect for local culture significantly influence their intention to engage in sustainable behaviors. Middle-aged tourists (25-40 years) were identified as the most proactive demographic group in adopting sustainable practices.

Despite high awareness of environmental and cultural preservation, tourists demonstrated moderate understanding of the broader social and economic dimensions of sustainability, highlighting the need for comprehensive educational efforts. Additionally, infrastructural limitations and lack of accessible sustainability information were identified as major barriers hindering tourists' sustainable actions.

The study underscores the critical importance of multi-stakeholder collaboration, involving tourists, local communities, policymakers, and tourism operators to foster an enabling environment. Sustainable tourists can positively impact environmental conservation and cultural heritage preservation in Uzbekistan, but their influence is maximized only when supported by systemic policies and community engagement.

Based on the study's findings, the following recommendations are proposed to enhance sustainable tourism development in Uzbekistan:

1. Enhance Educational Campaigns. Develop targeted awareness programs to broaden tourists' understanding of all three pillars of sustainability—environmental, social, and economic. Special focus should be placed on ethical tourism and responsible behavior.

2. Improve Infrastructure and Accessibility. Invest in sustainable tourism infrastructure such as eco-friendly accommodations, waste management facilities, and clear informational signage to facilitate and encourage responsible tourist behavior.

3. Strengthen Institutional Support. Promote eco-labeling schemes and certification programs that recognize and incentivize sustainable practices among tourism operators. This can motivate adherence to sustainability standards.

4. Foster Community Engagement. Involve local communities in tourism planning and benefit-sharing to ensure cultural heritage is preserved and socio-economic advantages are equitably distributed.

5. Encourage Multi-Stakeholder Collaboration**.** Establish platforms for ongoing dialogue between tourists, local authorities, businesses, and civil society to coordinate efforts, share best practices, and address challenges collectively.

6. Leverage Technology and Information Dissemination. Utilize digital platforms and mobile applications to provide real-time sustainability information, guidelines, and feedback mechanisms for tourists during their visits.

Future Research Directions

Future studies could explore longitudinal effects of sustainable tourist behaviors on community well-being and environmental conservation in Uzbekistan. Additionally, qualitative research focusing on local stakeholders' perspectives would enrich understanding of the dynamics between tourists and host communities. Comparative studies between Uzbekistan and other Central Asian countries may also highlight regional best practices and challenges.

These conclusions and recommendations aim to contribute to sustainable tourism scholarship while offering practical guidance for stakeholders invested in Uzbekistan's tourism sector. By embracing the sustainable tourist as an active change agent, Uzbekistan can advance toward a tourism model that balances growth with ecological integrity and cultural respect.

References

1. UNT. (2005). *Making Tourism More Sustainable: A Guide for Policy Makers*. United Nations Environment Programme and World Tourism Organization. https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284408214

2. WTTC. (2020). *Travel & Tourism: Economic Impact 2020*. World Travel & Tourism Council. https://wttc.org/Research/Economic-Impact

3. United Nations. (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. https://sdgs.un.org/2030agenda

4. Government of Uzbekistan. (2019). *Concept for the Development of the Tourism Sector in Uzbekistan 2019–2025*. https://lex.uz/en/

5. Ajzen, I. (1991). The theory of planned behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.
6. Dolnicar, S., Knezevic Cvelbar, L., & Grün, B. (2023). Sustainable tourism behavior: A review of theory and practice. *Annals of Tourism Research*, 97, 103522. https://doi.org/10.1016/j.annals.2023.103522
7. Fennell, D. A. (2020). *Tourism ethics* (3rd ed.). Channel View Publications.
8. Font, X., & McCabe, S. (2017). Sustainability and marketing in tourism: Its contexts, paradoxes, approaches, challenges and potential. *Journal of Sustainable Tourism*, 25(7), 869–883.
9. Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. University of California Press.
10. Khalilov, A., & Ismailova, G. (2022). Tourism infrastructure development in Uzbekistan: Opportunities and challenges. *Central Asian Journal of Tourism*, 4(1), 12–28.
11. Egamnazarov, K. (2023). How Does Smart Tourism Support Sustainable Tourism Development: the Case of Uzbekistan. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *1*(maxsus son).
12. Rakhimov, A., & Turaeva, F. (2023). Community-based tourism and sustainable development in Uzbekistan: Policies and challenges. *Central Asian Journal of Tourism and Culture*, 5(1), 34–47.
13. Egamnazarov, K. (2023). EVALUATING THE PATH TOWARDS SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *1*(10), 102-105.
14. Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. *Journal of Hospitality and Tourism Management*, 36, 12–21.
15. Sharpley, R. (2018). Tourism and sustainable development: Exploring the contradictions. *Tourism Recreation Research*, 43(3), 335–346.
16. Stern, P. C. (2000). New environmental theories: Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues*, 56(3), 407–424.
17. Egamnazarov, K. (2023). The Influence of Sustainable Tourism Policy, Destination Management, and Sustainable Tourism Development on Improving the Quality of Life for the People of Uzbekistan: A Comprehensive Overview. *Издания*, 32-35.
18. Wearing, S. (2020). Ecotourism and the transformation of place and self. *Tourism Recreation Research*, 45(4), 462–472.
19. Dolnicar, S., Yanamandram, V., & Cai, Y. (2020). Understanding the sustainability-related behavior of tourists: Evidence from a global survey. *Journal of Sustainable Tourism*, *28*(2), 197-214. https://doi.org/10.1080/09669582.2019.1659436
20. Egamnazarov, K. (2024). Directions for sustainable development of tourism in the namangan region of Uzbekistan. *YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT*, *2*(4).

21. Gössling, S., Scott, D., & Hall, C. M. (2015). Tourism and water: Interactions, impacts and challenges. *Tourism Management, 48,* 12-23. https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.11.002

22. Stern, P. C. (2000). Toward a coherent theory of environmentally significant behavior. *Journal of Social Issues, 56*(3), 407-424. https://doi.org/10.1111/0022-4537.00175

23. Wearing, S. (2020). *Tourism and sustainability: Development, globalisation and new tourism in the third world* (3rd ed.). Routledge.

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ КАК ДВИГАТЕЛЬ РАЗВИТИЯ ЭТНОТУРИЗМА: ТУРИЗМ СПОСОБСТВУЕТ СОХРАНЕНИЮ САМОБЫТНОСТИ И ИДЕНТИЧНОСТИ

Усманова Азизахон Фозил кизи
Старший преподаватель кафедры «Туризм и гостиничный бизнес» Ташкентского Государственного Экономического Университета

Аннотация. Данная статья рассматривает взаимосвязь культурного наследия и этнотуризма, анализирует роль туризма в сохранении национальной самобытности, традиций и обычаев. Приводятся примеры влияния этнотуризма на социально-экономическое развитие регионов, а также оцениваются риски и вызовы в этой сфере. В заключении предлагаются рекомендации по интеграции культурного наследия в туристическую индустрию с целью устойчивого развития.

Ключевые слова: культурное наследие, этнотуризм, самобытность, традиции, туризм, устойчивое развитие, материальные, нематериальные ценности.

Введение

Наследие народов, включающее как осязаемые объекты, так и духовные достижения, формировалось на протяжении веков и передается от предков к потомкам. В эпоху растущей взаимосвязанности мира вопрос защиты уникальности культур становится крайне важным. Этнотуризм, как вид путешествий, позволяющий погрузиться в мир обычаев, традиций и быта различных этнических групп, представляет собой действенный способ решения этой задачи.

В эпоху глобальных перемен и технологического прогресса все больше внимания уделяется сохранению культурного достояния и самобытности народов. Культурное наследие, объединяющее материальные артефакты и нематериальные ценности, воплощает историю, культуру и духовные устои народа. Оно служит фундаментом для формирования чувства национальной принадлежности и обогащения культурного ландшафта планеты. Тем не менее, урбанизация, унификация жизненного уклада и доминирование массовой

культуры создают риски исчезновения уникальных традиций, народных промыслов и обычаев.

Этнотуризм играет ключевую роль в сохранении культурной самобытности, предлагая путешественникам возможность познакомиться с этнической культурой, ее традициями, фольклором, национальной кухней и бытом. Эта форма туризма не только способствует оживлению забытых обычаев, но и стимулирует экономическое и социальное развитие регионов, укрепляет местные сообщества и создает новые возможности для трудоустройства, что делает его важным компонентом устойчивого развития.

Актуальность исследования обусловлена необходимостью поиска баланса между развитием туризма и сохранением аутентичности культурных ценностей. В условиях роста туристических потоков особенно важно разрабатывать механизмы, которые позволят превратить культурное наследие не только в ресурс туристической индустрии, но и в средство укрепления культурной идентичности. Объектом исследования является сохранение культурного наследия в условиях развития туризма, предметом исследования - роль этнотуризма как фактора сохранения национальной самобытности и культурных традиций.

Цель данного исследования: определить, каким образом этнотуризм способствует сохранению культурного наследия и национальной идентичности в современном обществе.

Суть научной новизны данного исследования состоит в комплексном подходе к этнотуризму, который анализируется не только как вид туристической активности, но и как важный инструмент для сбережения культурного наследия. В рамках исследования были выявлены основные факторы, обеспечивающие устойчивое развитие этнотуризма, и предложены конкретные рекомендации, направленные на сохранение подлинности традиций при их интеграции в коммерческие проекты. Этнотуризм является одной из наиболее быстрорастущих сфер туризма, предлагая путешественникам возможность познакомиться с самобытностью различных народов, их культурой, обычаями, ремеслами и национальной кухней. В отличие от массового туризма, чья главная цель – отдых и развлечения, этнотуризм делает акцент на познавательной и образовательной ценности путешествий.

Методология исследования

Согласно определению Всемирной туристской организации (UNWTO), этнотуризм относится к категории культурного туризма, поскольку предполагает вовлечение туриста в культурную среду, способствующую формированию межкультурного диалога и развитию толерантности. Однако в отличие от общего культурного туризма, этнотуризм концентрируется на глубоком погружении в этнические традиции и обычаи, что предполагает непосредственное взаимодействие туристов с представителями местного населения.

Ключевыми характеристиками этнотуризма являются:

• аутентичность — сохранение подлинности обычаев, традиций и культурных практик;

• участие — активное вовлечение туристов в этнокультурные мероприятия (мастер-классы, народные праздники, фестивали);

• устойчивость — баланс между туристической активностью и сохранением культурного наследия.

Культурное наследие — это комплекс материальных и нематериальных ценностей, созданных предыдущими поколениями и имеющих историческое, художественное, научное или социальное значение. Включает в себя памятники архитектуры, археологические объекты, предметы искусства, а также фольклор, язык, обряды, традиции, ремесла и народные промыслы.

Этнотуризм непосредственно связан с культурным наследием, поскольку именно оно формирует основу туристического продукта. При этом культурное наследие можно разделить на два основных типа:

• Материальное: исторические здания, национальные костюмы, предметы быта, произведения искусства.

• Нематериальное: обряды, праздники, устное народное творчество, традиционные технологии и ремесла.

Развитие этнотуризма требует сохранения обоих видов наследия, что предполагает внедрение стратегий устойчивого туризма. Если материальное наследие легче сохранять за счет реставрации и охраны, то нематериальное требует активного вовлечения местного населения, передачи знаний и умений от старшего поколения к младшему.

Этнотуризм играет двоякую роль: он не только знакомит людей с культурой, но и помогает ее защитить. Организация таких туров подталкивает к восстановлению старинных обычаев, ремесел и промыслов, ведь спрос туристов делает их прибыльными. Но у этого процесса есть и обратная сторона. Стремление к прибыли может привести к упрощению и потере самобытности культурных традиций. Например, фольклорные выступления часто подстраивают под вкусы туристов, что искажает их истинный смысл. Поэтому крайне важно найти способы, которые позволят развивать туризм, не жертвуя при этом подлинностью культуры.

В этой связи актуальными становятся следующие подходы:

• Интерпретация культурного наследия: создание программ, объясняющих туристам значение традиций и обычаев, что повышает уровень культурной компетентности посетителей.

• Этнокультурные маршруты: объединение нескольких объектов культурного наследия в рамках одного маршрута позволяет демонстрировать культуру в комплексе, сохраняя ее целостность.

• Интерактивные форматы: организация мастер-классов по ремеслам, традиционной кухне, национальным танцам.

Современные концепции этнотуризма базируются на принципах устойчивого развития, сформулированных в рамках международных программ ЮНЕСКО и UNWTO. Основная идея заключается в том, что культурное

наследие должно использоваться как ресурс развития только при условии его сохранения для будущих поколений.

Среди актуальных стратегий можно выделить:

- Децентрализацию туристических потоков — развитие этнотуристических маршрутов в сельских и отдаленных регионах для разгрузки крупных туристических центров.
- Создание кластеров этнотуризма — объединение объектов культурного наследия, предприятий народных промыслов и сервисных компаний в единую сеть, способствующую комплексному развитию региона.
- Инновационные технологии — использование AR/VR для погружения в этническую среду, создание цифровых архивов нематериального наследия, онлайн-туров по этнодеревням.
- Партнерство с местными сообществами — обеспечение участия носителей традиций в создании туристического продукта, что гарантирует сохранение аутентичности.

Опыт разных стран демонстрирует, что этнотуризм способен стимулировать рост не только туристической отрасли, но и экономики государства в целом. В качестве примеров можно привести:

- Япония активно продвигает туры, позволяющие погрузиться в культуру страны через чайную церемонию, примерку кимоно и изучение искусства икебаны.
- Индия привлекает путешественников своими традиционными ремеслами и яркими фестивалями, такими как Холи и Дивали.
- Узбекистан делает ставку на богатое историческое наследие городов Великого шелкового пути, таких как Бухара, Самарканд и Хива, предлагая туристам мастер-классы по керамике, ткачеству и приготовлению национальных блюд.

Современный туризм несет в себе риск коммерциализации культурных ценностей, особенно в сфере этнотуризма, где неконтролируемый рост может привести к искажению традиций под влиянием туристических ожиданий. Однако, при грамотном управлении, туризм может трансформировать культурное наследие из объекта потребления в фактор устойчивого развития. Туристический интерес, в свою очередь, мотивирует местные сообщества к возрождению утерянных обрядов, восстановлению традиционных ремесел и сохранению национального языка.

Практика показывает, что в регионах, где активно развивается этнотуризм, фиксируется рост интереса молодежи к культурным корням. Например, в Узбекистане наблюдается увеличение числа ремесленных школ и возрождение национальной кухни в традиционном исполнении. Аналогичные процессы происходят в Татарстане, на Северном Кавказе, в регионах Сибири, а также в странах Центральной Азии.

Современные подходы к развитию этнотуризма

Современная стратегия развития этнотуризма строится на принципах устойчивого туризма, предусматривающих:

- сохранение природных и культурных ресурсов;
- участие местных сообществ в туристической деятельности;
- создание туристических маршрутов с минимальным воздействием на аутентичность культуры;
- использование цифровых технологий для продвижения этнических маршрутов (виртуальные туры, онлайн-платформы).

Этнотуризм рассматривается не только как инструмент сохранения культурного наследия, но и как драйвер экономического развития малых территорий. Согласно данным Всемирной туристской организации (UNWTO), интерес к этническим маршрутам ежегодно растет, а рынок этнотуризма показывает устойчивую динамику в среднем на 10–15% в год.

Таблица 1.

Повышение эффективности управления объектами наследия: проблемные области и предлагаемые решения

Проблемная область	Предлагаемое решение	Потенциальные сроки	Организации, ответственные за исполнение
Законодательство	Внести изменения в соответствующие положения действующего законодательства и разработать нормативно-правовые акты	В течение четырех месяцев	Министерство культуры
Взаимодействие	Решить вопросы институционального характера в отношении сотрудничества между министерствами и ведомствами Задействовать сообщества в передовых методах сохранения культурного наследия. Создать постоянную систему коммуникации между министерствами и ведомствами	На постоянной основе	Министерство культуры, Министерство строительства, Министерство внутренних дел, Министерство по чрезвычайным ситуациям, местные органы власти
Инфраструктура	Выстроить инфраструктуру (дороги, дренажные системы, отвод сточных вод, газоснабжение, электроснабжение и водоснабжение), обеспечивающую эффективный поток туристов и санитарное содержание объекта.	В течение трех-четырех лет	Министерство культуры, Министерство строительства, местные органы власти

Сохранение объектов наследия	Выработать и внедрить подход к содержанию объектов культурного наследия, основанный на передовых международных практиках сохранения, охраны и реставрации объектов культурного наследия.	В течение одного-двух лет	Министерство культуры, Министерство строительства, Академия наук, Министерство высшего образования, Министерство иностранных дел
Мониторинг и отчетность	Создать систему планомерного и непрерывного мониторинга и отчетности, предоставляющую информацию о ремонтных и реставрационных работах.	В течение одного года	Министерство культуры, местные органы власти
Защита от стихийных бедствий	Разработать и внедрить стандартный набор руководящих принципов для защиты всего культурного наследия в случае стихийных бедствий	В течение одного-двух лет	Министерство культуры, Министерство внутренних дел, Министерство по чрезвычайным ситуациям, Министерство здравоохранения, Министерство высшего образования, международные организации и ННО
Финансирование	Активировать финансовые механизмы для финансирования будущих проектов по сохранению и управлению рисками стихийных бедствий для объектов культурного наследия.	В течение одного года	Министерство финансов, Министерство культуры, Министерство экономического развития и сокращения бедности (бывшее Министерство экономики), Министерство инвестиций и внешней торговли (бывший Государственный Комитет по инвестициям), Министерство иностранных дел, местные органы власти
Туризм	Разработать и систематически выполнять план управления индустрией туризма	В течение одного года	Комитет по туризму при Министерстве экологии, охраны окружающей среды и

			изменения климата Республики Узбекистан, Министерство культуры, задействованные министерства и ведомства

Меры по сохранению и популяризации этнокультурного наследия:

- Организация этнографических парков и музеев под открытым небом.
- Поддержка и продвижение деятельности народных ремесленников.
- Обучение гидов и экскурсоводов для обеспечения этнокультурной грамотности.
- Разработка уникальных брендированных маршрутов, отражающих культурные традиции (например, "Маршрут Великого Шелка").

Заключение

Культурное наследие является фундаментальной основой не только объектов охраны, но и ресурсом устойчивого развития туризма. Этнотуризм, в свою очередь, является эффективным инструментом сохранения национальной идентичности и продвижения культурных ценностей на мировой арене.

В условиях глобализации, когда границы между культурами размываются, а стандартизированный досуг вытесняет уникальные традиции, этнотуризм приобретает особую значимость. Он выступает как мощный инструмент сохранения национальной самобытности и идентичности, опираясь на богатое культурное наследие. Этнотуризм не только позволяет туристам прикоснуться к аутентичным впечатлениям, стимулируя экономику регионов через спрос на традиционные ремесла, кухню и фольклор, но и способствует возрождению забытых знаний и передаче их молодому поколению. Активное участие туристов в культурных мероприятиях, таких как мастер-классы и национальные праздники, укрепляет межкультурное понимание и уважение к многообразию. Таким образом, культурное наследие превращается в ценный экономический ресурс, а этнотуризм – в эффективный механизм его защиты и популяризации. Это способствует формированию устойчивого имиджа страны как места с уникальной культурной палитрой. В конечном счете, этнотуризм является ключевым звеном в обеспечении устойчивого развития, гармонично сочетая экономические выгоды с сохранением культурных ценностей и социальной ответственностью.

В заключение можно утверждать, что этнотуризм является основой в цепочке «культурное наследие – идентичность – устойчивое развитие». При грамотной организации он способен гармонично объединить экономические интересы, культурные ценности и социальную ответственность, сохраняя богатство традиций для будущих поколений и одновременно открывая новые возможности для культурного обмена и межэтнического диалога.

Список литературы

1. Всемирная туристская организация (UNWTO). Доклады о культурном туризме. – 2022.
2. Farmanov E.A., Kadirov D.Kh., Khodjaeva F.N. Роль культурного наследия Узбекистана в развитии туризма. Вестник науки и образования, № 2(80), 2020.
3. Sattarova Zukhra "Cultural Heritage and Its Impact on Tourism in Uzbekistan." *International Bulletin of Engineering and Technology*, 5(6), 19–22. (2025).
4. Соколова М.В. Этнотуризм как фактор устойчивого развития регионов. – М.: Наука, 2020.
5. Рахматов Ш.Р. Традиции и туризм: опыт Центральной Азии. – Ташкент: Изд-во УЗГУ, 2021.
6. Smith M. Issues in Cultural Tourism Studies. – London: Routledge, 2018.
7. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. – New York: Haworth Press, 2020

MICE TURIZMINI RIVOJLANTIRISHDA EKOTURIZMNI INTEGRATSIYA QILISH

Madrimova Aziza Ambiyat qizi
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
Turizm va mehmonxona biznesi
kafedrasi assistenti

Annotatsiya. Zamonaviy turizm sanoatida MICE sektori global iqtisodiyotda muhim rol o‘ynaydi. An’anaviy ishbilarmonlik sayohatlarini yanada jozibador va barqaror qilish maqsadida ekoturizm elementlarini MICE faoliyatlariga integratsiya qilish dolzarb masalalardan biriga aylanmoqda. Bu yondashuv nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki ekologik barqarorlik, madaniy merosni asrash va mahalliy aholi farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi. MICE tadbirlarini ekologik barqarorlik tamoyillariga asoslanib tashkil etish orqali nafaqat iqtisodiy samaradorlikka, balki atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlashga ham erishish mumkinligi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada ekoturizm va MICE yo‘nalishlari o‘rtasidagi sinergiyani yaratish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: MICE turizm, eko-turizm, integratsiya, “yashil” tadbirlar.

Kirish

Bugungi globallashuv va raqobat muhitida turizm sanoati doimiy innovatsiyalar va o‘zgarishlarga ehtiyoj sezmoqda. Ayniqsa, MICE turizmi — ya’ni ishbilarmonlik uchrashuvlari, rag‘batlantiruvchi safarlar, konferensiyalar va ko‘rgazmalarni o‘z ichiga olgan yo‘nalish — zamonaviy iqtisodiyotda yuqori dinamika kasb etgan. Shu

bilan birga, ekologik muammolar, iqlim o‘zgarishi, resurslardan ortiqcha foydalanish kabi global chaqiriqlar MICE sohasini yanada barqaror, mas’uliyatli va atrof-muhitga nisbatan ehtiyotkor yondashuvga majbur qilmoqda. Ushbu holatda ekoturizm tamoyillarini MICE faoliyatlariga integratsiya qilish muhim strategik yo‘nalish bo‘lib xizmat qilishi mumkin. MICE turizmini ekoturizm bilan integratsiya qilish — bu nafaqat innovatsion biznes modeli, balki ijtimoiy va ekologik jihatdan mas'uliyatli yondashuv hamdir. Bunday integratsiya orqali O‘zbekiston kabi tabiiy va madaniy merosga boy mamlakatlar global MICE bozori uchun jozibador maskanga aylanishi mumkin. Shu orqali turizm sohasi nafaqat iqtisodiy o‘sish omili, balki barqaror taraqqiyotning muhim tarkibiy qismiga aylanadi. MICE turizmi sohasida ekoturizmni integratsiya qilish imkoniyatlari tahlil qilinadi. MICE tadbirlarini ekologik barqarorlik tamoyillariga asoslanib tashkil etish orqali nafaqat iqtisodiy samaradorlikka, balki atrof-muhitni muhofaza qilish va mahalliy hamjamiyatlarni qo‘llab-quvvatlashga ham erishish mumkinligi asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada ekoturizm va MICE yo‘nalishlari o‘rtasidagi sinergiyani yaratish bo‘yicha amaliy takliflar berilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar sharhi

R.V. Vitalyevich MICE sanoatiga quyidagicha ta’rif beradi:

“Aksariyat mutaxassislar biznes turizmini “uchrashuvlar industriyasi” deb ta’riflaydilar. Bu turizm turi o‘z navbatida bir qator bo‘limlarga bo‘linib, “MICE sanoati” tushunchasini shakllantiradi (Meetings – uchrashuvlar, Incentives – rag‘batlantiruvchi sayohatlar, Conferences – konferensiyalar, Exhibitions – ko‘rgazmalar). Shunday qilib, ishbilarmonlik turizmi nafaqat xususiy ishbilarmonlik tashriflarini, balki bir necha ming kishilik xalqaro konferensiyalar, ko‘rgazmalar, yamarkalarni tashkil etish va qo‘llab-quvvatlash ishlarini o‘z ichiga oladi.[181]

Margarita Evanovna MICE-turizm tushunchasini quyidagicha yoritgan:

Zamonaviy dunyoda biznes turizmi sohasida yangi yo‘nalish paydo bo‘ldi – MICE-turizm, uning rivojlanishi ustuvor yo‘nalishlardan biri sifatida belgilandi. Ishbilarmonlik turizmi ko‘plab mamlakatlarning rivojlanishi uchun juda katta ahamiyatga ega destinatsiyadir. “MICE-Tourism” atamasi biznes turizmining segmenti sifatida belgilanadi. MICE-turizm bu barqaror yuqori o‘sish va nisbiy qarshilik bilan tavsiflanadi, hamda iqtisodiy, siyosiy, tabiiy va boshqa omillarning ta’sirida rivojlanadi.[182]

Kurpiyashkina esa tadqiqotlarida MICE sanoatiga quyidagicha yondashgan:

Hozirgi kunga kelib kongress tadbirlari ayniqsa mashhur. MICE sanoati rivojlanishi orqali butun dunyo mamlakatlarining yalpi ichki mahsulotidagi daromadlari oshmoqda. Har yili biznes maqsadlari bilan 100 milliondan ortiq sayohat amalga oshirilmoqda.[183]

---

[181] Диссертаци н соискани учено степени кандидат экономически наук, РАЗВИТИ И ПРОДВИЖЕНИ ИНДУСТРИИ ДЕЛОВОГ ТУРИЗМ Н ТУРИСТСКО РЫНКЕ (н пример Санкт-Петербурга), Санкт-Петербур – 2009, РИЦЦ Витали Витальевич

[182] Выпускная квалификационная работа, РАЗВИТИЕ MICE-ТУРИЗМА В РЕСПУБЛИКЕ АЛТАЙ, Санкт-Петербург 2019, ГУТНИКОВА Маргарита Евгеньевна

[183] Статья "Экономика и социум" №6(85) ч.1 2021, ИСТОРИЯ ФОРМИРОВАНИЯ MICE-ТУРИЗМА, Кубанский государственный университет Россия, Краснодар, Куприяшкина А.Е.

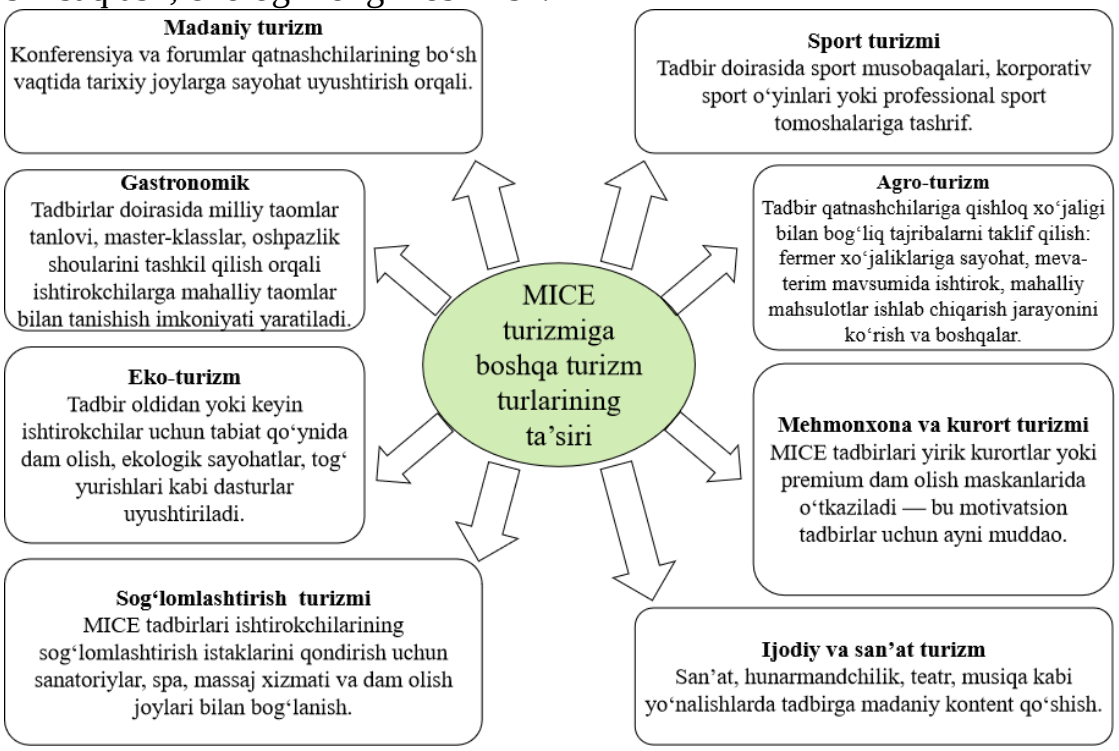
Xalqaro Kongress va Konvensiya Assotsiatsiyasi (ICCA) tomonidan “biznes-turizm – bu yig‘ilishlar, kongresslar, ko‘rgazmalar, ishbilarmonlik tadbirlari va millionlab delegatlarga joy va xizmatlar ko‘rsatishga qaratilgan tadbirlar majmui, rag‘batlantiruvchi sayohatlar” deb ta’rif berilgan.[184]

Metodologiya

Maqolada ilmiy mushohada, kuzatish, abstrakt-mantiqiy, qiyosiy va tizimli tahlil, analiz va sintez, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanilgan. Ushbu maqolada MICE turizmi va ekoturizmni integratsiya qilish va rivojlantirish yo‘lari ko‘rib chiqilgan.

Tahlil va natijalar

MICE va ekoturizm — dastlab qaraganda, biri korporativ, ikkinchisi esa dam olish va tabiatga yaqinlikka asoslangan yo‘nalishlar sifatida ko‘rinishi mumkin. Biroq zamonaviy amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, bu ikki turizm shaklini uyg‘unlashtirish nafaqat imkoniyat, balki zaruratga aylanmoqda. Ekoturizm quyidagi tamoyillarga asoslanadi:atrof-muhitni asrash; mahalliy aholiga foyda yetkazish; tabiiy va madaniy merosni saqlash; ekologik ongni oshirish.

1-rasm. MICE turizmi rivojlanishiga boshqa turizm turlarining ta’siri

MICE turizmi bugungi kunda dunyo bo‘yicha turizm sohasining eng istiqbolli yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Bu turizm turi ko‘plab mamlakatlar iqtisodiyotida muhim rol o‘ynaydi, chunki u nafaqat sayyohlar oqimini ko‘paytiradi, balki yirik biznes anjumanlari, ko‘rgazmalar va uchrashuvlar orqali investitsiyalarni jalb etish imkonini beradi. MICE turizmining rivojlanishida boshqa turizm turlarining bevosita va bilvosita ta’siri katta bo‘ladi. MICE turizmini boshqa turizm turlari orqali rivojlantirish bu o‘zaro integratsiyalashgan yondashuv bo‘lib, har xil turistik

[184] Igor Trisic ; Venera Arsenov-Bojovic. The role of MICE industry in tourism development

yo‘nalishlarning o‘zaro to‘ldiruvchi jihatlaridan foydalangan holda MICE sektori salohiyatini oshirishga qaratilgan strategiyadir. MICE turizmi boshqa turizm turlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular o‘zaro bir-birini to‘ldiradi va mustahkamlaydi. Rivojlangan turizm infrastrukturasi, boy madaniy va tabiiy resurslar, yuqori sifatli xizmatlar MICE sohasining jadal rivojlanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, MICE turizmini rivojlantirishda boshqa turizm turlarini ham kompleks tarzda qo‘llab-quvvatlash muhim strategik vazifa hisoblanadi.

Raqamlashtirish va resurslarni tejash: Hujjatlar va ishtirokchi materiallarini raqamli shaklda taqdim etish, suv va elektr energiyasini tejaydigan texnologiyalardan foydalanish ham ekoturizm tamoyillariga mos keladi. O‘zbekiston boy tabiiy va madaniy merosga ega bo‘lib, MICE tadbirlarini ekoturizm yo‘nalishida rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega. Samarqand, Buxoro va Xiva shaharlaridagi tarixiy me’morchilik obidalari, Zarafshon va Tyan-Shan tog‘lari etaklaridagi ekotizimlar, cho‘l hududlaridagi biologik xilma-xillik MICE tadbirlarini noyob va barqaror shaklda tashkil qilishga imkon beradi. Shuningdek, turizm infratuzilmasini “yashil” texnologiyalar asosida rivojlantirish, mahalliy ishlab chiqaruvchilarni jalb etish va ekologik startaplarni qo‘llab-quvvatlash orqali MICE-ekoturizm sinergiyasi yuzaga keladi. Zamonaviy turizm sanoatining muhim tarmoqlaridan biri bo‘lgan turizmi global miqyosda yildan-yilga jadal sur’atlar bilan rivojlanmoqda. MICE tadbirlari turistik oqimni ko‘paytirish, investitsiyalarni jalb qilish va mamlakat imijini mustahkamlashda muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, bunday tadbirlarning ekologik ta’siri tobora ortib bormoqda. Aynan shu nuqtada **“yashil tadbirlar”** (green events) konsepsiyasi dolzarb ahamiyat kasb etadi. Yashil tadbirlar — bu ekologik jihatdan barqaror, resurslarni tejaydigan, chiqindilarni kamaytirishga qaratilgan, mahalliy hamjamiyat manfaatlarini inobatga oluvchi tadbirlar shaklidir. Ular quyidagi asosiy tamoyillarga asoslanadi: Tabiiy resurslardan oqilona foydalanish; chiqindilarni kamaytirish va ularni qayta ishlash; energiya samaradorligini oshirish; transportda ekologik toza vositalardan foydalanish; mahalliy va ekologik toza mahsulotlardan foydalanish; ekologik ongni oshirish va targ‘ibot.

MICE turizmini rivojlantirishda “yashil tadbirlar” konsepsiyasi eng zamonaviy va zarur yondashuvlardan biridir. U ekologik barqarorlik, iqtisodiy manfaatdorlik va ijtimoiy mas’uliyatni birlashtirgan holda, turizm sohasining uzoq muddatli rivojlanishini ta’minlaydi. O‘zbekiston sharoitida ham bu yondashuvni joriy etish orqali MICE tadbirlarining xalqaro miqyosdagi raqobatbardoshligini oshirish, barqaror turizmni rivojlantirish va ekologik madaniyatni keng targ‘ib qilish mumkin.

Xulosa va takliflar

Xulosa qilib aytganda, MICE turizmi ya’ni ishbilarmonlik uchrashuvlari, rag‘batlantiruvchi safarlar, konferensiyalar va ko‘rgazmalar — zamonaviy turizmning iqtisodiy salohiyati yuqori yo‘nalishlaridan biridir. Biroq bu soha o‘z faoliyatida ko‘plab ekologik resurslardan foydalanadi va atrof-muhitga muayyan darajada salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli MICE turizmini barqaror rivojlantirish uchun ekoturizm tamoyillarini integratsiya qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Ekoturizmning asosiy

tamoyillari — atrof-muhitni asrash, mahalliy aholini jalb qilish, ekologik ongni oshirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish — MICE tadbirlarini ekologik, ijtimoiy va iqtisodiy jihatdan yanada barqaror va foydali shaklga keltirishga xizmat qiladi. Bu integratsiya orqali nafaqat turizm xizmatlari sifati oshadi, balki xalqaro miqyosda ekologik mas'uliyatli brendlar shakllanadi va mahalliy hamjamiyatlar rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Диссертаци соискани учено степени кандидат экономически наук, развити и продвижени индустрии деловог туризм на туристическом рынке (на пример Санкт-Петербурга), Санкт-Петербур 2009 г., РИЦЦ Виталий Витальевич.
2. Выпускная квалификационная работа, Развитие mice-туризма в республике алтай, Санкт-Петербург 2019 г., ГУТНИКОВА Маргарита Евгеньевна
3. Статья "Экономика и социум" №6 (85) ч.1 2021 г., история формирования mice-туризма, Кубанский государственный университет Россия, Краснодар, Куприяшкина А.Е.
4. Igor Trisic, Venera Arsenov-Bojovic. The role of MICE industry in tourism development.

Buxoro viloyati turizm sohasida aholi bandligini oshirish

Nurfayziyeva Mohinur,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti Turizm va mehmonxona biznesi kafedrasi dotsenti, PhD
Shamsiddinova Dilnoza,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola Buxoro viloyatining turistik salohiyati va uning tahlili, turizm sohasining aholi bandligiga ta'siri va uning iqtisodiyotdagi o'rnini chuqur tahlil qiladi. Shu qatorda, rivojlangan mamlakatlarning turistik salohiyatlari va tajribalarini o'rgangan holatda, Buxoro viloyati turizm sohasining aholi bandligini oshirish imkoniyatlarini o'rganib chiqadi.

Kalit so'zlar: iqtisodiyot, statistic ma'lumotlar, etno-turizm, turistik obyektlar, subyektlar, gastronimik ko'cha, mehmonxona, mehmon-uyi, bo'sh ish o'rinlari, xodimlar, bandlik ko'rsatkichlari.

Kirish

Bugungi kunda, sohalararo kechayotgan raqobatning ortib borish barchamizga ma'lum, shu jumladan, turizm sohasining iqtisodiyotdagi o'rni ham yuksalib bormoqda. Turizmning boshqa sohalar bilan aloqalarining kengayishi natijasida nafaqat shaharlarda balki shaharlardan chekka hududlarda xususan, qishloq jabhalarida ham bo'sh ish o'rinlari yartilmoqda. . Butunjahon turizm va sayyohlik

kengashi (World Travel and Tourism Council) ning ma’lumotlariga ko‘ra, “2019-yilda jami 272 million kishi turizm sohasida band bo‘lgan va 2019-yildagi xalqaro turistlar soni esa 1,5 milliardga teng bo‘lgan. To‘g‘ridan-to‘g‘ri va bilvosita 284 million ish o‘rinlarining ekvivalenti dunyodagi har 11 ish o‘rnidan bittasiga tengdir. 2026-yilga kelib ushbu ko‘rsatkichlar mos ravishda 370 million ish o‘rinlariga ko‘payishi kutilib,bu dunyodagi har 9 ish o‘rinlaridan birini tashkil etadi”[185]Bundan ko’rinib turibdiki, turizm bugungi kunda jadal rivojlanib borayotgan va ishchi kuchi talab qiladigan sohalardan bir hisoblanadi.Mamlakatimizda keyingi yillarda turizm sohasini yanada rivojlantirish,ko’rsatilayotgan xizmat sifatini yaxshilash,turistik mahsulotini jahon bozoriga olib chiqish va o’zining turistik brendini dunyo brendlari qatoriga qo’shish bo’yicha qator yangiliklar qilinmoqda. O‘zbekiston turizm va madaniy meros Vazirligi tomonidan “Fuqarolar yig‘inlari hududlarida 20 tadan kam bo‘lmagan oilaviy mehmon uylari yaratilgan taqdirda va sayyohlar uchun kamida besh xil xizmat turi (yashash va/yoki ovqatlantirish xizmatlaridan tashqari) ko‘rsatilgan taqdirda, ularga “Turizm mahallasi”, “Turizm qishlog‘i” yoki “Turizm ovuli” maqomi beriladi”[186].

Davlatimiz rahbari 2022 yil turizm uchun pandemiyadan qayta tiklanish davri boshlanganini, jumladan, joriy yilning sentabr oyigacha bo’lgan davrda yurtimizga tashrif buyuradigan xorijiy sayyohlarning soni 2021 yilga nisbatan 3 barobarga ko’payib, 3,1 million nafarni tashkil etganligi,yil boshidan turizm eksporti hajmi 926 million dollar bo’lganligi,yurtimizga kelgan mehmonlarning sayohati o’rtacha 4-5 kungacha ,sarflangan mablag’i 305 AQSH dollargacha ko’payganligi,ichki sayohat qiluvchilar soni 3,5 baravarga o’sib,7,5 million nafarni, turizmda topilgan daromadning 30 foizi odamlarning qo’liga ish haqqi bo’lib borishi, sanoatda va boshqa tarmoqlarda bu 10 foizdan oshmasligini alohida ta’kidlab o’tdilar.Bundan kelib chiqadiki,malaktimizda turistik muammolarni bartataraf qilganimiz sari,xorijiy va mahalliy sayyohlarning soni ortaveradi va bu aholi orasida yangi ish o’rinlarini yaratilishiga sabab bo’ladi.

Asosiy qism

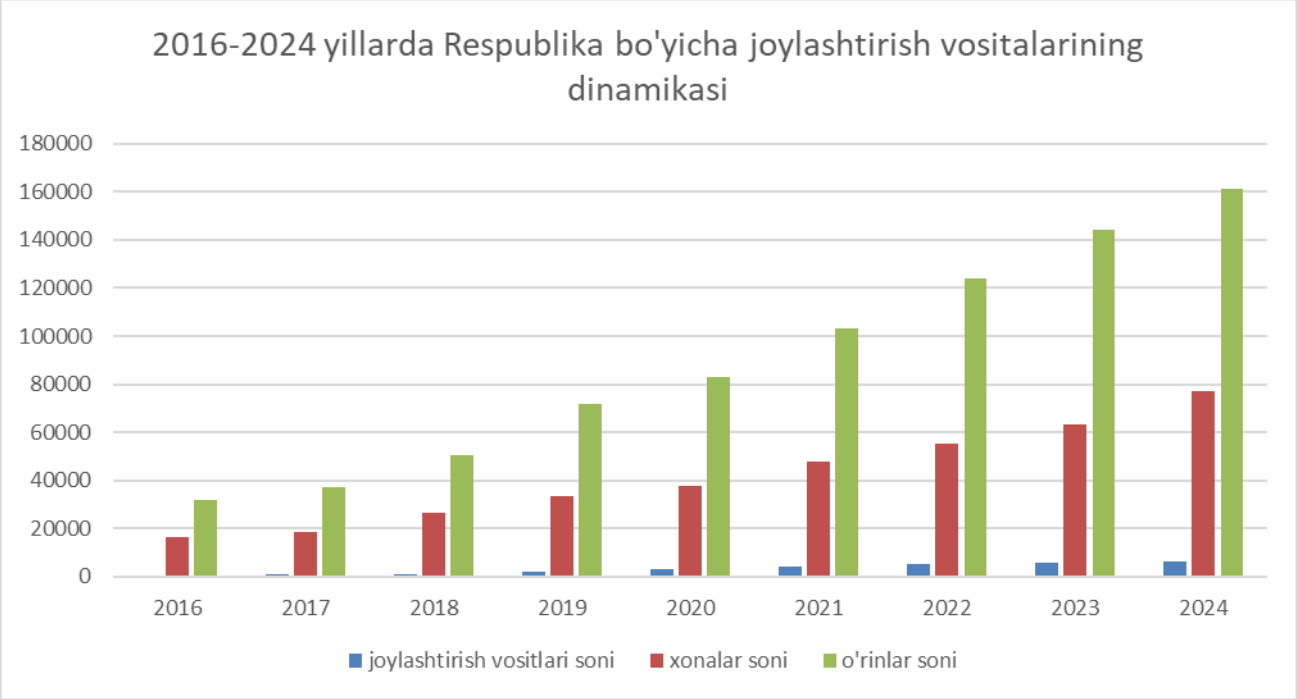
So’nggi yillarda, yurtimizda turizm sohasi milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biriga aylanmoqda.Sohani rivojlantirish maqsadida, mamalakatimizda 90 dan ortiq normativ-huquqiy hujjatlar qabul qilindi.Jumaladan, “Turizm to’g’risida”gi qonunning yangi tahriri ishlab chiqildi hamda ushbu qaror 2019 yil 18 iyul kuni o’zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan imzolandi.Unga ko’ra, xorijiy davlatlardan tashrif buyuruvchi shaxslar uchun viza rejimi soddalashtirildi,xususan,ayni paytda 93 ta xorijiy davlatlar fuqarolari uchun vizasiz kirish,56 ta davlat uchun electron kirish vizasi, 47 ta davlat uchunbesh kunlik transit vizasiz kirish tartibi belgilandi.Natijada, yurtimizga tashrig buyurgan sayyohlarning soni keskin oshdi.Statistik ma’lumotlarga ko’ra,xorijiy turistlar soni 2017 yilda 2,7 mln nafar bo’lsa,2022 yilda 5,2 mln nafar, 2023 yilda 6,6 mln nafar, 2024 yilda 10,2

[185] https://www.ilo.org

[186] Ҳалқ сўзи 14.08.2019 https://xs.uz/uz/post/ozbekistonda-turistik-mahallalar-qishloqlar-va-ovullar-pajdo-boladi

mln nafar(o’tgan yilning mos davriga nisbatan 1,5 barobarga o’sgan)xorijiy turistlar tashrif buyurdi.Turistlarning o’rtacha qolish kuni 7-8 kunni tashkil etib, o’tgan davr(2-3 kun)ga nisbatan 3 barvarga ortdi.[187]

Shuningdek, har bir xorijiy sayyohning Respublika hududida bevosita sayohat xarajatlaridan tashqari sarflaydigan o’rtacha xarajat 2017 yilda 197 AQSH dollarni tashkil qilgan bo’lsa,2024 yilga kelib bu ko’rsatkich 430 AQSH dollarni tashkil qildi va turizm eksporti hajmi 2024-yilda 3,5 milliard AQSH dollariga yetdi.Ushbu ko’rsatkich turizm xizmatlar bozori va turizmdagi ishlab chiqarishga kattagina hissa qo’shdi.Quyidagi dinamik ko’rsatkichlar orqali buni yaqqol ko’rishimiz mumkin.

1-rasm. 2016-2024 yillarda Respublika bo’yicha joylashtirish vositalarining dinamikasi[188]

Yuqoridagi jadvalga asoslanib,2016 yilda jami joylashtirish vositalarining soni 609 tani tashkil qilgan bo’lsa, ushbu ko’rsatkich 2024 yilda 6153 tani tashkil qilmoqda(bu ko’rsatkich 10 barobarga oshgan).Bundan tashqari, Respublikada 2025 yil 1 yanvar holatida yulduz (toifa) ega 5 yulduzli-6ta, 4 yulduzli-15 ta, 3 yulduzli-48 ta, 2 yulduzli- 5 ta jami 74 ta mehmonxonalar faoliyat yuritmoqda.Jumladan,ushbu ko’rsatkich Buxoro viloyatida 4 yulduzli-2 ta, 3 yulduzli- 4 tani tashkil etadi.

2024 yilning yanvar-noyabr oylarida viloyatda turizm sohasida bir qator ijobiy ishlar amalga oshirildi. Jumladan, yangi 72 ta joylashtirish vositasi, jumladan, 15 ta mehmonxona (208 ta xona, 480 ta o‘rin), 15 ta xostel (122 ta xona, 422 ta o‘rin), 42 taoilaviy mehmon uyi (179 ta xona, 411 ta o‘rin)faoliyati yo‘lga qo‘yilib, 2023 yilgi 544 tadan 605 taga yetkazildi. Bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri (541 ta)ga nisbatan 111,8%ga oshdi.Shuningdek, 43 ta yangi turoperator/turagentlar faoliyati ish boshlashi natijasidaularning soni 2023 yildagi 143 tadan 186 tagayetdi. Bu

[187] O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari asosida shakllantirildi.

[188] O‘zbekiston Respublikasi Statistika Qo‘mitasi ma’lumotlari asosida shakllantirildi

ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri (142ta)ga nisbatan 131,0%ga oshdi.Viloyatga 1 mln 588 ming nafar xorijiy sayyoh tashrif buyurib, ularga ko‘rsatiladigan xizmatlar orqali turizm xizmatlar eksporti 397,0 mln. AҚШ dollarga yetkazilib, xorijiy sayyohlar o‘tgan yilning mos davri (10332,4 ming)ga nisbatan 119,2%ga oshdi.Shu bilan birga, respublika hududlaridan Buxorogaqariyb 3,8 mln. nafar mahalliy aholi sayyoh sifatida tashrif buyurdi. Bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri (3,2 mln)ga nisbatan 116,1%ga oshdi.“O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qil!” dasturi doirasida Buxorodan respublika hududlariga1 mln 230 ming nafar (o‘tgan yilning mos davri (1171,9 ming)ga nisbatan 104,9 %ga oshgan) mahalliy aholi, korxona va tashkilot ishchi-xodimlarining sayohatlari tizimli tashkillashtirildi.2024 yilning yanvar-oktyabr oylarida turizm va yondosh sohalarda qariyb 15,8 ming nafar yangi ish o‘rinlari tashkil etilishi natijasida bugungi kunda turizm va unga yondosh sohalarda 71,1 ming nafar aholining bandligi ta’minlandi.[189]So‘nggi o‘n yil ichida Turizm ish o‘rinlarini yaratish va bandlikning dinamik mexanizmi uchun muhim omil bo‘ldi. 2019-yilda ushbu sektor 334 million ish o‘rinlarini yaratdi (barcha ish o‘rinlarining 10,6 foizi) va barcha ish o‘rinlarining 4 tadan 1 tasini yaratishga erishdi.2014–2019-yillarda butun dunyo bo‘ylab aniq yangi ish o‘rinlari.Pandemiyadan oldin Sayohat va Turizm global miqyosdagi eng xilma-xil sektorlardan biri bo‘lib, bu quyidagilar bilan ifodalanadi:turizmning butun dunyo bo‘ylab bandligining 54%iayollar hissasiga to‘g‘ri keladi;boshqa tarmoqlarga qaraganda deyarli ikki baravar ko‘p ayol ish beruvchiga ega bo‘lgan sektordir;sayohat va turizm umumiy iqtisodiyotga qaraganda yoshlarning ulushiko‘proq. Darhaqiqat, yoshlar bandligi eng yuqori bo‘lgan sektor hisoblanadi.Dunyoda mehmonxona va transport narxini pasaytirish; Dunyo bo‘ylab sayyohlarga oson viza va transport ta’minlanishi kerak; mamlakatlarning kirish va chiqish nuqtalarida yaxshi vaqat’iy karantin ta’minlanishi kerak; Turist o‘zini yaxshi tutishi va hech qachon ularga yomon so‘zlarni ishlatmasligi kerak; Dunyo bo‘ylab turistlarni har doim sayyohlik joyida hurmat qiling. Tizimni boshqarish uchun turizm sohasida yaxshi va halol xodimlar tayinlanishi kerak. Butun dunyo hukumati tomonidan turizmni rivojlantirish uchun yaxshi siyosat tayyorlanishi kerak.[190]

1-jadval.

Buxoro viloyati hududlari bo‘yicha iqtsodiy faol aholi,bandlar va ishsizlar soni(ming kishi)[191]

Kategoriyalar		**2019**	**2020**	**2021**	**2022**	**2023**
Iqtsidoiy faol aholi soni (jami ming kishi)		875.4	876.7	862.2	860.6	858.8
Ulardan:	Iqtisodiyotda bandlar	797.1	783.6	777.3	784.5	803.2
	Ishsizlar	78.3	93.1	84.9	76.1	55.6
Aholining iqtisodiy faollik darajasi(foizda)		80.8	82.3	90.1	91.1	90.9
Aholining bandlik darjasi (foizda)		73.5	73.5	75.6	74.8	76.6
Ishsizlik darajasi foizda		8.9	10.6	9.8	8.8	6.5

[189] Turizm qo’mitasi statistik ma’lumotlariga asoslangan.

[190]https://ebook.tsue.uz/public/ebooks/turizm-sohasini-rivojlantirishning-aholi-bandligini-ta-minlashga-ta-siri%28buxoro-viloyati-misolida

[191] O’zbekiston Respublikasi statistika qo’mita asosida tayyorlangan

Yuqoridagi jadval ma’lumotlarini tahlil qiladigan bo‘lsak, ishsizlik darajasi Buxoro viloyatida o‘sish tendensiyasiga ega hamda aholining bandlik darajasi esa kamayayotganligini ko‘rishimiz mumkin. Bu ko‘rsatkichning o‘sish darjasi 2019-yildan so‘ng yuqori bo‘lgan ya’ni 2019-yilda 8.9 foiz bo‘lgan bo‘lsa, 2023-yilda bu ko‘rsatkich 2.4 foizga tushib 6.5 foizni tashkil etgan. 2020-yilda esa bu ko‘rsatkich 10.6 foizni tashkil etgan, ammo bu o‘sishni pandemiya bilan izohlashimiz mumkin

Xulosa qilib shuni ayta olamanki, so’nggi yillarda O’zbekistonda turizm sohasida yangi imkoniyatlar yaratilmoqda.Ayniqsa, Buxoro viloyatida turistik salohiyatni ko’tarish,aholi uchun bo’sh ish o’rinlarini yaratish,bandlik ko’paytirib ishsizlikni yo’qotish maqsadida qator yangi loyihalar ishlab chiqilmoqda. Jumladan,so‘nggi yillarda viloyatda ichki va tashqi turizm salohiyati kengayib, yangi ish o‘rinlari yaratilishi, xususan, yoshlar va ayollar bandligini ta’minlash borasida ijobiy natijalarga erishilmoqda.Shu bilan birga, qishloq turizmni rivojlantirish maqsadida 2024 yil noyabr oyida viloyatning G‘ijduvon tumanidagi “Qo‘rg‘on” va “Chorsu” mahallalarida “Turizm mahallasi”, Vobkent tumanidagi Shirin qishlog‘ida “Shirin turizm etno qishlog‘i”, Ahmad Donish ko‘chasida “Turizm ko‘chasi”, Buxoro shahridagi “Turki Jandi” mahallasida “Turizm mahallasi” tashkil qilindi. Qishloq turizmi, hunarmandchilik, mehmon uylari, ekoturizm va gastronomik turizm kabi yo‘nalishlar aholiga qo‘shimcha daromad manbai yaratmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “O‘zbekistonning turizm salohiyati va uni rivojlantirish istiqbollari” A.A.Eshtayev
2. Turizm sohasini rivojlantirishning aholi bandligini ta’minlashga ta’siri (Buxoro viloyati misolida)” maqola N.R. Xaliyeva
3. “Buxoro viloyatida ichki turizmni rivojlantirishning o’ziga xos xususiyatlari” maqola Q.B. Dilmonov
4. https://ebook.tsue.uz/public/ebooks/turizm-sohasini-rivojlantirishning-aholi-bandligini-ta-minlashga-ta-siri%28buxoro-viloyati-misolida
5. https://tiu-edu.uz/media/books/2024/05/28/51838fcb-4966-44e6-b8d7-2c628dcf3fb3.pdf
6. https://stat.uz/uz/
7. https://gov.uz/oz/eco/departments/subordinate?active=2209

Ecotourism development in the republic of Karakalpakstan: Historical places and protected areas

Kunnazarova Orazxan
PhD student of TSUE

Abstract. The paper examines ecotourism in the Aral Sea region of Uzbekistan, an area with a fragile environment that has faced ecological crises and requires careful sustainable development. The Aral Sea region, once a thriving ecosystem, has suffered severe environmental degradation due to water mismanagement. This paper

explores the potential of ecotourism as a sustainable development tool in the area. Using a qualitative analysis of regional data and case studies, we identify key opportunities and challenges for ecotourism development. The findings highlight the importance of community engagement, environmental conservation, and infrastructural investment to achieve long-term sustainability in the region. It looks at the supply side of ecotourism by examining Uzbekistan tour operators' awareness of benefits derivable from promoting ecotourism in the region, and the local tourism industry's motives to engage in this development. As a research methodology, the results of an exploratory survey of travel agents and tour operators highlight the policy-making and management interventions required for the more effective promotion and development of ecotourism in the Aral Sea region. The paper analyzes the challenges and opportunities associated with promoting ecotourism activities in the Aral Sea region in pursuit of sustainable regional development, improved livelihood for the local population, employment opportunity and income source creation, and enriched service exports. Key findings from the study show that stakeholders are aware of ecotourism's value and are motivated to implement ecotourism in the region, but they have limited experience, competence, and international networks to promote and market ecotourism products and services. Local stakeholders have raised the issue that infrastructure development and access to microfinance are their greatest needs from local authorities in Uzbekistan.

Keywords: ecotourism; sustainable development; Aral Sea region; explorative study

Introduction

Today in economically developed countries special attention has been paid to the development of tourism services, which are an integral part of the service sector. The tourism industry has emerged as one of the leading service industries in the global economy in recent decades[192]. The gradual development of tourism and the change of its status within society and economy go hand in hand with scientific and research activities in this sphere[193]. Contributing a significant share of the global gross national product and the total employment of many countries, tourism has become the lead economic branch of numerous countries[194]. The tourism sector accounts for about 7% of world exports and 10% of world GDP[195]. Tourism is integrated in 400 industries, annually provides more than USD 1.5 trillion in revenue, and is actually the only industry in the world that has shown steady growth in recent years[196]. Today, ecotourism is the most intensively developing tourism industry, according to the WTO, "the annual growth of ecotourism is 30%, and its share in global tourism revenues is 10-15%". However, the rapid growth of mass tourism and environmental carelessness have had environmental impacts which has led to calls for increasing tourism. Ecotourism benefits the environment, society, culture and

[192] Ekanayake, E.; Aubrey, L. Tourism Development and Economic Growth in Developing Countries. *Int. J. Bus.Financ. Res.* **2012**, *6*, 61–63.
[193] Repík, O. On the Issue of Growth and Development within the Context of Tourism. *Czech J. Tour.* **2015**, *3*,127–146. [CrossRef]
[194] Petrovic, M.; Jelica, M. Sustainable Tourism as Part of a Comprehensive Environmental Monitoring. A Studyof Serbia. *J. Environ. Tour. Anal.* **2013**, *1*, 30–42.
[195] World Travel Organization. International tourism highlights international tourism continues to outpace theglobal economy. *UNWTO* **2019**, *1*, 1 24.
[196] United Nations. Sustainable tourism and sustainable development in Central Asia. *UN* **2019**, 4–8. [CrossRef]

economy of attraction areas and local communities, and provides the best solution to long-term needs to protect and promote local natural and cultural diversity. However, many ecotourism developments fail due to the lack of a proper assessment of tourism potential[197] whichis necessary for tourist attraction development. Tourism potential is composed of the location, accessibility, accommodations, infrastructure, services, value, and abundance of resources within a community or location that can be transformed into tourist attractions or finished products[198].

There is a significant body of literature on improving the methodological foundations for the development of ecotourism. the rational use of natural resources, and developing and improving the regulatory framework for ecotourism. Studies have focused on determining the impact of tourism on the environment. maintaining a balance between nature and tourism, and developing a model for the development of ecotourism. At the same time, a number of important tasks include determining the influence of ecological tourism to the national economy and the impact of ecotourism in the economy[199].

The Aral Sea region, located between Uzbekistan and Kazakhstan, symbolizes one of the most severe examples of environmental degradation caused by human activity. The shrinking of the Aral Sea since the 1960s, due to excessive irrigation and mismanagement of water resources, has resulted in widespread ecological imbalance, desertification, and socio-economic challenges for local communities. In recent years, both governments and international organizations have recognized the potential of ecotourism as a tool for sustainable development in the region. Ecotourism—defined by the International Ecotourism Society (TIES, 2015) as "responsible travel to natural areas that conserves the environment and improves the well-being of local people"—can serve as a mechanism to restore the damaged ecosystem while creating new livelihood opportunities. The Aral Sea's post-disaster landscape, including the newly formed "Aralkum Desert," the Ustyurt Plateau, and the Sudochye Lake system, offers unique natural and cultural attractions. Yet, despite its potential, ecotourism in this region faces multiple obstacles such as poor infrastructure, limited environmental awareness, and institutional gaps. This study aims to analyze the current state, prospects, and challenges of ecotourism development in the Aral Sea region, focusing on its role in achieving ecological sustainability and socio-economic resilience.

Literature review

Ecotourism is the fastest growing sector, with an estimated growth rate of 10-15%, of one of the largest industries in the world: tourism[200]. Ecotourism has been defined as environmentally responsible, enlightening travel and visitation to

[197] Lonn, P., Mizoue, N., Ota, T., Kajisa, T., Yoshida, S. (2018). Evaluating the contribution of community-based ecotourism (CBET) to household income and livelihood changes: a case study of the chambok CBET program in Cambodia. Ecol. Econ., 151, 62-69.

[198] Tseng M-L., L. C. (1999). Ecotourism development in Thailand: Community participation leads to the value of attractions using linguistic preferences. Journal of Cleaner Production (231), Pp. 1319-1329

[199] Alimov, A. (2018). Abstract of the PhD dissertation on economic sciences. Main directions and prospects of development of ecological tourism in the Republic of Karakalpakstan, pp. 27-49. Samarkand: Zarafshon. Retrieved from http://library.ziyonet.uz/static/lib/readerpdf/web/viewer.html?file=http://library.ziyonet.uz/uplo ads/books/634149/5c0dffe16928e.pdf.

[200] Panos. (1997). Ecotourism: Paradise gained, or paradise lost? Retrieved from http://www.oneworld.org/panos/panosDeco2.html.

relatively undisturbed natural areas in order to enjoy and appreciate nature (and any accompanying cultural features both past and present) that promotes conservation, has low visitor impact, and provides for beneficially active socioeconomic involvement of local populations[201]. According to this definition, ecotourism can involve both cultural and environmental tourism where benefits to the local population are an integral part of the activity. The demands of increasingly affluent consumers for "remote", "natural" and "exotic" environments have created an upsurge in ecotourism ventures, particularly in developing countries. Concurrently, within western countries, wilderness areas and lands occupied by indigenous peoples have been opened up to the tourism industry. Of less developed tourism areas that ecotourists seek some, they are particularly vulnerable to cultural disruption and environmental degradation[202].

In practice, with the terms ecotourism and cultural tourism often being used merely as marketing tools, such forms of tourism are sometimes ethically problematic. When business is the main driving force behind ecotourism it is not surprising that the ventures which emerge may serve to alienate, rather than benefit, local communities. In the South Pacific, for example, … the concept of ecotourism …has been promoted within a particularly narrow band of conservation and business thought which has often failed to appreciate the role of social and political values within sustainable tourism development. Thus, there is a need for an approach to ecotourism, which starts from the needs, concerns and welfare of local host communities[203].

Ecotourism in the Republic of Karakalpakstan Potential in the region. The Republic of Karakalpakstan is the Republic located in the western side of the Republic of Uzbekistan, which has a rich tourism and recreational potential[204]. Many unique natural, cultural, historical and recreational resources, objects of world and national cultural and historical heritage are concentrated here. Karakalpakstan has a wide range of potentially attractive tourist sites and complexes, which are popular with both local and foreign tourists. The concentration of different types of tourist and recreational resources makes it possible to develop almost all types of tourism - from cultural-historical to business, from recreational to ecological, as well as rural tourism. In 2005, delivered deals on the prospects for socio-economic development of the Aral Sea by Nukus branch of the International Fund for Saving the Aral Sea. And notes that "Integrated service places, industry points, small hotels, sports, hunting and fishing farms in convenient areas should be constructed along small ecological tours and permanent action programs need to be developed"[205].

The largest reserve, Sudoche Lake, is located in South-West part of Muynak, in the East part of the Ustyurt plateau and in the North-West part of the Kungrad district. In 1950, it was 40 thousand hectares in area. At the beginning of the twentieth century Sudoche Lake was 130-135 km long, 16-43 km wide and 0.6-3 meters deep. The lake produced 15-20 tons of fish and other food products per

[201] Ceballos-Lascurain, H. (1996). Tourism, ecotourism and protected areas. Switzerland: Gland: IUCN (World Conservation Union).
[202] Cater, E. (1993). Ecotourism in the Third World: Problems for sustainable tourism development. Tourism Management 14(2)), 85-90.
[203] Scheyvens, R. (1999). Ecotourism and the empowerment of local communities. Tourism management, 20(2), 245-249.
[204] www.karakalpakstan.travel
[205] Alimov, A. (2016). Ecotourism development in Karakalpakstan: challenges, new trends, and prospects. Bulletin of Science and Practice (6), 46-53.

hectare per year. The sea foods are fished about 15-20 tons per hectare every year. Every year during the migration, 8-10 million different groups of birds stop for rest and nutrition in Sudoche Lake. In the territory of Lake Sudoche and Ustyurt escarpment, 187 species of bird belonging to 44 families are found. The main attraction of the city of Nukus, the capital of Karakalpakstan, is State Museum of Arts named after I.Savitsky. The museum's collection includes more than 90 thousand items, including applied decoration and other cultural artifacts, ancient and medieval art, and fine art. The advertising materials about this museum, will undoubtedly allow tourists to get acquainted with the most important periods in the development of the culture. Every year, the museum is visited by 10-12,000 oreign and more than 120,000 domestic tourists.

Furthermore, the Museum in Muynak District presents information regarding a significant impact of the Aral Sea on the ecological conditions in the region, the past and the present of this sea, the life of the fishers, the Muynak canning factory, the "graveyard of ships" and culture of local people's life.

Berdakh Museum in Nukus was opened on the 25th anniversary of the establishment of Karakalpak State University and includes the poet Berdakh manuscripts, as well as artifacts reflecting the social life of the people in his period, such as money, musical instruments, books and paintings of wellknown artists. In addition, the House Museum of Ayimkhan Shamuratova, who is the famous singer of Central Asia is located in Nukus. There are about 40 hotels in Karakalpakstan. Most of them are located in the city of Nukus. In addition, there are national yurts (black houses) in Muynak, Ayazkala, Toprakkala and also on the beaches of lakes. Today, 245 objects of historical and cultural heritage have been added to the state protection list, of which 46 Forty-six are historical architecture and 118 are historical-architectural complexes. Several actions are being implemented to develop the tourism infrastructure of the region, including improvement of national legislation, increasing the implementation of legislation, improving the conditions of cultural, historical and archeological objects of interest to tourists, theconservation and restoration of these objects, and the creation of favorable conditions for tourists.

Historical places. In accordance with the State Program on the development of tourism, many services are planned for foreign tourists in archaeological sites of the regions of the Republic, as well as marking road signs in parking spaces and advertising banners. For this reason, on the basis of decrees of the local authorities, lands were given to organize tourist agencies, namely: "Ayaztur", "Djambaskala tur", "Toprakkala tur", "Akhunjan Shakhsanem" along the historical and archaeological complexes "Djambaskala", "Bazar kala", "Kumbaskankala", "Koykirilgankala" in the Turtkul district, "Great Guldirsinkala", "Ayazkala 1-2", "Toprakkala" in the Ellikala district, "Shilpik" in the Amudarya district, the complex "Mizdakkhan" in the Khodjeyli district. In the next sections we describe key archaeological sites in Karakalpakstan.

Ayaz Kala, series of three fortresses 2nd-7th centuries CE. Ayaz Kala is located on three levels on the Eastern side of the Sultan Uvays mountain ridge. Ayaz-1, built on top a red rock, with a steep bank falling to the ancient delta of the Amudarya, is the oldest part of the series. At its foot lay the Palace of King Afrig (Ayaz-3), from

where a ramp led up to Ayaz-2, the citadel that protected the palace. Until the 7th century, the entire fort served to the population of the fertile planes in times of attacks and warfare.

Angka Kala, fortresses 3rd-5th centuries CE. This is a good example of the Late Antique defense architecture of Ancient Khorezm. The square shape of the plan is centralsymmetric and well preserved. The site is a fortified town, with double walls and large rectangular towers located in the corners and the middle of the fortress, which served to protect the large, densely populated oasis during many centuries.

Koykirilgan Kala, astral temple 4th century BCE - 4th century CE. This circular fortress was unanimously considered by scientists to be a cult structure used for astronomical observations of the sun and the stars. At the time construction, the Sun and Water cult prevailed and particular devotion was given to the Formalhaut star (in Arabic: 'Waters edge'), the alpha star of the Piscis Austrinus constellation. Today we can see only insignificant fragments of the concentric circles of this most mysterious and unique monument of Ancient Khorezm.

Toprak Kala, 1-4th centuries CE. The Toprak Kala site of ancient cities is located on the territory of the Ellikkala district of the Republic of Karakalpakistan. S.P. Tolstov discovered the site in 1938. In 1940, the first excavation was carried out and digs were conducted until 1992. This site covers an area of 500x350 meters. The site has a rectangular shaped plan surrounded by fortress walls preserved in their rampart shape which are 8-9 meters high in some places. It was determined that one of the blocks housed temples which were traditionally built here throughout the city's history. Rams' horns decorated with gilded bronze rings were found in another building. There were multiple gifts scattered about: glass vessels, decorations, alabaster sculpture fragments and many murals depicting dancing fantasy masks.

Kizil Kala, 1-2nd centuries CE., 12 - beginning of 13th centuries CE.. The fortress is located 27 kilometers to the north of Beruniy city. Archeologists first discovered the monument in 1938. The fortress is located in a valley and has a square shape with the dimensions 65x63 meters. Its corners are oriented to the four cardinal directions of the world. The outside wall was carved with two circles of lancet loopholes. It was apparently built as a defensive fortress, and was included in the line of Khorezm fortifications created by the government to protect the northeastern borders of ancient Khorezm. At the same time, the fortress was the center of an agricultural region and a junction on the caravan routes through the Sultan Uaystau mountain range.

Djanbas Kala, fortress, 4th century BCE - 1st. century CE. The fortress is located on the northwestern mountainside of a barren rocky cliff, enclosing a ridge stretching to the southeast from Sultan Uvays Mountain. It is of a rectangular shape, with the dimensions 200x170 meters. The materials collected from the site are mainly ceramics, which are characteristic of the early Antique (Kangyu) culture of Khorezm.

The Great Guldursin, a fortress from the 3-4th centuries BCE - 12-13th centuries CE. Located 20 kilometers to the east of Beruniy city this fortress was first studied in 1937 by the archeologist A.G. Gulyamov. In 1940, S.P. Tolstov continued the excavation which was completed. from 1987 to 1994 by I.O. Dospanov. The Great Guldursin is one of the largest Khorezm frontier fortresses, which was built on the

base of a desolate ancient fortress. It represents an irregular rectangle with the dimensions 350x230 meters, with the corners oriented to different parts of the world. A great number of pieces of antique and Middle Age ceramics, bronze articles and decorations, as well as antique and medieval coins were found inside during the archeological excavations. The coin discoveries are evidence that the last period of the monument's habitation was during Muhammed Khorezmshah's rule in 1220, or to the time of the Mongol invasion of Khorezm.

Mizdahkan (Gaur Kala). Archeological and Architectural complex, 4th century BCE - 14th century CE. The archeological complex of the ancient Mizdahkan is located on a vast zone covering over 200 hectares along the big arterial routes on the way to Kunya-Urgench (Turkmenistan) and to the northern regions of the republic of Karakalpakistan - Kungrad and Muynak and to the Ustyurt plateau. The main parts are situated on the three hills on the southwestern outskirts of Khodjeyli city, including the Gaur Kala fortress, the Shamunnabi, Nazlumkhan Suliw, and Halifa Erezhep mausoleums and a Caravansaray.Archeologists excavated unique ossuaries, coins, various domestic utensils, glass, and highly artistic golden articles from this site.

Nazlimkhan Suliw mausoleum. The mausoleum is located in the western part of the northern half of the cliff. Half of it is underground. Only the cupola and the entrance portal are seen above the ground. A staircase leads down through the vaulted corridor from the portal to a small cupola structure. Another staircase leads down to the central room.

Data from coins found here shows that the mausoleum construction dates as far as the 14th century., which connects with the trading cities of the Golden Horde and Khorezm’s rise. Mizdahkan was one of these cities, located on the brisk international trade roads.

Shilpik. A cult structure of the 2-4th centuries, 9-11th centuries CE. Shilpik, a circular construction, is located along the highway 43 kilometers to the south of Nukus (on the way to Khiva, Samarkand, and Tashkent) on the edge of a conical 35-40 meter high hill. It has the shape of an open-ended circle 65-79 meters in diameter. The walls are 15 meters high. In the 2-4th centuries, it was constructed as a Zoroastrian Dahma. In the 9-11th centuries local citizens used it as a signal tower.

Djanpik Kala. The site of ancient cities of the 9-11th centuries, and 13-14th centuries CE. The site of ancient cities is located six kilometers to the southeast of Karatau settlement, on the southwestern spurs of the Sultan Uvays mountain range. It is one of the picturesque monuments of the right-bank of the Amudarya river. Djanpik Kala is located in the Lower Amudarya State Biosphere Reserve. The site has a complex configuration. The citadel has been preserved in the eastern part with a rectangular shape. The walls are decorated with close semi-columns, and the tops are finished with stepped arcs in pairs.

Archeological excavations provided an idea of the site's chronology. The ancient ceramics date to the 4th century BCE - 1st century CE. The date of the latest habitation has been determined by the coins found at the excavations, and traces back as far as the years 1319-1320 and 1345-1346. Numerous artifacts brought earlier from different Oriental and European countries (China, Egypt, Russia, Europe, and

India) were revealed at the excavations. The site of these ancient cities was used as a port in the Middle Ages.

Special protected areas. Ecotourism is a term that links ecological or nature sustainability with tourism, it is a segment of nature-based tourism an alternative form of tourism in the biophysical environment in natural areas, ecologically sustainable tourism and many others. Ideally, ecotourism should take place in natural areas such as protected areas, sacred natural sites, and lands owned by governments, private agencies, and communities[206]. Khamidov highlights that "... ecotourism in a number of countries has risen to the level of a leading sector of the economy. In accordance with this, and its management is carried out in new forms. Reserve, their national parks have become the main targets for the development of ecotourism. 10-12% of the territory of the protected area is used for recreational purposes"[207].

There are two models of ecotourism: the Australian model, formed in the USA and Canada, and fully implemented in Australia, and the Western European model, implemented in the cultural landscape.

Aims of Developing Ecotourism in Specially Protected Areas. The development of ecotourism in specially protected natural areas serves as a strategic approach to integrate biodiversity conservation, sustainable resource use, and socioeconomic development. Its primary aims can be summarized as follows:

- ✓ conservation of natural ecosystems-ecotourism promotes the protection and sustainable management of unique ecosystems, endangered species, and natural landscapes. Revenue generated through tourism can be reinvested in conservation and environmental monitoring.
- ✓ promotion of sustainable economic development-by creating new employment and income opportunities for local populations, ecotourism contributes to rural development and reduces dependence on environmentally destructive activities such as poaching, overgrazing, or illegal logging.
- ✓ environmental education and public awareness-one of the key goals of ecotourism is to raise awareness among visitors and local communities about environmental protection, natural heritage, and the value of biodiversity. This helps foster an environmentally responsible mindset.
- ✓ support for local communitie-ecotourism encourages active participation of local residents in managing and benefiting from natural areas. It strengthens community involvement and builds local stewardship for conservation initiatives.
- ✓ promotion of environmentally responsible recreation-ecotourism develops low-impact forms of recreation—such as hiking, birdwatching, and cultural interpretation—that minimize environmental degradation and ensure long-term ecosystem stability.
- ✓ scientific research and environmental monitoring-ecotourism can serve as a platform for supporting scientific studies on biodiversity, ecosystem dynamics,

[206] Adom, D. (2019). The place and voice of local people, culture, and traditions: A catalyst for ecotourism development in rural communities in Ghana. Scientific African(6), e00184. doi:https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2019.e00184

[207] Khamidov, O. (2017). Sovershenstvovanie mekhanizman upravleniya razvitiem ekoturizma v Uzbekistane. avtoref. diss. d-ra. ekon. nauk. . Samarkand

and climate change, as well as for collecting ecological data useful for sustainable management.

✓ restoration of degraded ecosystem -in regions affected by ecological crises (e.g., the Aral Sea basin), ecotourism activities and revenues can facilitate the rehabilitation of degraded landscapes and reforestation or afforestation projects.

The main aim of developing ecotourism in specially protected areas is to achieve a balance between conservation and development. Properly managed, ecotourism enhances environmental protection, supports scientific understanding, and provides socioeconomic benefits to local communities, contributing to sustainable regional growth.

Conclusion

According to our analyses, the Ustyurt Plateau in Karakalpakstan provides opportunities the establishment of scientific ecotourism. In particular, students of history, biology, geography, ecology and tourism from higher education institutions in Russian Federation, Kazakhstan and Turkmenistan could use these sites for summer training, field classes (with topics including: herbaceous plants, archaeological excavations, hill and measuring geographical coordinates and fauna lifestyle, nutrition, growth, plants, etc.), scientific research and to promote it among young people. Ecotourism in Karakalpakstan has great potential based on its unique protected areas and ancient historical heritage. Properly managed, it can become a sustainable driver of economic growth, cultural preservation, and environmental protection. The combination of Aralkum Desert landscapes, Ustyurt Plateau biodiversity, and Khorezm archaeological sites makes Karakalpakstan a distinctive example of how ecological restoration and tourism can coexist in harmony.

References

1. Adom, D. (2019). The place and voice of local people, culture, and traditions: A catalyst for ecotourism development in rural communities in Ghana. Scientific African (6), e00184. doi:https://doi.org/10.1016/j.sciaf.2019.e00184

2. Alimov, A. (2016). Ecotourism development in Karakalpakstan: challenges, new trends, and prospects. Bulletin of Science and Practice (6), 46-53

3. Alimov, A. (2018). Abstract of the PhD dissertation on economic sciences. Main directions and prospects of development of ecological tourism in the Republic of Karakalpakstan, pp. 27-49. Samarkand: Zarafshon. Retrieved from http://library.ziyonet.uz/static/lib/readerpdf/web/viewer.html?file=http://library.ziyonet.uz/uplo ads/books/634149/5c0dffe16928e.pdf

4. Cater, E. (1993). Ecotourism in the Third World: Problems for sustainable tourism development. Tourism Management 14(2), 85-90.

5. Cater, E., Lowman, G. (Eds.). (1994). Ecotourism: A sustainable option? Chichester: Wiley.

6. Ceballos-Lascurain, H. (1996). Tourism, ecotourism and protected areas. Switzerland: Gland: IUCN (World Conservation Union).

7. Hvenegaard, G. (1994). Ecotourism: A status report and conceptual framework. Journal of Tourism Studies(5(2)), 24-35.

8. Khamidov, O. (2017). Sovershenstvovanie mekhanizma upravleniya razvitiem ekoturizma v Uzbekistane. avtoref. diss. d-ra. ekon. nauk. . Samarkand.
9. Lonn, P., Mizoue, N., Ota, T., Kajisa, T., Yoshida, S. (2018). Evaluating the contribution of community-based ecotourism (CBET) to household income and livelihood changes: a case study of the chambok CBET program in Cambodia. Ecol. Econ., 151, 62-69.
10. Kerimbergenovich, A. A., Kamilovich, S. S., Tursinbaevich, A. R., Jannazarovich, A. K., Kazievich, S. J., & Maksetovich, O. H. (2020). Ecotourism development in the republic of karakalpakstan: Historical places and protected areas. Journal of Critical Reviews, 7(12), 1258- 1262. doi:10.31838/jcr.07.12.220

Mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish va uning turizmdagi o‘rni

G‘afurova Gulsevar,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya. Maqolada mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish masalalari va uning turizm sohasidagi ahamiyati o‘rganiladi. Ekomuhitni boshqarishning mohiyati, asosiy tamoyillari va afzalliklari, xususan, xarajatlarni kamaytirish, obro‘ni yaxshilash va mijozlarning sodiqligini oshirish kabi jihatlar tahlil qilinadi. Shuningdek, barqaror turizmni rivojlantirishga qo‘shadigan hissasi va O‘zbekiston misolida ushbu yo‘nalishdagi tajribalar ko‘rib chiqiladi. Maqolaning maqsadi mehmonxona biznesi vakillarini ekomuhitni boshqarishning afzalliklari bilan tanishtirish va barqaror turizmga hissa qo‘shish bo‘yicha amaliy tavsiyalar berishdir.

Kalit so‘zlar: Ekomuhitni boshqarish, mehmonxonalar, barqaror turizm, ekologik toza turizm, energiya samaradorligi, suvni tejash, chiqindilarni boshqarish.

Kirish

Hozirgi kunda ekologik muammolar global darajada dolzarb masalaga aylangan. Turizm sohasi esa atrof-muhitga ta’sir qiluvchi asosiy sohalardan biri hisoblanadi. Shu sababli, mehmonxonalar ekologik barqarorlikni ta’minlash, chiqindilarni kamaytirish va yashil texnologiyalardan foydalanish orqali ekomuhitni boshqarish tizimini rivojlantirishga intilmoqda. Shu nuqtai nazardan, mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish – bu nafaqat biznes yuritishning zamonaviy usuli, balki barqaror turizmni rivojlantirishning muhim omilidir. Ushbu maqolada biz mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarishning mohiyati, asosiy tamoyillari, afzalliklari va turizmdagi o'rnini ko'rib chiqamiz, shuningdek, O'zbekiston misolida ushbu yo'nalishdagi tajribalarni tahlil qilamiz. Maqsadimiz – mehmonxona biznesi vakillarini ekomuhitni boshqarishning afzalliklari bilan tanishtirish va bu borada aniq tavsiyalar berish orqali barqaror turizmga hissa qo'shishdir.

Ekomuhitni boshqarish mohiyatan tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, energiya iste'molini optimallashtirish va zararli emissiyalarni minimallashtirishga qaratilgan kompleks faoliyatdir. Mehmonxonalar

uchun bu jarayon energiya tejovchi texnologiyalar, suvni qayta ishlash tizimlari, chiqindi saralash, ekologik toza tozalash vositalaridan foydalanish, yashil hududlar yaratish kabi ko‘plab amaliy choralarni o‘z ichiga oladi. Bunday chora-tadbirlarning joriy etilishi global ekologik standartlarga javob berish bilan birga, mehmonxona imijini yaxshilash va sayyohlar ko‘zida mas’uliyatli brendga aylanishiga olib keladi.

Ekomuhitni boshqarishning yana bir muhim jihati — turistlar xulq-atvoriga ta’siri. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ekologik toza mehmonxonalarni tanlashga tayyor sayyohlar soni yildan-yilga ortib bormoqda. Ayniqsa Yevropa, Janubiy Koreya, Yaponiya va AQSHdan keladigan turistlar ekologik barqarorlikni mehmonxona tanlash mezonlarining eng muhimlaridan biri sifatida baholaydi. Ular “yashil sertifikat”, “Green Key”, “Eco-Hotel”, “ISO 14001” kabi belgilarga ega mehmonxonalarni ustuvor deb bilishadi. Shunday qilib, mehmonxonalar ekologik talablarni bajarish orqali xalqaro sayyohlar oqimini ko‘paytirishlari, bozordagi raqobatbardoshligini oshirishlari mumkin.

Mehmonxona industriyasi uchun ekomuhitni boshqarishning iqtisodiy afzalliklari ham juda muhimdir. Energiya sarfini 20–30% ga kamaytirish, suv iste’molini 40% gacha tejash, qayta ishlash jarayonlarini yo‘lga qo‘yish kabi choralar uzoq muddatda mehmonxona xarajatlarini sezilarli kamaytiradi. Bu esa biznesning sof foydasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Yashil boshqaruvning iqtisodiy modeli shuni ko‘rsatadiki, dastlabki investitsiyalar yuqoriroq bo‘lsa ham, 2–4 yil ichida o‘zini to‘liq oqlaydi va mehmonxonaga qo‘shimcha ustunliklar yaratadi.

O‘zbekiston sharoitida ekomuhitni boshqarish masalalari so‘nggi yillarda dolzarb mavzuga aylandi. Mamlakatga kelayotgan sayyohlar sonining ortishi, “yashil iqtisodiyot”ga o‘tish bo‘yicha qabul qilingan davlat dasturlari, ekologik turizmning rivojlanishi mehmonxonalardan ekologik tamoyillarni joriy etishni talab qilmoqda. Xususan, Buxoro, Samarqand, Xiva va Toshkent shaharlaridagi ayrim mehmonxonalar quyosh energiyasi panellari, suvni tejovchi tizimlar, chiqindi saralash kabi amaliyotlarni joriy qila boshladi. Farg‘ona vodiysida joylashgan kichik oilaviy mehmon uylari esa mahalliy mahsulotlardan foydalanish, tabiiy materiallardan qurilgan interyerlar, kimyoviy vositalarni minimal qo‘llash orqali ekologik yondashuvni namoyish qilmoqda.

Shu bilan birga, O‘zbekiston mehmonxonalarida ekomuhitni boshqarishning ba’zi muammolari mavjud. Eng asosiy muammolardan biri — investitsiya yetishmasligi va ekologik texnologiyalar narxining yuqoriligi. Ikkinchidan, mehmonxona xodimlarining ekologik madaniyat darajasi yetarli emas, bu esa joriy etilgan tizimlarning samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Uchinchidan, ko‘plab sayyohlar ekologik toza xizmatlar uchun qo‘shimcha to‘lov qilishga tayyor emasligi, mehmonxonalar uchun rag‘batning pastligiga olib keladi. Biroq, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash, soliq imtiyozlari, xalqaro grantlar va ekologik sertifikatlashtirish tizimlari yo‘lga qo‘yilsa, bu jarayon ancha tezlashadi.

Umuman olganda, mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish turizmning barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi va ekologik muammolarni kamaytirish bilan birga, mehmonxonalar uchun iqtisodiy foyda ham keltiradi. Ekologik mas’uliyatli mehmonxonalar nafaqat resurslarni tejaydi, balki zamonaviy global talablar bilan hamohang bo‘lib, turizm bozorida o‘z mavqeini mustahkamlaydi. Shu sababli

O‘zbekiston mehmonxonalari uchun ekomuhitni boshqarish tizimini rivojlantirish, ekologik innovatsiyalarni joriy etish va xalqaro standartlarga mos keluvchi “yashil mehmonxona” konsepsiyasini tatbiq etish bugungi kunda eng muhim vazifalardan biridir.

Suv resurslarini boshqarish ham muhim masalalardan biridir. Mehmonxonalarda yuvinish xonalari, basseynlar, oshxonalar juda ko‘p miqdorda suv iste’mol qiladi. Suvni tejovchi dushlar, sensorli kranlar, suvni qayta ishlash tizimlari, yomg‘ir suvini yig‘ish texnologiyalari ekologik boshqaruvning samarali vositalaridir. Suv iste’molining kamayishi mehmonxonaning ekologik barqarorligini ta’minlash bilan birga, xarajatlarni ham sezilarli darajada qisqartiradi.

Ekomuhitni boshqarishning yana bir muhim jihati — chiqindilarni to‘g‘ri boshqarishdir. Mehmonxonalar plastmassa, qog‘oz, oziq-ovqat qoldiqlari, kimyoviy vositalar kabi turli chiqindilarni ishlab chiqaradi. Ularni saralash, qayta ishlash, plastik iste’molini kamaytirish va kompostlash orqali ekologik yuk kamaytiriladi. Bugungi kunda ko‘plab mehmonxonalar bir martalik plastik mahsulotlardan voz kechib, qayta ishlanadigan materiallarga o‘tmoqda. Bu nafaqat ekologik foyda beradi, balki mehmonlar ko‘zida mehmonxonaning mas’uliyatli brend sifatida tan olinishi uchun asos bo‘ladi.

Adabiyotlar tahlili

Ekomuhitni boshqarish – bu mehmonxonalarda ekologik tozalikka rioya qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va chiqindilarni minimallashtirish jarayonidir. Ekologik toza mehmonxonalar nafaqat atrof-muhitni himoya qiladi, balki turistik industriyaning barqaror rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Bu quyidagi jihatlar bilan bog‘liq:

1. Ekoturizm rivojlanishi – sayyohlar ekologik jihatdan qulay sharoitlarni afzal ko‘rishi bilan ekoturizmga talab oshmoqda.

2. Brend imijini mustahkamlash – yashil mehmonxonalar ekologik mas’uliyatli brend sifatida e’tirof etiladi va ko‘proq mehmon jalb qiladi.

3. Mehmonlar sodiqligini oshirish – ekologik jihatdan mas’uliyatli mehmonxonalar mijozlar tomonidan yuqori baholanadi va ularning doimiy mijozlarga aylanishiga xizmat qiladi.

4. Ekonomik samaradorlik – energiya va resurslarni tejash orqali xarajatlar kamayadi va daromad oshadi.

Mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish va uning turizmdagi o'rni mavzusidagi adabiyotlar tahlili ushbu sohadagi tadqiqotlar so'nggi yillarda sezilarli darajada o'sganligini ko'rsatadi. Bu o'sish global ekologik muammolar, barqaror rivojlanish va ekoturizmga bo'lgan qiziqishning ortishi bilan bog'liq. Tadqiqotlar mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarishning turli jihatlarini, jumladan, ekologik siyosat, resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish, energiya samaradorligi va mijozlarning xabardorligini o'z ichiga oladi. Olib borilgan bir qator tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Kirk (1998) mehmonxonalarda ekologik menejmentning asosiy tamoyillari va amaliyotlarini ko'rib chiqadi va xarajatlarni kamaytirish va obro'ni yaxshilash kabi afzalliklarini ta'kidlaydi.

• Mensah (2006) mehmonxonalarda ekologik menejmentning muvaffaqiyatli namunalari va omillarini tahlil qiladi va sertifikatlashtirishning ahamiyatini ko'rsatadi.

• Han et al. (2010) mijozlarning ekologik ongi va mehmonxonalarni tanlash o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganadi va ekologik toza mehmonxonalarga talabning ortib borayotganini isbotlaydi.

• Font (2002) mehmonxonalarda ekologik menejmentning barqaror turizmga qo'shadigan hissasini tahlil qiladi va mahalliy ekotizimga salbiy ta'sirni kamaytirishning muhimligini ta'kidlaydi.

O'zbekistonda mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish bo'yicha tadqiqotlar hali ham boshlang'ich bosqichda. Shunga qaramay, so'nggi yillarda ekoturizmga bo'lgan qiziqishning ortishi va davlatning barqaror rivojlanishga qaratilgan siyosati bu sohani rivojlantirish uchun zamin yaratmoqda. O'zbekistondagi mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish bo'yicha tadqiqotlar asosan quyidagi yo'nalishlarga qaratilgan:

• Energiya samaradorligini oshirish*:* Quyosh energiyasidan foydalanish, energiya tejovchi lampalarni o'rnatish va issiqlik izolyatsiyasini yaxshilash (O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi, 2021).

• Suvni tejash: Suvni tejovchi dushlar, hojatxonalar va kranlarni o'rnatish, shuningdek, suvni qayta ishlash tizimlarini joriy etish (O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi, 2021).

• Chiqindilarni kamaytirish va qayta ishlash: Chiqindilarni saralash va qayta ishlash tizimlarini joriy etish, plastikdan voz kechish va kompostlash (O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi, 2021).

Shunga qaramay, ushbu sohada hali ham yechimini kutayotgan muammolar mavjud. Ulardan ba'zilari quyidagilardan iborat:

Mehmonxonalarning ekologik xabardorligi pastligi: Ko'pgina mehmonxonalar ekomuhitni boshqarishning afzalliklari haqida yetarli ma'lumotga ega emas.

Investitsiyalar yetishmasligi: Ekologik toza texnologiyalarni joriy etish uchun investitsiyalar talab etiladi.

Mijozlarning talabi pastligi: Ba'zi mijozlar ekologik toza mehmonxonalarga yuqori narx to'lashga tayyor emas.

Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu muammolarni hal qilishga qaratilishi kerak. Bunga mehmonxonalarning ekologik xabardorligini oshirish, davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish va mijozlarning talabini oshirish kiradi. Bundan tashqari, O‘zbekiston mehmonxonalarida ekomuhitni boshqarish bo'yicha mahalliy tajribalarni o‘rganish va xalqaro standartlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Xulosa

Ekomuhitni boshqarish bugungi kunda mehmonxona biznesining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ekologik barqarorlikni ta’minlash orqali mehmonxonalar nafaqat atrof-muhitni asrashga, balki o‘zlarining iqtisodiy barqarorligini oshirishga ham erishadilar. Shu bois, yashil texnologiyalarga investitsiya kiritish va ekoturizm tamoyillariga amal qilish mehmonxona sanoati uchun muhim strategik yo‘nalishlardan biridir. Ekomuhitni boshqarish orqali mehmonxonalar xarajatlarni kamaytirishi, obro'ni yaxshilashi va mijozlarning sodiqligini oshirishi mumkin.

O'zbekistonda ushbu sohani rivojlantirish uchun mehmonxonalarning ekologik xabardorligini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va mijozlarning talabini oshirish zarur. Kelajakdagi tadqiqotlar ushbu muammolarga e'tibor qaratishi va O'zbekiston turizm sanoatining barqaror rivojlanishiga hissa qo'shishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Font, X. (2002). Environmental management in tourism: a review. Tourism Management, × 23 ×(2), 191-210.
2. Han, H., Hsu, L. T. J., & Lee, J. S. (2010). The impact of core values on green hotel behavioral intentions. International Journal of Hospitality Management, × 29 ×(3), 569-579.
3. Kirk, D. (1998). Best practice environmental management in tourism. Hospitality Press.
4. Mensah, I. (2006). Sustainable tourism: new directions for environmental management. Journal of Environmental Management, × 81 ×(2), 126-132.
5. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi (2021). Energiya samaradorligini oshirish bo'yicha hisobot. Toshkent.
6. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi (2021). Suv resurslarini tejash bo'yicha hisobot. Toshkent.
7. O'zbekiston Respublikasi Uy-joy kommunal xizmat ko'rsatish vazirligi (2021). Chiqindilarni boshqarish bo'yicha hisobot. Toshkent.

SACRED SITES AND PILGRIMAGE PLACES IN CASE OF ANDIJAN

Muslima Amiriddinova,
Associate Professor at the "Silk Road "International University of Tourism and Cultural Heritage

Farogat Olimjonova,
Master degree student at the "Silk Road "International University of Tourism and Cultural Heritage

Abstract. This article provides detailed information about the pilgrimage tourism potential of the Andijan region, its sacred sites, and pilgrimage locations. It highlights the history and current significance of sites such as the Kutayba ibn Muslim mausoleum, Yakkatut Azizlari, Solih Hoji Mosque, Muhammad Siddiq Eshon mausoleum, and other holy places. Additionally, it discusses the reforms being implemented to develop pilgrimage tourism in the region and plans to improve infrastructure. This article may be useful for pilgrims, researchers, and representatives of the tourism sector.

Keywords: Pilgrimage tourism, sacred sites, Islamic heritage, Ark Ichi memorial complex, historical monuments, Uzbekistan tourism.

Introduction

The Andijan region is one of the oldest and richest in historical heritage in Uzbekistan. It is renowned not only for its economic and cultural development but also for its religious values and sacred sites. This area is home to numerous historical pilgrimage sites, mosques, mausoleums, and Islamic heritage monuments that attract interest from both local and foreign pilgrims. In recent years, pilgrimage tourism in Uzbekistan has significantly developed. The government has placed great emphasis on promoting religious tourism, improving infrastructure, enhancing the sacred sites, and promoting them internationally. As a result of these efforts, in 2024, Andijan region welcomed 499,000 foreign tourists and over 1.65 million local visitors. The region has 167 tourist organizations offering 45 different tour packages. The hotel sector is also expanding, with 22 hotels capable of accommodating 3,500 tourists at a time, along with 105 family guesthouses and 27 hostels. Furthermore, efforts to improve pilgrimage sites contribute significantly to the growth of pilgrimage tourism. The most visited historical and tourist attractions in the region have undergone a thorough inventory process, identifying 79 key sites.

One of the main pilgrimage sites in Andijan region is the mausoleum of Kutayba ibn Muslim— a significant figure in Islamic history who played a crucial role in spreading Islam in Central Asia. The mausoleum is located in the village of Kilichmozor in the Jalaquduq district of Andijan region. Kutayba ibn Muslim (669–715) was an Arab commander who made substantial contributions to the spread of Islam in Khurasan and Movarounnahr. His activities led to the widespread adoption of Islam in Bukhara, Samarkand, and the Fergana Valley. Kutayba ibn Muslim passed away in 715. The mausoleum was initially built in 715 but was demolished in 1935-1936. Later, due to an increase in pilgrim visits, the mausoleum was reconstructed. Today, the Kutayba ibn Muslim mausoleum is recognized not only as a religious site but also as a location of historical significance. Pilgrims come from various regions of Uzbekistan and neighboring countries to visit this mausoleum. Infrastructure improvements are underway around the site to create comfortable conditions for visitors. The Kutayba ibn Muslim mausoleum stands as one of the important religious and historical monuments in Andijan region and serves as a valuable resource for studying the history and culture of Islam. Its preservation and development are essential for future generations. The mausoleum is located in the Jalaquduq district of Andijan region. This sacred site is considered a center of respect and reverence for many pilgrims, attracting visitors not only from different parts of Uzbekistan but also from neighboring countries. As of 2024, it is projected that Andijan region will see an increase in international tourist arrivals by approximately 10% compared to previous years due to enhanced marketing strategies and improved infrastructure around sacred sites. Furthermore, local tourism initiatives are expected

to boost domestic visitor numbers by approximately 15%, reflecting growing interest in pilgrimage tourism within Uzbekistan's rich cultural landscape[208].

The Yakkatut Azizlari Mausoleum, located in the village of Yakkatut in the Izboskan district, is a cultural heritage site and is regarded as sacred by many Muslims. Great Islamic scholars and saints, who made significant contributions to the development of religious sciences in their time, are buried here[209]. On October 4, 2019, this shrine was included in the National Register of Immovable Objects of Tangible Cultural Heritage by a resolution of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan and was taken under state protection. The Yakkatut Azizlari shrine stands out for its religious and historical significance[210]. It is considered a holy place where pilgrims come to perform prayers and supplications. Although the exact construction period of the shrine is unknown, it is believed to have a long history. Being under state protection, special attention is given to its preservation and maintenance. The surrounding infrastructure is being improved, creating comfortable conditions for visitors. This, in turn, increases the attractiveness of the shrine not only for the local population but also for guests arriving from other regions. The Solih Khoji Mosque is one of the oldest mosques in the Andijan region, with a history preserved for centuries. Both local residents and pilgrims visit this place not only for worship but also for spiritual purification. The mosque, whose full name is the Muhammad Solih Khoji Juma Mosque, is an important religious monument located in the village of Bahrin in the Asaka district of the Andijan region.

Analysis of literature on the topic

Issues related to the diversification of tourism services in our country are widely covered in the scientific works and studies of a number of economists. In particular, these issues are widely covered in the studies of Kh. Abdurakhmonov, M.R. Boltabayev, I.S. Tukhliyev, M.T. Alimova, Ye.V. Golisheva, M.Q. Pardayev, B.Sh. Safarov and others. The following foreign scientists are devoted to the study of digital technologies and innovative processes in the field of tourism and hospitality: Bogolyubov V.S., Makrinova Ye.I., Sotnik A.P., Khaydarov I.S., Sobolevska T.G., Hamirzov S.K., Kumpilov A.R., Kalashnikov S.V., Khachemizov E.A.

Methodology and result

This research is based on qualitative and descriptive methods aimed at identifying and analyzing the pilgrimage tourism potential of the Andijan region. The study combines both field research and secondary data analysis to provide a comprehensive understanding of the region’s religious and cultural heritage. Primary data were collected through visits to major pilgrimage sites, including the Kutayba ibn Muslim Mausoleum, Yakkatut Azizlari Mausoleum, Muhammad Solih Khoji Juma Mosque, and the Mausoleum of Muhammad Siddiq Eshon. During these visits,

[208] Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures for the development of pilgrimage tourism in the Republic of Uzbekistan.”
[209] Scientific articles and monographs on historical monuments of the Andijan region.
[210] Information about the Solih Khoji Mosque, the Mausoleum of Qutayba ibn Muslim, the Yakkatut Azizlari Mausoleum, and other pilgrimage sites is based on archival materials of the Cultural Heritage Agency of the Republic of Uzbekistan.

observations were made regarding the current state of the monuments, visitor flow, infrastructure, and preservation efforts. Interviews were also conducted with local residents, pilgrims, and guides to gather insights into the cultural and spiritual importance of these sites. Secondary data were obtained from official statistics provided by the Andijan Regional Department of Tourism, as well as academic literature, reports, and online sources related to Islamic heritage and pilgrimage tourism in Uzbekistan. The collected data were analyzed descriptively to evaluate the historical value of sacred sites, their current condition, and the ongoing initiatives to improve pilgrimage tourism infrastructure. Comparative analysis was also used to assess the changes in the number of visitors and the development of services provided for pilgrims. This methodology made it possible to identify the main factors influencing the growth of pilgrimage tourism and to highlight the opportunities for its sustainable development in the Andijan region.

The findings of the study show that the Andijan region possesses significant potential for the development of pilgrimage tourism due to its rich historical, religious, and cultural heritage. The analysis revealed that in recent years, substantial improvements have been made to the infrastructure surrounding sacred sites. Roads leading to pilgrimage destinations have been reconstructed, new hotels and guesthouses have been established, and restoration works have been carried out to preserve important religious monuments such as the Kutayba ibn Muslim Mausoleum and the Muhammad Solih Khoji Juma Mosque. According to official statistics, in 2024, the Andijan region welcomed approximately 499,000 foreign tourists and more than 1.65 million domestic visitors. These figures demonstrate the growing popularity of pilgrimage and cultural tourism in the region. It is also projected that international tourist arrivals will increase by around 10%, and domestic visits by 15% in the coming years due to enhanced marketing strategies and improved infrastructure. The research further indicates that the sacred sites of the Andijan region, including the Yakkatut Azizlari complex and the Mausoleum of Muhammad Siddiq Eshon, serve not only as places of worship but also as centers of cultural preservation and education[211]. Their unique architectural styles, featuring baked brick structures, intricate woodcarving, and traditional ornamental designs, represent the distinctive features of Central Asian Islamic architecture. In addition, the study highlights the government's active role in supporting the development of pilgrimage tourism. Under the leadership of the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, various initiatives have been launched to promote international cooperation, improve tourist services, and protect cultural heritage. These efforts contribute to the creation of favorable conditions for both local and foreign pilgrims. Overall, the results confirm that pilgrimage tourism plays an important role in strengthening the spiritual life of local communities, supporting economic growth, and preserving national traditions[212]. The continued protection and promotion of Andijan's sacred sites will

[211] Official websites of the Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan and the State Committee for Tourism: www.madaniyat.uz, www.uzbektourism.uz.
[212] Official websites of the Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan and the State Committee for Tourism: www.madaniyat.uz, www.uzbektourism.uz

ensure that they remain valuable religious and cultural treasures for future generations.

Conclusion and recommendation

In conclusion, the Andijan region has great potential for the development of pilgrimage tourism. Its religious and historical monuments attract thousands of tourists and pilgrims every year. Sacred sites such as the Mausoleum of Kutayba ibn Muslim, the Yakkatut Azizlari Mausoleum, the Solih Khoji Mosque, and the Mausoleum of Muhammad Siddiq Eshon represent the region's rich cultural and religious heritage. Currently, large-scale reforms are being implemented to develop pilgrimage tourism, and infrastructure is being consistently improved. Andijan region possesses significant potential for the development of pilgrimage tourism, thanks to its abundance of sacred sites, historical monuments, and religious heritage. Pilgrimage destinations such as the Mausoleum of Kutayba ibn Muslim, the Yakkatut Azizlari Mausoleum, the Solih Khoji Mosque, and the Mausoleum of Muhammad Siddiq Eshon reflect the spiritual and cultural identity of the region, serving not only as places of worship but also as living symbols of Uzbekistan's rich historical past. The measures undertaken in recent years — including infrastructure development, the restoration of religious monuments, and the creation of modern facilities for pilgrims — demonstrate the government's strong commitment to strengthening pilgrimage tourism. These efforts are aligned with broader national reforms that emphasize cultural preservation, spiritual values, and sustainable tourism development. Pilgrimage tourism in Andijan is not only of religious and cultural importance but also plays a vital role in boosting the local economy. It contributes to job creation, stimulates small and medium-sized businesses, and encourages local communities to participate in the tourism value chain. Furthermore, the establishment of guiding services, promotion of cultural routes, and active international cooperation are expected to significantly increase both domestic and international tourist flows. Looking forward, Andijan's pilgrimage tourism sector must continue to integrate modern approaches such as digital promotion, international marketing strategies, and cross-border partnerships to ensure its sustainable growth. With the support of national policies, regional authorities, and local communities, Andijan can further strengthen its position as one of Uzbekistan's leading pilgrimage and cultural tourism destinations. Thus, pilgrimage tourism in the Andijan region is evolving into an essential component of both religious and cultural life, while at the same time fostering regional development and enhancing Uzbekistan's image as a country of profound spiritual and historical heritage.

To further develop pilgrimage tourism in the Andijan region, it is important to continue improving infrastructure and accessibility around sacred sites. Training qualified guides and creating multilingual information materials will help provide better services for both local and foreign visitors. More attention should be given to the preservation and restoration of historical monuments to maintain their cultural and spiritual value. It is also necessary to promote the region through digital platforms and strengthen international cooperation to attract more pilgrims. By

implementing these measures, the Andijan region can become one of the leading centers of pilgrimage tourism in Uzbekistan.

REFERENCES

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan “On measures for the development of pilgrimage tourism in the Republic of Uzbekistan.”
2. Khojaev R. “The History of Uzbekistan’s Pilgrimage Sites” – Tashkent, 2020.
3. Latest analytical reports and statistical data published by the Ministry of Tourism and Cultural Heritage.
4. Official websites of the Ministry of Culture of the Republic of Uzbekistan and the State Committee for Tourism: www.madaniyat.uz, www.uzbektourism.uz.
5. “Sacred Sites of Uzbekistan” – publication of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, 2021.
6. Information about the Solih Khoji Mosque, the Mausoleum of Qutayba ibn Muslim, the Yakkatut Azizlari Mausoleum, and other pilgrimage sites is based on archival materials of the Cultural Heritage Agency of the Republic of Uzbekistan.
7. Scientific articles and monographs on historical monuments of the Andijan region.
8. Online sources: www.wikipedia.org, www.ziyorat.uz.

TURIZM OBYEKTILARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY-ASOSIY PARAMETRLARI

Toshtemirov Xojiakbar Qaxramon o‘g‘li,
TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari o‘rganiladi. Tadqiqotda sun’iy intellekt, IoT, Big Data, GIS, mobil ilovalar kabi raqamli texnologiyalarning turizm infratuzilmasi va obyektlari boshqaruvidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat boshqaruvi organlari, mahalliy hokimiyat, xususiy sektor hamda ilmiy muassasalarning raqamli transformatsiyani amalga oshirishdagi institutsional vazifalari yoritiladi. Maqolada turizm obyektlarini raqamlashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari, samarali boshqaruv tamoyillari hamda raqamli rivojlanishning barqarorlikka ta’siri nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot turizm boshqaruvi, raqamli transformatsiya, innovatsion iqtisodiyot va barqaror turizm konsepsiyalariga tayanadi.

Kalit so‘zlar: turizm, raqamli texnologiyalar, turizm obyektlari, raqamli transformatsiya, institutsional mexanizmlar, barqaror rivojlanish, innovatsion boshqaruv.

Kirish

Turizm mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan soha hisoblanib, u nafaqat davlat daromadlarini oshiradi, balki hududiy infratuzilma modernizatsiyasi va mahalliy aholi farovonligiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm obyektlarini rivojlantirish jarayoni yanada murakkablashib, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etishni talab qilmoqda. Chunki turizm faoliyati axborot almashinuvi, onlayn xizmatlar, raqamli boshqaruv, ekologik monitoring va mijozlar tajribasiga bevosita bog‘liqdir.

O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish davlat boshqaruvining institutsional tizimi orqali muvofiqlashtiriladi. Ushbu tizimga davlat organlari, mahalliy hokimliklar, ilmiy-markazlar, axborot texnologiyalari bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar, turizm operatorlari, xususiy sektor va jamoat birlashmalari kiradi. Ularning asosiy vazifasi — turizm obyektlarida raqamli transformatsiyani amalga oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va raqamli platformalar orqali xizmatlar sifatini oshirishdan iborat.

Asosiy qism

Turizm obyektlarini raqamlashtirishning nazariy tamoyillari

Nazariy jihatdan turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish quyidagi konsepsiyalarga tayanadi:

1. Raqamli transformatsiya konsepsiyasi

Turizmga sun’iy intellekt (AI), IoT sensorlari, Big Data, bulutli servislar, GIS xaritalash va mobil ilovalar singari texnologiyalarni tatbiq etish orqali xizmatlar sifatini yaxshilash va boshqaruv tizimini optimallashtirish.

2. Smart Tourism (aqlli turizm) yondashuvi

Turistik obyektlarda onlayn bron qilish, AR/VR ekskursiyalar, aqlli navigatsiya, virtual gidlar, raqamli chipta tizimlari kabi xizmatlarni joriy etish.

3. Barqaror raqamli turizm nazariyasi

Raqamli texnologiyalar orqali ekologik monitoring, resurslardan oqilona foydalanish va turizmning salbiy ta’sirini kamaytirish.

4. Institutsional boshqaruv konsepsiyasi

Turizmni boshqarishda raqamli tizimlar, yagona elektron platformalar, ma’lumotlar bazasi, raqamli statistik tahlil va elektron nazorat mexanizmlaridan foydalanish.

5. Strategik boshqaruv

Uzoq muddatli raqamli infratuzilma yaratish, investitsion loyihalar, innovatsion texnologiyalarni jalb qilish, hududiy raqamli klasterlar va “raqamli turizm xaritasi”ni shakllantirish.

Bramwell va Lane tadqiqotlarida qayd etilganidek, turizm boshqaruvida institutsional tuzilmalar hamkorligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, raqamli texnologiyalar bu hamkorlikni yanada tizimli qiladi. D.Weaverning barqarorlik nazariyasiga ko‘ra, raqamli yechimlar ekologik monitoring va turizm oqimini tartibga solishda muhim vosita sanaladi. Sharipov va Mamatqulova esa innovatsion texnologiyalar turizm obyektlarini boshqarish samaradorligini oshirishini ta’kidlagan.

O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli rivojlantirishga oid normativ-huquqiy asoslar

Mamlakatda turizm obyektlarini raqamli transformatsiya qilish bo‘yicha qator muhim hujjatlar qabul qilingan:

- “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun (2019 yil) — turizmda raqamli xizmatlar, elektron tizimlar, litsenziyalash tartiblari va boshqaruv jarayonlarini belgilaydi.
- UP–4861-sonli Prezident qarori — turizm infratuzilmasini raqamlashtirish, elektron platformalar yaratish bo‘yicha yangi vazifalarni belgilab berdi.
- 433-sonli VMQ (2020) — turizm faoliyatida elektron ro‘yxatdan o‘tish, raqamli litsenziyalash, kadrlarni tayyorlashni modernizatsiya qilish masalalarini tartibga soldi.
- PQ–87 (2025–2026) — turizm xizmatlari hajmini oshirish uchun raqamli marketing, smart-infratuzilma va elektron boshqaruv tizimlarini joriy etishni ko‘zda tutadi.
- “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi — turizm obyektlarida raqamli ekotizim yaratish, “Smart Tourism Uzbekistan” modelini shakllantirishni maqsad qiladi.

Institutsional tuzilmalar va ularning raqamli transformatsiya jarayonidagi roli

Raqamli rivojlanish konsepsiyasiga ko‘ra, turizm obyektlarini boshqarishda quyidagi subyektlarning roli muhim:

- Davlat organlari — yagona elektron turizm platformasini shakllantirish, raqamli sertifikatlash, statistik ma’lumotlar monitoringi.
- Mahalliy hokimiyatlar — raqamli infratuzilma (Wi-Fi zonalar, elektron to‘lovlar, GIS xaritalar) yaratish.
- Ilmiy va ta’lim muassasalari — AI, AR/VR, IoT bo‘yicha turizm uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqish.
- Nodavlat va jamoat tashkilotlari — turizm operatorlari uchun raqamli xizmatlar, elektron reklamalar, raqamli marketingni rivojlantirish.
- Xususiy sektor — smart-mehmonxonalar, elektron bronlash, onlayn to‘lov, mijozlar tajribasini tahlil qilish (CRM) tizimlari.

Strategik boshqaruv tamoyillari

Turizm obyektlarini raqamli rivojlantirishda strategik boshqaruv quyidagi tamoyillarga tayanadi:

- Barqarorlik — raqamli texnologiyalar orqali ekologik monitoring, chiqindisiz turizm, barqaror oqim boshqaruvi.
- Integratsiya — davlat, IT-sektor, turistik xizmat ko‘rsatuvchilar va jamoalarning yagona raqamli platformada ishlashi.
- Innovatsiya — AR/VR gidlik, kontakt bo‘lmagan xizmatlar, aqlli sensor tizimlari, raqamli chiptalar.
- Monitoring va nazorat — real vaqt rejimida turizm oqimini kuzatish, statistika tahlili, xavfsizlik monitoringi.

O‘zbekistonda raqamli turizm bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar

So‘nggi yillarda turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish bo‘yicha quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

- yagona e-Tourism platformasini yaratish;
- smart-muzeylar, virtual ekskursiyalar, 3D rekonstruksiya qilish;

- turizm obyektlariga sensor texnologiyalar, onlayn chipta tizimi, elektron navbatlar joriy etish;
- raqamli marketing va xalqaro platformalar bilan integratsiya;
- hududiy turizm klasterlarida GIS-geoxaritalash tizimini rivojlantirish.

Bu jarayonlar turizm obyektlarini boshqarish samaradorligini oshiradi, xizmatlar sifatini yaxshilaydi va turistlar oqimini ko‘paytirishga xizmat qiladi.

Xulosa

Yuqoridagi tahlildan ko‘rinadiki, turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm boshqaruvi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan eng muhim yo‘nalishlardan biridir. Raqamlashtirish jarayoni nafaqat turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, balki boshqaruv samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash, turistlarning xavfsizligi va qulayligini ta’minlash hamda tarmoqqa oid iqtisodiy faoliyatning umumiy barqaror o‘sishini rag‘batlantiradi.

Raqamli texnologiyalar turizm obyektlarining boshqaruv tizimiga chuqur kirib borar ekan, ular institutsional tuzilmalar faoliyatining yangi modelini shakllantiradi. Mazkur model davlat organlari, mahalliy boshqaruv tizimi, xususiy sektor, ilmiy-tadqiqot muassasalari, jamoat tashkilotlari o‘rtasida yangi darajadagi integratsiyani talab qiladi. Natijada, raqamli boshqaruv tizimlari turizm siyosatini tahlil qilish, rejalashtirish, monitoring qilish va prognozlash jarayonlarini aniq, shaffof va tezkor amalga oshirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya turizm sektorida quyidagi ustuvor ustunliklarni yaratadi:

- Big Data va analitika orqali turistlar oqimini oldindan prognozlash, talabni tahlil qilish va marketingni optimallashtirish;
- GIS va geolokatsiya xizmatlari yordamida turizm marshrutlarini boshqarish, obyektlar joylashuvining raqamli xaritalarini yaratish;
- IoT texnologiyalari orqali mehmonxonalar, muzeylar, qo‘riqxonalar va rekreatsion hududlarda xavfsizlik, energiya samaradorligi va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish;
- Raqamli to‘lov tizimlari yordamida turistlar uchun qulay va xavfsiz iqtisodiy muhitni shakllantirish;
- Virtual va qo‘shimcha reallik (VR/AR) asosidagi turizm mahsulotlari orqali madaniy meros obyektlarini innovatsion shaklda ommalashtirish;
- Aqlli boshqaruv platformalari asosida turizm obyektlari o‘rtasida yagona raqamli ekotizim yaratish.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan raqamlashtirish islohotlari "aqlli turizm" konsepsiyasining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Xususan, elektron vizalar, yagona onlayn bron qilish tizimlari, raqamli gid xizmatlari, QR-kodlar orqali obyektlar haqida ma’lumot berish, elektron chiptalar, geoaxborot tizimlari, sun’iy intellekt asosidagi raqamli servislar turizm boshqaruvida yangi bosqichni boshlab berdi. Kelgusida bu jarayon milliy turizm siyosati bilan uyg‘unlashgan holda, O‘zbekistonning jahon turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradigan yangi raqamli turizm ekotizimini shakllantiradi.

Shundan kelib chiqib quyidagi xulosaga erishildi:

Birinchidan, turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar — davlat organlari, mahalliy boshqaruv organlari, ilmiy-innovatsion markazlar va jamoat tashkilotlari — raqamli texnologiyalarni joriy etishda asosiy koordinatsion rolni bajaradi. Ular raqamli platformalar orqali turizm siyosatini samarali amalga oshirish, infratuzilma sifatini yaxshilash hamda turizm xizmatlari bozorini boshqarishga imkon yaratadi.

Ikkinchidan, institutsional boshqaruv konsepsiyasi turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida tartibga solish uchun nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur konsepsiya doirasida raqamli standartlar, monitoring tizimlari, ma’lumotlar bazalarini integratsiyalash va “aqlli boshqaruv” mexanizmlarini shakllantirish turizmni zamonaviy talablar darajasida rivojlantirishga zamin yaratadi.

Uchinchidan, strategik boshqaruv raqamli transformatsiya jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida rejalashtirilgan strategik dasturlar hududiy turizm klasterlarini rivojlantirish, innovatsion turizm xizmatlarini joriy etish, investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy hamjamiyatlar farovonligini yaxshilashga yordam beradi.

To‘rtinchidan, O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli boshqaruvga o‘tkazish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar — turizmni rivojlantirishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish, raqamli infratuzilmani kengaytirish, xizmatlar sifatini oshirish va turizm sektorida xalqaro standartlarni joriy etishga qaratilgan. Bu esa kelajakda mamlakat turizm salohiyatini yanada kuchaytirish, global raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror turizm ekotizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari raqamli transformatsiya, institutsional boshqaruv, strategik rejalashtirish va barqaror rivojlanish tamoyillariga tayanadi. Bu yo‘nalishda olib borilayotgan islohotlar O‘zbekistonning turizm sohasini yangi sifat bosqichiga olib chiqishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4861-son qarori, 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 433-son qarori, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–87-son qarori, 2025.
5. PF–60-son Farmon “Taraqqiyot strategiyasi 2022–2026”.
6. Weaver D. Sustainable Tourism. Oxford: Elsevier, 2006.
7. UNWTO. Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid, 2021.
8. Sharipov A. O‘zbekiston hududlarida raqamli turizmni rivojlantirish omillari.
9. Mamatqulova D. Turizm infratuzilmasini raqamlashtirishning innovatsion yo‘nalishlari

TURIZMNING IJTIMOIY-IQTISODIY AHAMIYATI

Abatbayeva Gulbanu Jaksibayevna,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizmning zamonaviy iqtisodiyotdagi strategik o‘rni, uning mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ko‘rsatadigan ko‘p qirrali ta’siri hamda barqaror turizm konsepsiyasining ahamiyati tahlil qilinadi. Turizm faqat iqtisodiy foyda keltiruvchi tarmoq sifatida emas, balki madaniy merosni asrash, xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, infratuzilmani rivojlantirish va mahalliy aholining bandligini oshirishda muhim omil sifatida ko‘rib chiqiladi. O‘zbekiston misolida turizm sohasidagi islohotlar, yangi yondashuvlar va istiqbolli yo‘nalishlar o‘rganiladi.

Kalit so‘zlar: turizm, iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, ekoturizm, madaniy meros, bandlik, innovatsiya, O‘zbekiston, xizmat ko‘rsatish sohasi.

Kirish

Turizm bugungi kunda jahon iqtisodiyotining eng dinamik va tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, global yalpi ichki mahsulotning sezilarli qismini tashkil etadi. UNWTO ma’lumotlariga ko‘ra, turizm global YAIMning taxminan 10 foizini tashil etadi, har o‘ninchi ish o‘rnini esa ushbu soha yaratadi. Turizmning iqtisodiy ta’siri bilan birga, uning ijtimoiy, madaniy va ekologik yo‘nalishlardagi ahamiyati ham ortib bormoqda.

Turizm – nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi, balki mamlakatning ijtimoiy, madaniy va ekologik taraqqiyotini ta’minlovchi strategik soha hisoblanadi. Uning rivojlanishi bevosita milliy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga, yangi ish o‘rinlarining yaratilishiga hamda xalqaro imijning mustahkamlanishiga xizmat qiladi. Bugungi kunda turizmning har bir yo‘nalishi — madaniy, ekologik, sog‘lomlashtiruvchi yoki ilmiy turizm — mamlakatning jahon iqtisodiy tizimidagi mavqeini oshirishda muhim omilga aylanmoqda.

Asosiy qism

Turizm sohasining iqtisodiyotga ta’siri ko‘p qirrali. U davlat byudjetiga xorijiy valyuta tushumlarini olib kiradi, kichik va o‘rta biznesni rivojlantiradi, infratuzilmani yaxshilaydi hamda hududlar iqtisodiy faolligini oshiradi. O‘zbekistonda 2017-yildan boshlab turizm davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. 2019–2025-yillar uchun qabul qilingan “Turizmni rivojlantirish konsepsiyasi” sohaning yangi bosqichga chiqishiga asos bo‘ldi. Shu davrda mehmonxonalar soni, aviaqatnovlar hajmi, turistlar oqimi sezilarli darajada oshdi.

Turizm ijtimoiy integratsiya, madaniy almashinuv va bag‘rikenglikni rivojlantiruvchi samarali vosita hisoblanadi. Turistlar mahalliy aholi bilan muloqot qilib, ularning qadriyatlari, san’ati va turmush tarzini o‘rganadi. Bu jarayon:

- xalqlar o‘rtasidagi o‘zaro hurmatni kuchaytiradi;
- tarixiy va madaniy merosni asrashga rag‘bat uyg‘otadi;

- xalqning o‘ziga xosligi, milliy o‘zligini his qilishi va qadriyatlarini anglash jarayonini kuchaytiradi.

O‘zbekistondagi Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi shaharlarning UNESCOning Jahon merosi ro‘yxatiga kiritilishi mamlakatning global turizm bozoridagi imidjini mustahkamlovchi muhim omildir.

So‘nggi yillarda turizmning ekologik ta’sirini kamaytirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish masalasi global miqyosda dolzarb bo‘lib bormoqda. “Barqaror turizm” konsepsiyasi tabiatni muhofaza qilish, mahalliy aholining manfaatlarini hisobga olish va kelajak avlodlar uchun imkoniyatlarni saqlab qolish tamoyillarini o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda bu yo‘nalishda ekoturizm, etnoturizm va agroturizm turlari rivojlanmoqda. Masalan, Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi Ustyurt platosi va Orolbo‘yi hududlari ekologik turizm uchun istiqbolli yo‘nalishlar sifatida e’tirof etilmoqda.

O‘zbekiston uchun turizm, ayniqsa, iqtisodiyotning diversifikatsiyasida muhim o‘rin tutadi. Xususan, turizm orqali kichik biznes va xizmat ko‘rsatish sektori rivojlanmoqda, chet el investitsiyalari jalb qilinmoqda va hududiy infratuzilma yangilanmoqda. Shu bilan birga, turizm milliy qadriyatlar, urf-odatlar, tarixiy yodgorliklar va tabiiy boyliklarni targ‘ib etish vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Bu jarayon xalqning o‘z madaniyatiga bo‘lgan e’tiborini oshirib, yosh avlodda milliy g‘urur va vatanparvarlik tuyg‘usini mustahkamlaydi.

Barqaror turizm tamoyillarini joriy etish O‘zbekiston turizm siyosatining eng ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur tamoyillar ekologik muvozanatni ta’minlash, tabiiy resurslardan oqilona va uzoq muddatli foydalanish, mahalliy aholini turizm faoliyatiga keng jalb etish hamda ularning iqtisodiy va ijtimoiy manfaatlarini himoya qilishni o‘z ichiga oladi. Shu asosda mamlakatda ekoturizm, agroturizm va etnoturizm kabi barqaror yo‘nalishlarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Ustyurt platosi, Orolbo‘yi, Qizilqum cho‘li kabi noyob tabiiy hududlarda ekologik yo‘nalishdagi loyihalarni amalga oshirish esa nafaqat turizmning hududiy diversifikatsiyasini ta’minlaydi, balki bioxilma-xillikni saqlash va mahalliy hamjamiyatlar farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm sohasida innovatsion yechimlar muhim o‘rin tutmoqda. “Smart Tourism” konsepsiyasi asosida mobil ilovalar, onlayn bron tizimlari, virtual gidlar, raqamli xaritalar va sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish orqali turistlarga qulay sharoit yaratish mumkin. Bu esa xizmatlar sifatini oshirib, mamlakatning raqamli turizm infratuzilmasini kuchaytiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekiston turizmi hozirda jadal rivojlanish bosqichiga kirgan bo‘lsa-da, uning mavjud salohiyati hali to‘liq namoyon etilmagan. Shuning uchun sohada ilmiy-tadqiqot ishlarini kengaytirish, xalqaro hamkorlik mexanizmlarini kuchaytirish va zamonaviy marketing strategiyalarini qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, turizmni boshqarishda barqaror rivojlanish tamoyillari va innovatsion yondashuvlarga asoslangan tizimni shakllantirish zarur. Mazkur omillar uyg‘unligi O‘zbekiston turizmining nafaqat mintaqaviy, balki global miqyosda ham raqobatbardosh va barqaror tarmoq sifatida rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. World Tourism Organization (UNWTO). *Tourism Highlights 2024 Edition.* Madrid, 2024.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2019–2025-yillarda turizmni rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi qarori. Toshkent, 2019.
3. UNESCO World Heritage List – Samarkand, Bukhara, Khiva, Shahrisabz. 2023.
4. United Nations Environment Programme (UNEP). *Sustainable Tourism Principles.* Geneva, 2022.

ZIYORAT TURIZMI OBYEKTLARIDA YASHIL TURIZM ELEMENTLARINI JORIY ETISHNING TASHKILIY XUSUSIYATLARI

Soxibova Muslimaxon Xolmatjon qizi,
Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishning tashkiliy xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida ekologik barqarorlik tamoyillari asosida xalqaro tajriba tadqiq qilinib, ularning milliy amaliyotga tatbiq etish imkoniyatlari baholangan. Xususan, ziyorat turizmiga oid maskanlarda mavjud turistik resurslarni samarali boshqarish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, yashil transport infratuzilmasini rivojlantirish va mahalliy aholining faol ishtirokini ta’minlash kabi tashkiliy yo‘nalishlarning o‘rniga urg‘u berilgan. Shu bilan birga, yashil turizm elementlari yordamida ziyorat obyektlarining ekologik samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda ekologik mas’uliyatli ziyoratchilarni jalb qilishga xizmat qiluvchi istiqbol yo‘nalishlar tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari ziyorat turizmi obyektlarini barqaror boshqarish, milliy turizm sohasida ekologik innovatsiyalarni rivojlantirish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshlikni ta’minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, ziyorat turizmi, barqaror rivojlanish, tashkiliy xususiyatlar, ekologik boshqaruv, qayta tiklanuvchi energiya, yashil transport, xalqaro tajriba, turizmda innovatsiyalar, xizmatlar sifati, raqobatbardoshlik.

Kirish

Hozirda turizm sanoati jahon miqyosida eng muhim global ijtimoiy-iqtisodiy hodisalardan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Oxirgi o‘n yilda barqaror rivojlanish konsepsiyasi asosida turizmning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy samaradorligini ta’minlashga qaratilgan yangi yondashuvlar joriy qilinmoqda. Xususan, turizm industriyasi nafaqat an’anaviy rivojlanish, balki raqobat bozorida ustunlikka erishish uchun innovatsion, ekologik va barqarorlikka asoslangan mexanizmlardan ham keng foydalanishga ahamiyat berishi lozim.

Yashil turizm – tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ekologik muvozanatni saqlash, chiqindilarni kamaytirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish va mahalliy aholining turizm jarayonidagi ishtirokini oshirish orqali amalga oshiriladigan zamonaviy yondashuvdir[213]. Ushbu jarayon turizm sohasida nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki ijtimoiy barqarorlik va atrof-muhitni muhofaza qilishga ham xizmat qiladi[214].

Mamlakatimiz turizm sohasida yuqori salohiyatga ega, xususan, ziyorat turizmi O‘zbekistonda eng muhim yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Yurtimizda islomiy meros obyektlari, muqaddas ziyorat maskanlari, qadimiy shaharlar va diniy-ma’naviy qadriyatlar bilan bog‘liq boy madaniy meros mavjud. Ziyorat turizmini rivojlantirish jarayonida yashil turizm elementlarini joriy etish nafaqat ziyoratchilar uchun qulay va xavfsiz sharoit yaratadi, balki mamlakatning xalqaro turizm bozoridagi imidjini mustahkamlashda ham muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Mazkur tadqiqotda ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishning tashkiliy xususiyatlari tahlil qilinib, xalqaro tajribalar asosida ularni milliy amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha istiqbolli yo‘nalishlar ishlab chiqilgan. Shu bilan birga, yashil turizm elementlari yordamida xizmatlar sifatini oshirish, turistlar oqimini ko‘paytirish va mahalliy aholini band qilish masalalariga ham alohida e’tibor qaratiladi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Yashil turizm konsepsiyasi iqtisodiy va ekologik termin sifatida ko‘plab olimlarning tadqiqotlarida tahlil qilingan bo‘lib, globallashuv va barqaror rivojlanish davrida katta ahamiyat kasb etadi. Joseph Schumpeter o‘zining “Kapitalizm, sotsializm va demokratiya” asarida innovatsion yondashuvlarni iqtisodiyotning “yangi dastaklari” sifatida baholagan[215]. P.M. Romer esa “Endogen texnologik o‘zgarishlar” nazariyasi orqali ichki resurslar va innovatsion yondashuvlarning iqtisodiy o‘sishning asosiy omillaridan biri ekanini asoslab bergan[216].

Turizm sohasida esa yashil yondashuv va ekologik innovatsiyalar ko‘plab tadqiqotlarchilarning diqqat markazida bo‘lgan. Masalan, D. Buhalis va C. Costa o‘z tadqiqotlarida barqaror turizm menejmenti va ekologik yondashuvning strategik rolini tahlil qilgan[217]. P.J. Sheldon esa “O‘zgarishlar uchun turizm tajribasini loyihalash” nomli ilmiy izlanishida ekologik turizm, madaniy merosni asrab-avaylash va ijtimoiy mas’uliyatli turizmda innovatsion yondashuvlarning o‘rnini ochib bergan[218].

Mahalliy olimlar ham ushbu yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borishgan. Jumladan, N. Tuxliyevning bir qator tadqiqotlarida O‘zbekistonda turizm, jumladan,

[213] Tok, Dickson, Yunhui Huang, and Lu Yang. "“Feel the green”: How a handwritten typeface affects tourists’ responses to green tourism products and services." *Tourism Management* 104 (2024): 104920.
[214] Ma, Shigui, Yong He, and Ran Gu. "Joint service, pricing and advertising strategies with tourists’ green tourism experience in a tourism supply chain." *Journal of Retailing and Consumer Services* 61 (2021): 102563.
[215] Schumpeter, Joseph A. *Capitalism, socialism and democracy*. routledge, 2013.
[216] Romer, Paul M. "Endogenous technological change." *Journal of political Economy* 98.5, Part 2 (1990): S71-S102.
[217] Buhalis, Dimitrios, and Carlos Costa, eds. *Tourism management dynamics: trends, management and tools*. Routledge, 2006.
[218] Sheldon, Pauline J. "Designing tourism experiences for inner transformation." *Annals of tourism research* 83 (2020): 102935.

ziyorat turizmini rivojlantirishning modellari va o‘ziga xos tashkiliy xususiyatlari ochib berilgan[219]. Shuningdek, O. Astanakulovning “Turizm 4.0: turizm industriyasida raqamli texnologiyalarni rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari” nomli ilmiy ishida ekologik va raqamli texnologiyalarni uyg‘unlashtirish orqali turizm sohasida barqaror rivojlanishga erishish masalalari yoritilgan[220].

Biroq olib borilgan tadqiqotlarning aksariyatida umumiy yondashuv ustunlik qiladi. Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishning tashkiliy xususiyatlari esa alohida tadqiq qilishni talab qiladi. Chunki ushbu turizm yo‘nalishida ekologik yondashuv nafaqat diniy merosni asrab-avaylash, balki ekologik barqarorlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot jarayonida yashil turizm elementlari va ularning bugungi kundagi o‘rni, ziyorat turizmi obyektlarida ekologik tamoyillarning qo‘llanilishi, shuningdek, mamlakatimiz turizm sohasiga oid ma’lumotlar tahlil qilindi. Shu bilan birgalikda, ilmiy ish davomida kuzatish, qiyoslash, tizimli va qiyosiy tahlil kabi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi.

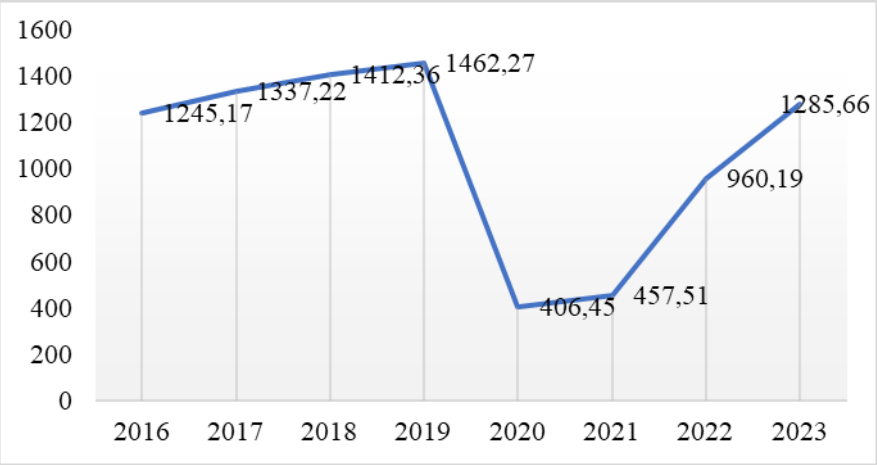
Tahlil va natijalar

Hozirda turizm jahon iqtisodiyotida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Mazkur sektor ko‘p qirrali bo‘lib, turli mamlakatlar iqtisodiyoti, madaniyati, atrof-muhit va jamiyatiga turlicha ta’sir o‘tkazadi. Turizm global miqyosda ish bilan ta’minlashning muhim manbayi bo‘lib, bevosita va bilvosita yangi ish o‘rinlarini yaratadi. Sayyohlarning turistik destinatsiyalarda sarflagan xarajatlari orqali valyuta tushumlarini ko‘paytiradi, shu orqali milliy YaIM ga hissa qo‘shadi. Turizmni qo‘llab-quvvatlash uchun mamlakatda aeroportlar, yo‘llar, mehmonxonalar, restoranlar va madaniy obyektlarga sarmoya kiritiladi. Mazkur rivojlansh nafaqat turistlar, balki mahalliy aholining umumiy hayot sifatini oshiradi.

1-rasmda 2016-2023-yillar kesimida xalqaro turistik tashriflar soni keltirilgan. Rasmda ko‘rinib turibdiki, 2016-2019-yillar kesimida xalqaro tashriflar soni xalqaro turistik bozorda barqaror o‘sib borgan va 2019-yilda eng yirik ko‘rsatkichga yetgan va 1462,27 million kishini tashkil etgan. Ammo, 2020-yilda butun dunyoda kuzatilgan COVID-19 pandemiyasi sababli turistik tashriflar soni qariyb 72 foizga kamaydi. 2021-yilda tashriflar soni 12 foizga ko‘paygan bo‘lsa-da, pandemiyagacha bo‘lgan davrga nisbatan qariyb 3 barobar kam ko‘rsatkichni qayd etdi. 2022-yilda mamlakat va mintaqalararo pandemiya sababli yuzaga kelgan sanitariya-epidimiologik talablar asta-sekin kamayib borishi natijasida turistik oqim hajmi ham oshdi va 960,19 millionni tashkil etdi. 2023-yilda bu ko‘rsatkich 1285,66 millionni tashkil etgan bo‘lsa-da, 2019-yilga nisbatan 12 foiz kamligicha qoldi.

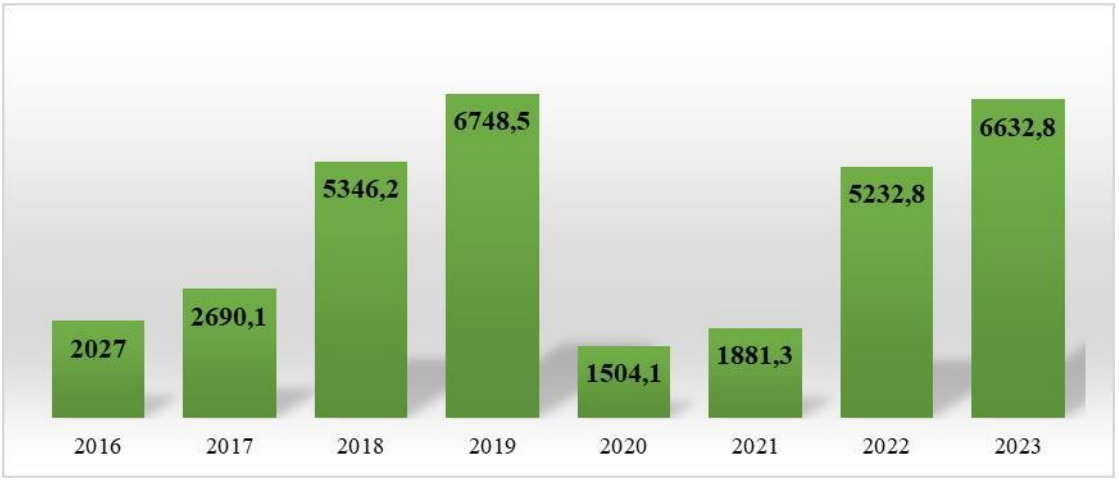
[219] Tuxliyev, Nurislom. "Tourism development model in uzbekistan and its specific characteristics." *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal* 11.3 (2023): 73-78.

[220] Astanakulov, Olim, et al. "IoT Innovations for Transforming the Future of Tourism Industry: Towards Smart Tourism Systems." *Journal of Intelligent Systems & Internet of Things* 14.2 (2025).

1-rasm. 2016-2023-yillar kesimida xalqaro turistik tashriflar soni (million kishi)[221]

Pandemiya butun dunyo mamlakatlari kabi O‘zbekistonda ham o‘z ta’sirini ko‘rsatdi. 2-rasmda 2016-2023-yillar kesimida O‘zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni keltirib o‘tilgan. 2019-yilda jami turistlar soni 6748,5 mingdan ziyod kishini tashkil qilgan, 2020-yilda esa bu ko‘rsatkich pandemiya sababli 77,7 % ga kamaygan. 2021-yilda O‘zbekistonga jami 1881,3 ming nafar turistlar tashrif buyurdi, bu esa 2019-yildagidan 3,5 barobar kichik ko‘rsatkich edi. Ammo, pandemiya tufayli vujudga kelgan cheklovlar qisqargach, mamlakatga turistlar oqimi yana ko‘paya boshladi. 2023-yilda tashrif buyurgan sayyohlar soni 6,6 milliondan oshdi va pandemiyagacha bo‘lgan holatni 98,2 % ga tikladi.

2-rasm. 2016-2023-yillar kesimida O‘zbekistonga tashrif buyurgan sayyohlar soni (ming kishi)[222]

Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishning tashkiliy xususiyatlarini tadqiq etish nazariy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Sababi, ekologik barqarorlik va yashil iqtisodiyot konsepsiyasining kengayishi iqtisodiy rivojlanish

[221] https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/ ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi

[222] O’zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi statistika agentligi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

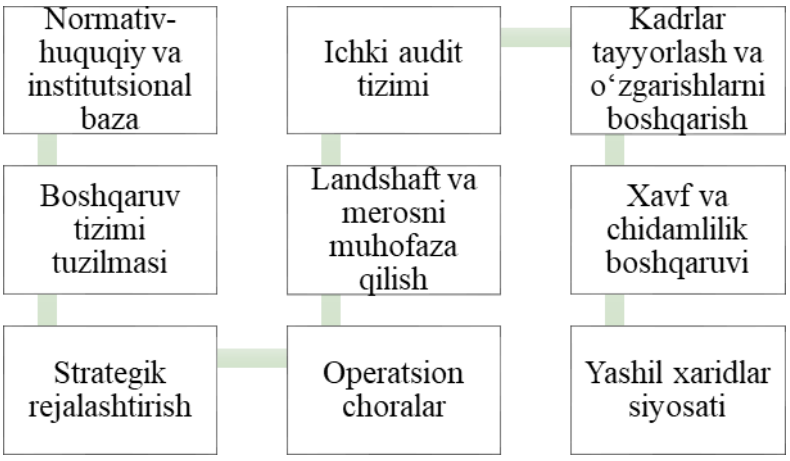
haqidagi ilmiy qarashlarni tubdan o‘zgartirib yubordi. Barqaror turizm tamoyillari inson hayotining barcha jabhalariga singdirilishi ziyorat turizmi sohasida boshqaruv va tashkil etish mexanizmlarining yangi shakllarini joriy etishni taqozo etmoqda.

Shuningdek, tizimli, kompleks va texnologik yondashuvni amalga oshirish yashil turizm elementlarini samarali joriy etishning asosiy talabi hisoblanadi. Shu jihatdan, yashil rivojlanishning tashkiliy va amaliy xususiyatlarini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi[223].

Ziyorat turizmi obyektlariga yashil texnologiyalarni tatbiq etish nafaqat ekologik muhitni muhofaza qilish, balki sayyohlik jarayonini ham turistlar, ham turizm sohasining boshqa ishtirokchilari uchun qulaylashtirishga xizmat qiladi. Bu esa mamlakatga nafaqat diniy-ma’rifiy, balki ekologik jihatdan ongli turistlar oqimining ko‘payishiga ham turtki bo‘lishi mumkin. Biroq, yashil elementlarning ziyorat turizmiga ta’sirini baholashda ko‘plab omillar – resurslarning mavjudligi, sayyohlar ehtiyoji va tashrifdan maqsadi, ziyoratgohlarning o‘ziga xos xususiyatlari inobatga olinishi zarur.

Ziyorat turizmi obyektlari (maqbaralar, masjid-madrasalar, muqaddas joylar majmuasi, ziyoratgohlar) yuqori sezgir ijtimoiy-diniy qadriyatlar, mavsumiy yuqori oqim va cheklangan hudud resurslari bilan tavsiflanadi. “Yashil elementlar” deganda resurslardan tejamkor foydalanish, chiqindilarni kamaytirish, bioturli-xillikni muhofaza qilish, toza energiya yechimlari, sof ta’minot zanjirlari va ijtimoiy-inklyuziv xizmatlarni integratsiyalash tushuniladi[224]. Tashkiliy xususiyatlarning markazida ko‘p tomonlama hamkorlik, me’yorlash va o‘lchovga asoslangan boshqaruv turadi.

Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishda quyidagi xususiyatlar asosiy o‘rin egallaydi (3-rasm).

3-rasm. Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishda asosiy xususiyatlar[225]

[223] Subramaniam, Nava, et al. "Sustainable development goal reporting: Contrasting effects of institutional and organisational factors." *Journal of Cleaner Production* 411 (2023).
[224] Tornjanski, Vesna, et al. "The Role of Green Society in Society 5.0: Tango Diamond in a Collective Intelligence (Hybrid) Ecosystem Founded on Human-Centricity and Sustainability." *Journal of Business and Social Sciences* 2024.1 (2024).
[225] Muallif ishlanmasi

Ziyorat turizmi obyektlarini barqaror rivojlantirishda normativ-huquqiy va institutsional baza muhim o‘rin tutadi[226]. Ichki siyosatlar milliy ekologik me’yorlar, hududiy rejalashtirish hujjatlari, merosni muhofaza qilish qoidalari hamda mehnat xavfsizligi talablariga mos bo‘lishi lozim. Bunda ekologik boshqaruv tizimi, barqaror tadbirlar boshqaruvi va umumiy barqaror turizm tamoyillariga mos reglamentlar ishlab chiqilishi zarur. Diniy muassasa, hududiy turizm va ekologiya organlari, tur-operatorlar hamda infratuzilma xizmat ko‘rsatuvchilar o‘rtasidagi huquq va javobgarliklar aniq yozma kelishuvlar orqali belgilanishi kerak.

Boshqaruv tizimi tuzilmasi ko‘p darajali model asosida tashkil etilishi, milliy darajada konseptual siyosat, metodik qo‘llanmalar va moliyaviy rag‘batlar ta’minlanishi maqsadga muvofiq. Hududiy darajada muvofiqlashtirish shtabi va monitoring platformasi faoliyat yuritib, yashil transport hamda chiqindi klasterlari kabi umumiy logistika masalalari hal etiladi. Obyekt darajasida esa eko-menejer, ichki audit guruhi va manfaatdor tomonlar ishtirokidagi maslahat kengashi ish olib borishi lozim.

Strategik rejalashtirishda asosiy maqsadlar resurs sarfini kamaytirish, ekologik izni pasaytirish, ziyoratchilar farovonligini oshirish va mahalliy iqtisodiyotga “yashil” ta’sirni kuchaytirishdan iborat bo‘ladi. Buning uchun energiya, suv, chiqindi, transport, yashil xaridlar, ziyoratchi qoniqishi kabi ko‘rsatkichlar (KPI) ishlab chiqilib, MRV (o‘lchash, hisobot, verifikatsiya) tizimi orqali nazorat qilinadi[227].

Operatsion choralar qatorida energiya boshqaruvi uchun quyosh panellari, issiqlik nasoslari, LED yoritish va aqlli datchiklar joriy etiladi, shuningdek, energiya auditi va ESCO modeli qo‘llaniladi[228]. Chiqindilarni boshqarishda manbada ajratish, kompostlash, bir martalik plastmassani bosqichma-bosqich chiqarib tashlash muhim ahamiyat kasb etadi. Transport va logistika bo‘yicha piyoda yo‘laklari, velosiped yo‘nalishlari va nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun universal dizayn yaratish ko‘zda tutiladi.

Landshaft va merosni muhofaza qilishda eroziyaga qarshi yechimlar, bioturli-xillik xaritasi, vibratsiya va namlik monitoringi yo‘lga qo‘yiladi[229]. Ta’minot zanjirida esa halol va ekologik sertifikatlangan oziq-ovqat yetkazib beruvchilar, mahalliy ishlab chiqaruvchilar hamda hunarmandchilik faoliyatiga ustuvorlik beriladi. Raqamli boshqaruv tizimlari yordamida onlayn bandlov, raqamli navbat, real vaqt rejimida resurslar paneli va ziyoratchilar qoniqishini tahlil qilish yo‘lga qo‘yiladi.

Ichki audit tizimi orqali eko-siyosat, protseduralar va favqulodda holat rejasi ishlab chiqilib, tashqi auditor tomonidan muntazam baholash amalga oshiriladi. Turizm obyektlari uchun ekologik yorliqlar va akreditatsiyalar bosqichma-bosqich joriy qilinadi. Moliyalashtirish manbalari byudjet, xayriya vaqflari, xalqaro grantlar

---

[226] Khater, Mohamed, et al. "Legal frameworks for sustainable tourism: Balancing environmental conservation and economic development." *Current Issues in Tourism* (2024): 1-22.

[227] Pacheco, Pedro Miguel Escaleira. *Monitoring Cities’ Environmental Sustainability: Lisbon’s Case Study a Dashboard to Measure Sustainability KPIs and Metrics*. MS thesis. Universidade NOVA de Lisboa (Portugal), 2021.

[228] Dalla Palma, Daniel. "Energy Efficiency and Saving Projects: barriers, the role of ESCos, their business model and risk management solutions." (2021).

[229] Balková, Marie, et al. "Ecosystem services of vegetation features as the multifunction anti-erosion measures in the Czech Republic in 2019 and its 30-year prediction." *Agriculture* 11.2 (2021): 105.

va PPP mexanizmlaridan iborat bo‘lib, yashil kreditlar, ESCO va mikroinvestorlik kabi moliyaviy vositalar qo‘llanadi[230]. Xarajat-foyda tahlili, NPV/IRR va ijtimoiy qaytish ko‘rsatkichlari asosida iqtisodiy samaradorlik baholanadi.

Kadrlar tayyorlash va o‘zgarishlarni boshqarishda eko-menejer, resurslar muhandisi, sanitariya koordinatori va kommunikatsiya mutaxassisi kabi rollar aniqlanadi. Treninglarda resurs tejamkorligi, xavfsizlik, mehmondo‘stlik va ekologik odob-axloq masalalari yoritilib, yashil amaliyotlar diniy-ma’naviy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtiriladi. Manfaatdor tomonlar bilan hamkorlik uchun maslahat kengashi tuzilib, muntazam jamoatchilik eshituvi va shaffof hisobotlar taqdim etiladi.

Xavf va chidamlilik boshqaruvida mavsumiy davrlar uchun sanitariya rejimi kuchaytiriladi, iqlim o‘zgarishlari sharoitida sovutish, soyali hududlar va suv punktlari tashkil etiladi, epidemiologik protokollar joriy etiladi, yong‘in, suv toshqinlari va elektr nosozliklari uchun biznesning uzluksizlik rejasi ishlab chiqiladi.

Yashil xaridlar siyosatida hayotiy sikl xarajatlari, eko-yorliqli mahsulotlar, mahalliy yetkazib beruvchilar va ijtimoiy mas’uliyat shartlari ustuvor hisoblanadi[231]. Monitoring va hisobot arxitekturasi sensorlardan ma’lumot yig‘ishdan tortib yillik integratsiyalashgan hisobotgacha bo‘lgan jarayonni o‘z ichiga oladi. Shaffoflikni ta’minlash uchun obyektning veb-sahifasida KPI ko‘rsatkichlari ochiq e’lon qilinadi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmning samarali tatbiqi nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlash, balki mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm prinsiplari – resurslarni tejash, chiqindilarni kamaytirish, energiya samaradorligini oshirish, shuningdek mahalliy aholi va tadbirkorlik subyektlari bilan hamkorlikni rivojlantirish – tizimli ravishda joriy etilishi zarurligi aniqlangan. Shu bilan birga, boshqaruv jarayonining samaradorligini ta’minlash uchun tashkilot ichida aniq struktura va mas’uliyat taqsimoti, xodimlarning ekologik madaniyat va barqaror turizm bo‘yicha malakasini oshirish hamda monitoring va baholash mexanizmlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga ega.

Takliflar sifatida, ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini tatbiq etishda ilg‘or xalqaro tajribalarni hisobga olish, ekologik standartlar va sertifikatlashtirish tizimlarini joriy etish tavsiya etiladi. Bundan tashqari, barqaror rivojlanishga qaratilgan tashkiliy qarorlar strategik rejalashtirishga asoslanishi, moliyaviy resurslarni samarali taqsimlash va turizm xizmatlarining sifatini oshirish bilan uyg‘un bo‘lishi lozim. Natijada, yashil turizmning integratsiyasi nafaqat ekologik va ijtimoiy foyda keltiradi, balki milliy va mintaqaviy darajada turizm salohiyatini oshirish va barqaror rivojlanishga hissa qo‘shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Tok, Dickson, Yunhui Huang, and Lu Yang. "“Feel the green”: How a handwritten typeface affects tourists’ responses to green tourism products and services." Tourism Management 104 (2024): 104920.

[230] Rezessy, Silvia, and Paolo Bertoldi. "Financing energy efficiency: forging the link between financing and project implementation." *Report prepared by the Joint Research Centre of the European Commission* 152 (2010).

[231] Mungkung, Rattanawan, et al. "Analysis of green product procurement and ecolabels towards sustainable consumption and production in Thailand." *Sustainable Production and Consumption* 28 (2021): 11-20.

2. Ma, Shigui, Yong He, and Ran Gu. "Joint service, pricing and advertising strategies with tourists' green tourism experience in a tourism supply chain." Journal of Retailing and Consumer Services 61 (2021): 102563.

3. Schumpeter, Joseph A. Capitalism, socialism and democracy. routledge, 2013.

4. Romer, Paul M. "Endogenous technological change." Journal of political Economy 98.5, Part 2 (1990): S71-S102.

5. Buhalis, Dimitrios, and Carlos Costa, eds. Tourism management dynamics: trends, management and tools. Routledge, 2006.

6. Sheldon, Pauline J. "Designing tourism experiences for inner transformation." Annals of tourism research 83 (2020): 102935.

7. Tuxliyev, Nurislom. "Tourism development model in uzbekistan and its specific characteristics." Galaxy International Interdisciplinary Research Journal 11.3 (2023): 73-78.

8. Astanakulov, Olim, et al. "IoT Innovations for Transforming the Future of Tourism Industry: Towards Smart Tourism Systems." Journal of Intelligent Systems & Internet of Things 14.2 (2025).

9. Subramaniam, Nava, et al. "Sustainable development goal reporting: Contrasting effects of institutional and organisational factors." Journal of Cleaner Production 411 (2023).

10. Tornjanski, Vesna, et al. "The Role of Green Society in Society 5.0: Tango Diamond in a Collective Intelligence (Hybrid) Ecosystem Founded on Human-Centricity and Sustainability." Journal of Business and Social Sciences 2024.1 (2024).

11. Khater, Mohamed, et al. "Legal frameworks for sustainable tourism: Balancing environmental conservation and economic development." Current Issues in Tourism (2024): 1-22.

12. Pacheco, Pedro Miguel Escaleira. Monitoring Cities' Environmental Sustainability: Lisbon's Case Study a Dashboard to Measure Sustainability KPIs and Metrics. MS thesis. Universidade NOVA de Lisboa (Portugal), 2021.

13. Dalla Palma, Daniel. "Energy Efficiency and Saving Projects: barriers, the role of ESCos, their business model and risk management solutions." (2021).

14. Balková, Marie, et al. "Ecosystem services of vegetation features as the multifunction anti-erosion measures in the Czech Republic in 2019 and its 30-year prediction." Agriculture 11.2 (2021): 105.

15. Rezessy, Silvia, and Paolo Bertoldi. "Financing energy efficiency: forging the link between financing and project implementation." Report prepared by the Joint Research Centre of the European Commission 152 (2010).

16. Mungkung, Rattanawan, et al. "Analysis of green product procurement and ecolabels towards sustainable consumption and production in Thailand." Sustainable Production and Consumption 28 (2021): 11-20.

17. https://www.statista.com/statistics/209334/total-number-of-international-tourist-arrivals/ ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

Turizmning ekologik yuklamasi: O‘zbekiston uchun xavfsiz chegaralar

A.M.Dilshodov,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti magistranti
akbarmirzodilshodov0@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqola turizmda ekologik yuklama tushunchasini tahlil qilishga bag‘ishlangan bo‘lib, u O‘zbekistonda turizm sohasi barqaror rivojlanishida ikki tomonlama rol o‘ynashini yoritadi. Turistlar sonining oshishi va infratuzilma kengayishi chiqindilar miqdorini orttirishi orqali atrof-muhitga bosimni kuchaytiradi. Bu esa turizm infratuzilmasining rivojlanishi orqali iqtisodiy faollik va hududiy jozibadorlik oshayotganini anglatadi. Maqolada Ozarbayjon tajribasi asosida turistik sig‘im chegaralarini aniqlashda TALC va LAC modellari, shuningdek GIS va dron kabi zamonaviy monitoring vositalaridan foydalanish zarurligi ta’kidlanadi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, ekologik yuklamani to‘g‘ri boshqarish turizm rivojiga to‘siq emas, balki barqaror taraqqiyot omili sifatida xizmat qilishi mumkin.

Kalit so‘zlar: turizm, ekologik yuklama, barqarorlik, CO_2 chiqindilari, infratuzilma, sig‘im chegarasi, GIS, dron, Ozarbayjon tajribasi, TALC va LAC modellari

Kirish

Turizm bugungi kunda jahon miqyosida eng tez sur’atlar bilan rivojlanayotgan tarmoqlardan biri hisoblanadi. Xuddi shu jarayon O‘zbekistonda ham kuzatilmoqda: tarixiy-madaniy meros obidalari, tabiiy landshaftlar, biosfera hududlari va zamonaviy turistik infratuzilmalarning rivoji mamlakatni xalqaro miqyosda jozibador turizm markaziga aylantirmoqda. Ammo bu rivojlanish jarayoni bilan birga, ekologik yuklamaning ortishi, tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanish va chiqindilar muammosi kabi xavf-xatarlar yuzaga kelmoqda. Biroq ekologik yuklama doimo salbiy oqibatlar bilan cheklanmaydi. Ayrim holatlarda u turizm sohasi rivojlanayotganidan dalolat beradi. Asosiysi, ushbu yuklamani to‘g‘ri boshqarish — barqarorlikni ta’minlash vositasi bo‘la oladi. Ushbu maqolada ekologik yuklamaning iqtisodiy va ijtimoiy foydasini inkor etmagan holda, O‘zbekistonda xavfsiz sig‘im chegaralarini belgilash va ekologik boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish muhimligi yoritiladi.

Asosiy qism

O‘zbekistonda turizmning tezkor o‘sishi ijtimoiy va iqtisodiy sohalarda muhim yutuqlarni ta’minlamoqda. Yangi ish o‘rinlari yaratilmoqda, madaniyatlararo aloqalar mustahkamlanmoqda, valyuta tushumi oshmoqda. Biroq turizm bilan bog‘liq faoliyatlar, xususan, mehmonxona, transport, infratuzilma qurilishi va xizmatlar ko‘lamining kengayishi atrof-muhitga qo‘shimcha yuklama keltiradi. Bu holatda muhim jihat shundaki — mazkur yuklama to‘g‘ri boshqarilsa, u salbiy emas, balki ijobiy o‘zgarishlarga olib keladi.

Masalan, O‘zbekistonda olib borilgan ARDL (Autoregressive Distributed Lag) tahliliga ko‘ra, xalqaro turistlar sonining 2.93 foizga ortishi CO_2 chiqindilarining 1 foizga oshishiga to’g’ri keladi (Qodirov et al., 2024). Bu ko‘rsatkich turizm infratuzilmasining jadal rivojlanayotganidan, xizmatlar sifati oshayotganidan va jozibadorlik kuchayganidan dalolat beradi. Shu bois, ekologik yuklamani faqat xavf sifatida emas, balki turizm sohasining faol rivojlanish belgisi sifatida ko‘rish mumkin. Asosiysi — bu yuklamaning barqaror chegaralarda bo‘lishi va nazorat ostida rivojlanishidir.

Havo ifloslanishining, ayniqsa PM2.5 zarrachalari miqdorining oshishi turistik oqimga bevosita salbiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekistonda 1995–2023 yillar oralig‘ida 5 ta asosiy turistik hudud — Toshkent, Samarqand, Buxoro, Xiva va Andijon — bo‘yicha olib borilgan fiksirovka qilingan effektlar panel regressiyasi natijalariga ko‘ra, PM2.5 miqdorining ortishi xalqaro turistlar sonining kamayishiga olib keladi (koeffitsient = –148.57; p = 0.017). Bu shuni ko‘rsatadiki, sog‘liq va hayot sifati bilan bog‘liq ekologik xavflar turistlar uchun muhim mezon bo‘lib qolmoqda. Mazkur tadqiqot natijalari O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirish uchun ekologik sifatni oshirish, yashil infratuzilmani rivojlantirish, va iqlimga moslashuv siyosatini ishlab chiqish zarurligini asoslab beradi. Shuningdek, iqtisodiy o‘sish (YAIM jon boshiga) turizm talabini oshirishi, yog‘ingarchilik va harorat kabi iqlim omillari esa turistlar oqimini kamaytirishi mumkinligi aniqlangan. Bu esa ekologik va iqtisodiy omillarni uyg‘un boshqarish zarurligini yana bir bor tasdiqlaydi. Ushbu vaziyatda zamonaviy boshqaruv usullari — GIS monitoring, dronlar orqali kuzatuv, va elektron ruxsatnoma tizimlari — ekologik yuklamani me’yorlashtirishda asosiy vosita bo‘la oladi. Bu borada Ozarbayjon tajribasi O‘zbekiston uchun yaxshi namuna bo‘la oladi. U yerda “turistik sig‘im chegarasi” turli model va indikatorlar orqali aniq hisoblanadi: Tourism Area Life Cycle (TALC), Limits of Acceptable Change (LAC), va Simpson (2001) tomonidan ishlab chiqilgan 49 ko‘rsatkichli tizim shular jumlasidandir. Barqaror turizmni shakllantirishda xalqaro nazariy modellarni moslashtirish, ularni cheklov emas, balki rivojlanishning ilmiy asoslangan yo‘nalishlarini belgilovchi vosita sifatida qabul qilish lozim. Masalan, Butlerning “Tourism Area Life Cycle” (TALC) modeli orqali turizm hududlarining rivojlanish bosqichlarini oldindan aniqlab, zarur infratuzilmani rejalashtirish va resurslardan samarali foydalanishni ta’minlash mumkin. Bu turistik zonalarni haddan tashqari yuklamadan saqlashga, ularni uzoq muddatli va barqaror tarzda boshqarishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, “Limits of Acceptable Change” (LAC) modeli ham faqat cheklash emas, balki hududdagi o‘zgarishlarni ijobiy yo‘nalishga yo‘naltirish, mahalliy aholining manfaatlarini va ekologik muvozanatni hisobga olgan holda, turizmni yanada uyg‘un rivojlantirishni ko‘zda tutadi. Bu model orqali o‘zgarishlarga nisbatan jamiyat va tabiatning qanday darajada moslasha olishini baholab, ehtiyotkorlik bilan innovatsion qarorlar qabul qilinadi. Simpson (2001) ishlab chiqqan 49 indikatorli tizim esa, turizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdagi holatini chuqur tahlil qilishga imkon beradi. Bu indikatorlar orqali rivojlanishni optimallashtirish, salbiy oqibatlarni oldindan bashorat qilish va ijobiy tendensiyalarni rag‘batlantirish mumkin bo‘ladi. O‘zbekiston turizm tizimida bu indikatorlardan foydalanish natijasida, har bir hududga mos strategik boshqaruv modeli ishlab

chiqilishi mumkin. Umuman olganda, ushbu yondashuvlar turizmni cheklash emas, balki uni ilmiy asoslangan, ekologik mas'uliyatli va ijtimoiy moslashtirib boshqarish imkonini beradi.

Xulosa

Turizmning ekologik yuklamasi O'zbekistonda ikki yoqlama ahamiyatga ega: bir tomondan, u salbiy oqibatlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin, ikkinchi tomondan esa, to'g'ri boshqaruv ostida iqtisodiy va ijtimoiy taraqqiyot omiliga aylanadi. CO_2 chiqindilari bilan turizm soni o'rtasidagi ijobiy bog'liqlik infratuzilma va xizmatlar sifati ortishini bildiradi. Shu sababli, turizmni ekologik muvozanatda olib borish, sig'im chegaralarini aniqlash va zamonaviy monitoring vositalarini joriy etish orqali nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilish, balki turizm rivojiga barqaror zamin yaratish mumkin. Ekologik yuklama to'g'ri boshqarilsa, u to'siq emas, aksincha turizm taraqqiyotining ajralmas tarkibiy qismiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Qodirov, A., Urakova, D., Amonov, M., Masharipova, M., Ibadullaev, E., Xolmurotov, F., & Matkarimov, F. (2024). *The dynamics of tourism, economic growth, and CO_2 emissions in Uzbekistan: An ARDL approach*. International Journal of Energy Economics and Policy, 14(6), 365–370. https://doi.org/10.32479/ijeep.16591
2. Sadullayeva, G. (2025). *The impact of air pollution on tourism demand in Uzbekistan: A fixed effects analysis*. Frontiers of Global Science, 3(1), 34–37. https://doi.org/10.1016/j.rsma.2024.103421
3. Barton, B., & Goh, E. (2025). *Last Chance Tourism: A Systematic Literature Review and Future Research Directions*. *Tourism Management Perspectives*, 45, 101037. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S221197362500025X
4. Xu, N., & Li, H. (2025). *Towards Management of Sustainable Tourism in Coastal Areas: Insights from Carrying Capacity Analysis*. *Sustainable Cities and Society*.https://link.springer.com/article/10.1007/s43621-025-00951-1

TURLI MAMLAKATLARDA INKLYUZIV TURIZM MODELLARINI TAQQOSLASH

Ergasheva Sarvinoz,
TDIU magistratura 1-kurs talabasi
ergashevasarvinoz297@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada inklyuziv turizmni rivojlantirishga oid modellar tahlil qilinadi, ya'ni turli mamlakatlarda qo'llanilayotgan inklyuziv turizmni rivojlantirishga oid modellar o'zaro farqli jihatlari bilan solishtirib o'rganiladi. Tadqiqotda Yaponiya, Ispaniya, Avstraliya va AQSh tajribalari misolida universal dizayn, ijtimoiy inklyuziya, barqarorlik va huquqiy yondashuv modellarining asosiy

tamoyillari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, O‘zbekiston sharoitida inklyuziv turizmni rivojlantirishning hozirgi holati va istiqbollari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: inklyuziv turizm, universal dizayn, ijtimoiy inklyuziya, barqaror rivojlanish, turizm modeli, inklyuzivlik, nogiron sayyohlar, turizm infratuzilmasi, huquqiy asos, xalqaro tajriba, ijtimoiy hamkorlik, O‘zbekiston turizmi, texnologik yechimlar, qulay muhit, barqaror ekoturizm.

Kirish

Hozirgi globallashuv davrida turizm sohasining jadal rivojlanishi inson hayotining barcha jabhalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu bilan birga, turizmning har bir inson uchun ochiq, qulay va teng imkoniyatlarga ega bo‘lishi masalasi dolzarb bo‘lib bormoqda. Ayniqsa, jismoniy imkoniyati cheklangan shaxslar, keksalar, bolali oilalar va boshqa ehtiyojga ega guruhlarning sayohat huquqini ta’minlash turizm siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi.

Inklyuziv turizm — bu nafaqat ijtimoiy adolat tamoyillarini amalga oshirish, balki barqaror turizmni shakllantirishning muhim omilidir. So‘nggi yillarda ko‘plab mamlakatlar inklyuziv turizmni rivojlantirish bo‘yicha o‘z milliy modellarini ishlab chiqib, ularni turizm infratuzilmasi, qonunchilik, xizmat ko‘rsatish sifati va texnologik yechimlar orqali joriy etmoqda. Inklyuziv turizm modellari barcha insonlar, jumladan, nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun qulay va foydalanish imkoniyatiga ega sayohat tajribalarini yaratishga hamda kengroq ijtimoiy va iqtisodiy inklyuzivlikni rag‘batlantirishga qaratilgan. Asosiy modellarga va yondashuvlarga BMT Turizm tashkilotining “Inklyuziv yo‘nalishlar modeli” kiradi, u davlat siyosati uchun amaliy yo‘l-yo‘riq beradi. Shuningdek, nogironligi bo‘lgan shaxslar ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ikki omilli model hamda butun sayohat jarayonida qulaylikni ta’minlash uchun universal dizayn tamoyillariga asoslangan tizimli yondashuv ham mavjud. Ushbu modellar manfaatdor tomonlar o‘rtasidagi hamkorlikni, inklyuziv bandlik imkoniyatlarini va shaxsga yo‘naltirilgan xizmatlarni taklif qiladi.

Inklyuziv turizm modellari mamlakatga qarab farq qiladi va ularning asosiy maqsadi ijtimoiy jihatdan zaif guruhlarni turizmga jalb qilishdan iborat bo‘lib, ko‘pincha turli jihatlarga urg‘u beriladi: masalan, qulaylik, iqtisodiy foyda yoki jamoa ishtiroki. Ba’zi modellarda resurslarni ma’lum hududlarda jamlash uchun “hub-and-spoke” (markaz va yo‘nalishlar yondashuvi) yondashuvi qo‘llaniladi, boshqalarida esa qiymat zanjiri rivojlanishiga e’tibor qaratilib, mahalliy qishloq xo‘jaligi yoki hunarmandchilik mahsulotlarini turizm bozorlariga bog‘lash nazarda tutiladi. Global miqyosda asosiy muammolar sifatida siyosatning parchalanishi va mutaxassislik yetishmasligi qayd etiladi, shunga qaramay, modellarni mahalliy sharoitga moslashtirish va BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlari tamoyillarini integratsiya qilish bo‘yicha tadqiqotlar ortib bormoqda.

1-jadval

Modellardagi asosiy farqlar[232]

Model / Yondashuv	**Tavsif**	**Mamlakatlar misollari / Tatbiq etilishi**
Qiymat zanjiri integratsiyasi	Marginal guruhlar va mahalliy iqtisodiyotlarni (qishloq xo‘jaligi, hunarmandchilik, xizmatlar) turizm qiymat zanjiriga tizimli ravishda integratsiya qilishga qaratilgan, bu orqali iqtisodiy foyda kengroq taqsimlanadi.	Xalqaro Savdo Markazi kabi tashkilotlar loyihalarida qo‘llaniladi, kichik biznes va jamoalarni turizm sanoati bilan bog‘lash maqsadida.
Hub-and-Spoke strategiyasi	Resurslar va ekspertizani ma’lum turizm markazlarida jamlaydi, shu orqali inklyuziv ekotizimlar yaratiladi va keyinchalik qishloq yoki uzoq hududlarda imkoniyatlar kengaytiriladi.	Hamkorlik va resurs almashish rag‘batlantiriladi, masalan, Ispaniya va Portugaliya o‘rtasidagi chegaraviy tashabbuslarda kuzatiladi.
Jamoatga asoslangan turizm (Community-Based Tourism, CBT)	Mahalliy jamoalarga turizm tashabbuslarini rivojlantirish va boshqarish imkoniyatini beradi, foyda mahalliy darajada saqlanishini ta’minlaydi.	Ko‘pincha rivojlanayotgan mamlakatlarda uchraydi, bu yerda turizm mahalliy iqtisodiy rivojlanish va qashshoqlikni kamaytirishda muhim rol o‘ynaydi.
Universal qulaylik / kirish (Universal Accessibility)	Turizm infratuzilmasi va tajribalarini barcha uchun, jumladan nogironlar va keksalar uchun qulay qilib loyihalashga qaratilgan.	Ushbu model qonunchilik va standartlar orqali tobora ko‘proq joriy etilmoqda, ammo tatbiq mamlakatga qarab sezilarli farq qiladi va rivojlangan mamlakatlarda solishtirma tadqiqotlarda ko‘pincha tahlil obyekti hisoblanadi.

AQShdagi inklyuziv turizm modellari hukumat yordami, innovatsiyalar va davlat-xususiy hamkorlik asosida shakllanadi. Ushbu modellarning asosiy maqsadi turizm sohasida teng imkoniyatlarni yaratish, ijtimoiy adolatni ta’minlash hamda mahalliy jamoalar va kamsitilgan guruhlarning manfaatlarini himoya qilishdan iboratdir. Inklyuziv turizm konsepsiyasi universal dizayn, barqarorlik va jamoani kuchaytirish tamoyillariga asoslanadi. Bunda barcha uchun qulay bo‘lgan infratuzilma yaratish, marketingni xilma-xillashtirish, mahalliy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash hamda aholining turizmni rejalashtirish va boshqarish jarayonlarida faol ishtirokini ta’minlash muhim o‘rin tutadi. AQSh tajribasida hukumat grantlar, soliq imtiyozlari va davlat-xususiy hamkorlik loyihalari orqali inklyuziv turizmni rivojlantirishni qo‘llab-quvvatlaydi. Nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun qulay

[232] Muallif ishlanmasi

infratuzilma va xizmatlar tizimini yaratish universal dizayn yondashuviga asoslanadi. Shu bilan birga, turizmning iqtisodiy foydalari mahalliy biznes subyektlari o‘rtasida adolatli taqsimlanadi, ijtimoiy jihatdan kamsitilgan guruhlar uchun ish o‘rinlari yaratiladi. Mahalliy aholining turizmni boshqarishdagi ishtiroki oshirilmoqda, bu esa ularning manfaatlarini himoya qilish va qaror qabul qilish jarayonlarida ovozini kuchaytirishga xizmat qiladi. Marketing siyosatida xilma-xillik va vakillikka alohida e’tibor qaratilib, turli madaniyatlar va guruhlarni aks ettiruvchi kampaniyalar amalga oshiriladi. Shu bilan birga, turizm madaniy merosni saqlash va milliy xilma-xillikni targ‘ib qilish vositasi sifatida qaraladi. Inklyuziv turizm barqarorlik bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, u atrof-muhitga zarar yetkazmaslik, mas’uliyatli sayohatni rivojlantirish va ijtimoiy hamda iqtisodiy farovonlikni ta’minlashni maqsad qiladi. Amaliy misollarga kelsak, AQShda mahalliy madaniy tadbirlarni qo‘llab-quvvatlash, nogironlar uchun transport va infratuzilmani takomillashtirish, mahalliy tadbirkorlarni rag‘batlantirish hamda inklyuziv bandlik siyosatini joriy etish kabi tashabbuslar muvaffaqiyatli amalga oshirilmoqda. Shu orqali inklyuziv turizm nafaqat iqtisodiy o‘sishga, balki jamiyatning barcha qatlamlari uchun teng imkoniyatlar yaratishga ham xizmat qilmoqda.

Yaponiyaning inklyuziv turizm modellari barqarorlik, mintaqaviy tiklanish va qulaylik tamoyillariga asoslanadi. Ular mahalliy jamoalarni kuchaytirish, turli sayohatchilarning ehtiyojlariga moslashish hamda turizmni ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanish vositasi sifatida ishlatishga qaratilgan. Asosiy strategiyalar — qishloq va ekoturizmni rivojlantirish, turizm infratuzilmasida qulaylikni oshirish, hamda raqamli texnologiyalar yordamida inklyuziv tajribani shakllantirishdan iborat. Ushbu yondashuv milliy miqyosdagi strategiya bilan uyg‘un bo‘lib, turizm foydalarini hududlar bo‘ylab adolatli taqsimlash, barqaror amaliyotlarni targ‘ib qilish va mustahkam turizm ishchi kuchini yaratishga xizmat qiladi. Yaponiyada inklyuziv turizmning muhim modellaridan biri — mintaqaviy va qishloq joylarini tiklash modelidir. Turizm orqali mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida noyob tabiiy muhit va madaniy merosdan samarali foydalaniladi. Bunda ekoturizm va madaniy turizm yo‘nalishlariga katta e’tibor berilib, mahalliy aholining faol ishtiroki muvaffaqiyat kaliti sifatida ko‘riladi. Shuningdek, qulaylik va universal dizayn tamoyillari asosida turizm barcha sayohatchilar, jumladan nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun ham ochiq va moslashuvchan tarzda tashkil etiladi. Bu yo‘nalishda xizmatlar va sayohat tajribalarini har xil ehtiyojlarga moslashtirish muhim o‘rin tutadi. Yaponiyaning inklyuziv turizm siyosatida barqarorlik va chidamlilik alohida o‘rin egallaydi. Sayyohlar turizm resurslarini asrash bo‘yicha hamkor sifatida qaraladi, bu esa ortiqcha turizmni oldini olish va tabiiy hamda madaniy resurslardan oqilona foydalanishni ta’minlashga yordam beradi. Hukumat barqaror turizm hududlari sonini oshirish bo‘yicha aniq maqsadlarni belgilagan. Raqamlashtirish va innovatsiyalar ham Yaponiyaning zamonaviy inklyuziv turizm modelining ajralmas

qismidir. Sun’iy intellekt (AI) va raqamli texnologiyalar orqali sayohat tajribasini yaxshilash, logistika jarayonlarini boshqarish hamda sayyohlar uchun ma’lumot taqdim etish samaradorligi oshirilmoqda. Yana bir muhim jihat — inklyuzivlik va jamoani kuchaytirish tamoyilidir. Mahalliy aholining turizmni rivojlantirishdagi faol ishtiroki nafaqat iqtisodiy foydani kengroq taqsimlashni, balki turizm tajribasini yanada mazmunli va haqiqiy qilishni ta’minlaydi. Shu tariqa, Yaponiyada inklyuziv turizm nafaqat sayyohlar uchun qulay muhit yaratadi, balki mahalliy jamoalarning barqaror rivojlanishiga ham katta hissa qo‘shadi.

Ispaniyaning inklyuziv turizm modellari qulaylik, ijtimoiy tenglik va barqarorlik tamoyillariga asoslanadi hamda jamiyatning ijtimoiy jihatdan zaif qatlamlarini turizm sohasiga integratsiya qilishni maqsad qiladi. Asosiy yondashuvlar — qulaylikni ta’minlash bo‘yicha kuchli davlat siyosatini amalga oshirish, mahalliy jamoalarga foyda keltiruvchi barqaror amaliyotlarni rivojlantirish hamda barcha sayyohlarning ehtiyojlariga mos “Smart Tourism Destinations (DTI)” kabi strategik modellarni ishlab chiqishdan iborat. Ushbu model boshqaruv, texnologiya va qulaylik tamoyillarini birlashtirgan holda, turizmning iqtisodiy foydalarini mamlakat bo‘ylab adolatli taqsimlashga xizmat qiladi hamda sayyohlar va mahalliy aholiga teng imkoniyatlar yaratadi. Ispaniyada huquqiy va siyosiy asoslar inklyuziv turizmning muhim poydevorini tashkil etadi. Mamlakat uzoq yillardan beri qulaylikni ta’minlash bo‘yicha me’yoriy hujjatlar va siyosatlarni ishlab chiqib keladi. Xususan, Ávila, Barselona va Bilbao shaharlarida qulaylik darajasi yuqori bo‘lgani uchun xalqaro miqyosda e’tirof etilgan.

“Smart Tourism Destinations” (DTI) modeli Ispaniyaning turizmni boshqarish bo‘yicha ilg‘or strategik vositasidir. U boshqaruv, texnologiya va qulaylikni uyg‘unlashtirib, sayyohlar hamda mahalliy aholining hayot sifatini yaxshilashga qaratilgan. Ushbu model turizm manzillariga mavjud resurslardan samarali foydalanish, muammolarni boshqarish va imkoniyatlarni kengaytirishda yordam beradi. Inklyuziv turizm siyosatida fizik va sezgi qulayligi alohida o‘rin tutadi. Infratuzilma, binolar va xizmatlar nogironligi bo‘lgan shaxslar, keksalar hamda harakatlanish yoki sezgi cheklovlariga ega insonlar uchun moslashtirilmoqda. Shu bilan birga, ijtimoiy va iqtisodiy inklyuziya loyihalari nogironligi bo‘lgan shaxslarning turizm sohasida bandligini oshirish, ularning malakasini yaxshilash va ish bozoriga kirish imkoniyatlarini kengaytirishga yo‘naltirilgan. Bu yo‘nalishda turizm biznesi va nogironlar tashkilotlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash muhim ahamiyatga ega. Ispaniyaning inklyuziv turizm modeli barqarorlik va mahalliy integratsiyaga tayanadi. U ekologik muhofaza, madaniy autentiklik va resurslardan mas’uliyatli foydalanishni targ‘ib qiladi. Mamlakatda yil davomida iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan barqaror bo‘lgan turizm modelini shakllantirish maqsad qilingan. Shu yo‘sinda sayyohlarni mahalliy ishlab chiqaruvchilar, hunarmandlar va jamoalar bilan bog‘laydigan tajribalar rivojlantirilmoqda. Inson markazidagi mehmondo‘stlik konsepsiyasi Ispaniyaning inklyuziv turizmidagi asosiy

yo‘nalishlardan biridir. Sayyohlarning iqtisodiy hissasidan tashqari, ularning qadriyat sifatida e’tirof etilishi muhim hisoblanadi.

Avstraliyaning inklyuziv turizm modellari universal dizayn va qulaylik tamoyillariga asoslanib, barcha sayyohlarning teng ishtirokini ta’minlash hamda ularning o‘zlarini xush kelibsiz deb his qilishlariga xizmat qiladi. Ushbu yondashuvning markazida hukumat tashabbuslari, xususan Tourism Australia tashkilotining “Accessible Tourism” strategiyasi turadi. U inklyuziv marketingni rivojlantirish, turizm sohasi uchun qo‘llab-quvvatlash dasturlarini amalga oshirish, shuningdek, “Disability and Inclusion Action Plan” va shtat darajasidagi turli dasturlar orqali nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun imkoniyatlarni kengaytirishni maqsad qiladi. Bu modellar, shuningdek, xususiy sektorning faol ishtirokini ham o‘z ichiga oladi, ya’ni turizm bizneslari qulay inshootlar, xizmatlar va aniq ma’lumotlar bilan ta’minlaydi hamda Centre for Universal Design Australia kabi tashkilotlarning ko‘rsatmalari asosida ishlaydi. Avstraliya hukumati va turizm sanoati inklyuziv turizmni qo‘llab-quvvatlash uchun turli darajadagi strategiyalarni amalga oshiradi. Tourism Australia, shuningdek, shtat va mahalliy kengashlar inklyuziv turizmni targ‘ib qilish maqsadida strategik rejalashtirish, moliyaviy yordam va targ‘ibot ishlarini olib boradi. Accessible Australia tashabbusi orqali nogironligi bo‘lgan insonlar uchun bino va tabiiy muhitlarda qulaylikni oshirishga mablag‘ ajratiladi. Shu bilan birga, turizm korxonalariga inklyuziv marketing olib borish, xizmat sifatini yaxshilash hamda turli imkoniyatlarga ega sayohatchilarning ehtiyojlarini qondirishda amaliy yordam ko‘rsatiladi. Avstraliyaning turizm sohasi biznes va amaliy modellar orqali ham inklyuzivlikni mustahkamlaydi. Universal dizayn konsepsiyasi asosida mahsulotlar, xizmatlar va muhitlar barcha odamlar uchun mos va qulay tarzda loyihalanadi, bu esa jismoniy cheklovlar, ko‘rish, eshitish yoki bilish bilan bog‘liq ehtiyojlarni ham inobatga oladi. Shuningdek, qulay inshootlar yaratish — hojatxonalarni milliy standartlarga (AS1428) muvofiq qilish, mehmonxonalarda qulay xonalar tashkil etish kabi choralarni o‘z ichiga oladi. Ma’lumot va aloqa tizimlari ham muhim o‘rin tutadi: sayyohlar uchun mavjud qulayliklar haqida batafsil va oson tushunarli ma’lumotlar veb-saytlarda joylashtiriladi. Xodimlarni o‘qitish esa xizmat ko‘rsatish sifatini oshirishda muhim rol o‘ynaydi — turizm sohasidagi xodimlar nogironligi bo‘lgan sayyohlarning ehtiyojlarini chuqur tushunishga o‘rgatiladi. Bundan tashqari, kirish imkoniyatlari auditi o‘tkazilib, mavjud to‘siqlar aniqlanadi va universal dizayn talablariga muvofiq yaxshilanish choralari belgilanadi. Avstraliyaning inklyuziv turizm siyosati bir necha asosiy tamoyillarga tayanadi. Qadr va hurmat — barcha sayyohlarni jamiyatning to‘laqonli va qadrlanadigan a’zolari sifatida e’tirof etishni nazarda tutadi. Tenglik va mustaqillik — nogironligi bo‘lgan insonlar va boshqa cheklovlarga ega shaxslarning mustaqil va teng ishtirok etish imkoniyatini yaratishga qaratilgan. Qulaylikni odatiy xizmat sifatida joriy etish (mainstreaming accessibility) esa har bir sayohatchiga foyda keltiradi — bu nafaqat nogironlar, balki vaqtincha jarohat olganlar, bolali oilalar yoki yoshi katta sayyohlar

uchun ham qulaylik yaratadi. Nihoyat, inklyuzivlik tamoyili oddiy qulaylikdan ham kengroq tushuniladi — u barcha kelgan insonlar o‘zlarini qadrlangan, hurmatga sazovor va jamiyatning ajralmas qismi sifatida his qilishlariga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda inklyuziv turizm modellarining rivojlanishi asosan ikki yo‘nalishda olib borilmoqda: to‘siqsiz turizm va integratsiyalashgan turizm klasterlari. To‘siqsiz turizm doirasida hukumat nogironligi bo‘lgan shaxslar va keksalar uchun infratuzilmani yaxshilash, masalan, panduslar, liftlar va maxsus hojatxonalar o‘rnatish, shuningdek, turizm sohasi xodimlarini inklyuziv xizmat ko‘rsatish bo‘yicha o‘qitish choralarini ko‘rmoqda. Shu bilan birga, “Silk Road Samarkand” kabi yirik integratsiyalashgan turizm majmualarining yaratilishi mamlakatda zamonaviy va global talablarga mos turizmni rivojlantirish yo‘lida muhim qadam bo‘lmoqda. Inklyuziv turizm infratuzilmasini yaratish yo‘nalishida panduslar, liftlar, maxsus hojatxonalar va belgilar o‘rnatish orqali barcha fuqarolar uchun teng imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, hukumat tomonidan “Inclusive Journey” dasturi doirasida ijtimoiy jihatdan himoyaga muhtoj guruhlar uchun sayohatlar tashkil etilmoqda — 2025-yilning yanvar-iyun oylarida 8 300 dan ortiq sayohatlar amalga oshirilib, belgilangan reja ortig‘i bilan bajarildi. Turizm xodimlari — gidlar, mehmonxona va transport sohasidagi xodimlar — uchun inklyuziv xizmat ko‘rsatish va kommunikatsiya madaniyati bo‘yicha treninglar tashkil etilmoqda. Bu jarayonga O‘zbekiston Nogironlar jamiyati kabi tashkilotlar bilan hamkorlikda e’tibor qaratilmoqda. Integratsiyalashgan turizm modelining asosiy yo‘nalishlari “Silk Road Samarkand” kabi maxsus turizm klasterlarini yaratishni o‘z ichiga oladi. Ushbu komplekslar mehmonxonalar, ko‘ngilochar maskanlar, madaniy tadbirlar va milliy gastronomiyani birlashtirgan yagona turizm muhitini yaratadi. Shu bilan birga, aqlli infratuzilma elementlariga — markaziy hududlarda bepul Wi-Fi tarmoqlari, ikki tilli belgilar va raqamli xizmatlarga — investitsiyalar kiritilmoqda. Mazkur rivojlanishlar O‘zbekiston turizm sohasini BMTning Butunjahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) tomonidan belgilangan Smart Tourism Cities (Aqlli turizm shaharlar) tamoyillariga moslashtirish, shuningdek, turizmni iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatdan barqaror qilishga qaratilgan. Shu tariqa, mamlakat inklyuziv va zamonaviy turizm modelini shakllantirish orqali nafaqat xorijiy sayyohlarni, balki mahalliy aholining turizmda faol ishtirok etishini ham ta’minlamoqda.

Xulosa

Turli mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, inklyuziv turizmni rivojlantirish barqaror turizm siyosatining ajralmas qismiga aylangan. AQSh, Yaponiya, Ispaniya va Avstraliya misolida ko‘rish mumkinki, muvaffaqiyatli modelni shakllantirish uchun hukumat yordami, universal dizayn, texnologik innovatsiyalar, ijtimoiy inklyuziya va mahalliy jamoalarning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega. Har bir mamlakat o‘zining iqtisodiy, madaniy va huquqiy xususiyatlariga mos yondashuvni

ishlab chiqqan bo‘lib, ular turizm sohasida teng imkoniyatlar, madaniy xilma-xillikni saqlash hamda iqtisodiy foydani adolatli taqsimlashga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston tajribasida esa to‘siqsiz turizm va integratsiyalashgan turizm klasterlari asosida inklyuziv turizmni rivojlantirish yo‘nalishlari bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda. Infratuzilma modernizatsiyasi, “Inclusive Journey” dasturi, “Silk Road Samarkand” kabi yirik loyihalar hamda raqamli yechimlar orqali mamlakat global turizm standartlariga yaqinlashmoqda. Ushbu jarayonlar O‘zbekistonni xalqaro turizm bozorida raqobatbardosh qilish bilan birga, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan inklyuziv turizm tizimini shakllantirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. World Tourism Organization (UNWTO) , “Accessible Tourism Identified as ‘Game Changer’ for Destinations”.
2. UNWTO “Accessibility and Inclusive Tourism Development in Nature Areas”.
3. Tourism Australia ,”Accessible Tourism in Australia Report 2024”.
4. Spinal Life Australia “Accessible tourism is a major contributor to Australia’s economy.”
5. R.J. Kucharov & O. Chilova — “Analysis of the development of tourism in Uzbekistan”.
6. Khamidov, O. (2019). Tourism Development in Uzbekistan: Special Policy Brief No.3. Caspian Policy Center.
7. Uzbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi / World Bank. (2023, October). Tourism Doing Business – Investing in Uzbekistan: Final Report October 2023.
8. Joraboev, I. (2024). “Improving the Processes of Use of Tourism Potential in Uzbekistan”. [Article in Uzbek – “O‘zbekistonda turizm salohiyatidan foydalanish jarayonlarini takomillashtirish”]

THE ROLE OF GREEN AND INNOVATIVE SERVICES IN THE DEVELOPMENT OF GREEN TOURISM IN UZBEKISTAN: EVIDENCE FROM A PUBLIC SURVEY IN TASHKENT CITY

Ayubov Rakhmatullo Ravshanbek ugli,
Leading Specialist at the Institute for Macroeconomic and Regional Studies under the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan is true version

Abstract. The development of green tourism is closely linked to the expansion of eco-friendly and innovative urban services that improve environmental sustainability and enhance the quality of life for residents and visitors. This study examines the

relationship between the availability and public use of green and innovative services in Tashkent City and their potential contribution to the development of green tourism in Uzbekistan. Based on a survey of 270 residents across six districts of Tashkent, the study identifies key patterns in the use of green infrastructure, eco-transport, renewable energy technologies, and waste management systems. The results reveal significant disparities in service accessibility across districts, limited awareness among citizens, and a high level of readiness to adopt green services. By analyzing foreign best practices from Denmark, Singapore, and South Korea, the paper proposes strategic measures for integrating green services into Uzbekistan's broader green tourism policy. The findings highlight that strengthening urban green infrastructure and increasing public participation in eco-initiatives are essential steps toward sustainable tourism development in the country.

Keywords: green tourism, sustainable development, green services, Tashkent City, eco-innovation, renewable energy, urban sustainability.

Introduction

In recent years, Uzbekistan has intensified efforts to promote sustainable economic development through the implementation of green growth policies and innovations in environmental management. The concept of green tourism—tourism based on environmental protection, efficient resource use, and ecological awareness—has become increasingly relevant. As tourism development expands, integrating green and innovative services such as renewable energy, eco-transport, and waste recycling becomes essential to maintaining environmental balance in urban and rural tourist destinations.

The Government of Uzbekistan has adopted several strategic documents, including Presidential Decree No. PQ-78 of February 27, 2025, which emphasizes the creation of favorable conditions for the sustainable development of the service sector. These initiatives align with the broader goals of the "Green Economy Transition Strategy for 2030." However, despite the growing number of ecological projects, the accessibility and efficiency of green services remain uneven across regions, particularly in large urban centers such as Tashkent.

This research explores how the development and public perception of green and innovative services in Tashkent can serve as a foundation for expanding green tourism potential in Uzbekistan.

Literature Review

Globally, the link between green urban services and sustainable tourism has been widely recognized. For instance, Copenhagen aims to become carbon-neutral by 2025 by investing heavily in wind energy, eco-friendly buildings, and sustainable transport infrastructure. Over 50% of Copenhagen's residents commute by bicycle daily, and 40% of new buildings comply with green construction standards. Similarly, Amsterdam has prioritized green mobility and waste management; with over 3,000 electric vehicle charging stations and extensive green spaces covering 13% of the city, it serves as a model for sustainable tourism-friendly urban planning.

In Singapore, vertical gardens, green roofs, and water recycling systems (NEWater) contribute to a controlled urban microclimate, while the *Singapore Green Plan 2030* integrates sustainable transportation and resource efficiency with tourism promotion. South Korea, through its Korea Environment Institute (KEI), regularly monitors citizens' use of green technologies, renewable energy, and eco-services, integrating such data into national tourism planning.

Studies by OECD (2022) and UNWTO (2023) also emphasize that the success of green tourism depends not only on natural resources but also on urban ecological infrastructure and citizens' readiness to adopt green lifestyles. These examples provide a valuable foundation for understanding the relationship between green services and green tourism in Uzbekistan.

Materials and Methods

This study was conducted by researchers in cooperation with local administrations of six Tashkent districts: Bektemir, Mirobod, Mirzo Ulugbek, Olmazor, Shaykhontohur, and Yunusobod.

A structured survey was carried out, involving 270 respondents (45 per district). The participants included 53% male and 47% female respondents, representing various age groups: 18–30 years (26%), 31–60 years (52%), and 61+ (22%). 58% of respondents were employed, mainly in public administration (21%) and social services (14%).

The questionnaire assessed awareness, access, and utilization of green services such as:

- Green public spaces (parks, botanical gardens, ecological zones);
- Electric and hybrid transport systems;
- Water filtration and conservation devices;
- Renewable energy use (solar panels, heat pumps);
- Waste sorting and recycling systems.

The collected data were analyzed using descriptive statistics and comparative analysis to identify trends in service use, regional disparities, and public attitudes toward green innovations.

Analysis and Results

4.1. Utilization of Green Services

The results reveal that green infrastructure accounts for the largest share of service usage (37%) (see *Figure 1*). These include parks such as the Japanese Garden, Botanical Garden, and "Green Zone" areas. The highest utilization rates were recorded in Olmazor (60%) and Mirzo Ulugbek (51%), while the lowest rate was in Bektemir (18%), showing strong geographical inequality.

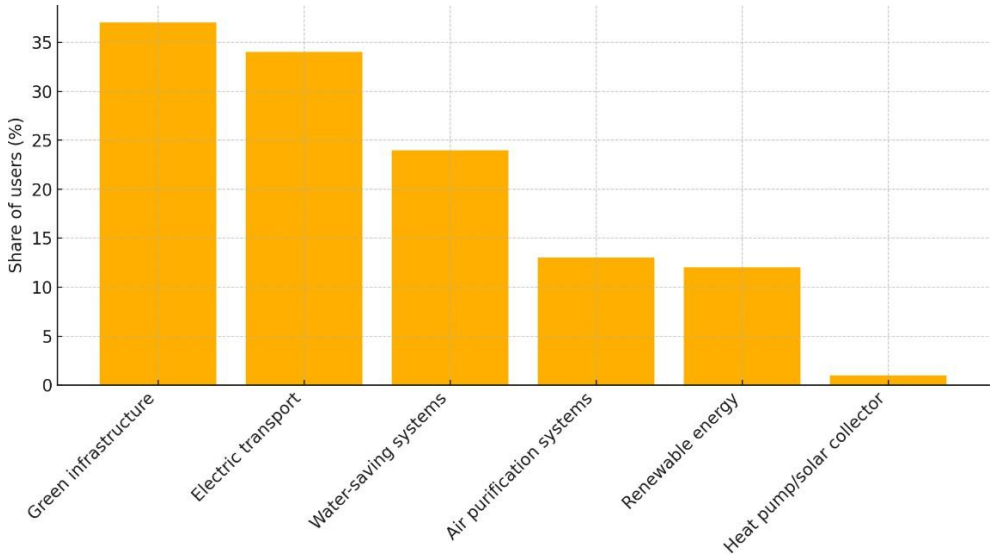

Figure 1. Level of public use of green services in Tashkent City (%)

Electric transport services were used by 34% of respondents, primarily among the 31–60 age group (52%), with the highest use in Shaykhontohur (51%) and lowest in Bektemir (18%). Water-saving devices were used by 24% of residents, led by Olmazor (38%) and lowest in Bektemir (11%). Renewable energy use remains limited: only 12% of respondents reported using solar panels, and 13% reported using air purification systems, mainly in Mirobod (33% and 20%), while Yunusobod and Bektemir reported the lowest usage levels (*Figure 2*).

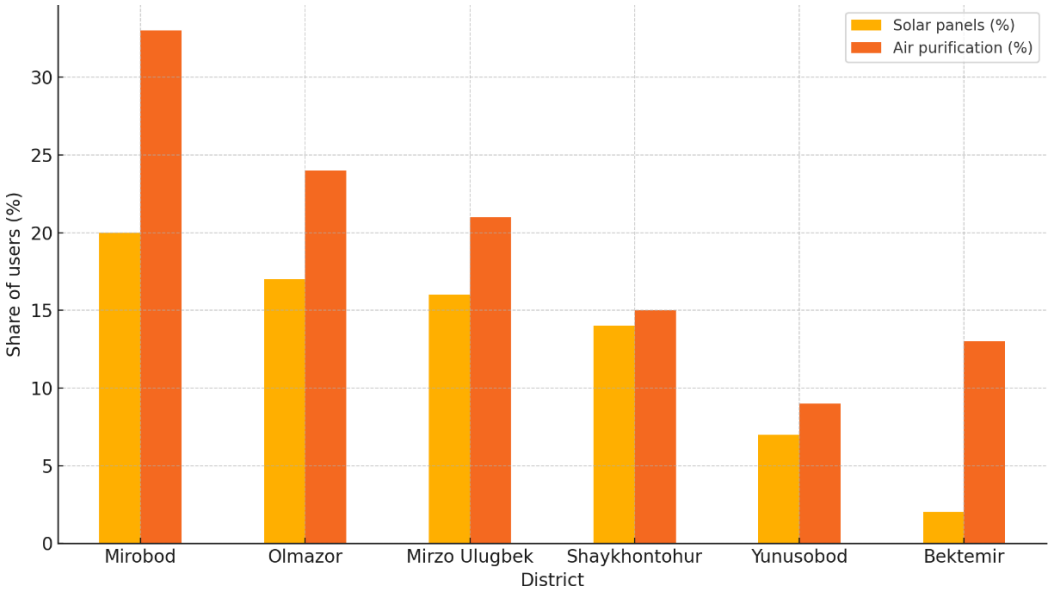

Figure 2. Use of renewable energy and air purification systems (%)

4.2. Public Awareness and Perceptions

The survey showed that 58% of respondents consider green services "very important," 38% "important," and only 3% "not important." Moreover, 76% expressed willingness to spend up to 10% of their income on green services, indicating strong potential for expanding eco-consumer markets (*Figure 3*).

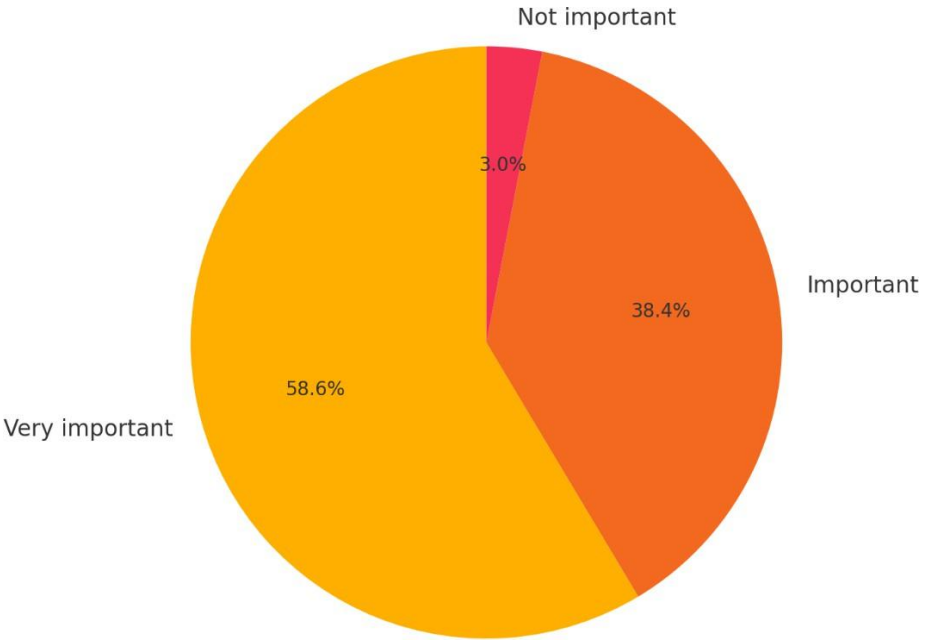

Figure 3. Public perception of the importance of green services (%)

4.3. Regional Development and Barriers

About 64% of residents believe green services in their district are "developing," yet significant gaps remain.

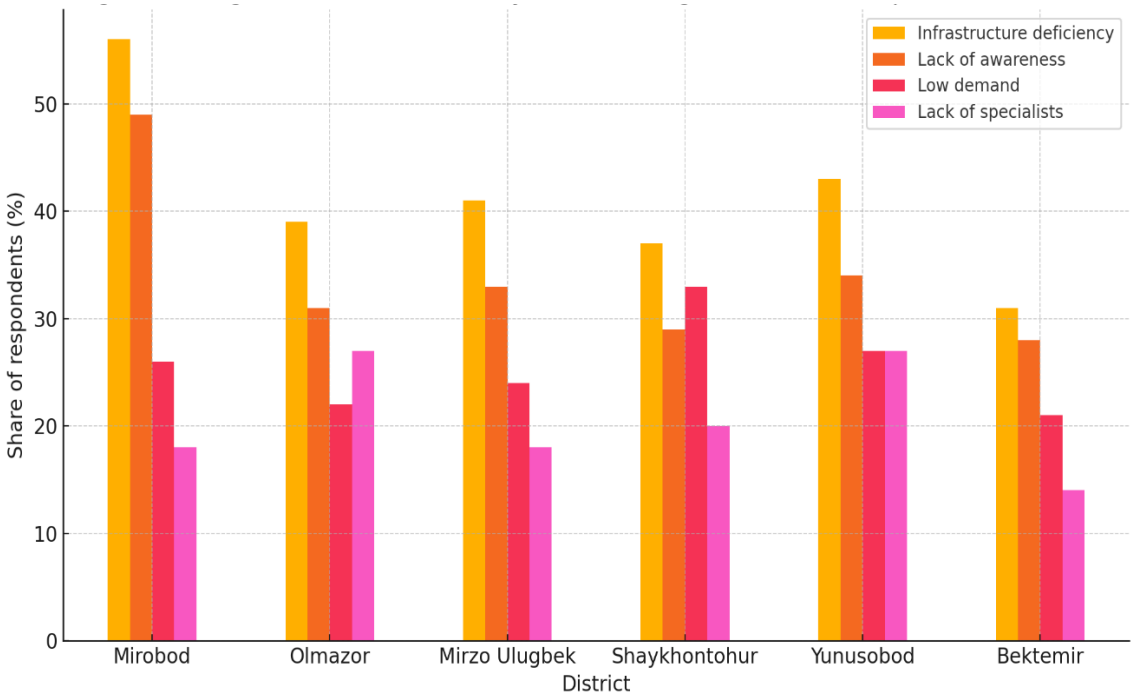

Figure 4. Regional variations in key barriers to green service implementation(%)

Bektemir district lagged behind (24%), whereas Mirobod and Yunusobod performed better. The most frequently cited barriers to green service adoption include insufficient infrastructure (43%), lack of awareness (35%), low demand (25%), and shortage of specialists (19%). In Mirobod, 56% identified infrastructure deficiency as the key issue, while lack of public awareness was highest in Mirobod (49%) and shortage of experts was most pronounced in Olmazor and Yunusobod (27%) (*Figure 4*).

Discussion

The findings demonstrate that green services form an integral part of sustainable urban management, which directly supports the principles of green tourism. Districts with better access to green infrastructure and eco-transport are more likely to attract domestic and foreign tourists seeking eco-friendly environments. However, low adoption of renewable energy technologies and insufficient awareness hinder progress.

When compared to the experiences of Denmark, Singapore, and South Korea, it becomes evident that effective communication, financial incentives, and long-term policy frameworks are crucial. For example, Singapore's *Smart Nation* platform regularly monitors citizens' use of eco-technologies, while Denmark's public-private partnerships promote wide access to green infrastructure. Implementing similar monitoring and incentive mechanisms in Uzbekistan could substantially enhance both local living standards and tourism attractiveness.

Recommendations and Conclusion

Based on the results of the study and comparative analysis, the following recommendations are proposed to enhance the integration of green services into Uzbekistan's green tourism strategy:

1. Integrate green urban planning with tourism policy. Develop a unified framework that links city-level green infrastructure projects (parks, eco-zones, cycling paths) with national tourism destinations and routes.
2. Invest in renewable energy and eco-transport infrastructure. Promote the installation of solar panels and electric vehicle charging stations in both urban areas and tourist zones. Incentivize businesses that adopt energy-efficient technologies.
3. Enhance public awareness and environmental education. Introduce community programs and media campaigns that emphasize the benefits of green services for personal well-being and tourism attractiveness.
4. Support green entrepreneurship and innovation. Create financial incentives (tax breaks, grants) for startups and local enterprises providing eco-friendly services, waste recycling, or smart energy solutions.
5. Develop professional capacity and expertise. Establish training centers in tourism universities and vocational schools to prepare specialists in green service management, eco-design, and environmental marketing.
6. Promote digital monitoring and data-driven decision-making. Implement a digital platform similar to Singapore's Smart Nation to collect real-time data on green service use, emissions reduction, and public participation.

7. Foster public–private partnerships (PPPs). Encourage collaboration between municipalities, investors, and local communities in implementing green projects and maintaining urban eco-zones.

By implementing these measures, Uzbekistan can ensure that the expansion of green and innovative services contributes not only to urban sustainability but also to the development of a robust and competitive green tourism sector that aligns with global environmental and economic priorities.

References

1. OECD (2022). *Green Growth Indicators*. Paris: OECD Publishing.
2. UNWTO (2023). *Sustainable Tourism Development Report 2023*. Madrid.
3. Singapore Green Plan 2030. Ministry of Sustainability and the Environment.
4. Korea Environment Institute (KEI) (2024). *Green Services Monitoring Report*. Seoul.
5. European Commission (2023). *Eurobarometer on Environmental Awareness*. Brussels.
6. Presidential Decree of the Republic of Uzbekistan No. PQ-78 (2025). *On Additional Measures to Ensure Sustainable Development of the Service Sector*.
7. Tashkent City Department of Statistics (2024). *Urban Environmental and Service Indicators*.

TURIZM INFRATUZILMASI VA TURIZM XIZMATLARINING MINTAQAVIY RIVOJLANISHDAGI AHAMIYATI

Komilov Dostonbek Ro‘zimboy o‘g‘li,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mamlakatimizda turizm infratuzilmasi mintaqaviy hamda hududiy iqtisodiyotning rivojlanishi va diversifikatsiyasida muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakat o‘zining boy madaniy va tabiiy resurslarini samarali foydalanishga yo‘naltirar ekan, transport, turar joy, aloqa va jamoat xizmatlariga investitsiyalarni oshirish orqali ortib borayotgan sayyohlik oqimlarini qo‘llab-quvvatlash zaruriyati yuzaga kelmoqda. Ushbu maqolada turizm infratuzilmasini takomillashtirish mintaqaviy iqtisodiy o‘sish, yangi ish o‘rinlari yaratish hamda ayniqsa kam rivojlangan hududlarda ijtimoiy-iqtisodiy integratsiyani oshirishga qanday ta’sir ko‘rsatishi tahlil qilinadi. Shuningdek, infratuzilma sohasidagi kamchiliklar, mintaqalararo tengsizliklar va barqaror rivojlanishning dolzarb muammolari ham muhokama qilinadi. Turizm infratuzilmasini mustahkamlash orqali O‘zbekiston mintaqaviy rivojlanishning muvozanatli shakllanishini rag‘batlantirishi, shahar va qishloq hududlari o‘rtasidagi tafovutlarni kamaytirishi hamda inklyuziv iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishi yoritib berilgan.

Kalit so‘zlar: Turizm, turist, turizm infratuzilmasi,madaniy turizm ,turizm rivojlanishi, iqtisodiy o‘sish, baraqaror turizm, madaniy meros, mintaqaviy rivojlanish.

Kirish

Globallashuv, transport va kommunikatsiya texnologiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, shuningdek, xalqaro iqtisodiy aloqalarning kengayishi turizm sohasining jahon miqyosida strategik tarmoqqa aylanishiga olib keldi. Hozirgi kunda turizm iqtisodiyotning ko‘plab sohalariga multiplikativ ta’sir ko‘rsatadigan, eksport daromadlari manbai, bandlik darajasini oshiruvchi hamda hududiy rivojlanishni tezlashtiruvchi omil sifatida e’tirof etilmoqda. Xususan, mintaqaviy iqtisodiyotlarda barqaror o‘sishni ta’minlash, infratuzilmaviy tengsizliklarni bartaraf etish va mahalliy aholi daromadlarini oshirishda turizm sektori muhim vosita bo‘lib xizmat qilmoqda. Turizm sohasining samarali faoliyat yuritishi ko‘p jihatdan turizm infratuzilmasining holati va turizm xizmatlarining sifati bilan bevosita bog‘liq. Turizm infratuzilmasi – bu transport yo‘llari, mehmonxonalar, axborot-kommunikatsiya tizimlari, dam olish maskanlari, madaniy-tarixiy obyektlarga olib boruvchi yo‘llar, sanitariya-gigiyena va xavfsizlik tizimlari kabi sayyohlik faoliyatini moddiy-texnik jihatdan ta’minlovchi elementlar majmuasidir.Turizm infratuzilmasi turizm sohasining o‘sishi va barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi**.** Mazkur infratuzilma sayyohlarning manzilga yetib borish imkoniyati, xizmatlar sifati va ularning umumiy taassurotlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbekiston kabi boy madaniy meros, rang-barang tabiiy landshaftlar va tarixiy yodgorliklarga ega mamlakatda zamonaviy va barqaror turizm infratuzilmasini shakllantirish turli hududlarning iqtisodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarishning muhim strategik vositasiga aylangan. Samarqand va Buxoro kabi yirik shaharlarga uzoq yillardan buyon sayyohlar katta qiziqish bildirayotgan bo‘lsalar-da, mamlakatning ko‘plab qishloq va kam rivojlangan hududlari hali-hanuz turizm faoliyati nuqtai nazaridan yetarli darajada foydalanilmayapti. Bunga eng avvalo zarur infratuzilma tizimlarining yetishmasligi sabab bo‘lmoqda.Mazkur infratuzilma tarmog‘ining rivojlanganligi nafaqat turistlarning hududga kirib kelishiga, balki ularning qolish davomiyligi, xizmatlardan foydalanish darajasi va iqtisodiy samaradorlikka bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bilan birga, turizm xizmatlari, ya’ni mehmonxona va ovqatlanish xizmatlari, gidlik, ekskursiyalar, transport-logistika, ko‘ngilochar tadbirlar, sog‘lomlashtirish, savdo va hunarmandchilik xizmatlari, turistlarning qoniqish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Xizmatlar sifati va ularning hududiy muvozanatda taklif qilinishi, sayyohlik tajribasining ijobiy shakllanishiga, shuningdek, hududlararo turistik raqobatbardoshlikni ta’minlashga xizmat qiladi. O‘zbekistonda turizm davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida rivojlantirilmoqda. So‘nggi yillarda qabul qilingan strategik dasturlar, infratuzilma va xizmat ko‘rsatish sohalariga yo‘naltirilgan investitsiyalar, xorijiy va mahalliy sayyohlar oqimini oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar bu boradagi yondashuvlarning tizimli xarakterga ega ekanligini ko‘rsatadi. Shunga qaramay, turizm infratuzilmasi va xizmatlarining rivojlanish darajasi hududlar kesimida bir xilda emas: yirik turistik markazlarda bu tizim nisbatan rivojlangan bo‘lsa, chekka va kam rivojlangan hududlarda jiddiy

kamchiliklar mavjud. Ichki va xalqaro sayyohlar oqimining ortib borayotgan sharoitida transport tarmoqlari, turar joy infratuzilmasi, aloqa tizimlari hamda asosiy ijtimoiy xizmatlarga investitsiya kiritish zarurati kun tartibiga chiqmoqda. Bunday infratuzilmalarni rivojlantirish nafaqat turistlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi, balki yangi ish o‘rinlarini vujudga keltiradi, investitsiyalarni jalb qiladi va yordamchi xizmatlar tarmog‘ini rivojlantirishni rag‘batlantiradi.

Turizm sohasi mintaqaviy iqtisodiyotni rag‘batlantirish, hududlar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va yangi ish o‘rinlarini yaratishning muhim vositasi hisoblanadi. Xususan, zamonaviy turizm infratuzilmasi va xizmat ko‘rsatish tizimining mavjudligi hududga sayyohlar oqimini jalb qilishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi esa, ayniqsa qishloq va chekka mintaqalarda turizm salohiyatidan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qiladi. Turizm infratuzilmasi deganda sayyohlik faoliyatini qo‘llab-quvvatlovchi barcha moddiy-texnik vositalar tushuniladi. Bunga avtomobil va temir yo‘l tarmoqlari, aeroportlar, mehmonxonalar, axborot markazlari, kommunikatsiya tizimlari, sog‘liqni saqlash xizmatlari, sanitariya-gigiyena obyektlari hamda rekreatsion hududlarga olib boruvchi yo‘llar kiradi. Bunday infratuzilmalarning mavjudligi va ularning sifati sayyohlarning mintaqaga kelish imkoniyati, xizmatlardan foydalanish qulayligi va qolish davomiyligiga bevosita ta’sir qiladi[233].

Mamlakatimizda turizm rivojlanishi holati bo‘yicha to‘xtaladigan bo‘lsak, mamlakatimizga tashrif buyurgan xorijlik turistlar tashrifi 2018-yilda 5346,2 ming,2019-yilda 6748,5 ming, 2020-yilda 1504,1 ming, 2021-yilda 1881,3 ming, 2022-yilda 5232,8 ming, 2023-yilda 6 626,3 mingtani tashkil etgan(1-jadvalga qarang).

1-jadval

O‘zbekiston Respublikasiga tashrif buyurgan xorijiy turistlar haqida ma’lumot[234]

Asosiy ko‘rsatkich nomi		O‘lchov birligi	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Xorijiy turistlar	reja	ming nafar	5 346,0	6 041,0	7 010,0	1 700,0	2 720,0	7 000,0
	amalda		5 346,2	6 748,5	1 504,1	1 881,3	5 232,8	6 626,3
	Bajarilishi	foiz	100,0	111,7	21,5	110,7%	192,4%	94,7%

Turizm xizmatlari esa sayyohlar uchun yaratilgan servis xizmatlarini o‘z ichiga oladi. Jumladan, mehmonxona servisi, restoran va umumiy ovqatlanish xizmatlari, gidlar va ekskursiya tashkilotchilari faoliyati, transport xizmatlari, madaniy-ko‘ngilochar tadbirlar, sog‘lomlashtirish xizmatlari, hunarmandchilik mahsulotlari savdosi kabi faoliyat turlari turizm xizmatlarining ajralmas tarkibiy qismlaridir[235]. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF–5611-son

[233] Azizov, M. (2021). *O‘zbekiston iqtisodiyotida turizm infratuzilmasining o‘rni.* Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.
[234] O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim wzgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo‘mitasi malumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.
[235] Rasulov, D. (2020). *Turizm xizmatlari bozori: zamonaviy tendensiyalar va rivojlanish yo‘nalishlari.* Ilmiy-amaliy jurnal, №4, 45–50-betlar.

Farmoniga muvofiq, turizm milliy iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri sifatida e'tirof etilgan va soha infratuzilmasini kengaytirish, xizmatlar sifatini oshirish bo'yicha keng qamrovli dasturlar ishlab chiqilgan[236]. Jumladan, "Ipak yo'li" turizm yo'nalishlarini rivojlantirish, chekka hududlarda ekologik va agro-turizmni yo'lga qo'yish, turizmda davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish bo'yicha amaliy chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

Mamlakatimizda 2023 yilda qo'shimcha 431 ta yangi joylashtirish vositalari (20,4 mingta o'rin) barpo etilib, ularning jami soni 5526 taga (935 ta mehmonxona,596 ta xostel va boshqalar 208 ta), o'rinlar soni 144,094 mingtaga yetkazilgan(2-jadvalga qarang).

2-jadval.

O'zbekiston Respublikasidagi mavjud joylashtirish vositalari[237]

Asosiy ko'rsatkich nomi		2016 yil	2017 yil	2018 yil	2019 yil	2020 yil	2021 yil	2022 yil	2023 yil
Joylash-tirish vositalari	dona	609	767	1 096	2 163	2 789	4 015	5029	5526
	xona	16 445	8 588	24 646	33 388	37 455	47 619	55277	63486
	o'rin	31 950	7 065	50 434	71 979	83 115	103 296	24191	144094

Mamlakatimizda turistlarning o'rtacha qolish kuni 4-5 kunni tashkil etib, oldingi yillarga qaraganda (3 kunga) 1,5 baravarga ortgan. 2022 yilning o'zida 33 ta 3 yulduzli va 11 ta 4 yulduzli mehmonxonalar foydalanishga topshirilgan bo'lib, shundan "Samarqand turizm markazi"da 8ta yirik mehmonxonalar qurib bitkazilgan.

Hududiy nuqtai nazardan olib qaralganda, Samarqand, Buxoro, Toshkent va Xiva kabi yirik turizm markazlarida infratuzilma va xizmatlar tizimi nisbatan yaxshi rivojlangan. Biroq Farg'ona vodiysi, Qoraqalpog'iston Respublikasi yoki Surxondaryo kabi mintaqalarda bu boradagi imkoniyatlar yetarli darajada ishga solinmagan. Bu esa mintaqaviy nomutanosiblikka olib kelmoqda va chekka hududlarda iqtisodiy faollikni susaytirmoqda[238]. Hozirgi sharoitda infratuzilmani rivojlantirish bilan birga, turizm xizmatlarini diversifikatsiyalash, raqamli texnologiyalarni joriy etish, mahalliy aholini bu sohalarga jalb qilish orqali inklyuziv va barqaror rivojlanishga erishish mumkin. Ayniqsa, agroturizm, ekologik turizm va madaniy turizm yo'nalishlarini rivojlantirish orqali iqtisodiy jihatdan kam rivojlangan hududlarda turizm asosida barqaror iqtisodiy model shakllantirish mumkin. Shuningdek, xalqaro tajribadan kelib chiqib, O'zbekistonda turizm xizmatlarining xalqaro standartlarga moslashtirilishi, xizmatlar sifati va mijozga yo'naltirilgan yondashuvning kuchaytirilishi zarur. Bu esa nafaqat turistik raqobatbardoshlikni oshiradi, balki mintaqaviy darajada iqtisodiy faollikni tiklashga xizmat qiladi.

[236] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF–5611-sonli Farmoni. (2019). "Turizm sohasini jadal rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". Lex.uz

[237] Ozbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi Turizm qo'mitasi malumotlari.

[238] Karimova, N. (2022). *Hududiy rivojlanishda turizm infratuzilmasining strategik ahamiyati*. Iqtisodiyot va innovatsiyalar, №1, 67–74-betlar.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, turizm infratuzilmasi va turizm xizmatlari mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishning ajralmas tarkibiy qismlaridan biri sifatida O‘zbekistonning hozirgi taraqqiyot bosqichida alohida dolzarblik kasb etmoqda. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, samarali tashkil etilgan turizm infratuzilmasi hamda raqobatbardosh va sifatli xizmatlar hududiy turizm salohiyatini to‘liq ishga solish, yangi ish o‘rinlari yaratish, mahalliy aholining daromadlarini oshirish hamda umuman, hududning ijtimoiy-iqtisodiy faolligini kuchaytirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.O‘zbekistonda turizmning salohiyati juda katta bo‘lishiga qaramay, ayrim mintaqalarda infratuzilma va xizmatlar tizimining yetarlicha rivojlanmagani sababli bu imkoniyatlar to‘liq amalga oshirilmayapti. Ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda transport, axborot-kommunikatsiya tarmoqlari, turar joy bazasi va servis xizmatlarining cheklangani bu hududlarning turistik jalb etuvchanligini kamaytiradi. Bu holat mintaqaviy nomutanosiblikni yanada chuqurlashtiradi.Kelgusida turizm infratuzilmasini rivojlantirishda quyidagi ustuvor yo‘nalishlarga e’tibor qaratish maqsadga muvofiq: birinchidan, davlat va xususiy sektor o‘rtasidagi sheriklikni kengaytirgan holda investitsiyalarni jalb etish; ikkinchidan, zamonaviy texnologiyalar asosida xizmatlar sifatini oshirish va raqamli turizmni rivojlantirish; uchinchidan, mahalliy aholini turizm sohasiga faol jalb qilish orqali inklyuziv iqtisodiy o‘sishni ta’minlash.Shu bilan birga, madaniy, ekologik, agroturizm va sog‘lomlashtirish yo‘nalishlarida turizm turlarini diversifikatsiyalash orqali har bir hududning o‘ziga xos resurslarini iqtisodiy obyektda aylantirish imkoniyati mavjud. Bu esa nafaqat turizm orqali hududiy rivojlanishga, balki milliy iqtisodiyotning barqaror va muvozanatli o‘sishiga xizmat qiladi.Xulosa qilib aytganda, turizm infratuzilmasi va xizmatlarini tizimli asosda rivojlantirish orqali O‘zbekistonda mintaqaviy tenglikka erishish, iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish va jahon turizm bozorida raqobatbardosh milliy modelni shakllantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF–5611-sonli farmoni “Turizm sohasini jadal rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.

2. Abdurahmonov Q.X. (2022). *Turizm iqtisodiyoti asoslari*. – Toshkent: Iqtisodiyot va ta’lim nashriyoti.

3. Jo‘rayev A.N. (2020). *Hududiy iqtisodiyot va turizm infratuzilmasi*. – Samarqand: SamDU nashriyoti.

4. Rasulov D.R. (2021). “O‘zbekiston mintaqalarida turizm xizmatlari bozorini rivojlantirish omillari”. // *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, №3 (79), 45–52-betlar.

5. Azizov M.S. (2020). “Turizm infratuzilmasining hududiy rivojlanishdagi o‘rni”. // *Ilmiy-amaliy tadqiqotlar jurnali*, №2, 33–38-betlar.

6. World Tourism Organization (UNWTO). (2022). *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. – Madrid: UNWTO Publications.

7. OECD. (2020). *Tourism Trends and Policies 2020*. – Paris: OECD Publishing.

8. www.uzbektourism.uz

ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРЕДПОСЫЛКИ РАЗВИТИЯ ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА

Азимова Шахло Таировна,
Докторант Научно-исследовательского института развития туризма

Аннотация. В статье рассматриваются исторические предпосылки становления и развития инклюзивного туризма. Изучен теоретический аппарат термина инклюзивный туризм, а также проведён сравнительный анализ между терминами «доступный туризм» и «инклюзивный туризм».

Ключевые слова: зеленый туризм, устойчивый туризм, инклюзивный туризм, история инклюзивного туризма

Введение

Туризм, как быстро развивающаяся глобальная отрасль, играет решающую роль в содействии экономическому росту. Исторически сложилось так, что развитие туризма рассматривалось через призму неолиберальной экономики, в первую очередь с упором на его потенциал для получения прибыли и стимулирования роста экономики. Однако по мере расширения отрасли возникают проблемы неравенства и социальной изоляции, что требует более глубокого понимания их последствий. Ориентация туризма на экономические выгоды часто оставляет без внимания определённые группы, что приводит к росту призывов к переходу к более инклюзивным практикам, направленным на обеспечение социальной справедливости и прав человека.

В экономике Узбекистана сфера туризма, определяется как один из драйверов экономики, в которой расширяются виды туристской деятельности, формируются новые виды услуг, учитывающие интересы, возможности и возрастные особенности потребителей. Одним из актуальных направлений туризма является инклюзивный туризм, который позволяет удовлетворять потребности отдельных категорий населения в туристских продуктах (услугах). Отметим, что инклюзивный туризм, как отдельный вид туристской деятельности, также начал стремительно развиваться в нашей республике после пандемии.

В настоящее время инклюзивный туризм является одним из наиболее устойчиво развивающихся видов туризма в мире, главной особенностью которого является то, что потребление туристских услуг полностью или частично финансируется спонсорами или государством.

Кроме того, инклюзивный туризм сформировался в рамках глобальной тенденции к расширению прав и возможностей всех категорий граждан, включая людей с ограниченными возможностями здоровья, пожилых, родителей с маленькими детьми и других маломобильных групп. Он основывается на идее равного доступа к туристским услугам и пространствам, независимо от физических, сенсорных, когнитивных и иных ограничений. Развитие этого вида туризма способствует выполнению определенных функций

государства, создающих благоприятные условия для развития современного общества.

Мы считаем, что инклюзивный туризм предполагает устранение физических, информационных, социальных и институциональных барьеров, которые мешают участию в туристской деятельности. Он включает в себя доступную транспортную инфраструктуру, адаптированные отели, без барьерных туристских маршрутов, а также обученный персонал, готовый работать с разными категориями туристов.

Выделение инклюзивного туризма как одного из видов туризма объясняется разработкой подходов к понятийному содержанию данного вида туризма. Подходы к содержанию понятия инклюзивного туризма осуществлялись исследователями различных направлений, и эти исследования помогают шире и точнее раскрыть содержание понятия инклюзивного туризма.

Так, инклюзивный туризм – это достаточно новое направление современной туристской индустрии по сравнению с деловым, культурно-познавательным, рекреационными другими видами туризм[239]. Само определение «инклюзивный» может вызывать ассоциацию с понятием «all inclusive», или «все включено», хорошо знакомым современным туристам, тем не менее, данное утверждение является некорректным. В переводе с французского языка термин «инклюзивный» («inclusif») означает «включающий в себя», а с латинского («include») — «заключаю, включаю».

Понятие «инклюзивный туризм» не является однозначным и устоявшимся ни в профессиональной среде, ни в научной. В качестве примера приведём несколько определений (Табл.1).

Таблица 1.

Определения понятия «инклюзивный туризм»[240]

Определение	Автор
Инклюзивный туризм — это процесс развития туризма, который предполагает его доступность для всех за счёт адаптации инфраструктуры туристических центров и объектов показа к различным потребностям всех людей, включая инвалидов, пожилых людей, их сопровождающих и членов семей, людей с ограниченными возможностями, а также семьи с маленькими детьми.	Межова Л.А.
Инклюзивный туризм — это доступность туризма для всех, включая людей с инвалидностью.	Холодина Ю.Е.
Инклюзивный туризм — это вид туристической деятельности, предполагающий доступность активного отдыха не только для здоровых людей, но и для тех, чьи физические возможности ограничены врождёнными или приобретёнными нарушениями.	Строева А.Д.
Инклюзивный туризм — это концепция, при которой люди всех возрастов и с разными возможностями чувствуют себя желанными клиентами и гостями.	Асмарян А.А.

[239] https://www.accessibletourism.org/?i=enat.en.reports.1740

[240] Составлено автором диссертации на основе литературного обзора

Инклюзивный туризм – доступность туризма для всех, включая лиц с ограниченными возможностями. Включает в себя процесс сотрудничества между различными участниками сферы туризма, который позволяет людям с особыми потребностями в доступности, включая мобильную, визуальную, слуховую и когнитивную составляющие доступности, функционировать независимо, на равных условиях с чувством собственного достоинства через предоставление универсальных турпродуктов, услуг и среды».	Голышева Е.В[241].
Инклюзивный туризм предполагает доступ к туристическим услугам и продуктам для всех людей без каких-либо ограничений. Он обеспечивается за счет доступной среды, включающей визуальные, слуховые, когнитивные и мобильные аспекты.	Каримова Г[242].

Анализируя различные трактовки, представленные в табл.1, понятия «инклюзивный туризм», можно отметить, что авторы дают по сути схожие определения, акцентируя внимание на особенностях организации доступной среды для ЛОФВ.

Большое количество определений туризма для ЛОФВ объясняется безбарьерным использованием туруслуг в инклюзивном туризме.

На основании анализа существующих определений можно предложить следующее определение этого термина: Инклюзивный туризм – это вид туризма, основанный на принципе доступной среды при выборе объектов инфраструктуры и туристских достопримечательностей, и включающий услуги для широкого круга потребителей, включая людей с инвалидностью.

При изучении научного материала нами было выявлено, что термин инклюзивный туризм является частью таких понятий, как «туризм для всех», «туризм без барьеров» или «безбарьерный туризм», «доступный туризм», а также «социальный туризм», «адаптивный туризм», «инвалидный», «паратуризм», «реабилитационный туризм», «туризм для глухих» и «туризм для слепых»[243]. Список интерпретаций «инклюзивный туризм» на этом не заканчивается, так как участники этого вида туризма, придают ему разный смысл. Мы считаем, такое количество определений «инклюзивного туризма» используется в теоретической и практической сферах из-за отсутствия единого определения, закрепленного в нормативно-правовых документах.[244]

Е.В. Голышева отмечает, что термины «безбарьерный туризм», «доступный туризм» и «инклюзивный туризм», часто используются для описания туризма, ориентированного на ЛОФВ, а также направленного на обеспечение доступности путешествий[245]. Эти термины часто подчеркивают

[241] Голышева Е.В. Методические рекомендации по обслуживанию экскурсантов с ограниченными физическими возможностями. Практическое пособие. Ташкент, 2023. С.56

[242] Каримова G. (2024). Развитие инклюзивного туризма как средства достижения устойчивого развития. Экономическое развитие и анализ, 2(10), 99–104. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/eitt/article/view/59790

[243] https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/

[244] Смирнова Д. Б. Факторы, влияющие на стратегическое развитие безбарьерного туризма в РФ на региональном уровне // Russian Journal of Education and Psychology. 2013. No 9 (29). С. 14.

[245] Голышева Е.В. Методические рекомендации по обслуживанию экскурсантов с ограниченными физическими возможностями. Практическое пособие. Ташкент, 2023. С.56

физические и структурные аспекты доступности, такие как обеспечение того, чтобы туристская инфраструктура (например, отели, транспорт и туристские достопримечательности) была спроектирована таким образом, чтобы приспособить её для ЛОФВ передвижения, сенсорными или когнитивными нарушениями. Однако, хотя эти концепции важны для обеспечения доступа ЛОФВ, они не учитывают более широких последствий инклюзивности в туризме.

Несмотря на заметный прогресс в интеграции сообществ ЛОФВ в туристскую индустрию, доминирующей концепцией остается «доступный туризм», который часто ошибочно отождествляют с «инклюзивным туризмом» (Табл.2).

Таблица 2

Различия между доступным и инклюзивным туризмом[246]

Аспект	Доступный туризм	Инклюзивный туризм
Фокус	Физический доступ для ЛОФВ	Социальная, экономическая и культурная интеграция для всех
Целевые группы	ЛОФВ (мобильность, зрение, когнитивные способности)	ЛОФВ, группы с низким уровнем дохода, этнические меньшинства, пожилые люди и другие
Сфера охвата	Устранение физических барьеров	Участие в качестве потребителей и производителей, расширение прав и возможностей и самопрезентация
Цель	Обеспечение возможности самостоятельных поездок для ЛОФВ	Содействие равенству, представительству и доступу к возможностям для различных групп
Примеры	Доступная инфраструктура	Расширение прав и возможностей местных сообществ в управлении туристскими предприятиями, обеспечение равного участия в принятии решений

Как видно из таблицы 2, подобное концептуальное дублирование проблематично, поскольку сводит разговор к вопросам доступности, игнорируя при этом более масштабную цель - создание инклюзивной туристской среды, которая устраняет многочисленные формы социальной и экономической изоляции. Такие ученые, как Р.Серра и др.,[247]способствуют такому неправильному толкованию, используя понятия «инклюзивность» и «доступность» как взаимозаменяемые, тем самым сужая сферу охвата инклюзивного туризма и фокусируясь в первую очередь на физической и информационной доступности для туристов ЛОФВ. Аналогичная тенденция была замечена в работе И.Чурилиной[248], где несмотря на все старания авторов, инклюзивность рассматривалась через призму доступности.

---

[246] Разработано автором диссертации на основе анализа литературы

[247]Serra, Ricardo, José Metrôlho, and Fernando Ribeiro. "App for Inclusive Tourism: A case study." In 2019 14th Iberian Conference on Information Systems and Technologies (CISTI), pp. 1-6.IEEE, 2019

[248] Чурилина И. Н., Егорова Е. В. Доступная среда и событийный туризм для людей с особыми потребностями как фактор развития внутре. В сб.: Материалы конференций Института физической культуры, спорта и туризма Петрозаводского государственного университета. Петрозаводск; 2019. С. 210—6.

Мы считаем, что термины «инклюзивный туризм» и «доступный туризм» означают одно и то же, т.е. это вид туризма, который позволяет ЛОФВ получать доступ к разным туристским услугам. В свою очередь, «безбарьерный туризм», о котором напоминается в Постановлении Президента РУз № ПП-20, это – развитие инфраструктуры, обеспечение доступности туристских объектов для ЛОФВ. Инклюзивный туризм – относительно новая тема в рамках изучения туризма. Большинство существующих исследований и источников литературы, как правило, сосредоточены на узких аспектах этой темы.

Обзор литературы понятия инклюзивный туризм показывает, что к понятиям инвалидность и доступность подходили с точки зрения общества, а не с точки зрения туризма. Поэтому эволюция терминологии инклюзии обусловлена социально-экономическими и нормативными изменениями.

Таким образом можно сделать вывод, что инклюзивный туризм мы представляем как процесс интеграции людей в жизнь общества посредством туризма. Несмотря на отсутствие четкого и единого определение инклюзивного туризма в законодательных и нормативных документах, этот вид туризма востребован сегодня.

Заключение

Проведённый анализ научных подходов к понятию инклюзивного туризма позволяет сделать вывод о его многогранном и комплексном характере. Инклюзивный туризм следует рассматривать не только как систему мер по обеспечению физической и информационной доступности туристской инфраструктуры для лиц с ограниченными возможностями, но и как более широкий социально-экономический процесс, направленный на интеграцию различных групп населения в туристскую деятельность.

Несмотря на то что в научных исследованиях и практической деятельности часто происходит отождествление понятий «доступный туризм» и «инклюзивный туризм», их содержательное наполнение отличается. Доступный туризм преимущественно ориентирован на устранение физических и технических барьеров, тогда как инклюзивный туризм предполагает социальную, экономическую и культурную интеграцию всех участников туристского процесса, включая ЛОФВ, пожилых людей, семьи с детьми, малообеспеченные группы и местные сообщества.

Список использованной литературы

1. Межова Л.А. Инклюзивный туризм как направление развития туристской индустрии // Вестник туризма и гостеприимства.
2. Холодина Ю.Е. Доступность туристских услуг для людей с инвалидностью // Социальная политика и экономика.
3. Строева А.Д. Инклюзивный туризм: теоретические основы и практические аспекты. – М.: Наука, 2020.
4. Асмарян А.А. Концепция инклюзивного туризма в современных условиях // Туризм: право и экономика.

5. Голышева Е.В. Безбарьерный и инклюзивный туризм: проблемы терминологии и практики // Современные проблемы сервиса и туризма.
6. Каримова Г. Инклюзивный туризм как фактор устойчивого развития регионов // Экономика и управление.
7. Churilina I. Accessible tourism and inclusion: theoretical approaches // Journal of Tourism Studies.
8. Serra R. Inclusive tourism development and social equity // Tourism Management Perspectives.
9. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-20 «О мерах по развитию безбарьерной среды».
10. UNWTO. Tourism for All: Promoting Universal Accessibility. – Madrid, 2016.

ТУРИСТИЧЕСКИЙ ПОТОК И КАЧЕСТВО УСЛУГ: КЛЮЧЕВЫЕ ФАКТОРЫ УСПЕХА ОТРАСЛИ

М.Камалова,
к.п.н. (PhD), доцент, заведующий кафедрой Узбекский и русский языки ТГЭУ

Аннотация. В статье рассматриваются основные направления развития туристической отрасли Узбекистана в контексте принятых президентских указов и постановлений. Особое внимание уделено значению рекламного продвижения туристических объектов и повышению качества сервисных услуг как ключевых факторов роста туристического потока. Проведен анализ их взаимосвязи и влияния на имидж страны. В работе предложены практические рекомендации, направленные на укрепление конкурентоспособности Узбекистана на мировом туристическом рынке.

Ключевые слова: туризм, Узбекистан, туристическая реклама, сервисные услуги, туристический поток, инфраструктура, продвижение, туристический бренд, качество обслуживания.

Введение

В Узбекистане туризм рассматривается как одно из ключевых направлений социально-экономического развития, что отражено в ряде государственных решений. Указ Президента Республики Узбекистан от 12 января 2024 года № УП-9 стал отправной точкой для укрепления внутреннего и международного туризма, обозначив задачи по увеличению числа гостей страны. В свою очередь, Указ главы государства от 15 мая 2025 года № УП-87 определил масштабные меры по расширению спектра туристических услуг и активизации туристического рынка в 2025–2026 годах. Дополняет их постановление Президента № ПП-20, направленное на создание доступной и современной инфраструктуры, включая условия без барьерного туризма.

Эти документы формируют стратегическую траекторию развития отрасли и подчёркивают важность модернизации туристической сферы. В данной статье рассматривается влияние рекламной активности и качества сервисных услуг на конкурентоспособность Узбекистана как туристического направления.

Сегодня турист выбирает страну не только исходя из её культурного наследия, но и на основе информации, которую он видит в цифровой среде. Поэтому эффективная реклама становится фундаментом для расширения туристического потока.

Узбекистан обладает огромным ресурсом: древние памятники, уникальная архитектура, богатые традиции и разнообразные природные зоны. Однако без грамотного продвижения эти преимущества остаются недостаточно раскрытыми для международной аудитории.

К приоритетным направлениям рекламной работы относятся следующие:

- формирование целостного национального бренда Узбекистана как туристического государства;
- создание современного, визуально привлекательного контента для социальных сетей и медиа;
- сотрудничество с международными блогерами, тревел-фотографами и туроператорами;
- активное участие в международных выставках для расширения присутствия на зарубежных рынках;
- разработка интерактивных материалов — виртуальных экскурсий, 3D-туров, видеороликов;
- адаптация рекламной продукции под разные языки и национальные особенности аудитории.

Чем качественнее и разнообразнее рекламные проекты, тем заметнее растёт интерес к стране.

Еще одним фактором устойчивого туристического роста являются сервисные услуги. Привлечение туристов — только начальный этап. Гораздо важнее — обеспечить им высокий уровень обслуживания, чтобы они были удовлетворены поездкой и готовы вернуться.

В рамках Указа № УП-87 предусмотрены меры по расширению сети гостиниц, созданию новых туристических зон, поддержке малых гостевых домов и развитию туристической инфраструктуры. Постановление № ПП-20 акцентирует внимание на создании условий для людей с ограниченными возможностями, что является важным элементом современной туристической политики.

Основными направлениями улучшения сервисного качества являются следующие:

- совершенствование стандартов обслуживания в гостиничном бизнесе и общепите;
- регулярное обучение обслуживающего персонала современным нормам сервиса;
- развитие транспортной доступности, обновление дорог и туристической навигации;

- внедрение цифровых технологий — онлайн-гиды, мобильные карты, сервисы бронирования;

- обеспечение безопасности туристов и комфортных условий пребывания;

- расширение информации на иностранных языках, создание консультационных центров.

Хороший сервис формирует позитивный туристический опыт и улучшает репутацию страны на международном рынке.

Две ключевые составляющие успешного развития туризма — информационное продвижение и уровень сервиса — работают наиболее эффективно, когда дополняют друг друга.

Если маркетинговые кампании привлекают внимание потенциальных гостей, то качество сервиса превращает их интерес в реальное удовлетворённое путешествие. Невысокий уровень обслуживания может обесценить даже самую успешную рекламу, тогда как качественный сервис усиливает рекламный эффект естественным путём: через рекомендации, публикации, отзывы и личные истории туристов.

Туристическая инфраструктура должна быть готова к наплыву гостей сразу после запуска рекламных кампаний. Каждый новый маршрут необходимо тестировать и адаптировать под стандарты качества. Комплексные тематические программы (исторические, гастрономические, экологические туры) должны сочетать грамотный маркетинг и надёжную организацию маршрутов. А также сотрудничество между государственными структурами, частным сектором и региональными администрациями повышает эффективность всей системы.

А это значит, для дальнейшего укрепления туристического потенциала Узбекистана целесообразно уделить внимание следующим направлениям:

- более активная рекламная работа в странах СНГ, Европе и Азии;

- расширение участия в международных туристических форумах и выставках;

- создание годового плана маркетинговых мероприятий для внутренних и внешних рынков;

- развитие новых туристических форматов: экотуризм, этно-маршруты, приключенческие туры;

- увеличение предложения от регионов, включая малые города и сельские зоны;

- внедрение стандартов качества и регулярная аттестация туристических объектов;

- цифровизация отрасли через приложения, единую информационную платформу и многоязычные сервисы;

- привлечение местного населения к созданию туристических продуктов — гостевых домов, ремесленных центров, гастрономических зон;

- постоянный мониторинг отзывов туристов и оперативное реагирование на замечания.

Указы и постановления Президента определили стратегическое направление развития туризма в Узбекистане и создали необходимые условия

для серьёзных преобразований в отрасли. Дальнейший рост туристического потока во многом зависит от того, насколько активно страна будет продвигать свои возможности и как качественно сможет организовать обслуживание гостей.

Реклама формирует первый интерес, а сервис превращает его в положительное впечатление. Только их одновременное развитие позволит Узбекистану укрепить позиции на мировом туристическом рынке, улучшить экономические показатели отрасли и создать устойчивый интерес к стране как к привлекательному туристическому направлению.

Список использованной литературы

1. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-9 от 12 января 2024 года «О мерах по значительному увеличению потока иностранных туристов в Республику и дальнейшей активизации внутреннего туризма».

2. Указ Президента Республики Узбекистан № УП-87 от 15 мая 2025 года «О мерах по повышению роли и значения туризма в экономике путём кардинального увеличения потока туристов и расширения объёма туристских услуг в 2025–2026 годах».

3. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-20 от 12 января 2024 года «О мерах по развитию инфраструктуры безбарьерного туризма и его стимулированию в Республике Узбекистан».

4. Абдурахманов, К. Х., & Турсунова, Д. А. Туризм в Узбекистане: современное состояние и перспективы развития. — Ташкент: Фан, 2023.

5. Абдуллаев, Р. Р. Маркетинг туристических услуг. — Ташкент: Университет нашриёти, 2022.

6. Karimov, B., & Ismailova, N. Tourism development strategies in Central Asia: Case of Uzbekistan // Journal of Tourism Research and Development. — 2023. — № 4. — С. 55–68.

7. Xasanova, M. Raqamli turizm va xizmatlar sifati: O‘zbekiston tajribasi. — Samarqand: Registon nashriyoti, 2024.

8. Shoikromov, A. Marketing tools in tourism destination promotion // International Journal of Tourism and Hospitality Research. — 2022. — Vol. 11(2). — P. 112–125.

9. Mamarasulov, O. Turistik infratuzilmani rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari. — Buxoro: Innovatsiya, 2023.

10. UNWTO. Digitalization and Tourism Innovation Report 2024. — Madrid: UNWTO, 2024.

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ ЗЕЛЁНОГО И ИНКЛЮЗИВНОГО ТУРИЗМА

Азимова Шахло Таировна,
Докторант Научно-исследовательского института развития туризма

Аннотация. В статье анализируется международный опыт развития зелёного и инклюзивного туризма как ключевых направлений устойчивого развития туристской индустрии. Рассматриваются зарубежные практики формирования без барьерной и экологически ориентированной туристской инфраструктуры, внедрения экологических стандартов, а также механизмов государственной поддержки и государственно-частного партнёрства. Особое внимание уделяется адаптации туристских услуг к потребностям лиц с ограниченными возможностями здоровья и других маломобильных групп населения, а также снижению экологической нагрузки на туристские территории. На основе обобщения зарубежного опыта предложены авторские рекомендации по совершенствованию развития зелёного и инклюзивного туризма в Республике Узбекистан.

Ключевые слова: зеленый туризм, инклюзивный туризм, зарубежный опыт, Европа, Узбекистан.

Введение

Во многих странах мира инклюзивный туризм рассматривается как важная часть государственной туристской политики. На наш взгляд ключевыми элементами успешных практик развития инклюзивного туризма является наличие четкой правовой базы, обязательная доступность при проектировании новых объектов, кроме того финансовая поддержка инклюзивных инициатив, информационная открытость, т.е. разработка различных карт, сайтов, аудио-гидов, а также регулярное повышение компетенций работников сферы гостеприимства. Узбекистан может адаптировать зарубежный опыт, учитывая местные особенности, культурный контекст и текущий уровень развития инфраструктуры.

Инклюзивные туристские направления характеризуются приверженностью к доступности, равенству и участию, гарантируя, что все люди, включая ЛОФВ, могут в полной мере участвовать в качестве путешественников, сотрудников и предпринимателей. Примеры международных инклюзивных туристских направлений демонстрируют различные подходы - от реализации политики до технологических инноваций и инициатив, инициируемых сообществом (Табл.1).

Таблица 1.

Инклюзивные туристские направления: международный опыт[249]

[249]Разработано автором диссертации

Страна/ регион	Приоритеты инклюзивных туристских направлений	Инициатива/программа/ практика
Испания	Интеграция доступности во всю инфраструктуру и трудоустройство ЛОФВ в туристическом секторе.	Отели ILUNION с номерами, удобными для инвалидов-колясочников, вывесками со шрифтом Брайля и инклюзивной практикой трудоустройства.
Япония	Внедрение принципов «дизайн для всех» на транспортных средствах, в культурных достопримечательностях и туристических центрах.	Доступные транспортные системы, системы визуальной информации и Японский центр доступного туризма.
Южная Африка	Доступные системы общественного транспорта и обучение местных жителей управлению туризмом.	Автобусная система MyCiti с полностью доступной инфраструктурой и экодомами на базе местных сообществ.
Индия	Сочетание доступной инфраструктуры с инициативами по сохранению культурного наследия.	Доступные объекты Всемирного наследия (например, Кутб-Минар) и инклюзивные практики в сфере гостеприимства (например, отели LemonTree).
Великобритания	Поддержка предпринимательства среди ЛОФВ посредством обучения, финансовой помощи и программ наставничества.	Инициатива "Готов к старту", позволяющая инвалидам создавать бизнес, связанный с туризмом.

Как видно из табл. 1., в зарубежной практике доступность является краеугольным камнем инклюзивного туризма, однако это лишь один из аспектов разностороннего подхода. Доступность охватывает физические, информационные и сенсорные аспекты, что требует применения универсальных принципов проектирования для обеспечения удобства использования для всех. Отели Испании «ILUNION Hotels» являются примером интеграции доступности в гостиничный бизнес, предлагая номера, удобные для инвалидов-колясочников, вывески со шрифтом Брайля и системы связи, совместимые со слуховыми аппаратами. Эта инклюзивная модель выходит за рамки инфраструктуры и позволяет также трудоустраивать представителей уязвимых групп, создавая экономические и социальные выгоды. Аналогичным образом, Япония применяет принцип «дизайн для всех» в своих транспортных системах и культурных объектах. Например, в Такаяма внедрили меры по обеспечению доступности, включая системы визуальной информации и адаптацию инфраструктуры, одновременно борясь с общественными предрассудками в отношении ЛОФВ с помощью кампаний по информированию общественности.

Наиболее актуальными направлениями международного рынка туризма является максимальное обеспечение инклюзивности туристских услуг и инфраструктуры. Мы считаем, что термин «инклюзия» надо рассматривать в

социальном и экономическом контексте. С социальной точки зрения, инклюзия - это полноценное включение людей в образование, рынок труда, и в жизнь общества. Здесь имеется в виду как ЛОФВ, так и другая категория людей, т.е. пожилые люди, национальные меньшинства, мигранты. С экономической точки зрения инклюзивность - это вовлечение всех людей без исключения, вне зависимости от пола, возраста, места жительства, этнической принадлежности, в создание и распределение экономических благ. Предоставление равных возможностей трудоустройства населения, сокращения бедности и неравенства среди людей.

Социально-экономические последствия инклюзивного туризма значительны, что подтверждается многочисленными примерами во всем мире. Снижая уровень безработицы и способствуя экономическому росту на местном уровне, инклюзивный туризм повышает жизнестойкость сообществ. Например, программа «Готов к старту» в Великобритании оказала поддержку ЛОФВ в открытии собственного бизнеса посредством обучения, наставничества и финансовой помощи, в результате чего было создано более 700 компаний. Аналогичным образом, автобусная система «My City» в Кейптауне демонстрирует, насколько доступный общественный транспорт может принести пользу как жителям, так и туристам, повышая мобильность и участие в экономической жизни.

Инклюзивное развитие туризма представляет собой стратегию устойчивого функционирования и развития международного рынка туристских услуг, ориентированную на обеспечение равных возможностей для всех участников, включая трудоустройство и доступ к туристским услугам. Ключевым элементом является вовлечение всех людей, вне зависимости от их потребностей в доступности, в процессы планирования, производства и потребления турпродукта, что реализуется посредством применения принципов универсального дизайна и адаптации услуг.

Оценивая экономический вклад инклюзивного туризма, целесообразно учесть экономический эффект от роста числа потенциальных гостей. А также рост трудоустройства ЛОФВ, предоставляя им равные условия работы.

Существующие подходы в оценке экономического вклада инклюзивного туризма рассматривают экономические эффекты в области потребления туристских услуг, без учета потенциальных возможностей в области предоставления турпродукта. Большинство авторов рассматривают эффект от туризма пожилых людей и людей с инвалидностью. При этом не учитываются потребности семьй с маленькими детьми, беременные женщины, люди с временными проблемами здоровья, люди с аллергией или пищевой непереносимостью и т.д.

Оценка экономического эффекта от развития инклюзивного туризма, в международной практике, производилась в основном на национальном уровне. Мы считаем, эта ситуация складывается вследствие отсутствия необходимых данных о количестве туристов с особыми потребностями, специфике их расходов, частоте и продолжительности поездок. Стандартные методы сбора данных для анализа, не включают вопросы наличия у туристов особых

потребностей и их влияния на тур. Кроме того, достаточно сложно собрать данные об имеющихся предложениях на инклюзивные туруслуги.

Впервые попытки оценить экономический потенциал инклюзивных туристов были предприняты в США, Канаде и Европе в 1993 г., в Австралии – в 1998 году . Позже более глубокие исследования спроса и предложения в области инклюзивного туризма проводились в Европе. Авторы Н.А.Зайцева и Д.Б.Шуравина считают, что около 8% всех мировых туристских потоков приходится на инклюзивные путешествия . На наш взгляд, это связано с тем, что разные исследователи изучают различные экономические показатели для оценки влияния инклюзивного туризма в национальную экономику. Например, Министерство экономики Германии рассматривает в качестве ключевых показателей чистый оборот (netturn over), вклад в доход (contribution to income) и вклад в занятость. Английский исследователь Дж.Боутелл, а также ряд других авторов Д.Бугалис, В.Ейнхорн, Е.Мичопулу, Дж.Миллер анализируют потенциальные доходы от инклюзивного туризма. В американских исследованиях исследуются расходы на инклюзивные туры.

Австралийские авторы С.Дарси и Л.Дуаер оценивают вклад путешествий туристов с инвалидностью в валовую добавленную стоимость туризма, в туристский ВВП и прямую занятость в туризме. Далее более подробно рассмотрим каждый из этих подходов.

Дж. Боутелл оценил объем рынка инклюзивного туризма Европы за 2004-2024 годы, применяя вышеприведенную методологию. Показатель - расходы человека на одно путешествие, был взят для проведения экономического анализа. Следующие допущения были сделаны при анализе:

- автор изучал только пожилых людей (старше 65 лет) с инвалидностью;
- всего лишь около 70% людей с инвалидностью могут путешествовать с точки зрения физической и экономической возможности;
- люди в старшем возрасте составляет 64,82 % людей с инвалидностью;
- так как туристы с особыми потребностями редко путешествуют самостоятельно (чаще всего в сопровождении членов семьи), чтоб рассчитать общий объем рынка применялся мультипликатор от 0,5 до 2;
- затраты одного человека на тур оценивался для каждой страны с применением коэффициента. Коэффициент 1 был взят для Германии, так как только там был проведен анализ вклада инклюзивного туризма в экономику, для других стран ЕС корректирующий коэффициент оценивался на основе соотношения ВВП этих стран к ВВП Германии.

На основе полученных данных, применяя вспомогательный счет туризма авторы исследования рассчитаны следующие показатели:

- вклад путешествующих туристов с инвалидностью в валовую добавленную стоимость туризма (Tourism Gross Value Added);
- вклад туристов с инвалидностью в туристский ВВП (Tourism GDP);
- влияние инклюзивного туризма на показатель занятости в отрасли туризма (Direct Tourism Employment).

Проведенный выше анализ влияния инклюзивного туризма на экономику республики позволил сделать следующие выводы:

- В республике на сегодняшний день недостаточно проведено исследований вклада инклюзивного туризма в экономику страны, причем иследования проводились по регионам, а не системно. Поэтому сложно проводить оценку динамики изменений этих показателей.

- Во многих странах соискатели применяют разные показатели при оценке влияния инклюзивного туризма. Соответственно, сложно проводить сравнительный анализ по странам на международном уровне.

- В большинстве случаях анализа вклада инклюзивного туризма в экономику страны, в качестве объекта исследования авторы выбирают только две категории туристов с инвалидностью и пожилых туристов. Мы считаем, это связано с тем, что отсутствиет информация о других категориях туристов с особыми потребностями. Но полученные в результате анализа данные не отражают полного экономического вклада инклюзивного туризма.

- Как показывает литературный обзор, проведенный нами, в основном оценка вклада инклюзивного туризма в экономику страны проводилась на макроуровне, т.е. в масштабах одного государства. Всего лишь одно исследование, которое проводилось на примере Европы, по оценке вклада инклюзивного туризма в экономику страны.

- Углубленный анализ расходов туристов с особыми потребностями, частоте и специфике их путешествий, требует специальной информации, которая в большинстве стран не собирается. Поэтому сложно оценить экономический вклад инклюзивного туризма.

- В имеющихся исследованиях изучались только экономические показатели, связанные со спросом на инклюзивные туристские услуги. Но авторы не достаточно изучали возможные экономические эффекты от вовлечения людей с особыми потребностями в качестве работников сферы туризма. Практически не изучались показатели прямой занятости ЛОФВ в туризме, которые не имели возможности трудоустройства в туризме.

На наш взгляд, экономический вклад инклюзивного туризма будет увеличиваться при правильном механизме управления инклюзивным туризмом. Поэтому, на наш взгляд целесообразно организовать кластерную модель инклюзивного туризма. Кластерная модель – это объединение гостиниц, ресторанов, достопримечательностей, сервисов и органов управления в рамках одной географической зоны для развития инклюзивного туризма. Основной целью создания подобных кластеров является обеспечение доступа к туристским услугам и продуктам для ЛОФВ.

Зарубежная практика организации и управления кластерной модели инклюзивного туризма в Сочи, во время проведения Олимпийских игр, показывает успешность подобных кластеров . В Сочи благодаря проведённым олимпийским играм были реконструированы туристско-рекреационные объекты, которые были превращены в туристские кластеры с открытой доступной инфраструктурой. В Республике Узбекистан в Новом Ташкенте строится Олимпийская деревня, на территории которой мы предлагаем организовать кластер с инклюзивным подходом. На наш взгляд, это позволит

развивать инклюзивный туризм, а также окажет мультипликативный эффект практически на все смежные отрасли экономики.

Таким образом, зарубежный опыт кластерных моделей инклюзивного туризма показывает, что кластеры позволят преодолеть неравномерность развития некоторых территорий, улучшить экономику региона привлекая инвестиции, обеспечит занятость населения, развиваться бизнес. И самое важно позволит заявить о своем регионе, как об успешной туристско-рекреационной кластерной зоне. В целом проведенный нами анализ развития инклюзивного туризма позволяет сделать вывод о наличии существенного потенциала у данного направления, а также о его возрастающей значимости в структуре международного туристского рынка.

Заключение

Проведённый анализ международного опыта развития инклюзивного туризма показывает, что данный вид туризма является важным фактором устойчивого социально-экономического развития и формирования справедливой туристской среды. Инклюзивный туризм способствует расширению туристского спроса, росту занятости и вовлечению уязвимых групп населения в экономические и социальные процессы. Зарубежная практика демонстрирует, что эффективность развития инклюзивного туризма достигается при наличии комплексного подхода, включающего нормативно-правовое регулирование, развитие доступной инфраструктуры, применение принципов универсального дизайна и системную подготовку кадров.

Анализ существующих методологических подходов к оценке экономического вклада инклюзивного туризма выявил их фрагментарность и ограниченность, связанную с недостатком статистических данных и узкой трактовкой целевых групп. В большинстве исследований внимание уделяется преимущественно туристскому спросу со стороны пожилых людей и лиц с инвалидностью, при этом не учитывается потенциал вовлечения других категорий населения и их участие в создании туристского продукта.

В этой связи представляется целесообразным развитие кластерной модели инклюзивного туризма, объединяющей туристские предприятия, объекты инфраструктуры и органы управления в рамках единого пространства. Реализация подобной модели в Республике Узбекистан, в том числе на территории перспективных туристско-спортивных зон, позволит повысить экономический вклад инклюзивного туризма, усилить мультипликативный эффект для смежных отраслей и обеспечить устойчивое развитие туристских регионов.

Список использованной литературы

1. Darcy S., Dwyer L. Economic Contribution of Disability Tourism: A Case Study of Australia // Tourism Management.

2. Buhalis D., Eichhorn V. Accessible Tourism: Concepts and Issues // Tourism Management.

3. Michopoulou E., Miller G. Inclusive Tourism and Social Sustainability // Journal of Sustainable Tourism.
4. Bowtell J. Assessing the Market Potential of Accessible Tourism in Europe // Tourism Economics.
5. Zaitseva N.A., Shuravina D.B. Инклюзивный туризм: экономический потенциал и направления развития // Вестник туризма и сервиса.
6. UNWTO. Tourism for All: Promoting Universal Accessibility. Madrid, 2016.
7. European Commission. Accessible Tourism in Europe. Brussels, 2018.
8. Darcy S. Disability, Access and Tourism // Annals of Tourism Research.
9. Постановление Президента Республики Узбекистан № ПП-20 «О мерах по развитию безбарьерной среды».
10. Ministry of Economic Affairs and Energy of Germany. Economic Impacts of Accessible Tourism. Berlin.

Turizm qishloqlarida yashil turizm orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash yo‘llari (Samarqand viloyati misolida)

Raxmanov Jasur Ubaydulloyevich,
“Ipak yo‘li” turizm va madaniy meros xalqaro universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Mazkur tezisda O‘zbekiston turizm qishloqlarida yashil turizm konsepsiyasini joriy etish orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashning ilmiy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotning markazida Samarqand viloyatidagi Bog‘ibaland, Konigil va Tersak turizm mahallalari misolida yashil turizmning iqtisodiy, ekologik va raqamli integratsiyasi yotadi. O‘zbekistonda turizm qishlog‘i va ekologik barqarorlik o‘rtasidagi o‘zaro uzviylik hali yetarli darajada iqtisodiy modellashtirilmagan. Tadqiqotda mahalliy darajadagi eko-loyihalar samaradorligi, yashil turizm orqali aholi bandligini ta’minlash, raqamli iqtisodiyot mexanizmlarining tatbiq etilishi hamda xalqaro tajribalarni O‘zbekiston amaliyotiga moslashtirish yo‘llari ko‘rib chiqildi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizm ekologik foyda keltirilishi bilan bir qatorda hududiy iqtisodiy o‘sishni ta’minlashda ham muhim omil bo‘lishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalarni turizm boshqaruviga joriy etish turizm qishloqlari faoliyatining samaradorligi va barqarorligini ta’minlaydi. Yashil turizmni raqamli iqtisodiyot bilan uyg‘unlashtirish O‘zbekiston uchun yangi iqtisodiy o‘sish modeli bo‘lishi mumkin.

Kalit so‘zlar: yashil turizm, turizm qishlog‘i, hududiy iqtisodiy barqarorlik, raqamli iqtisodiyot, ekologik innovatsiya, Bog‘ibaland, Konigil, Tersak.

Kirish

So‘nggi o‘n yillikda dunyoda “yashil iqtisodiyot” iqtisodiy siyosatning ajralmas bir bo‘lagiga aylanmoqda. BMTning Barqaror rivojlanish maqsadlarida (SDG–2030) turizm sektori ekologik barqarorlikni ta’minlashning muhim vositasi sifatida e’tirof etilgan. UNWTOning 2024-yilgi hisobotida har to‘rtinchi sayyoh

endilikda “eko yo‘nalishli” maskanlarni tanlamoqda. Bu esa yashil turizm segmentining global iqtisodiyotdagi ulushini 25 foizga yetkazgan[1]. O‘zbekiston bu yo‘nalishga faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy, madaniy va ekologik barqarorlik omil sifatida ham qaralmoqda. Prezidentning PF–5611-sonli Farmonida (2019-yil) turizmni “milliy iqtisodiyotning ustuvor tarmog‘i” sifatida rivojlantirish vazifasi belgilangan[2]. 2022-yilda qabul qilingan “Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi–2030” hujjatida ekologik turizmga alohida o‘rin ajratilgan [3]. Shu sababli, yashil turizm konsepsiyasi nafaqat atrof-muhitni asrash, balki hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash vositasi sifatida qaralmoqda. Samarqand viloyati, ayniqsa, turizm qishlog‘i uchun tabiiy va madaniy imkoniyatlarga boy maskan sifatida ajralib turadi. So‘nggi yillarda Bog‘ibaland, Konigil, Tersak turizm qishlog‘i va mahallalarida yashil turizm loyihalari mahalliy iqtisodiyotni jonlantirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va turizm infratuzilmasini diversifikatsiya qilishda muhim rol o‘ynamoqda.

Ushbu mahallalarda amalga oshirilayotgan eko-loyihalar hozircha yagona hududiy boshqaruv tizimi bilan uyg‘unlashtirish to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan. Bu esa yashil turizmning potensial iqtisodiy ta’sirini to‘liq ro‘yobga chiqarishga to‘sqinlik qilmoqda. Yashil turizmni samarali rivojlantirish uchun raqamli iqtisodiyot vositalarini joriy etish muhim ahamiyatga ega. Masalan, mamlakatimizdagi turizm milliy platformalari va xalqaro “Green Map” tizimining elementlarini integratsiyalash orqali turizm qishloqlaridagi eko-resurslar, energiya iste’moli, sayyohlar oqimi va ekologik vaziyat to‘g‘risidagi ma’lumotlarni onlayn tahlil qilish mumkin. Bu o‘z navbatida, ekologik boshqaruvning shaffofligini ta’minlaydi hamda hududiy turizm klasterlarining raqobatbardoshligini oshiradi. O‘zbekiston sharoitida milliy “E-Tourism Data Hub” tizimini yaratish lozim. Ushbu tizim orqali har bir turizm qishlog‘ining ekologik ko‘rsatkichlari va yashil investitsiyalar monitoringi raqamli shaklda yuritilishi mumkin. Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi:

– yashil turizmni raqamli iqtisodiyot vositalari bilan uyg‘unlashtirish orqali turizm qishloqlarining iqtisodiy barqarorligini ta’minlash mexanizmini ishlab chiqishdir. Shu maqsadda quyidagi ilmiy vazifalar belgilandi:

– Yashil turizmning iqtisodiy mohiyatini va hududiy barqarorlikka ta’sirini aniqlash;

– Samarqand viloyati turizm qishloqlarida yashil turizm loyihalarining natijadorligini tahlil qilish;

– Yashil turizmni raqamli iqtisodiyot platformalari orqali boshqarish imkoniyatlarini baholash;

– Xalqaro tajribani o‘rganish va ijobiy natijalarni o‘zimizda joriy qilish.

Tadqiqotning obyekti – Samarqand viloyatidagi turizm qishloqlari (Bog‘ibaland, Konigil, Tersak), predmeti esa – yashil turizm orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash jarayonidir. Yashil turizmni raqamli boshqaruv bilan integratsiyalash, ayniqsa, O‘zbekiston sharoitida kichik biznes, hunarmandchilik, ekologik xizmatlar va mahalliy aholi ishtirokini muvofiqlashtiruvchi kuchli mexanizmga aylanishi mumkin.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Turizmning barqaror rivojlanishi, ayniqsa uning “yashil” yo‘nalishi, bugungi kunda iqtisodiy va ekologik siyosatning tutash nuqtasida joylashgan murakkab tizim sifatida qaralmoqda. UNWTOning (2024) Sustainable Rural Tourism Outlook hisobotida yashil turizm nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi tarmoq, balki mahalliy jamoalarning ekologik ongini mustahkamlovchi madaniy mexanizm sifatida baholangan[1]. Bu yondashuv, ayniqsa, qishloq joylarda aholining resurslarga egalik hissini oshirish orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni kuchaytiradi.

OECD (2023) o‘zining “Rural Policy 3.0” konsepsiyasida yashil turizmni “ko‘p tarmoqli o‘sish katalizatori” deb ataydi [4]. Unga ko‘ra, ekologik turizm nafaqat sayyohlik oqimini jalb qiladi, balki mahalliy ishlab chiqaruvchilar, kichik bizneslar, transport va oziq-ovqat zanjirlarining rivojlanishini ham rag‘batlantiradi. Bu jarayonning barqarorligi esa raqamli iqtisodiyot vositalariga, xususan, GIS-xaritalar, ma’lumotlar monitoringi va ekologik sertifikatlash tizimlariga tayanadi.

Yevropa Ittifoqi Yashil Bitimi (EU Green Deal Tourism Platform, 2024) ma’lumotlariga ko‘ra, so‘nggi yillarda Yevropa mamlakatlarida “eko-indeksli turizm qishloqlari” tizimi joriy etilib, bu joylarda chiqindilar hajmi 35 % ga, suv iste’moli esa 27 % ga kamaygan [5]. Ushbu modelda ekologik me’yorlar iqtisodiy rag‘batlantirish mexanizmlari bilan birlashtirilgan. Masalan, Italiyadagi Toscana Green Village tajribasida yashil turizm korxonalari raqamli energiya monitoringi orqali soliq imtiyozlariga ega bo‘lgan [5]. Sharqiy Osiyo mamlakatlari, xususan Janubiy Koreya va Xitoy yashil turizmni milliy innovatsion strategiyaning tarkibiy qismi sifatida qaramoqda. Korea Tourism Organization (2023) tahliliga ko‘ra, Andong viloyatida eko-turizm markazlari “smart-sensor” tizimlari yordamida havo sifati, sayyohlar soni va chiqindi miqdorini real vaqt rejimida kuzatadi. Natijada mahalliy YAIMning 4 % dan ortig‘i yashil turizm faoliyati hisobidan shakllanadi[6].

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda yashil turizmga oid tadqiqotlar olib borilmoqda. N.Xodjayeva yashil turizmni “resurs aylanishiga asoslangan iqtisodiy model” sifatida ta’riflab, uning asosiy ko‘rsatkichlarini ekologik samaradorlik, bandlik va hududiy daromadlar o‘sishi bilan bog‘laydi[8]. A. Sattorov esa “raqamli boshqaruvsiz yashil turizm uzoq muddatli natija bera olmaydi” degan xulosaga keladi, bu esa bizning tadqiqot yo‘nalishimiz bilan bevosita uyg‘un[9]. O‘zbekiston ilmiy muhitida yashil turizm masalasiga iqtisodiy-modellashtirish jihatidan izlanishlar yetarli emas. Yashil turizmni hududiy iqtisodiy barqarorlik modeli sifatida raqamli innovatsiyalar bilan uyg‘unlashtirish - ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi. Bundan tashqari, xalqaro tajriba tahlili shuni ko‘rsatadiki, barqaror turizm muvaffaqiyatining kaliti - mahalliy ishtirok va ma’lumotga asoslangan boshqaruvdir. Demak, Samarqand viloyati turizm qishloqlarida ham turizm infratuzilmasini raqamlashtirish, resurs iste’molini nazorat qilish va ekologik ko‘rsatkichlarni baholash mexanizmlarini joriy etish zarur. Bu orqali yashil turizm hududiy rivojlanishning barqaror modeli sifatida shakllanishi mumkin.

Materiallar va metodlar

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini zamonaviy iqtisodiy tahlil yondashuvlari, raqamli ma’lumotlar bazalari va barqaror turizm nazariyalari tashkil

etadi. Ishda xalqaro tashkilotlarning rasmiy manbalari UNWTO (2024), OECD (2023), FAO (2024), shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi va Samarqand viloyati Turizm boshqarmasining ochiq ma’lumotlari tahlil qilindi. Tadqiqot hududi sifatida Samarqand viloyatining uchta faol turizm mahallasi va qishloqlari - Bog‘ibaland, Konigil va Tersak tanlab olindi. Ushbu hududlar O‘zbekistonning “turizm qishloqlari” tashabbusi doirasida eko-infratuzilmani bosqichma-bosqich shakllantirayotgan maydonlardir. Ularning o‘rganilishi yashil turizmning iqtisodiy va ekologik mexanizmlarini amaliy jihatdan aniqlash imkonini beradi. Metodik jihatdan tadqiqot 2022–2025-yillar oralig‘idagi iqtisodiy va institutsional jarayonlarni qamrab oladi. Unda quyidagi ilmiy-uslubiy yondashuvlardan kompleks tarzda foydalanildi.

Tizimli tahlil usuli. Yashil turizm tizimi iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy jihatdan o‘zaro bog‘langan elementlar majmuasi sifatida ko‘rib chiqildi. Shu asosda, turizm qishloqlaridagi resurs aylanishi (energiya, suv, chiqindilar), mehnat bozori (bandlik, xizmat turlari) hamda ekologik investitsiyalar tizimiga baho berildi. Samarqand viloyatida eko-loyihalar soni ortayotgan bo‘lsa-da, ularning iqtisodiy samaradorligi bo‘yicha yagona baholash tizimi yo‘q. Ayni shu holat yashil turizmni raqamli iqtisodiyot mexanizmlari bilan birlashtirish zaruratini kuchaytiradi.

Statistik tahlil va qiyosiy metod. Tahlil jarayonida rasmiy ochiq manbalardagi (Statistika agentligi, Turizm qo‘mitasi) ko‘rsatkichlardan foydalangan holda turizm qishlog‘ining hududiy iqtisodiyotga qo‘shayotgan hissasi aniqlashtirildi [7]. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda Samarqand viloyatida yashil turizm faoliyatiga yo‘naltirilgan sarmoyalar hajmi sezilarli darajada oshgan, bu esa xizmatlar sektorida yangi ish o‘rinlari paydo bo‘lishiga olib kelgan. Shu bilan birga, ayrim hududlarda ekologik loyihalar natijasining statistik hisoboti yuritilmayapti. Bu holat raqamli ma’lumotlar infratuzilmasi yetishmasligidir. SWOT-tahlil. Hududiy yashil turizmni rivojlantirish imkoniyatlarini baholash uchun SWOT-metodi qo‘llanildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, Samarqand viloyati uchun kuchli tomon – tabiiy va madaniy meros obyektlarining yuqori kontsentratsiyasi, kuchsiz tomon – ekologik boshqaruv tizimining raqamli emasligi, imkoniyat – xalqaro grantlar va yashil investitsiyalarni jalb qilish, xavf – iqlim o‘zgarishi va mavsumiylikdir. Raqamli monitoring tizimini joriy etish bu kuchsiz tomonlarning aksariyatini bartaraf etishi mumkin.

Raqamli iqtisodiyot vositalari integratsiyasi. Tadqiqotda “Green Map” va “Eco-GIS” texnologiyalarini joriy etish bo‘yicha konseptual model ishlab chiqildi. Bu modelda har bir turizm qishlog‘ining ekologik va iqtisodiy ko‘rsatkichlari (energiya iste’moli, chiqindilar hajmi, tashrifchi oqimi) raqamli platforma orqali tahlil qilinadi. “E-Tourism Data Hub” g‘oyasi esa ushbu ma’lumotlarni yagona raqamli tizimda jamlashni nazarda tutadi. Bu platforma orqali ekologik barqarorlik monitoringi, yashil investitsiyalar samaradorligi va hududiy resurslar boshqaruvi real vaqt rejimida kuzatilib borilishi mumkin. Ilmiy tahlil usullarining kombinatsiyasi. Tadqiqot davomida induktiv va deduktiv usullar uyg‘unlashtirildi. Induktiv yondashuv orqali real amaliy misollar asosida umumiy nazariy xulosalar chiqarildi; deduktiv tahlil esa xalqaro konsepsiyalarni (UNWTO, OECD) O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish imkonini berdi. Bundan tashqari, ekspert baholash usuli asosida

Samarqand viloyati turizm sohasi vakillari bilan o‘tkazilgan suhbatlar natijalaridan foydalanildi. Bu yondashuv turizm qishloqlarining ichki boshqaruv mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini berdi. Ushbu metodlardan kelib chiqib, quyidagi ilmiy kuzatuvni ilgari suraman: Yashil turizmning iqtisodiy natijalari faqat investitsiya hajmi bilan emas, balki raqamli boshqaruv va ekologik nazorat tizimlari bilan ham bevosita bog‘liqdir. Samarqand viloyati misolida ko‘rish mumkinki, yashil loyihalarning samaradorligi ularni raqamli iqtisodiyotga integratsiyalash darajasiga bog‘liq. Shu sababli, milliy darajada yagona “E-Tourism Data Hub” platformasini yaratish zaruriyati strategik ahamiyat kasb etadi.

Tahlil va natijalar

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Samarqand viloyatida yashil turizmning rivojlanishi hududiy iqtisodiyotning barqaror o‘sishiga real ta’sir ko‘rsatayotgan sohalardan biridir. Biroq bu jarayon hali to‘liq tizimlashtirilmagan bo‘lib, turizm qishloqlarida iqtisodiy samaradorlikni raqamli monitoring asosida o‘lchash mexanizmlari to‘liq yo‘lga qo‘yilmagan. Yashil turizmning iqtisodiy ta’siri. Hududiy tahlil natijalariga ko‘ra, qishloq turizmi loyihalari Samarqand viloyatining xizmatlar sektorida faol investitsiya oqimini shakllantirgan. So‘nggi yillarda ekologik yo‘nalishdagi mehmon uylari, agroturizm obyektlari va tabiiy manzaralarga asoslangan marshrutlar sonining ortishi bilan mahalliy aholi bandligi oshib bormoqda. Mahalliy iqtisodiyotda “ko‘paytiruvchi ta’sir” (multiplikativ effekt) kuzatilmoqda – turizm daromadlarining oshishi oziq-ovqat, transport, hunarmandchilik va xizmat ko‘rsatish sohalarida ham o‘sishni keltirib chiqarmoqda.

Muallif sifatida kuzatishimcha, hozirgi bosqichda yashil turizm loyihalari iqtisodiy jihatdan faqat mahalliy foyda keltirmoqda, ammo agar ular raqamli iqtisodiyot bilan integratsiya qilinsa, ularning makroiqtisodiy ko‘rsatkichlardagi aks-sadosi yanada sezilarli bo‘ladi. Masalan, yashil energiya, chiqindilarni qayta ishlash va suv tejovchi texnologiyalarni joriy etish orqali xizmatlar sektorida ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi, bu esa YAIMning tarkibiy o‘sishiga turtki bo‘ladi. Ekologik va ijtimoiy samaralar. Yashil turizm konsepsiyasining asosiy g‘oyasi – iqtisodiy barqarorlik bilan bir qatorda ekologik muvozanatni saqlashdir. Samarqand viloyatining ayrim mahallalarida bu jarayon boshlangan. Masalan, “Konigil”, “Tersak” turizm qishloqlari hududida tabiiy materiallardan foydalangan holda eko-turizm maskanlari barpo etilgan. Mahalliy aholining turizm loyihalariga jalb qilinishi ijtimoiy kapitalning oshishiga, o‘z navbatida, hududiy iqtisodiy barqarorlikning mustahkamlanishiga olib keladi. Yashil turizmning ijtimoiy samarasi – bu faqat daromad emas, balki inson resursining rivojlanishidir. Turizm faoliyatida band bo‘lgan aholining yangi ko‘nikmalarga ega bo‘lishi, ekologik mas’uliyatni his etishi, raqamli vositalardan foydalanishni o‘rganishi hududning uzoq muddatli raqobatbardoshligini ta’minlaydi. Raqamli iqtisodiyot integratsiyasi va yangi yondashuv. Tahlil davomida yashil turizm faoliyatini boshqarishda raqamli texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy samaradorlikni oshiruvchi eng muhim omillardan biri ekanligi aniqlandi. Raqamli iqtisodiyot vositalari - “E-Tourism Data Hub”, “Eco-GIS”, “Green Map” tizimlari orqali har bir turizm qishlog‘ining ekologik

va iqtisodiy ko‘rsatkichlarini onlayn kuzatish imkoniyati yaratiladi. Bunday tizimlar orqali:

- eko-loyihalarning energiya iste’moli, chiqindilar hajmi va suv sarfi bo‘yicha ma’lumotlar raqamli qayd etiladi;
- turizm va tashrif buyuruvchilar oqimi tahlil qilinadi;
- yashil investitsiyalar samaradorligi aniqlanadi.

Bu yondashuv UNWTO va OECD tomonidan ilgari surilgan “data-driven tourism management” (ma’lumotlarga asoslangan turizm boshqaruvi) modeliga to‘liq mos keladi. O‘zbekiston sharoitida ushbu tizimni yaratish uchun uch bosqichli yondashuvni taklif etiladi:

1. Har bir turizm qishlog‘ida “Eko-ma’lumotlar markazi” tashkil etish;
2. Ushbu markazlarni yagona “E-Tourism Data Hub”ga ulash;
3. Ma’lumotlarni “Green Map” xaritalash tizimiga integratsiya qilishdan iborat.

Natijada, turizm qishloqlari faoliyatining ekologik darajalari aniq o‘lchanadi va boshqaruv qarorlari real vaqt ma’lumotlariga tayanadi. Bu tizim O‘zbekistonning yashil turizm siyosatini ilmiy asosda boshqarish imkonini beradi. Xalqaro tajriba bilan taqqoslash. Italiyaning “Toscana Green Village” loyihasida yashil turizmni energetika va chiqindi nazorati tizimlari bilan integratsiya qilish natijasida hududiy YAIMning 3,5 foiz o‘sishiga erishilgan. Janubiy Koreyaning Andong viloyatida “Smart Eco Tourism System” orqali resurslar real vaqt monitoring asosida boshqarilmoqda va ekologik isroflar 28 % ga kamaygan. Ushbu tajribalar shuni ko‘rsatadiki, yashil turizmning iqtisodiy natijasi raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog‘liq. O‘zbekiston uchun bu yondashuvni mahalliy sharoitga moslashtirish muhimdir. Masalan, Samarqand viloyatidagi turizm qishloqlarini “eko-klaster”lar asosida birlashtirish va ularni raqamli tahlil tizimiga ulash orqali hududiy daromadlar barqarorligini ta’minlash mumkin [5].

Natijalar. 1. Yashil turizm Samarqand viloyatida nafaqat yangi iqtisodiy faoliyat turi, balki hududiy iqtisodiy barqarorlik modeli sifatida shakllanmoqda.

2. Raqamli iqtisodiyotni joriy etish yashil turizmni boshqarishning innovatsion bosqichiga olib chiqadi.

3. Yashil loyihalarni baholashda faqat iqtisodiy natijalar emas, balki ekologiya, resurs aylanish koeffitsienti va aholi ishtiroki darajasi ham inobatga olinishi lozim.

4. Xalqaro tajribaga ko‘ra, barqaror turizm faqat ochiq ma’lumotlar va raqamli monitoring tizimiga ega bo‘lgan hududlarda muvaffaqiyatli rivojlanadi. Shu bois “E-Tourism Data Hub” konsepsiyasi O‘zbekiston turizm siyosatini yangi bosqichga olib chiqadi - ya’ni har bir turizm qishlog‘ining iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy ko‘rsatkichlarini yagona tizimda tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, yashil turizm Samarqand viloyatining iqtisodiy rivojlanishida nafaqat ekologik barqarorlikni ta’minlovchi, balki yangi turdagi iqtisodiy faoliyatni shakllantiruvchi mexanizmga aylanmoqda. Qishloq joylarda yashil turizm loyihalari orqali yaratilayotgan yangi ish o‘rinlari, xizmatlar tarmoqlarining kengayishi va mahalliy daromadlar o‘sishi hududiy

iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda . Shu bilan birga, hozirgi bosqichda natijalar hali to‘liq raqamli tahlil tizimiga kiritilmagan. Resurslardan foydalanish va ekologik izlar bo‘yicha muntazam ma’lumotlar bazasi yetarli emas. O‘zbekistonda yashil turizmni tizimli rivojlantirish uchun raqamli iqtisodiyot infratuzilmasi bilan uyg‘unlashtirilgan yangi boshqaruv modeli zarur. Shu maqsadda quyidagi takliflar ilgari suriladi:

- “E-Tourism Data Hub” platformasini yaratish - turistlar oqimi, eko-loyihalar natijalari, chiqindi miqdori, suv va energiya sarfi, ekologik sertifikatlash ma’lumotlarini yagona markazda jamlash;

- Eko-ma’lumotlar markazlari”ni har bir turizm qishlog‘ida tashkil etish va ularni Data Hub’ga ulash;

-Milliy “Green Tourism Uzbekistan” sertifikatini joriy etish (energiyatejamkorlik, chiqindilarni qayta ishlash, ekologik dizayn, aholi ishtiroki mezonlari) ;

- Raqamli investitsiya boshqaruvi: blokcheyn va elektron hisobot tizimlari orqali shaffoflikni kuchaytirish;

- Xalqaro hamkorlik: Toscana, Andong, Tasmaniya tajribalarini mahalliy sharoitga moslashtirish, “Green Economy–2030” strategiyasi bilan uyg‘unlashtirish;

- Mahalliy aholini jalb etish: eko-savodxonlik, onlayn treninglar, “eco-business” kurslari va raqamli platformalarda loyihalarni ro‘yxatdan o‘tkazish;

- Huquqiy asos. “O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish to‘g‘risida” alohida qonun va unda raqamli monitoring, ekologik sertifikatlash, investitsiya imtiyozlari, ilmiy tadqiqotlar hamda xalqaro hamkorlik mexanizmlarini mustahkamlash. Yakuniy xulosa. Yashil turizmni raqamli iqtisodiyot bilan uyg‘unlashtirish – bu nafaqat turizm sohasining ichki modernizatsiyasi, balki O‘zbekistonning umumiy barqaror rivojlanish strategiyasida yangi iqtisodiy drayverni shakllantiradi. Samarqand viloyati misolida o‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy foydalar faqat raqamli boshqaruv mexanizmlari orqali to‘liq namoyon bo‘ladi. Shu bois, milliy miqyosda “E-Tourism Data Hub” kabi yagona tizimning yaratilishi turizm sektorini yangi, raqamli va barqaror bosqichga olib chiqadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. UN Tourism (UNWTO). *Sustainable Rural Tourism: Outlook 2024*. – Madrid: UN Tourism Publications, 2024. – 126 p.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni PF–5611. *O‘zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.* – Toshkent: Prezident.uz, 2019-yil 5-yanvar. – 12 b.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. *“Yashil iqtisodiyotga o‘tish strategiyasi – 2030.”* – Toshkent: Hukumat nashri, 2022-yil. – 48 b.
4. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD). *Rural Policy 3.0: A Framework for Rural Development.* – Paris: OECD Publishing, 2023 (updated edition). – 142 p.

5. European Commission. *Transition Pathway for Tourism (EU Green Deal – 2024/2025 updates).* – Brussels: European Commission Publications, 2024/2025. – 96 p.
6. Korea Tourism Organization (KTO). *Smart Eco Tourism System in Andong: Real-time Environmental and Visitor Flow Monitoring.* – Seoul: KTO Research Center, 2023. – 74 p.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezident huzuridagi Statistika agentligi. *Turizm statistikasiga oid ko‘rsatkichlar va metodik materiallar.* – Toshkent: Statistika agentligi nashriyoti, 2024. – 65 b.
8. Xodjayeva, N. “Yashil turizmning iqtisodiy mexanizmlari.” – *Iqtisodiyot va ta’lim* jurnali, 2023/2024-yil, №2. – B. 45–52.
9. Sattorov, A. “Raqamli boshqaruv va ekologik turizmning uzviyligi.” – *Iqtisodiyot fanlari xabarnomasi* jurnali, 2024-yil, №3. – B. 31–37.

ADVANCING GREEN TOURISM IN UZBEKISTAN THROUGH MODERN STRATEGIES AND GLOBAL BEST PRACTICES

Narzullayeva Umidaxon Nodir qizi,
Tashkent State University of Economics
PhD, Senior lecturer

Abstract. Green tourism, also known as ecotourism or sustainable tourism, is an emerging strategic sector for developing countries seeking economic growth while preserving environmental and cultural assets. Uzbekistan has made significant strides in expanding its tourism infrastructure and policies, yet aligning it fully with modern green tourism standards requires structured efforts. This article examines Uzbekistan’s progress, compares its development with other developing countries (Costa Rica, Kenya, India, Vietnam), and proposes best practices for policy and infrastructure development based on foreign experience. Data analysis reveals that although Uzbekistan has experienced rapid growth in tourist numbers and infrastructure, it lags behind peer countries in terms of environmental certifications, community-based tourism, and ecosystem integration. Recommendations include introducing certification standards, community engagement models, and environmental monitoring systems.

Key words: ecotourism, sustainable development, SDG goals, practices.

Introduction

Green tourism is gaining momentum globally as countries seek sustainable ways to harness their natural and cultural assets for economic development. It encompasses travel practices that respect local environments, reduce carbon footprints, and engage

local communities. In the context of developing countries, green tourism has shown to offer significant benefits including job creation, rural development, environmental protection, and international visibility.

Uzbekistan, a landlocked Central Asian country rich in history and natural beauty, has recently increased its focus on developing the tourism sector, especially under the "Uzbekistan–2030" strategy. This includes initiatives for sustainable development, green economy integration, and tourism infrastructure investment. However, the integration of green tourism principles remains in its formative stage.

This article aims to assess the current state of green tourism in Uzbekistan, compare it quantitatively and qualitatively with green tourism development in other developing countries, draw lessons from international experiences to recommend policy directions for Uzbekistan.

Methods

This research uses a comparative analytical approach based on secondary data and case study analysis. The methodology includes government reports, international databases (UNWTO, World Bank), academic studies, and tourism market reports.

Results

Uzbekistan has demonstrated significant progress in the development of green tourism over the past decade, as part of its broader national strategy for sustainable development. From 2014 to 2024, international tourist arrivals increased more than fourfold, rising from 1.9 million to approximately 8.2 million visitors[250]. This expansion has been supported by strong government initiatives aimed at modernizing the tourism infrastructure and liberalizing access for foreign visitors. In parallel, domestic tourism has seen a major boost, with over 15 million visits recorded, largely driven by state-supported programs such as “Travel Around Uzbekistan” and the environmental “Yashil Makon” (Green Space Initiative), which seeks to raise environmental consciousness among citizens while promoting internal travel[251].

Uzbekistan’s tourism accommodation infrastructure has expanded significantly, with more than 15,000 new guest spaces created, bringing the total national capacity to approximately 137,000[252]. The government has also implemented notable policy reforms, including the introduction of an e-visa system and the liberalization of visa requirements for dozens of countries. These measures have helped facilitate easier access for foreign tourists and investors alike. Additionally, Uzbekistan has proposed hosting a UNWTO Green Tourism Center in the historic city of Samarkand, signaling

[250] International tourism, number of arrivals - Uzbekistan | Data, https://data.worldbank.org/indicator/ST.INT.ARVL?locations=UZ
[251] https://gov.uz/eco
[252] National Committee of the Republic of Uzbekistan on Statistics

its intent to become a regional hub for sustainable tourism development. Sustainability has been explicitly integrated into the country's long-term development agenda, with increased investments directed toward nature-based and rural tourism routes.

Despite these advances, Uzbekistan still faces several challenges in aligning its tourism sector with global green tourism standards. A key weakness is the limited number of certified eco-friendly lodges, hotels, and tour operators, reflecting the absence of a robust national eco-certification system. Moreover, environmental impact assessments are not systematically enforced, particularly in high-traffic tourism zones where ecological degradation risks are most acute. There is also a lack of inclusive, community-based tourism models, which limits local participation and reduces the socio-economic benefits tourism could provide to rural populations.

When compared to other developing countries with advanced green tourism models, Uzbekistan's position reveals both strengths and gaps. For example, Costa Rica, which receives around 3 million tourists annually, has designated over 25% of its territory as protected land and has implemented a nationally recognized Certification for Sustainable Tourism (CST) program that incentivizes businesses to adopt environmentally sound practices[253]. Kenya, with approximately 2 million annual tourist arrivals, has integrated wildlife conservation with community-based tourism, enabling local populations to derive direct benefits from tourism-related activities[254]. India[255] and Vietnam, with 17 million and 10 million visitors respectively, have invested heavily in rural tourism, wellness tourism, and agro-tourism, supported by the introduction of eco-labels and green hotel certifications[256]. In terms of protected areas, Costa Rica again leads with over a quarter of its land under protection, while India and Vietnam maintain approximately 21% and 10% respectively. Uzbekistan lacks clear and publicly defined data on the proportion of its land under protection for ecological or tourism purposes, indicating a need for more transparency and planning in this domain.

Revenue data further illustrates the potential economic impact of green tourism. While Uzbekistan reported a total tourism revenue of $2.14 billion in 2023[257], the specific contribution of ecotourism remains undefined, unlike in Costa Rica where nearly the entire sector is centered on sustainability and generates approximately $4 billion annually[258]. Kenya's eco-tourism, largely wildlife-based, contributes around

[253] Costa Rica Tourism Board
INSTITUTIONAL SITE, https://www.ict.go.cr/en/
[254] Kenya Tourism Board, https://ktb.go.ke/home
[255] Home | Ministry of Tourism | Government of India
[256] Cuc Du lich Quốc gia Viêt Nam, https://vietnamtourism.gov.vn/
[257] International tourism, receipts (current US$) - Uzbekistan | Data
[258] Costa Rica Tourism revenue report 2024, https://www.ict.go.cr/en/

$1.3 billion[259]. Both India and Vietnam have seen rapid growth in niche markets such as eco-lodges, heritage stays, and agritourism, especially in rural and tribal areas. In terms of eco-certifications, Uzbekistan still lacks a systematic national certification scheme, while Costa Rica's CST and Kenya's eco-rated lodges are well established. Similarly, community-based tourism remains underdeveloped in Uzbekistan, while it is central to the tourism models in Kenya and Costa Rica and increasingly present in rural areas of India and Vietnam.

Global market trends indicate significant growth in eco-tourism, underscoring the urgency for Uzbekistan to adopt more structured green tourism strategies. The global ecotourism market, valued at $173 billion in 2020, is projected to exceed $333 billion by 2030[260]. The Asia-Pacific region, where Uzbekistan is geographically positioned, is expected to account for a significant portion of this growth, reaching an estimated $62 billion by 2024. Countries such as Nepal, Bhutan, and Colombia are experiencing rapid advancements in certified eco-tourism offerings, with clear government policies and international cooperation supporting these transitions.

Discussion

Uzbekistan's current approach exhibits several notable strengths, including strong political support for tourism reform and a favorable policy framework. The country's rapid infrastructure development and successful promotion of domestic tourism have begun to foster environmental awareness among the population. Furthermore, emerging partnerships with international organizations such as the UNWTO, alongside interest from foreign investors, position Uzbekistan favorably for a more sustainable tourism future. However, a critical analysis reveals several persistent gaps. The lack of measurable environmental standards and monitoring systems within the tourism sector hinders the ability to track and mitigate ecological damage. High-traffic destinations such as national parks, mountainous areas, and lakes remain vulnerable due to inadequate environmental protections. Additionally, the limited number of certified eco-lodges and the absence of an eco-labeling system for tour operators reduce Uzbekistan's attractiveness to environmentally conscious travelers. Perhaps most significantly, the lack of inclusive models that ensure local community participation and benefit-sharing undermines the potential for equitable, sustainable tourism development.

International experiences provide valuable lessons for Uzbekistan. Costa Rica's success lies in its integrated approach to environmental protection, economic incentives, and tourism planning. The CST program not only certifies sustainable practices but also informs consumer choices. Kenya's model demonstrates the

[259] Kenya tourism annual report 2023, https://ktb.go.ke/

[260] Global ecotourism market report 2024, https://www.grandviewresearch.com/industry-analysis/ecotourism-market

benefits of community ownership and co-management of natural resources, particularly in wildlife areas. The models in India and Vietnam highlight the potential of agritourism, homestays, and wellness-based tourism to engage rural populations, reduce poverty, and preserve cultural heritage.

Based on this comparative analysis and Uzbekistan's existing policy directions, several recommendations emerge. First, it is imperative to introduce a Green Tourism Certification system to establish national standards for eco-hotels, tour operators, and protected areas. Such a system should include training programs for tourism service providers on sustainable practices, energy efficiency, and waste reduction. Second, the government should prioritize the expansion of protected environmental zones suitable for tourism development, including deserts, mountain ranges, and lakes. Investments in eco-park infrastructure can create new destinations while preserving biodiversity.

Third, Uzbekistan should actively promote community-based tourism models by engaging local populations in planning and operations. Homestays, community-run eco-lodges, and small-scale agritourism projects can empower rural residents and ensure tourism revenues circulate within local economies. Fourth, improving green infrastructure is crucial. This includes integrating renewable energy into tourist facilities, promoting the use of electric vehicles in high-traffic areas, and ensuring solid waste and water management systems are environmentally sound.

Fifth, there is a need to establish robust monitoring and evaluation frameworks. These should include the regular collection and public reporting of sustainability indicators, as well as mandatory environmental impact assessments for all tourism infrastructure and development projects. Finally, Uzbekistan should deepen its cooperation with international organizations such as the UNWTO, UNESCO, and regional development agencies. Technical assistance and knowledge transfer from countries like Costa Rica and Kenya can accelerate the country's transition to a greener, more sustainable tourism model.

By aligning its tourism policies with modern green principles and adapting proven international practices, Uzbekistan has the opportunity to become a leading example of sustainable tourism development in Central Asia. The foundations are already in place—what is now needed is the systematic integration of sustainability at every level of planning, implementation, and evaluation.

Conclusion

Uzbekistan stands at a critical juncture in its tourism development trajectory, with a unique opportunity to shape its sector around the principles of sustainability, environmental stewardship, and community engagement. Over the past decade, the country has made remarkable strides in expanding its tourism infrastructure,

liberalizing travel policies, and promoting domestic travel through initiatives such as “Travel Around Uzbekistan” and “Yashil Makon.” These efforts reflect a growing political and institutional commitment to integrating tourism into the broader sustainable development agenda. However, a closer analysis reveals that the current model remains largely conventional, with limited integration of international best practices in green tourism and a lack of systematic mechanisms to ensure environmental protection, economic inclusion, and long-term resilience.

As the global demand for responsible and nature-based tourism continues to rise—particularly within the Asia-Pacific region—Uzbekistan must now transition from policy ambition to implementation. To achieve this, a multi-pronged strategy is required. First and foremost, the establishment of a national green tourism certification system is essential. Such a system should set clear environmental and social standards for tourism businesses, incentivize sustainable practices, and provide transparent indicators for both domestic and international tourists. Training programs should accompany this effort to build capacity among tourism providers in areas such as resource efficiency, waste management, and biodiversity conservation.

In addition, the expansion of ecologically protected zones must be prioritized, not only to safeguard the country's diverse natural landscapes but also to create new eco-destinations that can attract high-value, low-impact tourism. Uzbekistan’s deserts, mountains, lakes, and steppe regions offer vast, underutilized potential for eco-parks and nature-based tourism routes. These areas must be developed with strict environmental safeguards and integrated into broader conservation strategies.

Equally important is the promotion of community-based tourism models. International experience clearly shows that tourism is most sustainable when local populations are directly involved and share in the benefits. Uzbekistan should support the development of community-run eco-lodges, homestays, and agritourism initiatives that empower rural residents, preserve cultural heritage, and reduce rural-urban migration. Such models can also serve to distribute tourism revenues more equitably and enhance the social sustainability of the sector.

Furthermore, the country's tourism development must be supported by investments in green infrastructure. This includes the adoption of renewable energy in tourist facilities, environmentally responsible transportation solutions, and effective waste and water management systems in tourist zones. Without these foundational systems in place, the long-term environmental costs of tourism growth may outweigh its economic benefits.

To ensure accountability and continuous improvement, a robust monitoring and evaluation framework should be established. This would involve the collection and public dissemination of key sustainability indicators, such as carbon emissions from tourism, resource usage in tourist areas, biodiversity health in protected zones, and

levels of local community participation. Environmental impact assessments should become a mandatory prerequisite for all major tourism projects, with clear enforcement mechanisms and penalties for non-compliance.

Finally, Uzbekistan should actively pursue international partnerships with organizations such as the UNWTO, UNESCO, and development agencies. Learning from the experiences of countries like Costa Rica, Kenya, and Bhutan—each of which has successfully developed globally recognized green tourism models—will provide Uzbekistan with valuable insights into designing effective policies, avoiding common pitfalls, and leveraging tourism as a tool for both conservation and economic development. In summary, the foundation for green tourism in Uzbekistan has been laid, but its future success depends on the country's willingness to adopt a long-term, inclusive, and ecologically sound approach. By aligning national efforts with global sustainability standards and adapting proven foreign experiences to its local context, Uzbekistan can not only become a competitive eco-tourism destination but also a regional leader in sustainable development.

References

1. UN World Tourism Organization (UNWTO). (2023). *Tourism and the Sustainable Development Goals – Journey to 2030*. Madrid: UNWTO.
2. UN World Tourism Organization (UNWTO). (2024). *International Tourism Highlights*. Madrid: UNWTO.
3. World Bank. (2023). *Tourism and Local Economic Development: Sustainable Pathways for Developing Countries*. Washington, DC: World Bank.
4. World Bank. (2022). *Uzbekistan Country Economic Update: Toward a Green and Inclusive Growth Model*. Washington, DC: World Bank.
5. United Nations. (2015). *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations.
6. Honey, M. (2008). *Ecotourism and Sustainable Development: Who Owns Paradise?* (2nd ed.). Washington, DC: Island Press.
7. Buckley, R. (2012). Sustainable tourism: Research and reality. *Annals of Tourism Research,* 39(2), 528–546. https://doi.org/10.1016/j.annals.2012.02.003
8. Weaver, D. B. (2011). Can sustainable tourism survive climate change? *Journal of Sustainable Tourism,* 19(1), 5–15. https://doi.org/10.1080/09669582.2010.536242
9. Costa Rican Tourism Board (ICT). (2022). *Certification for Sustainable Tourism (CST) Program Overview*. San José: ICT.
10. Kenya Ministry of Tourism and Wildlife. (2021). *National Ecotourism Strategy 2021–2030*. Nairobi: Government of Kenya.

Ўзбекистон Республикасида таълим туризмини бошқариш тамойилларини такомиллаштириш

Эштаев Алишер Абдуғаниевич
Тошкент давлат иқтисодиёт университети
“Туризм ва меҳмонхона бизнеси” кафедраси мудири,
и.ф.д., профессор,
Абдусаломов Джамшид Абдусаломович,
“Ипак йўли” туризм ва маданий мерос
халқаро университетининг мустақил изланувчиси

Аннотация. Ушбу мақолада Ўзбекистон Республикасида туризм соҳасини мавқеини ошиб бораётганлиги, унинг таркибида таълим туризмини тутган ўрни, замонавий таҳлили, уни ривожлантириш тенденциялари ва бу борада вужудга келаётган муаммолар, уларни бартараф этиш масалалари бўйича фикр юритилган.

Аннотация. В данной статье рассматривается растущая значимость сектора туризма в Республике Узбекистан, роль образовательного туризма в его структуре, текущий анализ тенденции развития, возникающие проблемы в этой области, а также вопросы их устранения.

Abstract. This article examines the growing importance of the tourism sector in the Republic of Uzbekistan, the role of educational tourism in its structure, current analysis of development trends, emerging problems in this area, and issues of their elimination.

Калитли сўзлар: халқаро туризм бозори, таълим туризми, миллий иқтисодиёт, туризм ҳудудлари, туризм дестинациялари, хорижлик талабалар, туризм имконияти, билимларга асосланган туризм, туризм соҳасида барқарор ривожланиш.

Кириш

Жаҳон туризм бозорида кескин рақобат кучайиши натижасида барча давлатлар туризм соҳасида ўз мавқеини кучайтириб боришга ҳаракат қилмоқда. Бугунги кунда жаҳонда 200 миллионга яқин киши туризм соҳасида фаолият олиб бориб, соҳадан тушаётган даромад 1 триллион АҚШ долларини ташкил қилмоқда. Туристлар сони ҳар йили 4-5 фоиз кўпайиб, бошқа давлатларга сафар қилувчилар сони 1 миллиарддан ошади. Қолаверса ҳозир жаҳонда яратилаётган ҳар 10 иш ўрнининг биттаси айнан туризм соҳаси ҳиссасига тўғри келмоқда. Туризм соҳасида топилган даромаднинг 30 фоизи одамларнинг қўлига иш ҳақи бўлиб боради, саноатда ва бошқа тармоқларда бу кўрсаткич 10

фоиздан ошмайди. Бундан кўриниб турибдики, ушбу жараёнларда барча давлатлар ўзи учун қулай бўлган туризм йўналишини, яъни бозорда ўз мавқеини эгаллашга, хизматлар кўрсатишнинг ҳар томонлама қулай бўлган йўналишларини танлашга ҳаракат қилмоқда.

Ўзбекистонда ҳам кейинги йиллар мобайнида туризм соҳасида жуда кескин ўзгаришлар кузатилмоқда-ку, улар ушбу соҳани ривожланишига ўз таъсирини кўрсатмоқда. Жумладан, туризм соҳасини ривожлантиришга қаратилган янги дастурлар, меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар ишлаб чиқилмоқда, халқаро ва маҳаллий даражада ўтказилаётган тадбирлар, янги таълим муассасалари фаолиятининг йўлга қўйилиши, янги туризм маҳсулотлари ва йўналишларни яратилиши, туризм инфратузилмасини такомиллаштиришга оид саъи-ҳаракатлар, хорижий инвесторларни жалб қилиш, оммавий ахборот воситалари ва ижтимоий тармоқ вакилларининг ташрифи ва бошқа бир қатор ишлар амалга оширилмоқда.

Мавзуга оид адабиётлар таҳлили

Таълим туризми бўйича ва уни ривожлантириш борасида бир қатор олимлар томонидан тадқиқотлар олиб борилган, бу бўйича турлича фикр ва мулоҳазалар билдирилган.

Хорижлик олимлардан Н.Литвинованинг фикрича, тил ўрганилаётган мамлакатда дам олиш ва туризм билан уйғунлашув жуда яхши самара беради. Бундай саёҳатлар асосан миллий тиллар дунёда кенг тарқалган мамлакатларда – Англия, АҚШ, Франция, Испания, Германия, Италия, Португалияда ташкил этилади [3].

Ўзбекистонлик олимлардан Г.Саъдуллаева томонидан “Таълим туризми” ибораси одатда ўқиш мақсадида чет элга саёҳат тушунилади, деган фикр билдирилган[4].

А.Боймуродовнинг фикрича, таълим туризми деганда – ўрта, ўрта махсус ва олий таълим муассасаларининг ўқув дастурларида режа ва вазифаларни бажариш мақсадида ташкил этиладиган билим турларини бошқа давлатларда ҳамкорлик асосида олиш тушунилади [5].

Н.Махмудова томонидан таълим туризми хизматларининг бирламчи мақсади таълим бўлганлиги ва мос равишда таълим туристик жараёнда педагог иштирок зарурияти педагогик тамойил талабини шакллантирди. Таълим туризми тушунчаси педагогик фаолият субъектлари билан бевосита алоқадор бўлган таълим компонентларини ўз ичига олади, деган фикр билдирилган [6]. Шунингдек, Н.Махмудованинг фикрича, таълим туризми илм-фан, тарих, маданият, спорт ва бошқа соҳаларда маълумот, билим, маҳорат ва кўникмаларга эга бўлиш мақсадида бир йилгача бўлган муддатда мамлакат

ҳудудида ёки ташқарисида ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланмаслик шарти билан амалга ошириладиган туризм шакли бўлиб, унда объект бўйича маълумот мутахассис ёки рақамли технологиялар воситасида тақдим этилади.

М.Ибрагимова томонидан таълим туризми - бу кишиларнинг доимий яшаш жойидан билим олиш ёки ўргатиш мақсадларида мамлакат ҳудудида ёки хорижий мамлакатда ҳақ тўланадиган фаолият билан шуғулланмаган ҳолда дастур асосида бир йилгача бўлган вақт давомида саёҳат қилиш фаолиятидир, деб талқин қилинади[7].

Тадқиқот методологияси

Ушбу илмий мақоланинг назарий ва услубий асосини замонавий иқтисодий назария, билишнинг диалектик усули, туризм хизматларини бошқариш, ташкил этиш ва самарадорлигини ошириш муаммолари бўйича хорижий ва маҳаллий тадқиқотчиларнинг илмий ишлари ташкил этиб, илмий ва тобора оммалашиб бораётган манбаларни таҳлил қилиш, рақобат кураши ривожланиб бораётган даврда жаҳон ҳудудларида туризмни ривожлантириш жараёнлари салоҳиятидан фойдаланиш механизмлари, аҳамияти ва ролини таҳлил қилишга қаратилган. Тадқиқот методологиясининг асосини доимий ривожланиш ва ўзаро боғлиқликдаги ҳодисаларни ўрганишни олдиндан белгилаб берувчи диалектика ташкил этади.

Таҳлил ва натижалар

Мамлакатимизда туризм соҳасини ривожлантириш борасида олиб борилаётган ишлар доимо давлатимиз раҳбарининг диққат-эътиборида бўлиб келмоқда. Хусусан, Президент Шавкат Мирзиёев раислигида жорий йилнинг 9 апрель куни ҳудудларнинг туризм салоҳиятини ошириш, хорижий инвестиция лойиҳаларини жадаллаштириш масалалари муҳокамаси бўйича видеоселектор йиғилиши ўтказилди. Ушбу видеоселектр йиғилишида давлатимиз раҳбари туризм соҳасидаги имкониятлар эвазига 2025 йил мамлакатимизга 15 миллион туристни жалб қилиш ва экспортни 4 миллиард долларга етказиш мумкинлиги қайд этилди. Албатта бу топшириқнинг ижросини таъминлашда мамлакатимизда нафақат тарихий-маданий туризмни ривожлантириш билан биргаликда таълим туризмини ҳам ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга.

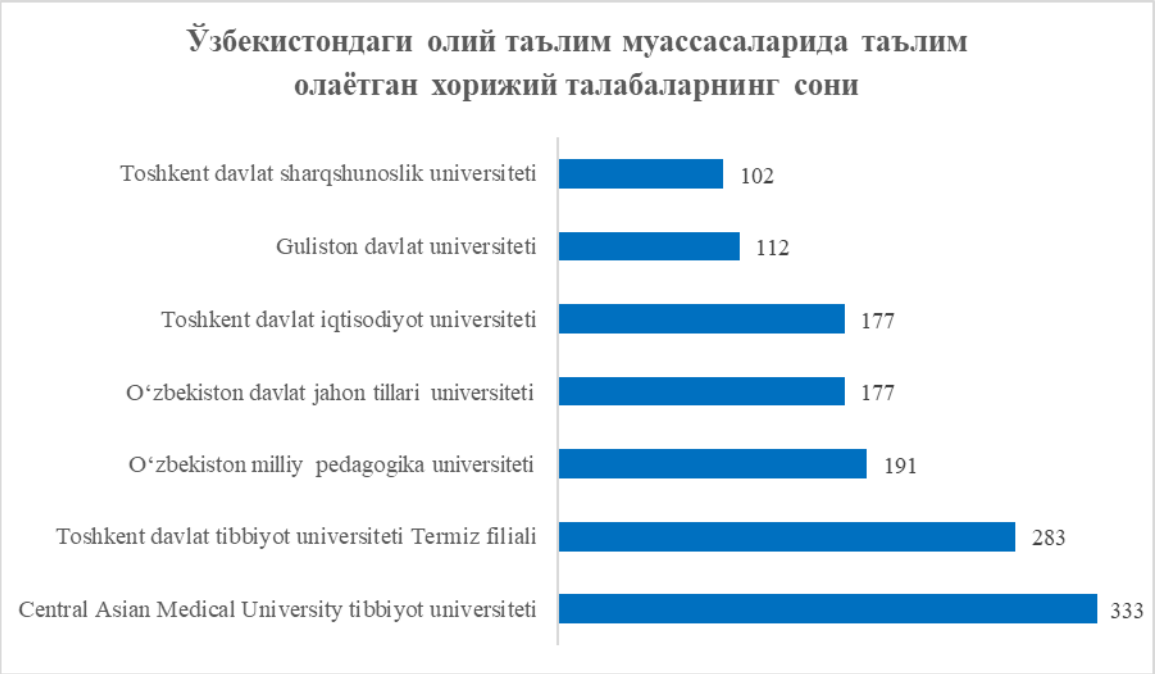
Ўзбекистонда таълим туризмининг тарихий илдизлари ўрта асрларда Бухоро, Самарқанд, Хива каби шаҳарларида диний-дунёвий, илм-маърифат ва маданият тарқатишга мослашган таълим ўчоқларининг ташкил этилишига, Хоразмда Маъмун академиясининг ташкил этилишига бориб тақалади.

1-расм. Ўзбекистон Республиксида тахсил олаётган хорижий талабалар сони (давлатлар кесимида)

Ўзбекистонга таълим олиш мақсадида ташриф буюрган талабаларни таҳлил қиладиган бўлсак, жорий йилда 16597 нафарни ташкил қилиб, Ҳиндистон (8105 нафар), Туркманистон (3383 нафар) ва Покистон (1163 нафар) каби давлатлари энг юқори улушни эгаллайди[261]. Талабаларнинг асосий қисми бакалавриат йўналишларида, қисман магистратура мутахассислиги ҳамда клиник ординатурада, асосан Самарқанд давлат тиббиёт университети (3236 нафар), Тошкент давлат тиббиёт университети (2493 нафар)да таълим олаётганлигини кузатиш мумкин. Бугунги кунда Ҳиндистон ва Покистон каби давлатлардан келаётган талабалар асосан тиббиёт йўналишидаги олий таълим муассасаларига катта қизиқиш билдираётганлигини кузатиш мумкин.

[261] Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси маълумотлари

2-расм. Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларида таълим олаётган хорижий талабалар сони (университетлар кесимида)

Ўзбекистонда хорижий фуқароларга таълим олиш учун йиллик тўлов миқдори 3500-5700 АҚШ долларни ташкил этади. ”Соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот” соҳасида йиллик шартнома тўловлари ўртача 3500 АҚШ доллар, “Бизнес, бошқарув ва ҳуқуқ” соҳасида ўртача 1300 АҚШ доллар, бошқа соҳаларда эса 1100 АҚШ долларни ташкил қилади[262].

Хулосалар

Юқорида баён қилинганлардан келиб чиқиб айтиш жоизки, туризм мамлакат иқтисодий салоҳияти ва қудратини жаҳон миқёсига кўтараётган ва айни бир пайтда, аҳоли турмуш даражаси ва сифатини шакллантиришда фаол иштирок этаётган ҳамда уни оширишда юқори самара бераётган соҳадир. Шу жиҳатдан ушбу соҳа билан боғлиқ муаммоларни тадқиқ қилиш, уларнинг бозор талабларига жавоб берадиган мажмуавий ечимларини топиш ва амалиётга самарали жорий этиш бугунги куннинг, айниқса, истиқболда аҳоли турмуш даражасини оширишнинг стратегик аҳамиятга эга ўта долзарб масалаларидан бири сифатида қаралмоғи лозимдир.

Таълим туризми бўйича мамлакатимизга ташриф буюраётган талабалар таълим тизимининг имконият даражасига нисбатан анча паст кўрсаткични ташкил этаётганлигини кузатишимиз мумкин.

[262] Ўзбекистон Республикаси миллий статистика қўмитаси маълумотлари

Мамлакатимизда туризмнинг муҳим турларидан бири ҳисобланган таълим туризмини кенг йўлга қўйиш мақсадида қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсадга мувофиқ ҳисобланади:

- Хорижий талабаларни жалб қилишда маркетинг тадқиқотларини олиб бориш, реклама хизматларини кучайтириш;
- Олий таълим тизимида таълим сифатини оширишга эътибор қаратиш;
- Туризм ва таълимнинг интеграциясини ошириш учун маҳаллий олий таълим муассасалари билан ҳамкорлик қилиш муҳим. Талабалар учун туризмга оид махсус курслар ёки таълим дастурлари ташкил этиш;
- Туристларга нафақат таълим бериш, балки уларга янги маданий тажрибалар ҳам тақдим этиш керак, жумладан, тарих, маданият, санъат ёки урф-одатларга оид турлар ташкил этиш;
- Туризмга доир конференциялар, симпозиумлар ёки семинарлар ўтказиш ҳамда таълим туризмининг аҳамиятини тарғиб қилиш;
- Онлайн таълим платформалари орқали туризм соҳасидаги билимларни глобал талабаларга етказиш. Бу туризм соҳасидаги билимни олиш учун янги йўллар очади;
- Махсус таълим марказлари ёки академик туризм марказларини ташкил қилиш. Бу марказлар туристларга ёшга қарамай, турли соҳалардаги билимларни оширишга ёрдам беради;
- Туризм ташкилотлари ва агентликлар билан таълим муассасалари ўртасидаги ҳамкорликни мустаҳкамлаш. Бу, туристларга таълим олиш учун махсус пакетлар ва турлар таклиф этиш имконини беради.

Умуман олганда таълим туризмини ривожлантириш нафақат иқтисодиётга ижобий таъсир қилиб қолмасдан, мамлакатимизни жаҳон ҳамжамиятида ўз ўрнини топишга, таълим хабига айлантиришга, миллий қадриятларимизни, урф-одатларимизни хорижда тарғиб қилишга хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг 2019 йил 18 июлдаги “Туризм тўғрисида”ги Қонуни № ЎРҚ–549 //www.lex.uz.

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2016-йил 2-декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг туризм соҳасини жадал ривожлантиришни таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4861-сонли Фармони.

3. Литвинова Н.П. Маркетинг образовательних услуг.СПб., 2002.

4. Саъдуллаева Г. Туризм хизматлари бозоридан таълим туризми тушунчаси моҳияти ва уни ривожлантиришнинг хориж тажрибалари. Инновацион технологиялар журнали, 2020.

5. Боймуродов А.Х. (2019) Педагогик таълим инновацион кластери асосида таълим туризмини ривожлантириш//ББК 26.8. Редакционная коллегия - С.42.

6. Махмудова Н.Ў. Таълим туризми хизматларининг тамойиллари, вазифалари ва функциялари.”IQTISODIYOT VA TURIZM” халқаро илмий ва инновацион журнали №5(7) 2022.

7. Ибрагимова М.И. ”Ўзбекистонда таълим туризми хизматларини ривожлантириш истиқболлари” мавзусидаги диссертация иши автореферати, Самарқанд, 2022 й.13 б.

8. www.unwto.org

9. www.worldbank.org

10. www.uzbektourism.uz

Turizm obyektilarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari

Toshtemirov Xojiakbar Qaxramon o‘g‘li,
TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari o‘rganiladi. Tadqiqotda sun’iy intellekt, IoT, Big Data, GIS, mobil ilovalar kabi raqamli texnologiyalarning turizm infratuzilmasi va obyektlari boshqaruvidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, davlat boshqaruvi organlari, mahalliy hokimiyat, xususiy sektor hamda ilmiy muassasalarning raqamli transformatsiyani amalga oshirishdagi institutsional vazifalari yoritiladi. Maqolada turizm obyektlarini raqamlashtirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari, samarali boshqaruv tamoyillari hamda raqamli rivojlanishning barqarorlikka ta’siri nazariy jihatdan asoslab beriladi. Tadqiqot turizm boshqaruvi, raqamli transformatsiya, innovatsion iqtisodiyot va barqaror turizm konsepsiyalariga tayanadi.

Kalit so‘zlar: turizm, raqamli texnologiyalar, turizm obyektlari, raqamli transformatsiya, institutsional mexanizmlar, barqaror rivojlanish, innovatsion boshqaruv.

Kirish

Turizm — mamlakatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishida strategik ahamiyatga ega bo‘lgan soha hisoblanib, u nafaqat davlat daromadlarini oshiradi, balki hududiy infratuzilma modernizatsiyasi va mahalliy aholi farovonligiga ham sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm obyektlarini rivojlantirish jarayoni yanada murakkablashib, zamonaviy texnologiyalarni keng joriy etishni talab qilmoqda. Chunki turizm faoliyati axborot almashinuvi, onlayn xizmatlar, raqamli boshqaruv, ekologik monitoring va mijozlar tajribasiga bevosita bog‘liqdir.

O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish davlat boshqaruvining institutsional tizimi orqali muvofiqlashtiriladi. Ushbu tizimga davlat organlari, mahalliy hokimliklar, ilmiy-markazlar, axborot texnologiyalari bilan shug‘ullanuvchi tashkilotlar, turizm operatorlari, xususiy sektor va jamoat birlashmalari kiradi. Ularning asosiy vazifasi — turizm obyektlarida raqamli transformatsiyani amalga oshirish, innovatsiyalarni joriy etish va raqamli platformalar orqali xizmatlar sifatini oshirishdan iborat.

Turizm obyektlarini raqamlashtirishning nazariy tamoyillari

Nazariy jihatdan turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish quyidagi konsepsiyalarga tayanadi:

1. Raqamli transformatsiya konsepsiyasi

Turizmga sun’iy intellekt (AI), IoT sensorlari, Big Data, bulutli servislar, GIS xaritalash va mobil ilovalar singari texnologiyalarni tatbiq etish orqali xizmatlar sifatini yaxshilash va boshqaruv tizimini optimallashtirish.

2. Smart Tourism (aqlli turizm) yondashuvi

Turistik obyektlarda onlayn bron qilish, AR/VR ekskursiyalar, aqlli navigatsiya, virtual gidlar, raqamli chipta tizimlari kabi xizmatlarni joriy etish.

3. Barqaror raqamli turizm nazariyasi

Raqamli texnologiyalar orqali ekologik monitoring, resurslardan oqilona foydalanish va turizmning salbiy ta’sirini kamaytirish.

4. Institutsional boshqaruv konsepsiyasi

Turizmni boshqarishda raqamli tizimlar, yagona elektron platformalar, ma’lumotlar bazasi, raqamli statistik tahlil va elektron nazorat mexanizmlaridan foydalanish.

5. Strategik boshqaruv

Uzoq muddatli raqamli infratuzilma yaratish, investitsion loyihalar, innovatsion texnologiyalarni jalb qilish, hududiy raqamli klasterlar va “raqamli turizm xaritasi”ni shakllantirish.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Bramwell va Lane tadqiqotlarida qayd etilganidek, turizm boshqaruvida institutsional tuzilmalar hamkorligi muhim ahamiyatga ega bo‘lib, raqamli texnologiyalar bu hamkorlikni yanada tizimli qiladi. D.Weaverning barqarorlik nazariyasiga ko‘ra, raqamli yechimlar ekologik monitoring va turizm oqimini tartibga solishda muhim vosita sanaladi. Sharipov va Mamatqulova esa innovatsion texnologiyalar turizm obyektlarini boshqarish samaradorligini oshirishini ta’kidlagan.

O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli rivojlantirishga oid normativ-huquqiy asoslar

Mamlakatda turizm obyektlarini raqamli transformatsiya qilish bo‘yicha qator muhim hujjatlar qabul qilingan:

- “Turizm to‘g‘risida”gi Qonun (2019 yil) — turizmda raqamli xizmatlar, elektron tizimlar, litsenziyalash tartiblari va boshqaruv jarayonlarini belgilaydi.
- UP–4861-sonli Prezident qarori — turizm infratuzilmasini raqamlashtirish, elektron platformalar yaratish bo‘yicha yangi vazifalarni belgilab berdi.

• 433-sonli VMQ (2020) — turizm faoliyatida elektron ro‘yxatdan o‘tish, raqamli litsenziyalash, kadrlarni tayyorlashni modernizatsiya qilish masalalarini tartibga soldi.

• PQ–87 (2025–2026) — turizm xizmatlari hajmini oshirish uchun raqamli marketing, smart-infratuzilma va elektron boshqaruv tizimlarini joriy etishni ko‘zda tutadi.

• “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi — turizm obyektlarida raqamli ekotizim yaratish, “Smart Tourism Uzbekistan” modelini shakllantirishni maqsad qiladi.

Institutsional tuzilmalar va ularning raqamli transformatsiya jarayonidagi roli

Raqamli rivojlanish konsepsiyasiga ko‘ra, turizm obyektlarini boshqarishda quyidagi subyektlarning roli muhim:

• Davlat organlari — yagona elektron turizm platformasini shakllantirish, raqamli sertifikatlash, statistik ma’lumotlar monitoringi.

• Mahalliy hokimiyatlar — raqamli infratuzilma (Wi-Fi zonalar, elektron to‘lovlar, GIS xaritalar) yaratish.

• Ilmiy va ta’lim muassasalari — AI, AR/VR, IoT bo‘yicha turizm uchun innovatsion yechimlar ishlab chiqish.

• Nodavlat va jamoat tashkilotlari — turizm operatorlari uchun raqamli xizmatlar, elektron reklamalar, raqamli marketingni rivojlantirish.

• Xususiy sektor — smart-mehmonxonalar, elektron bronlash, onlayn to‘lov, mijozlar tajribasini tahlil qilish (CRM) tizimlari.

Strategik boshqaruv tamoyillari

Turizm obyektlarini raqamli rivojlantirishda strategik boshqaruv quyidagi tamoyillarga tayanadi:

• Barqarorlik — raqamli texnologiyalar orqali ekologik monitoring, chiqindisiz turizm, barqaror oqim boshqaruvi.

• Integratsiya — davlat, IT-sektor, turistik xizmat ko‘rsatuvchilar va jamoalarning yagona raqamli platformada ishlashi.

• Innovatsiya — AR/VR gidlik, kontakt bo‘lmagan xizmatlar, aqlli sensor tizimlari, raqamli chiptalar.

• Monitoring va nazorat — real vaqt rejimida turizm oqimini kuzatish, statistika tahlili, xavfsizlik monitoringi.

O‘zbekistonda raqamli turizm bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar

So‘nggi yillarda turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida modernizatsiya qilish bo‘yicha quyidagi ishlar amalga oshirilmoqda:

• yagona e-Tourism platformasini yaratish;

• smart-muzeylar, virtual ekskursiyalar, 3D rekonstruksiya qilish;

• turizm obyektlariga sensor texnologiyalar, onlayn chipta tizimi, elektron navbatlar joriy etish;

• raqamli marketing va xalqaro platformalar bilan integratsiya;

• hududiy turizm klasterlarida GIS-geoxaritalash tizimini rivojlantirish.

Bu jarayonlar turizm obyektlarini boshqarish samaradorligini oshiradi, xizmatlar sifatini yaxshilaydi va turistlar oqimini ko‘paytirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi tahlildan ko‘rinadiki, turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirish bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm

boshqaruvi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan eng muhim yo‘nalishlardan biridir. Raqamlashtirish jarayoni nafaqat turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, balki boshqaruv samaradorligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash, turistlarning xavfsizligi va qulayligini ta’minlash hamda tarmoqqa oid iqtisodiy faoliyatning umumiy barqaror o‘sishini rag‘batlantiradi.

Raqamli texnologiyalar turizm obyektlarining boshqaruv tizimiga chuqur kirib borar ekan, ular institutsional tuzilmalar faoliyatining yangi modelini shakllantiradi. Mazkur model davlat organlari, mahalliy boshqaruv tizimi, xususiy sektor, ilmiy-tadqiqot muassasalari, jamoat tashkilotlari o‘rtasida yangi darajadagi integratsiyani talab qiladi. Natijada, raqamli boshqaruv tizimlari turizm siyosatini tahlil qilish, rejalashtirish, monitoring qilish va prognozlash jarayonlarini aniq, shaffof va tezkor amalga oshirish imkonini beradi.

Raqamli transformatsiya turizm sektorida quyidagi ustuvor ustunliklarni yaratadi:

- Big Data va analitika orqali turistlar oqimini oldindan prognozlash, talabni tahlil qilish va marketingni optimallashtirish;
- GIS va geolokatsiya xizmatlari yordamida turizm marshrutlarini boshqarish, obyektlar joylashuvining raqamli xaritalarini yaratish;
- IoT texnologiyalari orqali mehmonxonalar, muzeylar, qo‘riqxonalar va rekreatsion hududlarda xavfsizlik, energiya samaradorligi va xizmat ko‘rsatish jarayonlarini avtomatlashtirish;
- Raqamli to‘lov tizimlari yordamida turistlar uchun qulay va xavfsiz iqtisodiy muhitni shakllantirish;
- Virtual va qo‘shimcha reallik (VR/AR) asosidagi turizm mahsulotlari orqali madaniy meros obyektlarini innovatsion shaklda ommalashtirish;
- Aqlli boshqaruv platformalari asosida turizm obyektlari o‘rtasida yagona raqamli ekotizim yaratish.

O‘zbekistonda so‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan raqamlashtirish islohotlari "aqlli turizm" konsepsiyasining shakllanishiga zamin yaratmoqda. Xususan, elektron vizalar, yagona onlayn bron qilish tizimlari, raqamli gid xizmatlari, QR-kodlar orqali obyektlar haqida ma’lumot berish, elektron chiptalar, geoaxborot tizimlari, sun’iy intellekt asosidagi raqamli servislar turizm boshqaruvida yangi bosqichni boshlab berdi. Kelgusida bu jarayon milliy turizm siyosati bilan uyg‘unlashgan holda, O‘zbekistonning jahon turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradigan yangi raqamli turizm ekotizimini shakllantiradi.

Xulosalar

Shundan kelib chiqib quyidagi xulosaga erishildi:

Birinchidan, turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar — davlat organlari, mahalliy boshqaruv organlari, ilmiy-innovatsion markazlar va jamoat tashkilotlari — raqamli texnologiyalarni joriy etishda asosiy koordinatsion rolni bajaradi. Ular raqamli platformalar orqali turizm siyosatini samarali amalga oshirish, infratuzilma sifatini yaxshilash hamda turizm xizmatlari bozorini boshqarishga imkon yaratadi.

Ikkinchidan, institutsional boshqaruv konsepsiyasi turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida tartibga solish uchun nazariy poydevor bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur konsepsiya doirasida raqamli standartlar, monitoring tizimlari, ma’lumotlar bazalarini integratsiyalash va “aqlli boshqaruv” mexanizmlarini shakllantirish turizmni zamonaviy talablar darajasida rivojlantirishga zamin yaratadi.

Uchinchidan, strategik boshqaruv raqamli transformatsiya jarayonining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik barqarorlikni ta’minlashga xizmat qiladi. Raqamli texnologiyalar asosida rejalashtirilgan strategik dasturlar hududiy turizm klasterlarini rivojlantirish, innovatsion turizm xizmatlarini joriy etish, investitsiyalarni jalb qilish va mahalliy hamjamiyatlar farovonligini yaxshilashga yordam beradi.

To‘rtinchidan, O‘zbekistonda turizm obyektlarini raqamli boshqaruvga o‘tkazish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar — turizmni rivojlantirishning institutsional mexanizmlarini takomillashtirish, raqamli infratuzilmani kengaytirish, xizmatlar sifatini oshirish va turizm sektorida xalqaro standartlarni joriy etishga qaratilgan. Bu esa kelajakda mamlakat turizm salohiyatini yanada kuchaytirish, global raqobatbardoshlikni oshirish va barqaror turizm ekotizimini shakllantirishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, turizm obyektlarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari raqamli transformatsiya, institutsional boshqaruv, strategik rejalashtirish va barqaror rivojlanish tamoyillariga tayanadi. Bu yo‘nalishda olib borilayotgan islohotlar O‘zbekistonning turizm sohasini yangi sifat bosqichiga olib chiqishi shubhasiz.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasi “Turizm to‘g‘risida”gi Qonuni, 2019.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4861-son qarori, 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 433-son qarori, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–87-son qarori, 2025.
5. PF–60-son Farmon “Taraqqiyot strategiyasi 2022–2026”.
6. PF–158-son Farmon “O‘zbekiston – 2030 strategiyasi”.
7. Bramwell B., Lane B. Governance and Sustainability in Tourism. Journal of Sustainable Tourism, 2011.
8. Weaver D. Sustainable Tourism. Oxford: Elsevier, 2006.
9. UNWTO. Sustainable Tourism for Development Guidebook. Madrid, 2021.
10. Sharipov A. O‘zbekiston hududlarida raqamli turizmni rivojlantirish omillari.
11. Mamatqulova D. Turizm infratuzilmasini raqamlashtirishning innovatsion yo‘nalishlari.
12. https://review.uz/ – axborot portali.

BARQAROR MAHALLIY TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA TURKIYA TAJRIBASI VA O‘ZBEKISTON UCHUN ISTIQBOLLI YO‘NALISHLAR

Xayrullayev Elbek Xayrulla o‘g‘li
E-mail: elbekkhayrullayev374@gmail.com

Annotatsiya.
Mazkur tezisda barqaror mahalliy turizmning iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy mazmuni yoritilib, Turkiyada shakllangan milliy sertifikatlash, destinatsiyalarni hududiy boshqarish, jamoaga asoslangan turizm, yashil va raqamli transformatsiya amaliyotlari tahlil qilinadi. Ushbu tajriba asosida O‘zbekistonda turizm daromadlarini hududlar va mahalliy aholi o‘rtasida kengroq taqsimlash, tabiiy hamda madaniy merosni muhofaza qilish, turizm qishloqlari va mikroklasterlarni rivojlantirish, resurs tejamkor infratuzilma yaratish bo‘yicha istiqbolli yo‘nalishlar taklif etiladi.

Kalit so‘zlar:
barqaror turizm, mahalliy turizm, destinatsiya boshqaruvi, GSTC, ekoturizm, turizm qishlog‘i, yashil transformatsiya, mahalliy hamjamiyat, Turkiya, O‘zbekiston.

Kirish

Turizm hududlarning iqtisodiy faolligini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish, xizmatlar bozorini kengaytirish va madaniy merosni iqtisodiy qiymatga aylantirish imkonini beradi. Biroq turistik oqimning tartibsiz o‘sishi suv va energiya sarfining ko‘payishi, chiqindilar, tabiiy landshaftlarning yemirilishi, tarixiy hududlarda tijorat bosimi hamda mahalliy aholi manfaatlarining chetda qolishi kabi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli zamonaviy turizm siyosatida tashrifchilar sonini ko‘paytirishning o‘zi emas, balki turizmning hududiy farovonlik, ekologik muvozanat va madaniy merosga ta’siri asosiy mezonga aylanmoqda.

Barqaror mahalliy turizm — muayyan hududning tabiiy, tarixiy va madaniy salohiyatidan oqilona foydalanib, turistik faoliyatdan olinadigan iqtisodiy manfaatlarni mahalliy aholiga yetkazish, resurslarni asrash va kelajak avlodlar manfaatini hisobga olishga qaratilgan boshqaruv modelidir. Bunda mahalliy hokimiyat, tadbirkorlar, aholi, hunarmandlar, fermerlar, ta’lim muassasalari va fuqarolik jamiyati vakillari yagona destinatsiya sifatida hamkorlik qiladi.

Turkiyada barqaror mahalliy turizmni rivojlantirish tajribasi

Turkiya tajribasining birinchi muhim jihati — barqarorlikni alohida loyiha emas, milliy turizm siyosatining majburiy elementi sifatida shakllantirilganidir. OECD ma’lumotiga ko‘ra, Turkiyaning 2024–2028-yillarga mo‘ljallangan Turizm bosh rejasi iqtisodiy o‘sishni ekologik va ijtimoiy-madaniy ta’sirlar bilan muvozanatlashtirishni ko‘zda tutadi. Milliy reja bilan bir qatorda viloyatlarning o‘ziga xos turistik mahsulotlariga mos hududiy master-rejalar ishlab chiqilishi markaziy strategiya va mahalliy tashabbuslar uyg‘unligini ta’minlaydi [1].

Ikkinchi jihat — xalqaro mezonlarga asoslangan bosqichma-bosqich sertifikatlash tizimidir. 2022-yilda joriy etilgan “Turkiya ekologik va madaniy barqarorlik dasturi” barcha 81 viloyatni qamrab olgan bo‘lib, joylashtirish vositalarini barqaror boshqaruv, madaniy ta’sir, ijtimoiy-iqtisodiy ta’sir va ekologik ta’sir mezonlari bo‘yicha baholaydi [1; 2]. Dastur Global Sustainable Tourism Council (GSTC) standartlari bilan uyg‘unlashtirilgan. 2025-yil sentabriga kelib, 2 mingdan ortiq joylashtirish obyekti GSTC sertifikatiga ega bo‘lgan va 2030-yilgacha barcha tegishli obyektlarning sertifikatlash bosqichlarini yakunlashi maqsad qilingan [2]. Ushbu yondashuv barqarorlik talablarini ixtiyoriy reklama vositasidan tarmoqning umumiy sifat standartiga aylantirmoqda.

Uchinchi jihat — kichik destinatsiyalarda jamoaga asoslangan boshqaruv modelidir. UNDP, Turkiya Madaniyat va turizm vazirligi hamda xususiy sektor hamkorligidagi SENTRUM loyihasi Küçükköy, Birgi va boshqa kichik tarixiy manzillarda amalga oshirilmoqda. Loyiha barqaror boshqaruv, mahalliy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, madaniy merosni saqlash, ekologik samaradorlik va aholining xabardorligini oshirish kabi besh yo‘nalishni birlashtiradi [3]. Har bir destinatsiya uchun resurslar inventarizatsiyasi, tashrif sig‘imi, iqlim xavfi, marketing strategiyasi va manfaatdor tomonlarning vazifalarini belgilovchi harakat rejasi ishlab chiqilishi tajribaning amaliy kuchini ko‘rsatadi.

To‘rtinchi jihat — mahalliy tashabbuslarni moliyaviy va institutsional qo‘llab-quvvatlashdir. “Future is in Tourism” dasturi mahalliy turizm subyektlari va nodavlat tashkilotlariga mikrograntlar, trening, mentorlik va hamkorlik platformalarini taqdim etadi. Dastur ayollar tadbirkorligi, mahalliy hunarmandchilik, qishloq, madaniy va gastronomik turizm mahsulotlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratadi [4]. Natijada turist xarajati faqat mehmonxona va transportda emas, balki mahalliy oziq-ovqat, hunarmandchilik, gidlik, tajriba xizmatlari va oilaviy joylashtirish zanjirida qolishiga sharoit yaratiladi.

Beshinchi jihat — yashil va raqamli transformatsiyaning birgalikda olib borilishidir. Turkiya loyihalarida energiya auditi, qayta tiklanuvchi energiya, suv tejamkorligi, chiqindilarni kamaytirish, velosiped va elektr transporti bilan birga raqamli kontent, onlayn marshrutlar, destinatsiya brendingi va tashrifchilar oqimini tahlil qilish vositalari qo‘llanadi [3]. Bu esa ekologik samaradorlikni turist uchun ko‘rinadigan xizmat sifati va hudud brendiga aylantiradi.

O‘zbekiston uchun istiqbolli yo‘nalishlar

O‘zbekistonda 2026–2030-yillarga mo‘ljallangan turizmni rivojlantirish yo‘nalishlari doirasida hududlarning turistik ixtisoslashuvini belgilash, yangi mahsulotlar yaratish, ekoturizm, gastronomik va kreativ turizm, aqlli turizm hamda barqaror turizmni rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida qayd etilgan [5]. 2030-yilgacha xorijiy turistlar sonini 20 millionga, turizm xizmatlari eksportini esa 6 milliard AQSh dollaridan yuqori darajaga yetkazish maqsadi turistik o‘sishning hududiy va ekologik sifatini ham nazorat qilishni talab etadi [6]. Turkiya

tajribasidan kelib chiqib, quyidagi yo‘nalishlar istiqbolli hisoblanadi.

Birinchidan, milliy barqaror turizm standartini ishlab chiqib, uni bosqichma-bosqich joriy etish zarur. Dastlab Chimgan–Chorvoq, Zomin, Nurota, Boysun, Shahrisabz, Xiva atrofi va Farg‘ona vodiysining hunarmandchilik markazlarida GSTC mezonlariga mos pilot sertifikatlash tashkil etilishi mumkin. Baholashda suv va energiya sarfi, chiqindi boshqaruvi, mahalliy mahsulotlar ulushi, mahalliy xodimlar bandligi, madaniy merosni muhofaza qilish hamda nogironligi bo‘lgan shaxslar uchun qulaylik kabi ko‘rsatkichlar hisobga olinishi lozim.

Ikkinchidan, har bir ustuvor hududda “destinatsiyani boshqarish kengashi” yoki ixcham DMO modelini shakllantirish maqsadga muvofiq. Ushbu tuzilma hokimlik, mahalla, turizm biznesi, hunarmandlar, fermerlar, transport tashkilotlari va ta’lim muassasalarini birlashtirib, yagona marshrut, tadbirlar taqvimi, xizmat standartlari, narxlar shaffofligi va marketing siyosatini muvofiqlashtiradi. Bunday boshqaruv turistlar oqimini faqat mashhur markazlarda jamlanib qolishidan saqlab, qo‘shni qishloq va mahallalarga yo‘naltiradi.

Uchinchidan, “turizm qishlog‘i — mahalliy qiymat zanjiri” modelini rivojlantirish kerak. Turistga bir hududning o‘zida oilaviy mehmon uyi, milliy taom tayyorlash, dehqonchilik yoki hunarmandchilik tajribasi, mahalliy gid, tabiat yo‘li va madaniy tadbir taklif etilishi lozim. Bunda har bir xizmat alohida tadbirkor tomonidan ko‘rsatilsa-da, ular yagona paket va brend ostida sotiladi. Bu model ayniqsa tog‘ va cho‘l hududlari, tarixiy qishloqlar, kulolchilik, ipakchilik, kashtachilik va milliy taomlar rivojlangan manzillar uchun samaralidir.

To‘rtinchidan, mahalliy aholi, ayniqsa xotin-qizlar va yoshlar uchun kichik grant, imtiyozli kredit, mentorlik va qisqa muddatli ta’lim dasturlarini bir paketda berish zarur. Moliyalashtirish faqat bino qurishga emas, balki xizmat dizayni, xorijiy til, sanitariya, raqamli savdo, foto-video kontent, rezervatsiya tizimi va mijozlar bilan ishlash ko‘nikmalariga ham yo‘naltirilishi kerak. Turkiyaning mikrogrant va hamkorlik platformalari tajribasi kichik tashabbuslarni bozorga olib chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Beshinchidan, yashil infratuzilma va resurs tejamkorligini mahalliy turizm loyihalarining majburiy talabi sifatida belgilash lozim. Oilaviy mehmon uylari va turistik obyektlarda suv hisoblagichlari, energiya tejamkor yoritish, chiqindilarni saralash, bir martalik plastikni qisqartirish, quyosh energiyasidan foydalanish va mahalliy materiallarga ustuvorlik berish xarajatlarni kamaytiradi. Ziyoratgohlar, tog‘ yo‘llari va tabiat hududlarida tashrif sig‘imini baholash, mavsumiy cheklov va oldindan elektron ro‘yxatdan o‘tish mexanizmlari tabiatga bosimni kamaytirishi mumkin.

Oltinchidan, raqamli “mahalliy turizm pasporti” va ochiq ma’lumotlar tizimini yaratish taklif etiladi. Unda har bir destinatsiyaning obyektlari, xizmatlari, yo‘nalishlari, sertifikat holati, ekologik ko‘rsatkichlari, tadbirlar kalendari va mahalliy ishlab chiqaruvchilari aks ettiriladi. QR-kodli yo‘nalishlar, elektron chipta, turist fikr-mulohazalari va tashrif oqimi ma’lumotlari mahalliy boshqaruv

qarorlarini dalillarga asoslash imkonini beradi. Bu yondashuv O‘zbekistonda yaratilayotgan Milliy yagona turizm platformasi va ochiq statistik bazalar bilan integratsiya qilinishi mumkin [5].

Yettinchidan, natijalarni baholashda faqat turistlar soni emas, balki mahalliy iqtisodiyotda qolgan xarajat ulushi, yangi ish o‘rinlari, ayollar va yoshlar bandligi, kichik biznes daromadi, turistlarning hududda qolish muddati, mavsumiylikning pasayishi, suv va energiya sarfi, chiqindi miqdori hamda mahalliy aholining turizmga munosabati kabi indikatorlardan foydalanish zarur. Bunday mezonlar turizmning real ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik samarasini ko‘rsatadi.

Xulosa

Turkiya tajribasi barqaror mahalliy turizmning muvaffaqiyati uchta asosiy omilga bog‘liqligini ko‘rsatadi: barqarorlik talablarini milliy siyosat va standartlarga kiritish, destinatsiya darajasida mahalliy hamjamiyat ishtirokini ta’minlash hamda kichik tashabbuslarni moliyaviy, ta’limiy va raqamli vositalar bilan qo‘llab-quvvatlash. O‘zbekiston uchun bu tajribani aynan ko‘chirish emas, balki mahalla institutlari, oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik va hududlarning tabiiy-madaniy xususiyatlariga moslashtirish muhimdir.

Taklif etilgan sertifikatlash, DMO, turizm qishlog‘i, mahalliy qiymat zanjiri, yashil infratuzilma va raqamli monitoring mexanizmlari turizm daromadlarini hududlarda ko‘proq qoldirish, turistik oqimlarni muvozanatli taqsimlash va merosni asrashga xizmat qiladi. Natijada turizm O‘zbekiston hududlari uchun nafaqat tashrifchilar sonini oshiruvchi soha, balki mahalliy farovonlik, ekologik mas’uliyat va madaniy o‘zlikni mustahkamlovchi barqaror rivojlanish vositasiga aylanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. Türkiye: OECD Tourism Trends and Policies 2026. OECD Publishing, 2026. https://www.oecd.org/en/publications/oecd-tourism-trends-and-policies-2026_3fd3cd75-en/full-report/turkiye_f8ec944a.html
2. Türkiye Tourism Promotion and Development Agency. Sustainable Travel Milestone: Türkiye Reaches 2,000+ GSTC-Certified Hotels, 2025. https://goturkiye.com/branding/press-releases/sustainable-travel-milestone-turkiye-reaches-2000
3. UNDP Türkiye. SENTRUM – Sustainable Green Destinations Project, 2023–2028. https://www.undp.org/turkiye/projects/sentrum-sustainable-green-destinations-project
4. UNDP Türkiye. Future is in Tourism Support Fund. https://www.undp.org/turkiye/projects/future-tourism
5. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. O‘zbekiston turizmini 2026–2030-yillarda rivojlantirish strategiyasi bo‘yicha ilmiy yondashuvlar, 2026. https://gov.uz/en/uzbektourism/news/view/165734
6. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. 2030-yilgacha 20 million xorijiy turistga erishish bo‘yicha ustuvor vazifalar, 2026. https://gov.uz/en/uzbektourism/news/view/120827
7. O‘zbekiston Respublikasi Hukumat portali. UN Tourism bilan barqaror turizm, ekologik ta’lim va innovatsiyalar bo‘yicha hamkorlik, 2025. https://gov.uz/en/uzbektourism/news/view/65539

Иқтисодий ресурслардан фойдаланиш амалиёти ва мавжуд муаммолар

Alimov Muxammadbobur Ibragimjonovich
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, mustaqil tadqiqotchisi
100066, Toshkent shahri, Islom Karimov ko‘chasi, 49-uy
E-mail: m.alimov@tsue.uz

АННОТАЦИЯ

Мазкур тезисда иқтисодий ресурслардан фойдаланиш амалиёти, мавжуд муаммолар ва улардан фойдаланиш самарадорлигини оширишнинг устувор йўналишлари таҳлил қилинган. Тадқиқотда иқтисодий ресурсларнинг чекланганлиги, меҳнат, молиявий, табиий, моддий, ахборот ва инновацион ресурсларни рационал тақсимлаш масалалари ёритилган. Кичик бизнес субъектларида ресурслардан самарали фойдаланишга таъсир этувчи технологик, инфратузилмавий, кадрлар ва экологик омиллар тизимлаштирилган. Самарадорликни баҳолашда меҳнат унумдорлиги, капитал унумдорлиги, материал қайтими, энергия сиғими, активлар айланиши, пул айланиш цикли ва бирлик таннарх каби кўрсаткичларни комплекс қўллаш зарурлиги асосланган. Шунингдек, ресурс тежамкорлиги, рақамлаштириш, Lean Manufacturing, Just-in-Time, KPI ва SWOT-таҳлил каби ёндашувларни уйғунлаштириш орқали харажатларни оптималлаштириш, ресурс қайтимини ошириш ва кичик бизнеснинг рақобатбардошлигини мустаҳкамлаш имкониятлари кўрсатилган. Тадқиқот натижалари ресурсларни бошқаришда иқтисодий самарадорлик билан бир қаторда барқарорлик, сифат, инновация ва экологик натижаларни ҳам ҳисобга олиш зарурлигини кўрсатади.

Калит сўзлар:

иқтисодий ресурслар, ресурслар чекланганлиги, кичик бизнес, иқтисодий самарадорлик, меҳнат унумдорлиги, капитал унумдорлиги, материал қайтими, энергия сиғими, ресурс тежамкорлиги, рақобатбардошлик, KPI, SWOT-таҳлил, Lean Manufacturing, Just-in-Time, DEA.

Иқтисодий ресурслардан фойдаланиш амалиёти — бу мавжуд имкониятларни энг юқори самарадорлик билан якуний маҳсулотга айлантириш жараёнидир. Ўзбекистон ва умуман жаҳон тажрибасида бу жараён бир қатор амалий усуллар ва тизимли муаммолар билан характерланади. Бугунги кунда иқтисодий ресурслардан фойдаланишда иккита асосий ёндашув устуворлик қилмоқда: Рақамлаштириш ва "Ақлли" технологиялар: Ишлаб чиқаришда ресурслар сарфини реал вақт режимида назорат қилиш (IoT). Масалан, қишлоқ хўжалигида сувни тежовчи томчилатиб суғориш тизимлари. Ресурс тежамкорлиги (Lean Production): Ишлаб чиқариш жараёнидаги ҳар қандай исрофгарчиликни (вақт, хомашё, ҳаракат) йўқотишга қаратилган "тежамкор ишлаб чиқариш" моделлари. Айланма (Циркуляр)

иқтисодиёт: Ресурслардан қайта-қайта фойдаланиш, чиқиндисиз технологияларни жорий этиш.

Ресурслардан фойдаланиш самарадорлигига тўсқинлик қилувчи асосий муаммоларни қуйидагича гуруҳлаш мумкин:

А. Технологик муаммолар

Кўпгина корхоналарда маънан ва жисмонан эскирган асбоб-ускуналарнинг мавжудлиги. Бу хомашё ва энергия сарфининг меъёрдан юқори бўлишига олиб келади.

Натижа: Маҳсулот таннархининг баландлиги ва рақобатбардошликнинг пастлиги.

Б. Инфратузилмавий чекловлар

Энергия ресурслари (электр энергияси, табиий газ) таъминотидаги барқарорликнинг етишмаслиги.

Муаммо: Ишлаб чиқаришнинг тўхтаб қолиши ёки ресурсларнинг нотекис тақсимланиши иқтисодий йўқотишларга сабаб бўлади.

В. Меҳнат ресурсларининг сифати (Квалификация)

Замонавий технологиялар мавжуд бўлса-да, уларни бошқара оладиган юқори малакали кадрларнинг етишмаслиги.

Муаммо: Инсон капиталидан фойдаланиш коэффициентининг пастлиги.

Г. Экологик ва табиий чекловлар

Сув ресурсларининг танқислиги ва ерларнинг шўрланиши. Бу айниқса Ўзбекистон иқтисодиёти учун энг долзарб муаммолардан биридир.

Муаммоларни ҳал этиш йўналишлари

Ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш учун қуйидаги стратегик қадамлар қўйилмоқда:

Инновацияларга инвестиция киритиш: Энергия тежовчи технологияларни жорий қилган корхоналарга солиқ имтиёзлари бериш.

Дуал таълим тизими: Таълимни ишлаб чиқариш билан интеграция қилиш орқали кадрлар салоҳиятини ошириш.

Бозор механизмларини кучайтириш: Ресурслар (ер, сув, энергия) учун бозор нархларини шакллантириш, бу ўз-ўзидан тежамкорликни рағбатлантиради.

Ресурслардан фойдаланиш амалиётида асосий муаммо — ресурсларнинг чекланганлиги эмас, балки улардан фойдаланишдаги самарасизликдир.

Пол Самуэльсон ва Уильям Нордхауснинг “Economics” асарида иқтисодий ресурслар иқтисодиётнинг асосий тушунчаларидан бири сифатида талқин қилинган. Муаллифлар иқтисодий ресурсларни товар ва хизматлар

ишлаб чиқаришда қўлланиладиган барча омиллар деб таъкидлайдилар. Уларнинг фикрича, инсон эҳтиёжлари чексиз, ресурслар эса чекланган бўлгани учун улардан оқилона ва самарали фойдаланиш ҳар қандай иқтисодий тизимнинг асосий мақсадидир.

Асарда иқтисодий ресурслар тўрт асосий турга бўлинади: ер (табиий ресурслар), меҳнат, капитал ва тадбиркорлик қобилияти. Ер ресурсларига табиат томонидан берилган барча бойликлар — ер майдони, сув, ўрмонлар, нефть, газ, минераллар киради. Меҳнат — инсоннинг жисмоний ва ақлий меҳнати бўлиб, унинг самарадорлиги меҳнат унумдорлиги билан ўлчанади. Капитал эса инсон томонидан яратилган воситалар — машиналар, ускуналар, бинолар, технологиялар ва инфратузилмаларни ўз ичига олади. Тадбиркорлик қобилияти ресурсларни бирлаштириш, улардан фойдаланиш йўлларини топиш, таваккалчиликка бориш ва инновация киритиш қобилияти сифатида таърифланади.

Муаллифлар ресурслар чекланган бўлгани учун жамият олдида доимо учта асосий савол туради: нимани ишлаб чиқариш керак, қандай усулда ишлаб чиқариш лозим ва ким учун ишлаб чиқариш керак? Бу саволларга жавоб беришда ресурслардан самарали фойдаланиш ва имконият қиймати тушунчалари муҳим ўрин тутади. Имконият қиймати ресурсларни бир мақсадга йўналтириш орқали бошқа имкониятдан воз кечиш нархини англатади. Масалан, капитални янги ускуналарга сарфлаш билан бир вақтда бошқа соҳани молиялаштириш имкониятидан маҳрум бўлинади.

Асарда ресурслардан самарали фойдаланиш Парето самарадорлиги тушунчаси орқали тушунтирилади. Агар ресурслар шундай тақсимланган бўлсаки, ҳеч бир шахснинг ҳолатини бошқа бировнинг манфаатига зарар етказмасдан яхшилаб бўлмаса, у ҳолда бу самарали тақсимланган ресурслар ҳисобланади.

Самуэльсон ва Нордхаус ишлаб чиқариш имкониятлари чизиғи (Production Possibility Curve — PPC) моделини ҳам келтиради. Бу чизиқ ресурслар чекланган шароитда жамият қайси икки махсулотни қай даражада ишлаб чиқариши мумкинлигини кўрсатади. PPC ташқига силжиши иқтисодий ўсишни англатади ва бу капиталга инвестициялар, янги технологиялар жорий этиш ва меҳнат малакасини ошириш натижасида содир бўлади[1].

Хулоса қилиб айтганда, “Economics” асарида иқтисодий ресурслар чекланганлиги, улардан самарали фойдаланиш зарурлиги, имконият қиймати, самарадорлик ва инновациянинг ролига алоҳида эътибор қаратилган. Муаллифлар ресурслардан фойдаланиш нафақат иқтисодий ўсиш, балки жамият фаровонлигига эришишда ҳам ҳал қилувчи омил эканини таъкидлайдилар.

[1] Samuelson, P. A., & Nordhaus, W. D. Economics. – McGraw-Hill Education, New York, 2010

Иқтисодий ресурслар — ишлаб чиқариш фаолиятини амалга оширишда асосий омил бўлиб, улардан самарали фойдаланиш мамлакат иқтисодиётининг барқарор ўсиши ва ижтимоий тараққиётининг асосий кафолатларидан биридир. Бошқа ресурслардан фарқли ўлароқ, иқтисодий ресурслар — чекланган ва рационил тақсимланиши талаб қилинадиган омиллардир. Уларга меҳнат, капитал, табиий ресурслар, тадбиркорлик қобилияти ва замонавий шароитда — ахборот ва инновация киритилади.

Иқтисодий ресурслар — бу жамиятнинг ишлаб чиқариш жараёнида фойдаланадиган барча моддий, меҳнат ва молиявий воситалардир. Уларга табиий бойликлар, ишчи кучи, асосий фондлар, молиявий ва ахборот ресурслари киради. Лекин ушбу ресурслар миқдори чексиз эмас. Шу боис, иқтисодий фаннинг асосий муаммоларидан бири — ресурслар чекланганлиги ва улардан оқилона фойдаланиш масаласидир.

Рационал фойдаланиш деганда ресурсларни шундай тақсимлаш ва ишлатиш тушуниладики, натижада минимал харажат билан максимал иқтисодий фойда (самара)га эришилади. Бу тамойил иқтисодий самарадорлик, ресурс тежамкорлиги ва ишлаб чиқаришнинг барқарор ўсишига хизмат қилади.

Рационал фойдаланишнинг асосий йўналишлари қуйидагилар:

Ишлаб чиқариш жараёнларини автоматлаштириш ва инновацияларни жорий этиш — ресурс сарфини камайтиради ва маҳсулот ҳажмини оширади;

Энергия ва хомашё тежамкор технологияларни қўллаш — табиий ресурслардан оқилона фойдаланишни таъминлайди;

Логистика ва таъминот занжирини оптималлаштириш — вақт ва транспорт харажатларини қисқартиради;

Қайта ишлаш ва қайта тиклаш усулларини ривожлантириш — чиқиндилардан янги маҳсулот яратиш имконини беради.

Ресурслар чекланганлиги шундан иборатки, инсон эҳтиёжлари доимий равишда ўсиб бораётган бўлса-да, уларни қондириш воситалари — яъни меҳнат, ер, капитал ва вақт — ҳар доим етарли эмас. Шунинг учун жамият ҳар доим "нимани, қандай ва ким учун ишлаб чиқариш керак?" деган учта асосий иқтисодий саволга жавоб излайди.

Чекланган ресурслар шароитида иқтисодий бошқарувда қуйидаги ёндашувлар муҳим аҳамиятга эга:

Иқтисодий моделлаштириш ва прогнозлаш — ресурслар тақсимотини аниқлаш ва эҳтимолий самарани баҳолаш имконини беради;

Оптимал қарорлар қабул қилиш алгоритмлари (масалан, Simplex ёки Dual Simplex) — чекланган имкониятларда энг самарали ечимни топишга ёрдам беради;

Институционал ислоҳотлар ва бозор механизмлари — ресурсларни эркин ва самарали ҳаракатланиши учун шароит яратади.

Иқтисодий ресурсларнинг чекланганлиги — бу иқтисодий тараққиётнинг объектив қонунияти бўлиб, ундан қочиб бўлмайди. Аммо улардан рационал фойдаланиш орқали жамият ва корхоналар иқтисодий самарадорликка, барқарор ўсишга ва инқирозлар хавфини камайтиришга эришишлари мумкин. Шунинг учун ҳар бир корхона, тармоқ ва давлат сиёсати даражасида ресурс тежамкорлиги, инновация ва самарали бошқарувни устувор йўналиш сифатида белгилаш зарур.

Ўзбекистонда хусусан кичик ва ўрта бизнес субъектларининг молия ресурсларига етишига оид қатор ислоҳотлар амалга оширилган бўлса-да, амалиётда қатор муаммолар сақланиб қолмоқда. Молиялаштиришда асосий масала сифатида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

Кичик бизнес учун кредит олишнинг мураккаблиги: банклар томонидан талаб қилинадиган гаров талаблари кўп ҳолларда тадбиркорлар имкониятидан юқори бўлади;

Фоиз ставкалари баландлиги: айниқса хусусий бизнес учун узоқ муддатли ва арзон кредитлар кам ёки мавжуд эмас; **Молиявий саводхонлик етишмаслиги**: кўплаб тадбиркорлар бизнес режа тузиш, ҳисоб-китоб юритиш бўйича етарли билим ва кўникмага эга эмас. Меҳнат ресурслари ишлаб чиқариш жараёнининг муҳим омили ҳисобланади. Айниқса, демографик ўсиш юқори бўлган Ўзбекистонда меҳнат ресурслари етарли миқдорда мавжуд.

Бироқ к**асбий малакали кадрлар етишмовчилиги**: ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва IT соҳаларида малакаси юқори мутахассисларга талаб юқори, лекин таклиф кам; **Ёшлар ўртасида ишсизлик**: айрим йўналишларда иш ўринлари мавжуд бўлса-да, ёшлар уларга мос келмайдиган сабаблардан фойдаланилмайди; **Эмиграция**: меҳнатга лаёқатли аҳоли қисми чет элда ишлашни афзал кўради, бу эса маҳаллий ресурслар танқислигига олиб келмоқда. Ишлаб чиқариш самарадорлиги ва рақобатбардошлик даражаси катта даражада технологиялардан фойдаланиш билан боғлиқ. Ўзбекистонда технологиялардан фойдаланиш қуйидаги ҳолатларда муаммоли бўлиб қолмоқда: **Эски ускуналар ва технологиялар**: кўплаб саноат корхоналарида совет даври ускуналари ҳануз фаолият юритмоқда; **Инновацияларга сармоя етишмаслиги**: янги технологик ечимларни жорий этиш учун моддий ресурслар ва мутахассислар етишмайди; **Интеллектуал мулкни ҳимоя қилиш тизимининг ривожланмаганлиги**: бу ҳолат янги ихтироларни амалга оширишни қийинлаштиради. Инфратузилма — иқтисодий фаолиятнинг таянчи. Самарали логистика, транспорт, электр ва интернет каби инфратузилма турлари юқори даражада фаолият юритиши керак. Бироқ: **Қишлоқ жойларда инфратузилманинг етарли эмаслиги**: тадбиркорликни ривожлантиришга тўсиқ бўлмоқда; **Энергия таъминотида узилишлар**:

айниқса қишлоқ хўжалиги ва кичик ишлаб чиқаришда электр таъминотидаги узилишлар катта муаммо; **Кўп ҳудудларда интернет тезлиги ва барқарорлиги паст**: рақамли иқтисодиёт ривожига тўсиқ бўлмоқда.

2.2.1 - жадвал.

Ресурс тури	Амалдаги ҳолат	Асосий муаммолар	Самарадорликни ошириш бўйича таклифлар
Меҳнат ресурслари	Ишчи кучининг сони ортиб бормоқда, лекин малака даражаси етарли эмас	Таълим тизими ва меҳнат бозори талаблари ўртасида номутаносиблик	Касбий тайёргарлик ва қайта тайёрлаш марказларини кучайтириш
Молиявий ресурслар	Давлат ва тижорат банклари кредитлари орқали молиялаштириш имконияти мавжуд	Кичик бизнес учун фоиз ставкалари юқори, кафолат талаблари қаттиқ	Лизинг, микрофинанс ва грант дастурларини кенгайтириш
Табиий ресурслар	Сув, ер ва энергия манбалари катта ҳажмда мавжуд	Ресурсларни қайта ишлаш ва тежамкор фойдаланиш маданияти паст	“Яшил иқтисодиёт” тамойилларини тармоқлар кесимида жорий этиш
Ахборот ресурслари	Электрон ҳукумат ва рақамли хизматлар ривожланмоқда	Корхоналарда маълумотлар тизими тарқоқ ва ягона база йўқ	Миллий рақамли платформа орқали ресурслар мониторингини йўлга қўйиш

А.П. Киселёв ўзининг “Экономика природопользования и ресурсосбережения” асарида иқтисодий ресурсларни жамиятнинг барқарор ривожланиши асоси сифатида талқин қилади. Унинг фикрича, ресурслар фақат иқтисодий жараёнларни таъминловчи омил эмас, балки табиий муҳит, ижтимоий тараққиёт ва технологиялар билан узвий боғланган мураккаб тизимдир. Шу боис ресурсларга нисбатан иқтисодий муносабатлар фақат фойда олиш эмас, балки узоқ муддатли барқарорлик ва экологик хавфсизликни таъминлаш нуқтаи назаридан кўриб чиқилиши керак.

Муаллиф ресурсларни уч асосий тоифага ажратади:

Табиий ресурслар (ер, сув, минераллар, ўрмонлар ва энергия манбалари);

Иқтисодий ресурслар (меҳнат, капитал, тадбиркорлик, ахборот ва инновациялар);

Экологик ресурслар (атроф муҳит, биологик хилма-хиллик, атмосфера).

У иқтисодий ресурсларнинг чекланганлиги ва улардан самарали фойдаланиш зарурлигини таъкидлаб, “ресурс тежамкорлик” тушунчасини асосий тамойил сифатида келтиради. Киселёвга кўра, ресурс тежамкорлик — бу ресурсларни кам сарфлаб, кўпроқ иқтисодий натижага эришиш, шу билан бирга табиатга зарар етказмасликдир. У буни “минимум ресурс – максимум фойда – ноль экологик зарар” формуласи орқали изоҳлайди.

Асарда айтилишича, ресурслардан самарали фойдаланишни таъминлаш учун корхоналар:

ишлаб чиқариш технологияларини модернизация қилиши;

қайта тикланувчи ресурслардан фойдаланишга ўтиши;

энергия тежайдиган ускуналар ва инновацион технологияларни жорий этиши;

чиқиндиларни қайта ишлаш, “яшийди цикл” (life cycle) таҳлилини қўллаши керак.

Муаллиф, шунингдек, ресурслар иқтисодиётини экологик иқтисодиёт билан бирлаштириш зарурлигини таъкидлайди. Унинг фикрича, иқтисодий ресурслардан фойдаланишда “фақат иқтисодий фойда эмас, балки ижтимоий ва экологик оқибатлар ҳам ҳисобга олиниши” лозим. Бу иқтисодий қарорларда “устувор фойда” эмас, “устувор барқарорлик” тамойилини қўллаш зарурлигини билдиради.

Асарнинг асосий хулосалари қуйидагича:

Ресурслар табиий ва иқтисодий жараёнларни боғлаб турувчи стратегик омилдир.

Табиий ресурслар чекланган бўлгани учун уларни тежаш ва қайта тиклаш иқтисодий барқарорликнинг асосидир.

Иқтисодий ресурслардан самарали фойдаланиш инновациялар, рационал бошқарув ва экологик масъулият билан боғлиқ.

Барқарор ривожланиш учун ресурс тежамкор технологиялар, қайта ишлаш ва альтернатив энергия манбалари муҳим ҳисобланади.

Иқтисодий фаолиятда ресурсни тежаш нафақат харажатларни қисқартиради, балки рақобатбардошлик ва экологик хавфсизликни оширади.

Аникин ва Рудченко асарида иқтисодий ресурслар корхонанинг барча ишлаб чиқариш, таъминот, сотув ва хизмат кўрсатиш жараёнларида иштирок этувчи логистик тизимнинг асосий элементи сифатида қаралади. Муаллифлар ресурсларни фақат иқтисодий категория эмас, балки логистик бошқарувнинг объектлари сифатида талқин қилади.Улар иқтисодий ресурсларни қуйидаги турларга ажратади:Моддий ресурслар – хомашё, материаллар, бутловчи қисмлар, тайёр маҳсулотлар;Молиявий ресурслар – корхона маблағлари, айланма капитал, инвестициялар;Меҳнат ресурслари – ходимларнинг малакаси, меҳнат унумдорлиги;Ахборот ресурслари – маълумотлар, электрон логистика тизимлари (ERP, WMS, TMS);Инфратузилма ресурслари – омборлар, транспорт воситалари, коммуникациялар. Асарда таъкидланишича, корхона самарадорлигини ошириш учун ресурсларни шунчаки эгаллаш етарли эмас; уларни тўғри жойлаштириш, ҳаракатлантириш, захиралаш ва қайта ишлатиш лозим. Шу нуқтаи назардан ресурслар логистикада “товарлар, маълумотлар ва пул оқимининг манбаси ва натижаси” сифатида қаралади. Муаллифлар қуйидаги тамойилларни келтирадилар: “Керакли ресурс –

керакли жойда – керакли вақтда – минимал харажат билан” (7R логистика қоидаси); Ресурслардан нотўғри фойдаланиш натижасида ортиқча захиралар, молиявий музлатилган капитал, кам маъсулият ва рақобатбардошлик пастлаши юзага келади; Ресурслар ҳаракати материал оқими (material flow)нинг бир қисми сифатида таҳлил қилиниши керак; Логистика ресурслар самарадорлигини ABC/XYZ таҳлил, EOQ (Economic Order Quantity) модели, Just-in-Time (JIT), Kanban каби усуКичик бизнесда ресурс самарадорлигининг ўзига хос хусусиятлари

Кичик бизнес самарадорлигини баҳолаш йирик корхона таҳлилини механик кўчиришни англатмайди. Мулкдор ва бошқарув функцияларининг бирлашиши, молиявий чекловлар, соддалаштирилган ҳисоб, ходимларнинг кўп функциялилиги, ташқи шокларга сезгирлик ва тез қарор қабул қилиш кичик субъектнинг ўзига хос белгиларидир. OECD корхона ҳажми ва меҳнат унумдорлиги ўртасида, айниқса капитал сиғими юқори саноатда, барқарор боғлиқликни кўрсатади.[2] Билимга асосланган хизматларда эса ихтисослашув, рақамли воситалар ва ниша бозорлар унумдорлик тафовутини қисқартириши мумкин.

Д.Стори кичик бизнес секторини бир хил хусусиятларга эга корхоналар тўплами эмас, балки ёш, ҳажм, тармоқ, ўсиш мақсади ва мулкдорнинг мотивацияси бўйича кескин фарқланадиган субъектлар мажмуаси сифатида кўради.[3] Бу ҳолат самарадорликни баҳолашда таққосланувчанлик талабини кучайтиради. Масалан, саноат микрофирмасини савдо корхонаси ёки рақамли хизмат кўрсатувчи субъект билан ягона ишлаб чиқариш чегарасида таққослаш нотўғри хулосаларга олиб келиши мумкин. Шунинг учун тармоқлар бўйича алоҳида самарадорлик чегараларини қуриш, корхона ҳажмини назорат қилиш ёки метачегара ёндашувидан фойдаланиш талаб этилади.

Кичик бизнеснинг молиявий ресурсларга кириш имконияти ҳам самарадорлик кўрсаткичларига икки томонлама таъсир қилади. Кредит ва лизинг ресурслари ускуналарни янгилаш ҳамда айланма маблағни тўлдириш имконини берса, юқори фоиз харажатлари ва қисқа муддатли қарзлар ликвидлик хавфини оширади. Т.Бек ва А.Демиргуч-Кунт тадқиқотларида молиялаштириш чекловлари кичик ва ўрта бизнес ривожланишига тўсқинлик қилувчи асосий омиллардан бири сифатида кўрсатилган.[4] Шу сабабли молиявий ресурс самарадорлиги қарз ҳажмининг ўзи билан эмас, жалб қилинган маблағлар ҳисобига яратилган қўшимча натижа, фоиз харажатларини қоплаш ва пул оқимининг барқарорлиги билан баҳоланиши

[2]OECD. Labour productivity patterns across firm sizes // OECD Compendium of Productivity Indicators 2026. — Paris: OECD Publishing, 2026. https://doi.org/10.1787/734a5e68-en (мурожаат санаси: 14.08.2026).
[3]Storey, D.J. Understanding the Small Business Sector. — London: Routledge, 1994. — 368 p.
[4]Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint // Journal of Banking & Finance. — 2006. — Vol. 30, No. 11. — P. 2931–2943. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.009.

лозим.

Рақамлаштириш ҳам тармоққа мос баҳоланади: роботлар сони барча кичик субъектлар учун универсал мезон эмас, савдо ва хизматларда электрон тўлов, CRM, булутли ҳисоб ва электрон савдо кўпроқ ахборот беради. OECD кичик бизнесда рақамли трансформация кўпинча маъмурий ва маркетинг функцияларидан бошланишини таъкидлайди.[5] Шунинг учун рақамлаштириш самарадорликнинг ўзи эмас, унинг босқичма-босқич индекс билан ўлчанадиган детерминанти сифатида қаралади.

Самарадорлик барқарорлик билан ҳам боғлиқ: малака, техник хизмат ёки мижозлар билан ишлаш харажатларини кескин қисқартириш жорий рентабелликни оширса-да, узоқ муддатли натижани ёмонлаштириши мумкин. Шу боис фойда билан бирга пул оқими, айланма капитал, сифат, мижозни сақлаш, инновация ва экологик ресурс сиғими кузатилади. Баланслашган кўрсаткичлар тизими бу натижаларни боғлайди, аммо самарадорликни ҳисобловчи эконометрик усул эмас, бошқарув мониторинги воситасидир.[6]

Ресурслар самарадорлигининг хусусий кўрсаткичлари

Кичик бизнес ресурсларидан фойдаланишни дастлаб хусусий коэффициентлар орқали баҳолаш мақсадга мувофиқ. Уларнинг афзаллиги ҳисоблаш ва талқин қилишнинг соддалиги, камчилиги эса битта ресурс натижасида бошқа ресурслар таъсири ҳам акс этишидадир. Масалан, бир ходимга тўғри келадиган маҳсулот ҳажмининг ўсиши ходим малакаси билан бирга янги ускуна, сифатли хомашё ёки бозор нархининг кўтарилиши ҳисобига юз бериши мумкин. Шу сабабли хусусий кўрсаткичлар комплекс ва чегаравий баҳолашнинг биринчи босқичи сифатида қаралади.

Меҳнат унумдорлиги натижанинг меҳнат сарфига нисбати билан аниқланади:

$$LP_{rst} = Y^{real}_{rst} / L_{rst}. \quad (1)$$

бу ерда: LP_{rst} — r-ҳудуд, s-тармоқ ва t-йилда кичик бизнесда меҳнат унумдорлиги; Y^{real}_{rst} — доимий нархлардаги маҳсулот, хизмат ёки қўшилган қиймат; L_{rst} — бандлар ўртача сони ёки жами ишланган киши-соатлар. Ходимлар сони қўлланилганда кўрсаткич «бир бандга тўғри келадиган реал натижа», киши-соат қўлланилганда эса «меҳнат соати унумдорлиги» деб аниқ номланиши лозим. Турли йиллар маълумотларини жорий нархларда таққослаш инфляция таъсирини самарадорлик ўсиши сифатида нотўғри талқин қилишга олиб келади.

Капитал унумдорлиги натижанинг асосий капитал ёки капитал хизматларига нисбатини ифодалайди. Асосий капиталга киритилган йиллик инвестиция капитал захираси билан бир хил эмас. Агар статистикада кичик

[5]OECD. The Digital Transformation of SMEs. — Paris: OECD Publishing, 2021. https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en.
[6]Kaplan, R.S., Norton, D.P. The Balanced Scorecard — Measures That Drive Performance // Harvard Business Review. — 1992. — Vol. 70, No. 1. — P. 71–79.

бизнес асосий фондларининг ўртача йиллик қиймати мавжуд бўлмаса, маҳсулот ҳажмини инвестиция оқимига бўлиш «фонд қайтими» деб эмас, «инвестиция қайтими» ёки «инвестиция сиғими» деб талқин қилиниши керак. Имкон мавжуд бўлганда капитал захираси доимий инвентаризация усули орқали шакллантирилади.

2.2.2-жадвал. Кичик бизнесда ресурслардан фойдаланишнинг хусусий кўрсаткичлари

Ресурс йўналиши	Кўрсаткич ва ҳисоблаш мантиғи	Иқтисодий талқин	Мақбул йўналиш
Меҳнат	Меҳнат унумдорлиги = реал натижа / бандлар ёки киши-соат	Бир ходим ёки меҳнат соатига яратилган реал маҳсулот, хизмат ёки қўшилган қиймат.	Юқори
Асосий капитал	Капитал унумдорлиги = реал натижа / ўртача капитал захираси	Асосий воситалар қийматининг натижа яратиш қобилияти.	Юқори
Инвестиция	Инвестиция қайтими = қўшимча реал натижа / инвестиция оқими	Жорий инвестициянинг кейинги давр натижасига таъсири; вақт лаги ҳисобга олинади.	Юқори
Моддий	Материал қайтими = реал маҳсулот / материал харажати	Хомашё ва материал сарфининг маҳсулотга айланиш даражаси.	Юқори
Энергетик	Энергия сиғими = энергия сарфи / реал натижа	Маҳсулот ёки хизмат бирлигига энергия истеъмоли.	Паст
Молиявий	Активлар айланиши = соф тушум / ўртача активлар	Молиявий ва мулкий база қанча сотув яратганини кўрсатади.	Юқори
Айланма капитал	Пул айланиш цикли = DIO + DSO − DPO	Захира ва дебиторликка боғланган маблағнинг нақд пулга қайтиш муддати.	Паст
Харажат	Бирлик таннарх = жами ишлаб чиқариш харажати / маҳсулот ҳажми	Натижа бирлигига тўғри келадиган ресурс сарфи.	Паст

Манба: унумдорлик ва молиявий таҳлил методологиялари асосида муаллиф томонидан тизимлаштирилган.

1.3.16-жадвалда қайтим ва унумдорлик учун юқори, сиғим ва сарф учун паст қиймат мақбул деб олинган. Интеграл индекс тузилса, йўналишлар стандартлаштиришдан олдин бир хиллаштирилиб, вазнлар назарий ёки маълумотга таянган усулда белгиланиши шарт; акс ҳолда оддий йиғиндининг иқтисодий мазмуни ноаниқ қолади.

Молиявий натижалар корхона ҳисоботи ёки гипотетик субъект мисолида алоҳида баҳоланади. Сотув рентабеллиги операцион фойданинг соф тушумга, активлар ва хусусий капитал рентабеллиги эса соф фойданинг тегишли ўртача базага нисбатидир. Махражлар иқтисодий жиҳатдан фарқ қилгани учун «фойда/харажатлар ёки активлар» каби умумий формула қўлланилмайди.

Ликвидлик ва қарз юки барқарорликни, рентабеллик даромаддорликни ифодалайди; улар ўзаро алмаштирилмайди.

Тармоқ хусусияти натижа кўрсаткичини танлашда ҳал қилувчи аҳамиятга эга. Саноатда маҳсулот ёки қўшилган қиймат, хизматларда хизматлар қиймати ёки сифатга мослаштирилган хизмат сони, савдода эса ялпи маржа ёки қўшилган қиймат мақбул натижа ҳисобланади. Савдо айланмасини ходимлар сонига бўлиш сотилган товарларнинг харид қиймати ва нарх даражасини ҳам қамраб олгани учун ресурс самарадорлигини юқори кўрсатиши мумкин. Шу боис тармоқлар бўйича индикаторлар қуйидагича табақалаштирилади.

2.2.3-жадвал. Асосий тармоқлар бўйича самарадорлик кўрсаткичларини табақалаштириш

Тармоқ	Асосий натижа кўрсаткичи	Устувор ресурс кўрсаткичлари	Методик изоҳ
Саноат	Реал саноат маҳсулоти ёки қўшилган қиймат	Меҳнат ва капитал унумдорлиги; материал қайтими; энергия сиғими; қувватдан фойдаланиш	Капитал ва материал сиғими юқори; тармоқ ичида технологик гуруҳлаш зарур.
Хизматлар	Реал хизматлар ҳажми ёки қўшилган қиймат	Бир ходимга хизмат; меҳнат соати унумдорлиги; рақамли каналлар улуши; мижозни сақлаш	Натижа сифати ва номоддий ресурслар таъсири юқори; хизмат турлари алоҳида таққосланади.
Савдо	Ялпи маржа ёки қўшилган қиймат; заруратда реал товар айланмаси	Захиралар айланиши; савдо майдони қайтими; пул айланиш цикли; логистика харажати	Товар айланмаси юқори бўлиши қўшилган қиймат юқорилигини англатмайди; маржа афзал.

Манба: тармоқларнинг ресурс ва натижа хусусиятларидан келиб чиқиб муаллиф томонидан тузилган.

Материал ва энергия кўрсаткичларида маълумот мавжудлиги асосий чекловдир. Корхонада электр энергияси, ёқилғи, сув ва хомашё сарфи ҳисобланади, аммо агрегат кесимда кичик бизнесга тегишли энергия сарфи доим очиқ эмас. Шу ҳолда индикатор DEA моделига сунъий киритилмай, маълумотли танланма ёки гипотетик корхонада қўшимча блок сифатида баҳоланади. «Яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегияси энергия ва табиий ресурслар самарадорлигини устувор вазифа сифатида белгилайди.[7]

Самарадорликни комплекс ва чегаравий баҳолаш усуллари

Коэффициент таҳлили ресурсларнинг алоҳида турлари бўйича ўзгаришни кўрсатади, лекин кўп ресурс ва кўп натижа мавжуд шароитда ягона

[7]Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги ПҚ-4477-сон «2019–2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг “яшил” иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида»ги қарори. https://lex.uz/docs/4539502 (мурожаат санаси: 14.08.2026).

нисбий самарадорлик мезонини бермайди. Шунинг учун кичик бизнес фаолиятини ҳудуд ва тармоқ кесимида комплекс баҳолашда маълумотлар қобиғини таҳлил қилиш — DEA усулидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ. А.Чарнс, В.Купер ва Э.Роудс таклиф этган DEA ёндашуви бир нечта ресурс ва натижани олдиндан функционал шакл белгиламасдан ягона чегарада баҳолаш имконини беради.[8]

Кичик бизнес субъектлари ва уларнинг ҳудудий-тармоқ гуруҳлари турли миқёсда фаолият юритгани сабабли ўзгарувчан миқёс самарасига асосланган BCC модели асосий модель сифатида қабул қилинади. Р.Банкер, А.Чарнс ва В.Купер ишлаб чиққан ушбу модель соф техник самарадорликни миқёс таъсиридан ажратиш имконини беради.[9] Ресурсга йўналтирилган BCC модели қуйидаги кўринишда ифодаланади:

$$\min \theta_o;$$
$$\Sigma_j \lambda_j x_{ij} \le \theta_o x_{io}; \quad \Sigma_j \lambda_j y_{qj} \ge y_{qo};$$
$$\Sigma_j \lambda_j = 1; \quad \lambda_j \ge 0. \quad (2)$$

бу ерда: x_{ij} — j-кузатув бирлигининг i-ресурси; y_{qj} — q-натижаси; λ_j — эталон комбинация вазнлари; θ_o — баҳоланаётган o-бирликнинг радиал техник самарадорлик коэффициенти. $0<\theta_o\le 1$ бўлиб, $\theta_o=1$ ҳолати кузатув бирлиги чегарада жойлашганини, $1-\theta_o$ эса натижани камайтирмасдан ресурсларни пропорционал қисқартириш имкониятини кўрсатади. Бироқ радиал қисқаришдан кейин айрим ресурс ёки натижа бўйича қолдиқлар — slacklар сақланиши мумкин. Шу сабабли мақсадли ресурс ҳажмлари радиал қисқариш ва slackларни биргаликда ҳисобга олган ҳолда аниқланади. Норадиал SBM модели ҳам ресурслар бўйича номутаносиб ортиқчаликларни баҳолашда қўшимча текширув сифатида қўлланилиши мумкин.[10]

ХУЛОСА

Тадқиқот натижаларини умумлаштириш асосида иқтисодий ресурслардан фойдаланиш самарадорлиги уларнинг миқдори билангина эмас, балки ресурсларнинг натижага айланиш даражаси, уларни тақсимлаш сифати ва бошқарув қарорларининг асосланганлиги билан белгиланиши аниқланди. Кичик бизнесда молиявий ва моддий ресурсларнинг чекланганлиги шароитида ҳар бир ресурс бирлигидан максимал иқтисодий натижа олиш муҳим аҳамиятга эга.

Шу билан бирга, самарадорликни фақат рентабеллик билан баҳолаш етарли

[8]Charnes, A., Cooper, W.W., Rhodes, E. Measuring the Efficiency of Decision Making Units // European Journal of Operational Research. — 1978. — Vol. 2, No. 6. — P. 429–444. https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8.

[9]Banker, R.D., Charnes, A., Cooper, W.W. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis // Management Science. — 1984. — Vol. 30, No. 9. — P. 1078–1092. https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078.

[10]Tone, K. A Slacks-Based Measure of Efficiency in Data Envelopment Analysis // European Journal of Operational Research. — 2001. — Vol. 130, No. 3. — P. 498–509. https://doi.org/10.1016/S0377-2217(99)00407-5.

эмас. Меҳнат унумдорлиги, капитал ва материал қайтими, энергия сиғими, активлар айланиши, пул айланиш цикли ва маҳсулот таннархи каби кўрсаткичларни комплекс қўллаш ресурслардан фойдаланишдаги ички захираларни аниқлаш имконини беради. Рақамлаштириш, инновация, Lean Manufacturing ва Just-in-Time ёндашувлари ортиқча сарфларни камайтириш ва ишлаб чиқариш жараёнларини тезлаштиришга хизмат қилади.

Натижада ресурсларни рационал бошқариш харажатларни оптималлаштириш, меҳнат унумдорлигини ошириш, маҳсулот ва хизматлар рақобатбардошлигини кучайтириш ҳамда корхонанинг молиявий барқарорлигини таъминлаш учун муҳим шарт сифатида намоён бўлади. Шу сабабли кичик бизнес субъектларида ресурслар самарадорлигини баҳолаш ва бошқариш тизимини тармоқ хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда комплекс ёндашув асосида такомиллаштириш мақсадга мувофиқ.

АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Samuelson, P. A., Nordhaus, W. D. Economics. — New York: McGraw-Hill Education, 2010.

2. Киселёв, А. П. Экономика природопользования и ресурсосбережения.

3. OECD. Labour Productivity Patterns across Firm Sizes // OECD Compendium of Productivity Indicators 2026. — Paris: OECD Publishing, 2026. https://doi.org/10.1787/734a5e68-en.

4. Storey, D. J. Understanding the Small Business Sector. — London: Routledge, 1994. — 368 p.

5. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. Small and medium-size enterprises: Access to finance as a growth constraint // Journal of Banking & Finance. — 2006. — Vol. 30, No. 11. — P. 2931–2943. https://doi.org/10.1016/j.jbankfin.2006.05.009.

6. OECD. The Digital Transformation of SMEs. — Paris: OECD Publishing, 2021. https://doi.org/10.1787/bdb9256a-en.

7. Kaplan, R. S., Norton, D. P. The Balanced Scorecard — Measures That Drive Performance // Harvard Business Review. — 1992. — Vol. 70, No. 1. — P. 71–79.

8. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. 2019–2030 йиллар даврида Ўзбекистон Республикасининг «яшил» иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида: ПҚ-4477-сон қарор, 2019 йил 4 октябрь. https://lex.uz/docs/4539502.

9. Charnes, A., Cooper, W. W., Rhodes, E. Measuring the Efficiency of Decision Making Units // European Journal of Operational Research. — 1978. — Vol. 2, No. 6. — P. 429–444. https://doi.org/10.1016/0377-2217(78)90138-8.

10. Banker, R. D., Charnes, A., Cooper, W. W. Some Models for Estimating Technical and Scale Inefficiencies in Data Envelopment Analysis // Management Science. — 1984. — Vol. 30, No. 9. — P. 1078–1092. https://doi.org/10.1287/mnsc.30.9.1078.

11. Tone, K. A Slacks-Based Measure of Efficiency in Data Envelopment Analysis // European Journal of Operational Research. — 2001. — Vol. 130, No. 3. — P. 498–509. https://doi.org/10.1016/S0377-2217(99)00407-5.

Анализ деятельности персонала гостиниц в повышении качества гостиничных услуг

Гаппарова Майрамхон Зафар кизи
ТГЭУ исследователь
E-mail: gapparovamm@gmail.com

Аннотация

В статье анализируется роль персонала гостиниц в обеспечении и повышении качества гостиничных услуг. Исследование основано на материалах авторского исследования малых гостиниц Ташкентской области, включавшего анкетирование 40 гостиниц, анализ отзывов иностранных туристов и эконометрическую обработку данных. Рассматриваются профессиональные компетенции менеджеров и сотрудников, их способность решать проблемы, самоуправление, лидерские и коммуникативные навыки, управление персоналом, уровень образования, опыт работы и участие в тренингах. Показано, что качество гостиничной услуги непосредственно связано с действиями персонала, поскольку гость оценивает не только материальную составляющую гостиницы, но и процесс взаимодействия с сотрудниками. Средняя оценка удовлетворённости гостей в исследуемой выборке составила 8,543 балла из 10. Корреляционный анализ выявил положительные связи удовлетворённости с отношением к гостям, самоуправлением, лидерством и коммуникативными навыками.

Ключевые слова: гостиничные услуги, персонал гостиницы, качество обслуживания, удовлетворённость гостей, компетенции персонала, менеджмент, обучение, лидерство, коммуникация, малые гостиницы.

Abstract

The article analyses the role of hotel personnel in ensuring and improving the quality of hotel services. The study is based on the author's research of small hotels in the Tashkent region, including a survey of 40 hotels, analysis of foreign tourists' reviews and econometric data processing. The paper examines the professional competencies of managers and employees, their problem-solving ability, self-management, leadership and communication skills, personnel management, education, work experience and participation in training programmes. The findings show that hotel service quality is directly associated with employees' actions, since guests evaluate not only the material component of a hotel but also the process of interaction with staff. The average guest satisfaction score in the sample was 8.543 out of 10. Correlation analysis revealed positive relationships between satisfaction and attitude towards guests, self-management, leadership and communication skills.

Keywords: hotel services, hotel personnel, service quality, guest satisfaction, staff competencies, management, training, leadership, communication, small hotels.

Введение

Качество гостиничных услуг является одним из ключевых факторов конкурентоспособности предприятия размещения. Даже при наличии современной материально-технической базы впечатление гостя во многом определяется тем, как сотрудники встречают его, предоставляют информацию, выполняют просьбы, реагируют на жалобы и решают возникающие проблемы. Поэтому персонал следует рассматривать как центральный элемент процесса формирования качества гостиничного обслуживания [1].

Особенно значима роль персонала в малых гостиницах, где индивидуальный подход и непосредственный контакт с гостем могут выступать конкурентным преимуществом. Вместе с тем небольшие предприятия часто располагают ограниченными кадровыми и финансовыми ресурсами, что усложняет организацию постоянного обучения и контроля качества [2].

Цель статьи – проанализировать деятельность персонала гостиниц в повышении качества гостиничных услуг и определить факторы профессиональной деятельности сотрудников, связанные с удовлетворённостью гостей. Информационной основой являются результаты исследования 40 малых гостиниц Ташкентской области, данные анкетирования и анализа отзывов иностранных туристов, а также результаты корреляционного и эконометрического анализа [3].

1. Персонал как фактор качества гостиничных услуг

Гостиничная услуга имеет выраженный контактный характер: её качество формируется непосредственно в процессе взаимодействия потребителя с предприятием и его сотрудниками. К основным элементам качественного обслуживания относятся профессионализм, компетентность, культура поведения, ответственность, внимательность и готовность персонала удовлетворять потребности гостя [4].

В авторском исследовании качество гостиничного обслуживания рассматривается с позиций как гостиницы, так и гостя. Для гостиницы важны эффективное использование ресурсов, производительность труда и прибыльность; для гостя – высокое качество услуг и профессиональная квалификация сотрудников [5]. Это означает, что деятельность персонала одновременно является социальным и экономическим фактором эффективности гостиницы.

При оценке воспринимаемого качества может применяться модель SERVQUAL, основанная на пяти детерминантах: надёжности, гарантии, материальных аспектах, эмпатии и ответственности [6]. Для гостиничного бизнеса эти компоненты непосредственно связаны с поведением

сотрудников: соблюдением обещаний, компетентностью, вежливостью, вниманием к индивидуальным потребностям и готовностью оперативно реагировать на запросы.

2. Характеристика деятельности персонала исследуемых гостиниц

В исследовании малых гостиниц Ташкентской области были рассмотрены характеристики менеджеров и сотрудников, способные влиять на качество обслуживания. К ним относятся потенциал менеджера, способность решать проблемы, самоуправление, лидерство, коммуникация, управление персоналом и финансами, уровень образования и опыт управления [7]. Отдельно учитывались компетенции сотрудников, их численность и проводимые тренинги.

Таблица 1 – Основные характеристики персонала в исследуемых малых гостиницах

Показатель	Среднее значение	Минимум	Максимум
Потенциал реализации менеджера	4,567	3	5
Способность решать проблемы	4,639	3	5
Управление рисками	4,455	1,5	5
Культура поведения	4,618	3	5
Лидерство	4,567	2	5
Самоуправление	4,557	3	5
Компетенции кадров	3,343	1	4
Количество сотрудников	1,710	1	4
Проводимые тренинги	2,343	1	4

Примечание: составлено по результатам исследования 40 малых гостиниц [8].

Полученные значения позволяют отметить сравнительно высокие оценки управленческих характеристик. Наиболее высокое среднее значение имеет способность решать проблемы – 4,639, далее следуют культура поведения – 4,618, потенциал реализации и лидерство – по 4,567. В то же время средняя оценка компетенций кадров составляет 3,343, а показатель проводимых тренингов – 2,343. Это свидетельствует о необходимости усиления системного подхода к развитию профессиональных компетенций сотрудников.

3. Влияние деятельности персонала на удовлетворённость гостей

Удовлетворённость гостей является одним из наиболее важных результатов качественного обслуживания. В исследуемой выборке средняя оценка удовлетворённости составила 8,543 балла из 10, при стандартном отклонении 0,880 и диапазоне значений от 5,4 до 9,9 [9]. Данный результат свидетельствует о достаточно высоком уровне оценки обслуживания в совокупности исследуемых гостиниц, но наличие значительного диапазона

указывает на различия между отдельными объектами.

Корреляционный анализ показал положительную связь удовлетворённости гостей с отношением к гостям (r = 0,612), самоуправлением (r = 0,432), лидерством (r = 0,395) и коммуникативными навыками (r = 0,279) [10]. Наиболее выраженная связь с отношением к гостям подчёркивает значение культуры взаимодействия и клиентоориентированности.

Таблица 2 – Факторы деятельности персонала и их связь с удовлетворённостью гостей

Фактор	Коэффициент корреляции r	Характер связи
Отношение к гостям	0,612	Положительная, наиболее выраженная
Самоуправление	0,432	Положительная
Лидерство	0,395	Положительная
Коммуникативные навыки	0,279	Положительная

Примечание: составлено на основе результатов корреляционного анализа в исследовании [10].

4. Эконометрическая оценка роли персонала

Для определения факторов, связанных с удовлетворённостью гостей, в исследовании применялись OLS, Robust, SEM и упорядоченная логистическая регрессия. В OLS-модели самоуправление менеджеров имело коэффициент 0,656 при p = 0,003, что указывает на статистически значимую положительную связь с зависимой переменной [11]. Показатель проводимых тренингов имел коэффициент 3,18 при p = 0,098, то есть соответствовал уровню значимости 10%, но требовал осторожной интерпретации.

В модели, характеризующей текущую ситуацию в гостинице, статистически значимыми факторами оказались уровень образования менеджера (коэффициент 0,474; p = 0,028) и численность сотрудников (0,283; p = 0,024). Коэффициент детерминации модели составил $R^2 = 0,305$ [12]. Результаты SEM также показали положительную связь самоуправления и компетенций с удовлетворённостью гостей [13].

Полученные результаты позволяют сделать вывод, что повышение качества гостиничного обслуживания связано не только с количеством работников, но и с качеством управления ими и профессиональным развитием. При этом эконометрические результаты не следует трактовать как доказательство причинности для всех факторов: выборка составляет 40 наблюдений, а отдельные модели обладают ограниченной объясняющей способностью [14].

Таблица 3 – Основные результаты эконометрической оценки

Фактор	**Коэффициент**	**p-value**	**Вывод**
Самоуправление менеджера (OLS)	0,656	0,003	Статистически значимое положительное

			влияние
Тренинги (OLS)	3,18	0,098	Значимо на уровне 10%; требует осторожной интерпретации
Образование менеджера (OLS)	0,474	0,028	Статистически значимая положительная связь
Численность сотрудников (OLS)	0,283	0,024	Статистически значимая положительная связь
Самоуправление (SEM)	0,656	<0,001	Положительное влияние
Компетенции → удовлетворённость (SEM)	0,355	0,003	Положительное влияние

Примечание: результаты приведены по материалам эконометрического анализа авторского исследования [11–13].

5. Обучение и повышение квалификации персонала

Профессиональная подготовка персонала является необходимым условием поддержания качества. В исследовании подчёркивается необходимость проведения обучающих курсов, семинаров и мастер-классов, повышения квалификации и регулярного контроля качества обслуживания [15]. Особое внимание рекомендуется уделять навыкам решения проблем, анализу, креативности, стратегическому управлению, управлению на местах и знанию иностранных языков.

Вместе с тем сам факт проведения тренинга не может рассматриваться как достаточное условие повышения качества. Необходимо оценивать, насколько обучение меняет поведение сотрудников и улучшает показатели обслуживания. Поэтому результативность обучения целесообразно определять через сравнение показателей до и после обучения: удовлетворённости гостей, количества жалоб, времени решения проблем, повторных обращений и оценок работы персонала.

6. Организация контроля деятельности персонала

Для повышения качества гостиничных услуг целесообразно применять несколько взаимодополняющих методов контроля. В исследовании рассматриваются анкетирование, «таинственный гость», анализ отзывов и другие подходы [16]. «Таинственный гость» позволяет оценить действия сотрудника непосредственно с позиции потребителя и выявить проблемы, которые могут не отражаться в официальных отчётах.

Для малых гостиниц особенно рациональна система, объединяющая внутреннюю оценку руководителя, отзывы гостей и регулярный анализ профессиональных компетенций. При этом стандарты обслуживания должны быть понятными для работников и включать конкретные требования к приветствию, регистрации, информированию, уборке, работе с жалобами и завершению обслуживания.

В качестве простого количественного показателя результативности работы персонала можно использовать среднюю оценку гостями:

$S = \Sigma s_i / n$,

где S – средняя оценка качества обслуживания; s_i – индивидуальная оценка гостя; n – количество полученных оценок. Для управленческих целей показатель следует анализировать в динамике и сопоставлять с количеством жалоб, повторных визитов и экономическими результатами гостиницы.

7. Направления повышения роли персонала в качестве гостиничных услуг

На основании проведённого анализа можно выделить несколько приоритетных направлений. Во-первых, необходимо повышать профессиональные компетенции работников и менеджеров, уделяя внимание практическому решению проблем гостей. Во-вторых, следует развивать коммуникативные и лидерские навыки. В-третьих, необходимо формировать систему постоянного, а не эпизодического обучения. В-четвёртых, результаты обучения должны оцениваться по изменению качества обслуживания.

Отдельное значение имеет развитие клиентоориентированности. Положительная корреляция отношения к гостям с удовлетворённостью ($r = 0,612$) показывает, что культура взаимодействия является одним из важнейших направлений работы с персоналом [17]. Поэтому система мотивации должна учитывать не только объём выполненной работы, но и качество коммуникации, решение проблем и отзывы гостей.

Для малых гостиниц целесообразно назначать ответственного за контроль качества, регулярно проводить короткие внутренние разборы проблемных ситуаций, использовать обратную связь гостей и применять цифровые инструменты, например QR-коды для быстрой оценки обслуживания [18]. Такой подход позволяет получать информацию практически в реальном времени и оперативно корректировать работу сотрудников.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Проведённый анализ показывает, что персонал является одним из основных факторов повышения качества гостиничных услуг. В исследуемых малых гостиницах Ташкентской области средняя удовлетворённость гостей достигла 8,543 балла из 10, однако различия между объектами свидетельствуют о необходимости постоянного контроля и совершенствования сервиса.

Наиболее существенные связи с удовлетворённостью гостей обнаружены для отношения к гостям, самоуправления, лидерства и коммуникации. Эконометрические модели дополнительно выявили статистически значимые связи самоуправления менеджеров, уровня образования и численности сотрудников с исследуемыми показателями [19]. Это подтверждает необходимость рассматривать кадровую политику как важную составляющую управления качеством.

Основными направлениями повышения качества должны стать системное обучение, развитие профессиональных и коммуникативных компетенций, повышение эффективности управления персоналом, стандартизация обслуживания и постоянное получение обратной связи от гостей. Для малых гостиниц такой подход позволяет использовать ограниченные ресурсы более эффективно и одновременно укреплять конкурентоспособность за счёт высокого уровня персонализированного обслуживания.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Гаппарова М.З. Повышение эффективности деятельности малых гостиниц в сфере обслуживания: диссертационное исследование. Ташкент, 2025.
2. Там же. Материалы исследования по малым гостиницам и факторам их конкурентоспособности.
3. Там же. Описание информационной базы и методов исследования.
4. Чудновский А.Д. и др. Гостиничный бизнес в современной экономике: учебное пособие. М.: Русайнс, 2022. 238 с.
5. Гаппарова М.З. Указанное диссертационное исследование. Раздел об эффективности гостиничных услуг с позиций гостя и гостиницы.
6. Zeithaml V.A., Berry L.L., Parasuraman A. Communication and Control Processes in the Delivery of Service Quality // Journal of Marketing. 1988. Vol. 52. No. 2. P. 35–48.
7. Там же. Таблица 2.6 «Результаты многомерных эконометрических регрессионных тестов между текущей ситуацией в отеле и уровнем удовлетворённости гостей».
8. Там же. Таблица 2.9 «Результаты регрессионного анализа модели SEM между текущей ситуацией в отеле и удовлетворённостью гостей».
9. Там же. Выводы о применимости эконометрических моделей при выборке 40 наблюдений.
10. Там же. Рекомендации по повышению квалификации и профессиональному обучению персонала.
11. Баумгартен Л.В. Маркетинг гостиничного предприятия. М.: Юрайт, 2023. 339 с.
12. Гаппарова М.З. Указанное диссертационное исследование. Результаты корреляционного анализа.
13. Там же. Материалы по цифровизации системы оценки услуг в гостиницах.

Raqamli texnologiyalarning O‘zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishdagi o‘rni

Isomiddinov Inomjon Qurbonali o'g'li
Toshkent davlat iqtisodiyot universitet Tayanch doktoranti

Annotatsiya. Mazkur tezisda O‘zbekistonda ichki turizmni rivojlantirish jarayonida raqamli texnologiyalardan foydalanishning iqtisodiy va tashkiliy ahamiyati yoritilgan. Turistik xizmatlarni raqamlashtirish, onlayn bronlash tizimlari, mobil ilovalar, elektron to‘lovlar, interaktiv xaritalar, raqamli gidlar, sun’iy intellekt hamda katta hajmdagi ma’lumotlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Shuningdek, raqamli transformatsiyaning turistik xizmatlar sifati, hududlarning turistik jozibadorligi va ichki turistlar faolligini oshirishdagi roli asoslangan.

Kalit so‘zlar: ichki turizm, raqamli texnologiyalar, raqamli turizm, mobil ilova, onlayn bronlash, sun’iy intellekt, turistik platforma, raqamli gid, elektron xizmatlar.

Bugungi kunda jahon turizm sanoatining rivojlanishi raqamli texnologiyalar bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, sayohatni rejalashtirishdan boshlab turistik xizmatlardan foydalanish va safardan keyingi fikr-mulohazalarni bildirishgacha bo‘lgan jarayonlarning katta qismi raqamli muhitda amalga oshirilmoqda. Internet, mobil texnologiyalar, elektron to‘lovlar, sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar hamda geografik axborot tizimlarining rivojlanishi turistlarning qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada o‘zgartirdi.

O‘zbekistonda ham turizmni raqamlashtirish mamlakat turizm siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda. Ichki turizmning rivojlanishi uchun aholiga turistik obyektlar, transport, mehmonxonalar, umumiy ovqatlanish korxonalari, madaniy tadbirlar va boshqa xizmatlar to‘g‘risida tezkor, ishonchli hamda tushunarli axborot taqdim etish alohida ahamiyatga ega. Ayniqsa, ichki turist uchun sayohat marshrutini mustaqil shakllantirish va xarajatlarini oldindan hisoblash imkoniyati turistik faollikka ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘zbekistonda turizm sohasini raqamlashtirish bo‘yicha yangi bosqich Milliy turizm yagona platformasini shakllantirish bilan bog‘liq. Amaldagi dasturiy hujjatlarda platforma orqali transportning turli turlarini integratsiya qilish, optimal sayohat yo‘nalishlarini shakllantirish, chiptalarni onlayn bron qilish va xarid qilish, turistik hamda madaniy obyektlarga yagona elektron chipta tizimini joriy etish, shuningdek, interaktiv xaritalar va raqamli gid xizmatlarini yo‘lga qo‘yish belgilangan [1].

Mazkur imkoniyatlar, avvalo, ichki turizm bozorida axborot assimetriyasini kamaytiradi. Ya’ni turist qayerga borish, qanday transportdan foydalanish, qancha xarajat qilish va qanday xizmatlardan foydalanish mumkinligi haqida ma’lumotlarni bir nechta manbadan izlash o‘rniga yagona raqamli muhit orqali olishi mumkin. Bu esa sayohatni rejalashtirishga ketadigan vaqt va tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi.

Birinchidan, turistik axborotning ochiqligi va tezkorligi oshadi. Mobil ilovalar, veb-platformalar va interaktiv xaritalar yordamida foydalanuvchi hududlardagi diqqatga sazovor joylar, tarixiy obyektlar, dam olish maskanlari, mehmonxonalar, restoranlar va transport xizmatlari haqida oldindan ma’lumot olishi mumkin. Bunday imkoniyat, ayniqsa, ilgari turistik oqim nisbatan kam bo‘lgan hududlarni turistlarga tanishtirishda muhimdir.

Ikkinchidan, onlayn bronlash va elektron to‘lov tizimlari turistik xizmatlarning qulayligini oshiradi. Mehmonxona yoki oilaviy mehmon uyini oldindan band qilish, transport chiptalarini masofadan xarid qilish, muzey yoki turistik obyektga elektron chipta olish sayohatni ancha osonlashtiradi. Natijada turist xizmat ko‘rsatuvchi subyekt bilan bevosita

raqamli aloqa o‘rnatadi, bu esa turistik mahsulotni realizatsiya qilish xarajatlarini ham kamaytirishi mumkin.

Uchinchidan, raqamli marketing hududiy turizmni rivojlantirishning samarali vositasiga aylanmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, videoplatformalar, turistik portallar va mobil operatorlarning raqamli platformalari orqali mamlakat ichidagi yangi turistik yo‘nalishlarni keng auditoriyaga tanishtirish mumkin. 2026-yil iyulida Turizm qo‘mitasi va mobil aloqa operatori o‘rtasida Milliy turizm yagona platformasini raqamli xizmatlar bilan integratsiya qilish, shuningdek, ichki turizmni raqamli kanallar orqali targ‘ib qilish masalalari muhokama qilingan [2].

To‘rtinchidan, sun’iy intellekt va katta hajmdagi ma’lumotlar turistik talabni chuqurroq tahlil qilish imkonini beradi. Turistlarning qaysi hududlarga ko‘proq tashrif buyurishi, qaysi xizmatlarga talab yuqoriligi, sayohatning davomiyligi va mavsumiy faollikni tahlil qilish orqali turistik infratuzilmani talabga mos ravishda rivojlantirish mumkin. Rasmiy rejaga ko‘ra, Milliy turizm yagona platformasi doirasida turistlar oqimi va ularning xohishlarini tahlil qilish, shaxsiylashtirilgan marshrutlar yaratish, narx shakllanishi hamda resurslarni taqsimlashda sun’iy intellekt va katta ma’lumotlarni tahlil qilish mexanizmlaridan foydalanish ko‘zda tutilgan [1].

Beshinchidan, raqamlashtirish hududlardagi kichik biznes subyektlarini turizm bozoriga faolroq jalb etish imkonini beradi. Oilaviy mehmon uylari, hunarmandlar, milliy taomlar tayyorlovchi kichik korxonalar, mahalliy gidlar va transport xizmatlari o‘z mahsulotlarini onlayn platformalar orqali turistlarga bevosita taklif qilishi mumkin. Bunda raqamli vositalar kichik biznes uchun reklama va mijoz topish xarajatlarini kamaytirib, geografik jihatdan chekka hududlardagi turistik xizmatlarning ham bozorga chiqish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Ichki turizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalarning yana bir muhim imkoniyati turistlar oqimini an’anaviy turistik markazlardan yangi hududlarga yo‘naltirishdan iborat. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi mashhur destinatsiyalar bilan bir qatorda Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Surxondaryo, Jizzax, Namangan, Farg‘ona, Qashqadaryo va boshqa hududlardagi ekologik, gastronomik, ziyorat, qishloq va tog‘ turizmi imkoniyatlarini raqamli marketing vositalari yordamida keng targ‘ib qilish mumkin.

Raqamli texnologiyalar turizm sohasining iqtisodiy samaradorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bunda quyidagi iqtisodiy zanjir shakllanadi: raqamlashtirish → axborot olish xarajatlarining kamayishi → turistik xizmatlardan foydalanish qulayligining oshishi → ichki turistik talabning kengayishi → xizmatlar savdosining ortishi → hududiy daromad va bandlikning ko‘payishi.

Shu bilan birga, turizm sohasida raqamli transformatsiyani samarali amalga oshirish uchun ayrim muammolarni hal etish lozim. Jumladan, chekka turistik hududlarda yuqori tezlikdagi internet infratuzilmasini kengaytirish, turizm sohasidagi kichik biznes vakillarining raqamli savodxonligini oshirish, turistik axborot bazalarining muntazam yangilanishini ta’minlash, mobil ilovalar interfeysining qulayligini oshirish va axborot xavfsizligiga alohida e’tibor qaratish zarur.

Shuningdek, ichki turizmni raqamlashtirish faqat yangi dastur yoki mobil ilova yaratish bilan cheklanmasligi kerak. Asosiy maqsad turist uchun transport, joylashtirish, ovqatlanish, ekskursiya, ko‘ngilochar xizmatlar va to‘lov tizimlarini o‘zaro bog‘lagan yagona raqamli turizm ekotizimini shakllantirish bo‘lishi lozim. 2025-yildan boshlab turizm sohasiga oid davlat elektron tizimlari va platformalarini Milliy turizm yagona platformasi doirasida rivojlantirish yondashuvining belgilanishi ham aynan ushbu integratsiya zaruratini ko‘rsatadi [3].

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalar O‘zbekistonda ichki turizmni jadal rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ular turistlar uchun axborot va xizmatlardan foydalanishni osonlashtirishi, biznes uchun yangi sotuv kanallarini yaratishi, hududlarning turistik salohiyatini kengroq targ‘ib qilish hamda davlat uchun turistik oqimlarni aniqroq tahlil qilish imkonini beradi. Kelgusida sun’iy intellekt, katta ma’lumotlar, raqamli gidlar, yagona elektron chipta, mobil to‘lov va personallashtirilgan marshrutlarni keng joriy etish O‘zbekistonda ichki turizm xizmatlarining raqobatbardoshligi va iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi faoliyatini tashkil etish va turizm sohasini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida. 2025. president.uz.
2. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. Xorijiy sayyohlar uchun yangi raqamli xizmatlar yo‘lga qo‘yilmoqda. 2026-yil 8-iyul. gov.uz.
3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi. Turistik xizmatlar ko‘lami jadal kengaytiriladi. 2025. gov.uz.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Turizm va madaniyat sohasidagi masalalar muhokama qilindi. 2026. president.uz.
5. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasiga turistik maqsadlarda tashrif buyurgan xorijiy fuqarolar soni bo‘yicha statistik ma’lumotlar. 2026. siat.stat.uz.

NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARINING MOLIYAVIY SHAFFOFLIGI VA HISOBDORLIGI — BARQAROR MOLIYALASHTIRISHNING MUHIM SHARTI

Po‘latov Sardor Akmal o‘g‘li
Mustaqil izlanuvchi
ORCID: 0009-0004-5199-2537
Email: saibov22@gamil.com

Annotatsiya. Tezisda nodavlat notijorat tashkilotlarining (NNT) moliyaviy shaffofligi va hisobdorligi ularni barqaror moliyalashtirishning sharti sifatida ko‘rib chiqilgan. Donor va jamoatchilik ishonchi bilan mablag‘ jalb qilish imkoniyati o‘rtasidagi bog‘liqlik nazariy jihatdan asoslangan. O‘zbekistonda amal qilayotgan vositalar — Ochiqlik indeksi, elektron platformalar va

hisobot tartibi — tahlil qilingan. Hisobdorlikning asosan davlatga qaratilgani, benefitsiar va jamoatchilik oldidagi hisobdorlikning sustligi muammo sifatida ajratilgan hamda takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: nodavlat notijorat tashkiloti, moliyaviy shaffoflik, hisobdorlik, Ochiqlik indeksi, jamoatchilik ishonchi, yillik hisobot, moliyaviy barqarorlik.

Notijorat tashkilotga mablag‘ beruvchi shaxs, odatda, pulining qanday sarflanganini o‘zi tekshira olmaydi. H. Hansmann buni “shartnoma nosozligi” deb ataydi: xizmat sifatini baholash qiyin bo‘lgan joyda odamlar foydani taqsimlamaydigan tashkilotga ko‘proq ishonadi [1]. Demak, ishonch notijorat tashkilotning asosiy kapitalidir, shaffoflik esa shu kapitalni saqlash vositasi.

A. Ebrahim hisobdorlikni ikki yo‘nalishga ajratadi: yuqoriga — donor va davlat oldida, pastga — benefitsiarlar va jamoa oldida. U beshta vositani ko‘rsatadi: hisobot va ma’lumotlarni oshkor qilish, faoliyatni baholash, ishtirok, o‘zini o‘zi tartibga solish va ijtimoiy audit. Muallifning asosiy xulosasi — amaliyotda yuqoriga hisobdorlik ustun bo‘lib, qisqa muddatli hisobotlar uzoq muddatli natijalarni chetga surib qo‘yadi [2].

O‘zbekistonda NNTlar soni 10,4 mingdan oshgan sharoitda [3] mablag‘ uchun raqobat kuchaymoqda. Bunday vaziyatda shaffoflik ma’muriy talabdan moliyaviy afzallikka aylanadi.

Tezisning maqsadi — NNTlar moliyaviy shaffofligi va hisobdorligining amaldagi vositalarini tahlil qilish hamda ularni barqaror moliyalashtirish manfaatlariga moslashtirish yo‘llarini taklif etish.

Amaldagi vositalar. “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonunga ko‘ra, NNT o‘z faoliyati to‘g‘risida ro‘yxatdan o‘tkazuvchi organ va soliq organlariga hisobot taqdim etadi [4]. So‘nggi yillarda bu tartibga uchta yangi vosita qo‘shildi.

Birinchisi — 2021-yil 1-apreldan joriy etilgan NNTlar faoliyatining ochiqlik indeksi. U amalga oshirilgan ishlar, ijtimoiy sheriklik darajasi, ajratilgan subsidiya, grant va ijtimoiy buyurtmalar natijadorligi asosida shakllantiriladi; natijasiga ko‘ra “Eng shaffof” va “Eng faol” NNTlarning top-20 ro‘yxatlari e’lon qilinadi [5]. 2021-yil yakunlari bo‘yicha indeks 100 dan ortiq respublika darajasidagi NNT taqdim etgan ma’lumotlar asosida tuzilgan [6].

Ikkinchisi — elektron platformalar. 2024-yil 26-avgustdagi Farmon subsidiya, grant va ijtimoiy buyurtma ajratish jarayonlari uchun yagona elektron platformani nazarda tutdi [7]. 2026-yilgi birinchi davlat granti tanlovining barcha bosqichlari ngo.gov.uz orqali o‘tkazilgan [8]. Xalqaro grant loyihalari natijalarini e-ngo.uz portaliga joylashtirish taklif etilgan [9].

Uchinchisi — ma’muriy yukni yengillashtirish. Farmonga ko‘ra, kalendar yilda bank hisobvaraqlarida pul aylanmasi bo‘lmagan jamoat fondlari uchun auditorlik tekshiruvi ixtiyoriy

bo‘ldi [7].

Hisobdorlik yo‘nalishlari. Mavjud vositalarni Ebrahim tasnifi bo‘yicha joylashtirsak, ularning notekis taqsimlangani ko‘rinadi.

Kimning oldida	Asosiy vositalar	Holati (muallif bahosi)
Davlat organlari	Adliya va soliq organlariga hisobot, grant shartnomasi bo‘yicha hisobot	Majburiy, to‘liq tartibga solingan
Donorlar	Loyiha hisoboti, audit	Donor talabiga bog‘liq
Jamoatchilik	Ochiqlik indeksi, tashkilot veb-sayti	Ixtiyoriy; indeks tashkilotlarning kichik qismini qamraydi
Benefitsiarlar	So‘rov, fikr-mulohaza yig‘ish	Tizimli mexanizm shakllanmagan

Mavjud muammolar. Fikrimizcha, uchta muammo barqaror moliyalashtirishga bevosita ta’sir qiladi.

Birinchidan, hisobdorlik asosan yuqoriga qaratilgan. Tashkilot davlat organiga batafsil hisobot beradi, biroq xayriya qilgan fuqaro yoki xizmat olgan shaxs bu ma’lumotni ko‘rmaydi. Homiylik va kraudfanding kabi manbalar aynan shu auditoriya ishonchiga tayanadi.

Ikkinchidan, Ochiqlik indeksi qamrovi tor. 100 dan ortiq tashkilot 10 mingdan ortiq NNTning juda kichik qismidir [3; 6]. Indeks natijalari hozircha mablag‘ ajratish qarorlari bilan bevosita bog‘lanmagan.

Uchinchidan, hisobot talablari tashkilot hajmiga moslashmagan. Kichik hududiy NNT va yirik respublika fondi uchun yuk deyarli bir xil. Aylanmasi bo‘lmagan fondlar uchun auditning ixtiyoriy qilinishi to‘g‘ri qadam, biroq mutanosiblik tamoyili butun tizimga tatbiq etilmagan.

Qiyos uchun: Qozog‘istonda nodavlat tashkilotlar har yili faoliyati, daromad va xarajatlari to‘g‘risida hamma uchun ochiq ma’lumotlar bazasiga hisobot topshiradi [10]. Bunday baza donorga tashkilotni tanlashdan oldin tekshirish imkonini beradi.

Shaffoflik va hisobdorlik NNT uchun nazorat yuki emas, mablag‘ jalb qilish sharti: ishonch bo‘lmagan joyda na fuqaro, na biznes, na davlat uzoq muddatli mablag‘ ajratadi. Amaldagi tizimni shu maqsadga moslashtirish uchun quyidagilar taklif etiladi:

1. **Yillik ochiq hisobot standartini joriy etish.** Barcha NNTlar uchun daromad manbalari, xarajatlar tarkibi va asosiy natijalarni aks ettiruvchi bir-ikki betlik soddalashtirilgan shaklni tasdiqlash va uni ngo.gov.uz platformasida e’lon qilish.
2. **Mutanosiblik tamoyilini qo‘llash.** Hisobot va audit talablarini yillik aylanma hajmiga qarab uch toifaga ajratish: kichik tashkilotlar uchun soddalashtirilgan hisobot, yiriklari uchun majburiy audit.

3. **Ochiqlik indeksini kengaytirish va rag‘bat bilan bog‘lash.** Indeksni bosqichma-bosqich hududiy NNTlarga tatbiq etish; yuqori natija ko‘rsatgan tashkilotlarga davlat granti tanlovlarida qo‘shimcha ball berish.
4. **Benefitsiarlar oldidagi hisobdorlikni kuchaytirish.** Davlat granti va ijtimoiy buyurtma loyihalarida xizmat oluvchilar fikrini o‘rganishni majburiy qism sifatida belgilash.
5. **O‘zini o‘zi tartibga solishni rivojlantirish.** O‘zbekiston NNT milliy assotsiatsiyasi tomonidan moliyaviy shaffoflikning ixtiyoriy axloq kodeksini qabul qilish va unga qo‘shilgan tashkilotlar ro‘yxatini yuritish.
6. **Ochiq ma’lumotlar bazasini yaratish.** NNTlarning asosiy moliyaviy ko‘rsatkichlarini yagona, qidiruv imkoniyatiga ega ochiq bazada jamlash.

Ushbu choralar hisobdorlikni davlat bilan bir qatorda jamiyatga ham qaratadi va NNTlarning nodavlat manbalardan mablag‘ jalb qilish imkoniyatini kengaytiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hansmann H. B. The Role of Nonprofit Enterprise // The Yale Law Journal. — 1980. — Vol. 89, No. 5. — P. 835–901.
2. Ebrahim A. Accountability in Practice: Mechanisms for NGOs // World Development. — 2003. — Vol. 31, No. 5. — P. 813–829.
3. Uzoqjonov A. NNT va fuqarolik jamiyati institutlarining roli ortmoqda // O‘zA. URL: https://uza.uz/posts/nnt-va-fuqarolik-jamiyati-institutlarining-roli-ortmoqda_757022
4. O‘zbekiston Respublikasining “Nodavlat notijorat tashkilotlari to‘g‘risida”gi Qonuni, 1999-yil 14-aprel. URL: https://lex.uz/docs/11360
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 4-martdagi “2021–2025-yillarda fuqarolik jamiyatini rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6181-son Farmoni. URL: https://yuz.uz/uz/news/2021-2025-yillarda-fuqarolik-jamiyatini-rivojlantirish-kontseptsiyasini-tasdiqlash-togrisida
6. “Ochiqlik indeksi — 2021” natijalarida “Vaqf” xayriya jamoat fondi yetakchilik qilmoqda // Yangi O‘zbekiston. — 2022-yil 1-fevral. URL: https://yuz.uz/uz/news/ochiqlik-indeksi--2021-natijalarida-vaqf-xayriya-jamoat-fondi-etakchilik-qilmoqda
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 26-avgustdagi “Fuqarolik jamiyati institutlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Farmoni. URL: https://president.uz/oz/lists/view/7495
8. Davlat granti tanlovi g‘oliblari aniqlandi // O‘zA, 2026. URL: https://uza.uz/ar/posts/davlat-granti-tanlovi-goliblari-aniqlandi_883953
9. Nodavlat tashkilotlarning xorijiy grantlarni amalga oshirishi tartibi soddalashtiriladi // Kun.uz, 2023-yil 18-iyul. URL: https://kun.uz/news/2023/07/18/nodavlat-tashkilotlarning-xorijiy-grantlarni-amalga-oshirishi-tartibi-soddalashtiriladi
10. Civic Freedom Monitor: Kazakhstan // International Center for Not-for-Profit Law. URL: https://www.icnl.org/resources/civic-freedom-monitor/kazakhstan

DAVLAT XARAJATLARINING IQTISODIY O‘SISH BILAN BOG‘LIQLIGINI SIKL FAZALARI KESIMIDA EKONOMETRIK BAHOLASH

Qarshiyev Nodirbek Olim o‘g‘li
TDIU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonning 2010–2025-yillik rasmiy qatorlari asosida davlat boshqaruvi organlari yakuniy iste’moli o‘sishi va real YAIM o‘sishi o‘rtasidagi bog‘liqlik sikl fazalariga ajratib baholandi. Fazalar o‘tgan yilgi o‘sish sur’atining tanlama medianasi bilan belgilandi; 2011–2025-yillar uchun o‘zaro ta’sir hadli eng kichik kvadratlar modeli va HC3 xatoliklari hisoblandi. Bazaviy modelda yuqori fazadagi qiyalik 0,566, quyi fazadagi qiyalik −0,004, fazalar farqi esa −0,570 (p = 0,201) bo‘ldi. Bu natija fazalar bo‘yicha ta’sir farqini statistik jihatdan tasdiqlamaydi. 2020-yil chiqarilgan tekshiruvda ham o‘zaro ta’sir ahamiyatli bo‘lmadi. Xarajat ko‘rsatkichi jami budjet xarajatlarini qamramaydi, bir vaqtdagi YAIM bilan endogen bog‘liq bo‘lishi mumkin; shu bois baholar sababiy fiskal multiplikator emas. Maqola kengroq fiskal ma’lumotlar bilan tekshirilishi zarur bo‘lgan empirik asosni beradi.

Kalit so‘zlar: davlat iste’moli, YAIM o‘sishi, sikl fazasi, interaksiya modeli, HC3 standart xatolik, fiskal multiplikator.

KIRISH

Fiskal xarajatlarning iqtisodiy faollikka ta’siri siklning turli fazalarida bir xil bo‘lishi shart emas. Bo‘sh resurslar mavjud pasayish davrida qo‘shimcha talab ishlab chiqarishga tezroq o‘tishi, yuqori bandlik sharoitida esa import va narxlarga ta’sir kuchayishi mumkin. Auerbach va Gorodnichenko fiskal javobning holatga bog‘liqligini ta’kidlaydi [3]. Mazkur gipotezani O‘zbekiston qatorida tekshirish uchun xarajat tushunchasi, fazani belgilash va koeffitsiyent talqini aniq ajratilishi kerak.

Tadqiqot savoli: davlat boshqaruvi yakuniy iste’molining yillik real o‘sishi bilan YAIMning real o‘sishi o‘rtasidagi statistik bog‘liqlik oldingi yil o‘sishi nisbatan past bo‘lgan davrlarda o‘zgaradimi? Maqsad — rasmiy ko‘rsatkichlar asosida o‘zaro ta’sirli modelni baholash va uning ilmiy hamda ma’lumotga oid chegaralarini ko‘rsatish.

MATERIALLAR VA METODLAR

Milliy statistika qo‘mitasining yakuniy iste’mol usulida hisoblangan real YAIM o‘sish indeksi va davlat boshqaruvi organlari yakuniy iste’moli real o‘sish indeksi 2010–2025-yillar uchun olindi [1; 2]. Har ikki indeksdan 100 ayirib yillik foiz o‘sish olindi. Bu davlat iste’moli ko‘rsatkichi davlat investitsiyasi, transfertlar, subsidiyalar va foiz to‘lovlarini qamrab oluvchi jami budjet xarajatlari bilan teng emas. 2010-yil fazani belgilash uchun boshlang‘ich lag sifatida ishlatildi, regressiya tanlamasi 2011–2025-yillar, n = 15.

$D_t = 1$, agar $gY_{t-1} < 6{,}8\%$; aks holda $D_t = 0$. 6,8 — 2010–2024-yillar YAIM o‘sishi tanlama medianasi; shu tariqa faza joriy yilgi natija yordamida aniqlanmadi. D = 1 yillari 2017, 2018, 2019, 2021, 2023, 2024 va 2025. Mazkur shart iqtisodiy retsessiya yoki manfiy ishlab chiqarish tafovutining rasmiy ta’rifi emas, balki cheklangan ma’lumotlarda qo‘llangan nisbiy faza proksisidir.

Model: $gY_t = \alpha + \beta gG_t + \gamma D_t + \delta(gG_t \times D_t) + u_t$. Bu yerda gY — real YAIM, gG — davlat iste’moli real o‘sishi, foizda. D = 0 uchun shartli qiyalik β, D = 1 uchun β + δ, farq esa δ. Koeffitsiyentlar foiz punkt/foiz punkt birligida; YAIM va xarajat hajmlari nisbati kiritilmagani sababli ular fiskal multiplikator emas. Parametrlar OLS bilan baholandi, kichik tanlama va geteroskedastiklikka nisbatan HC3 standart xatoliklar qo‘llandi.

Mustahkamlik uchun 2020-yilning keskin makroiqtisodiy shoki chiqarilib, shu model qayta hisoblandi. Qo‘shimcha spetsifikatsiyada oldingi yil YAIM o‘sishi nazorat o‘zgaruvchisi sifatida

kiritildi. Natijalar hukumat qarorlarining ekzogenligini isbotlamaydi: YAIMning tarkibida davlat iste’moli mavjud, xarajatlarning yillik o‘sishi ham iqtisodiy sharoitga javob qaytarishi mumkin.

NATIJALAR

Kuzatilgan YAIM o‘sishi 2010–2025-yillarda 1,6–8,2 foiz, davlat iste’moli o‘sishi 0,7–8,8 foiz oralig‘ida bo‘ldi [1; 2]. 2016-yildan keyin davlat iste’moli o‘sish sur’atlari ko‘p yillarda nisbatan past bo‘lgan. Shuning uchun fazalar guruhida vaqt trendi va xarajat dinamikasi birga o‘zgargan bo‘lishi mumkin; model buni to‘liq ajratmaydi.

1-jadval. OLS bahosi, bog‘liq o‘zgaruvchi — real YAIM o‘sishi, 2011–2025

Parametr	Koeffitsiyent	HC3 standart xato	p qiymat
Konstanta α	3,245	2,801	0,271
Davlat iste’moli o‘sishi β	0,566	0,354	0,138
Nisbatan past faza γ	3,351	2,931	0,277
O‘zaro ta’sir δ	−0,570	0,419	0,201

Izoh: n = 15; R^2 = 0,518; qoldiq erkinlik darajasi 11. Koeffitsiyentlar rasmiy 2010–2025 qatorlaridan muallif hisobi. Ikki tomonlama p qiymatlar kichik tanlama t taqsimoti bilan hisoblangan.

Yuqori fazada qiyalik 0,566, nisbatan past fazada 0,566 − 0,570 = −0,004. Past fazadagi qiyalikning chiziqli kombinatsiya testi p = 0,987. Eng muhim natija shuki, δ ning p = 0,201 qiymati nol farq gipotezasini odatdagi 5 foiz chegarada rad etmaydi. Demak, tanlama “pasayishda multiplikator kattaroq” degan xulosani empirik tasdiqlamaydi. β ham 5 foiz darajasida ahamiyatli emas.

Mazkur baholar faqat kuzatilgan bir vaqtdagi assotsiatsiyadir. Masalan, 2020-yilda YAIM o‘sishi 1,6 foiz va davlat iste’moli o‘sishi 1,3 foiz bo‘lgan; ushbu yil mamlakat bo‘ylab alohida shoklarni ifodalaydi. Bitta yil qatorning qiyaligiga sezilarli ta’sir ko‘rsatishi ehtimoli mavjud.

MUHOKAMA

2-jadval. Spetsifikatsiya va sezgirlik tekshiruvlari

Model	n	Yuqori faza β	Fazalar farqi δ (p)
Bazaviy, HC3	15	0,566	−0,570 (0,201)
2020-yilsiz, HC3	14	0,245	−0,249 (0,331)
Lag YAIM nazorati, HC3	15	0,576	−0,664 (0,335)

2020-yil chiqarilganda yuqori fazadagi qiyalik 0,245 ga kamayadi, o‘zaro ta’sirning ishorasi saqlanadi, lekin u ham statistik jihatdan ahamiyatli emas. Oldingi yil o‘sishi qo‘shilganda fazalar farqi −0,664 (p = 0,335); xulosa yana o‘zgarmaydi. Bu ikki tekshiruv identifikatsiya muammosini bartaraf etmaydi, ammo bazaviy modelga haddan tashqari kuchli mazmun berishni cheklaydi.

Xalqaro adabiyotdagi holatga bog‘liq multiplikatorlar asosan fiskal shokni ajratish yoki mahalliy proyeksiyalar kabi yondashuvlarga asoslanadi [3; 4]. Bu yerda esa xarajat o‘sishi shok sifatida identifikatsiya qilinmagan. Ayniqsa xarajat YAIMning tarkibiy qismi bo‘lgani uchun bir vaqtdagi ijobiy qiyalik mexanik hisob munosabatini ham o‘z ichiga olishi mumkin. Shuning uchun β va β + δ ni davlat xarajatlari 1 foiz oshsa YAIM shuncha foizga sababiy oshadi deb ifodalash

noto‘g‘ri.

Metodik takomillashtirishning keyingi bosqichi: choraklik konsolidatsiyalashgan budjetda xarajatlarni investitsiya, ish haqi, xarid, transfert va subsidiya bo‘yicha deflyatsiya qilish; oldindan belgilangan xarajat rejalaridagi kutilmagan o‘zgarishni ajratish; potensial YAIM tafovuti bilan fazalarni belgilash; 4–8 choraklik mahalliy proyeksiyalarda endogenlikka chidamli identifikatsiyani tekshirish. XVJning O‘zbekiston bo‘yicha tahlilida ham xarajat tarkibi va fiskal tuzatish sifati o‘sish uchun muhimligi qayd etiladi [5].

Tanlama 15 kuzatuvdan iborat va past faza 7 yilni qamraydi. Kichik n tufayli test quvvati cheklangan; statistik ahamiyatsizlik ta’sirning aniq nolga tengligini isbotlamaydi. Davlat iste’moli jami fiskal xarajat emasligi natijani butun budjet siyosatiga umumlashtirishga yo‘l qo‘ymaydi.

XULOSA

2011–2025-yillar uchun davlat boshqaruvi yakuniy iste’moli o‘sishi va real YAIM o‘sishi bog‘liqligi o‘zaro ta’sirli OLS modelida baholandi. O‘tgan yilgi o‘sish medianasiga ko‘ra nisbatan past faza ajratilganda qiyaliklar farqi −0,570 bo‘ldi, biroq HC3 xatoliklarda bu farq statistik ahamiyatga ega emas (p = 0,201). 2020-yilsiz va lag o‘sishni nazorat qilgan modellar ham fazalar farqi to‘g‘risida ishonchli dalil bermaydi.

Maqolaning amaliy natijasi ma’lumot chegarasini va model talqinini aniq ko‘rsatishdir. Davlat iste’moli budjet xarajatlarining bir qismini ifodalaydi; model fiskal shoklarni ajratmagani sababli sababiy ta’sir yoki multiplikator bahosi olinmadi. Kelgusi tadqiqotda jami va tarkibiy xarajatlar bo‘yicha choraklik qator, ishlab chiqarish tafovuti hamda ekzogen fiskal o‘zgarishlar asosida baholash lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. YAIM o‘sish sur’atlari (yakuniy iste’mol usulida, yillik), 2010–2025. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_641.pdf

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Davlat boshqaruvi organlarining yakuniy iste’mol xarajatlari o‘sish sur’atlari (yillik), 2010–2025. https://api.siat.stat.uz/media/uploads/sdmx/sdmx_data_652.pdf

3. Auerbach A. J., Gorodnichenko Y. Measuring the Output Responses to Fiscal Policy. American Economic Journal: Economic Policy. 2012;4(2):1–27. https://doi.org/10.1257/pol.4.2.1

4. IMF. Fiscal Multipliers and the State of the Economy. Working Paper 12/286, 2012. https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Fiscal-Multipliers-and-the-State-of-the-Economy-40146

5. IMF. Republic of Uzbekistan: Selected Issues. Country Report 24/211, 2024. https://www.imf.org/en/Publications/CR/Issues/2024/07/11/Republic-of-Uzbekistan-Selected-Issues-551715

BANK MAHSULOTLARI VA XIZMATLARI SAMARADORLIGINI BAHOLASH KO‘RSATKICHLARI TIZIMI HAMDA ATB “O‘ZSANOATQURILISHBANK” FAOLIYATI TAHLILI

PhD, Xujamuratov Abbos Mardonovich

ATB “O‘zsanoatqurilishbank”

Buxgalteriya hisobi va hisoboti departamenti direktori

Annotatsiya. Maqolada tijorat banklari mahsulotlari va xizmatlari samaradorligini baholashning asosiy ko‘rsatkichlari tizimlashtirilib, ularning iqtisodiy mazmuni va hisoblash tartibi ko‘rsatiladi. ATB “O‘zsanoatqurilishbank” faoliyati 2022–2024-yillar ma’lumotlari asosida belgilangan normativlar bilan solishtirilgan holda tahlil qilinadi hamda bank mahsulotlari samaradorligini oshirish yo‘nalishlari aniqlanadi.

Kalit so‘zlar: samaradorlik ko‘rsatkichlari, ROA, ROE, C/I, NPL, likvidlik, kreditlash koeffitsiyenti, daromad marjasi.

Moliya bozoridagi kuchli raqobat sharoitida tijorat banklari faoliyatining barqarorligini ta’minlash, daromadliligini oshirish va mijozlarga sifatli xizmat ko‘rsatish bank mahsulotlari samaradorligini haqqoniy va muntazam baholashni talab etadi. Baholash tizimi bir tomondan bankning moliyaviy manfaatlarini, ikkinchi tomondan mijozlar bilan munosabatlar darajasini aks ettirishi, shuningdek, mahsulot siyosatiga o‘z vaqtida tuzatishlar kiritish uchun asos bo‘lishi lozim.

Tadqiqotda mahsulotlar samaradorligini baholash uchun yetti ko‘rsatkichdan iborat tizim taklif etildi: aktivlar rentabelligi (ROA – sof foydaning jami aktivlarga nisbati), kapital rentabelligi (ROE – sof foydaning o‘z kapitaliga nisbati), daromad marjasi (sof foydaning jami daromadga nisbati), samaradorlik koeffitsiyenti (C/I – operatsion xarajatlarning operatsion daromadga nisbati), likvidlik koeffitsiyenti (likvid aktivlarning qisqa muddatli majburiyatlarga nisbati), muddati o‘tgan kreditlar ulushi (NPL) hamda kreditlash koeffitsiyenti (LDR – kreditlarning depozitlarga nisbati). Ko‘rsatkichlar majmui rentabellik, xarajatlar samaradorligi, likvidlik, aktivlar sifati va resurslardan foydalanish nuqtai nazaridan mahsulotlarning moliyaviy natijasini kompleks baholash imkonini beradi.

Taklif etilgan ko‘rsatkichlar tizimining metodologik asosini quyidagi nisbatlar tashkil etadi:

$$ROA = (Sof\ foyda / Jami\ aktivlar) \times 100\%$$

$$ROE = (Sof\ foyda / O‘z\ kapitali) \times 100\%$$

$$C/I = (Operatsion\ xarajatlar / Operatsion\ daromadlar) \times 100\%$$

$$LDR = (Kreditlar / Depozitlar) \times 100\%$$

Bank mahsulotlaridan olinadigan daromadlar tarkibida kredit va foizli daromadlar asosiy o‘rin tutadi: xalqaro tahlillarga ko‘ra, zamonaviy tijorat banklari mahsulot va xizmatlaridan asosiy daromadlarning 55–60 foizini kredit va foizli daromadlar, 15–20 foizini depozitlar va bo‘sh pul mablag‘larini vaqtincha joylashtirish tashkil etadi. Shu bois kredit mahsulotlari bo‘yicha marja, aktivlar sifati (NPL) va resurs bazasi (LDR) ko‘rsatkichlari mahsulot siyosatini baholashda alohida ahamiyat kasb etadi.

ATB “O‘zsanoatqurilishbank” ma’lumotlari asosida ko‘rsatkichlar tahlil qilindi (1-jadval).

1-jadval. ATB “O‘zsanoatqurilishbank” mahsulotlari samaradorligi ko‘rsatkichlari dinamikasi

Ko‘rsatkich	2022	2023	2024	Norma
ROA, %	0,92	1,22	1,62	≥ 1
ROE, %	7,52	10,43	13,90	≥ 10
Daromad marjasi, %	7,12	8,23	6,89	yuqori bo‘lishi tavsiya etiladi
C/I koeffitsiyenti, %	27,4	31,5	20,7	≤ 40
Likvidlik koeffitsiyenti	3,6	3,2	3,5	≥ 1
NPL, %	3,40	3,28	2,81	≤ 5
LDR, %	323	334	299	≤ 100

Tahlil natijalari bank mahsulotlari samaradorligida ijobiy dinamika mavjudligini ko‘rsatadi. ROA 2022-yildagi 0,92 foizdan 2024-yilda 1,62 foizga, ROE esa 7,52 foizdan 13,90 foizga oshib, har ikki ko‘rsatkich belgilangan minimal talablardan yuqori darajaga chiqdi. C/I koeffitsiyenti 2023-yildagi 31,5 foizdan 2024-yilda 20,7 foizga tushgani bankning operatsion xarajatlarni samarali boshqarayotganidan dalolat beradi. Aktivlar sifati ham yaxshilangan: muddati o‘tgan kreditlar ulushi 2022-yildagi 3,40 foizdan 2,81 foizgacha kamaygan va 5 foizlik chegaradan ancha past. Likvidlik koeffitsiyenti 3,5 darajasida bo‘lib, normativ talabdan sezilarli yuqori.

Muhimi shundaki, ko‘rsatkichlar yaxshilanishi tasodifiy emas, balki bank tomonidan amalga oshirilgan tizimli choralar – mahsulotlar tarkibini kengaytirish, xarajatlarni optimallashtirish, biznes-jarayonlarni avtomatlashtirish va kredit sifatini nazorat qilishni kuchaytirish natijasidir. Rentabellik ko‘rsatkichlarining normativ darajadan yuqori bo‘lishi bankning o‘z kapitalini mustahkamlash, mijozlarga yangi mahsulotlar taklif etish va portfelni diversifikatsiya qilish uchun moliyaviy imkoniyat yaratadi. Xarajatlar samaradorligining oshishi esa mahsulotlar narxini raqobatbardosh darajada saqlab qolish imkonini beradi.

Shu bilan birga, tahlil bir qator muammoli jihatlarni ham aniqladi. Daromad marjasi 2020-yildagi 9,87 foizdan 2024-yilda 6,89 foizgacha pasaygan; bu foizli xarajatlarning oshishi va past foizli kreditlar hajmining saqlanib qolishi bilan izohlanadi. Kreditlash koeffitsiyenti (LDR) 2024-yilda 299 foizni tashkil etib, tavsiya etilgan darajadan ancha yuqori, bu resurs bazasi tarkibini muvozanatlash zarurligini ko‘rsatadi. Shuningdek, bank mahsulotlari bo‘yicha daromad tarkibida

kredit mahsulotlaridan olinadigan foizli daromadlar salmoqli ulushga ega bo‘lib, ushbu yo‘nalishning xarajatlari va marjasini mahsulotlar kesimida boshqarish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ko‘rsatkichlarni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish ham muhim. ROA va ROE o‘sishi bilan bir vaqtda daromad marjasining pasayishi bankning rentabelligi marja hisobiga emas, balki hajm va operatsion samaradorlik hisobiga ortayotganini ko‘rsatadi. C/I koeffitsiyentining sezilarli pasayishi xarajatlarni optimallashtirish choralari samara berayotganini tasdiqlaydi, biroq kreditlash koeffitsiyentining yuqoriligi bank o‘sishini ta’minlovchi resurslar tarkibini diversifikatsiya qilish zarurligini bildiradi. Bunday kompleks yondashuv bank mahsulotlari samaradorligini baholashda alohida ko‘rsatkichlarga emas, ularning o‘zaro ta’siriga e’tibor qaratish lozimligini asoslaydi.

Tizimdagi har bir ko‘rsatkich mahsulot siyosatining muayyan jihati bilan bog‘liq. ROA aktivlar (kredit portfeli, likvid aktivlar) tarkibining daromadliligini, ROE o‘z kapitalidan foydalanish samaradorligini, daromad marjasi mahsulotlarni narxlash siyosatining to‘g‘riligini, C/I koeffitsiyenti xarajatlarni boshqarish va jarayonlarni avtomatlashtirish natijalarini, likvidlik koeffitsiyenti resurs bazasi va depozit mahsulotlarining barqarorligini, NPL kredit mahsulotlarining sifati va skoring tizimining ishonchliligini, LDR esa resurslar tarkibining muvozanatini aks ettiradi. Shu sababli ko‘rsatkichlar dinamikasi mahsulot taklifini qayta ko‘rib chiqish uchun aniq signal vazifasini bajaradi.

Resurs bazasi nuqtai nazaridan qaraganda, bank depozitlari 2019-yildagi 9,0 trln so‘mdan 2023-yilda 13,8 trln so‘mgacha o‘sgan, omonat hisobvaraqlari esa 5,3 trln so‘mdan 9,1 trln so‘mgacha oshgan, ayni paytda muddatli depozitlar 2022-yildagi 7,0 trln so‘mdan 2023-yilda 4,7 trln so‘mgacha qisqargan. Bu holat resurslarning muddat tarkibi qisqarib borayotganini, uzoq muddatli kredit mahsulotlari (ipoteka, ta’lim, mikroqarz) esa kengayayotganini ko‘rsatadi, ya’ni bank uchun aktiv va passivlarni muddat bo‘yicha moslashtirish dolzarb vazifa bo‘lib qolmoqda. Yuqori kreditlash koeffitsiyenti ham shu muammoning ifodasi sifatida baholanishi mumkin.

Ko‘rsatkichlar tizimining cheklovi shundaki, ROA, ROE yoki C/I kabi nisbatlar bank darajasida hisoblanadi va ayrim mahsulotlarning haqiqiy hissasini yashirishi mumkin. Shu sababli mahsulot darajasida baholash uchun xarajatlarni mahsulotlar kesimida taqsimlash va resurslar uchun ichki (transfert) baholarni qo‘llash zarur. Bunday yondashuv samaradorlikni baholashni bank ko‘rsatkichlari darajasidan mahsulot ko‘rsatkichlari darajasiga o‘tkazib, har bir mahsulotning umumiy natijaga hissasini aniqlash imkonini beradi.

Amaliy tavsiya sifatida mahsulotlar samaradorligini yillik hisobotlar bilan cheklamasdan,

kvartal kesimida va mahsulot turlari bo‘yicha monitoring qilish, ko‘rsatkichlarning maqsadli darajalarini (KPI) belgilash hamda ulardan chetga chiqish sabablarini tahlil qilish tizimini joriy etish maqsadga muvofiq. Shuningdek, ko‘rsatkichlar mahsulot darajasida – kredit, depozit, plastik karta, yashil va raqamli mahsulotlar bo‘yicha alohida – hisoblanishi bankka rentabelligi past mahsulotlarni aniqlash, resurslarni samarali taqsimlash hamda mahsulotlar narxini asosli belgilash imkonini beradi. Natijalar bank Boshqaruvi, kreditlash, risk va moliya bo‘linmalari uchun yagona boshqaruv hisoboti shaklida taqdim etilsa, mahsulot siyosati bo‘yicha qarorlar qabul qilish tezligi va asosliligi oshadi, ko‘rsatkichlardan chetga chiqishlarga esa o‘z vaqtida javob choralari ko‘rish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi xulosalar shakllantirildi:

Birinchidan, bank mahsulotlari samaradorligi yagona ko‘rsatkich bilan emas, rentabellik, xarajat samaradorligi, likvidlik, aktivlar sifati va resurslar tarkibini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar majmui bilan baholanishi lozim.

Ikkinchidan, ATB “O‘zsanoatqurilishbank”da asosiy ko‘rsatkichlar belgilangan normativlarga mos keladi va 2022–2024-yillarda rentabellik hamda aktivlar sifati bo‘yicha barqaror yaxshilanish kuzatilmoqda.

Uchinchidan, daromad marjasini oshirish, resurs bazasini kengaytirish va mahsulotlar bo‘yicha xarajatlarni optimallashtirish bank mahsulotlari samaradorligini yanada oshirishning ustuvor yo‘nalishlaridir.

TIJORAT BANKLARIDA QARZ OLUVCHINING TO‘LOV QOBILIYATINI STRESS-TESTLASH VA KREDIT RISKINI ERTA OGOHLANTIRISH MEXANIZMINI TAKOMILLASHTIRISH

G‘aybullaev Umidillaxon Hasan o‘g‘li
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti mustaqil tadqiqotchisi
ugaybullayev121@gmail.com

Annotatsiya. Tezisda jismoniy shaxslar kreditlarida qarz yukining me’yoriy chegaraga yaqinlashuvini erta aniqlash muammosi o‘rganiladi. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining DSTI, LTV va DTI talablari tizimlashtirildi hamda qarzga xizmat ko‘rsatish koeffitsiyenti uchun daromad shokiga chidamlilik chegarasi analitik usulda chiqarildi. Shartli hisoblashlar asosida me’yor buzilishidan avval kuzatuv signalini shakllantiruvchi ichki monitoring yondashuvi taklif etildi. Hisob-kitoblar haqiqiy qarz oluvchilar ma’lumotlarini emas, modelning ishlash mantiqini ifodalaydi.

Kalit so‘zlar: kredit riski, qarz yuki, to‘lov qobiliyati, DSTI, LTV, DTI, stress-test, erta ogohlantirish.

Kirish

Kredit ajratish vaqtida qarz oluvchining me’yoriy ko‘rsatkichlarga mos kelishi kredit muddati davomida uning barqaror to‘lov qobiliyatini kafolatlamaydi. Daromad qisqarishi, yangi majburiyatlar yoki qayta moliyalash narxining o‘zgarishi dastlab me’yor doirasida bo‘lgan qarz yukini tez oshirishi mumkin. G‘aybullaev (2026) kredit riskini boshqarishda qarz oluvchi indikatorlari, portfel nazorati va makroprudensial vositalar muvofiqligiga urg‘u beradi [1].

Muammo shundaki, chegaradan oshish faktini tekshirish bilan ushbu chegaragacha qolgan moliyaviy zaxirani kuzatish turli boshqaruv vazifalaridir. Tadqiqot savoli: belgilangan DSTI limitiga rioya etilayotgan sharoitda daromad pasayishining qaysi miqdori qarz oluvchini xavf zonasiga olib kirishini qanday o‘lchash mumkin? Maqsad — normativlarni almashtirmaydigan, balki bank ichki monitoringi uchun qo‘shimcha, hisoblashga qulay signalni asoslash.

Materiallar va metodologiya

Normativ baza sifatida Markaziy bankning ochiq ma’lumotlari [2–4], konseptual asos sifatida bank risk-menejmentiga oid dissertatsiya [1] va BISning qarz oluvchilar zaifligi haqidagi tahlili [5] olindi. BIS tadqiqoti qarz yuki taqsimotining zaif segmentlarini kuzatish umumlashgan o‘rtacha qiymatlardan qo‘shimcha axborot berishini ko‘rsatadi; mazkur tezis esa bashorat modeli emas, me’yoriy chegaragacha masofani o‘lchash algoritmini taklif etadi.

1-jadval. Kredit riskini qarz oluvchi darajasida cheklovchi asosiy normativlar

Indikator	Amaldagi asosiy talab	Joriy etilgan sana
DSTI — oylik to‘lovlar / oylik daromad	Jismoniy shaxslar kreditlari uchun 50%*	01.01.2025
LTV — kredit / garov qiymati	Avtokreditlar — 75%; odatiy ipoteka — 80%*	Tegishli kredit turiga ko‘ra
DTI — asosiy qarz / oylik daromad	Iste’mol krediti va mikroqarz: 8 barobar yoki 5 barobar*	01.03.2026

Izoh: ko‘rsatilgan me’yorlar uchun kredit turlari va qarz oluvchilar kesimida rasmiy istisnolar mavjud; DTI 8 barobar — daromadi tasdiqlanadigan hamda o‘zini o‘zi band qilgan, 5 barobar — daromadi tasdiqlanmaydigan qarz oluvchilar uchun. Me’yorlar [2–4] bo‘yicha keltirildi.

Hisoblash usuli: $d = A/Y$ — boshlang‘ich DSTI; A — oylik jami qarz to‘lovlari, Y — tasdiqlangan oylik daromad. Daromad s ulushga pasayganda, boshqa shartlar o‘zgarmasa, stressdagi koeffitsiyent $d(s)=d/(1-s)$ bo‘ladi. DSTIning qo‘llanadigan me’yoriy chegarasi θ bo‘lganda, unga tenglashuvchi kritik daromad shoki $s^*=1-d/\theta$ orqali topiladi. Bu yerda $\theta=0{,}50$ qabul qilindi; formulada d va θ ulushlarda olinadi.

Natijalar

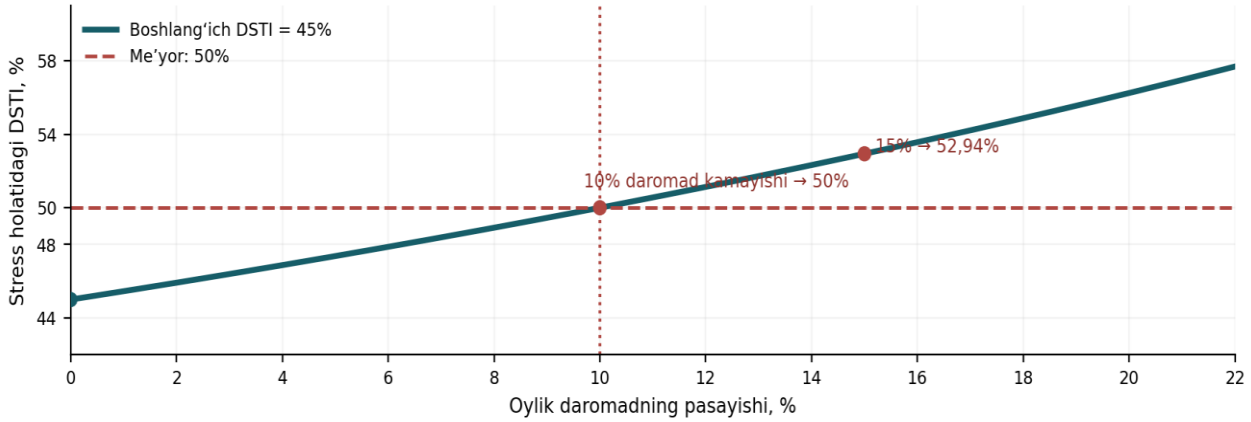
Quyidagi 2-jadvalda haqiqiy kreditlar emas, balki mexanizmni namoyish qiluvchi uchta shartli holat keltirilgan. Barcha holatlarda yangi oylik to‘lovlar o‘zgarmaydi, daromad shoki bir vaqtning o‘zida va proporsional yuz beradi.

2-jadval. DSTI me’yoriga yetkazuvchi daromad qisqarishi (shartli hisob)

Boshlang‘ich DSTI, d	Me’yorgacha masofa, θ−d	Kritik daromad pasayishi, s*
35%	15 foiz punkt	30%
45%	5 foiz punkt	10%
48%	2 foiz punkt	4%

Masalan, boshlang‘ich DSTI 45% bo‘lganda daromad 10% kamayishi koeffitsiyentni 50% ga, 15% kamayishi 52,94% ga olib keladi (1-rasm). Shunday qilib, 45% va 35% qarz yuki bir xil

“me’yor doirasida” holatida bo‘lsa-da, ularning daromad shokiga chidamlilik zaxirasi mos ravishda 10% va 30% ni tashkil etadi. Bu farq odatdagi binar moslik tekshiruvida ko‘rinmaydi.

1-rasm. DSTI = 45% holatida daromad pasayishining hisobiy ta’siri (shartli model)

Muhokama va amaliy takliflar

Taklif etilayotgan ichki erta ogohlantirish mexanizmi to‘rt bosqichdan iborat: (1) kredit byurosi va bank hisobvaraqlari asosida oylik jami majburiyatlar va tekshirilgan daromadlarni yangilash; (2) joriy DSTI va s* zaxirasini qayta hisoblash; (3) bankning tarixiy kuzatuvlari yordamida ogohlantirish pog‘onalarini kalibrlash; (4) xavf darajasiga qarab individual monitoring, daromadni qayta tasdiqlash, maslahat yoki restrukturizatsiya ehtimolini ko‘rib chiqish. Ipoteka va avtokreditlarda mazkur oqimga LTV, iste’mol krediti va mikroqarzlarda esa tegishli DTI tekshiruvi alohida qo‘shiladi.

Normativ chegara va bankning ichki signal pog‘onasi bir-biridan farqlanishi shart. s*ning kichrayishi avtomatik rad etish, defolt tasnifi yoki qo‘shimcha majburiy regulyativ cheklov degani emas. Xususan, maxsus istisno toifalari, daromadning mavsumiyligi, o‘zgaruvchan stavkali kreditlar va qarz oluvchining likvid jamg‘armalari ekspert bahosi bilan hisobga olinadi. Bunda iste’molchiga nisbatan adolatli munosabat va shaxsiy ma’lumotlarni himoyalash tamoyillari ham saqlanishi zarur.

Xulosa

Tezisning metodologik hissasi — DSTI normativiga oddiy moslik tekshiruvini daromad shokiga chidamlilik zaxirasi (s*) bilan to‘ldirishdir. Shartli hisobda boshlang‘ich DSTI 45% bo‘lgan holatning 10% daromad pasayishidayoq 50% chegaraga yetishi ko‘rsatildi. Ushbu yondashuv kreditning hayotiy sikli davomida nazorat ustuvorligini belgilashda qo‘shimcha axborot berishi mumkin. Cheklov shuki, natijalar real qarz oluvchilar paneli asosida tekshirilmagan; keyingi tadqiqotda signalning defolt va kechikishni oldindan aniqlash qobiliyati, noto‘g‘ri ogohlantirishlar ulushi va turli segmentlar bo‘yicha kalibrlanishi out-of-sample usulda baholanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. G‘aybullaev U. H. Tijorat banklarida kredit riskini boshqarish mexanizmini takomillashtirish. PhD dissertatsiyasi. Toshkent, 2026.
2. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Qarzga xizmat ko‘rsatishning daromadga nisbati (DSTI). https://cbu.uz/uz/financial-stability/macroprudential-policy-tools/debt-service-to-income/ (murojaat: 13.10.2026).
3. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Kreditning garovga nisbati (LTV). https://cbu.uz/en/financial-stability/macroprudential-policy-tools/loan-to-value/ (murojaat: 13.10.2026).

4. O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Qarzning daromadga nisbati (DTI). https://cbu.uz/uz/financial-stability/macroprudential-policy-tools/debt-to-income/ (murojaat: 13.10.2026).
5. Bank for International Settlements. Borrower vulnerabilities, their distribution and credit losses. BIS Quarterly Review, September 2022. https://www.bis.org/publications/qr-202209/borrower-vulnerabilities-their-distribution-and-credit-losses.

MUNDARIJA

1-SHO‘BA	O‘ZBEKISTONDA YASHIL TURIZMNI ZAMONAVIY PRINSIPLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH VA BUNDA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH

Тешабоев Т.З.	Ўзбекистонда туризмни ривожлантириш муаммолари ва истиқболлари……..	3
Nurulloyev Sh.A.	Yangi O‘zbekistonda aylanma iqtisodiyot istiqbollari…	7
Akkulov A.O‘	Turizm sohasini muvofiqlashtiruvchi institutsional tuzilmalar faoliyatini boshqarishning nazariy asoslari….	10
Mexmonov S.U.	Innovatsion texnologiyalardan “yashıl mehmonxona” xizmatlarida samarali foydalanish……	14
Abdurahmonova G.Q.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlanlantirish xususiyatlari…….	20
Zufarova N.G.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari.....	23
Eshtayev A.A.	O‘zbekiston sharoitida yashil turizmning regenerativ (tiklovchi) modelini shakllantirish: xalqaro tajribalar asosida innovatsion boshqaruv mexanizmini ishlab chiqish.....	27
Абдувахидов А.М.	Проблемы развития туризма в условиях цифровизации экономики Узбекистана……...	35
Tuxliyev I.S.	Yashil turizm va geoturizm faoliyati uyg‘unligining xususiyatlari…….	42
Alieva M.T.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari	47
Sayfutdinov Sh.S.	Yashil turizm konsepsiyasi asosida barqaror turizmni rivojlantirish yo‘llari……	53
Rasulov X.Y.	O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish yo‘nalishlari: xalqaro tajriba va milliy amaliyot…….	57
Абдуллаева Ф.А.	Применение зарубежного опыта в совершенствовании стандартов качества гостиничных услуг…….	60
Ибрагимова Г.Т.	Яшил иқтисодиёт бағрида яшил туризмни ривожлантириш……..	65
Примова Н.И.	Натижага йўналтирилган бюджетлаштиришнинг Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришдаги аҳамияти…….	70
Jo‘rayeva N.A.	Barqaror turizmini rivojlantirish mintaqaviy iqtisodiyot poydevori…….	74
Umirova D.S.	Ekoturizm hududlarida chiqindilarni boshqarishning innovatsion modellari……..	79
Nurfayziyeva M.Z., Azimova V.O.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari…….	86
Шорахимов Ш. Ш.	Ўзбекистонда экологик туризмни ривожлантиришда халқаро тажриба ва gstc стандартларининг аҳамияти	

	ва аҳоли турмуш даражасига таъсири…….	88
Raximova D.M.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda xorijiy davlatlar tajribasini qo‘llash istiqbollari……...	92
Po‘latov M.M.	Turizmda innovatsiyalarni qo‘llash jarayonlari va bosqichlari……	100
Kobilova M.	Theoretical and Practical Issues in Establishing a Green Tourist Zone: Opportunities and Strategic Development	107
Asadova N.M.	O‘zbekistonda yashil turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish orqali muzeylar va madaniy meros obyektlarining mavjud holatini yaxshilash……..	111
Isomiddinov I.Q.	Yashil turizm ichki turizmning barqaror rivojlanish omili sifatida……	114

2-SHO‘BA	**YASHIL TURIZMNI TASHKIL ETISHNING ASOSIY XUSUSIYATLARI**	
Исакулов Ш.Н.	Расчет выбросов углерода на этапах путешествия для разработки системы «carbon pass» в Узбекистане……	118
Сафаева С.Р.	Экологические практики и поведение потребителей в гостиничном секторе Узбекистана……	124
Abidova D.I.	Ekologik mehmonxonalarda qo‘llaniladigan innovatsiyalar samaradorligi……	128
Очилова Х.Ф.	Зелёный туризм как фактор обеспечения устойчивости туристских дестинаций……..	135
Sodikov Z. R.	Ekologik turizm manbalari va ularning xususiyatlar……	141
Jiyanov U. P.	Turizm xizmatlarini samarali boshqaruvi mexanizmini takomillashtirish (yashil turizm misolida)…….	145
Amiriddinova M.Z.	Yashil turizmni tashlil etishda xorijiy mamlakatlarning umumiy ovqatlanish resurslari sifatini oshirishdagi ilg‘or xorijiy tajribalari tahlili……	148
Ахмеджанова И.У., Халилова Н.А.	Внедрение экологических стандартов в гостиничной индустрии Узбекистана: возможности, практики и перспективы развития…….	153
Маткабулова Д.Х.	Тижорат банк кредитлари орқали мамлакатнинг туризм салоҳиятини ривожлантириш механизмлари……...	162
Raximova D.M., Obilqosimova Sh. A.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish istiqbollari…...	166
Xushnazarova M.G.	Yashil turizmni tashkil etishning asosiy xususiyatlari va hunarmandchilik mahsulotlari bilan uyg‘unligi…….	172
Rasulova N.Y.	Yashil turizmni rivojlantirishning ilmiy-uslubiy asoslari…..	174
Rahimova D. M.	Ecological certification as a way to increase the competitiveness of hotels and develop pilgrimage tourism...	180

Shaymanova N.Y.	O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirishda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish……..	189
Dehqonov B.R.	Turizmni boshqarishda iqtisodiy ko‘rsatkichlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni ekonometrik modellashtirish (O‘zbekiston misolida)…….	196
Maxmudova A.P.	Mamalakatimizda geoturizmni rivojlantirish istiqbollari…..	201
Икрамов А.Ф.	Ўзбекистонда экомеҳмон уйларини ташкил этишда халқаро тажрибадан фойдаланиш……..	207
Esonboyev B.B.	Turizm industriyasida ekologik madaniyatni shakllantirish va yashil turizmning o‘rni……..	215
Raxmonova N.A.	Yashil turizmni rivojlantirishda mehmonxonalar roli: muammolar va imkoniyatlar……..	218
Murtazayeva G.I.	Yashil turizmni rivojlantirishda xorij tajribasidan foydalanish masalalari……	223
Musaxanov Q.A.	Yashil qishloq turizmini shakllantirish va rivojlantirishning zaruriy shartlari……..	227
Naimov S.Y.	O‘zbekistonda sog‘lomlashtirish turizmining iqtisodiy ahamiyati hamda rivojlanish omillari……	231
Gapparova M.Z.	Повышение эффективности деятельности малых гостиниц в сфере обслуживания…….	236
Suyunov R. G‘.	Mamlakatimiz turizm sohasi xizmatlar sifati bilan bog‘liq iqtisodiy ko‘rsatkichlar tahlili……	241
Mamajonova Sh.V., Abduvahidov A.M.	Turizmda hududlarning ekologik salohiyatidan samarali foydalanish: Farg‘ona viloyati misolida……	245
Mamajonova Sh.V.	Farg’ona viloyatining ekologik salohiyatidan turizm sohasida samarali foydalanish……	250
Bakhromov A.A.	Yashil turizm tamoyillari asosida turizm xizmatlari sifatini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish yo‘nalishlari…	253

3-SHO‘BA	**O‘ZBEKISTONNING YASHIL TURIZM SALOHIYATINI JAHON TURIZM BOZORIDA TARG‘IB QILISHNING ZAMONAVIY MARKETING STRATEGIYALARI**

Yang Jie	Study on Omni-media Traffic Characteristics and Marketing Strategies in Samarkand……	258
Ахмедов И.А.	Яшил туризмни ривожлантиришда маркетингдан фойдаланиш……..	262
Адылова З.Д. *Исмаилова С. У.*	Продвижение устойчивых туристических направлений……..	267
Mamurov S.I.	Turizmda axborotlashtirish tizimidan foydalanishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati……	273
Freshta Q	Modern Marketing Strategies for Promoting the Green	

	Tourism Potential of Uzbekistan in the Global Tourism Market……..	276
Oppoqxonov N.P.	O‘zbekistonning ekologik turizm brendini jahon bozorida ilgari surish: innovatsion marketing yondashuvlari…….	278
Maxmudova A.P.	Raqamli islohotlar sharoitida ichki turizm xizmatlarini kengaytirish yo‘nalishlari……	285
Jahongirov K.A.	O‘zbekistonda yashil turizm asosida ta’lim turizmini rivojlantirish va xalqaro bozorda targ‘ib qilish strategiyalari…….	289
Xalimova F.N.	Barqaror turizmni rivojlantirishda yashil marketing konsepsiyalarining qo‘llanilishi……...	293
Suyunov R.G’.	Yashil iqtisodiyotda turistik xizmatlar qiymatini optimallashtirishning ustuvor yo‘nalishlari…….	298
Po‘latova M.S.	Turizm infratuzilmasi tarkibiy qismlari rivojlanishida innovatsiyalarning qo‘llanilishi holati…….	302
Азимова В.О.	Ўзбекистонда таълим туризми ва унинг иқтисодиётда тутган ўрни…….	310
Nazarov X.A.	O‘zbekistonda turizm bozorini takomillashtirda jahon tajribasidan foydalanib axborot texnologiyalarini sohasida integratsiyalash holati……...	315
Yoriyeva F.M.	Buxoro viloyatida agroturizmni rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish: xalqaro tajriba va milliy yondashuvlar…….	319
Xusniddinova M.S.	O‘zbekiston turizm siyosatida raqamli transformatsiya ustuvor yo‘nalish sifatida…….	326
Toirova N.M.	Yashil turizmda innovatsion xizmatlarni tashkil etish…….	330
Turdiyeva N.A.	Mintaqalarda turizmni rivojlanishining asosiy omillari…...	334
Турманкулов Н.С.	Ўзбекистонда яшил туризмни ривожлантиришдаги муаммо ва имкониятлар……	339
Zokirjanova X.B.	O‘zbekistonda ekoturizm sohasining samaradorligini oshirish masalalari……...	345
Qodirova S. R.	Xalqaro mehmonxonada xizmatlar sifati va standartlari….	349

4-SHO‘BA	**QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASIDA YASHIL TURIZMNI RIVOJLANTIRISH TENDENTSIYALARI**	
Иватов И., Норбеков Х.Ў.	Туризм салоҳиятидан самарали фойдаланиш унинг барқарор ривожланиши асосидир……...	353
Xashimov B.B.	Qoraqalpog‘iston Respublikasida turizmni rivojlantirishning tashkiliy va iqtisodiy salohiyatini baholash……..	358
Bakhromov A.A.	Yashil turizm tamoyillari asosida turizm xizmatlari sifatini oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish yo‘nalishlari…….	368
Uralova M.A.	Qoraqalpog‘iston Respublikasida yashil turizmni rivojlantirish tendentsiyalari……...	373

Норбўтаев О.А.	Қорақалпоғистон республикасида яшил туризм хизматларини ривожлантириш усуллари……..	377
Ермекбаева И.П.	Перспективы использования зарубежного опыта в развитии зелёного туризма в Каракалпакстане……..	381
Норчаев Н.А.	Қорақалпоғистон республикасида маркетинг тадқиқотларини олиб бориш орқали яшил туризм хизматларини ишлаб чиқиш……	386
Irgasheva N.S.	Guesthouses as Engines of Sustainable Tourism in Uzbekistan……..	389
Sodikov M.O.	Green tourism in Karakalpakstan: the role of Germany partnerships and GIZ projects……	393
Turdiyeva N.A., Aripova M.N.	Turizm sohasida iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash……	399
Xashimova Sh.Sh.	Turizm turlari orasida gastronomik turizmning o‘rni…….	405
Suyunov A.	Turizm bozorining rivojlanish holati va tendensiyalari…..	409
Egamnazarov H.F.	The Sustainable Tourist as an Agent of Change: Responsibilities, Ethical Conduct, and Impact in Uzbekistan’s Tourism Development……..	412
Усманова А.Ф.	Культурное наследие как двигатель развития этнотуризма: туризм способствует сохранению самобытности и идентичности……	423
Madrimova A.A.	MICE turizmini rivojlantirishda ekoturizmni integratsiya qilish……	430
Nurfayziyeva M.Z., Shamsiddinova D.	Buxoro viloyati turizm sohasida aholi bandligini oshirish…….	434
Kunnazarova O.	Ecotourism development in the republic of Karakalpakstan: Historical places and protected areas……	438
G‘afurova Gulsevar	Mehmonxonalarda ekomuhitni boshqarish va uning turizmdagi o‘rni……..	447
Amiriddinova M., Olimjonova F.	Sacred sites and pilgrimage places in case of Andijan…….	451
Toshtemirov X.Q.	Turizm obyektilarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari…….	456
Abatbayeva G.J.	Turizmning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati…….	461
Soxibova M.X.	Ziyorat turizmi obyektlarida yashil turizm elementlarini joriy etishning tashkiliy xususiyatlari……..	463
Dilshodov A.M.	Turizmning ekologik yuklamasi: O‘zbekiston uchun xavfsiz chegaralar……	471
Ergasheva S.	Turli mamlakatlarda inklyuziv turizm modellarini taqqoslash…….	473
Ayubov R.R.	The role of green and innovative services in the development of green tourism in Uzbekistan: evidence from a public survey in Tashkent city.....	480

Komilov D.R. Turizm infratuzilmasi va turizm xizmatlarining mintaqaviy rivojlanishdagi ahamiyati……. 486

Азимова Ш.Т. Исторические предпосылки развития инклюзивного туризма……... 491

Камалова М. Туристический поток и качество услуг: ключевые факторы успеха отрасли…… 496

Азимова Ш.Т. Международный опыт развития зелёного и инклюзивного туризма…….. 500

Raxmanov J.U. Turizm qishloqlarida yashil turizm orqali hududiy iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash yo'llari (Samarqand viloyati misolida)……. 506

Narzullayeva U.N. Advancing green tourism in Uzbekistan through modern strategies and global best practices…….. 513

Эштаев А.А.
Абдусаломов Дж.А. Ўзбекистон Республикасида таълим туризмини бошқариш тамойилларини такомиллаштириш…….. 520

Toshtemirov X.Q. Turizm obyektilarini raqamli texnologiyalar asosida rivojlantirishning nazariy-asosiy parametrlari……. 526

Xayrullayev E.X. Barqaror mahalliy turizmni rivojlantirishda Turkiya tajribasi va O'zbekiston uchun istiqbolli yo'nalishlar..... 531

Alimov M.I. Иқтисодий ресурслардан фойдаланиш амалиёти ва мавжуд муаммолар …….. 535

Гаппарова М. З. Анализ деятельности персонала гостиниц в повышении качества гостиничных услуг..... 548

Isomiddinov I.Q Raqamli texnologiyalarning O'zbekistonda ichki turizmni rivojlantirishdagi o'rni 554

Po'latov S A Nodavlat notijorat tashkilotlarining moliyaviy shaffofligi va hisobdorligi — barqaror moliyalashtirishning muhim sharti ……...557

Qarshiyev N.O. Davlat xarajatlarining iqtisodiy o'sish bilan bog'liqligini sikl fazalari kesimida ekonometrik baholash 561

Xujamuratov A.M. Bank mahsulotlari va xizmatlari samaradorligini baholash ko'rsatkichlari tizimi hamda atb "o'zsanoatqurilishbank" faoliyati tahlili 563

G'aybullaev U.H. Tijorat banklarida qarz oluvchining to'lov qobiliyatini stress-testlash va kredit riskini erta ogohlantirish mexanizmini takomillashtirish 567